

Doktori (PhD) értekezés

Főcze János

**A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (MADOSZ)
története (1934-1944)**

Témavezető:

Prof. Dr. Romsics Ignác egyetemi tanár, az MTA r. tagja

ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM

Történelemtudományi Doktori Iskola

Eger, 2019

Nyilatkozat a munka önállóságáról, a szakirodalmi források megfelelő idézéséről

Alulírott Főcze János ezennel kijelentem, hogy *A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (MADOSZ) története (1934-1944)* című doktori értekezést magam készítettem, és abban csak a szakirodalmi hivatkozások listáján megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, a forrás egyértelmű megadásával megjelöltem.

Budapest, 2019. május 31.

.....

Főcze János

s. k.

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	5
1. A romániai magyar baloldali hagyományról.....	5
2. Kutatási kérdések.....	9
3. A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége története korszakolása.....	10
4. A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége a romániai és a magyar historiográfiában.....	15
5. Forrásaim	30
I. A ROMÁNIAI MAGYARSÁG ÖNSZERVEZŐDÉSI TÖREKVÉSEI TRIANON UTÁN.....	35
I. 1. Az impériumváltás időszaka.....	35
I. 2. Beilleszkedés a román politikai rendszerbe	45
I. 3. A romániai szociáldemokrácia és a kommunisták a húszas években és a harmincas évek elején	58
II. A MAGYAR DOLGOZÓK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE MEGALKOTÁSA	78
II. 1. Előzmények	78
II. 2. A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége megalakítása és az alapító értelmiségiek csoportja	101
III. A NEMZETI-FORRADALMI MADOSZ-TÓL A NÉPFRONTOS MADOSZ-IG (1934. SZEPTEMBER – 1935. DECEMBER).....	110
III. 1. A nemzeti-forradalmi MADOSZ	110
III.2. Átmenet a népfrontos korszakba	128
IV. AZ ELSŐ MEGMÉRÉSTETÉSEK A NÉPFRONTOS POLITIKA JEGYÉBEN (1936)	143
V. FÉLSIKEREK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI ROMÁN PARLAMENTÁRIS RENDSZER ALKONYÁN (1937)	163

VI. II. KÁROLY DIKTATÚRÁJÁBAN (1938 - 1939. JÚNIUS).....	192
VII. „SZEMBEN AZ ÁRRAL” (1939 JÚLIUS – 1940 SZEPTEMBER)	222
VIII. „MÉLY ILLEGALITÁSBAN” (1940. SZEPTEMBER – 1944. OKTÓBER)	254
VIII. 1. Az észak-erdélyiek.....	256
VIII. 2. A dél-erdélyiek.....	276
ÖSSZEGZÉS	295
A FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE	308

Bevezetés

1. A romániai magyar¹ baloldali hagyományról

Ha fel szeretnénk idézni magunkban a képzeletbeli Erdélyt, ritkán jelenik meg lelki szemeink előtt olyan történet, amelyik akár részben baloldali tartalommal bírna. Sokkal valószínűbb, hogy a román-magyar nemzetiségi viszálykodás története, esetleg az idealizált népiség-felfogással egybefonódó táncházmozgalom, vagy éppen a kisebbségi lét korábban román, majd magyar megélésének veretes nacionalizmussal társuló képzetek ötlenek eszünkbe. Az sem kizárt ugyanakkor, hogy a fényes középkorról, az újkori Erdélyi Fejedelemség dicsőséges hadjáratairól, vagy éppen ellenkezőleg, a szörnyű vereségek valamelyikéről emlékezünk meg – Transzilvánia fordulatos történelmében bőven akad példa mindezekre. Mindazonáltal feltűnő, hogy Erdély huszadik százada egyértelműen még nem része ennek az emlékezeti körképnek.

Akárcsak a történeteknek általában, Erdély históriájának sem csak a szörnyűsége és a dicsőséges események képezik részét, hanem a hétköznapiak, az elvetélt igyekezetek és az ilyen vagy olyan okból elhallgatott, vagy egyszerűen elsikkadt történések is. Jelen doktori disszertáció témája, a Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (MADOSZ) sok szempontból magán viseli ezen jegyeket. A szervezet értékelését még az is nehezíti, hogy nem illeszthető be maradéktalanul sem az 1989 utáni romániai magyar sérelemtörténetek közé,² sem azokba az ellenállás-történetekbe, amelyeket a romániai köztudat a „Rendszerrel” szembeni dacolás momentumaiként értelmezett.³ Ráadásul érzékelhető, hogy a MADOSZ értékelését

---

¹ A romániai magyarság fogalmát a fogalomtörténeti dimenziótól elvonatkoztatva használom, arra utalva, hogy a Magyarországtól a Trianon utáni Romániához került országrész magyarsága további magyar anyanyelvű csoportokkal egészült ki. Ez utóbbiak esetében a moldvai csángókra és a román városok, de főként Bukarest számottevő és sajátos magyar népességére gondolok. Az erdélyiség-romániaiság fogalomtörténeti összefoglalásához lásd: Gáll Ernő: Erdélyiség – „romániaiság”. *A Hét*, 1994/32–33. Újraolvás: Gáll Ernő: *Számvetés*, Kolozsvár, 1996, 128–139.

² Mindezzel nem szeretném azt állítani, hogy ezek a sérelmek nem voltak jogosak, vagy hogy a múltfeldolgozás ezen formája illegitim lenne. Mindenesetre a romániai magyar és magyarországi történelemszakma jelentős erőfeszítéseket tesz arra, hogy ezt a szemléletet mikroszintű vagy éppen regionális összehasonlításra kiterjedő kutatások révén meghaladja. Erre talán a legjobb példa: Egry Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918-1944*. Napvilág, Budapest, 2015.

³ Ezen szemlélet fontos terméke a 2006-os Tismăneanu-jelentés. Vladimir Tismăneanu (szerk.): *Raport final*. Bukarest, 2006, Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. (Online: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/RAPORT%20FINAL_%20CADCR.pdf. – Utolsó letöltés: 2019.04.18.)

„agyonyomja” a második világháború és a Ceaușescu házaspár kivégzése között eltelt rendkívül bonyolult időszak terhes öröksége. Nehéz tehát úgy nyúlni a témához, hogy mostanra tisztán látjuk a romániai magyar közösség 1945 *után* bejárt útját. Mégis, a történész arra törekszik, hogy az eseményeket és a személyeket egy adott időszakban a maguk jogán és az ismert későbbi fordulatoktól elvonatkoztatva értelmezze.

Gáll Ernőtől, a romániai magyar baloldali gondolatiság egyik képviselőjétől származik talán az utolsó komoly kísérlet arra, hogy a két világháború közötti időszak ezen szeletét beemelje a romániai magyar köztudatba úgy, hogy szem előtt tartotta azt is, amit a történetből megőrzendőnek gondolt.⁴ Valaki olyantól tehát, aki kezdettől fogva részt vett az erdélyi magyarság számára végül oly nagy veszteségeket okozó rendszer építésében. Sőt, ő volt az, aki 1947-ben Luka László (Vasile Luca) kommunista politikusnak az „elvtelen magyar egységet” elítélő írását nyomdába küldte, és ezzel, valamint az akkori publicisztikáival azt a dicstelen szerepet is kiérdemelte magának, hogy tevőlegesen részt vett a Márton Áron katolikus püspök, valamint (nem mellesleg) az erdélyi magyar baloldali értelmiség külön utat, a román nemzetállam szempontjából az „elvtelen magyar egység” útját kereső csoportjának a meghurcoltatásához. Mint oly sokszor a történelem során, Erdély és az erdélyi értelmiség akkor és ott válaszút elé került. Az ezt a momentumot követő események, és a nemzetközi kontextus ismeretében még az is kérdés, hogy valójában létezett-e *más* reális választási lehetőség? Mint Gáll megállapította – és mint a MADOSZ története során többször is előfordult – a kommunisták számára a népfront taktikája csak epizód volt az osztály nélküli társadalom felé tartó úton. Gáll végül is csak azt tette, amit egy jó kommunistának tennie kellett. De vajon egy jó kommunista lehet jó erdélyi magyar is? És vajon eltekinthetünk attól, hogy az akkor és ott döntést hozó baloldali értelmiségiek milyen utat jártak be, mielőtt ebbe a helyzetbe kerültek?

Több, mint hetven év elteltével most már tisztábban láthatjuk, a romániai magyaroknak – még ha voltak is, akik ezt hitték – a *realisabb* út sem hozta el a várva várt egyenjogúságot, a tulajdonképpen a trianoni békeszerződésig visszanyúló romániai magyar népkisebbségi helyzet visszasságai feloldását. Kisebb-nagyobb fellélegzési időszakokat ugyan azonosíthatunk a változó működtetőivel szakaszonként deformálódó rendszert vizsgálva, de a Gheorghe Gheorghiu-Dej, majd pedig a Nicolae Ceaușescu nevével fémjelzett időszak

---

⁴ Gáll Ernő: Az erdélyi baloldal mérlegen. *Eszmélet*, 1997.01.01. (Online: http://www.eszmelet.hu/gall_erno-az-erdelyi-magyar-baloldal-a-merlegen/ – Utolsó letöltés: 2019.04.18.)

összességében – ha a modernitás teremtette állapotokkal való megbirkózás nem lett volna amúgy is eléggé nagy kihívás – szétziláltan és kétségbeejtő kisémmizettségben hagyta a közösséget.⁵

Gáll Ernő 1997-ben írta meg „kritikai múltidézését” „a romániai magyar baloldali írástudók dicsőségéről és bukásáról”. Kérdésselvetésére az készítette, hogy a történetkutatók körében felmerült, de az erdélyi közbeszédben is régóta visszatérő téma volt, hogy vajon az 1945 után jelentős közéleti szerepet vállaló romániai magyar baloldal képviselői mennyiben felelősek abban, hogy a közösség nagy hagyománnyal bíró kulturális és politikai intézményeinek nagyobbik részét 1989-re felszámolták. Ez az elit ugyanis asszisztált az állam működtetőinek azon kendőzetlen törekvéséhez, hogy különböző állampolitikai eszközökkel „az erdélyi magyar kérdést” egyszer s mindenkorra „megoldják”.

Gáll két fő gondolatra fűzte fel lényegében apologetikai írását. Először Antonio Gramsci olasz marxista teoretikusra támaszkodva Erdélyben is azonosította a „hagyományos” és a „szerves” értelmiséget – ebben a felosztásban a romániai magyar baloldaliak ez utóbbiak csoportjába tartoztak. Gáll amellett érvelt, hogy a romániai magyarságnak mindkettőre szüksége van, még akkor is, ha az ún. szerves értelmiség nem töltötte be mindig maradéktalanul azt a szerepét, amelyet az oly sokat hangoztatott „népszolgálatosság” rárótt,⁶ vagyis, ahogy ő fogalmaz, „hagyta eluralkodni magán a nyájszellemet”.⁷ Éppen ezért – írta – szükségesnek mutatkozik időt szánni a számonkérésre. Mégpedig olyanra, amelyik a „személyiségpusztító vakfegyelemből, fanatizusból származó alkalmazkodást, együttcselekvést erkölcsileg szankcionálja”⁸ – vagyis azt, amikor a kommunisták a pártfegyelmet részesítették előnyben közösségük érdekeivel szemben.

Gáll a kollektív felelősségre vonást alkalmatlannak ítélte erre a feladatra, ehelyett a történeti megközelítést javasolta. „Az erdélyi magyar baloldaliság, és ennek eszmei kifejezése

---

⁵ A rendszerváltás óta eltelt időszak értékelése nem képezi vizsgálódásom tárgyát.

⁶ A népszolgálat fogalmiságához lásd: Bárdi Nándor, Filep Tamás Gusztáv, Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Pozsony, 2014, Kalligram Könyvkiadó.

⁷ Gáll Ernőnek a két típusú értelmiség kiegyezését szorgalmazó megállapítása annyiban problémás, hogy mint Bárdi Nándor 2014-es tanulmányában jelzi, a Gramsci nyomán „szerves értelmiségnek” nevezett erdélyi magyar baloldaliak korábban egyáltalán nem törekedtek erre, hanem éppen ellenkezőleg, a „másik” vélemény ellehetlenítésének és a vitapartnerek hiteltelenként való bemutatásának gyakorlatával éltek. Ehhez azonban az is hozzátartozik, hogy a két világháború közötti időszak romániai magyar *establishmentje* nem volt hajlandó komolyan venni és nem volt képes integrálni azokat a fiatalokat, akik később a kommunizmus felé orientálódtak. Vö. Bárdi Nándor: A népszolgálat genezise, újralfedezése és megkérdőjelezése az erdélyi magyar elit vitáiban. In: Bárdi Nándor, Filep Tamás Gusztáv, Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*, i. m. 11-47.

⁸ Gáll Ernő: Az erdélyi baloldal mérlegen. *Eszmélet*, 1997.01.01.

szervesen beilleszkedett az összmagyar, illetve a romániai progresszió történetébe, és éppen ezért örökségének ápolása – a mai mostoha körülmények között is – tudományos, társadalompolitikai és erkölcsi szempontból egyaránt megkerülhetetlen feladat marad. Az elhallgatással, de még inkább a manicheista, csak sötét színekben láttató/ábrázoló értelmezésekkel szemben e feladat teljesítése értékmentő erőfeszítésnek fog bizonyulni. E funkciójában főként az erdélyi magyar baloldali hagyomány sajátos vonásainak a feltárására és felmutatására kell összpontosítania” – írta.⁹ Gáll javaslatával a történeti vizsgálódás szempontjából sem nehéz egyetérteni.

Gáll Ernő, a romániai magyar baloldali nagy generáció egyik utolsó életben lévő képviselőjeként 1997-ben tehát úgy vélte, hogy a korszak és a jelenség pártatlan, valamint forrásfeltáráson alapuló elemzésével lehet csak ezt a sajátos örökséget közösségileg feldolgozni. Habár feltehetőleg Gállt főként az motiválta, hogy elérje a romániai magyar közösség szembenézését saját története egyik szeletével, és annak az eldöntését, hogy mit érdemes továbbvinni ebből az örökségből, jelen disszertáció semmi ilyenre nem vállalkozhat. Arra viszont igen, hogy a történelemtudomány módszereit használva és a forráskritika eszközével felvértezve nyomába eredjen a két világháború közötti romániai magyar baloldal személyes és közösségi történeteinek, figyelve a korszak sajátosságaira és az utólagos – sokszor akaratlagos – torzításokra. Fontos jelezni ugyanakkor, hogy a romániai magyar baloldal kérdésköre ennél lényegesen tágabb, mivelhogy az magában foglalja a romániai szociáldemokrácia történetét is. Annak ellenére, hogy a szociáldemokrata mozgalom nem képezi jelen disszertáció vizsgálódási tárgyát, érintőlegesen mégis foglalkozni fog vele.¹⁰

Gáll idézett írásában áttekintette a harmincas évek romániai magyar baloldali mozgalmai történetét – és így a MADOSZ-ét is –, egészen a rendszerváltást követő időkig. Értelmezése azonban felettébb idealizált, és nehéz nem úgy olvasni sorait, mintha azok egyszerű rehabilitációs igyekezetből születtek volna. Megállapítható továbbá, hogy mindez úgy jelenik meg nála, mint amiből a romániai magyar baloldal legitimációs forrást meríthet. Mindezek mellett sorai gondolatébresztők, és elvezetnek jelen doktori disszertáció kutatási kérdéseire.

---

⁹ Uo.

¹⁰ Megnyugtató ugyanakkor, hogy a romániai magyar baloldal története kutatása jelenleg is zajlik: fiatal történészek vállalták egyes romániai magyar szociáldemokrata és kommunista politikusok életrajzi megírását. A kutatásaik nyomán születő eredményeik és meglátásaik bizonyosan árnyalni fogják azt, ahogy ezt a korszakot és ezeket a személyeket az életútjait látjuk. Itt elsősorban Antal Róbert-Istvánra és Kovács Szabolcsra, az egri Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolája doktoranduszaira gondolok.

2. Kutatási kérdések

Kutatási kérdéseimet három nagyobb csoportba lehet rendezni. Mivelhogy a két világháború közötti időszak baloldali önszerveződéseinek a története emlékezetünk túlideologizált és merőben ellenkező irányú megvilágításban megjelenő epizódjai, feltétlenül szükség van a MADOSZ működésével kapcsolatban termelődött levéltári források feltárására és azok szakszerű feldolgozására. Kérdéseim ennek megfelelően faktológiai jellegűek voltak: pontosan mikortól meddig, kiknek a vezetésével és részvételével működött a szervezet? Miben volt más a korabeli kommunista mozgalommal szoros kapcsolatban álló szervezethez viszonyítva?¹¹ Milyen óvatosan általánosítható hasonlóságok és markáns különbségek állapíthatók meg a MADOSZ-t működtető értelmiségiek csoportját együttesen vizsgálva?

Másodsorban érdeklődésem politika- és eszmetörténeti irányú: milyen romániai, magyar, romániai magyar és nemzetközi politikai, valamint társadalmi viszonyrendszerbe „ágyazódott be” a szervezet? Milyen elemekből épült fel a párt „ideológiája” és milyen, a kiformalódását lényegesen meghatározó eszmei hatásokat lehet azonosítani? Továbbá az is érdekelt, hogy a MADOSZ mennyiben volt képes autentikus választ adni a romániai politikai és társadalmi helyzet támasztotta kihívásokra, vagy csak egyszerűen az Országos Magyar Párt (OMP) legitimitását megkérdőjelezőknek volt az eszköze? Ettől elkülönülő kérdéskört képezett ugyanakkor az is, hogy hogyan lehet értékelni a MADOSZ-t a királyi diktatúra (1938. február 10. és 1940 szeptembere között) idejében, és azt követően a kettéosztott Erdély területén? Erre az időszakra vonatkozóan ugyanis a források alapján alig beszélhetünk olyan tevékenységről, amelyet konkrétan a MADOSZ nevében végeztek volna, és azok, akik ezen körülmények között is folytatták a tevékenységüket, vagy független értelmiségiekként vagy az illegális kommunista párt tagjaiként léptek fel, esetleg különböző börtönökben, táborkban sínylődtek.

Kutatási kérdéseim közé tartozik ugyanakkor annak a megállapítása is, hogy a MADOSZ, mint politikai projekt milyen mértékben volt egy generációs csoport kitörési igyekezete a nemzetkisebbségi alávetettség állapotából, és milyen mértékben a Moszkvából irányított Kommunista Internacionálé (Komintern) külső beavatkozása a romániai magyar politikai életbe? Végezetül pedig az is kérdés, hogy hol van a MADOSZ helye a romániai magyar baloldali hagyományban, valamint Erdély huszadik századi történetében? Ha a

---

¹¹ Pontosabban az Országos Magyarpárti Ellenzékre (OMPE) és a Munkás-Paraszt Blokkra gondolok.

történész ezen kérdés megválaszolására csak óvatosan vállalkozhat is, azt mindenképpen céljának kell, hogy tartsa, hogy csak azt bocsáthatja az olvasó elé, amire a primér források, és a történelmi értékelés teret enged, elkerülve azt, hogy magának vindikálja az ítélőbíró szerepét. Kutatásai kérdéseim megválaszolása pedig reményeim szerint nem eredményezhet mást, mint a Magyar Dolgozók Országos Szövetsége létrejöttének és működésének elfogulatlan bemutatását és értékelését azáltal, hogy a szervezetet, valamint működtetőit a maguk jogán, korszakuk körülményeihez viszonyítva, de ugyanakkor a korabeli és utólagos interpretációkra is reflektálva vizsgáljuk.

3. A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége története korszakolása

A MADOSZ történetét három nagyobb részegységre lehet bontani: a nemzeti-forradalmi, a népfrontos, illetve a Ribbentrop-Molotov paktum utáni időszakra. A szervezet megalakítása és Bányai László főtitkári szerepkörének a betöltése közötti időszak a „nemzeti-forradalmi” időszak. A MADOSZ-t 1934. augusztus 19-én Marosvásárhelyen alapították kommunista érzelmű diákok. Tagszervezeteihez csatlakoztak az 1933. június 13-án Demeter János vezetésével alakult Országos Magyar Párt Ellenzékében (OMPE) tevékenykedők. Az OMPE és a MADOSZ megalakítása mögött ugyanaz a Kohn Hillel állt, akit eredetileg a Kommunisták Romániai Pártja (KRP)¹² 1931-es V. kongresszusa határozatainak megfelelően az OMP-n belüli ellenzék létrehozásával megbíztak. A MADOSZ első titkára Mayer László jogászhallgató, első elnöke pedig a korábban a Városi és Falusi Dolgozók Blokkjában tevékenykedő Blázsai István kályhás lettek. A Kolozsváron székelő Központi Titkárság ismert tagjai ekkor: Demeter János, Vincze János, Mezei Lajos és Osztrovszki György. A szervezet egyszerre vallotta magát a Horthy-korszak ellenforradalmi rendszere, a román hatóságok és az Országos Magyar Párt ellenfelének. Annak ellenére, hogy a madoszosok látszólag a törvényesség keretei között működtek, valójában a Komintern akkori politikai irányvonalának megfelelően a Párizs környéki békék teremtette nemzetközi rendszer megbontását, illetve a különböző sérelmeket elszenvedő tömegek megszervezését tűzték ki célul. A kommunista, de 1934 végén már MADOSZ-vonalon tevékenykedő kolozsvári munkás, Mezei Lajos hathatós szervező tevékenységének eredményeként a frissen alakult nemzeti-forradalmi szervezetnek sikerült a Gyimes völgyében 1934. október 15-én egy két községre kiterjedő, ám rövid ideig

---

¹² A dolgozatban a pártra konzekvensen Kommunisták Romániai Pártja (KRP) néven hivatkozok.

tartó lázadást kirobbantani, amelynek következményeként Mayert 1935. február 18-án letartóztatták, és júniusban egy és fél év börtönbüntetésre ítélték. Ugyanebben az időszakban letartóztatták Vincze Jánost, és eljárást indítottak Demeter János, valamint Séra Zoltán ellen is.

A második időszak, Bányai főtitkárságának az időszaka a Komintern népfrems politikáját követi. Ennek megfelelően a szervezet már a kelet-európai *status quo* fenntartása mellett tette le a voksát, elismert pártként nyilvánosan szervezkedett, és arra törekedett, hogy a nemzetközi antifasiszta mozgalommal építsen ki kapcsolatokat. A MADOSZ újjászervezését Mayer unokatestvére, Bányai (Baumgarten) László vállalta, aki 1935 elején Mezei javaslatára, valamint egy Komintern-aktivista, Jakabovics Jenő segítségével átvette a titkári teendőket. A szervezet elnöki székében Blázsit Szepesi Sándor kolozsvári szabó váltotta. 1935 májusában a hatóságok elfogadták az OMPE nevének MADOSZ-ra való változtatását, azonban saját választási jelet – egy hexagont, vagyis hatszöget – csak 1936. január 8-án kapott a szervezet. A Petru Groza Ekésfrontjával Bácsiban kötött szövetséggel már 1935. szeptember 24-én elkezdődött a MADOSZ népfrems tevékenysége. Ezt az év végén a szintén Hunyad megyei Cebén bővítették tovább különböző – ugyancsak antifasiszta – szervezetekkel. A fasizmus elleni összefogás címén Bányai és Szepesi az OMP-t is megkeresték az év novemberében – a párt azonban visszautasította a közeledést. Ezzel szemben a Nemzeti-Parasztpárthoz (PNȚ) való közeledésük – a KRP rendelkezéseinek megfelelően – sikerrel járt. A csoportosulás lapjai különböző címek alatt jelentek meg: kezdetben Kolozsváron a *Falvak Népet* (1932. szeptember 30-tól 1933. március 19.), az *Ellenzéki Közlönyt* (négy száma jelent meg 1933 áprilisa és 1934 májusa között), és majd ezt követően a *Népakaratot* (1933 ősze - 1934 januárja) állították össze. Ezután Marosvásárhelyen adták ki a *Székelyföldi Népakaratot*, a *Székelyföldi Néplapot*, és végül az *Új Szó* című újságot.

1936-ban dolgozták ki a párt programját: ez szociális és nemzeti kisebbségi jogokra vonatkozó követeléseket egyaránt tartalmazott. A szervezet munkájához ekkor csatlakozott aktívabban a korábban a felvidéki Sarlóban meghatározó szerepet játszó Balogh Edgár és Méliusz József, valamint Tamás Gáspár. A MADOSZ támogatta az 1936-os időszaki Hunyad és Mehedinți megyei választásokon győztes nemzeti-parasztpárti jelöltek. Ekkorra a MADOSZ-nak Bukarestben (Agya Demeter, Osztrovszki György, Bákay Domokos és Huszár Emil vezetésével), Déván (Galambos Vilmos), Marosvásárhelyen (Forró István), Nagyváradon (Újvárosi Sándor), Gyergyóditrón (Gál Imre) és Brassóban (Jakab János) is

megalakultak a helyi szervezetei. Székelyudvarhelyen március 8-án a MADOSZ szövetségre lépett a hagyományosan szintén a Nemzeti Parasztpárttal együttműködő Réti Imre vezette Kisgazdapárttal.

A szervezet első nyilvános országos gyűlésére 1936. április 19-én, Brassóban került sor. A kisiparosok képviselőjeként felszólaló Kurkó Gyárfást ezen a találkozón választották meg a brassói szervezet titkárának. A szervezet továbbra is antifasiszta és revízió-ellenes maradt: 1936 novemberében felhívást bocsátottak ki Nagyváradon a magyar revizionizmus ellen. December 20-án ugyanebben a szellemben Marosvásárhelyen „békegyűlést” tartottak.

1937 elején Kurkót a MADOSZ ideiglenes elnökének választották. Bányai belső körben ekkor a MADOSZ-t olyan nemzeti, forradalmi és demokrata szervezetként határozta meg, amelyik a romániai magyar parasztok, kisközbirtokosok, munkások, kisiparosok, valamint az értelmiségiek képviselőitére vállalkozott. A szervezett soraiban szívesen látott még a hatóságok előtt le nem leplezett, kommunista meggyőződésű egyéneket is. Kifejtette még azt is, hogy a MADOSZ magyar jellegének a megőrzése miatt a pártban a zsidó származásúak csak szimpatizánsok, vagy legfeljebb egyszerű tagok lehetnek. Az antirevizionizmusukban többen is felhasználható, a román állami egységet legitimáló tényezőt láttak, azonban ekkoriban ez még nem találkozott a kormány támogatásával.

Balogh Edgár ebben az évben vállalta el a MADOSZ kulturális szekció-vezetői tisztségét, és Tamási Áronhoz hasonlóan egy „ifjúsági parlament” összehívásának ötletét vetette fel. Az 1937. október 2-4. közötti Vásárhelyi Találkozón Balogh, Vincze, Méliusz, Kurkó és Bányai is részt vettek a MADOSZ tagjai közül. A Találkozó vitái során született konszenzusos zárónyilatkozatban a kisebbségi lét irányítóelvének mások mellett a keresztény erkölcsöt, valamint a demokratikus nemzeti követelményt tették meg. A madoszosok ennek ellenére később gyakran hivatkoztak a Találkozóra úgy, mint politikai fellépéseiket legitimáló eseményre.

A MADOSZ működése alatti első és legjelentősebb kongresszusát 1937. november 14-én Brassóban tartották. Kurkót megerősítették országos elnöki tisztségében, Bányai pedig továbbra is főtitkár maradt. Rácz Gyula ugyanakkor Bányai helyettese lett. December 20-22-én az országban parlamenti választásokat tartottak, ahol a Nemzeti Parasztpárttal és a Réti-féle Kisgazdapárttal szövetségben indultak. Kurkó Csík, Czikó pedig Háromszék megyében indult – anélkül, hogy bármelyikük mandátumot szerzett volna. A választások alkalmával egyik politikai erő sem szerezte meg a szavazatok 40%-át, és erre hivatkozva II. Károly 1938. február 8-án bevezette a királyi diktatúrát.

Az új rendszerben a MADOSZ működése megbénult: a Balogh Edgárhoz hasonló értelmiségiek arra törekedtek, hogy számot vessenek az elmúlt időszakkal, míg politikai síkon létrejött azok köre (Bányai László, Vincze János, Nagy István, Kovács Katona Jenő, Fogarassi László, Jordáky Lajos, Balogh Edgár, Galambos Vilmos és Józsa Béla), akik a Vásárhelyi Találkozó eszméire hivatkozva arra törekedtek, hogy a Magyar Népközösségben befolyást szerezzenek, valamint hogy megkerülve a korábbi időszak elitjét, közvetlenül a királlyal és környezetével létesítsenek kapcsolatot. Lényeges áttörést azonban mindezek ellenére sem sikerült elérniük.

1939 júniusától jelent meg az *Erdélyi Magyar Szó* című kolozsvári lapjuk, amelyet Szabó Árpád szerkesztett. Július 30-án a korábbiaktól eltérően a lap munkatársai a segesvári negyvennyolcas megemlékezésektől külön rendeztek Petőfi-emlékünnepelet. Az augusztus 23-án megkötött Ribbentrop-Molotov paktumot követően a „Vásárhelyi Találkozó alapjain állók” folytatták tevékenységüket: továbbra is arra törekedtek, hogy pozíciókat szerezzenek a Magyar Népközösségben belül. Ebben a legsikeresebbek Aradon voltak, ahol Palásti József helyi MADOSZ-vezető segítségével sikerült az ottani ellenzéki csoportnak átvenni a Népközösség irányítását. A Bánffy Miklós vezette központ azonban ezt nem hagyta annyiban, és végül megsemmisítették az eredményeket. A bukarestiek még 1936-tól kezdve, Czikó Lőrinc vezetésével beépültek a főváros magyar vallási alapú szervezeteibe, és ott folytattak kulturális tevékenységet egészen addig, amíg a szervezetekből ki nem zárták őket. A *Népi Toll* című irodalmi verseny megszervezése mellett politikai síkon a Népközösség demokratizálását hangoztatták. A még mindig népfrontos politikában gondolkodó Kurkó és Balogh 1939 novemberében manifesztumot adtak ki, ugyancsak a Vásárhelyi Találkozóra apellálva. Hasonló szellemben tartottak december 30-31. között Népi Találkozót. 1940. február 4-én Szabó Béni részvételével Brassóban gyűléseztek: ezen a Népközösségbe való belépésre buzdították a hallgatóságot. Később Balogh emiatt pártbírálatban részesült. Bányai szervezésében mind az 1939, mind az 1940 májusi antirevizionista tüntetéseken magyar népviseletbe öltözött madoszosok vettek részt.

A MADOSZ népfrontos időszaka a Ribbentrop-Molotov paktum ellenére 1940 nyaráig tartott. A szűk körben tovább működő, de hatékony tevékenységre alkalmatlan MADOSZ 1940. július 11-én újra nemzeti-forradalmi szervezetként határozta meg magát. Az újjászervezés érdekében küldték ki Kolozsvárról Székely Mihályt a Szamos völgyébe, Hegyi Nagy Mihályt a Maros völgyébe, valamint Schmotzer Károlyt pedig Torda megyébe. A kolozsvári Szabó Zoltán ugyanakkor a Székelyföldre utazott el. Szabót és Schmotzert rövid

időn belül elfogták a rendőrök, és emiatt a Kolozsváron tartózkodó Bányai és helyettese, Rácz illegalitásba kényszerült. A MADOSZ-t újra üldözni kezdték, és az országos szinten megindult kommunista-ellenes fellépés nyomán mások mellett Kurkót, és a nem sokkal korábban szabadult Mayert, valamint Nagyot és Kohnt is a Caracal-i internálótáborba vitték. Ezt követően tényleges MADOSZ-tevékenységről alig beszélhetünk, azok, akik folytatni akarják a tevékenységüket, a kommunista párt aktivistáiként működnek.

Az KRP erdélyi és bánági szervezete, valamint a MADOSZ 1940 augusztusában kiáltványban hívták fel az erdélyieket a tartomány független, szovjet befolyás alatti entitássá való alakítására. Emiatt azonban később kénytelenek voltak önkritikát gyakorolni a KRP KB-val szemben. A második bécsi döntés némiképpen meglepetésként érte a román állami egység mellett gyakran állást foglaló MADOSZ-t. Józsa Béla tüntetést szervezett a kolozsvári Dermata elé. A Magyarországhoz csatolt országgrész területén maradt egykori madoszosok közül többen ezt követően a KMP-hez csatlakoztak, majd pedig 1943 után a Békepárt sorai között folytatták a tevékenységüket.

Bányai 1940-ben elhagyta Észak-Erdélyt. Először Temesváron, majd Brassóban, ezt követően pedig újra Temesváron volt vezető pártaktivista. 1940 decemberében Czikóék szervezésében tartottak egy zártkörű madoszos találkozót. Szintén Dél-Erdélybe költözött Szabó Árpád, aki a kommunista párt aktivistájaként végzett illegális tevékenysége mellett nekiállt a MADOSZ újjászervezésének is. A szervezet tulajdonképpeni működéséről azonban nem maradt fent forrás – joggal feltételezhetjük, hogy a szervezet ebben az időszakban tulajdonképpen nem működött. Az illegalitásban tevékenykedők közül Dél-Erdélyben Ocskó Teréz és Szabó Árpád a román hatóságok, Észak-Erdélyben pedig Józsa Béla és Kovács Katona Jenő (ez utóbbiak nem voltak madoszosok) a magyar, illetve a német hatóságok kommunista-ellenes fellépéseinek áldozataivá váltak.

A román kiugrást követően a Moszkvából hazatért Luka László utasítására Vincze megbízta Kurkót a MADOSZ újjáalakításával, amire október 4-én került sor. Október 6-án kimondták csatlakozásukat az RKP által alakított politikai szövetséghez, az Országos Demokrata Arcvonalhoz (ODA), miközben az észak-erdélyi baloldali politikusok is szervezkedni kezdtek. 1944. október 16-án a Magyar Dolgozók Szövetsége nevet a Romániai Magyar Népi Szövetségre változtatták, és ezzel a hivatalosan csak 1936. január 08. és 1938. február 10. között működő MADOSZ története ténylegesen véget ért.

Munkám az időrendi sorrendet betartva veszi sorra a MADOSZ megalakításának előzményeit, illetve történetét. Így az első fejezetben a Trianon utáni magyar önszerveződési

kísérletekről írtam, végigkövetve az erdélyi magyarságnak az impériumváltás utáni román politikai rendszerbe való betagozódását, illetve azokat a folyamatokat, amelyek a romániai szocialista mozgalomban 1921-ben bekövetkezett szakadást követték. A második fejezetben a MADOSZ megalakítását és annak előzményeit mutattam be, illetve az abban szerepet vállaló értelmiségiek csoportját elemeztem. Azt szerettem volna megérteni, hogy ezek a fiatalok milyen szocializációs közegből érkeztek, milyen hatások érték őket, és hogy milyen közös jellemzők illenek rájuk, de az is érdekelt, hogy milyen különbségek mutathatók ki közöttük. A harmadik fejezetben a nemzeti-forradalmi MADOSZ működését, illetve népfrontossá válását követtem végig (1934 szeptembere – 1935 decembere). Ez egyben a megalakulása utáni első jelentős megtorpanás időszaka is, hiszen Mayer László 1935 februárjában a gyimesi lázadás miatt börtönbe kerül, és egészen 1935 végéig alig működött a szervezet, míg Mayer unokatestvére, Bányai László át nem vette a vezetését. A negyedik fejezet már a Bányai irányította népfrontos MADOSZ története, pontosabban a „polgári pártok” irányába rendszeresen megfogalmazott egységfront-ajánlatok és a Nemzeti Parasztpárthoz történő közeledés időszaka. Az ötödik fejezet az 1937-es év eseményein keresztül mutatja be a Nemzeti-Parasztpárttal szorosabb viszonyba kerülő párt utolsó hivatalos működési évének időszakát. A hatodik (1938 – 1939 júniusa) II. Károly diktatúrájának a bevezetésével foglalkozik és azzal, ahogy a madoszosok a helyüket keresték ebben a rendszerben, arra törekedve, hogy a Magyar Népközösség soraiba bekerüljenek.

A hetedik fejezet tárgya a magyar revizionista politika sikerei által megváltoztatott romániai légkörben zajló eseményeket követi egészen a második bécsi döntésig (1939 augusztusa – 1940 augusztusa), miközben arra is figyelemmel kellett lennem, hogy nemzetközi viszonylatban a Ribbentrop-Molotov paktum következtében gyökeresen megváltoztak a térség erőviszonyai. A nyolcadik fejezetben (1940 szeptembere – 1944 októbere) pedig a már alig létező MADOSZ kettészakadását, és sok szempontból hasonló, más szempontokból azonban nagyon is különböző útját követtem nyomon, egészen addig, Erdély megszűnt frontország lenni. Munkám a MADOSZ újjászervezésével, valamint Magyar Népi Szövetséggé (MNSZ) megalakulásának bemutatása után összegzéssel zárul.

4. A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége a romániai és a magyar historiográfiában

A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége fentiekben vázlatosan bemutatott működése történeti értékelésére tett kísérletek sora már 1941-ben elkezdődött. Mikó Imre *Huszonkét év*

című politikatörténeti összefoglaló művében a MADOSZ működésére is kitért.¹³ A szerző az Országos Magyar Párt ellenében alakult szervezetek (például a Magyar Gazdasági Szövetség) sorában említi meg a MADOSZ-t, illetve az OMPE-t. A szervezet első történetírói igényű értékelése során Mikó azt írta, hogy a *Falvak Népe* állásfoglalása a nemzetiségi kérdésben csupán „álca” volt, hiszen a „világnézeti alapon” alakult OMPE tagjai szélsőbaloldali célokért küzdöttek. A MADOSZ-t „az időszak egyetlen zsidómentes baloldali megmozdulásának” nevezte.¹⁴

Feltűnő, hogy habár Mikó a MADOSZ jelentőségét nem dimenzionálta túl, egyáltalán nem látta annyira katasztrofálisnak teljesítményét vagy szereplését, mint ahogy azt későbbi korok történetírói, egyre nagyobb történelmi távlatból tették. Azon túl, hogy Bányaiék Mikónak nem csak kortársai, hanem egyben nemzedéke tagjai, adott esetben személyes ismerősei voltak, azt feltételezhetjük, hogy ez amiatt is így volt, mert Mikó a MADOSZ-t ekkor még a jövőben létrehozandó Magyar Népi Szövetség teljesítménye, valamint a madoszosok közül később magas karriert befutó politikusok tevékenysége ismerete nélkül tette mérlegre. Érdekes az is továbbá, hogy Mikó Észak-Erdély visszacsatolása után, a magyar Országgyűlés behívott tagjaként még nem tartotta a MADOSZ-t *renegátnak*, mint ahogy ezt a Magyar Parasztpárttól néhány sorral korábban lényegében írta. A szerző ez utóbbit „idegenek zsoldosaiként” jellemezte,¹⁵ míg a MADOSZ-ról azt írta, hogy „lojalitási nyilatkozatokat tett” a hatalom felé, a működése tolerálását tartva szem előtt. A későbbiekben Mikó még szót ejtett a MADOSZ tevékenységével kapcsolatban a Magyar Népközösség szervezetei

---

¹³ Mikó korábban az Országos Magyar Párt bukaresti irodavezetője, majd a Magyar Népközösség ugyancsak bukaresti irodájának főtíkára, hivatkozott könyve kiadása idején pedig a második bécsi döntés utáni magyar Országgyűlés behívott tagja volt. Műve: Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig.* Budapest, 1941, Stúdium Kiadó.

¹⁴ Mikó így fogalmaz: „Világnézeti alapon indult a „Magyar Párti Ellenzék” mozgalma. Ez a nemzeti jelszavak mögött szélső baloldali célokért küzdő kis csoport a városi és falusi proletáriátus védőjének mondta magát és sajtójában, a »Falvak Népe« -ben a politikai életben is szokatlan hangnemben támadta a Magyar Pártot. Az a pár magyar párti disszidens, aki kezdetben velük indult, hamar otthagya a legnagyobb részben fiatal főiskolai hallgatókból, munkásokból és kisiparosokból álló csoportot, mely később »Magyar Dolgozók Szövetsége« (Madosz) címen politikai pártot alakított. A Madosz az utóbbi idők egyetlen zsidómentes baloldali megmozdulása volt. Szélső baloldali programja mellett csak úgy tűrték meg a hatóságok, ha adott alkalmakkor lojalitási nyilatkozatokat tett, ami miatt sohasem tudott gyökeret verni a nemzeti érzésű magyarság szélesebb rétegeiben. Többször megkísérelte a közeledést a Magyar Párthoz, a párt azonban nem akarva magára venni az irredentizmus mellett még a kommunizmus vádját is, mindig elhárította magától a madoszosok barátságát, akik közül sokan egyénileg beléptek a párttagozatokba s ott – taktikájuknak megfelelően – zavart próbáltak kelteni.” Uo. 167.

¹⁵ Mikó pontosan így fogalmaz: „Később a »Gazdasági Szövetség«, majd a »Magyar Parasztpárt« megpróbálta kormánypénzen idegen zászlók alatt felvonultatni a magyar választókat, de olyan csekély sikerrel, hogy egy időn túl a kormányoknak sem volt rentábilis ez a befektetés.” Uo. 167.

alakulásakor kifejtett „zavarkeltő” tevékenységéről, valamint megemlítette a Balogh Edgárnak tulajdonított népi találkozót is.¹⁶

A második világháborút követően a kommunista hatalomátvétellel megkezdődött a romániai történelem „átírása” is. Erre hozták létre 1951-ben a Román Munkáspárt (később Román Kommunista Párt) Központi Bizottsága mellett működő párttörténeti intézetet (1966-tól Történettudományi és Társadalompolitikai Intézet – Institutul de Studii Istorice și Social-Politice, röviden: ISISP). Az intézetnél dolgozó ideológusok és történészek a rendszer legitimálásán munkálkodtak. Az egykori mozgalmi tagok közül a meghatározóbbak megírták a memoárjukat, amelyek egyéni hangvételt alkalmazva ugyan, de a pártálláspontoknak megfelelő módon mutatták be egykori tevékenységüket, ügyelve arra, hogy a személyes dimenzió megjelenítése mellett véletlenül se kerüljenek ellentmondásba a kanonizált párttörténettel.

A MADOSZ történetét az előbbieken említett kánonba az egykori főtitkár, Bányai László emelte be. Már 1949-ben kiadta a *Harminc év* című könyvét,¹⁷ amelyikben a romániai magyarság sorsát követte végig, bizonyos mértékben ellentételezve Mikó 1941-es közelmúlta vonatkozó értelmezését.¹⁸ Bányai megközelítése – amelyre mások mellett Andics Erzsébet is hatással volt – azonban lényegesen eltért a Mikóétól annyiban, hogy szempontjai között kiemelkedő helyet foglalt el az osztályharcos szemlélet, valamint a „demokratikusság” második világháborút követően kialakult értelmezése. A két világháború közötti és a második világháború alatti romániai magyar kisebbségtörténet így elsősorban a fasizmussal, másodsorban pedig a „reakciós Horthy-rendszerrel”, a szintén „reakciós román hatóságokkal”, valamint a Budapest ágensének bemutatott OMP-vel való népi szembenállás történetévé változott. Ebben értelemszerűen kiemelkedő helyet kapott az OMPE, és még annál is hangsúlyosabbat a MADOSZ. Bányai kifejezetten pozitívnak látta a MADOSZ teljesítményét: „Ez volt az első nemzetiségi jellegű magyar demokratikus szervezet, amely következetesen demokratikus politikát folytatott s a magyar és román kizsákmányoló rétegek és pártjaik befolyásával szemben a munkásosztály és az egész dolgozó nép élcsapatát, a Kommunista Pártot tekintette vezetőjének.”¹⁹

---

¹⁶ Uo. 247-248.

¹⁷ Bányai László: *Harminc év. Jegyzetek a romániai magyarság múltjáról*. Bukarest, 1949, Állami Könyvkiadó.

¹⁸ Bányai címválasztása legalábbis erre utal.

¹⁹ Bányai László: *Harminc év. Jegyzetek a romániai magyarság múltjáról*, i. m. 46.

Annak ellenére, hogy kijelenthető, Bányai nem sokban tért el korábban írt történetpolitikai esszéiben vallott elveitől,²⁰ számos új elemet is felfedezhetünk a könyvben. Bányai ebben a művében ugyanis a különböző erdélyi magyar történelmi emlékezetek összebékítésére tett kísérletet. Erre feltehetőleg amiatt mutatkozott szükség, mert Észak-Erdélynek a második bécsi döntést követő Magyarországhoz való visszakerülése rövid életű *intermezzon*nak bizonyult. Valószínűsíthető, hogy nemcsak önmaga, döntései és vitatott mozgalma „fényezését” szolgálta azzal, hogy az OMP-hez viszonyítva jelentőségben eltörpülő MADOSZ történetét domborította ki az időszak bemutatásakor. Erre enged következtetni többek között, hogy Bányai többször is vita felett álló tényként írta le, hogy a romániai magyarság éppen a MADOSZ tevékenysége révén érdemelte ki az erdélyi magyarság helyét a román népi demokráciában, amelyben a Román Munkáspárt – szemben a második bécsi döntés előtti Románia gyakorlatával – a teljes jogegyenlőség politikáját követte. Nem nehéz ebből kiolvasni, hogy ez egyben saját elvárása megfogalmazását is jelentette az államszervezetet működtetők felé.

Ha eseménytörténeti szempontból vizsgáljuk a művet, azt látjuk, hogy érintette azokat a főbb történéseket, amelyeknek a MADOSZ szereplője volt, úgy, hogy közben alig ejtett szót az OMP vagy a Népközösség működése sikeres vetületeiről. A Gyimes völgyi megmozdulást *parasztfelkelés*nek nevezte, és ezzel el is helyezte a rendszer történeti toposzai sorában. Összességében megállapítható továbbá, hogy Bányainál a MADOSZ története újabb romániai magyar szenvedés- és üldöztetéstörténet jellemzőit öltötte magára.

Feltehetőleg kényes lehetett Bányainak megmagyarázni a Nemzeti-Parasztpárt támogatását az 1936-os időközi, valamint az 1937-es országos választásokon.²¹ Valószínűleg ez állhatott annak a háttérben, hogy a szerző hangsúlyozta, a Kommunista Párt döntésének megfelelően, a népfrontos politika keretein belül hozták a madoszosok a Iuliu Maniu pártját támogató döntéseiket. Habár Bányai megemlítette, hogy a nemzeti-parasztpárti politikus „megnemtámadási” szerződést kötött „a hitlerizmus legközvetlenebb román kiszolgálójával” (a Vasgárdával), azt elhallgatta, hogy a MADOSZ azt követően is támogatta a Nemzeti-Parasztpártot, hogy a fent említett egyezményre fény derült.

---

²⁰ Leginkább részletesen Bányai ezt 1938-as történetpolitikai esszéjében fejtette ki: Bányai László: *A magyarság a Dunavölgyében – ezer év tanúsága*. Kolozsvár, 1938, Victoria Nyomda.

²¹ Az egész történetnek különös fontosságot adott, hogy a Nemzeti-Parasztpárt a második világháborút követően a kommunista hatalomátvétel legfőbb akadályává vált, és vezetői, köztük maga Iuliu Maniu már 1947-től börtönben ültek.

A Vásárhelyi Találkozót Bányai kisajátította a MADOSZ számára, azt állítva, hogy az a MADOSZ kezdeményezésének köszönhetően valósult meg. Tamási Áron szerepét az eseményekben ugyanakkor kisebbíteni igyekezett, és felrótta az időközben Magyarországra költözött írónak, hogy „összefogott” a „fasiszta” *Hitellel*, és együtt „eltompították” a végső határokat.²²

A királyi diktatúra időszakával kapcsolatban Bányai arra helyezte a hangsúlyt, hogy a MADOSZ „illegális”, főként kulturális tevékenységéről beszámoljon. Ezzel minden bizonnyal azt szerette volna alátámasztani, hogy a MADOSZ „munkája” töretlen maradt. A második bécsi döntést közvetlenül megelőző időszak zűrzavarában „kikiáltott” erdélyi függetlenség kérdése ugyancsak kényesnek számíthatott. Talán ezzel magyarázható, hogy az eseményt nem említi a szerző. Elítélte ugyanakkor mind a magyar hadsereg, mind az Antonescu-féle román rendszer „népellenes” tevékenységét, mintegy egymás mellé rendelve a kettőt. Bányai részletesen kitért azon üldöztetések bemutatására is, amelyeket a két rendszer alatt a kommunisták elszenvedtek.²³

A MADOSZ egykori főtitkára összehasonlította a romániai magyarság helyzetét az első, illetve a második világháborút követő időszakban. Az újjáalakuló, majd nevét Magyar Népi Szövetségre változtató MADOSZ-szal kapcsolatban jegyezte meg, hogy míg az első világháborút követően „tőkés-földesúri vezetők intézték a sorsukat”, és emiatt csak „szédülten és fejveszeten” nézték „a fölöttük száguldó történelem menetét”, addig a Román Kommunista Párt segítségével a Magyar Népi Szövetség utat mutatott, és támogatást nyújtott az erdélyi „magyar tömegeknek”.²⁴

Bányai Észak-Erdély szovjet katonai közigazgatása megszüntetéséhez „a haladó demokrácia erőinek 1945 márciusa 6-án a kormányzatban való túlsúlyba kerülését” tartotta szükségesnek. A sorok között ugyanakkor válaszolt azokra vádakra is, amelyek az MNSZ-szel szemben több fórumon megfogalmaztak, amiatt, hogy Észak-Erdély Romániához való csatolását szorgalmazták. Bányai egy „minden nemzetközi szerződésnél erősebb iránymutatóra”, Sztálinra hivatkozott. A marsall március 8-9-én váltott táviratot Grozával, amelyikben az országrészbe bevonuló közigazgatásért cserében „rendet és csendet” kért Erdélyben, valamint azt, hogy tartsák tiszteletben a nemzetiségek jogait.²⁵

---

²² Bányai László: *Harminc év. Jegyzetek a romániai magyarság múltjáról*, i. m. 63-64.

²³ Uo. 81.

²⁴ Uo. 91.

²⁵ Uo. 92.

Ezután még a romániai magyarság helyzetét rendező jogi, gazdasági és kulturális környezet megteremtéséről számolt be – ez szerinte a román adminisztráció bejövételét követte. Emellett írásában Bányai annak is teret szánt, hogy az 1945 után történtek (az MNSZ szereplése az 1946-os választásokon, Luka László 1947 májusában megjelent, már említett cikke az „elvtelen magyar egység” kapcsán, az 1948-as események) rövid áttekintését adja.

Mikó könyve a „felszabadult Erdélybe” indult magyar csapatok közvetlen beérkezése előtt ért véget²⁶ – Bányai is egy jobb jövő eljövételének ígéretével zárta sorait. Számára azonban az jelentette a beteljesedést, hogy a népi demokrácia építése újtára lépett az ország. „A valamikor elnyomott kisebbségből a romániai magyar néptömegek nemcsak egyenjogú nemzetiséggé, hanem valóban honpolgárrá is váltak” – írta. Ehhez még azonban hozzátette, hogy szerinte a jövőben a munkásosztály és a Román Munkáspárt a „nemzetiségi kérdést teljes megoldáshoz juttatja”.²⁷ Nem tudhatjuk, mit érthetett pontosan ezalatt.

Bányai László így új alapokra helyezte a romániai magyarság kisebbségtörténetét. Amellett, hogy ez is egy sérelmek sora által meghatározott szenvedéstörténet volt, azzal a szilárd hittel egészült ki, hogy a korábban tapasztalt problémáknak a népi demokrácia idejének eljöttével végleges és kielégítő megoldása született. A szerző fent vázolt koncepciója meghatározó maradt a román államszocializmus időszakának nagyobbik részében. Az egykori madoszos igyekezete ugyanakkor állami támogatással is találkozott: Bányainak 1959 és 1966 között az ISISP aligazgatójaként lehetősége volt arra, hogy szorgalmazza a MADOSZ története egyes epizódjainak kutatását, illetve népszerűsítését.

Az ISISP alkalmazásában álló történészek közül Titu Georgescu és Fodor László (Ladislau Fodor néven) 1960-ban jelentettek meg egy történelmi munkát, amelyben az 1934-es Gyimes völgyi eseményekről írtak.²⁸ A műben a megmozdulást országos jelentőségűnek állították be. Megállapítható ugyanakkor, hogy a könyv megírását alapos történelmi kutatás előzte meg, és a szerzők a korszak lehetőségeihez viszonyítva tényszerűségre törekedtek.

Főként a hetvenes évek végén, valamint a nyolcvanas években jelentek meg az egykori madoszosok memoárjai. Ezek értelemszerűen azt a vonalat követték, amelyiket a mozgalomról az államszocializmus idején a párttörténészek kialakítottak – és nem mentesek

---

²⁶ Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, i. m. 262.

²⁷ Bányai László: *Harminc év. Jegyzetek a romániai magyarság múltjáról*, i. m. 107-108.

²⁸ Titu Georgescu-Ladislau Fodor: *Răscoala țărănilor din Valea Ghimeșului (1934)*. Bukarest, 1960, Politikai Kiadó.

az önlegitimációs igyekezettől sem. Összességében kijelenthető, hogy a Demeter János,²⁹ Bányai László,³⁰ Balogh Edgár,³¹ Nagy István³² és mások által írt, és a MADOSZ tevékenységéhez kapcsolódó visszaemlékezések nem árnyalják számottevően a hivatalos történetírás MADOSZ-értelmezését, csupán egy személyesebb síkot adnak az akkori eseményeknek.³³

1970-ben az ISISP történészei Petru Groza Ekésfrontjának is megírták a történetét.³⁴ Ebben érintőlegesen, a korábbiakban kialakult MADOSZ-képnek megfelelően foglalkoztak a MADOSZ történetével is. A hetvenes évek elején Bányai két világháború közötti időszakra vonatkozó koncepciója további, megközelítésben a korábbiaktól eltérő elemekkel bővült. A változás az 1971-ben románul,³⁵ majd 1973-ban magyarul is kiadott *Közös sors – testvéri hagyományok* című „történelmi vázlatban” érhető tetten.³⁶ Bányai előljáróban elmondta, hogy azon pontokat kereste, amelyek a románok és magyarok egymásrautaltságát, a közös múltjukban fellelhető összefonódásokat mutatták, és nem a két népet elválasztó momentumokra koncentrált. „Ne fessük rózsaszínűre, de ne is merészeljük színtelenre, s gyászba se vonjuk a múltat. Ne hallgassuk el a tudatos uszítással, vagy öntudatlan ösztönösséggel néha egymás ellen szegülő erőket. De ne tépjük fel a múlt sebeit sem a kárörvendők javára” – írta, hozzátéve, hogy azokra a történelmi példákra volt kíváncsi, amelyek a munkások, parasztok, értelmiségiek „testvéri harcáról” tanúskodtak „a hűbéri és tőkés-földesúri elnyomás ellen, a társadalmi és nemzeti igazságért”.³⁷ Bányai ekkorra meghaladottnak gondolta a *nemzeti kisebbség* fogalom használatát – ehelyett a *nemzetiség* terminust javasolta a romániai magyarság esetében. „Nemzetiség alatt a román néppel együttlakó, kisebb számú, de a szocialista demokrácia alapján vele teljes egyenjogúságban élő, nyelvében, szokásaiban és hagyományos népcsoportot értünk országunk határai között” – adta meg a definícióját.³⁸

Bányai könyve monografikus igénnyel íródott, és az összefoglalás egészen az őskortól kezdve mutatta be a régió, majd a „román-magyar együttélés” történetét. Az 1437-es bábolnai

---

²⁹ Demeter János: *Századunk sodrában*. Bukarest, 1975, Kriterion Kiadó.

³⁰ Bányai László: *Kitárul a világ*. Bukarest, 1978, Kriterion.

³¹ Balogh Edgár: *Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944*. Budapest, 1981, Magvető Könyvkiadó.

³² Nagy István: *Szemben az árral. Önéletrajzi regény. 1935-1944*. Bukarest, 1974, Kriterion Kiadó.

³³ Balogh Edgár: *Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 174-181.

³⁴ Gheorghe I. Ioniță-Gheorghe Țuțui: *Frontul Plugarilor*. Bukarest, 1970, Politikai Kiadó.

³⁵ Bányai László: *Pe fâgașul tradițiilor frățești*. Bukarest, 1971, Politikai Kiadó.

³⁶ Bányai László: *Közös sors – testvéri hagyományok. (történelmi vázlat)*. Bukarest, 1973, Politikai Kiadó.

³⁷ Uo. 7.

³⁸ Uo. 15.

parasztfelkelés, a török-ellenes harcok, a magyar szabadságharcok, valamint a Horea-féle román parasztfelkelés voltak azok a témák, amelyekkel a szerző az egymásrautaltságot szerette volna kimutatni. A kötet nagyobb részét azonban a huszadik század, pontosabban a Nagy-Románia megalakulása utáni időszak tette ki.

Bányai ebben a művében kénytelen volt átértékelni néhány olyan tézist, amelyeket korábban evidenciákként hangoztatott. Például az KRP V. kongresszusával kapcsolatban Nicolae Ceaușescu párttitkár nyomán hangsúlyozta, hogy tévedés volt a két világháború közötti Romániát „tipikus soknemzetiségű államnak” nyilvánítani. Az OMP ellenzéke megalakítására vonatkozó rendelkezést ugyanakkor továbbra is pozitívnak ítélte, és a MADOSZ értékelése is csak árnyalatokban módosult: „A következő évtizedekben a MADOSZ mint a romániai magyar néptömegek élgárdája, mint jelentős demokratikus, antifasiszta szervezet vesz részt a különböző nemzetiségű néptömegeknek a demokratikus jogokért, a nemzeti jogegyenlőségért folytatott közös harcában.”³⁹

Bányai ezt követően az addigi írásaihoz viszonyítva sokkal inkább részletgazdagon, akkorra már egyes számára elérhető Sziguranca-megfigyeléseket is felhasználva mutatta be az időszakot.⁴⁰ Lényegében ugyanezen megállapítások érvényesek az ISISP 1976-ban⁴¹ és 1981-ben⁴² megjelentett kiadványaira is. Bányai halála évében, 1981-ben még a MADOSZ egykori titkárának tollából izgalmas visszaemlékezés-töredékek jelentek meg a szervezet, valamint főként Bányai személyes mozgalmi életére vonatkozóan.⁴³

A hetvenes évek elején a *Korunk* is élénken érdeklődött az akkori szerkesztői egyik része által személyesen is megélt időszak után.⁴⁴ A folyóiratban közölt visszaemlékezések, tanulmányok nem szakadtak el az időszak MADOSZ-értelmezésének heroizált képétől, ámbár

---

³⁹ Uo. 268.

⁴⁰ Sziguranca: a két világháború közötti Románia elhárítása. Az időszakban a belbiztonsági kérdésekkel a Serviciul Poliției de Siguranță (A Rendőrség Biztonsági Szolgálat) foglalkozott, míg a külső elhárítás a Serviciul Secret de Informații (Titkos Hírszerző Szolgálat) hatáskörébe tartozott.

⁴¹ Bányai László (szerk.): *Studii de istorie a naționalității maghiare și a înfrățirii ei cu națiunea română. Vol. I.* Bukarest, 1976, Politikai Kiadó.

⁴² Ladislau Bányai: Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ). In: Gheorghe I. Ioniță (szerk.): *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse saun influențate de P.C.R. Vol. II.* Bukarest, 1981, Politikai Kiadó, 36-79.

⁴³ Bányai László: Népi naptár (Önéletrajzi jegyzet I.) *Új Élet*, 1981/5; Bányai László: Küzdelem a törvényesítésért. *Új Élet*, 1981/6; Bányai László: A politika előiskolája (Önéletrajzi jegyzet III.). *Új Élet*, 1981/7.

⁴⁴ Bányai László: Sajátos tudatunk történelmi gyökerei. *Korunk*, 1972/12, 1759-1766; Bányai László: Kommunisták a román és magyar dolgozók harca élén. *Korunk*, 1971/4, 528-541; Balogh Edgár: A Munkás Athenaeum írói egységfrontja. *Korunk*, 1971/4, 525-527; Katz Nándor: Emlékezés Gaál Gábor „uram”-ra. *Korunk*, 1971/5, 824; Kohn Hillel: Emlékezés egy háborúellenes kongresszusra. *Korunk*, 1971/6, 952-955; Mikó Imre: Antal Márk és köre. *Korunk*, 1972/12, 1875-1878; Mețiu, Ion: A munkásegységfront erdélyi történetéhez. *Korunk*, 1971/4, 515-518; Kohn Hillel: Emlékezés a harmincas évek kommunistáira. *Korunk*, 1971/2, 278-287.

számos érdekes adalékkal szolgáltak az eseményekre vonatkozóan. 1977-ben Turzai Mária tollából jelent meg a Vásárhelyi Találkozó története feldolgozása.⁴⁵ A kezdetben a romániai magyar „haladó hagyományokra” is kíváncsi román hivatalos történetírás a nyolcvanas évekre elveszítette érdeklődését a téma iránt. Ehelyett a román nemzet kontinuitására, illetve dicsősége kidomborítására koncentrálnó művek jelentek meg.⁴⁶

Az előbbieken vázolt romániai fejleményekkel párhuzamosan a magyar államszocialista történetírásban egyre nőtt az érdeklődés a határokon túli magyarok iránt, és így a romániai baloldali múlt magyar vonatkozásainak kutatására is mind nagyobb figyelem irányult. Ezen folyamat részeként indult meg az MNSZ, illetve elődszervezete, a MADOSZ kutatása is. Csatári Dániel 1968-ban jelentette meg a negyvenes évek első felének román-magyar kapcsolatrendszerét feldolgozó könyvét, amelyben az ekkor már betiltott szervezet is helyet kapott.⁴⁷ A szerző felhasznált forrásbázisa rendkívül gazdag és a kommunista „hősök” meghurcoltatásának már-már a vallási irodalom mártírológiáját idéző leírásaitól eltekintve ténszerűségegre törekszik – műve a korszak kutatásában máig megkerülhetetlen.

Csatári munkáját követően folytatódott a romániai magyar baloldal iránti érdeklődésből születő kutatások és művek sorozata. Ezek nem a MADOSZ történetével foglalkoztak, hanem a Magyar Népi Szövetség állt érdeklődésük középpontjában – azonban emiatt a MADOSZ-ra is óhatatlanul ki kellett térniük. Elsősorban Töttössy Magdolna⁴⁸ és Lipcsey Ildikó⁴⁹ írásai említendőek ezek közül. Nagy Mihály Zoltán nyomán kijelenthetjük ugyanakkor, hogy szemléletükre nagymértékben rányomta bélyegét a politikai kontextus, amelyben íródtak. Az MNSZ, és implicit módon a MADOSZ a romániai magyar baloldali hagyományok felelevenítése révén a két nép békés együttélésének, illetve egymásrataltságának sztereotip toposzait volt hivatott erősíteni, válaszul az egyre nacionalistább román történelmi diskurzusra. Úgy tűnik továbbá, hogy mind Töttössy, mind Lipcsey – Turzaihoz hasonlóan –

---

⁴⁵ Turzai Mária: *A Vásárhelyi Találkozó*. Bukarest, 1977, Politikai Kiadó.

⁴⁶ Erre lásd Lucian Boia munkásságát. Lucian Boia: *Istorie și mit în conștiința românească*. Bukarest, 2012, Humanitas Kiadó.

⁴⁷ Csatári Dániel: *Forgószeiben. Magyar-román viszony 1940-1945*. Budapest, 1968, Akadémiai Kiadó. Csatári korábban a Vásárhelyi Találkozóról is kötetet jelentett meg: Csatári Dániel: *A Vásárhelyi Találkozó*. Budapest, 1967, Akadémiai Kiadó.

⁴⁸ Töttössy Magdolna 1986-ban megvédett doktori disszertációját 2005-ben publikálta. Töttössy Magdolna: *A Magyar Népi Szövetség története 1944-1953. 1-2. kötet*. Csíkszereda, 2005, Pallas-Akadémia Kiadó.

⁴⁹ Lipcsey, Ildikó: *A Román Kommunista Párt nemzetiségi politikája. A Magyar Népi Szövetség 1944–1953 (Kandidátusi értekezés)*. Budapest, 1988. Lipcsey egy válogatást is megjelentetett, amelyben Kurkó Gyárfás beszédeit, írásait közölte: Lipcsey Ildikó: *Kurkó Gyárfás emlékére: szemelvények beszédeiből, cikkeiből és róla szóló írásokból*. Budapest, 1987, Kossuth Kiadó.

még nagymértékben arra kényszerült, hogy a hézagos, néha kifejezetten szűkszavú forrásokra, és a visszaemlékezésekre hagyatkozzon.

Lipcsey Ildikó 1982-ben jelentette meg a MADOSZ történetét kellő történelmi távból vizsgáló tanulmányát. Természetesen ebben az esetben sem lehet véletlen, hogy a MADOSZ-t az Ekésfronttal együtt, egymással párhuzamban mutatta be, és mindezek mellett Petru Groza személyét, valamint a két szervezet közötti 1935-ös egyezséget emelte ki. A népfrontos MADOSZ révén Lipcsey ugyancsak a román és magyar békés együttélést, és mint egyfajta elvárást, a kisebbség-barát nemzetiségpolitikát propagálta.⁵⁰

A rendszerváltásig kellett várni arra, hogy a kutatók rendelkezésére álló források köre lényegesen kibővüljön. Talán ezzel és a kutatói szabadsággal magyarázható, hogy a MADOSZ értékelésében radikális fordulat állt be. Ez tetten érhető mások mellett Lipcsey Ildikó munkásságában is. Számára – mint említettem – korábban a MADOSZ a nemzetek közötti békés együttélés lehetőségének bizonyítékát jelentette.⁵¹ A románok és magyarok között hidakat építő, üldöztetett szervezet sérelemtörténetét egy másik fajta megközelítés váltotta fel. A szervezetet – de egyben az MNSZ-t is – a román államhatalom kiszolgálójaként, valamint a kisebbségi sorsban a nemzeti megmaradás alapvető feltételét jelentő intézményrendszer felszámolása eszközeként mutatták be. Míg Lipcsey korábban a két világháború közötti időszak második részét Bányai megközelítését alkalmazva gyakorlatilag a MADOSZ történetére szűkítette, a kilencvenes évekre bizonyos pontokban egyfajta visszatérést figyelhetünk meg Mikó véleményéhez. Például már szó sem volt arról, hogy a szervezet az időszak legjelentősebb romániai magyar szervezete lett volna, hanem csak egy „néhány száz elszigetelt, erősen balos felfogású személy mozgalma”. Ez ugyanakkor lényegesen közelebb állt a források valóságához, mint a korábbi változat. Azonban ezen álláspont értékelésénél arra is tekintettel kell lennünk, hogy Bányai, és a hozzá hasonlóan gondolkodók nem számokban mérték a MADOSZ-t. Számukra a szervezet súlyát az antifasizmus, a második világháború után kialakult demokrácia-értelmezés, valamint a kommunista mozgalommal ápoltság kapcsolatok adták. Lipcsey tanulmányában azt emelte még

---

⁵⁰ Lipcsey Ildikó: A MADOSZ és az Ekésfront (Frontul Plugarilor) 1935-1944. *Történelmi Szemle*, 1982/3, 458–483. (Online: https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1982_3/lipcsey.pdf – Utolsó letöltés: 2015.05.16.)

⁵¹ A váltást tetten lehet érni Lipcsey egyik 1987-es tanulmányában, ahol arra hivatkozva revideálta nézeteit, hogy „jelszavakat, téziseket, eszméket, egész ideológiai rendszereket veszünk át elődeinktől, vallunk a sajátunknak, építünk be kritikátlanul”. Lipcsey Ildikó: A román kommunista párt a nemzetiségi kérdéstről (1921—1945). *Tiszatáj*, 1987/9, 79-98.

ki, hogy a MADOSZ sosem tehetett szert tömegtámogatottságra, mert *elismerte Románia történelmi jogát Erdélyre vonatkozóan*. Vincze Gábor véleményét az MNSZ-szel, illetve érintőlegesen a MADOSZ-szal kapcsolatban hasonló szempontok határozták meg. Szerinte a MADOSZ a KRP *fedőszerveként* működött, és a második világháború után tevékeny részt vállalt a pozícióit védő egykori jobboldali politikai elittel – amelyeket ezen újabb szemlélet szerint jogosan birtokoltak – való leszámolásban.⁵²

Az erdélyi magyar történetírásban a korszakra Bárdi Nándor és Vincze Gábor szorgalmazására irányult újra fokozottabb érdeklődés. Számos módszertani és megközelítésbéli újdonságot jelentő tanulmány⁵³ és forráskiadvány⁵⁴ mellett születtek meg a MADOSZ történeti értékelése szempontjából fontos doktori disszertációk Lönhárt Tamás,⁵⁵ valamint Nagy Mihály Zoltán⁵⁶ kutatómunkája eredményeként.

Lönhárt a MADOSZ történetét is összefoglalta, leginkább a MADOSZ antirevizionizmusára és a romániai népfrontos politikában játszott szerepére koncentrálva. A szerző a KRP *tömegszervezete* fogalmat használta a MADOSZ-ra, amelyet én is megfelelőbbnek találok, mint ha egyszerű *fedőszerveként* tekintenénk rá.⁵⁷ Némi magyarázatra szorul talán az, hogy mitől számított volna a MADOSZ *tömegszervezetnek*, amikor kevés hitelt érdemlő forrás alapján mondhatnánk, hogy széles tömegeket tudhatott volna maga mögött. Mint a kommunista világképben annyi mindennek, a fogalom értelmezéséhez a kommunista párthoz való viszonyításban kell keressük a gyökerét. Lenin *Mi a teendő?* című művében a kommunista pártot a proletariátus titokban működő élcsapatának képzelel, amelyik a tömegeket „neveli és vezeti”, és amelyik a soraiba csak azokat fogadja be, akiket

---

⁵² Például: Vincze Gábor: *A Magyar Népi Szövetség válsága*. (Online:

<http://epa.oszk.hu/02100/02169/00012/990230.htm> – Utolsó letöltés: 2018.05.16.)

⁵³ Például: Sárándi Tamás: A magyar lakosságot ért sérelmek és az MNSZ politikája. *Magyar Kisebbség*, 2005/1-2, 369-393. (Online: http://epa.oszk.hu/02100/02169/00028/pdf/2005_1-2_24_369-393.pdf – Utolsó letöltés: 2018. 05.29.)

⁵⁴ Nagy Mihály Zoltán-Vincze Gábor: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. Kolozsvár-Csíkszereda, 2004, Erdélyi Múzeum Egyesület – Pro-Print Kiadó.

⁵⁵ Lönhárt Tamás: *Uniunea Populară Maghiară în perioada instaurării comunismului în România (1944–1948)*. Kolozsvár, 2009, Argonaut Kiadó.

⁵⁶ Nagy Mihály Zoltán: *Kisebbségi érdekképviselet vagy pártpolitika? A Magyar Népi Szövetség története (1944–1953)* (Doktori disszertáció). Pécs, 2011, Pécsi Tudományegyetem. (Online: <http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/16151/nagy-mihaly-zoltan-phd-2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y> – Utolsó letöltés: 2018.05.16.)

⁵⁷ Lönhárt Tamás: *Uniunea Populară Maghiară în perioada instaurării comunismului în România (1944–1948)*, i. m. 110. Ugyanakkor érthetőnek tartom azt az igyekezetet is, hogy ne azzal a fogalommal jelöljék a MADOSZ-t, mint a rendszerváltást megelőzőleg.

arra legalkalmasabbnak ítélnék.⁵⁸ A Komintern ugyanakkor a „nemzeti-forradalmi” tömegszervezeteknek azt a feladatot szánta, hogy a különböző elégedetlenségeket felhasználva megszervezzék az elnyomott nemzeti kisebbségeket, és irányításuk révén támogassák az „élcsapatot” addig, míg a forradalom révén megszerezhetik a hatalmat, majd pedig bevezethetik a proletárdiktatúrát. Tehát a MADOSZ esetében is ebben az értelemben használandó a tömegszervezet megnevezés: a kommunista párttal szemben a széles tömegek előtt nyitva álló, de annak alárendelt nemzeti-forradalmi szervezet.

Nagy Mihály Zoltán szintén kitért a MADOSZ történetére. Ő azt tartotta fontosnak kiemelni, hogy a szervezet „elenyésző” történelmi és politikai súllyal rendelkezett, valamint azt, hogy kívül állt, párhuzamos volt azzal a belső nyilvánossággal, amelyik az időszak erdélyi magyarságát jellemezte. Visszatérve Mikó értelmezéséhez, azzal indokolta az OMP elutasítását a MADOSZ közeledésével szemben, hogy az nem szerette volna magára venni a kommunista megbélyegzést. „A korabeli magyar közvélemény nem érezte magáénak, külső hatalmakat, erőket érzékelt a MADOSZ mögött. Működése külső tényezők támogatásától függött: ideológiailag alárendelte magát a KRP-nek, tevékenységét a kormány hallgatólagos támogatásával végezte. A határok kérdésében az adott nemzetközi konstellációnak nem megfelelő, valamint az erdélyi magyar közösségen belül táplált jövőképpel ellenkező megoldást támogott” – írta.⁵⁹ Nagynál tehát az a MADOSZ-értelmezés érvényesül, amelyik szerint a szervezet pusztán külső erők eszköze volt. A szerző továbbá az erdélyi magyar közösségen belüli elszigeteltségére helyezte a hangsúlyt. Nagy Mihály Zoltán megállapításai részben igazak a MADOSZ-ra, azonban jelen disszertációval éppen ezek árnyalására fogok törekedni.

Ugyancsak érintőlegesen foglalkozott a szervezettel Horváth Sz. Ferenc.⁶⁰ Könyvében főként a MADOSZ népfrontos működésével, a Vásárhelyi Találkozón való részvételükkel és az antirevizionista fellépéseikkel foglalkozott. Horváth a rendszerváltás utáni időszak vizsgált szerzői közül egyedül vélte úgy, hogy az 1935-ben alapított MADOSZ az 1935-1937-es években „számolt” a romániai magyar lakosság „széles rétegeivel”. Véleményem szerint ugyanakkor túlértékeli a MADOSZ-ra gyakorolt hatását annak, hogy 1936-ban székelyek egy

---

⁵⁸ Vladimir Ilyich Lenin: *What Is To Be Done? Burning questions of our movement* (1901). (Online: <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1901/witbd/index.htm> - Utolsó letöltés: 2019.04.24)

⁵⁹ Nagy Mihály Zoltán: *Kisebbségi érdekképviselet vagy pártpolitika? A Magyar Népi Szövetség története (1944-1953)*, i. m. 31.

⁶⁰ Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931-1940)*. Csíkszereda, 2007, Pro-Print Kiadó.

csoportja egy római katolikus templomban felesküdt a nemzeti-szocialista zászlóra.⁶¹ Továbbá szerintem, ha az OMP felé kinyilvánított egységfront-ajánlatok mögött részben állhatott az is, amit Horváth állít, vagyis, hogy a szervezet nagyobb népszerűsége szeretett volna szert tenni,⁶² ezt sokkal inkább meghatározta a Komintern népfreontos fordulata utáni politikája. A madoszosok korábban is arra törekedtek, mégsem próbáltak meg egységfrontot alakítani „a magyarpárti urakkal”.

Az előbbiekhöz sok szempontból hasonló módon írta le a MADOSZ-t az Országos Magyar Párt történetéről szóló munkájában György Béla. György témájából adódóan elsősorban az OMP szemszögéből közelítette meg a szervezetet. Értékelése azonban néhol tendenciózus. Például a MADOSZ 1937-es közös választási szereplését a Nemzeti Parasztpárttal így értékeli: „A Magyar Dolgozók Szövetsége (Madosz) szövetséget kötött a Magyar Kisgazda Párt néven ismert néhány tagú csoporttal, akik a román Nemzeti Parasztpártra szavaztak, amely a szélsőjobboldali Vasgárdával kötött választási egyezményt. Így a Madosz és a Vasgárda – tűz és víz – egymást segítették.” Ez amellet, hogy kritika nélkül felelevenít korabeli felszínes értelmezéseket, azért sem igaz, mert Iuliu Maniu egyezsége a Vasgárdával egyáltalán nem jelentette azt, hogy akár ők szövetségben indultak volna a választáson, akár azt, hogy ennek lett volna bármiféle kötelező érvénye a MADOSZ-ra nézve. Az igaz azonban, hogy mindezeket követően – bár megtehették volna – nem határolódtak el a lépéstől, és nem is bontották fel a szövetséget a nemzeti-parasztpártiakkal.⁶³

A MADOSZ-t Bárdi Nándor is említi *Otthon és haza* című könyvében. Bárdi értelmezésének ugyanúgy nem képezi részét a nemzeti-forradalmi és a népfreontos MADOSZ közötti különbségtétel, mint a korábban bemutatott szerzőknek. Véleményem szerint vitatható, hogy mint Vincze és Lipcsey nyomán Bárdi állítja, a madoszosok kezdettől fogva elismerték volna a román nép történelmi jogát egész Erdélyre. Az igaz viszont, hogy a MADOSZ története során többször is előfordult, hogy így tettek – hogy pontosan milyen körülmények között került ezekre sor, jelen disszertáció egyik kutatási célja kideríteni.⁶⁴

---

⁶¹ Uo. 151.

⁶² Uo. 172.

⁶³ György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története* (Doktori disszertáció). Budapest, 2006, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, 192. (Online: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/gyorgybela/diss.pdf> – Utolsó letöltés: 2015.05.16.) Újabb változat: György Béla: *Az Országos Magyar Párt története (1922-1938)*. Csíkszereda, 2017, Pro-Print Kiadó.

⁶⁴ Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda, 2013, Pro-Print. 518. (Online: <http://mek.oszk.hu/12400/12460/12460.pdf> – Utolsó letöltés: 2018.05.16.)

A MADOSZ értelmezésére főként a királyi diktatúra idején megszervezett antirevizionista tüntetéseken való részvétel, és azok korabeli romániai magyar recepciója nyomta rá bélyegét. Ezen időszak túldimenzionálása okán foglalkozok röviden itt Lakatos István szociáldemokrata politikus visszaemlékezésével, illetve történetírói igénnyel írt, de ugyanakkor a visszaemlékezést és az anekdotikus történetmesélést előszeretettel a forrásai közé vegyítő, a Romániai Szociáldemokrata Párt történetét feldolgozó kéziratban maradt művével.⁶⁵ Meglátásom szerint az utóbbi időszakban kialakult, kifejezetten negatív és árnyalatlan MADOSZ-megítélésre nagy hatással volt az, ahogyan ő látta a szervezetet. Az egykori madoszosok egyik részével szemben – meghurcoltatása történetét ismerve, tegyük hozzá, érthetően⁶⁶ – személyes ellenérzésektől fűtött Lakatos a szervezetet kizárólag a román állam eszközeként láttatta, és ezt a megállapítást főként a MADOSZ 1939-es antirevizionista tevékenységére alapozta. Értelmezése szerint a kommunista irányítás alatti MADOSZ *fedőszerveként* működött, és azért nem tudott számottevő támogatásra szert tenni a munkásság körében, mert a nemzetiségi önrendelkezéssel kapcsolatos madoszos vélemény a népfrontos fordulatot követően megváltozott, és emiatt a munkások körében nem bíztak meg bennük, következetlennek tartva őket.

A MADOSZ történetének egyik időben a leginkább hozzánk közel álló összefoglalását találjuk Lakatos Artur 2016-ban megjelent forrásközlése bevezetőjében. Lakatosnál az olvasható, hogy a szervezet első elnöke Szepesi Sándor, főtitkára pedig Péter Sándor lett volna.⁶⁷ Ezzel szemben a levéltári források széles köre azt támasztja alá, hogy a MADOSZ első elnöke Blázi István, főtitkára (vagy központi titkára) pedig Mayer László volt. De honnan származik Lakatos információja? Ahhoz, hogy ezt megválaszolhassuk, át kell térnünk a rendszerváltás utáni román történetírás MADOSZ-képére, ahonnan ezt az információt Lakatos átvette.

A rendszerváltást követően a román történetírás nem foglalkozott különösképpen a témával. Összeállításokban azonban említés szintjén szerepelt, és így olvashatunk a

---

⁶⁵ Lakatos István: *Emlékeim I. Szemben az árral*. Marosvásárhely, 2005, Appendix Kiadó; Lakatos István: *Emlékeim II. Börtönéveim*. Marosvásárhely, 2007, Appendix Kiadó; Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt rövid története (Kézirat)*. Kolozsvár, 1983.

⁶⁶ Lásd a fentebb idézett műveit.

⁶⁷ Lakatos Artur: A temesvári Madosz működése 1944. augusztus 23. - október 1. között. In: Ujváry Gábor (szerk): *Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlemények*. Budapest, 2016, Balassi Intézet – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 443-449. (Online: http://epa.oszk.hu/01500/01500/00012/pdf/EPA01500_lymbus_2015_443-449.pdf – Utolsó letöltés: 2018.05.29.)

szervezetről például az 1859 és 2003 között működött romániai pártokat számba vevő, Ioan Scurtu által szerkesztett enciklopédiában is. A kiadványban romániai levéltári forrásokat felhasználva, és ugyanakkor néhány ponton kifejezetten tendenciózusan értelmezve írtak a MADOSZ-ról. Többek között azt olvashatjuk a szervezetről, hogy az 1934-es Gyimes völgyi megmozdulás román-ellenes volt, és 1944. augusztus 23. után a párt soraiba „horthysták”⁶⁸ furakodtak be, akik a „demokrácia álarcát” használva Erdélyt destabilizáló tevékenységet fejtettek ki.⁶⁹ Ugyancsak egy Scurtu által megjelentetett forráskiadványban található a korábban említett Lakatos Artur által hivatkozott dokumentum. Ebben közöltek ugyanis egy 1936-os beadványt, amelyik tartalmazza a MADOSZ statútumát. Ezt Szepesi elnökként, Péter Sándor főtitkárként írta alá.⁷⁰ A dokumentum születése idején Szepesi valóban a MADOSZ elnöke volt, miután Blázi Istvánt váltotta, a központi titkári pozíciót azonban már Bányai töltötte be. Péter Sándor kiemelkedő szerepét a szervezetben semmilyen más dokumentum nem támasztja alá. Könnyen meglehet, hogy csak konspiratív okokból került rá a neve a dokumentumra.

Szakirodalmi szempontból az eddig megjelent, leginkább témába vágó írás Olti Ágoston tollából származik.⁷¹ Ebben a szerző a KRP nemzetiségi politikája változását elemezte. Megállapította, hogy az adott országban élő nemzeti kisebbségek védelme a Komintern irányítása alatt álló pártok feladata volt, és hogy a kisebbségek tulajdonképpen nem tudhattak meghatározó hatással lenni a kisebbségpolitikára, habár néha kikérték a véleményüket. Lényeges továbbá, hogy szerinte a Kommunista Internacionálé a kisebbségi mozgalmakat elsősorban az alapján támogatta, hogy az imperializmus elleni harc szempontjából milyen mértékben vélték hasznosíthatónak ezeket a mozgalmakat – és nem az számított, hogy milyen mértékű volt az adott országban a kisebbségek elnyomása. Ugyancsak fontosnak tartom annak a tisztázását is, hogy *a nemzeti önrendelkezés egészen az elszakadásig* ideája szerinti koncepció alapján Erdély sorsát valamilyen nagyobb, a szovjetek által befolyásolt, de inkább általuk dominált balkáni föderális egységbe képzelték el, ahová az erdélyiek természetesen „önként” csatlakoztak volna.

---

⁶⁸ Feltehetőleg a szerző Kurkó Gyárfásra és körére gondolt.

⁶⁹ Ioan Scurtu (szerk.): *Enciclopedia partidelor politice din România. 1859-2003*. Bukarest, 2003, Meronia Kiadó, 150-151.

⁷⁰ Ioan Scurtu (szerk.): *Minoritățile naționale din România. 1931-1938*. Bukarest, 1999, Román Nemzeti Levéltár, 401-403.

⁷¹ Olti Ágoston: A Romániai Kommunista Párt és a romániai nemzetiségi/területi kérdés a két világháború között. *Regio*, 2007/1, 109-132. (Online: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00065/pdf/109-132.pdf> – Utolsó letöltés: 2015.05.16.)

Olti az általános megállapításokon túl a MADOSZ-szal is foglalkozott. A szervezet létrehozását a KRP V. kongresszusa határozataiból eredeteltette, és főként az 1935-ben újjászerveződő, népfrontos MADOSZ-szal foglalkozott, kevésbé érintette a korábbi főtitkár, Mayer László nevével fémjelzett időszakot. A harmincas évek antirevizionizmusa után a Ribbentrop-Molotov paktum hozott újabb fordulatot, és mutatta meg, hogy a szervezet milyen mértékben függött a szovjet külpolitikától. A szerző értékelését ebben az esetben is helytállónak találom: a kommunista párt számára elsősorban a Szovjetunió számára adódó potenciális előnyök, és az országban a szovjetekkel szövetséges munkás-paraszt kormány felállítása volt fontos, és nem az adott kisebbség tényleges jogegyenlősége.⁷²

5. Források

A korábbiakban nem említettek túl a korszak konkrét és általános kérdéseinek a megértésében román, magyar és nemzetközi szerzők egyaránt segítségemre voltak. Az első fejezethez legtöbbet Keith Hitchins,⁷³ Raffay Ernő,⁷⁴ Romsics Ignác⁷⁵ és Szász Zoltán⁷⁶ műveiből merítettem. A demográfiai és etnikai arányokban beálló változásokra vonatkozó információk Kocsis-Károly-Kocsisné Hodosi Eszter⁷⁷ és Lökkös János⁷⁸ könyveiből származnak. A romániai kommunisták történetéhez Vladimir Tismăneanu,⁷⁹ Novák Csaba Zoltán,⁸⁰ Fejtő Ferenc,⁸¹ Gidó Attila⁸² és Borsányi György⁸³ könyvei segítettek sokat. A szociáldemokrata mozgalom értelmezéséhez Lakatos István már hivatkozott visszaemlékezéséből és kéziratban maradt RSZDP-történetéből merítettem. Nagy segítséget

---

⁷² Uo.

⁷³ Keith Hitchins: *Rumania 1866-1947*. Oxford, 1994, Clarendon Kiadó.

⁷⁴ Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben*. Budapest, 1987, Magvető Kiadó.

⁷⁵ Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó; Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2010, Osiris Kiadó.

⁷⁶ Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó.

⁷⁷ Kocsis Károly-Kocsisné Hodosi Eszter: *Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében*. Budapest, 1991, Tankönyvkiadó.

⁷⁸ Lökkös János: *Trianon számokban. Az 1910. évi magyar népszámlálás anyanyelvi adatainak elemzése a történelmi Magyarországon*. Budapest, 2000, Püski Kiadó.

⁷⁹ Vladimir Tismăneanu: *Stalinism pentru eternitate*. Bukarest, 2012, Humanitas Kiadó.

⁸⁰ Novák Zoltán: *Magyarok a Román Kommunista Pártban 1944-1948. Pro Minoritate*, 2006 – Tél, 62-77.

⁸¹ François Fejtő (Fejtő Ferenc): *The Soviet Union and the Hungarian Question*. In: Stephen Borsody (szerk.): *The Hungarians: a divided nation*. New Haven, 1988, Yale Center for International Studies, 91-97.

⁸² Gidó Attila: *Az ideológiai utas. Kohn Hillel életpályája*. In: Bárdi Nándor-Tóth Ágnes (szerk.): *Egyén és közösség. Tanulmányok*. Zenta, 2012, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 127-164.

⁸³ Borsányi György: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Budapest, 1979, Kossuth Kiadó, 358-365.

jelentett ebben a kérdésben Sorin Radu Ion Flueraş szociáldemokrata politikusról írt életrajza.⁸⁴

A második fejezetben a MADOSZ történetében kiemelkedő szerepet játszó értelmiségiek csoportját elemeztem. Ebben nagyon hasznosnak bizonyult a Balogh Edgár,⁸⁵ és majd azt követően Dávid Gyula szerkesztette Romániai Magyar Irodalmi Lexikon,⁸⁶ valamint a KRP Központi Bizottságának tagjaival kapcsolatos adatokat közlő kiadvány.⁸⁷ A Gyimes völgyi parasztfelkelésre vonatkozóan Antal Imre⁸⁸ és a már említett Titu Georgescu-Ladislau Fodor⁸⁹ páros könyve vált hasznomra. Érdekes részletekkel szolgált a negyedik fejezetre vonatkozóan Marin Pop tanulmánya az 1936-os Hunyad megyei választásokról⁹⁰, illetve a Tar Károly által közölt Bákay Domokos-életrajz, valamint az egykori madoszossal készített interjúk.⁹¹

Az ötödik fejezettől (1937) kezdve támaszkodtam Cristina Diac Fóris Istvánról írt könyvére.⁹² Ugyanakkor hasznosnak találtam Horváth Sz. Ferenc már idézett művét,⁹³ valamint Pap Istvánnak a magyar népi mozgalomról megjelentetett kötetét.⁹⁴ A hatodik fejezettől kezdve nagyon sokat merítettem L. Balogh Béninek a második bécsi döntésre és

---

⁸⁴ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democrație și sindicalism. Ediția a II-a.* Târgoviște, 2012, Editura Cetatea de Scaun.

⁸⁵ Balogh Edgár sarlós időszakával kapcsolatban Bajcsi Ildikó: *A cserkészettől a kommunizmusig. A sarlósok alternatívái a két világháború közötti Csehszlovákiában (Doktori disszertáció).* Eger, 2018, Eszterházy Károly Egyetem. (Online: http://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/61/1/Bajcsi_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf – Utolsó letöltés: 2019.04.18.)

⁸⁶ Balogh Edgár (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés I. (A–F).* Bukarest, 1981, Kriterion Kiadó; Balogh Edgár (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés II. (G–Ke).* Bukarest, 1991, Kriterion Kiadó; Dávid Gyula (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés III. (Kh–M).* Bukarest, 1994, Kriterion Kiadó; Dávid Gyula (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés IV. (N–R).* Bukarest-Kolozsvár, 2002, Erdélyi Múzeum-Egyesület-Kriterion Kiadó; Dávid Gyula (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés V/1. (S–SZ).* Bukarest-Kolozsvár, 2010, Erdélyi Múzeum-Egyesület-Kriterion Kiadó; Dávid Gyula (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés V/2. (T–ZS).* Bukarest-Kolozsvár, 2010, Erdélyi Múzeum-Egyesület-Kriterion Kiadó;

⁸⁷ Florica Dobre (szerk.): *Membrii C.C. al P.C.R.* Bukarest, 2004, Enciclopedică Kiadó.

⁸⁸ Antal Imre: *Történelmi események Gyimes vidékén a régmúlttól napjainkig.* Csíkszereda, 2005, Pallas-Akadémia Kiadó.

⁸⁹ Titu Georgescu-Ladislau Fodor: *Răscoala țăranilor din Valea Ghimeșului (1934),* i. m.

⁹⁰ Marin Pop: *Alegerile parlamentare parțiale din februarie 1936 în județul Hunedoara.* In: *SARGETIA XXXIV.* Déva, 2006, Acta Musei Devensis, 409-424.

⁹¹ Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások.* Kolozsvár, 1997, Erdélyi Lap- és Könyvkiadó. (Online: <http://mek.oszk.hu/02000/02067/02067.htm#5>)

⁹² Cristina Diac, *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neterminat.* Târgoviște, 2014, Cetatea de Scaun Kiadó.

⁹³ Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931-1940),* i. m.

⁹⁴ Papp István: *A magyar népi mozgalom története (1920-1990).* Budapest, 2012, Jaffa Kiadó.

előzményeire-következményeire vonatkozó munkájából,⁹⁵ valamint Csatári Dániel korábban idézett művéből. Németország és a Szovjetunió térségbeli politikáját Heinrich August Winkler⁹⁶ és Kenéz Péter⁹⁷ könyvein keresztül követtem.

A szakirodalom mellett elsősorban elsődleges forrásokra alapoztam a munkámat. A továbbiakban ezeket ismertetem. A Román Kommunista Párt mellett működő Történettudományi és Társadalompolitikai Intézet (ISISP) iratőrzési feladatokat is ellátott, és ennek megfelelően olyan dokumentumokat válogattak össze, amelyek a különböző kommunista mozgalomhoz köthető szervezetek, illetve maga a kommunista párt termelt. Az ISISP rendszerezte anyag negyedik fondjában lehet megtalálni a „forradalmi tömegmozgalmak” történetével kapcsolatban összegyűjtött iratokat, és azon belül a 26. dossziéjában konkrétan a MADOSZ-szal kapcsolatosakat. Ez az anyag meglehetősen hiányos, és habár tartalmaz izgalmas dokumentumokat, nem ez adta a munkám gerincét.

Témám szempontjából leginkább releváns dokumentumokat a Román Nemzeti Történeti Levéltár Jelenkortörténeti Levéltárában (ANR ANIC) lehet kutatni, ahol az ISISP által összegyűjtött iratokat is tárolják, és számos más, a MADOSZ-ra vonatkozó elsődleges forrást megtalálható. Az ANR ANIC 27. számú fondja, a Magyar Népi Szövetség iratai első része a MADOSZ főbb dokumentumait tartalmazza, mint például a működése során született körlevelek, jelentések, kiadványok, vagy akár néhány tagkönyvként funkcionáló megbízólevél. Kutatásomnak ez az iratgyűjtemény képezte az alapját, és ezekre támaszkodva határoltam be a MADOSZ fontosabb időszakait, kerestem meg politikai irányváltásait, illetve építettem fel a történetének elbeszélését. Mivelhogy a MADOSZ létezése során szoros kapcsolatban állt a Kommunisták Romániai Pártjával, értelemszerűen a párt szervezeti (Secția Organizatorică), káder (Secția Cadre), valamint az KRP Erdélyi és Bánsági Területi és Tartományi Bizottságának anyagára is kiterjesztettem a kutatásomat. Ezen dokumentumok értelmezését megkönnyítette, hogy a KRP története viszonylag feldolgozottnak számít – Vladimir Tismăneanu⁹⁸ és Cristina Diac⁹⁹ már hivatkozott művei váltak leginkább hasznomra.

Nehezebben értékelhető, de kutatásom szempontjából ugyancsak értékes forráscsoportot jelentettek a két világháború közötti kommunista mozgalom tagjai elleni hatósági fellépések,

---

⁹⁵ L. Balogh Béni: *A magyar-román kapcsolatok és a második bécsi döntés. 1939-1940.* Csíkszereda, 2001, Pro Print Kiadó.

⁹⁶ Heinrich August Winkler: *Németország története a modern korban II.* Budapest, 2005, Osiris Kiadó.

⁹⁷ Kenéz Péter: *A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig.* Budapest, 2008, Akkord Kiadó.

⁹⁸ Vladimir Tismăneanu: *Stalinism pentru eternitate*, i. m.

⁹⁹ Cristina Diac: *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neterminat*, i. m.

illetve titkosszolgálati és rendőrségi megfigyelésük során született dokumentumokból összeállított gyűjtemények (ANR ANIC Colectia Nr. 50, 95, 96.). Habár ezek főként arra vonatkozóan szolgáltatott támpontokat, amilyenek a MADOSZ-t a hatóságok rendfenntartó, illetve elhárító szervei látták, olyan információkat is tartalmaztak, amelyek lényeges pontosításokkal szolgáltak a MADOSZ történetét illetően.

A Bukarestben található források tanulmányozása mellett Romániában még Kolozsváron és Csíkszeredában, valamint a Hargita megyei Gyimesek vidékén kutattam. A Szamos parti városban a Babeş-Bolyai Egyetem Központi Könyvtárának periodikagyűjteményében, a Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei részlegén. Az Erdélyi Múzeum Egyesület (EME) Kézirat és Levéltárában Demeter János, Jordáky Lajos és Takáts Lajos személyes és köziratait nézte meg. Csíkszeredában a Román Nemzeti Levéltár Csík megyei részlegén kutattam. Az Olt menti városban a Csíki Székely Múzeum tulajdonában lévő, jelenleg rendezés alatt álló Bányai László hagyatékát tártam fel. A terjedelmes anyag számos érdekes adalékkal szolgált a MADOSZ főtitkára életútjára vonatkozóan.

Budapesten a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárában kutatható a Bányai-hagyaték másik része, amelyik további lényeges információkkal szolgált Bányai életútjával kapcsolatban (például az illegalista időszaka tevékenységére vonatkozóan). Bányai hagyatékának harmadik részét a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár őrizetében lehet megtalálni. Itt ezen túl még számos értékes visszaemlékezést (Kohn Hillel, Tamás Gáspárné és mások) is találhatunk, amellett, hogy gazdag, valamint ritkaságokat is tartalmazó periodikagyűjteménnyel is rendelkeznek. A Méliusz József után maradt iratok miatt kerestem fel a Petőfi Irodalmi Múzeumot (PIM), ahol ugyancsak izgalmas és gazdag, habár főként irodalmi vonatkozású forrásanyagot találtam.

A korabeli magyar politika MADOSZ-ról alkotott képe megismeréséért kerestem fel a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárát (MNL OL). Itt a Külügyminisztérium iratait (K 63, K 64), a Nemzetiségi és kisebbségi osztály iratait (K 28) illetve a korábban MSZMP KB Párttörténeti Intézete nevet viselő intézménytől visszakapott iratokat (K 149) néztem meg. Ezek remekül kiegészítették a romániai iratokat, és ugyanakkor forráskritika szempontjából is hasznosnak bizonyultak.

Ugyancsak magyarországi kutatásaim részét képezte az Országos Széchenyi Könyvtár (OSZK) rendszeres látogatása, ahol nem csak a kisebbségi történetírásban kutatók személyes véleményeit ismerhettem meg, hanem a Könyvtár kiterjedt szakirodalmi gyűjteményének igénybevétele mellett hozzájuthattam számos eredeti kiadványhoz, illetve azokhoz a zömével

a nyolcvanas években felvett beszélgetésekhez, amelyeket a Történelmi Interjúk Tárában (OSZK TIT) őriznek (Méliusz József, Csögör Lajos, Domokos Pál Péter). Ezek abban segítettek főként, hogy közelebb kerülhesek ahhoz a világhoz, amelyekben ezek a személyiségek éltek. Ugyanilyen megfontolásból találtam rendkívül izgalmasnak azoknak az életútinterjúknak a tanulmányozását, amelyeket a nyolcvanas években vett fel az egykori illegalistákkal Molnár Gusztáv, és újabban váltak kutathatóvá, Antal Róbert-István és Kovács Szabolcs, az Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolája doktoranduszainak áldozatos munkájának köszönhetően. Ezek a kolozsvári Jakabffy Elemér Alapítvány (JEA) tulajdonában lévő interjúk fontos adalékokkal egészítették még ki ismereteimet a madoszos történelmi szereplők családi hátterét és az általuk megélt eseményekről alkotott utólagos interpretációjukat illetően.

Elengedhetetlen volt továbbá az is, hogy a két világháború között romániai magyar belső nyilvánosság kereteit és felületét megteremtő újságokba és folyóiratokba beletemetkezzek. Erre a célra a madoszos csoportosulás által megjelentetett időszakos vagy rövidéletű kiadványok¹⁰⁰ mellett elsősorban a *Brassói Lapokat*, másodsorban pedig a *Keleti Újságot*, az *Előret* és az *Ellenzéket* használtam, de adott esetben olyan regionális újságokat is vizsgáltam, mint a *Csiki Néplap*, a *Sajtó (Szamos)* vagy a *Temesvári Hírlap*. Kutatásomhoz folyóiratokat is használtam, például a *Korunkot* vagy az *Erdélyi Fiatalokat*.

Kénytelen vagyok azonban jelezni előre, hogy az itt felsoroltak látszatával szemben a MADOSZ történetére vonatkozó forrásanyag korántsem bőséges. Kutatásaim során többször azzal szembesültem, hogy néhány eseményről csupán egyetlen visszaemlékezés állt a rendelkezésemre. Az sem volt mindig hálás, amikor adott történésről két vagy több egymásnak ellentmondó visszaemlékezés került elő. Ha rendelkezésemre állt más típusú forrás is, akkor megpróbáltam megállapítani az állítások valóságértékét, végül pedig elvetni azt, amelyik kevésbé tűnt valószerűnek. Előfordult olyan is azonban, amikor csak két egymásnak ellentmondó állításra hagyatkozhattam. Ezekben az esetekben legtöbbször jeleztem a másik állítás létét is, anélkül, hogy megpróbáljak „igazságot tenni” az adott kérdésben. Ugyanakkor minden visszaemlékezésre alapozott állítást jeleztem a szövegben.

---

¹⁰⁰ A Kolozsvárott kiadott *Falvak Népe*re (1932. szeptember 30-tól 1933. március 19.), az *Ellenzéki Közlönyre* (négy száma jelent meg 1933 áprilisa és 1934 májusa között), s majd ezt követően a *Népakaratra* (1933 ősze - 1934 januárja) gondolok. Továbbá ugyanide tartozik még az ezek betiltása után Marosvásárhelyen kiadott *Székelyföldi Népakarat*, a *Székelyföldi Néplap*, és végül az *Új Szó*.

I. A romániai magyarság önszerveződési törekvései Trianon után

I. 1. Az impériumváltás időszaka

Az 1918. november 13-án megkötött belgrádi katonai konvencióban¹⁰¹ foglaltaknak megfelelően a román királyi hadsereg 1918 novemberében benyomult a Szamos felső folyásától keletre, valamint a Maros vonalától délre eső erdélyi¹⁰² területekre. A balkáni francia katonai haderő parancsnokainak engedélyével a hadsereg a demarkációs vonalak elérése után is folytatta az előre nyomulását. Céljuk az 1916-os bukaresti békében¹⁰³ Romániának ígért területek megszállása volt.

Ezt megelőzően az Aradon székelő Román Nemzeti Tanács november 9-i jegyzékében azt kérte, hogy a magyar kormány a huszonhat keleti, románok lakta vármegyét helyezze a majdan Nagyszebenben megalakuló erdélyi román nemzeti kormány fennhatósága alá. Miután Jászi Oszkár magyar nemzetiségügyi miniszter Erdély kantonokra osztására tett javaslatát is elutasították, a Tanács nyilatkozatban fejezte ki az erdélyi románok Magyarországtól való elszakadási szándékáról.¹⁰⁴ A Magyarországi Szociáldemokrata Párton belüli román szekció több tagja ekkor már Iuliu Maniu erdélyi román politikus mellett lépett fel, támogatva a Romániával való egyesülést. Egyik vezetőjük, Ion Flueraş november 16-án Budapesten fogalmazta meg elvtársai előtt az MSZDP román szekciója álláspontját Erdély kérdésében, kijelentve, hogy „a [román] szocialisták nem tudják, és nem is akarják már meggátolni [a románokat az egyesülésre való törekvésükben], vagy azoknak az uralma alatt hagyni, akik a múltban rabságba taszították őket. A nép élére fognak állni, hogy a lehető legjobb útra vezessék őket, a felszabadulás megvalósításáig”.¹⁰⁵

Az MSZDP román szekciója részéről a már említett Ion Flueraş és Iosif Jumanca is részt vettek az erdélyi románok december elsejére összehívott Gyulafehérvári Nagygyűlésén.¹⁰⁶ Itt kimondták a magyarországi románok lakta területek feltétel nélküli

---

¹⁰¹ A belgrádi katonai egyezmény. In: Romsics Ignác-Nagy István (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény I.* Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 67-68.

¹⁰² Erdély fogalmát a tág értelemben vett romániai történelmi régióknak megfelelően használom. A történelmi Erdély mellett beleérttem Máramaros, a Körös-vidék és a Bánság Romániához csatolt részeit is.

¹⁰³ Az antanthatalmak és Románia együttműködési szerződése Románia hadba lépéséről. In: Romsics Ignác-Nagy István (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény I.*, i. m. 36-37.

¹⁰⁴ Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig*, i. m. 1713.

¹⁰⁵ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 50.

¹⁰⁶ Sőt, az eseményekre megemlékező szociáldemokrata politikusok visszaemlékezéseikben azt állítják, maga a Nagygyűlés összehívása ötlete is egy szociáldemokratától származott, Ion Flueraştól. Uo. 51.

egyesülését a Román Királysággal. A Nagygyűlés határozatában a frissen csatlakozott országrészeket ideiglenesen autonómnak nyilvánították, egészen az általános szavazati jog alapján megválasztott alkotmányozó nemzetgyűlés megtartásáig.¹⁰⁷ Az újonnan megteremtendő román állam alapelvei közé „az eggyüttlakó népek” nyelvi és vallási egyenjogúságát, anyanyelvén történő oktatását és öngazgatását, valamint az általuk működtetett önálló bíróságok működtetésének gondolatát is beemelték. Határozatban mondták ki a Román Nagytanácsnak nevezett ideiglenes államhatalmi szerv létrehozását is, amelyik megalakította a végrehajtói hatalmat gyakorló Kormányzótanácsot.¹⁰⁸ Ennek a munkálataiban Ion Flueraş és Iosif Jumancát ugyancsak szerepet vállaltak, az előbbi a szociális és higiéniai (egészségügyi), utóbbi pedig az ipari „tárcát” kapta meg.¹⁰⁹

I. Ferdinánd román király december 24-i dekrétumai iktatták törvénybe Erdély, Bánság és a Partium Romániához való csatolását, ugyanakkor szabályozták a Nagyszebenben székelő Kormányzótanács, valamint a bukaresti kormány viszonyát. Eszerint a királyi kormány hatáskörébe a külügy, a hadügy, a vasút-, posta-, távirat-, telegráf-, és vámügyek, a bankjegyforgalom, a kölcsönügyek és az állambiztonsági ügyek vezetése tartozott. A Kormányzótanács feladata a Román Királyságon belüli Erdélyre vonatkozóan az agrárreform, valamint külön választójogi törvény kidolgozása lett.¹¹⁰ A román vezérkar ugyancsak 1918. december 24-én hozta létre az Erdélyben tartózkodó román csapatok összefogására az Erdélyi Csapatok Parancsnokságát (Comandamentul Trupelor din Transilvania – innen: CTT) Traian Moşoiu tábornok vezetésével. A Parancsnokság a román Kormányzótanácshoz hasonlóan Nagyszebenben székel, s innen irányította a megszálló, illetve a hamarosan a magyar hadsereggel tűzharcba keveredő csapatokat. Ekkor azonban még a budapesti kormányzat, valamint az erdélyi magyar politikusok kerülték a nyílt konfrontációt a román hadsereggel, de a román politikusokkal is. Arra számítottak, hogy a román hadsereg, valamint az erdélyi

---

¹⁰⁷ A határozat harmadik pontja kompromisszum eredményeként született. Ion Flueraş a szociáldemokraták képviselőjeként Erdély autonómiáját követelte, míg a Román Nemzeti Tanács tagja elutasították ezt. Végül Maniu közvetítésével fogalmazták meg az mindkét fél számára elfogadható formát. Ezt ugyanis értékelhetjük úgy, hogy továbbra sem kötötték Erdély Romániához csatolását feltételhez, mivelhogy *ideiglenes* autonómiáról beszéltek, de ugyanakkor ez mégis kiegészült a szociáldemokraták követelésével is, az általános szavazati jog megadásának a feltételezésével. Fontos adalék, hogy a magyarországi román szociáldemokraták számára az őszirózsás forradalom után kikiáltott Magyar Köztársasághoz viszonyítva a Román Királyság és annak a rendszere sokkal reakciósabbnak tűnhetett. Uo. 54.

¹⁰⁸ A gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozata a románok lakta magyarországi területek és Románia egyesüléséről. In: Romsics Ignác-Nagy István (szerk.): *Magyar történelmi szöveggyűjtemény I.*, i. m. 70-71.

¹⁰⁹ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 59.

¹¹⁰ Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben*, i. m. 161.

románok lépései ideiglenesek lesznek, és a háború utáni békeszerződésnél alkalom nyílik megváltoztatni a kialakult helyzetet.

Az erdélyi románok gyulafehérvári gyűlésére válaszul december 22-én, Kolozsváron a magyarok is nagygyűlést tartottak, ahol több tízezren fejezték ki óhajukat arra vonatkozóan, hogy Erdély továbbra is maradjon Magyarország része. Az esemény megszervezésében és lebonyolításában a szociáldemokraták ezen álláspontot osztó szárnya szintén oroszlánrészt vállalt: a felszólalók között találjuk Újhelyi Ferenc és Vincze Sándor magyar, valamint Dumitru Ştenghar és Gheorghe Avramescu román nemzetiségű szociáldemokrata politikusokat.¹¹¹ A román hadsereg negyvenezer katonájával szemben azonban csak egy ötezer fő alatti, szervezés alatt álló magyar haderő állt, a későbbi Székely Hadosztály magja. Az antant haderők parancsnokai engedélyezték a román hadsereg további előre nyomulását. Így december 24-én a királyi hadsereg bevonulhatott Kolozsvárra, majd január közepére elérték a Máramarossziget-Nagybánya-Zilah-Csucsá-Vaskoh vonalát.¹¹² A román hadsereg előre nyomulását és a magyar állam tétlenségét látva az erdélyi szászok 1919. január 8-án Medgyesen nagygyűlést tartottak, ahol kimondták csatlakozásukat a gyulafehérvári nagygyűlés határozataihoz.

A hivatalosan „csak” megszállás céljából érkezett román csapatok január közepére már nagyobb energiával álltak neki a román impérium kiterjesztésének az országrészben, s ezért – megsértve a belgrádi konvenció rendelkezéseit – a vármegyék élére prefektusokat, a nagyobb városok élére pedig polgármestereket neveztek ki. A prefektusok a megyeszékhelyekre azzal a feladattal érkeztek, hogy az addigi főispánok helyébe lépve a kulcspozíciókba lehetőség szerint románokat nevezzenek ki. Azonban arra is törekedniük kellett, hogy a korábbi adminisztráció emberei nagyobbik részét megtartsák funkciójukban. Erre azért volt szükség, mert annak ellenére, hogy a Kormányzótanács már január elején felszólította a románokat, hogy jelentkezzenek a közhivatalok betöltésére, a működőképes igazgatás fenntartásához továbbra is szükségük volt a régi adminisztráció embereire. További állásban maradásuknak egyetlen feltételt szabtak: a Nagy-Romániára, I. Ferdinánd királyra és a Kormányzótanácsra leteendő esküt.¹¹³ Apáthy Istvánt, akit a Károlyi kormány december 7-én nevezett ki Kelet-Magyarország fő kormánybiztosává, letartóztatták, majd a nagyszebeni katonai bíróság öt év

---

¹¹¹ Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918-1947*. Budapest, 2018, Helikon Kiadó, 150-151.

¹¹² Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*, i. m. 83.

¹¹³ Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918-1947*, i. m. 165-166.

börtönbüntetésre ítélte. Azzal vádolták, hogy románellenes demonstrációkat szervezett¹¹⁴. A főkormánybiztos helyét a Károlyi-kormány megbízásából Grandpierre Emil bíró, Kolozsvár és Kolozs megye főispánja vette át. Őt január 28-án a román prefektus erőszakkal távolított el hivatalából, és román városvezetőket nevezett ki, ezzel felszámolva a helyi magyar közigazgatást.¹¹⁵

Az impériumváltás kezdeti lépéseit a magyar lakosság nyugtalanul szemlélte, és helyenként ellenállást is tanúsított. Ilyen tiltakozási mozgalmak elsősorban a magyar állam tisztségviselői és a többségében magyar erdélyi munkásság, valamint a vasutasok részéről jelentkeztek, akik nem voltak hajlandók letenni a román királyra a hűségüket. Erre jogalapjuk is volt, hiszen ekkor még nem írtak alá olyan békeszerződést, amelyik a megszállt országrészeket *de jure* Romániának juttatta volna. Elvértve az is előfordult, hogy a megszállott települések lakossága megkísérelt ellenállni a román hadseregnek.¹¹⁶

1919. január közepére a Zsil-völgye bányásztsága, a hűségüket megtagadó vasutasok, a közalkalmazottak, valamint a városi, többségében szociáldemokrata munkásság is általános sztrájkba léptek. A szociáldemokraták által vezetett Zsil-völgyi bányászok megtagadták a munkát és fegyverrel szálltak szembe a román hadsereggel. Többen egy munkásköztársaságot szerettek volna létrehozni. A munkásság vezetői 14 pontban foglalták össze követeléseiket: kérték a fogva tartott Apáthy szabadon bocsátását, a polgárság és a munkások jogainak a tiszteletben tartását, a román hadsereg érkezésével bevezetett botbüntetés eltörlését. Azt is el szerették volna érni, hogy ne követeljék a magyar tisztviselőktől elbocsájtás terhe alatt a hűségüket letételét, és hogy a román csapatokat vonják vissza a demarkációs vonalra.¹¹⁷ A Kormányzótanács részéről Flueraş érkezett a völgybe elsimítani a konfliktust. A politikus megígérte a munkások követeléseit teljesítését, és arra hívta fel őket, hogy ne dőljenek be a magyar „bolsevik ügynökök” provokációinak. A munkások hittek Flueraşnak, és felvették a munkát.¹¹⁸ Később azonban újra fellángolt az ellenállás, amelyet katonai erővel törtek meg. A Zsil-völgyét elfoglalta a román hadsereg, ostromállapotot vezettek be, és változatlanul alkalmazták a botbüntetést.¹¹⁹

---

¹¹⁴ Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, i. m. 13-16.

¹¹⁵ Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben*, i. m. 193.

¹¹⁶ Ilyen esetre és annak megtörlésére lásd: Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, i. m. 70-71.

¹¹⁷ Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben*, i. m. 251.

¹¹⁸ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 87.

¹¹⁹ Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben*, i. m. 251.

A szórványos ellenállással egyidejűleg felmerültek az első tervek a Románián belüli Erdély, illetve a Székelyföld leendő és magyar szempontból kívánatos jogi státusáról. Az új hatóságok által háziőrizetbe vetett Paál Árpád, Udvarhely vármegye egykori megbízott kormánybiztosa 1919. január 13-án fejezte be az *Emlékirat a semleges, független székely államról* című dokumentum megírását. Az *Emlékirat* eszmeisége nem csak a tisztviselők ellenállásából táplálkozott, hanem az 1918 novemberi határozatokat, valamint a századelő Székely Kongresszusainak a törekvéseit is felidézte. Úgy tűnik, Paál számára már a magyar közbeszédben való felmerülése óta kedves volt a független székely állam gondolata, és január elején is igyekezett széles körben népszerűsíteni azt. Így kényszerű otthontartózkodását kihasználva vetette papírra elképzeléseit. Az utókorra maradt dokumentum különlegességét az adja, hogy az önálló Székelyföld gondolata sokakban felmerült, de kevesen vették olyan komolyan, hogy legalább egy bizonyos szinten kidolgozták volna elképzeléseiket.¹²⁰

Paál nem csak a szűken vett Székelyföld területében gondolkodott, a külpolitikai téren semleges Köztársaságába Brassó, Kolozs és Torda-Aranyos magyarok lakta területek is beletartoztak volna. A politikus a köztulajdonnak, a közmunkának szánt fontos szerepet, és erős, gazdasági szempontból aktív államként képzelte ezt az entitást. Államszervezeti szempontból egy olyan rendszert vázolt, amelyikben köztársasági elnök vezette központi hivatal működött volna, egy belügyi és egy közgazdaságügyi minisztériummal, valamint azok különböző ügyosztályaival. A középfokú államigazgatást az alispáni hivatalokhoz nagyban hasonló módon, az alsóbb szinteket pedig a papoknak és a tanítóknak az adminisztratív tevékenységekbe való bevonásával képzelte el. Mindezek mellett Paál a székely állam törvényhozását is megálmodta, amelyikben hat évre, 24 évet betöltött férfiak és nők által megválasztott, „képzettebb egyén” szerezhethet volna mandátumot. Paál figyelme az igazságszolgáltatás járásokként való megszervezésére is kiterjedt. Általánosan megállapítható, hogy Paál „államtervezete” meglehetősen progresszív volt, mind a nőknek, mind a férfiaknak adott volna választójogot, és a hatalmi ágak szétválasztását is szem előtt tartotta. „A háborús kibontakozásnak Wilson eszméje világító sugárt adott, mikor a népek önrendelkezési jogának és a népek barátságos szövetségének a szükségességére rámutatott. Állítom, hogy a

---

¹²⁰ Bárdi Nándor: Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918-1920. *Aetas*, 1993/3, 76-120.

világháborúból nem került ki győztes és legyőzött nép, csak ez a győztes eszme egy csomó kifáradt nép között” – írta reménykedve Paál.¹²¹

Azt tervezte, hogy az *Emlékiratot* a világháború utáni rendezéskor a székelyek akarataként mutatja be a nagyhatalmaknak, azonban a hatóságok nem nézték jó szemmel a szervezkedést. Paál – a magyar közalkalmazotti szolgálati ágak Udvarhely vármegyei vezetőivel együtt – a székelyudvarhelyi reáliskolába zárták, majd pedig január 17-én hajnalban bedeszkázott különvonaton Segesvárra vitték. Onnan Nagyszebenbe szállították kihallgatni, aztán meg Nagyenyedet és Szamosújvárt is megjárta.¹²² Paál Déván állították hadbíróság elé 1919. április 16-án, ügyében végül felmentő ítélet született.¹²³

Paál április 20-i hazatérte után egyik központi alakja lett a *Szellemi Front* névvel meginduló, Kolozsvár központú mozgalomnak, amelyik azt tűzte ki feladatának, hogy a hűségességet megtagadó magyar köztisztviselőket irányítsa, valamint azt is, hogy őket cenzúrázatlan információkkal lássa el.¹²⁴ A mozgalomban résztvevők passzív ellenállást kíséreltek meg: csak ideiglenesnek ismerték el a román megszállást, és nem voltak hajlandók betagozódni a romániai politikai rendszerbe. Úgy gondolták, ha felesküsznek I. Ferdinánd román királyra, akkor ártanak a háború utáni méltányos és igazságos rendezés ügyének. A román prefektus, veszélyesnek érzelve Paál működését, május elseji hatállyal Kolozsvárt jelölte ki számára, mint kényszerlakhelyet.¹²⁵ A Szamos parti városban Paál folytatta a *Szellemi Front* körében kifejtett munkáját, és változatlan arra törekedett, hogy megszervezze a magyar tisztviselőket a román hatóságok nyomásgyakorlásával szemben.

Gyárfás Elemér 1919 márciusában kereste meg Iuliu Maniut, a Kormányzótanács elnökét azzal a céllal, hogy meggyőzze egy erdélyi köztársaság létrehozásának a szükségességéről. Az ugyancsak wilsoni elvekre hivatkozó tervezetet¹²⁶ azonban az erdélyi román vezetők nem támogatták. Az erdélyi magyar politikusok számára bizonyossá vált, hogy

---

¹²¹ Paál Árpád: Emlékirat a semleges, független, székely államról. Közzéteszi: Bárdi Nándor. *Magyar Kisebbség*, 2003/2-3, 120-133.

¹²² Gidó Csaba: Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940). In: Kolumbán Zsuzsanna-Róth András Lajos (szerk.): *Székelyföldi megyék közigazgatás-története a két világháború között*, Székelyudvarhely, 2015, Aeropolisz Egyesület, 225-277.

¹²³ Főcze János: Paál Árpád és a román hadsereg. Az 1918–1919-es székelyudvarhelyi impériumváltás. *Korunk*, 2018/12, 31-41.

¹²⁴ Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, i. m. 324.

¹²⁵ Gidó Csaba: Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940). In: Kolumbán Zsuzsanna-Róth András Lajos (szerk.): *Székelyföldi megyék közigazgatás-története a két világháború között*, i. m. 225-277.

¹²⁶ Gyárfás Elemér: Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei. Közli: *Magyar Kisebbség*, 1998/1, 123-130.

(<http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=8&cikk=m980115.htm> – Utolsó letöltés: 2016.06.12.)

az erdélyi románság képviselői távol állnak attól, hogy egy egész Erdélyre kiterjedő köztársaság létrehozatalában gondolkodjanak.¹²⁷

Közben az ország belseje felé továbbnyomuló román hadsereget a Kratochvil Károly, az erdélyi hadkerület parancsnoka által vezetett Székely Hadosztálynak sikerült rövid időre feltartóztatnia. A rosszul felszerelt, alacsony létszámú hadosztály egyik része április 25-én Kratochvil vezetésével letette a fegyvert, a másik része pedig a kommunisták magyarországi hatalomátvétele után tovább harcolt a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében. Az antant támogatását élvező románok előrenyomulását azonban a Károlyi-kormány pacifista politikáját elvető Vörös Hadseregnek sem sikerült megállítani: a román hadsereg megszállta a történeti Erdélyt, majd a Tiszántúlt, és augusztus 4-re, a Kun Béla-kormány bukása után Budapestet is.

A hadi események közepette tovább folytatódtak a tapogatózások az egyre kilátástalanabbnak tűnő helyzet magyar szempontból is elfogadható rendezése érdekében. Rugonfalvy Kiss István debreceni egyetemi tanár memorandumot juttatott el az erdélyi román vezetőkhez. A terv szerint a térség stabilitását a „szláv tömeggel” szemben a románok és a magyarok szövetsége biztosította volna. Ebben a memorandumban Erdély kérdését ugyan konkrétan nem érintette a szerző, viszont célzott arra, hogy a magyarok a megegyezésért cserében méltányos kisebbségpolitikát várnak el a román államtól. A tervezetet elsősorban az erdélyi román vezetők – mint Iuliu Maniu vagy Teodor Mihali – támogatták, azonban nem Erdély és Románia egyesítésének elnapolásának gondolatával, hanem inkább abban bízva, hogy ezáltal sikerülhet Erdélyt és a Tiszántúlt is elfoglalni.¹²⁸

1919 nyarán, a Tanácsköztársaság kikiáltását követően Bethlen István Bécsbe menekült. Az ő vezetésével megalakult Antibolsevista Comité is felkarolta ezt a gondolatot. A deklaratív cél egy szlávellenes, olaszbarát román-magyar együttműködés megteremtése volt, amelyik végső soron egy román-magyar államszövetséget eredményezett volna. Bethlen Csáky Imre későbbi magyar külügyminisztert küldte Bukarestbe a román álláspont kipuhatolására. Ion I. C. Brătianu nemzeti-liberális román miniszterelnök Ion Erdélyi ügyvédet¹²⁹ bízta meg a Bécsben tartózkodó magyar politikusokkal való tárgyalással. Erdélyi ellenjavaslatot fogalmazott meg. A magyaroktól a német- és szlávbarát magyar külpolitika felmondását,

---

¹²⁷ Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, i. m. 60.

¹²⁸ Romsics Ignác: Bethlen koncepciója a független vagy autonóm Erdélyről. In: *Magyarságkutatás Évkönyve*. Budapest, 1987, Magyarságkutató Csoport, 49–64.

¹²⁹ Ion Erdélyi az erdélyi Román Nemzeti Párt politikusa volt, majd pedig a budapesti Román Nemzeti Tanács vezetője, valamint a román Kormányzótanács budapesti meghatalmazott minisztere. Sever Stoica: *Iuliu Maniu*. Kolozsvár, 1932, Institut de Arte Grafice-Tipografia Mayer, 138.

Erdély és a Bánság nyugati felének a románok részére való átengedését kérte, valamint azt is, hogy Magyarország mondjon le további, a Vix-jegyzékben megjelölt területekről. Románia ezekért cserébe „felszabadította” volna Magyarországot a Tanácsköztársaság uralma alól, és arra is ígéretet tett, hogy segítséget nyújt a magyar gazdaság talpra állításához.

Bethlenék elsősorban azt tartották szem előtt, hogy az erdélyi magyarok ne kerüljenek kisebbségi sorba. Brătianuék ezzel szemben az Erdélyben és a Bánságban teremtett katonai helyzet előzetes elismertetését, valamint a Clemenceau-jegyzéknél a románok számára előnyösebb határ megállapítását szerették volna elérni. A többször újrakezdett tárgyalások véglegesen 1919 végére feneklettek meg. Ennek többek között az volt az oka, hogy az angolok elleneztek a körvonalazódó román-magyar-olasz szövetség gondolatát, de az is meghatározó volt, hogy a feleknek Erdély sorsáról nem sikerült megegyezniük. A román tárgyalópartnerek számára ugyanis csak a magyar többségű vármegyék autonómiája és a Renner-féle kulturális autonómia volt elfogadható, míg a román-erdélyi perszónaluniót vagy Erdély korlátozott autonómiáját határozottan elvetették.¹³⁰

A Magyarországon kialakult kaotikus helyzet rendezése érdekében az antant Sir George Russel Clerk angol diplomatát küldte 1919 októberében Budapestre, hogy segítse elő egy tárgyalóképes magyar kormány megalakítását. A román csapatok november közepén kezdték meg a főváros kiürítését, miközben a Tiszántúlt még mindig megszállás alatt tartották. Az antant parancsára visszavonuló román hadsereg helyét a Horthy Miklós egykori osztrák-magyar altengernagy által vezetett Nemzeti Hadsereg vette át.¹³¹

Bethlen István a Békeelőkészítő Iroda B. osztályának vezetőjeként, de úgy is, mint az új magyar kormány erdélyi ügyekkel foglalkozó „titkos minisztere” 1919 decemberére, Jancsó Benedek történésszel együttműködve jegyzéket készített az erdélyi kérdésről. Bethlen a jegyzékben Erdélynek a svájci minta szerinti nyelvi-etnikai autonóm területekre, kantonokra osztását javasolta. Ezekből egy magyar, egy sváb és egy szász többségű lett volna, valamint tervbe vette egy vegyes lakosságú harmadik kialakítását is. Ugyanakkor Erdély egységének megőrzését szerette volna elérni, valamint azt, hogy a térség lakossága népszavazással dönthessen hovatartozásáról, de akár arról is, hogy inkább a független Erdély állami keretei közt folytatná mindennapjait.¹³²

---

¹³⁰ Romsics Ignác: Bethlen koncepciója a független vagy autonóm Erdélyről. In: *Magyarságkutatás Évkönyve*, i. m. 49–64.

¹³¹ Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. i. m. 142-144.

¹³² Romsics Ignác: Bethlen koncepciója a független vagy autonóm Erdélyről. In: *Magyarságkutatás*

A tulajdonképpen katonai megszállás alá került országrészben az 1918-as gyulafehérvári határozatokba foglalt, az új állam szervezésénél figyelembe veendő „alapelvek” maradéktalan teljesülése mindinkább kérdőjelesnek tűnhetett, és ez feszültségeket okozott az országrészt kormányzó nemzeti párti politikusok, valamint a szociáldemokraták között. Ez utóbbiak a munkások elleni hatósági fellépések miatt többször is tiltakoztak, azonban a Kormányzótanácson belüli feszültségek tetőpontra hágására csak 1919 nyarán került sor. Mint korábban említettem, a Kormányzótanács feladata volt a Román Királyságon belüli Erdélyre vonatkozó külön választójogi törvény kidolgozása. Flueraş és Jumanca ezzel kapcsolatban azt kifogásolták, hogy a végül elfogadott törvény nem szavazta a nők szavazata jogát, valamint a nemzeti kisebbségek képviselőit, és emiatt 1919. augusztus 4-én kiváltak a Kormányzótanács tagjai közül.¹³³

Minden bizonnyal ebben szerepet játszott az is, hogy a szociáldemokraták körében nem mindenki értett egyet Flueraşék döntéseivel. Ők 1918 utolsó napjain Budapesten alakították meg a Magyarországi Románok Internacionalista Frakcióját. A kongresszusuk alkalmával elítélték Jumancát és Flueraş-t amiatt, hogy részt vettek a Gyulafehérvári Nagygyűlésen és megszavazták Erdély egyesülését a Román Királysággal, valamint tagjaivá váltak a román Kormányzótanácsnak is. Flueraş-t és Iosif Jumancát ezért 1919. január elsején kizárták a szociáldemokrata pártból, mint az internacionalista elvek árulóit. Az egyik küldött, a temesvári Traian Novac szerint erre azért volt szükség, mert „csakis a kommunista alapon álló internacionalista szociáldemokraták akarják a nép javát, és semmiképpen sem a gyulafehérváriak”. A korábban már említett Dumitru Ştenghar a következőképpen tett pontot az ügy végére: „Végeztünk ezekkel az áruló gyávákkal, és lemostuk magunkról a szennyfoltot, amivel bemocskoltak”. Mindezek mellett az idők nem a két szociáldemokratát kizárókat igazolták. Flueraş és Jumanca még a Gyulafehérvári Nagygyűlés idején hozták létre az Erdélyi és Bánsági Szociáldemokrata Pártot (EBSZDP), amelyik ugyan nem szakított meg minden kapcsolatot az MSZDP-vel, de fenntartotta magának a teljes politikai akciószabadságot. Vezetésükkel hívták össze január 19-20-án az EBSZDP első kongresszusát. Ezen Flueraş arra szólította fel a Románia területére kerül kisebbségi szocialistákat, hogy szervezzék meg a bizottságaikat és csatlakozzanak az EBSZDP-hez. A két szociáldemokrata

---

Évkönyve, i. m. 49–64.

¹³³ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 76-77.

politikus februárban vette fel a kapcsolatot a regáti szocialisták vezetőivel, hogy egységesítsék a mozgalmat Románia területén.¹³⁴

Az erdélyi magyar vezetők, látva a katonai szempontból egyenlőtlen viszonyokat, gondoltak ugyan az aktív szervezett ellenállásra, de végül céltalannak látták annak elkezdését. 1920-ra már a passzív ellenállás fenntartása is reménytelennek tűnt. A közalkalmazottak közül egyre többen hagyták el az országot, miután az eskü megtagadása miatt kiszorultak az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban betöltött állásaikból.¹³⁵ Időszerűnek tűnhetett az elmozdulás a realitások elismerése felé. Erre tett kísérletet Bernády György, Marosvásárhely volt polgármestere, majd főispánja, miután 1920 májusában hazatért Budapestről. 1920. május 15-i *Nyíltlevele*, majd azután az *Emlékirat* című röpirata révén az erdélyi magyarságot helyzete elfogadására, valamint erőinek megszervezésére szólította fel, és már ekkor a román politikai rendszerbe való integrálódást javasolta. Bernády a magyar történelmi osztályokat és a középrétegeket megszólítani hivatott Magyar Nemzeti Pártot akart alapítani, amelyik „nemzeti, liberális és demokratikus” elvekre épül.¹³⁶ A romániai magyarok számára példaként a román és a szász önszerveződést hozta fel.¹³⁷ Felhívásai ekkor még nem találtak támogatásra.

A békeszerződés 1920. június 4-ei aláírása és november 15-ei ratifikálása után azonban megváltozott a helyzet. Bethlen István javaslatára 1920 végén lezárták a trianoni magyar határokat, ezzel is csökkentve azoknak a menekülteknek az áradatát, akik nem akarták a Magyarországgal szomszédos új nemzetállamokban folytatni életüket. Ugyanakkor a repatriálási hullám során 1924-ig – legtöbbször a határlezárás előtt – mintegy 200 000 menekült hagyta el Romániát és költözött Magyarországra. 1921-re már a romániai magyar történelmi egyházak vezetői is letették az esküt.¹³⁸ A román hatalom berendezkedése, amely a szászok támogatásával, valamint az erdélyi románság nagy részének eufórikus nemzetegyesítő lelkesedésével zajlott, sikeresnek és véglegesnek tűnt.

---

¹³⁴ Uo. 80-85.

¹³⁵ Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, i. m. 82.

¹³⁶ Fodor János: *Bernády György. Politikai életrajz*. Marosvásárhely – Kolozsvár, 2017, Lector Kiadó – Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány – Erdélyi Múzeum-Egyesület, 131.

¹³⁷ Bernády György: *Nyíltlevél*. Marosvásárhely, 1920, KOSMOS Grafikai Műintézet, 41-43.

¹³⁸ Bárdi Nándor: A Romániához került erdélyi, bánági és kelet-magyarországi magyarok (1918-1920). In: Bárdi Nándor-Fedinec Csilla-Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, 2008, Gondolat Kiadó, 34.

I. 2. Beilleszkedés a román politikai rendszerbe

A trianoni békeszerződés értelmében a Magyar Királyság egykori területéből 103 093 négyzetkilométer került az újonnan létrejövő Romániához. Ezen a területen 5 257 467 fő élt.¹³⁹ Az 1910-es népszámlálás 1 658 045 magyar anyanyelvű személyt számolt össze a később Romániához csatolt területeken. Ez a népességszám 1930-ra 1 480 712 magyar nemzetiségű személyre csökkent.¹⁴⁰ Ebben szerepet játszott a masszív repatriálási hullám mellett az izraeliták zsidó, valamint a görög-katolikusok, görög-keletiek és a cigányság románként való számbavételének a gyakorlata is. A magyarok egyharmada Székelyföldön, negyedrésze az erdélyi városokban és környékükön, valamint további egynegyede a nyugati határ mentén koncentrált.¹⁴¹ A Trianon után kényszerközösséggé váló erdélyi magyarsághoz hozzászámolódtak az ezt megelőzőleg is Románia területén élő magyar csoportok is. Ilyenek voltak például a moldvai csángók és a bukaresti magyarok.

Bár a magyarok Erdély területén csupán a népesség mintegy 30%-át tették ki, a kulturális életben és a gazdaságban betöltött szerepük jelentősebb volt a tartomány népességének több, mint felét kitevő románokénál. 1910-ben Erdélyben írni-olvasni az össznépesség 42,8%-a tudott. A románok körében ez az arány 27,9% volt, míg a magyaroknál 59,9%, és ennél is jobban álltak a németek, ugyanis 75,9%-uk tudott írni-olvasni.

A foglalkozási ágazatok szempontjából vizsgálva az erdélyieket, a románság többsége mezőgazdálkodásból élt. A németek és a magyarok hozzájuk viszonyítva nagyobb arányban találtak munkát a gazdaság modern ágazataiban. 1910-ben az erdélyi őstermelők 7%-a volt német és 26,7%-a magyar, míg a románok aránya 64,9%-ot tett ki. Ugyanakkor magyar anyanyelvű volt a bányászok, iparosok, valamint hitellel és kereskedésekkel foglalkozók 54,6%-a, míg 14,4%-uk volt német, és 27,1%-uk román.¹⁴² Bár 1930-ra ezek az arányok módosultak, a magyarok megtartották a népéségen belüli számukhoz viszonyított felülreprezentáltságukat. Ekkor az erdélyiek 26,7%-át kitevő magyarok az iparban 40%-os, a hitel- és kereskedelem területén is ezt megközelítő arányban voltak jelen. Magyaroknak vallotta ugyanakkor magát az erdélyi bányászok 33%-a, és a közlekedési dolgozók 30%-a is.

---

¹³⁹ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*, i. m. 145.

¹⁴⁰ Kocsis Károly-Kocsisné Hodosi Eszter: *Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében*, i. m. 12.

¹⁴¹ Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig*, i. m. 1742.

¹⁴² A magyar békeidegáció elemzése az erdélyi kérdéstről. In: Ádám Magda-Cholnoky Győző: *Trianon. A magyar békeüldözöttség tevékenysége 1920-ban*. Budapest, 2000, Kisebbségkutatás Könyvek, 158-162.

Erdély lakossága 1930-ban egy túlnyomórészt rurális társadalom képét mutatta: a népesség 83%-a élt vidéken. A tartomány vidéki jellegét erősítette, hogy a városokban lakó 958 998 fő (17,3%) mintegy harmada a városi piacokra termelve mezőgazdasággal foglalkozott. A falvak jellemző módon az önellátásra rendezkedtek be: csak a legszükségesebbnek ítélt ipari cikket vásárolták meg.¹⁴³

A városi lakosság nemzetiségi összetétele 1910 és 1930 között a magyarok rovására változott. Míg 1910-ben 59%-uk volt magyar anyanyelvű, 1930-ra már 45%-ra csökkent a magukat magyaroknak vallók aránya.¹⁴⁴ Ennek a repatriálási hullám mellett az is oka volt, hogy a román állami politika támogatta a románok megtelepedését az erdélyi városokban. A cél ezzel egy új román polgári középrétegnek a kialakítása, illetve megerősítése volt. Ezt a jelenséget megfigyelhetjük több erdélyi város esetében is.

Míg az 1910 és 1930 közötti időszakban több város – ilyen például Brassó, Kolozsvár vagy Temesvár – magyar lakossága nőtt néhány ezer fővel, a népességarány-változás összességében az eredeti népességszámukat nagy arányban növelő románoknak kedvezett. 1910-ben Brassó lakosságának 43%-a volt magyar, 26,4%-a német és 28,7%-a román anyanyelvű, ami 1930-ra 42,2%-ra változott a magyarok, 22,4%-ra a németek és 32,7%-ra a románok esetében. Temesváron 1910-ben 39,3% volt a magyar, 43,6% a német és 10,4% a román anyanyelvű polgár. Ez 1930-ra a következőképpen nézett ki: 35,5% magyar, 33,5% német és 26,3% román. Kolozsváron 1910-ben 82%-os arányban éltek magyar, 2,7%-ban német és 14,2%-ban a román anyanyelvűek. 1930-ra a kolozsváriak 53,3%-a vallotta magát magyarnak, 2,6%-a németnek és 35,6%-a románnak. Nagyváradon 1910-ben a magyarok 91,3%-os, a németek 2,1%-os és a románok 5,5%-os arányban voltak jelen. 1930-ban már csak a lakosság 67,8%-a vallotta magát magyarnak, 1,3%-a németnek és 24,5%-a románnak.¹⁴⁵

Az egyházak az erdélyi magyar önszerveződés meghatározó intézményei közé tartoztak. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a Magyarországtól Romániához csatolt területek népességéből 995 287 személy volt római-katolikus. Ugyanakkor 649 918-an követték a református vallást, 263 016-an az evangélikust és 68 759 volt az unitáriusok száma.¹⁴⁶ A

---

¹⁴³ Köpeczi Béla: Erdély útja 1918 után. In: Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig*, i. m. 1738.

¹⁴⁴ Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, i. m. 227-230.

¹⁴⁵ Kocsis Károly-Kocsisné Hodosi Eszter: *Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében*, i. m. 49.

¹⁴⁶ Lökkös János: *Trianon számokban. Az 1910. évi magyar népszámlálás anyanyelvi adatainak elemzése a történelmi Magyarországon*, i. m. 319.

Trianon előtti Erdélyben meghatározó oktatási szerepet betöltő magyar egyházak az impériumváltást követően is a magyar anyanyelvű oktatás jelentős szereplői maradtak. A román hatóságok a magyar anyanyelvű oktatást az egyházak által fenntartott intézmények számára engedélyezték ugyan, azonban a magyar nyelvű állami iskolák többségét – mintegy kétharmadát – román tannyelvűvé alakították. Az egyházak ezt követően a helyi igényeknek megfelelően igyekeztek biztosítani a magyar tannyelvű oktatást, és a húszas években az 1918-ban még csak 428 felekezeti iskolából álló hálózat mellé további 270 magyar tannyelvű oktatási intézményt hoztak létre.¹⁴⁷

A felekezeti – és ezáltal a magyar tannyelvű – oktatás korlátozása a romániai oktatáspolitikai egyik állandó jellemzője volt. A legtöbb kifogásolt intézkedést az 1925-ös magánoktatási, valamint a *bacclearatusi* (érettségi) törvény fogalmazta meg. Az első a felekezeti iskolákat magániskolákká minősítette át és öt tantárgy román nyelvű oktatását tette kötelezővé. A *baccalareatusi* törvény az érettségiző vizsgáztató bizottságot román tanárokból állította össze, így a diákoknak az állam nyelvén kellett érettségizniük azokból a tárgyakból is, amit a képzésük alatt magyar nyelven tanultak. A továbbra is magyar tannyelvűként, vagy magyar tagozattal működő iskolákra az 1924-es állami elemi oktatásról szóló törvény hatott negatívan. Ez úgynevezett *kultúrzonákat* hozott létre a kisebbségek lakta vidékeken, amelyeket a román tanítók számára különleges juttatások biztosítása révén igyekezett vonzóvá tenni. A rendelkezések azt eredményezték, hogy a magyar diákok körében óriásira duzzadt a bukottak aránya: 1925-ben például a magyar diákok 75%-ának nem sikerült elérnie az átmenő minősítést.¹⁴⁸

Az erdélyi magyar politikusok többsége az impériumváltás előtt két nagy politikai pártba tagozódott: az 1910-ben alakult, Tisza István vezetésével működő nemzeti liberális Nemzeti Munkapártba és az ezzel szembehelyezkedő, az Osztrák-Magyar Monarchián belüli nagyobb magyar önállóságot követelő Függetlenségi és 48-as Pártba. A két meghatározó nemzeti alapon szerveződő párt mellett világnézeti pártokat is ismerünk a Trianon előtti Erdélyben. Ilyen volt a szervezett munkásosztály nagy részét integráló, 1890-ben alapított Magyarországi Szociáldemokrata Párt vagy a katolikus Néppárt. Az erdélyi magyar politikai összefogás szükségességének gondolati gyökereit az 1913-ban alakult Erdélyi Szövetségben

---

¹⁴⁷ Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, i. m. 255.

¹⁴⁸ Uo. 255-256.

találjuk, ez azonban az erdélyi pártok feletti érdekközösségként, és nem külön pártként kívánt működni. A Szövetség ugyan 1917-ben újjáalakult, ám érdemi tevékenységet nem fejtett ki.

Az impériumváltást követő időszakban, a politikai passzivitás körülményei közepette indult el a tisztviselői ellenállásból kinövő erdélyi magyar politikai szervezkedés, amelyik a Magyar Nemzeti Szövetség kolozsvári megalakítását eredményezte. A Magyar Nemzeti Szövetséget az Apáthy utáni főkormánybiztos, majd a már említett *Szellemi Front* egyik vezetője, a svájci származású Grandpierre Emil vezette. Körülötte csoportosultak azok, akik a passzivitást szerették volna fenntartani. A Magyar Nemzeti Szövetséget Grandpierre mások mellett Ugron István egykori diplomatával és nagykövettel, valamint Haller Gusztávval, Kolozsvár impériumváltás előtti magyar polgármesterével közösen 1921. január 9-én azért alapították, hogy a Népszövetség előtt képviselhessék az erdélyi magyarokat.¹⁴⁹ A Magyar Nemzeti Szövetséget megalkotók az időközben állandósult helyzetet még mindig ideiglenesnek fogták fel.

Ezzel párhuzamosan indult el a szervezkedés Kalotaszegen, Kós Károly építészmérnök, Paál Árpád és Zágoni István újságíró vezetésével. Kós az első világháborút megelőzően a Munkapárthoz állt közel, míg Zágoni a Függetlenségi és 48-as Párthoz. Paál az első világháború alatt távolodott el a Munkapárttól, és először szociáldemokrata, majd pedig polgári radikális irányba tájékozódott. Ők hárman a Magyar Nemzeti Szövetség által követett „passzivizmus” feladása mellett foglaltak állást. A politikai integráció melletti végleges döntés szimbolikus momentumává Kós Károly, Paál Árpád és Zágoni István közös kiáltványának, a *Kiáltó szónak* a közzététele avatódott 1921. január 23-án.

„Nyíltan és őszintén valljuk azonban: inkább vagyunk lojálisak, mint rebellisek, inkább építők, mint rombolók, inkább nyílt barátok, mint titkos ellenségek.

De azzal a feltétellel, ha megadatik számunkra az új keretek között az a minimum, melyet mi nemzeti kultúránk, ősi szokásaink, faji öntudatunk, szociális érzéseink, gazdasági fejlődésünk szempontjából ezerosztendős múltunk tanulságaképpen nélkülözhetetlennek tudunk.

Kétmillió magyarra, mint fundamentumra akarjuk felépíteni az új keretek közt nemzeti autonómiánkat, melynek egy részét saját szabad elhatározásból ígéri nekünk Románia

---

¹⁴⁹ Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, i. m. 19.

szentesített törvénye: a gyulafehérvári határozat, más részét megszerzi egyfelől akaratunk és erőnk, másfelől Románia józan belátása” – olvasható a dokumentumban.¹⁵⁰

Kós és társai *Kiáltó szavában* nem csak annak találjuk lenyomatát, hogy az erdélyi magyarság elitjének egyik része elmozdult a kiváráó álláspontról, és a Románián belüli politikai integráció mellett tette le a voksát, hanem annak is, hogy a román nemzetállam iránti lojalitásért cserében a nemzeti autonómia megadását várták el. A *Kiáltó szó* harmadik, Zágoni István által jegyzett részében Zágoni a passzív ellenállást kudarcosnak ítélte, és a románok háború előtti példájára hivatkozva a magyarok egységessé szervezését javasolta a többi erdélyi nemzethez, de főként a szászokhoz hasonlóan. A cél: nemzeti kataszter felállítása, nemzeti autonóm területek létrehozása a tömbben élő vidékeken, a kisebbségi nyelvhasználat garantálása, a nemzeti vagyon fejlesztése, az oktatás és a kultúra szabadsága, az autonóm egységek által fenntartott belső rend fenntartása, a munka szabadsága, az egyházak autonómiája és a szabadságjogok biztosítása.¹⁵¹

Kósék alapgondolatai – a passzivitás feladása, az erdélyi magyar önszervezés beindítása szász mintára, a békés egymás mellett élés – sokban emlékeztettek Bernády 1920. májusi *Nyíltlevelére*, azonban ahhoz viszonyítva új elemként jelent meg az erdélyi szászok, románok és magyarok összefogásának szorgalmazása. Az éppen formálódó transzilvanizmus a szász, a román és a magyar népnek az Erdély területén való egymásraultalságát hangoztatta. Emellett a transzilvanisták úgy gondolták, hogy mindhárom nép osztozik az erdélyi szellemben, és emiatt egységes fellépésüket, egymás kölcsönös támogatását remélték az új centrummal, Bukaresttel szemben. A transzilvanizmussal tulajdonképpen megfogalmazódott az erdélyi magyar nemzeti mozgalom első, a pozícióőrzésen túlmutató politikai programja.

Kós 1921. június 5-én, miután körbejárta Kalotaszeg vidékét, Bánffyhunyadon több ezer magyar részvételével megalakította az Erdélyi Néppártot. Ennek elnöke Albrecht Lajos bánffyhunyadi ügyvéd, titkára pedig Kós Károly lett. Kós a Néppártot az erdélyi magyarság politikai pártjának képzelte el, amelyik a politikai élet aktív résztvevője, szemben az integrációt ekkor még elutasító Magyar Nemzeti Szövetséggel. A Magyar Nemzeti Szövetség vezetői azonban elérték, hogy Kósék csatlakozzanak a Szövetséghez, mint pártok feletti érdekvédelmi szervhez. Az így kibővült Magyar Szövetség élére Jósika Sámuel bárót, a római-katolikus egyház vagyónát igazgató Státus elnökét, egykori szabadelvű politikust és a

---

¹⁵⁰ Kós Károly – Paál Árpád – Zágoni István: *Kiáltó szó Erdély, Bánság, Körösvidék és Máramaros magyarságához!* Kolozsvár, 1921, Lapkiadó, 4-5.

¹⁵¹ Uo. 6-35.

főrendiház volt elnökét választották, Kós a szervezet titkári címét kapta meg. A Szövetség célja az volt, hogy a magyar kisebbséget közjogi személyiségként képviselje, valamint az, hogy teremtsen meg a nemzeti autonómia alapjait. A Szövetséget azonban a román hatóságok 1921. október 30-án betiltották.¹⁵²

A Magyar Szövetség a román hatóságok értékelése szerint messze túllépte azokat a kereteket, amelyeket megengedhetőnek tartottak egy kisebbségi politikai szervezet számára: a hatóságok ezzel a kísérlettel szemben a romániai magyar pártok megalakítását szorgalmazták. A Szövetség ugyanis autonóm igazgatási szervként viselkedett: adót vetett ki a lakosságra, bíróságokat létesített, utasításokat adott ki az ország törvényeinek figyelembevételére nélkül, és egy kormány-szerű, szakosztályokra osztott szervvel is rendelkezett. Emellett a Szövetség tagjainak olyan bizonyítványokat állítottak ki, amelyek csak Magyarországon voltak érvényesek, és ez szintén felvetette a román hatalom elismerésének kérdését.¹⁵³

Kós 1921 novemberében indította el a Néppárt *Vasárnap* című lapját. 1922. január 15-én, miután Paál és Zágoni segítségével Kolozsváron is kialakították a hálózatukat, és az Erdélyi Néppárt nevét Magyar Néppártra változtatták. A Magyar Néppárt élére Kecskeméthy Lajos református lelkész és teológiai professzor, egykori függetlenségi párti politikus került.¹⁵⁴ A Magyar Nemzeti Szövetség alapítói a Néppárt jelentette kihívásra válaszul 1922. február 12-én megalakították a Magyar Nemzeti Pártot. Először Ferencz József unitárius püspököt választották az utóbbi párt elnökének, akit Grandpierre Emil követett a szervezet élén.¹⁵⁵

A kormány a korábban betiltott Szövetségnek engedélyezte az 1922-es parlamenti választásokon a részvételt. A román hatóságok ténylegesen ennek ellenére a magyar jelöltek ellehetetlenítésére törekedtek. Így a magyarok jelöltjeit abszurd kifogásokkal utasították el, és a választási visszaélések olyan mértékűek voltak, hogy csak az ország pénzügyi oligarchiáját képviselő és rendkívül befolyásos nemzeti-liberálisokkal (Partidul Național Liberal, innen: PNL) szoros kapcsolatokat ápoló Bernády György, Marosvásárhely volt polgármestere jutott

---

¹⁵² Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, i. m. 23-24.

¹⁵³ Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, i. m. 110.

¹⁵⁴ Kós Károly: Kalotaszegi vállalkozás. *Korunk*, 1971/10, 1501-1512.

¹⁵⁵ A „passzívista” Nemzeti Párt hálózata kiterjedtebb és szervezettebb volt, mint az „aktivista” Néppárté. Falusi Norbert: *Uralkodó magyar eszmék a változásban, Erdély 1910-1922 (Doktori disszertáció)*. Szeged, 2018, Szegedi Tudományegyetem, 264-292. (Online: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/9862/1/Falusi_URALKODO%20MAGYAR%20ESZMEK%20A%20VALTOZASBAN.%20ERDEL%20Y%201910-1922.pdf – Utolsó letöltés: 2019.04.01)

be a képviselőházba. A szenátorválasztáson két további jelölt vált a Szenátus tagjává, valamint a később kiírt pótválasztásokon további két képviselő jutott mandátumhoz a 356 fős képviselőházban.¹⁵⁶ Az ország tizennyolcmillió lakosságának a magyarok a 7,9%-át tették ki, mintegy másfél millió főt. A törvényhozásban így a népességen belüli számarányukhoz viszonyítva a magyarok lényegesen szerényebb erőt képviselhetek, mint amennyi a számarányuknak megfelelően megillette volna őket.¹⁵⁷

A választásokon való részvétel után újra betiltották a Magyar Szövetséget. A román vezetők nyilvánvalóvá tették, hogy nem fogadják el „állam az államban” típusú nemzetiségi szervezatként. Erre válaszul az erdélyi politikusok új párt létrehozása mellett döntöttek: 1922. december 28-án a Magyar Nemzeti Párt és a Magyar Néppárt fúziójából létrejött az Országos Magyar Párt (OMP). Az új párt elnökének szintén Jósika Sámuel volt választották meg.¹⁵⁸ Az egyesült pártban egyértelműen a korábbi Nemzeti Párt tagjainak volt nagyobb befolyása Kós Károly Néppártjával szemben. Ezt az biztosította, hogy az OMP vezetőségében többségében olyan befolyásos magyar politikusok foglalták el a kulcspozíciókat, akik a dualizmus-kori nagypolitikában is kiemelkedő szerepet vállaltak. Ilyenek voltak például báró Jósika Samu, a főrendiház volt elnöke, Ugron István egykori diplomata és nagykövet, Bernády György, Marosvásárhely volt polgármestere és főispánja, Jakabffy Elemér volt munkapárti képviselő, gróf Bethlen György volt képviselő vagy Gyárfás Elemér, Kis-Küküllő vármegye egykori főispánja.

A párt megalakulása után gyakran elhangzó, Bukarest felé kinyilvánított lojalitásnyilatkozatokat a román politikusok fenntartásokkal kezelték, hiszen közismert volt, hogy Budapest támogatja az OMP-t, és az is, hogy a fontosabb döntések nem születtek meg a magyar kormány véleményének kikérése nélkül. Az OMP működése során nyilvánvalóvá vált a transzilvanizmus veresége, mint integrációs stratégia. Erdélyben sem a románok, sem a szászok politikai szervezetei nem voltak partnerei egy ilyen, Bukaresttel akár óvatosan szembehelyezkedő együttműködésnek, és ez megpecsételte a kezdeményezés sorsát. Mindazonáltal az OMP politikusainak szövetségeseiket kellett keresniük a sikeres érdekérvényesítés lehetővé tételéhez, valamint azért, hogy a bukaresti politikai életben elfogadják a pártot. Három romániai politikai erő merült fel lehetőségként: egyrészt Iuliu

---

¹⁵⁶ Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, i. m. 27.

¹⁵⁷ György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története*, i. m. 24.

¹⁵⁸ Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, i. m. 39.

Maniu Román Nemzeti Pártja, amelyik Erdélyben rendelkezett erős pozíciókkal. Másrészt a prominens regáti¹⁵⁹ pártok: Alexandru Averescu Néppártja és a Ion I. C. Brătianu vezette Nemzeti Liberális Párt.

Az erdélyi szavazóbázissal rendelkező Román Nemzeti Párt 1926-ban egyesült a havasalföldi bázisú Parasztpárttal, megalkotva a Román Nemzeti Parasztpártot (Partidul Național Țărănesc, innen: PNȚ).¹⁶⁰ A PNȚ-vel való együttműködést többek között az OMP alelnöke, Sándor József¹⁶¹ és Kós Károly támogatták. A Nemzeti Parasztpárt politikusai arra törekedtek, hogy megszerezhessék a történelmileg kialakult, az erdélyi magyaroknak és szászoknak kedvező erdélyi gazdasági pozíciókat. Azt szerették volna elérni, hogy ennek segítségével kitermelődhessen az az erős erdélyi román középréteg, amelyik képes lesz vezetni az országrészt, amelyben a románság a népesség több, mint felét tette ki. A Román Nemzeti Párt kezdetben – mint a párt által dominált 1918. december 1-i gyulafehérvári nagygyűlés zárónyilatkozataiból is kitűnik – nem zárkózott el a regionális államszervezés gondolatától.¹⁶² A Nemzeti Liberális Párt és az Alexandru Averescu Néppártja azonban arra kényszerítették a PNȚ-t, hogy határolódjon el korábbi álláspontjától ebben a kérdésben. Azzal vádolták őket, hogy a regionalizmus gondolata lebegtetésével veszélyeztetik az ország egységét.¹⁶³

A Nagy-Románia első tíz évét (1918-1928) nagymértékben meghatározó nemzeti liberálisokkal való együttműködést többek között Bernády György támogatta. A liberálisokkal való együttműködés megokolására azonban nehéz volt más érvet találni, mint a pragmatikus érdekérvényesítés lehetőségét. A nemzeti-liberálisok egy francia mintájú központosított román nemzetállam építését szorgalmazták. Ebben nem volt helye sem a magyar, sem a szász autonómiáknak, sőt a regáti politikusok – kevés kivétellel – azt sem nézték jó szemmel, ha az erdélyi románok különlegességüket hangoztatták. A cél a nagyon is különböző történelmi múltú, valamint eltérő etnikai arányokkal rendelkező tartományok egybeforrasztása volt a román nemzetállam keretein belül.

---

¹⁵⁹ Regát: Ókirályság, a régi Román Királyság (Havasalföld, Moldva és Dobruzsza) területe.

¹⁶⁰ A Ion Mihalache által vezetett Parasztpárt ezt megelőzően olvasztotta magába a besszarábiai Parasztpárt egy részét, valamint a többi történelmi régió parasztpárti csoportosulásainak többségét. Ioan Scurtu (szerk.): *Enciclopedia partidelor politice din România. 1859-2003*, i. m. 144-145.

¹⁶¹ Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) egyik alapítója, kezdetben szabadelvű, majd Bánffy Dezső miniszterelnök mögé sorakozó képviselő.

¹⁶² K. Lengyel Zsolt: *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transzszilvanizmus korai történetéhez*, i. m. 238.

¹⁶³ Uo. 21-22.

Az Alexandru Averescu tábornok Néppártja vezette kormány 1920 áprilisában hozta létre az erdélyi román Kormányzótanács hatásköreit csorbító Hivatalok Egységesítésének és Tehermentesítésének Központi Bizottságát¹⁶⁴, amelynek regionális alegységeit az újonnan csatlakozott tartományok központjaiban, a besszarábiai Kisinyovban, a bukovinai Csernovicben és az erdélyi Kolozsváron állították fel. Az ország adminisztrációjának megszervezéséről folyó politikai vita az 1923-as alkotmány megszüvegezésével dőlt el. Ez Romániát egységes és oszthatatlan nemzetállamnak deklarálta, megyékre és azon belül községekre osztotta, és csak az egyéni szabadságjogokat ismerte el, a közösségeket nem. Az 1920-ban létrehozott Hivatalok Egységesítésének és Tehermentesítésének Központi Bizottságát 1924-re számolták fel véglegesen, mintegy jelezve, hogy az eleget tett a feladatnak, amiért létrehozták. Az alkotmány felekezeti szempontból is előnyben részesítette a többségi társadalmat. Az 1923-as alkotmány 22. cikkelye az ortodox és a görög-katolikus vallásokat „román vallásoknak” nevezte, és közülük az ortodox felekezetet a román állam „domináns” vallásának minősítette, mivelhogy az rendelkezett a legnagyobb számú követővel Romániában. Ugyanakkor a 22. cikkely negyedik bekezdésében a főként Erdélyben erős görög-katolikus vallásnak a többi hivatalosan elfogadott romániai felekezettel szembeni „elsőbbiségét” mondta ki.¹⁶⁵

Az 1907-es moldvai parasztfelkelést könyörtelen leverésében résztvevő, majd az első világháború idején katonai érdemeire való tekintettel országos hírnevet szerző, valamint keménykezű vezető hírébe álló Alexandru Averescu tábornok vezette Néppárt a liberálisok legfőbb kihívójaként lépett fel. A Néppárt Erdélyben alig rendelkezett pártszervezetekkel és támogatókkal. A néppártiak ezért Constantin Bucşan Averescu-párti ügyvédet bízták meg pártszervezési feladatokkal. Bucşan többek között Székelyföldet is meglátogatta, ahol felvette a kapcsolatot az OMP politikusaival, akiknek az OMP elnöke, Ugron István engedélyezte, hogy tárgyaljanak Averescu pártjával.¹⁶⁶

---

¹⁶⁴ Románul: Comisie Centrală pentru Unificarea și Descărcarea Serviciilor.

¹⁶⁵ „Biserica creștină ortodoxă și cea greco-catolică sunt biserici românești. Biserica ortodoxă română fiind religia marelui majorității a Românilor este biserica dominantă în Statul român; iar cea greco-catolică are întâielațea față de celelalte culte.” A keresztény ortodox és görög-katolikus egyházak román egyházak. Mivelhogy a Román Ortodox Egyház a románok többségének vallása, a Román Állam domináns egyháza, a Görög-Katolikus Egyház pedig elsőbbséget élvez a többi felekezethez viszonyítva. *Constituția României din 1923.* (Románia 1923-as Alkotmánya, 22. cikkely.) (Online: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm?act_text?idt=1517 – Utolsó letöltés: 2016.05.09.)

¹⁶⁶ György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története*, i. m. 25.

Az OMP politikusi háromszor folytattak megbeszélést a Néppárt képviselőivel: 1923 áprilisában, júniusában és októberében. A Néppártot Constantin Bucşan képviselte, akihez az októberi találkozón a Román Nemzeti Pártból a Néppártba átálló Octavian Goga költő is társult. Az OMP részéről Ferenczy Géza ügyvéd, az unitárius egyház főgondnoka, Gyárfás Elemér ügyvéd, Kis-Küküllő volt főispánja és a Katolikus Státus igazgatótanácsának tagja, Szele Béla brassói ügyvéd, Pál Gábor csíki ügyvéd és Török Andor ügyvéd, Kézdivásárhely egykori polgármestere vettek részt a tárgyalásokon.¹⁶⁷

A találkozók eredményeként megszületett egyezményt Bukarestben, 1923. október 23-án kötötték meg. A később csucsai paktum néven elhíresült egyezség nyolc fejezetből állt, és magába foglalta a legfontosabb magyar kéréseket: a választói névjegyzékek kiegészítését, a magyar egyházak autonómiájának biztosítását, a kisebbségi iskolák nyilvánossági jogának elismerését, a magyar társadalmi és jótékonyági egyesületek vagyonának a visszaadását, az anyanyelv közigazgatásban való használata jogának az elismerését és a magyar közalkalmazottak helyzetének a rendezését. A kérések teljesítésére a Néppárt abban az esetben vállalkozott, ha kormányra kerül. Az OMP ugyanakkor vállalta a Néppárt támogatását a választásokon. A parlamenti együttműködésért cserében azonban a Néppárt azt is feltételül szabta, hogy az OMP olvadjon be a Néppártba. Erre elvileg azért volt szükség, mert a regáli választási törvény szerint a választásokon nem indulhatott nemzeti alapon szerveződő párt. Az egyezményt október 31-én ratifikálták.¹⁶⁸

Az egyezményről az OMP politikusi közül nem tudott mindenki, ami további polémiaakra adott okot. A paktumról kezdettől fogva tájékoztatott, a bukaresti politikusi körökkel szoros gazdasági kapcsolatokat ápoló Bernády György támogatta az egyezséget, ugyanakkor arra törekedett, hogy a nyilvánosság elől elrejtse a paktum létrejöttében való közreműködését.¹⁶⁹ A Nemzeti Parasztpárt felé tájékozódó Sándor József, amint tudomást szerzett a paktum létéről, támadta azt, kifogásolva, hogy a Néppárt programja több pontban is ütközik az OMP programjával.¹⁷⁰ A felmerült problémák ellenére az OMP-nek így első ízben sikerült romániai belpolitikai elszigeteltségéből kitörve, megegyezéssel alapon bukaresti partnert találni politikájához.

---

¹⁶⁷ Uo.

¹⁶⁸ Uo. 25-26.

¹⁶⁹ Fodor János: *Bernády György. Politikai életrajz*, i. m. 140.

¹⁷⁰ György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története*, i. m. 24-28.

1926 és 1927 között Krenner Miklós újságíró¹⁷¹ reformmozgalmat indított az OMP-n belül. Krenner arra törekedett, hogy az OMP-t demokratikusabb, széles társadalmi alapokra helyezett, alulról felépített szervezetté alakítsák át. Mintegy félszáz erdélyi magyar közéleti személyiségnek és politikusnak írt a párttal kapcsolatos kifogásairól. Kezdeményezéséhez azonban nem sikerült megnyernie sem Bernády Györgyöt, sem Jakabffy Elemér lugosi ügyvédet. Kós Károly ezzel szemben csatlakozott a reformmozgalomhoz, amit az egykori Néppártja több tagja is támogatott. Krenner több találkozót szervezett és a párt 1926-os gyergyószentmiklósi nagygyűlésén is igyekezett híveket toborozni a reform gondolatának, azonban végső soron nem sikerült változtatnia az erőviszonyokon, amelyek az OMP-n belüli, a kialakult *status quo*-ban érdekelt politikusoknak kedveztek. Krenner Bernádyhoz hasonlóan a liberálisokban látta az OMP politikai partnereit. Emiatt Krenner Kósék csoportjától is távolodott, ugyanis ők továbbra is a Nemzeti Parasztpárttal szerettek volna együttműködni.¹⁷²

Az 1922-es utáni harmadik, 1927-es parlamenti választások is újat hoztak a párt partnerkeresési stratégiáiban: az OMP a szászokkal közösen Kisebbségi Blokkban indult. Azonban ez a választási szövetség sem teljesítette be az OMP politikusainak reményeit. Az 1926-os választásokhoz viszonyítva kevesebb mandátumhoz jutottak: akkor az OMP 14 képviselőt és tizenkét szenátort küldhetett a kétkamrás parlamentbe, míg 1927-ben csak 9 képviselőt és egy szenátort. A szászokkal való együttműködést az is ellehetetlenítette, hogy a szászok az éppen hatalmon lévő pártok támogatásának gyakorlatát szerették volna folytatni, az OMP-ben meg az önálló politizálás stratégiája vált uralkodó nézetté. A nemzeti-parasztpártiakkal való együttműködés reményében 1927-ben Kecskeméthy István és Kós Károly még megpróbálta feléleszteni az OMP létrejötte előtti Magyar Néppártot, sikertelenül. Bernády György ugyanebben az évben lépett ki az OMP-ből.¹⁷³ Bernády ennek indokaként „akciószabadságát” jelölte meg, miután az OMP Elnöki Tanácsa felelősségre vonta amiatt, hogy a politikus és köre az 1927-es választásokon a Kisebbségi Blokk létrehozása ellenére a liberálisoknak kampányolt.¹⁷⁴

---

¹⁷¹ Írói álneve: Spectator. A kolozsvári *Ellenzék* befolyásos újságírója.

¹⁷² György Béla: Hatalom és társadalom kisebbségben. Párt és belső *Ellenzéke* (1926-1927). *Regio*, 2004/4, 85-98.

¹⁷³ Fodor János: Bernády György tevékenysége az Országos Magyar Pártban. *Korunk*, 2013/2, 74-75. Bernády azonban már 1933-ban vissza is lépett az OMP-be az 1930-ban létrehozott Polgári Demokratikus Blokkjával együtt.

¹⁷⁴ Fodor János: *Bernády György. Politikai életrajz*, i. m. 160-163.

A választást 1927-ben is megnyerő liberálisok már nem voltak képesek a szokott módon kormányozni az országot. A Nemzeti Parasztpárt ugyanis minden erejét arra fordította, hogy megdöntse a liberális kormányt, és átvegye a hatalmat.¹⁷⁵ Ebben szövetségesekre is találtak: melléjük álltak a szociáldemokraták, valamint Nicolae Iorga történész pártja is.¹⁷⁶ Politikusaik országos nagygyűlésekkel tartották nyomás alatt a Ion I. C. Brătianu halálával meghatározó vezetőjét veszítő liberális kormányt. Ezzel széles népi támogatottságukat szerették volna bizonyítani. Az 1928. május 6-i mintegy százezres¹⁷⁷ gyulafehérvári nagygyűlés, valamint az ezzel párhuzamosan külföldön folytatott nemzeti-parasztpárti kampány következtében a liberálisok elveszítették az I. Ferdinánd 1927-es halála után trónra lépő, kiskorú I. Mihály nevében uralkodó Régenstanács bizalmát. A Régenstanács a Nemzeti Parasztpárt vezetőjét, Iuliu Maniut bízta meg a kormány vezetésével és a választások kiírásával. A választásokon az Országos Magyar Párt függetlenként indult, és történetének legjobb eredményét érte el: 172 699 szavazatot kapott. A Magyar Párt ezzel az ország második legnagyobb politikai ereje lett a kétharmados többséget elérő Nemzeti Parasztpárt után.¹⁷⁸

Az erdélyi magyar politikusok fontosnak ítélték a magyar egység gondolatát. Ennek köszönhető többek között, hogy Krenner az OMP-n belül szerette volna megvalósítani a reformját, és az is, hogy az újjáalakult Kós-féle Magyar Néppárt nem indult az 1928-as parlamenti választásokon. Az OMP politikusai a különböző újonnan induló pártokat, amelyek ellenük szerveződtek, igyekeztek ellehetetleníteni. Tény azonban, hogy ezeknek a próbálkozásoknak a többsége nem helyi érdekekből kinövő magyar kezdeményezés volt, hanem az úgynevezett *renegátok* akciói. Az egyik legkorábban ezt a jelzőt „kiérdemlő” személy Kiss Géza, a Debreceni Egyetem rektora volt, aki az impériumváltáskor I. Ferdinánd üdvözlésére utazott, és azt követően Kolozsváron próbálta elérni, hogy az egyetemi tanárok letegyék az esküt a királyra. Az OMP politikusai, valamint az erdélyi magyar belső nyilvánosság döntő része számára ugyancsak *renegátnak* számított a Nemzeti Parasztpárthoz kötődő Réthy Imre, aki volt katolikus lelkészként Magyar Parasztpártot, Kisgazdapártot, majd

---

¹⁷⁵ Keith Hitchens: *Rumania 1866-1947*, i. m. 369.

¹⁷⁶ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 168.

¹⁷⁷ A gyűlésen a Magyar Néppárt részéről Kecskeméthy István és Kós Károly is részt vett. Emellett magyar munkásokról is tudunk, akik a nagygyűlést támogató szociáldemokraták, illetve a Nemzeti-Parasztpárt agitációja nyomán fejezték ki elégedetlenségüket. Lásd: Ioan Scurtu: *Istoria Partidului Naţional-Ţărănesc*, Bukarest, 1994, Enciclopedică Kiadó, 94.

¹⁷⁸ Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, i. m. 87.

Magyar Gazdasági Szövetséget alakított Székelyudvarhelyen.¹⁷⁹ Tény ugyanakkor, hogy az OMP-vel szembeni kritika, illetve az abbéli igyekezet, hogy képviseleti monopóliumát bárki megtörtje, egyenértékűvé vált a *renegáttá* válással.

Az OMP-t működtető politikusok a magyar egységet különösen veszélyeztető jelenségnek érzékelték a nem nemzeti alapok szerveződő mozgalmakat. Ebben szerepet játszott ugyan az is, hogy még 1924-ben az akkori liberális kormány kommunistabarátsággal vádolta a pártot, és ez felvetette a párt betiltása kérdését,¹⁸⁰ egyes politikusoknál azonban a kommunisták elutasítása főként belső értékítéletből származott,¹⁸¹ másoknál pedig mindez stratégiai megfontolással is társult. Sulyok István például 1931-es tanulmányában kifejtette, hogy szerinte az osztályalapú politikai megoszlás a homogén nemzetállamok esetében elfogadható, de népkisebbségi helyzetben nem. Érvelése szerint csak az államalkotó nemzetek engedhetik meg maguknak, hogy „az osztályok tusája szabadon hullámozzék”, anélkül, hogy veszélybe sodródnának a „nemzeti élet funkciói”. „Míg a kisebbségi helyzetben az osztálytagozódás állandóan azzal a veszéllyel fenyeget, hogy az osztályérdek az új edény, vagyis az új állam horizontális társadalmi rétegződéseiben keres támaszt és elhelyezkedést, keres politikai szövetségest is s ezzel elvész a szilárdabb egység konstrukciója számára vagy legalább is neutralizálódik, külszínnek óvására szorítkozik s a nélkülözhetetlen aktív áldozatos és tetterekész közreműködésből visszahúzódik” – fejtette ki. Sulyok azt remélte ugyanakkor, hogy mindezzel szemben működni fog a kisebbségi szolidaritás.¹⁸²

Az erdélyi magyar belső nyilvánosság kialakulását intenzív sajtóélet segítette elő, amelyben az OMP politikusai és a kritikusai is fontos szerepet tölthettek be. Az 1918 és 1924 között Kolozsváron megjelenő *Keleti Újság* irányultsága polgári radikális volt, az ugyancsak kolozsvári *Ellenzék* ezzel szemben konzervatívabb szellemiséget képviselt. 1927-ben az OMP megvásárolta a *Keleti Újságot*, amely ezt követően a párt hivatalos lapjaként működött. Az *Ellenzék* ugyanakkor Bánffy Miklóshoz¹⁸³ került, akinek az OMP-hez viszonyítva

---

¹⁷⁹ Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, i. m. 423. Réthy, aki megszerezte az OMP-vel szemben Székelyudvarhely polgármesteri tisztségét, nem csak a nemzeti-parasztpártiakkal, hanem a liberálisokkal is szövetségre lépett.

¹⁸⁰ György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története*, i. m. 155-156.

¹⁸¹ Például Gyárfás Elemér. Lásd: Gyárfás Elemér: A szovjet-propaganda és a romániai magyar kisebbség. *Magyar Kultúra*, 1931. Ugyanakkor például 1930-ban Paál Árpád méltatta a szintén internacionalista alapon szerveződött szociáldemokraták fontosnak tartották a nemzeti kisebbségi jogok kérdését, és felvállalták azok képviseletét. Lásd: György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története*, i. m. 156.

¹⁸² Sulyok István: A kisebbségi kérdés szociológiai oldala. *Erdélyi Múzeum*, 1931/4-6, 170-181.

¹⁸³ Gróf Bánffy Miklós 1918 előtt szabadelvű, pártonkívüli, majd Alkotmánypárti képviselő volt. 1906 és 1909 között Kolozsvár és Kolozs vármegye főispánja. A világháború alatt katona, több külföldi diplomáciai

liberálisabb, a román kormányzati körök fele is nyitó irányvonalát képviselte.¹⁸⁴ A korszakban ugyancsak meghatározó volt az erdélyi magyar újságok közül legnagyobb példányszámban eladott, főleg a Székelyföldön népszerű, és az OMP-vel szemben gyakran kritikus *Brassói Lapok*.¹⁸⁵

I. 3. A romániai szociáldemokrácia és a kommunisták a húszas években és a harmincas évek elején

A Magyarországi Szociáldemokrata Pártot (MSZDP) 1890-ben alapították, három évvel a Romániai Szociáldemokrata Munkás Párt (RSZDMP) létrejötte előtt. Az MSZDP sorra hívta életre a nagyobb erdélyi városokban, valamint az iparvárosokban a titkárságait. Így Erdélyben 1908-ra már Aninán, Aradon (itt román titkárság is működött), Kolozsváron, Lugoson, Nagyváradon, Szatmárnémetiben és Temesváron is megalakult az állandó területi szociáldemokrata párttitkárság.¹⁸⁶ Az MSZDP-n belül román szekciót alapítottak és *Adevărul* címmel jelentettek meg lapot.¹⁸⁷ Ennek 1911-ben Ion Flueraş bognár,¹⁸⁸ a szekció propagandáért és sajtóért felelős bizottsági tagja lett a főszerkesztője. A hetilap 1918-ban Flueraşékkal együtt Nagyszebenbe költözött, és ettől kezdve az Erdélyi és Bánsági Szociáldemokrata Párt (EBSZDP) hivatalos lapjaként jelent meg.

Flueraş – mint korábban említettem – 1919 februárjában vette fel a kapcsolatot a regáti szocialistákkal. Mivelhogy a regátiak is támogatták a mozgalom egységesítésének a gondolatát, az ennek a mikéntjét meghatározó közös kongresszus dátumát 1919. május 23-26-ra tűzték ki.¹⁸⁹ A regáti szocialista mozgalom azonban lényegesen különbözött az erdélyi és

---

megbízatást kapott a Tisza-kormánytól. Bethlen István kormányában 1921 és 1922 között külügyminiszteri tiszteget töltött be. 1926-ban költözik Erdélybe, I. Ferdinánd csak azzal a kikötéssel adott neki állampolgárságot, hogy tíz évig nem politizálhatott.

¹⁸⁴ Balogh Edgár (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés I. (A–F)*, i. m. (Ellenzék szócikk online: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/e.htm#Ellenzék>, lekérdezve: 2016.10.10.)

¹⁸⁵ Bárdi Nándor: *Othon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, i. m. 444.

¹⁸⁶ Részletek a pártvezetőség jelentéséből a Szociáldemokrata Párt 1907. március 15-től 1908. március 15-ig kifejtett tevékenységéről. In: Erényi Tibor-S. Vincze Edit-Mucsi Ferenc-Kende János (szerk.): *A Magyar Munkásmozgalom Válogatott Dokumentumai, Negyedik kötet: A szocialista munkásmozgalom az első világháborút közvetlenül megelőző években és a háború idején 1907-1908, Első rész*. Budapest, 1966, Kossuth Kiadó, 76.

¹⁸⁷ Az *Adevărul* a *Világosság* nyomdájában nyomták, és hetente péntekenként jelent meg. Az azóta jelentősen átalakított épület a mai Tolnai Lajos utca 4. szám alatt található, amit akkoriban Conti utcának hívtak.

¹⁸⁸ Ion (Ioan) Flueraş (Fluieraş) 1882. november 2-án született az Arad megyei Kerülőşön (Chereluş). Flueraş 1901-ben került kapcsolatba a szocialista mozgalommal, majd Aradon lett a szociáldemokrata párt tagja.

¹⁸⁹ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 88.

bánsági, de akár a bukovinai szociáldemokraták szervezeteitől. A romániai szocialisták mérsékelt szárnya 1899-ben belépett a Nemzeti-Liberális Pártba, ezt követően a pártot főként radikális, a polgári pártokkal kötendő kompromisszumtól többségükben elzárkózó értelmiségiekből álló csoport uralta. A Regátban emellett gyengéknek számítottak a szakszervezetek, mert az ország ipari munkássága nem volt számottevő.¹⁹⁰ Így már az első, Bukarestben tartott kongresszus munkálatai alatt kitűnt, hogy az erdélyi szociáldemokraták azoknak a javára billentették a szervezet egyensúlyát, akik a szociáldemokrácia, vagyis a parlamentáris demokrácia keretei közötti működést pártfogolták. Ez felkeltette a romániai szocialista mozgalomban szocializálódott és ekkoriban a szovjet Ukrainát vezető Cristian Racovski (Rakovsky) figyelmét is, aki egy Odesszában megjelentetett augusztusi cikkében nemtetszését fejezte ki amiatt, hogy a romániai szocialisták hagyták magukat irányítani „a Kormányzótanács lakájai” által. Írásában Racovski a Román Kommunista Párt megalakítására szólította fel a szocialistákat.¹⁹¹

Flueraş Bukarestből hazatérve szeptember 7-8-ra hívta össze az EBSZDP kongresszusát, ahol az eredetileg lehangosabban éppen általuk követelt általános választójog megadása ellenére azt döntötték el, hogy nem vesznek részt Nagy-Románia első, 1919 novemberére kiírt parlamenti választásán. Tartózkodásukat jelzésértékű gesztusnak szánták arra vonatkozóan, hogy az ostromállapotot és cenzúrát a háború befejezése után is fenntartották. 1919 végén a Nagyszebenben kiadott *Adevărul* nevét *Tribuna Socialistăre* változtatták és Kolozsvárra költözött, a bukaresti *Adevărul* című lappal fennálló névazonosság miatt. A párt nevében a Szociáldemokrata szót ugyanakkor Szocialistára változtatták – idomulva a regátiak névválasztásához.¹⁹² Ugyancsak az év végén, december 8-9-én a romániai szocialista szervezetek konferenciáján döntötték el a Romániai Szocialista Párt Általános Tanácsa létrehozását, amelyiknek az lett a feladata, hogy fórumot biztosítson a különböző tartományi szervezetek egyeztetéseinek.

1920. augusztus 15-18-án tartották Kolozsváron az Erdélyi és Bánsági Szocialista Párt, valamint a szakszervezetek kongresszusát, ahol már a kisebbségiek is jelentős arányban képviseltették magukat. Itt felszínre kerülhetett a Flueraşsal és Jumancával szemben mutatkozó elégedetlenség is. A magyar küldöttek azzal vádolták a két szociáldemokratát, hogy a Maniuék mellé állva „nemzeti politikát csináltak”, és nem szocialistát. Flueraş

---

¹⁹⁰ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 18-20.

¹⁹¹ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 89.

¹⁹² Uo. 89-90.

igazságtalannak nevezte a vádat, és egységre szólította fel a munkásokat. A nagyváradi Rozvány Jenő¹⁹³ ugyancsak felrótta nekik a Kormányzótanácsban való szereplésüket, hozzátéve, hogy az ő ismeretei szerint korántsem igaz, hogy bírták volna az erdélyi és bánági szociáldemokraták támogatását. A nap végén a kongresszus vezetői kénytelenek voltak elhalasztani a Végrehajtó Bizottság megválasztását, ugyanis Flueraşék ostromozása tovább folyt, és a küldöttség nem volt hajlandó elfogadni olyan listát, amelyiken valamelyikük szerepelt.¹⁹⁴

Erre végül csak a harmadik napon kerülhetett sor, amikor Flueraş beválasztották a Végrehajtó Bizottságba, Iosif Jumancát viszont nem. Ezen a napon hoztak döntést a III. Internacionáléval kapcsolatos kérdésekben is. Flueraş delegálták ugyan a romániai szocialisták informálódás céljából Moszkvába utazó küldöttségébe, de csak úgy, hogy Rozvány Jenőt is vele küldték, a Sziguranca jelentése alapján amiatt, mert nem bíztak már benne. A két delegátus így kiegészítette a regáti csapatot, amelyikbe Gheorghe Cristescut, Constantin Popovicit, David Fabiant (David Finkelstein) és Alexandru Dobrogeanu-Ghereát választották be.¹⁹⁵ A küldöttség feladata pusztán annyi volt, hogy tájékozódjon egyrészt a Szovjet-Oroszországon belüli állapotokról, másrészt pedig a Kommunista Internacionáléval kapcsolatban.¹⁹⁶

A Kominternt, vagyis a III. Internacionálét 1919 márciusában hozták létre Moszkvában. Szemben az I. és a II. Internacionáléval, ez nem az egyeztető fórum szerepét kapta, hanem egy központosított világpártét. Ennek megfelelően a csatlakozás az adott párt önállóságának a feladásával volt egyenértékű, ugyanis ehhez el kellett fogadni a Komintern 1920. július 19. és augusztus 7-e között tartott kongresszusán megfogalmazott huszonegy pontot.¹⁹⁷ Ezek alapján a kommunisták vállalkoztak többek között a szociáldemokraták kiszorítására a szocialista mozgalom vezetőségéből és elfogadták, hogy az Internacionálé döntsön a párt programjáról, valamint a vezetőségéről. Ugyanakkor a Komintern döntései és határozatai minden esetben

---

¹⁹³ Rozvány Jenő (Eugen Rozvani, Rozvan) macedo-román származású, magyar szocializációjú, de internacionalista felfogású ügyvéd. 1873-ban született Nagyszalontán. Rozvány 1920 februárjában költözött Kolozsvárra, miután beválasztották az EBSZDP vezetőségébe és a szervezeti ügyeket bízták rá. Mindezek mellett Nagyváradon is tevékenykedett. A nagyváradi kommunista csoportot Rozvány mellett Breiner Béla irányította. Ennek tagjai között találjuk Szenkovics Sándort és Mogyorós Sándort is. A nagyváradi szociáldemokrata csoport vezető politikusa Böszörményi Emil volt. Gabriel Moisa: *Contribuții la istoria Partidului Comunist din România interbelică. Organizația județeană Bihor*. 223-224. Online: <https://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2018/Gabriel%20Moisa%201.pdf> – Utolsó letöltés: 2019.04.01.)

¹⁹⁴ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, i. m. 101.

¹⁹⁵ Uo. 101-102.

¹⁹⁶ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 49.

¹⁹⁷ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, i. m. 97.

kötelező érvénnyel bírtak a pontokat elfogadók számára. Az alárendelődést formai szempontból az fejezte ki, hogy az adott ország kommunista pártja felvette a neve mellé azt is, hogy „a Komintern szekciója”.¹⁹⁸

A romániai szocialisták 1920-ban keveset tudtak arról, hogy pontosan miről is szólnak ezek a pontok, habár értesüléseik közel álltak a valósághoz. Ezen híresztelések alapján három irányzat alakult ki a körükben: az erdélyiek, bánágiak (Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Mayer József) és bukovinaiak (George Grigorovici) inkább a magyar, a német és az osztrák szociáldemokrácia reformista hagyományait vitték volna tovább, és ragaszkodtak a II. Internacionáléhoz. Ezzel szemben a regátiak körében alulreprezentáltak voltak a reformisták (Şerban Voinea, Paul Marc), ehelyett a centristák (Ilie Moscovici, Litman Ghelerter, Constantin Titel Petrescu) és a kommunisták (Gheorghe Cristescu, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Gheorghe Niculescu-Mizil) számítottak befolyásosabbnak.¹⁹⁹ A centristák ugyanis nem zárkóztak el a III. Internacionáléhoz való csatlakozástól, és elviekben elfogadták a proletárdiktatúra bevezetését, mint átmeneti időszakot a termelőeszközök államosításáig. Azonban azzal nem értettek egyet, hogy a Komintern beleszóljon a pártok belügyeibe.²⁰⁰

A küldöttek az Averescu-kormány engedélyével indultak Moszkvába, így az ország területén még nem kellett akadályoztatástól tartaniuk.²⁰¹ Ellenben az országon kívül a szovjetekhez nyugati kerülővel indult politikusokat több alkalommal feltartóztatták útjukon, majd pedig a szovjetek is csak néhány hét után engedték tovább haladni őket. Így végül csak októberre érkeztek meg az ukrajnai Harkovba, ahol a szovjet vezetők éppen a Flueraş korábban támadó, és a román szocialista mozgalmat jól ismerő Cristian Racovskit jelölték ki a fogadásukra. A több felvonásban zajló tárgyalássorozat nem járt eredménnyel, de a küldöttségnek volt alkalmuk találkozni többek között Kun Bélával és Pogány Józseffel is. Flueraş így abba a kellemetlen helyzetbe került, hogy szembesülnie kellett azzal, hogy az őt fogadók többsége munkásárulónak tartotta a Maniuék pártjára álló román szociáldemokratákat, emiatt pedig magyarázkodnia kellett. A cél azonban nem Flueraş megalázása volt, hanem főként az, hogy megpuhítsák a delegátusokat, és elfogadtassák velük a huszonegy pontot, illetve, hogy szűk körben megválasszák az új Végrehajtó Bizottságot. Mikor kiderült, hogy erre nem hajlandók, egy időre szüneteltették a tárgyalásokat,

---

¹⁹⁸ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 54-55.

¹⁹⁹ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 98.

²⁰⁰ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 59.

²⁰¹ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 105.

szétválasztva és külön „dolgozva” meg őket. Ezt követően Moszkvába utaztak, ahol Nyikolaj Ivanovics Buharin és Lev Davidovics Trockij folytatta a meggyőzésüket. A „tárgyalás” azonban a korábbi hangnemben és célokkal folytatódott, és továbbra sem vezetett eredményre. Flueraş írásban próbálta megvédeni magát, azt hozva például fel, hogy a december elsején elfogadott határozatok a román szociáldemokraták részvételének köszönhetően foglalták magukba „a legdemokratikusabb népi és nemzeti követeléseket”. Ehhez még hozzátette azt is, hogy az erdélyi román szociáldemokraták attól tartottak, hogy ha az erdélyi és a regáti burzsoázia összefog a szociáldemokraták részvétele nélkül, akkor a munkások jogaira nem lesz tekintettel. Továbbá megemlítette azt is, hogy Erdélynek, még ha ideiglenes jelleggel is, de autonómiát kértek, valamint, hogy kiálltak a kisebbségek jogai mellett. Végül csatlakozott a megbeszélésekhez a Racovskival Flueraş ügyében ezt megelőzően Ukrajnában konzultáló Grigorij Jevszejevics Zinovjev is. Ebben a formában a megbeszéléseket Buharin zárta le azzal, hogy egyszerűen hazaküldte Flueraş, akit nem „elvtársának”, hanem „úrnak” nevezett, ezzel is jelezve, hogy munkásárulónak tartja. Flueraş hazautazott, a küldöttség öt tagja pedig elhatárolódott tőle, majd pedig – némi további győzködés után – megszavazta a huszonegy pontot.²⁰²

A delegáció hazatérte után szembesült azzal, hogy az távozásuk idején még erősödő, épülő szervezet komoly vereséget szenvedett. Elsősorban a cenzúra és az ostromállapot már sokszor felemlegetett fenntartása miatt az otthon maradt szocialisták 1920. október 20-28. között általános sztrájkot hirdettek, amire az Averescu-kormány erőskezű belügyminisztere, Constantin Argetoianu a vezetők bebörtönzésével, a székhelyek bezárásával, valamint a szocialista sajtó betiltásával válaszolt. Ez kifejezetten előnyös helyzetnek bizonyult azok számára, akik vállalták a huszonegy pont végrehajtását. Mivelhogy maga a pártfőtitkár, Ilie Moscovici is rácsok mögé került, a huszonegy pontot aláíró Gheorghe Cristescu vette át tőle a tisztségével járó teendőket.²⁰³

Cristescu és társai 1921. január 30-február 3-ra hívták össze a Román Szocialista Párt Országos Tanácsát, illetve a szakszervezetek hasonló szervét. A konferencián szavazásra bocsátották, hogy megtarthassák az RSZP kongresszusát, ahol majd kommunista párttá alakulhatnak, illetve csatlakoznak a III. Internacionáléhoz. A szociáldemokraták, élen Flueraşsal elleneztek ezt, de az erőviszonyok a kommunistáknak kedveztek, így nem tudták

---

²⁰² Uo. 109-115.

²⁰³ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 56.

megakadályozni, hogy a határozat megszülethessen. A szociáldemokraták kivonultak a gyűlésről és bejelentették, hogy nem fogják elfogadni a döntést.²⁰⁴ Flueraş Kolozsvárra utazott és összehívta az EBSZP vezetőségét azzal, hogy öntsenek tiszta vizet a pohárba. Az EBSZP VB tagjai közül egyedül Rozvány Jenő, az Ellenőrző Bizottság tagjai közül szintén egyetlen személy, Flueraş sógora, Tiron Albani vallotta magát kommunistának. A maradék tizenhat vezetőségi tag, köztük Flueraş, Iosif Ciser, Mayer József, Terhes Gyula, Bartalis Sándor és id. Jordáky Lajos továbbra is a pártban szerettek volna maradni. Ugyanez lezajlott a regátiak körében is. Ott Gheorghe Cristescu, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Dumitru Stoiculescu, Nicolae D. Cocea, Boris Stefanov, Evghenie Stanev és Costa Stoev vallotta magát kommunistának.²⁰⁵ Ezen a ponton a szocialisták körében nyílt szakadás következett be. Az ellentét azonban nem a romániai mozgalmon belüli feloldatlan konfliktusok akuttá válása miatt csúcsosodott ki, hanem Moszkva parancsára. Ráadásul úgy történt mindez – mint Flueraş később felröpta –, hogy a szovjetekhez küldötteknek nem volt a párt átalakítására mandátumuk, csupán arra, hogy információkat gyűjtsenek.²⁰⁶

Cristescu ezt követően 1921. május 8-ra hívta össze Ploieşti-be a Kommunisták Romániai Pártja, a Komintern szekciója alakuló kongresszusát. A küldöttek azonban nem tudták, hogy csapdát állítottak nekik. A hatóságok követték a párton belüli politikai változásokat, és tisztában voltak Cristescuék céljaival. A Moszkvának való alávetettség miatt szovjet ügynököket láttak bennük, amit csak súlyosbított az, hogy a Komintern a Párizs környéki békék teremtett rendszer felszámolására törekedett. Így Ion Georgescu ezredes hadbíró és Eugen Dumitrescu százados katonai ügyész kivártak egy szomszédos teremben, amíg a huszonegy pont megszavazására került sor, majd pedig megszakították a kongresszust felszólítva azokat, akik megszavazták a huszonegy pontot, hogy különüljenek el a többiektől. Ezt követően aláírta a kommunistákkal a jegyzőkönyvet, amelyik tanúsította, hogy elfogadták a III. Internacionáléhoz való csatlakozást. Ötvenen vállalták ezt, köztük Cristescu és Dobrogeanu-Gherea. Kolozsvárról Berger Aladár, Rozenberg Nándor írta alá, Marosvásárhelyről Tóth Károly és Köblös Elek, Aradról pedig Turzó Sándor, Huszár Sándor és Báthory Géza. Az aláírókat letartóztatták. Mint Lakatos István megjegyzi, formai szempontból május 8-án a KRP nem alakult meg, ugyanis a kongresszus anélkül szakadt meg, hogy megszavazták volna az alapszabályokat, a párt programját, vagy vezetőséget

---

²⁰⁴ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 122-123.

²⁰⁵ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 67.

²⁰⁶ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 126.

választottak volna. A kommunistáknak azonban - szemben az 1920 októberétől szabadságuktól megfosztott szociáldemokrata vezetőkkel – szerencsájük volt. Miután az Averescu-kormányt leváltották, az 1922 januárjában hatalomra került liberálisok amnesztiát hirdettek, és így mind a kommunisták, mind a szociáldemokrata vezetők szabadlábra kerülhettek.²⁰⁷ A letartóztatásuk idején tulajdonképpen csak a bukaresti (Lucrețiu Pătrășcanu, Marcel Pauker, Nicolae Popescu-Doreanu) és a kolozsvári csoport működött. Ez utóbbiak 1922 októberében hozták létre a párt erdélyi titkárságát Rozvány Jenő, Köblös Elek, Dán István²⁰⁸ és Constantin Ivănuș vezetésével, és kezdtek hozzá a szervezet Erdély-szintű összefogásához.²⁰⁹

A KRP tényleges megalakulásra 1922. október 4-én került sor, a szintén Ploiești-ben tartott második kongresszuson. Cristescu a párt főtitkára lett, a Végrehajtó Bizottságba pedig Boris Stefanov, Marcel Pauker, David Fabian és Köblös Elek került be. Köblös Elek 1922 májusában azt jelentette a Kommunista Pártok Balkáni Föderációján keresztül a Komintern felé, hogy a KRP-nek a Regátban 837, Erdélyben és a Bánságban 1722, Besszarábiában 67, Bukovinában pedig 8 tagja volt.²¹⁰

Ezek a fejlemények megtorpanították a szociáldemokrata mozgalmat. A helyzet tisztázására a tartományok szociáldemokrata pártjait Ploiești-ben hívták össze 1921. június 19-20-ra. Ámbár a pártok elviekben egyetértettek az egységesülés céljával, mégis ideiglenesen csak annyiban egyeztek meg, hogy első lépésben pártföderációt létesítenek az egymással ellenkező elképzelések áthidalása végett. A Romániai Szocialista Pártok Föderációját (RSZPF) az alkotó pártok autonómiájának a tiszteletben tartásával, de a további egységesülés lehetőségében reménykedve hozták létre.²¹¹ A Föderációba 1922 augusztusában léptek vissza azok a szocialista vezetők, akiket a liberálisok hatalomátvétele utáni amnesztia során engedtek ki, Ilie Moscovici-csal, Constantin Titel Petrescuval és Constantin Popovici-csal az élen.²¹² A Föderáció létrehozását az is indokolta, hogy az ország egységesülése még

---

²⁰⁷ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 71-74.

²⁰⁸ A vajdaszentiványi Dán István kommunistaként, az orosz forradalom tapasztalatai után Szovjet-Oroszországból 1921-ben érkezett Romániába. Dán bekapcsolódott a kommunista szakszervezetek mozgalmába, és az Egységes Szakszervezeti Tanács marosvásárhelyi tagszervezetét a Famunkás Szövetséget vezette. Gáll János: *A Dolgozók Blokkjának képviselője. Korunk*, 1969/3, 448-466.

²⁰⁹ Lipcsey Ildikó: *A román kommunista párt a nemzetiségi kérdéstről (1921—1945). Tiszatáj*, 1987/9, 79-98.

²¹⁰ Uo. 76-77.

²¹¹ Sorin Radu: *Ion Flueraș (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, i. m. 131.

²¹² Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 79.

folyamatban volt, a különböző tartományokban más és más jogrend volt érvényben.²¹³ A RSZPF már 1922. március 6-án megmérthette magát: a parlamenti választásokon 102 433 szavazatot kaptak, míg a kommunisták 74 860 voksot.²¹⁴

A szociáldemokraták arra törekedtek, hogy a tevékenységük két elkülöníthető területre koncentrálódjon. Egyfelől a párt révén a politikusaik a törvénykezés útján igyekeztek a munkások jogi és szociális helyzetén javítani, másrészt pedig a független szakszervezetek révén törekedtek arra, hogy a munkásokat megszervezzék, és őket a szocialista világnézet szerinti, de ugyanakkor a nemzeti kultúra értékeit is felmutató művelődésben és kultúrában részesítsék. A szociáldemokraták emiatt megkezdtek a szakszervezeti mozgalom egybefogását is. 1922. június 4-7-én tartották az Erdélyi és Bánsági Szakszervezeti Tanács (EBSZT) kongresszusát.²¹⁵ Az EBSZT élére Ion Flueraş került, és egy éven belül tagjainak száma már meghaladta a hetvenezret.²¹⁶ Az EBSZT VB tagjai között találjuk Iosif Jumancát, Bartalis Sándort, Ujhelyi Ferencet, Hoffer Gézárt és Bartha Károlyt is. Az RSZPF az Amszterdami Internacionálé, vagyis a II. Internacionálé vonalán maradt. Az elő világháborút követően a szövetségesek által létrehozott Nemzetközi Munkaügyi Hivatalhoz is csatlakozott.²¹⁷ A szociáldemokraták a már említett *Tribuna Socialistă* mellett magyar nyelvű újságokat is megjelentettek. Lapjuk címe 1919 januárja és 1920 decembere között *Erdélyi Munkás*, ezután *Küzdelem*, 1921 második felétől *Népakarát*, majd 1922 után újra *Erdélyi Munkás*. Később a *Romániai Népszava* név alatt, majd 1929-től *Munkás Újság* címen jelent meg, egészen 1934-ig, amikor felvette az *Előre* nevet.²¹⁸

Az Erdélyi és Bánsági Szocialista Párt az 1926-ban Romániában első ízben az általános szavazati jog alapján megszervezett helyhatósági választások alkalmával a Román Nemzeti Párttal lépett szövetségre. A Rozvány Jenő vezetésével működő BMT szintén támogatta az erdélyi Nemzeti Pártot. A választási szövetségnek köszönhetően Nagyváradon Rozvány és még további nyolc képviselő bekerült a nagyvárad tanácsba. Országos szinten azonban nem sikerült a pártnak komoly eredményeket felmutatni, összesen huszonöt tanácsosi helyet szereztek. A nagyvárad tanácsot azonban azt követően, hogy a BMT-tagoknak sikerült

---

²¹³ Uo. 78.

²¹⁴ Uo. 80.

²¹⁵ Uo. 117.

²¹⁶ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 133.

²¹⁷ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 115.

²¹⁸ Balogh Edgár (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közirás, tudományos irodalom, művelődés I. (A–F)*, i. m. (*Erdélyi Munkás* szócikk online:

<http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/e.htm#ErdelyiMunkas>, lekérdezve: 2016.10.06.)

megválasztaniuk Rozványt polgármesternek, a Belügyminisztérium felszámolta, és időközi irányító testületet nevezett ki, amelyikbe már nem kerültek be a kommunisták.²¹⁹

Flueraş ugyancsak Maniuék mellett kardoskodott az 1926. májusi parlamenti választásokon való részvétel alkalmával is, azonban a Romániai Szociáldemokrata Pártok Föderációjában végül az önálló indulás főleg Ilie Moscovici által propagált változata győzedelmeskedett. Az Ion I. C. Brătianu vezette kormány által megszervezett 1926. januári helyhatósági, valamint az Alexandru Averescu-kabinet ideje alatti májusi parlamenti választásokon a szocialisták szerény eredményeket értek el. Mindez arra mutatott rá, hogy a föderációs alapokon való működés nem elégséges a pártok közötti versenyben, és újra felerősödtek azok a hangok, amelyek az egységes pártszervezet létrehozását követelték.²²⁰ Az országos szervezet megerősítésének igényével magyarázható az is, hogy a romániai szakszervezetek között a legjelentősebbek számító Erdélyi és Bánsági Szakszervezeti Tanács 1926-ban felvette az Országos Szakszervezeti Tanács (OSZT) nevet, és székhelyét Kolozsvárról Bukarestbe tette át.²²¹

A kommunisták 1923. október 28-30-án hozták létre az Egységes Szakszervezeti Tanácsot (ESZT), az EBSZT, a későbbi OSZT riválisaként. Elnökévé Müller Kálmánt választották Temesvárról, főtitkára a Ploieşti-i Nicolae Marian lett. Az ESZT VB tagjai között találjuk az aradi Boga Jánost, a nagyváradi Kádár Józsefet, a marosvásárhelyi Dán Istvánt és a kolozsvári Nagy Gézá.²²² A kommunisták szervezeti módszereik eltértek a szociáldemokratákétól. Az utóbbiak az ágazatok szerint szervezték meg a munkásokat és általános érvényű, lehetőleg az egész országra kiható szabályozások és kollektív szerződések kiharcolására törekedtek. Ezzel szemben a kommunisták az üzemi szervezés hívei voltak, arra számítva, hogy azzal gyorsabb és látványosabb eredményeket lehet elérni.²²³ A forradalmi

---

²¹⁹ Gabriel Moisa: *Contribuții la istoria Partidului Comunist din România interbelică. Organizația județeană Bihor.* i. m. 225-226.

²²⁰ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democrație și sindicalism,* i. m. 151. Hozzátehetjük ugyanakkor, hogy a szociáldemokraták korántsem indultak egyenlő eséllyel a párok versenyében. A választást megszervező politikusként a voksolást megelőzően való kinevezése, valamint a „választási bónusz” (primă electorală) megszerzéséért bevethető eszközök széles skálája mind afelé mutattak, hogy a megbízatást elnyerő párt egyben a választást megnyerő párt is lett.

²²¹ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története,* i. m. 117.

²²² Uo. 116.

²²³ Uo. 121. Marosvásárhelyen mind a Vasas Szakszervezet, mind a Dán István által vezetett Faipari Szakszervezet az ESZT-hez tartozott. Az előbbi 1923-as sztrájkjára való visszaemlékezésből érzékelhetők a különbségek. „1923-ban a Transsylvania Gépgyár, a Schieb gyár és a Cukorgyár volt. Hónapokon át készítették elő a gyárak munkásságát kollektív szerződés kötésére. Olyan tervezetet állítottak össze, amely alapul szolgálhatott az ország más fémipari üzemeiben is a dolgozóknak. A tárgyalások tavasszal kezdődtek. A Gyáriparosok Országos Szövetségéhez tartozó helyi gyártulajdonosok központjuk biztatására nem voltak

harc híveivel szembeni érveket a „reformizmus” eredményei szolgáltatták. A két világháború közötti időszakban huszonhét munkavédelmi törvényt iktattak be, amelyek a munkások életminőségét és jogi védettségét nagymértékben javították. Ilyenek voltak a nyolcórás munkaidőt, a vasárnapi munkaszünetet biztosító, a nők és fiatalok éjjeli dolgoztatásának a megtiltását, a betegsegélyezést, a szakszervezeteket a munkabírókba való bevonását vagy a minimálbért meghatározó törvények.²²⁴ Erre úgy nyílt lehetőség, hogy a szociáldemokratáknak 1920 és 1937 közötti időszak nagyobbik részében volt képviselőjük a román törvényhozásban,²²⁵ szemben a kommunistákkal, akiknek a pártját 1924-ben a Komintern rendelkezéseinek az elfogadása és egy besszarábiai, szovjet ügynökök által kirobbantott lázadás miatt²²⁶ betiltották.

A betiltással egyidőben elkobozták a párt archívumát, bezárták az épületeit, és az időközben kétezres létszámra csökkent tagság illegalitásban kényszerült folytatni a tevékenységét – egyébként a Komintern huszonegy pontja közül a harmadik ezt abban az esetben is előírta, ha a párt működését engedélyezték. A kommunista mozgalom történetének

---

hajlandók kollektív szerződést kötni, de a vasasok nem hátráltak meg követelésükkel, és kitört a sztrájk. [...] Megpróbálták kiéheztetni a vasasokat a tárgyalások elhúzásával Aradon és más vasipari központokban, félrevezetett vasasokból sztrájkőröket toboroztak, akiket jól leelőlegeztek, hogy minden eshetőségre a kezükben tartásák őket, de sem a sztrájkőrök megjelenése, sem a munka részleges megindítása nem ijesztette meg a vasasokat. Noha a sztrájkőröket rendőrök őrizték, a sztrájkőrök találtak lehetőséget, hogy beszéljenek velük és felvilágosítsák őket a helyzetről. Egy részük azonnal le is állt, s még akkor sem voltak hajlandók dolgozni, amikor a munkaadók a rendőrségre cipeltették őket, követelve a kapott előleg értékének ledolgozását. Inkább vállalták a rendőrségi meghurcolást és a rendőrpofonokat, de sztrájkőröként mégsem akartak dolgozni. Azok pedig, akik továbbra is tudatosan vállalkoztak a sztrájkőrés mocskos szerepére, ezért egy életre szóló leckét kaptak. A munkából hazafelé tartó sztrájkőröket az őket kísérő rendőrök szeme láttára körbefogta a sztrájkörség és az erre az akcióra más üzemekből mozgósított vasasok tömege, és aki nem volt hajlandó ígéretet tenni a sztrájkőrés azonnali abbahagyására, azt alaposan helybenhagyták, és a gyár mellett folyó Poklos-patak magas partjáról behajigálták a vízbe. [...] A Transsylvania és a Schieb gyár sztrájkolóinak magatartása ismertté vált az egész országban. A sztrájk hat hétig tartott, és a marosvásárhelyi vasasok példát mutattak az ország dolgozóinak harcos elszántságból és kitartásból. Pedig a harc már nemcsak a munkások és közvetlen munkaadók között, hanem a két gyár dolgozói és a hatóságok meg a GYOSZ között folyt, akik nem akartak a jól szervezett vásárhelyi vasasokkal külön kollektív szerződést kötni, hanem valamilyen, a kormány által összetákolts az ország összes vasipari üzemére kötelező „bérmegállapodás”-félét akartak rángerőszkolni” – emlékszik vissza a 1971-ben a Transsylvania Gyár egykori munkása, Veress Pál. Veress Pál: Szervezett vasasok között. *Korunk*, 1971/4, 512 – 514.

²²⁴ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 36.

²²⁵ 1933-ban csak Iosif Jumanca jutott be. A szenátor 1937-ig egyedül képviselte a szociáldemokratákat a törvényhozásban. Uo. 24.

²²⁶ A szovjet koordinációval működő akció kisebb zendülésnek minősíthető. Először néhány Komintern-ügynök igyekezett helyi támogatást találni a műveletekhez. Ezután a szovjet határon mintegy negyven fegyveres, civilnek álcázott szovjet ügynököt dobtak át, akik először fosztogatásba és lövöldözésbe kezdtek, majd a helyi kommunista sejtek támogatását bírva, elfoglalták Tatar-Bunar közigazgatási épületeit. Az akció során megölték a helyi hatóságokat képviselő rendvédelmi és adminisztratív személyzetet. A „lázadók” a Moldvai Szovjet Köztársaság megalapítását követelték, és azt, hogy érjen véget a román „megszállás”. Ugyanakkor tény, hogy az akcióban a helyi lakosság egyik része is részt vett – feltehetőleg a szovjetek valós sérelmekre alapozva tüzeltek fel őket. A román állam a katonaság bevetésével válaszolt. A „lázadás” részvevőit perbe fogták, elítélték, és börtönbe zárták. Stelian Tănase: *Clieñtii lu' Tanti Varvara*. Bukarest, 2005, Humanitas, 80-82.

követése ettől a ponttól kezdve válik kifejezetten nehezzé – a konspiratív szabályok, a nehézkes, időigényes és félreértésekre lehetőséget adó kommunikációs utak, valamint a magánbeszélgetésekre szűkülő politikai tevékenység miatt töredékesen állnak egybe a visszaemlékezők által sokszor manipulált, a párttörténészek által pedig kozmetikázott események.

A betiltott KRP harmadik kongresszusát már Bécsben tartották, ahol a mai Maros megyei Sáromberkén született, már említett Köblös Eleket választották meg főtitkárnak, aki egészen 1928-ig a párt élén maradt.²²⁷ A Központi Bizottságba Kőrösi-Krizsán Sándor, a *Brassói Lapok* későbbi szerkesztője is bekerült.²²⁸ A hatóságok mindezek mellett megengedően léptek fel a mozgalommal szemben – teret adva a későbbi összeesküvés-elméletekkel rokonítható teóriáknak arról, hogy valójában milyen viszony is volt a korabeli román titkosszolgálat és a kommunisták között. A KRP 1921. május 8-i alakuló kongresszusán lecsukott kommunisták kiengedése egyben azt is jelentette, hogy a Sziguranca feltérképezte a kommunisták hálózatát, a fontosabb aktivistákat ismerte, követni tudta, és csak ritkán tévesztette szem elől. A furcsa összefonódással kapcsolatosan csak spekulációink lehetnek, viszont elképzelhetőnek tűnik, hogy a román titkosszolgálat a kommunistáknak a romániai közvélemény előtt a valójában hálás és ártalmatlan veszélyforrás szerepét szánta. Szervezkedéseik valójában csak a Szovjetunió közelsége miatt jelentettek veszélyt a román államra, a karhatalmi eszközök ellen a kommunisták tehetetleneknek bizonyultak. Többek között az általuk képviselt fenyegetésre hivatkozva lehetett fenntartani az ostromállapotot és a cenzúrát, és a már többször említett autoriter módszerekkel kormányozni a kisebbségi területeket, valamint a munkástelepeket. A kommunisták többsége Lenin elképzelésének megfelelően *hivatásos forradalmár* volt, magyarul azokból a pénzforrásokból élt, amelyeket a Komintern juttatott különböző módokon az illegalisták részére. A párttagok közül többen rákényszerültek arra, hogy együttműködjenek a Szigurancával, és az egymás közötti torzsalkodásaiban gyakran került elő a beségítés vádjai. Ugyanakkor titkosszolgálat és a kommunisták együttműködésével kapcsolatos elmélet – legyen bármilyen hihető is – végérvényes bizonyítást a mai napig nem nyert.²²⁹

---

²²⁷ Ezután 1928-ban Harkovba hívták össze a pártkongresszust, ahol az ukrán származású Vitalij Holoscscenkó lett a pártfőtitkár, majd az ötödiket Moszkva mellett, Gorikovóba szervezték meg, 1931-ben.

²²⁸ Lipcsey Ildikó: A román kommunista párt a nemzetiségi kérdéstről (1921—1945). *Tiszatáj*, 1987/9, 79-98.

²²⁹ Stelian Tănase: *Clieții lui Tanti Varvara*, i. m. 120-121.

A hatóságok furcsa engedékenységet illusztrálja az is, hogy annak ellenére, hogy köztudott volt, hogy az 1925-ben alapított Munkás-Paraszt Blokkot²³⁰ (Blocul Muncitoresc-Țărănesc, innen: BMȚ) a kommunisták hozták létre, és a párt fedőszerveként működött, tolerálták a működését. A BMȚ megalakításában és vezetésében többek között a már említett Rozvány Jenőnek volt kiemelkedő szerepe. Rozvány – mint látni fogjuk – főként Nagyváradon és Bihar megyében tevékenykedett. A politikust ott találjuk többek között Simó Géza, Aradi Viktor, Müller Kálmán, Kertész Rezső, Ullmann Sándor, Mateisz Péter és Dán István mellett az 1928-as kolozsvári, a kommunisták ellen indított „monstre per” vádlottjainak padján. Az elítéltek közé azonban már nem került be, személyéért maga Aurel Lazăr parasztpárti politikus kezeskedett.²³¹ Rozvány több szálon kapcsolódott a nemzeti-parasztpártiakhoz.²³² Testvérét, a nemzeti-parasztpárt erdélyi szinten jelentős politikusát, Ștefan Răzvant, a PNȚ 1928-as hatalomra kerülése után Hunyad megye prefektusának nevezték ki.

A munkások védelmében már 1924-ben megalakították a Munkássegélyt, valamint a Vörös Segélyt, amelyeket a KRP-hez hasonlóan Moszkvából irányították, az 1922-ben alapított hasonló nevű szervezet részeként. A húszas években a Vörös Segélynek Bukarestben működött a központi szerve, de Erdélyben és a Bánságban is voltak területi szekciói. A KRP 1924-es betiltása egyben a Vörös Segély törvényen kívül helyezését is jelentette – ennek ellenére adományokat gyűjtött és kommunista-barát ügyvédekkel tartotta a kapcsolatot. A párton belül a szervezetet irányítása külön megbízott feladata volt.

A kisebbségi kérdésben a KRP a Komintern határozatainak megfelelő álláspontot tette magáévá. Ez elítélte az első világháborút lezáró békerendszert, és az utódállamok kommunista pártjait a kisebbségek „nemzeti forradalmi mozgalmainak” támogatására szólította fel. A kommunisták Romániát többnemzetiségű államnak minősítették, és hangsúlyozták, hogy a *lenini önrendelkezési jog* alapján állnak. Ennél is tovább mentek, kimondva, hogy Románia népeinek joguk van a teljes politikai elszakadást választani. A lengyel, román, csehszlovák,

---

²³⁰ Blocul Muncitoresc-Țărănesc. Magyar forrásokban gyakran: Városi és Falusi Dolgozók Blokkja.

²³¹ Az 1928 őszen lezajlott „monstre per” 114 kommunista-gyanús személy ellen indították, amelyekből csak 74 került kézre. A Szovjetunió elleni kémkedés vádjával illetett személyek csoportja elleni per fővádlottja Aradi Viktor szociológus volt. Aradinál letartóztatásakor fél millió lejrt találtak, amelyiket feltehetőleg a Kominterntől kapott. Ez az összeg a korszakban viszonylagosan soknak számított, a román miniszterelnök havonta kapott 60 000 lej fizetést. Végül 34 személyt börtönöztek be. Gabriel Moisa: *Contribuții la istoria Partidului Comunist din România interbelică. Organizația județeană Bihor*. i. m. 228.

²³² A román származású Rozványt 1929 februárjában kizárták a KRP-ből, mert az imperialista Románia népei önrendelkezése ellen foglalt állást. Uo. 232.

jugoszláv és görög kommunista pártokat emellett azzal bízta meg, hogy hozzanak létre kommunista sejteket a kisebbségek nemzeti mozgalmain belül.²³³ A kongresszus határozata kitért Erdély kérdésére is, amelynek Dobrudzsához hasonlóan a Romániától való elszakadását és függetlenségét javasolta.²³⁴ Ezt az elvet azonban feltételekhez kötötték. A maga során már Lenin is hangsúlyozta a történelmi helyzet megvizsgálásának szükségességét, Sztálin azonban külön kiemelte, hogy az elv alkalmazása mindenkor a forradalom éppen aktuális szakaszától függ.²³⁵ A Komintern álláspontja Erdély kérdésében, valamint a kisebbségekkel kapcsolatban alig változott a harmincas évek elejéig.

A szervezett munkások túlnyomó többsége a szociáldemokrata szakszervezeteknek volt a tagja, azonban az illegalitás itt is átjárásokra adott lehetőséget. A Komintern instrukcióinak megfelelően az erre a feladatra kiszemelt kommunisták kettős pártkönyvvel rendelkeztek: a szociáldemokrata szervezetekben fejtették ki a tevékenységüket, miközben a kommunista vezetéstől kapott utasításokat követték. A Komintern rendelkezései előírták a szociáldemokraták, vagy, ahogy ők minősítették őket, a „szociálfasiszták” elleni harcot.

A húszas évek romániai magyar kommunista mozgalmában jelentős szerepet játszottak azok a Tanácsköztársaság idején politikai vagy katonai szerepet vállaló emigránsok, akik a rendszer bukása után a szomszédos államokban kerestek menedéket. A többségében kiterjedt nemzetközi kapcsolathálóval rendelkező emigránsok nem csak lapalapításokkal és személyes befolyásukkal hatottak közegükre, hanem legtöbbször aktív szerepet vállaltak a mozgalomban is. A Romániában tevékenykedő magyar kommunista emigráció tagjai közé tartozott mások mellett Antal Márk, Jász Dezső, Dienes László és Gaál Gábor.

A kommunisták nagy hangsúlyt fektettek a sajtóban kifejtett propagandára. A romániai sajtócenzúra kikerüléséért gyakran változtatták a kommunista újságok megnevezését. Ugyanakkor igyekeztek a munkásokhoz, parasztokhoz, értelmiségiekhez, valamint az ifjúsághoz is szólni. A nagykárolyi születésű, a magyar Vörös Hadseregben is szolgáló, a bécsi emigrációból 1921-ben Erdélybe költöző tagja, Jász Dezső szerkesztette a Brassóban 1921-től kiadott *Világosságot*, majd az 1921-1923 között Marosvásárhelyen kiadott *Előret*. Jász a földalatti mozgalomban a bécsi kommunista központtal való kapcsolatért is felelt. A lapokkal kapcsolatos teendőkben Rozvány Jenő és a Brassó megyei Tatrangon született Fóris

---

²³³ Lipcsey Ildikó: A román kommunista párt a nemzetiségi kérdéstről (1921—1945). *Tiszatáj*, 1987/9, 79-98.

²³⁴ François Fejtő (Fejtő Ferenc): The Soviet Union and the Hungarian Question. In: Stephen Borsody (szerk.): *The Hungarians: a divided nation*, i. m. 91-97.

²³⁵ Lipcsey Ildikó: A román kommunista párt a nemzetiségi kérdéstről (1921—1945). *Tiszatáj*, 1987/9, 79-98.

István (Ștefan Foriș) is részt vett. Miután az *Előret* betiltották, Jász a *Munkás* című, Bukarestben nyomott lapot szerkesztette 1923 és 1924 között. A *Munkás*nál dolgozott az ekkor Marosvásárhelyen élő Kahána Mózes,²³⁶ itt szerkesztett Köblös Elek, de itt dolgozott a Bihar megyei Körösgyéresen született Encsel Mór is. Miután a hatóságok a *Munkást* is betiltották, és Jász román állampolgárságát megvonták, illetve kiutasították az országból, a bukaresti Imre Aladár vette át a lap szerkesztését,²³⁷ amelyik ezután *Munkásélet* címmel jelent meg. 1927-től 1931-es betiltásáig Encsel Mór irányította a lap szerkesztését.²³⁸ Az esetenként csak egyetlen számot megért lapok mellett a Bukarestben 1924 decembere és 1927 decembere között kiadott *Ifjú Leninista*, a KRP ifjúsági szervezetének a lapja jelent meg rendszeresen. 1929 és 1933 között adták ki a *Kommunisták Romániai Pártja Erdélyi Tartományi Értesítőjét*, valamint a bánsági megfelelőjét, különböző címek alatt.²³⁹ A párt propagandatevékenysége nem merült ki a változó címek alatt megjelenő lapok megjelentetésében: legtöbbször röpiratokat szerkesztettek, amelyeket a munkások, de néha a földművesek között is terjesztettek.²⁴⁰

Az ugyancsak a Tanácsköztársaság emigrációjához tartozó kommunista Dienes László alapította Kolozsváron a *Korunk* című folyóiratot. Az 1926-tól megjelenő lapnak ő volt a főszerkesztője, majd 1929-től a folyóirat társszerkesztője a szintén a Tanácsköztársaság emigrációjához tartozó Gaál Gábor lett, aki 1931-ben vette át teljesen a *Korunk* irányítását. Dienes 1928-ban – válaszul arra, hogy a vasgárdista diákok megverték – először Berlinbe, majd 1931-ben Moszkvába költözött. Gaál vezetésével a *Korunk* a doktriner és dogmatikus kommunista álláspont felé közeledett, annak ellenére, hogy Dienes 1926 februárjában, beköszöntőjében a *Korunkot* még egy olyan folyóiratnak képzelte el, amelyik „nem fog egységes világszemléletet képviselni”.²⁴¹

Mint említettem, a KRP 1924-es III. kongresszusán Cristescut Köblös váltotta a párt élén. Ugyanakkor azt is eldöntötték, hogy a KRP-t nyolc területi titkárságra osztják fel. A

---

²³⁶ Kahána Mózes Gyergyóbékáson született 1897. november 06-án.

²³⁷ Imre Aladár 1898-ban született Bukarestben. Apja Imre János magyar állampolgárságú erdélyi favágó volt, anyja pedig a román származású Maria Boer. Asztalosnak tanult, és fiatalon csatlakozott a szociáldemokrata szakszervezethez, majd a kommunista mozgalom tagja lett.

²³⁸ Balogh Edgár (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés I. (A–F)*, Bukarest, Kriterion, 1981. (*Munkásélet* szócikk online: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/m.htm#Munkásélet>, lekérdezve: 2016.10.10.)

²³⁹ Balogh Edgár (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés II. (G–Ke)*, i. m. 334-339.

²⁴⁰ A parasztok körében végzendő szervezőmunkát a Komintern huszonegy pontja közül az ötödik írta elő.

²⁴¹ Dienes László: Beköszöntő. *Korunk*, 2016/2, 10.

Cristescu leváltásakor Köblös mellé álló Luka László 1924-ben került a brassói területi párttitkárság élére.²⁴² Hozzá tartozott így Brassó, Háromszék, Kis-Küküllő, Szeben és Hunyad megye, valamint a Zsil völgye is. Luka arra panaszkodott, hogy a Zsil völgye munkásságában akkora volt a rendszerrel szemben az elégedetlenség, hogy a párthoz tömegesen akartak csatlakozni, mintha szakszervezetekről lett volna szó, és nem „a proletariátus élcsapatáról”. Luka 1926-ban egy propaganda-anyag szétesztási akcióban vett részt, amikor szülőfalujában őrizetbe vették. A területi titkárt napokig verték, elérve azt, hogy felfedje Köblös hollétét. Köblös azonban éppen akkor tovautazott, így nem tudták elfogni – egyáltalán nem valószerűtlen, hogy a párttitkárt azért nem találták ott, ahol Luka mondta, mert előzetesen úgy egyeztek meg, hogy lebukás esetén Köblös huszonnégy óra haladékot kap, majd pedig az őrizetbe vett elárulja a hollétét, ahol azonban már csak a hült helyét találják. Lukát ezután a Zsiláván működő börtönbe vitték, majd pedig engedélyezték, hogy szabadlábban védekezzen. Luka 1925 júniusában Marcel Pauker biztatására tizenhét társával illegálisba vonult. Így távollétükben ítélték őket tíz év börtönre. A Kommandón bujkáló Luka azonban hiába várta, hogy kimenekítsék az országból, mint Pauker ígérte. Miután újra elfogták, összeomlott és vállalta, hogy informálja a kommunista mozgalomról a Szigurancát, míg a zsilávi börtönben volt bezárva.²⁴³

Luka azonban ekkor sem fedett fel lényegi információkat, sőt a börtönön belüli kommunista sejtnek is tagja volt, anélkül, hogy lebukatta volna őket. Luka a börtönben többek között a későbbi KRP-főtítkárral, Boris Stefanovval volt bezárva, így együtt készültek az ítéletre. A Lucrețiu Pătrășcanu-vezette védők a Komintern rendelkezéseinek megfelelő módon építették fel a védelmet: nagyszámú munkást és politikust (az utóbbiak közül többen nem tudtak vagy nem akartak megjelenni a tárgyalásokon, és emiatt halasztást kérhettek a védők) hallgattak meg tanúként, akik mind „leleplezték a rendszert”, és gondoskodtak arról, hogy mindez egy széles nemzetközi médiakampány révén az ország és Európa közvéleménye előtt történjen. Az egészen 1928 januárjáig ítélet nélkül zajló per végére Lukát felmentették, míg a szintén perbe fogottak között lévő Boris Stefanov nyolc év letöltendő kapott. Lukát

---

²⁴² Luka 1898. június 8-án született a Háromszék megyei Szentkatolnán. A nehéz gyerekkort megélő székely fiú az első világháborúban a Székely Hadosztályban harcolt, de a magyar Vörös Hadseregben nem. A Brassóban lakatosként dolgozó tehetséges Lukára Fóris István figyelte fel, még 1922-ben, az *Előre* szerkesztőjeként. Fóris révén került kapcsolatba Köblös Elekkel, akit támogatott a főtítkári tisztség elnyeréséért folyó vetélkedésben. Liviu Pleșa: Vasile Luca în anii ilegalițăii. In: Adrian Cioroianu (szerk.): *Comuniștii înainte de comunism. Procese și condamnări ale ilegaliștilor din România*. Bukarest, 2014, Bukaresti Egyetemi Kiadó, 23-76.

²⁴³ Uo.

1928 májusában a brassói helyi titkárságának élén találjuk. A kiszabadulása után azzal szembesült, hogy Köblös csillaga leáldozóban van, és újra sikerült a győztes, ezúttal a Köblössel szemben szerveződő csoportba bekerülnie, szintén Fóris segítségével. 1928 júliusában a párt küldöttjeként utazott a Szovjetunióba a KRP IV. kongresszusának megszervezésére.²⁴⁴ A kongresszust követően a KRP-t két külön központból irányították: Berlinben székel a párt Politbúrója, Romániában pedig a központi titkárság.²⁴⁵ Az ukrán Vitalij Holostenko támogatása Luka karrierjének további felfele ívelését eredményezte: bevásztották a KRP KB-ba. Lukát a Komintern kinevezte az Egységes Szakszervezetek élére is, nem utolsó sorban munkás mivolta és bizonyított szervezési készségei miatt. A kommunista mozgalomban 1928-ban úgynevezett frakcióharcok kezdődtek Marcel Pauker (Luximin) KB-tag és Vitalij Holostenko (Barbu) főtitkár között.²⁴⁶

A romániai szociáldemokrata mozgalom egységesítésére 1927. május 7-9. között Bukarestben került sor. A Föderációban fellelhető egykori ellentétek újra fellángoltak: az egységes párt nevével kapcsolatban kerekedett vita. A regátiak azt szerették volna, hogy a párt neve Romániai Szocialista Párt legyen, míg az erdélyiek, bánágiak és bukovinaiak a Romániai Szociáldemokrata Párt megnevezést favorizálták. Végül a többek között Ion Flueraş által képviselt második változat győzedelmeskedett, és ez a döntés egyben a kommunistáktól való markáns különbség hangsúlyozására is lehetőséget adott.²⁴⁷

A RSZDP továbbra is megtartotta ugyan a nagy önállósággal felruházott tartományi bizottságok rendszerét, azonban ezeknek a kongresszust követően csak szervező és nevelő szerepet szántak. Politikai téren az indítványozási hatáskörük ugyan megmaradt, de a politikai már nem a tartományok szintjén, hanem a Bukarestben székelő RSZDP Végrehajtó Bizottság hozta meg. Az új párt továbbá nemzetiségi bizottságokat állított fel, amelyek nemzetiségi nevelőmunkát végeztek a nemzetiségek nyelvén: könyvtárakat, műkedvelő köröket, dalárdákat, pártsajtót stb. működtettek, valamint kommunikáltak a központnak a kisebbségi sérelmeket. Ezeknek a törvényhozásban való felvállalása a szociáldemokrata parlamenti képviselők feladata lett.²⁴⁸ A párt a II. Internacionálé vonalán maradt, és központi lapját *Socialismul* címmel jelentették meg. Végrehajtó Bizottságában Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Ilie Moscovici, Constantin-Titel Petrescu, Iacob Pistiner és Lothar Rădăceanu kapott

---

²⁴⁴ Uo.

²⁴⁵ Vladimír Tismăneanu: *Stalinism pentru eternitate*, i. m. 108.

²⁴⁶ Uo.

²⁴⁷ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 158.

²⁴⁸ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 131.

helyet.²⁴⁹ Látható tehát, hogy a VB-ben a regátiak (Moscovici, Titel Petrescu) és a bukovinaiak (Pistiner, Rădăceanu) mellett az erdélyi „Flueraş- Jumanca csoport” kapott helyet.

Nem függetlenül Flueraşék befolyásától a RSZDP 1927-ben a Iuliu Maniu-vezette, szintén egyesülési folyamat végén lévő Nemzeti Parasztpárt mellé állt a Nemzeti Liberális Párttal szembeni harcában. A nemzeti-parasztpártiak vállalták, hogy csökkentik a katonai kiadásokat, megszüntetik a cenzúrát és az ostromállapotot, megváltoztatják a választási törvényt, és leállítják a nemzetiségek elleni fellépéseket. Nemzetközi téren azt ígérték, hogy Nemzeti Liberális Párt által megszavazott, de életbe nem léptetett, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal által előírt munkavédelmi rendelkezéseket alkalmazni fogják. Emellett a választásokon való együtt indulás eshetőségére kilenc parlamenti helyet ajánlottak fel a szocialistáknak.²⁵⁰ A szociáldemokraták részt vettek az egész ország területén szervezett gyűléseken, sőt, 1928. május 6-án, az 1918-as román nagygyűlést idézve Flueraş és Jumanca is felszólalt.²⁵¹ A szociáldemokraták számításai beváltak, a korábbiaknál lényegesen szabadabb választásokon győzött a Nemzeti-Parasztpárt, és megkapták a kilenc parlamenti helyüket. Flueraş ugyanakkor hangoztatta, hogy a „választási kartell” a voksok leadása után elveszítette érvényességét, és a törvényhozásban akciószabadságukat fenntartva fognak működni.²⁵²

Flueraş joggal féltette a függetlenségüket, ugyanis a PNT politikusai, kihasználva, hogy a munkások túlnyomó többsége erdélyi román nemzeti-parasztpárti földművesek gyerekeiként még lelkületükben megtartották a vidéki mentalitásukat, arra törekedtek, hogy elszakítsák őket a szociáldemokratáktól azáltal, hogy saját szakszervezetekbe integrálják őket. A lupényi bányászok mozgolódásai mögött ekkor még a nemzeti-parasztpárti szakszervezetet építők álltak.²⁵³

Luka László ugyanakkor a szakszervezeti vonalon kifejtett tevékenysége során felfigyelt a Zsil völgyéből érkező elégedetlenségek hírére. 1929. júliusában utazott a völgybe,

---

²⁴⁹ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 158.

²⁵⁰ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 133.

²⁵¹ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democraţie şi sindicalism*, i. m. 168-169.

²⁵² Ekkor Ion Flueraş, Ioan Mirescu, Alexandru Lucian, Lothar Rădăceanu, Iosif Jumanca, Iacob Pistiner, Teodor Roznovan, Eftimie Gherman és Romulus Dan került be a törvényhozásba. Uo. 171.

²⁵³ A magyar diplomácia értesülései szerint „Pop Aurel tanár, Unescu fővájár és Dragici Andrei korcsmáros” nemzeti-parasztpárti bizalmiak már 1928 májusában megkezdték a szervezkedést. *Jelentés Dr. Walko Lajos Magyar Királyi Külügyminiszternek a romániai munkáskérdésről és a Zsil-völgyi zavargásokról*. Bukarest, 1928.05.28. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 63 – Külügyminisztérium Politikai Osztály. 231. Csomó 27/1. tétel. HU-MNL-OL-K 63-231-27/1/167/pol. szám/1928. f. 2.

célja pedig ekkor még csak annyi volt, hogy augusztus elsejére²⁵⁴ megmozdulást szervezzen a munkások között. Luka két kisebb tüntetést szervezett, amelyek egybeestek a Ioan Munteanu vezetésével működő helyi szociáldemokrata bányászszakszervezet megmozdulásával. Luka Ion Cloțan kommunista szakszervezeti vezetőt arra biztatta, hogy ha sorra kerülne a tüntetés, leplezzék le a szociáldemokratákat, és vegyék át a tervek szerint Petrozsényre és Vulkánra kiterjedő sztrájk irányítását. Luka Bukarestbe utazott, sejtve, hogy ha ott találják, a Sziguranca letartóztatta volna – így a fővárosban vették újra őrizetbe. A végül 1929 augusztusában kirobbant sztrájkhoz és üzemfoglaláshoz a kommunistáknak kevés közül volt, habár a rendszerváltás előtti historiográfia lényegesen felnagyította az események megszervezésében vállalt részüket.²⁵⁵ Az akciót vérbe fojtották, jelenlegi ismereteink szerint Ștefan Răzvan Hunyad megyei prefektus és Alexandru Vaida-Voevod belügyminiszter túlreagálták a szociáldemokraták szerint a Nemzeti Parasztpárthoz gyanúsán kötődő férfiak szervezte sztrájkot, és a tömegbe lövettek, megölve huszonhárom bányászt és megsebesítve nyolcvanat.²⁵⁶ Flueraș a parlamentben is szóvá tette az ügyet, arra hívva fel a figyelmet, hogy nemzeti-parasztpárti kormány emberei egyrésztől felbújtatták a saját szakszervezetükbe ingyen bakancsot és szénrel becsábított „nagy csalados munkásokat”, majd pedig, mikor akcióba léptek, csendőrsortüzet rendelt el ellenük Alexandru Vaida-Voevod belügyminiszter révén. Vaida-Voevod erre azzal válaszolta, hogy nem hagyhatták, hogy a munkások üzemet foglaljanak.²⁵⁷ A nemzeti-parasztpártiak kormányzása összességében vizsgálva sem hozta el a szociáldemokraták által kívánt változásokat, ezért az RSZDP továbbra is gyakran kritizálta a kormányt, főként szociális és kisebbségi kérdésekben.²⁵⁸

A BMT egyetlen alkalommal, 1931-ben juttatott be 73 716 szavazattal képviselőket a parlamentbe: Rozvány Jenőt, Dán Istvánt, a bukaresti Imre Aladárt, valamint Lucrețiu Pătrășcanut és Vasile Cașult. A Blokk képviselői mandátumait azonban a választást követően megsemmisítették. Az akkori belügyminiszter, Constantin Argetoianu ezt úgy tudta megtenni, hogy azt állította: Imre Aladár nem rendelkezik román állampolgársággal. Mivel Imre Aladár

---

²⁵⁴ A Komintern augusztus elsejét jelölte meg a Szovjetunió ellen készülõ imperialista háború napjának.

²⁵⁵ Lukát hamarosan szabadlábra helyezték, majd még többször őrizetbe vették. Ez alkalommal azonban rosszul választott, Pauker mellé állt a „frakcionista harcban” Holostenkóval szemben. Lukának két évébe került visszanyerni a bizalmat, amikor a Iași-i területi titkárság élére került, és a kommunista szakszervezetek vezetőségébe is kinevezték. Liviu Pleșa: Vasile Luca în anii ilegalității. In: Adrian Cioroianu (szerk.): *Comuniștii înainte de comunism. Procese și condamnări ale ilegalistilor din România*. i. m. 23-76.

²⁵⁶ A források eltérő adatokkal szolgálnak a halottak és sebesültek számát illetően.

²⁵⁷ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 140-142.

²⁵⁸ Bárdi Nándor: *Othon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, i. m. 514-516.

állt a szatmári és a bihari BMT-lista élén,²⁵⁹ megsemmisítették az ottani eredményeket, és ezzel a BMT 2%-os bejutási küszöb alá került, ami azt jelentette, hogy a többi képviselő is elvesztette mandátumát.²⁶⁰ A szociáldemokraták ugyanekkor 94 068 voksot kaptak. 1932-ben a szociáldemokraták ehhez viszonyítva is növelték a támogatóik számát és 101 068 szavazatot kaptak, míg a BMT-re már csak 9 441 választó szavazott.²⁶¹

A KRP Kominternnek küldött jelentései alapján tudjuk, hogy a pártkönyvvel rendelkezők körében többségben voltak a kisebbségek, és azok közül is a legnagyobb csoportot a magyarok alkották.²⁶² A kommunista mozgalom támogatói főként Erdélyből és Besszarábiából kerültek ki, a BMT szavazóinak kétharmada is erdélyi volt. A románok többsége azonban ellenségesen tekintett a Moszkva ügynökeinek bélyegzett, kisebbségek által uralt szervezetre. Mint az 1989 utáni történetírás az azt megelőző időszak historiográfiájával élesen szembeállítva hangsúlyozta, ennek ellenére – vagy éppen ezért – a kommunista mozgalomnak nem sikerült széles tömegmozgalommá válnia, ténylegesen egyfajta politikai szektaként működött. Más kérdés, hogy a rendszerváltás utáni történetírásnak ebben csak részben volt igaza. A kommunista pártok ugyanis a proletariátus „élcsapata” szerepét kellett, hogy betöltsék, és nem tömegmozgalomként voltak hivatva működni. Azonban tény az is, hogy a kezdeti hetvennégyezres szavazatszám, és az 1931-es úgyszintén több, mint hetvenezer szavazat megszerzésétől eltekintve, a kommunista fedőszerve szavazók tömege országos szinten nem volt számottevő. A BMT-t az 1933 februári grivicai munkássztrájkot követően tiltották be.²⁶³ A megmozdulás során és az azt

---

²⁵⁹ Az 1931-es választások idején a Csík megyei jelölőlistán Imre Aladár, Both János és Szabó Ignác állt, míg Udvarhelyen a későbbi madoszos Jakab János, Dobos Ferenc, Oláh Dániel és Demeter Domokos. Albert Dávid: *A Városi és Falusi Dolgozók Blokkjának tevékenysége a mai Hargita megye területén (Kézirat)*. H. n. D. n. 6.

²⁶⁰ A mandátumok megsemmisítésének kérdése heves vitákat váltott ki az akkori román parlamentben. Imre Aladár ugyanis Bukarestben született, román anyától, és a Bukaresti katolikus Bărăția, vagyis a Barátok templomában keresztelték meg. A botrány miatt az Imre Aladár mandátuma érvényességének meghatározására összehívott különleges parlamenti bizottság több tagja is lemondott. Ennek ellenére, többek között arra hivatkozva, hogy Imre Aladár nem végezte el a kötelező katonai szolgálatát, az említett parlamenti bizottság megsemmisítette a mandátumát, majd ezt követően a Dán Istvánét is. Így végül a Blokk a 2%-os parlamenti bejutási küszöb alá került, és az összes általa jelölt képviselőt megfosztottak mandátumától. Marin C. Stănescu: *Stânga politică din România în anii crizei (1929-1933)*, Bukarest, 2002, Mica Valahie, 29-31.

²⁶¹ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 80.

²⁶² Arra vonatkozólag, hogy hányan lehettek azok, akik párttagság nélkül szimpatizáltak a kommunistákkal, csak becsléseink lehetnek. A KRP 1933-ban 1635 pártkönyvvel rendelkező tagot számlált. Ebből magyar 440, román 375, zsidó 300, bolgár 140, orosz 100, moldován (besszarábiai) 70, ukrán 70, egyéb 170. Novák Zoltán: *Magyarok a Román Kommunista Pártban 1944-1948. Pro Minoritate*, 2006 – Tél, 62-77.

²⁶³ A nemzeti-parasztpárti Alexandru Vaida-Voievod kormánya 1933. február 4-én hirdetett szükségállapotot Bukarestben, Jászvásáron, Temesváron, Ploiești-ben és a szomszédos olajvidékeken azt követően, hogy a bukaresti Grivica vasúti gyár munkásai sztrájkba kezdtek. A kormányzat – annak ellenére, hogy megegyezett a Grivica munkásainak a képviselőivel – letartóztatta a megmozdulásokat szervezőket, majd egy az egész országra

követő fellépésben több kommunista vezetőt őrizetbe vettek, majd pedig bebörtönöztek, köztük Luka Lászlót, Nicolae Ceaușescut és Gheorghe Gheorghiu-Dejt.²⁶⁴

---

kiterjedő letartóztatási hullám véghezviteléhez kezdett hozzá. A bukaresti gyár szakszervezete ezért országos szintű, általános sztrájkot kezdeményezett. A szakszervezet küldöttjei Kolozsváron is megjelentek. A kolozsvári vasúti művek munkásai a kapcsolatfelvétel után, 1933. február 14-én kezdtek el sztrájkolni, tiltakozásként a kormányzat munkásellenes fellépése miatt, és azt követően, hogy a hatóságok bezárták a Vasúti Munkások Szervezetének a kolozsvári helységeit. A munkások „tűszul ejtették” az üzem vezetőit, és bezárkóztak a kolozsvári vasúti művek telephelyeire, amire válaszul a katonaság körbe zárta őket. Másnap a kolozsvári Dermata bőrgyár, a Transylvania bútorgyár, a Junas és a Raport vasöntöde munkásai is csatlakoztak a sztrájkhoz a szorult helyzetben lévők szirénajelzéseire válaszolva. A vasúti művekbe zárt társaik kiszabadítására indult munkások megütköztek a kivezényelt rendvédelmi erőkkel. Az utcai harc nyomán egy munkást haslövéllel szállítottak kórházba, míg maga a rendőrség kerületi főkapitánya is öntudatlan állapotban, súlyos belső sérülésekkel maradt az úton. A sztrájkot végül letörték és több, mint háromszáz munkást tartóztattak le. Lásd: Catherine Durandin: *A román nép története*, i. m. 264; Vö. *Kommunista tüntetések és munkássztrájkok Erdélyben*. Dávid Mihály, a bukaresti követség kolozsvári útlevél-kirendeltségének vezetője 1933. február 18-i jelentése. HU-MNL-OL-K 63-369. cs.-37/b. f. 550.

²⁶⁴ Elis Neagoe-Pleșa: Gheorghe Gheorghiu-Dej și „procesul cefeștiilor” (1933-1934). In: Adrian Cioroianu (szerk.): *Comuniștii înainte de comunism. Procese și condamnări ale ilegaliștilor din România*. i. m. 77-124.

II. A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége megalakítása

II. 1. Előzmények

Az 1930-as évek elejére a világgazdasági válság derékba törte az 1928 után kormányzó Nemzeti Parasztpárt népszerűségét. Ráadásul hiába tervezték a PNT politikusai a nyugati tőke bevonására építeni gazdaságpolitikájukat, a krízis következményeként a nemzetközi hitelezés is megbénult. A politikai instabilitás miatt sűrűn váltakozó kormányok csökkentették a közalkalmazottak fizetéseit, miközben elszabadult az infláció. 1930-ban II. Károly foglalta el a trónt. Az autoriter hajlamú, de tehetséges király arra törekedett, hogy az ország két meghatározó politikai erejét, a Nemzeti Parasztpártot és a Nemzeti Liberális Pártot háttérbe szorítsa.

A politikai és gazdasági válság az országon belüli szélsőséges mozgalmak megerősödésével járt együtt. A nyíltan antiszemita – de úgy általában véve is kisebbségellenes – szélsőjobboldali Vasgárda egyre több egyszerű vallásos román embert szólított meg sikeresen, és a fiatal értelmiségiek körében is rendkívül népszerű volt.²⁶⁵ Az ortodox misztikus mozgalom képviselői nem riadtak vissza a politikai gyilkosságoktól sem: 1933-ban magát az akkori miniszterelnököt, Ion Gheorghe Ducát is megölték, és emiatt a hatóságok betiltották a pártot. Ugyanakkor a kommunista mozgalom is új erőre kapott, habár a fennálló rendre korántsem tudott akkora veszélyt jelenteni, mint a vasgárdisták.

A Kommunisták Romániai Pártja a húszas évek végén szétesett²⁶⁶, így a párttörténet által csak frakcióharcoknak nevezett viták után szükségessé vált az újjászervezése. A folyamat részeként nem csak a frakciós harcok során darabjaira szakadt párt összefogását szerették volna elérni, hanem arra is törekedtek, hogy kiszélesítsék a párt tömegszervezetei szimpatizánsainak a bázisát. Ennek megfelelően a párttal szoros kapcsolatban álló, pontosabban annak alárendelt, de hivatalosan független és a román alkotmányos berendezkedés törvényeinek megfelelően működő új szervezetek létrehozását határozták el.²⁶⁷

---

²⁶⁵ Erről bővebben lásd: Miskolczi Ambrus: *A Vasgárda (1927-1937). Antiszemitizmus, mitológia, vallás.* Budapest, 2015, Gondolat Kiadó.

²⁶⁶ Lásd a korábbi fejezetet.

²⁶⁷ 1933-ban a KRP-nek 1665 tagja volt. Ebből 27% magyar, 23% román, 18% zsidó, 18% bolgár, 5% orosz, 4% moldvai, 4% ukrán és 9% más származású. A párt tehát hangsúlyosan kisebbségi jelleggel bírt. Összehasonlítva az újonnan csatolt területeket az Ókirállyal, a KRP az utóbbiban volt gyengébb. A Kommunista

Ilyen szervezetek több-kevesebb sikerrel korábban is működtek. Ezek közé sorolható a már említett Munkás-Paraszt Blokk vagy a dobrudzsai bolgárok „Forradalmi Szervezete”, a D.R.O.

A Kommunisták Romániai Pártja (KRP) Moszkva mellett tartott V. kongresszusán – amelyen a Komintern részéről, a Balkáni Föderáció vezetőjeként Kun Béla is részt vett –, 1931-ben határozták el, hogy Erdélyben létre fognak hozni az OMP-n belül egy baloldali ellenzéki tömörülést²⁶⁸, valamint azt is, hogy a Nemzeti Parasztpárttal szemben egy földműveseket megszólító baloldali szervezetet fognak létesítenek. Ugyanitt döntöttek el, hogy a kisebbségi sérelmeket okozó hatósági intézkedések ellen az eddigieknél is fokozottabb módon szükséges kiállni, valamint, azt, hogy Besszarábiában és Bukovinában a teljes elszakadás lesz a jelszó.²⁶⁹ Fordulópontként értékelhető ugyanakkor, hogy a kongresszus határozataiban mellőzték a nemzeti önrendelkezés elszakadásig terjedő jogának a megemlézését Erdély esetében. Ehelyett a romániai kisebbségek nemzeti-forradalmi megszervezésének taktikáját irányozták elő, azért, hogy ezzel a KRP által vezetett majdani szocialista forradalomnak „megágyazhassanak”.²⁷⁰ A KRP KB-től²⁷¹ az OMP belső ellenzéke megszervezésének feladatát egy kolozsvári ügyvéd, Kohn Hillel kapta.

Kohn a cionista mozgalomban kezdte pályáját, azonban a harmincas évek elején a kommunizmus felé orientálódott. Kohn vallásos megtérésélményt idéző visszaemlékezése szerint az 1928-as kolozsvári kommunista kémper jelentette a törést a pályájában: miután

---

Internacionálé 1934. ápr. 24-i beszámolója a balkáni kommunista pártok szervezeti állapotáról [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 6. D. 3829. f. 931-936.

²⁶⁸ „, azt már most elmondhatom, hogy csoportok, sejtek kell létrejöjjenek a Magyar Párton belül, hogy elszakítsuk a szegény- és középparaszti tömegeket tőle. Így egy olyan mozgalmat fogunk majd teremteni, amelyik szemben áll Horthyval, a magyar burzsoáziával és a román imperializmussal is” - részlet Kun Béla Schlosser álnév alatt a Kommunisták Romániai Pártja Moszkva mellett, 1931. december 3-21. között tartott V. kongresszusán, a Kommunista Internacionálé Balkáni Föderációja vezetőjeként mondott beszédéből. A Kommunisták Romániai Pártja V. Kongresszusának jegyzőkönyve [román nyelven]. Arhivele Naționale Române. Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale (Román Nemzeti Levéltár Központi Nemzeti Történelmi Levéltára) (innen: ANR ANIC), 50-es sz. gyűjtemény: Colecția documente elaborate de organele represive despre activitatea Partidului Comunist Român și a organizațiilor de masă revoluționare [Az elnyomó szervek által a Román Kommunista Párttól és a forradalmi tömegszervezetekről készített dokumentumok gyűjteménye] (innen: Col. 50.), Vol. 11. 7920. számú dosszié (dosszié innen: D). f. 859.

²⁶⁹ Lipcsey Ildikó: A román kommunista párt a nemzetiségi kérdésről (1921-1945). *Tiszatáj*, 1987/9, 79-89.

²⁷⁰ Olti Ágoston: *A Romániai Kommunista Párt és a romániai nemzetiségi/területi kérdés a két világháború között*. Regio, 2007/1, 109-132. (Online: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00065/pdf/109-132.pdf> – Utolsó letöltés: 2015.05.16)

²⁷¹ A KRP-t 1931-ben két külön központból vezették: a Berlinben székelő Politbüro (Alexander Daneliuk-Stefanski vezetésével, Elena Filipovici, Eugen Iacobovici, Emil Halițchi és Vanda Nicholschi tagokkal), valamint egy romániai titkárság (Breiner Béla, Gheorghe Stoica, Dora Rotman, majd Szenkovics Sándor, Lucrețiu Pătrășcanu, Vanda Nicholschi és Goldberger Miklós tagokkal). A megosztott vezetés állapota a korábbi fejezetben részletezett események során alakult ki az 1928-as IV. KRP-kongresszust követően. Vladimir Tismăneanu: *Stalinism pentru eternitate*, i. m. 108.

végigkövette az Aradi Viktor, Szenkovics Sándor, Kertész Rezső és mások elleni bírói eljárást, a marxizmus tanulmányozásába fogott, valamint egyre nagyobb érdeklődéssel követte a Szovjetunióról szóló sikerpropagandát. Emellett elmélyült a szovjet irodalomban is.²⁷²

Kohn eltávolodását az erdélyi cionista mozgalomtól ugyanakkor nem lehet egyértelműen a belső útkeresésével magyarázni. Minden bizonnyal ebben az is fontos szerepet játszott, hogy a politikus nem került fel az 1930-as helyhatósági választásokon „kartellben” induló Nemzeti Parasztpárt és kisebbségek közös kolozsvári listájára. Az emiatt az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség Kisintézőbizottságában betöltött tisztségéről lemondó Hillel előtt feltehetőleg ekkorra már bezárultak a szervezetben való felfelé emelkedés lehetőségei. Így, míg 1930-at megelőzően Kohn kiemelkedő szerepet vállalt az erdélyi magyar cionista mozgalomban, a Kisintézőbizottságból való lemondó aktusát követően a kommunisták táborát erősítette.²⁷³

Kohn pályája a harmincas években felfele ívelt a mozgalmon belül²⁷⁴. Visszaemlékezésében azt állítja, hogy 1931 decemberében felvette a kapcsolatot Petru Groza

---

²⁷² Kohn Hillel 1891. június 26-án született Kolozsváron, zsidó-kispolgári családban. Annak ellenére, hogy az ezredfordulóra a család nehéz anyagi helyzetbe került, befejezte középiskolai tanulmányait, majd mások korrepetálásával finanszírozta tanulmányait, s így végezte el a jogi egyetemet. 1912-ben doktorált. 1918-ban ott találjuk az Erdély-szerte szerveződő nemzeti mozgalmak aktivistái között. Ő lett az 1918 novemberében megalakult Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség titkára. Publicisztikai tevékenységét – amelyet már 1910-ben elkezdett a rövid életű *Erdélyi Zsidó Lapok* szerkesztésével – az 1918 decemberében létrehozott kolozsvári *Új Kelet* alapító tagjaként folytatta. Gidó Attila: *Az ideológiai utas. Kohn Hillel életpályája*. In: Bárdi Nándor-Tóth Ágnes (szerk.): *Egyén és közösség. Tanulmányok*. Zenta, 2012, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 127-164.

²⁷³ Az erdélyi zsidó párt megalakulását mondta ki az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség Nagyintézőbizottságának nagyváradi gyűlése. *Új Kelet*, 1930. április 25. Ezúton is köszönöm Olosz Levente segítségét Kohn Hillel korabeli tevékenysége feltárásában.

²⁷⁴ Kohnnak ezt megelőzőleg is voltak kapcsolatai a baloldali mozgalommal: 1930-ig a Munkássegély jogi osztályán tevékenykedett. A Munkássegélynél „felvilágosító jellegű” szemináriumokat tartott, majd 1931-ben a Munkás-Paraszt Blokk választási manifesztumát szerkesztette, már a párt megbízásából.²⁷⁴ Miután a Vörös Segély illegális szárnyában bizottsági taggá választották, megszaporodtak a „pártmegbízásai”. Így például 1931-ben Kohn az, aki a párt nevében Bécsben tárgyalta a kommunista *Neuer Deutscher Verlag* újsággal arról, hogy Kolozsváron magyar nyelven adják ki az újság cikkeit. Ez a „pártmegbízás” Kohn 1968-as önéletrajza szerint saját ötlete volt, amit Breiner Béla támogatott. Kohn Adalbert Wagner álnevet használva szerkesztette az 1932 májusában összesen négy számot megért kommunista beállítottságú politikai hetilapot, a *Világosságot*, amiért letartóztatták. Az 1932. augusztus 28-31. közötti Nemzetközi Háború-ellenes Kongresszuson Kohn a KRP küldöttségében vesz részt. Beszámolója szerint visszaútján az ideiglenesen Berlinben tartózkodó Goldberger Miklóstól (Nicolae) és Nicholscha Vandától kapta a korábban említett feladatát: szervezzen az OMP-n belül ellenzékét. Emellett még azzal bízták meg, hogy hozzon létre egy az OMP-vel szemben álló, a magyar parasztoknak szóló újságot, valamint, hogy szervezzen egy háború-ellenes mozgalmat, saját sajtóorgánummal. *Kohn Hillel beszámolója az 1929 és 1945 közötti párttevékenységéről*. Kohn Hillel visszaemlékezése. Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár (innen: PTSZL). 867f1/k-428. f. 14-41.

Hunyad megyei ügyvéddel²⁷⁵, és már ekkortól kommunista ideológiai képzéseket tartott Grozának, aki így egyre közelebb került a szervezethez. Groza Déván kezdett szervezkedni a Hunyad megyei parasztok között, akik 1932-ben újságot indítottak *Horia* címmel, majd 1933. január 8-án megalapították az Ekésfront (Frontul Plugarilor) nevű szervezetet. Groza csak az év novemberében került a kommunisták által kezdetben fasisztának minősített mozgalom élére.

A Kohn Hillel által állítottak szemben a mindössze négy fős dévai kommunista sejt két tagja, Génád Jenő és Henrik visszaemlékezése²⁷⁶ szerint Groza csak 1933 nyara körül kezdett a kommunisták irányába tájékozódni. Az egyik tag, Gombó (?) Sándor, a dévai sejt titkára lehetett az, aki a kolozsvári területi titkárságot értesítette Groza érdeklődéséről a Párt iránt.²⁷⁷ Ezek alapján feltehetőleg Kohn Grozánál hamarabb lépett kapcsolatba Demeter János fiatal kolozsvári ügyvédjelölttel, akivel több alkalommal is találkozott.

Demeter János sokgyermekes falusi jegyző fiaként nehéz anyagi körülmények között végezte Kolozsváron a jogot.²⁷⁸ Kezdetben a OMP egyik konzervatív politikusának, Sulyok Istvánnak a környezetében dolgozott. Demeter testvérével, a bukaresti közigazgatási főiskolán tanuló Bélával együtt kerülhetett kapcsolatba a román falukutató szociológiával. A Dimitrie Gusti vezette közösség a harmincas évek elejére meglehetősen népszerűsége tett szert a magyarországi népi mozgalom irányába tájékozódó erdélyi magyar értelmiségiek körében is. Demeter már ahhoz a generációhoz tartozott, amelyik Nagy-Romániában szocializálódott, és így jobban ismerte az állam nyelvét, mint szülei. Ezen nemzedék számos tagja elégedetlen volt az Országos Magyar Pártban tevékenykedő idősebb és régi vágású politikusok teljesítményével.²⁷⁹

A háború idején még gyermekkorú nemzedék képviselői úgy érezték, hogy rájuk vár az utódállamok kisebbségi társadalmi állapota felmérésének a feladata. Kötelességüknek érezték ugyanakkor, hogy megszervezzék magukat, majd pedig javítsanak a nép helyzetén.

---

²⁷⁵ Petru Groza 1884. december 7-én született Bácsiban. A szászvárosi református gimnáziumban érettségizett, azt követően Budapesten jogot hallgatott, majd Lipcsében és Berlinben folytatta tanulmányait. Tagja volt a román Kormányzótanácsnak, majd pedig Averescu Néppártjában politizált, mint az erdélyi ügyekért felelős miniszter és közmunkaügyi miniszter. Ő intézte a földreformmal kapcsolatos birtokminősítési ügyeket is.

²⁷⁶ A visszaemlékezés a Csíki Székely Múzeum által őrzött Bányai László Hagyatékban (innen: BLH) található meg. Génád Jenő és Henrik egykori dévai kommunista párttagok visszaemlékezése a Petru Grozával való kapcsolatfelvétel körülményeiről. BLH. IV. D. 14.

²⁷⁷ Gavrilă Birtaş visszaemlékezése szerint ezek a beszélgetések nem vezettek semmilyen „konkrét” eredményre. Gavril Birtaş: Az Antifasiszta Demokratikus Arcvonal kezdeteiről. *Korunk*, 1971/4, 519-521.

²⁷⁸ Demeter János 1908 július 6-án született a mai Beszterce-Naszód megyei Kerlésen.

²⁷⁹ György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története*, i. m. 158.

Szellemi példaképek Szabó Dezső mellett Ady Endre és Móricz Zsigmond voltak. Felfogásuk szerint a Duna-medence népei összefogásának megvalósításában a kisebbségi magyar értelmiségiekre várt a híd szerepe.²⁸⁰ Krammer Jenő szerint a regionális tradíciókkal és életképes intézményekkel rendelkező erdélyiekkel szemben a szlovenszkói fiatal magyar értelmiségiek azzal szembesültek, hogy a felvidéki kisebbségi társadalom működtetéséhez szükséges intézményi keretek nem épültek ki, és hogy a magyar gazdasági és kulturális élet nagyjából szervezetlen. Így az amúgy is heroikus, világmegváltó lelkületű serdülők vállalták magukra ezt a feladatot, megrészesülve attól, hogy véleményükre odafigyelnek és hogy nagy ideáloknak rendelkeznek alá életüket. A kezdetben még a prágai Szent György Kör főiskolai cserkészcsoporthoz tartozók 1928-ban alapították meg a nép életének a szociológiai igényű feltérképezésére vállalkozó Sarlót.²⁸¹ A mozgalom központi alakja és egyben eszmei vezetőjeként a baloldali, plebejus gondolkodású Balogh Edgár²⁸² 1931-ben a marxizmusnak kötelezte el a mozgalmat.²⁸³

A Sarló több szempontból is fontos viszonyítási pontot jelentett²⁸⁴ az 1930-ban alapított *Erdélyi Fiataloknak*, amelyhez Demeter már a kezdetektől fogva csatlakozott. A Jancsó Béla és László Dezső kolozsvári református teológiai középiskolai tanár vezetésével²⁸⁵ megjelenő, ideológiamentességet hirdető folyóirat még a Szegedi Fiatalokkal, illetve az ugyancsak magyarországi Bartha Miklós Társasággal mutatott rokonságot. Az *Erdélyi Fiatalok* a népi gondolatból, illetve a népszolgálat elméleti keretéből kiindulva, Dimitrie Gusti professzor

---

²⁸⁰ Uo.79-82.

²⁸¹ Krammer Jenő: *A szlovenszkói magyar serdülők lelkivilága. Szociálpszichológiai tanulmány.* Budapest, 1935, Merkantil-nyomda könyvkiadóvállalata. (Online: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1183.pdf – Utolsó letöltés: 2019.04.01.)

²⁸² A Temesváron 1906. szeptember 7-én született katolikus Balogh szülei négyéves korában anyja szülővárosába, Pozsonyba költöztek. Apai ágon Balogh a nagyszebeni szász Kessler család leszármazottja volt. Balogh Prágában az ottani német egyetemen filozófiát tanult. Anyai ági családnevét, a Baloghot 1926-ban vette fel. A Sarló mozgalom szellemi vezéréként a harmincas években közeledett a kommunistákhoz. Fábry Zoltánnal közösen szerkesztette *Az Út* című baloldali prágai folyóiratot. Balogh huszonöt évesen költözött Romániába, miután 1935-ben kommunista tevékenysége miatt, és rendezetlen állampolgárságára hivatkozva kiutasították Csehszlovákiából.

²⁸³ Krammer Jenő: *A szlovenszkói magyar serdülők lelkivilága. Szociálpszichológiai tanulmány,* i. m.

²⁸⁴ Balogh már 1930-ban felvette a kapcsolatot a Jancsó testvérekkel, Elemérrel és Bélával, akikkel könnyedén megtalálta a közös hangot. Bajcsi Ildikó: *A cserkészettől a kommunizmusig. A sarlósok alternatívái a két világháború közötti Csehszlovákiában.* i. m. 111-112.

²⁸⁵ Kettejük közül Jancsó Béla számított a mozgalom szellemi irányítójának. Cseke Péter: *Vigyázó torony. Beszélgetések Debreczeni Lászlóval.* Bukarest, 1995, Kriterion, 122-124.

falukutató mozgalmának módszereit is alkalmazva törekedett az erdélyi magyar vidék helyzetének kritikus szemléletű feltérképezésére.²⁸⁶

Az *Erdélyi Fiatalok* megalapítását a kolozsvári magyar diákság azon sikertelen igyekezete előzte meg, hogy önálló, az állam által elismert főiskolás mozgalmat hozzanak létre. A felsőoktatásba került erdélyi magyar fiatalok végül nem a Kolozsvári Egyetemi Hallgatók Egyesületében (csak tervben létezett), vagy a Bolyai Művelődési Körben (hivatalos elismerést nem nyert) találtak szervezeti keretekre, hanem a vallási alapon létrejött diákegyesületekben. Már 1921 óta működött ugyanis a református Ifjúsági Keresztyény Egyesület, és 1927-ben alakították meg az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztályát (később: Majláth-Kör), valamint szervezték újjá az unitárius Dávid Ferenc Egyetemi Ifjúsági Körét.²⁸⁷ 1930-ban alakult a szintén meghatározó Székely Társaság Ifjúsági Bizottsága. Mégis, mint Venczel József 1935-ben megállapította, igazán jelentősnek a harmincas évek elején az *Erdélyi Fiatalok* és a körülötte kiformalódó, elvben minden véleménynek helyet adó, de ideológiamentességet hangsúlyozó mozgalom bizonyult.²⁸⁸ Ez azt is jelentette, hogy a felekezeti alapú szervezeteik révén markánsan széttagolt fiatal egyetemistákat egyházuktól függetlenül várták a soraik közé. Ennek ellenére a katolikusok a szervezet megalapítását maguk ellen irányulónak érzékelték.²⁸⁹

Diákévei alatt Csögör Lajos is csatlakozott az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőihez.²⁹⁰ Csögör életének későbbi alakulásában fontosnak bizonyult, hogy Jancsó Elemér irodalomtörténész ajánlására látogatni kezdte az Antal Márk²⁹¹ magánlakásán tartott marxista

---

²⁸⁶ Az Országos Magyar Párt arra törekedett, hogy ezt az aktív, felkészült fiatalságot bevonja a munkájába. Éppen ezért az OMP politikusai az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőit többször is megkeresték azzal a céllal, hogy vagy a párt munkájának a segítségét kérik, vagy, hogy különböző tisztségek felajánlásával megnyerjék őket. Végül sikerült többüket is bevonni az OMP munkájába: Péterffy Jenő az OMP színeiben indult képviselői helyért, Mikó pedig a párt bukaresti irodájában kezdett dolgozni. Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931-1940)*, i. m. 89.

²⁸⁷ Ezzel kapcsolatban bővebben: Oszváth Judit: *A kolozsvári magyar egyetemi hallgatók saját diákegyesület létrehozásáért folytatott küzdelmei a két világháború között*. (Online: http://www.nyeomszsz.org/orszavak/pdf/tanulm_8_ozsvath_judit.pdf)

²⁸⁸ Venczel József: Főiskolás mozgalmaink közszelleme. In: *Venczel József. A falumunka útján* (A bevezetőt Katona Ádám írta. Válogatta, szerkesztette és a záró tanulmányt írta: Székely András Bertalan). 1993, Székelyudvarhely-Budapest, Az Orbán Balázs Közművelődési Egyesület Kiskönyvtára, 71-78.

²⁸⁹ Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931-1940)*, i. m. 83.

²⁹⁰ Csögör Lajos 1914. március 18-án Nagysármáson született. Református Csögör apai ősei a Dunántúlról, míg anyja a szászrégeni Mélis családból származott. A pékmester apa tehetséges fiát Szegedre küldte tanulni, hogy fogorvos legyen. Ez azonban valószínűleg sokba kerülhetett, úgyhogy Csögör végül a kolozsvári egyetemen fejezte be tanulmányait.

²⁹¹ Az 1880-ban, Devecseren született Antal Márk fontos szerepet vállalt az 1919-es magyarországi Tanácsköztársaság Közoktatásügyi Népbiztosságán, ahol az általános oktatási kérdésekkel foglalkozó csoportot

szemináriumokat.²⁹² Csögör ezek során került közeli kapcsolatba többek között Demeterrel, Bányai Lászlóval és Vincze Jánossal, valamint későbbi feleségével, Falk Erzsébettel is.²⁹³

A katolikus szocializációjú Bányai László az *Erdélyi Fiatalok* körüli csoportosuláshoz később csatlakozott, azonban a mozgalomban igencsak aktív volt. Az érzékeny, impulzív fiatallá váló Bányai hatodikos korában veszítette el édesapját. Az őt komolyan megviselő tragédia elől a vallásosságban és a versírásban keresett menedéket. A harmadik osztály után Gyulafehérváron tanuló Bányai felkeltette Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári püspök érdeklődését, aki a tehetséges ifjú támogatójává vált. Mások mellett²⁹⁴ ő volt az, aki lehetővé tette, hogy a tanárnak készülő Bányai svájci és franciaországi egyetemeken is képezhesse magát, ami döntőnek bizonyult eszmei-politikai beállítottságának alakulása szempontjából. Párizsban Ilja Ehrenburggal, a híres szovjet íróval is találkozott, akivel alkalma volt egy asztalnál kocsμάzni. Ennek is része lehetett abban, hogy már Erdélybe való visszatérése előtt közel került a kommunista eszmékhez.²⁹⁵

Bányai integrációja a római-katolikus intézményi hálózatba mindazonáltal nem volt problémáktól mentes. Már 1930-ban szembekerült az erdélyi katolikus világ meghatározó személyiségével, Gyárfás Elemérrel, a római-katolikus Státus későbbi világi elnökével, az Országos Magyar Párt szenátorával. Az állítólag köztük lévő, személyes ellenszenvből²⁹⁶ táplálkozó ellentét volt az egyik oka annak, hogy külföldről hazatérő Bányai – reményeivel ellentétben – nem valamelyik kolozsvári vagy gyulafehérvári magyar tannyelvű iskolába kapott tanári kinevezést, hanem az erdélyi kulturális központoktól távol elhelyezkedő és

---

vezette. Ezt követően, rövid bécsi tartózkodás után Kolozsváron telepedett meg, ahol a húszas években a Tarbut Országos Zsidó Iskola Egyesület (TOZSIE) igazgatójaként, az *Ifjú Kelet* című lap szerkesztőjeként, valamint 1927-től a Minerva biztosító társaság matematikusaként tevékenykedett.

²⁹² A marxista szemináriumokra járók pontos száma, azok valós tartalma nem feltárt. A megnevezés bizonyos szempontból idealizáló, hiszen itt nincs másról szó, mint hogy egyfajta olvasó- és szövegértelmező összeüléseket tartottak magánlakásokon. Az viszont, hogy magánlakásokon tartották ezeket, egyértelműen behatárolja, hogy egyáltalán hányan vehettek részt ilyeneken.

²⁹³ Antal szemináriumain Tamási Áron író és Mikó Imre jogászhallgató is megfordult. Fuchs Simon: Lenin művei Erdélyben a két világháború között. *Korunk*, 1970/3, 412-418.

²⁹⁴ Bányai visszaemlékezése szerint ebben szerepet játszott Balázs András kanonok is, aki stáusi referensként mind nagyapja, Ferenczi Ignác, mind Kuncz Aladár, Bányai egyik korai mentora tisztelője volt. Bányai László: *Válaszúton*, Bukarest, 1980, Kriterion Kiadó, 68.

²⁹⁵ Uo. 49.

²⁹⁶ Bányai önéletírása első kötete szerint a közte és Gyárfás közötti ellenszenv gyökereit még 1929-ben kell keresni, amikor a szenátor felkérte a Franciaországból nyári szünetre hazaérkező fiatalot, hogy házi tanítást vállaljon nála. Ugyan nyílt konfliktusra nem került sor köztük, azonban Bányai számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy Gyárfás hiába járt Franciaországban, a „konzervatív, vaskalapos körökkel volt kapcsolata”. Bányai László: *Kitárul a világ*, i. m. 206-209.

periférikusnak számító Csíkszeredába.²⁹⁷ A városban Bányai hamar barátságba került Nagy Imre helyi festővel. Ugyanakkor Berkovics Bertalan csíki kommunista aktivista révén kapcsolatba lépett a helyi kommunista sejttel is.²⁹⁸

Szintén az *Erdélyi Fiatalok* szerzői közé tartozott a fiatal temesvári költő, Méliusz József.²⁹⁹ A fiatal Méliusz egy kamaszkori lázadás eredményeként áttért családjá római-katolikus vallásáról a kálvinista felekezetre, engedve Szombati Szabó István debreceni származású költő hatásának. Középiskolába a temesvári piaristáknál járt, majd a budapesti Műegyetemet látogatta, ám ezt követően Zürichben és Berlinben nem mérnöki, hanem teológiai tanulmányokat folytatott. Külföldi útjai közül a Berlinben való tartózkodás bizonyult különösen meghatározónak. Itt a harmincas évek eleji polgárháborús állapotok, a kommunisták és a nemzeti-szocialisták közötti utcaharcok világában találta magát. Itteni élményei döntő szerepet játszottak abban, hogy ő is közel került a kommunista eszmékhez.³⁰⁰ Ennek ellenére teológiai tanulmányait is folytatta, melyeket Kolozsváron fejezett be 1933-ban.

Külföldi tanulmányútjairól hazatérve Méliusz is csatlakozott az *Erdélyi Fiatalok* köréhez. Egy barátja vendégeként látogatott el Csíkcekefalvára, ahol részt vett egy esti mulatságban. Az ott szerzett benyomásai ihlették *Vasárnap este táncban* című versét, amely a *Temesvári Hírlapban* jelent meg 1932-ben. A komoly polémiát kiváltó alkotás így szólt:

*Porban füstben kocsmagőzben zsíros, bűzös olajlámpa ring.
Rezesbanda vastag nyakkal, dagadt szájjal szédült táncot zeng.
Csizmák zengő ritmusában fal s gerenda megremeg.*

*Táncolók közt kisgyerekek viháncolva kergetőznek.
A lócákról vénasszonyok karvalyszemmel pletykát lesnek.
Botorkáló legény száján ital gőze s káromkodás düll.
A homályban bódult párok csukott szemmel ölelkeznek.
S feldőlt üvegekből piszkos asztalokra savanyú bor folydogál.*

---

²⁹⁷ Bányai önéletírása szerint közte és Gyárfás között végleg azután romlott meg a viszony, hogy Bányai Majláth püspöknek címzett és a Transylvania Bank által alkalmazott uzsorakamat miatt írt levele eljutott Gyárfáshoz is, aki az Erdélyi Bankszindikátus elnöke volt. Bányai László: *Válaszúton*, i. m. 52-67.

²⁹⁸ Bányai önéletírása szerint Berkovics hatására kommunista manifesztumot írt, amit sokszorosítottak, majd szimpatizáns diákok segítségével szétszórtak a csíksomlyói búcsúra érkezők között. Uo. 119.

²⁹⁹ Méliusz 1909. január 12-én látta meg a napvilágot Nelovánkovits József néven. Apja felmenői horvátok voltak, míg anyja lengyel és német ősöktől származott. Apja, aki 1918-ig közhivatalnokként kereste kenyerét, az impériumváltás után kereskedelemmel kezdett el foglalkozni.

³⁰⁰ *Méliusz Józseffel és Annával beszélget Tóth Pál Péter, 1988.* Országos Széchényi Könyvtár, Történelmi Interjúk Tára (innen: OSZK TIT), 21/4. Köszönettel tartozom Tóth Pál Péter akadémikusnak, hogy engedélyt adott az interjú felhasználásához.

*Istállóknak jászolában kiomlik a szerelem.
Trágyabúzában vasárnapi ájult életet fogan.*

*(A jövő őszön lányok teste megmerevednek fojtó lázban
S az Oltnak sodrásában tépett, véres gyermekhullák úsznak.)*³⁰¹

Méliusz verse többeket felháborított,³⁰² azonban az egyik legvehemensebb kritikusrává a csíki Domokos Pál Péter vált,³⁰³ aki fenntartásainak az általa szerkesztett *Csíki Néplap* hasábjain hangot is adott. Domokos véleménye a faluszociológia irányába tájékozódó *Erdélyi Fiatalok* szerzői egyik részéről kifejezetten elítélő volt. Úgy vélte, hogy ezek a „divatos városi fiúk” falujárásnak nevezett körútjaikon „nagyon eredménytelen és nagyon tartalmatlan előadásokat tartottak”, és közülük csak azok tudtak a nép nyelvén szólni, akik a falu fiaként költöztek el a városokba, és ezt követően tértek vissza falura. „A városok fiait mi, falusiak se nem értettük, se nem szerettük, mert éreztük, hogy világ van a lelkeink között” – írta. Értelmezése szerint a Méliusz által említett székelyföldi gyermekgyilkosságok száma nem mérhető a városok népének születésszabályozása miatt meghaló gyermekek számához. Mindezek miatt azt javasolta, hogy ezentúl csak azokat az *Erdélyi Fiatalok* köréből jövő személyeket engedjék be a csíkiak a falvaikba, akik az ő írásos ajánló levelével érkeznek. Ezen túlmenően Méliuszt Domokos személyében is megsértette, mert megjegyzést tett szerinte előnytelen kinézetére, továbbá felszólította, hogy valódi nevét, a Nelovánkovitsot írja közleményei alá, és ne használja a felvett Méliusz nevet. Végül pedig arra „kérte”, hogy a székelyekkel való foglalatosság helyett védje inkább a „szerb fajtáját”.³⁰⁴

Az elhúzódó sajtópolémia során még további támadások érték Méliuszt. Bányai László ugyanakkor az incidens valamelyest el is távolította az *Erdélyi Fiataloktól*. Bányai úgy ítélte meg, hogy az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztősége nem állt ki elég határozottan a folyóirat helyi érdekei mellett, ráadásul a kolozsvári központban az általa a csíki sajtóban az *Erdélyi Fiatalok* védelmében megjelentetett cikkeket sem fogadták osztatlan lelkesedéssel Jancsóék. A *Csíki Lapokban* 1932. március 14-én Jancsó Béla és László Dezső által megjelentetett hivatalos

---

³⁰¹ *Temesvári Hírlap*, 1932. február 07.

³⁰² A vers és recepciótörténete irodalmi elemzéséhez lásd: Szávai Géza: *Helyzettudat és irodalom*. Kolozsvár, 1980, Dacia Könyvkiadó, 79-114.

³⁰³ Az 1901-ben Várdotfalván (Csíksomlyó) született Domokos Pál Péter már 1929-től a moldvai csángók kutatásával, valamint a székely közösségek szervezésével foglalkozott: például ő szervezte meg első ízben az Ezer Székely Leány Találkozót Csíksomlyón. Domokos Kodály Zoltánnal, valamint Bartók Bélával állt kapcsolatban.

³⁰⁴ Domokos Pál Péter: *Csíkzentmárton – Csekefalva nemes székelyközség üzen Nelovánkovits Melius Józsefnek, az erdélyi fiatalnak*. *Csíki Néplap*, 1932. március 6. Ami Bányainak még jobban fájhatott az az volt, hogy Domokos lapjában a *Falvak Népet* elítélte „istentelensége” miatt, és ellenezte az olvasását.

válaszukban elhatárolódtak Bányai név nélkül írt cikkétől, megvédték Méliusz alkotói szabadsághoz való jogát és tisztázták, hogy azok a „divatos fiúk”, akikről Domokos írt nem is az Erdélyi Fiatalok munkatársai voltak, hanem a Római Katolikus Népszövetség Egyetemi Szakosztályának tagjai.³⁰⁵ Az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőségében később úgy gondolták, hogy az ügy a folyóiratnak inkább ártott, míg Méliusznak inkább használt, azért, hogy az incidens kapcsán egész Erdélyre kiterjedő ismertségre tett szert.³⁰⁶

A kezdettől fogva különböző vallású és világnézetű fiatalok csoportosulásaként működő *Erdélyi Fiatalok*, nem élte túl az ilyen és ehhez hasonló belső konfliktusokat. A törésre a folyóirat egyik csoportjának különütassága szolgáltatta az alkalmat. A kommunizmus felé közeledők ekkor Demeter körül szerveződtek. A fiatal joghallgató a kolozsvári *Ellenzék* újságírójaként dolgozott 1932-ig, amikor elbocsájtották amiatt, hogy manifesztumot írt az Erdélyből származó kommunista Karikás Frigyes Magyarországon statáriális bíróság elé utalása ellen tiltakozva. Visszaemlékezése szerint a munka nélkül maradt Demeter a kolozsvári Monostor-utcán található Zayzon-kertben egyezett bele Kohnnak a radikális parasztlap létrehozására vonatkozó kérésébe.³⁰⁷ A *Falvak Népe* címmel indított lap ugyan nem szakadt el teljesen az *Erdélyi Fiatalok* gondolati világától – megmaradt például a népi gondolat, a vidék felemelésének az ügye és a népszolgálat eszménye –, azonban mindezt már marxista szellemben képviselte. Ráadásul ezek az elvek a Szovjetunió iránti majdnem rajongó érdeklődéssel társultak.

A hetilapot a kommunista párt finanszírozásával, ötezer körüli példányszámban adták ki. Szerkesztőjeként és kiadójaként Demeter Jánost tüntették fel. A lap alcíme: *Földművesek és falusi szegények hetilapja*. Egy szám két lejbe került, míg egy évi előfizetésért száz lejt kértek el. Egy lapszám ára megfizethetőnek számított az időszakban, ugyanis nagyjából egy darab tojás árának felelt meg.³⁰⁸ A lap szerkesztősége és kiadóhivatala a kolozsvári Nicolae Iorga/Jókai utca 5. szám alá volt bejegyezve.

---

³⁰⁵ Például a temesvári Magyar Dalárda bizonyosságot tett a Nelovánkovits család magyarsága mellett a *Temesvári Hírlap* 1932. március 18-i számában. Ugyanakkor az *Erdélyi Fiatalok* az ezügyben kiadott, és többek között ebben a lapszámban is megjelentetett közleményében elítélte Domokos névelemző gyakorlatát, és Méliusz alkotói szabadságára hivatkozva utasította vissza az őket ért vádakat.

³⁰⁶ *Az Erdélyi Fiatalok szerkesztő bizottságának jelentése (1931. júl – 1933.I.)*. In: Cseke Péter: *Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok, viták (1930-1940)*, Bukarest, 1986, Kriterion Kiadó, 217.

³⁰⁷ Demeter János: *Századunk sodrában*, i. m. 175.

³⁰⁸ Piaci árak Kolozsváron. *Falvak Népe*, 1933. január 13.

„Az elbocsátott munkatárs most a Falvak Népével új magyar hetilapot indít a falvak népének, hogy az elhagyott, háttérbe szorított, elnyomott magyar földmives népet szerény erejével gyámolítsa és segítse a felszabadulás útján.

A program és a jelszó: elnyomott kisebbségi és dolgozó nemzet vagyunk, de a magyarság nagykereskedői: a grófok, bárók, bankárok, gyárosok és azoknak jó pénzért kiszolgáló papok akadályoznak a szabadság és a kenyér kivívásának küzdelmében. Félre velük!” – írta Demeter a *Falvak Népe* első számában, az 1932. szeptember 30-án megjelent, *Akasztófát vagy gyümölcsfát?* című vezércikkében.³⁰⁹

Az újság a nemzeti sérelmeket hangsúlyozva, az egyszerű nép nyelvén beszélve igyekezett a kommunizmus eszméinek – osztálytársadalom, kizsákmányolás, a klérus szellemi dominanciája elleni harc stb. – megnyerni a lap célközönségét, a parasztságot. A *Falvak Népe* ugyanakkor legfőbb ellenfelének a „magyar úri és klerikális reakció” politikai pártját, az Országos Magyar Pártot tekintette.

A lapalapítás mögött álló Kohn Hillel javaslatára Demeter 1932 novemberében egy kommunista egyetemista csoport létrehozásával is próbálkozott, *Falvak Barátai Egyesület* néven. Az *Egyesület* alapszabályzatát az alakuló ülésen, november 9-én fogadták el Kolozsváron.³¹⁰ Ennek éle az Országos Magyar Párt (OMP) ellen irányult. Először is az

---

³⁰⁹ Demeter János: *Akasztófát vagy gyümölcsfát? Falvak Népe*, 1932. szeptember 30.

³¹⁰ „Az egyesület célja a romániai kisebbségi magyar lakosoknak a megszervezése, tekintet nélkül a korra, nemre, vallásra, lakhelyre és foglalkozásra, hogy így egyesületbe tömörülve, társadalmi és kulturális feladatokat oldjanak meg. Abból a felfogásból indulva ki, hogy a Magyar Párt, valamint a jelenleg fennálló más magyar politikai és gazdasági alakulatok és pártok, politikai, vallási és kulturális szervezetek, egyesületek és intézmények nem állanak hivatásuk magaslatán, nem állanak a széles magyar néptömegek érdekeinek szolgálatában, hanem ellenkezőleg egy redukált népréteg, általában az erdélyi magyarok arisztokratáinak az érdekeit szolgálják, szükségesnek tartjuk egy olyan szervezet megalakítását, amely:

- a. A széleskisebbségi magyar népréteg szolgálatában a segítségünkre jöjjön az össze keletkező problémáinknál, akár gazdasági, társadalmi, vagy kulturális jellegűek is legyenek ezek.
- b. Hogy a Magyar Párt és más eddig alakult politikai pártok és szervezetek által elhanyagolt népkultúrát fejlessze
- c. Hogy kiegyenlítse a Magyar Párt által inaugurált és téves politikát, amely elárulja a kisebbségi néprétegek érdekeit, hogy megakadályozza azt a téves politikai és gazdasági törekvéseiben, hogy felvilágosítja és elvonja ettől a legtöbb esetben hamis nemzetiségű és demagog frázisoktól és igen gyakran terrorálással magához vont néprétegeket
- d. Hogy tiltakozzon és küzdjön a magyarországi kormányoknak az erdélyi Magyar Párt által Erdélyben gyakorolt befolyása ellen. Ezt a befolyást a lecsatolt Magyar nép károsnak tekinti annál is inkább, mert a Magyarországon állandóan uralmon lévő kormányok uralma az ottani néprétegek érdekeivel is ellentétben van és azokat is elnyomja, mert csak így lehet építeni őszinte intenciókból fakadó akarattal testvéri kapcsolatot azzal a román néppel, amely szükségesnek és óhajtottnak tekinti az együttműködést. Ki kell írtani a nemzeti sovinizmus vad sarjait, hogy a romániai népek együttműködését megteremthessük és a meglévő kultúrájukat megőrizhessük” – állt a *Falvak Barátai Egyesület* Alapszabályában. A húsz aláíró közül név szerint Demeter Jánost, a *Falvak Népe* főszerkesztőjét, valamint Bács Albertet, Domjanschitz Albertet, Erdélyi Albertet, György Andort, Mayer Lászlót, Miklós Györgyöt, Princz Jánost, Putnoki Ernőt, Vincze Jánost és Vischer Istvánt, a kolozsvári Báthory-Apor Szeminárium egyetemistáit ismerjük.

OMP-t az „arisztokrácia pártjaként” jellemezték, és kifejtették, hogy céljaik között van a teljes romániai magyarság megszervezése. Emellett annak a véleményüknek is hangot adtak, hogy a román néppel kialakítandó „testvéri kapcsolat” legfőbb akadálya a magyar kormányok erdélyi befolyása volt. Ugyanakkor azt is hozzátették, hogy szerintük a magyarországi kormányok „uralma az ottani néprétegek érdekeivel is ellentétben van, és azokat is elnyomja”. Erre az alapszabályt megfogalmazók szerint azért lett volna szükség, mert a Magyarországon „uralmon lévő kormányok uralma az ottani néprétegek érdekeivel is ellentétben van és azokat is elnyomja”, és éppen ezért a nemzeti sovinizmus elleni harcra szólítottak fel.³¹¹ Az Egyesület politikai céljai tehát megfeleltek azoknak az utasításoknak, amelyeket Kohn a kommunista pártvezetéstől kapott.

Az Egyesület megalakulásáról a húsz aláíró diák egyike, Vischer István tájékoztatta a kolozsvári Báthory-Apor Szeminárium³¹² vezetőségét. A Szeminárium irányítói érzékenyen reagáltak – a tényeknek egyébként megfelelően – kommunista szervezkedésnek minősített *Egyesület* megalapítására. A hallgatók többsége ezután visszavonta az aláírását, arra hivatkozva, hogy Demeter félrevezette őket a szervezet valós céljait illetően. Demeter kénytelen volt visszavonni a szervezet hivatalos elismertetésére vonatkozó, korábban elindított törvényszéki eljárást is. A botrány hatására Mayer László, Bács Albert, Vincze János és Erdélyi Albert egyetemi hallgatókat kizárták a Báthory-Apor Szemináriumból. Mayer ráadásul le is tartóztatták amiatt, hogy a Kolozsvár közeli Bács községben kommunista propaganda-előadásokat tartott, ami törvénybe ütköző cselekedetnek számított.³¹³ Demeter sem tudta elkerülni a büntetőjogi felelősségre vonást: ellene izgatás címen indult eljárás. Az aláírók között található Miklós Györgyről a Szeminárium vezetőségének kihallgatásai során kiderült, hogy a Sziguranca besúgója, és emiatt a diáktársai megverték.³¹⁴

Mayer László – felvett nevén: Magyarossy László – anyja, Mayer Matild annak a csíkszentkirályi eredetű Ferenczi családnak volt a leszármazottja, amelyiknek Bányai anyja

---

³¹¹ *Magyar egyetemi hallgatók kommunista szervezkedése Kolozsvárott*. Dávid Mihály, a kolozsvári útlevelekirendeltség vezetőjének 1933. január 31-i jelentése. HU-MNL-OL-K 63-369. cs.-37/b. f. 559-560.

³¹² A manapság a Báthory István Líceumhoz tartozó épületben működött a Szent József Fiúnevelde, amelyet Báthory-Apor Szemináriumnak is neveztek, felügyelője pedig György Lajos irodalomtörténész volt.

³¹³ A már említett, a kommunista jellegű szervezkedéseket törvényen kívül helyező 1924-es Mázrecsu-féle törvény miatt számított tiltott tevékenységnek.

³¹⁴ *Magyar egyetemi hallgatók kommunista szervezkedése Kolozsvárott*. Dávid Mihály, a kolozsvári útlevelekirendeltség vezetőjének 1933. január 31-i jelentése. HU-MNL-OL-K 63-369. cs.-37/b. f. 556.

is.³¹⁵ A köztük lévő rokonság mellett a két fiatal baráti és eszmei kapcsolatban is állt. Mayer kísérte először Bányait egy kolozsvári marxista szemináriumra. Az itt szerzett ismeretek és élmények újabb impulzust adtak Bányai számára ahhoz, hogy meggyőződéses és elkötelezett kommunistává váljon.³¹⁶ Demeter és Mayer mellett a kolozsvári kommunista diákcsoportosulás másik legaktívabb szervezője Vincze János³¹⁷ volt. Több társától eltérően Vincze nem tanult külföldön, a kolozsvári Kereskedelmi Főiskola növendéke volt, és a Szamos menti városban csatlakozott a mozgalomhoz.

A *Falvak Népe*be Gyökér István álnév alatt Nagy István is írt.³¹⁸ Mivel apját elvesztette a háborúban, meglehetősen súlyos nyomorban nevelkedett, és a négy elemi elvégzése után asztalosinasnak állt. Itt ismerkedett meg a munkásmozgalommal, és ugyanakkor elkezdett írni. Munkakeresés miatt sokat utazott az országban, többek között Bukarestben, Brăilán, valamint a galaci hajógyárban is dolgozott. Hazatérve Kolozsvárra bútorasztalos lett. 1928-ban vette feleségül Józsa Béla kommunista párttag húgát, Erzsébetet. Nagy belépése a pártba összefonódott Józsa-hoz fűződő szoros barátságának történetével. Ez még 1923-ban kezdődött, amikor Nagy figyelmét felkeltette a különc és magába zárkózó Józsa. Az utóbbi sokoldalú tehetség volt, hegedült, agyagszobrászattal foglalkozott és verseket is írt. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadseregben szolgált. Ez a tapasztalat minden bizonnyal szerepet játszott abban, hogy később a kommunista mozgalom felé tájékozódott.³¹⁹ 1930 után a Vörös Segély titkári tisztjét is betöltötte, írásai pedig egyre nagyobb sikernek örvendtek. A *Falvak Népe*be (Gyökér István) és a *Korunkba* (Szegedi Nagy István) álnév alatt írt, de több más erdélyi újságban is publikált.³²⁰

---

³¹⁵ 1908. szeptember 5-én született Csíkvárdotfalván. Apja, a besztercei szász származású Mayer János, a csíkszeredai gimnáziumban tanított román és német tanárként, miközben az iskola aligazgatói tisztségét is betöltötte. Mayernek magyar nyelvtanításra is volt képesítése. *Az Erdélyi Római-katolikus Státus Csíkszeredai Főgimnáziumának értesítője az 1925-1926-iki iskolai évről*. Csíkszereda, 1926, Szvoboda Miklós Kiadója, 28.

³¹⁶ A kolozsvári Majális utcai lakásán Tihanyi Erzsébet tartott marxista szemináriumot. Bányait önéletrajza szerint a legmeghatározóbb szellemi hatás itt érte őt. Tihanyi már a húszas évektől a kommunista párt tagja volt. Lausanne-ban doktorált francia nyelvből, azt megelőzően pedig a Szovjetunióban és Párizsban élt. A harmincas évek elején hazatért Erdélybe. 1933-ban Budapestre ment, ahonnan kommunista szervezkedés miatt kitoloncolták. Ezt követően a KRP-ban tevékenykedett, s végül Bukarestbe telepedett le. Bányai László: *Válaszúton*, i. m. 113-114; Passuth László: *Kutatóárok*. Budapest, 1966, Szépirodalmi Kiadó, 247; Passuth László: *Rézkor*. Budapest, 1969, Szépirodalmi Kiadó, 333-347.

³¹⁷ Vincze János Lippán született 1910. szeptember 10-én, apja református magyar köztisztviselő volt.

³¹⁸ Nagy István magyar munkáscsalád gyermekeként látta meg a napvilágot 1904. február 22-én Kolozsváron.

³¹⁹ Nagy István: *Ki a sánc alól. Önéletrajzi regény II. 1918-1928*. Bukarest, 1969, Irodalmi Könyvkiadó, 276-334.

³²⁰ Dávid Gyula (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés IV. (N-R)*, i. m. (Nagy István szócikk online:

Az ideológiamentességet hirdető *Erdélyi Fiatalok* szerkesztői a *Falvak Népe* elindítása, valamint a *Falvak Barátai Egyesület* megalapítása kísérlete miatt Demeter Jánost kizárták a soraikból³²¹. Ezt követően Bányai László is kilépett a szervezetből. Búcsúlevelében arra hivatkozott, hogy az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőségének Csíkszeredától való távolsága gátolja abban, hogy részt vegyen a szervezettel kapcsolatos döntések meghozatalában.³²² Az ezt követő események ismeretében döntéséhez minden bizonytalansággal világnézeti okok is hozzájárultak. Ugyanakkor tény, hogy az általa megjelölt indok is valós volt. Emiatt például nem is tudott ott lenni azon a szavazáson, ahol Demetert fegyelmi úton kizárták.³²³

A Kolozsváron tanuló egyetemisták körében ebben az időszakban lázas szervezkedés és politizálást lehetett megfigyelni. A román diákok körében a legnagyobb befolyást a szélsőjobb oldali Vasgárda diákszervezetei gyakorolták. A magyar diákoknál a már említett vallási alapon szerveződők és az *Erdélyi Fiatalok* mellett a kommunista irányultságúak voltak a legjelentősebbek. Ők Demeter János, valamint Csűrös István körül szerveződtek.³²⁴ Csűrös ekkoriban mind Demeterrel, mind Vincze Jánossal közeli barátságban állt.

A magyarok mellett a zsidó származású diákok körében is sokan tájékozódtak a kommunizmus irányába. Kohn Hillel ugyancsak fontos szerepet játszott a zsidó diákok politikai útkeresésében. A Salom szabadkőműves páholy vezetői közé tartozó Hillel, három másik taggal közösen lehetővé tette, hogy használhassák a páholy helyiségeinek egyikét az addig leginkább a zsidó menzán szervezkedő, és a többségében a cionizmus felé húzó zsidók közül a baloldali érzelműek. Kohn úgy gondolta, hogy a menzán gátolják a baloldali irányultságú diákok kibontakozását azáltal, hogy korlátozzák a szabad véleménynyilvánítást, valamint nem adnak lehetőséget „az osztálytudat felébresztésére”. Az egyetemisták rendelkezésére bocsátott helyiségben ezt követően rendszeresen gyűléseket, illetve marxista szemináriumokat tartottak. A zsidó kommunista diákok közül mások mellett a már említett

---

[http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/n.htm#NagyIstván\(Kolozsvár,1904.febr.22.-1977.ápr.24.Kolozsvár\)](http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/n.htm#NagyIstván(Kolozsvár,1904.febr.22.-1977.ápr.24.Kolozsvár)) ,
lekérdezve: 2017.10.14.)

³²¹ *Jegyzőkönyv az Erdélyi Fiatalok 1933. március 9-én délután a Református Kollégium első emeleti 26. Szobájában tartott alapítói gyűléséről, vagyis az alapítói értekezlet második napjáról.* In: Cseke Péter: *Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok, viták (1930-1940)*, i. m. 231-235.

³²² Bányai László – az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőségének, 1933. márc. 22. In: Cseke Péter: *Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok, viták (1930-1940)*, i. m. 243.

³²³ Cseke Péter: *Vigyázó torony. Beszélgetések Debreczeni Lászlóval*, i. m. 30.

³²⁴ A székástóháti Csűrös 1914. május 3-án született, és a kolozsvári egyetem természettudományi karán tanult.

kolozsvári Falk Erzsébet,³²⁵ a természettudományi kar hallgatója tűnt ki, akit a csoport egyik vezetőjének választottak.³²⁶

A kommunista érzelmű diákok, kihasználva az akadémiai szabadság biztosította lehetőségeket, a kolozsvári egyetem Központi Könyvtárában folytatták le az akkoriban tiltott tartalmú vitának számító eszmecsereiket. Ugyanakkor a Könyvtár olvasójában szerkesztették az *Egyetemista Forradalmár (Studentul Revoluționar)* című kiadványt, amelyik nyíltan kommunista nézeteket képviselt.³²⁷ A három lejért árult, titokban összeállított lap első számában a szerkesztők kifejtették, hogy képviselni szerették volna a szegény diákokat, és ugyanakkor fórumot szándékoztak nyújtani a problémáik megbeszélésére. Ugyanakkor azt is célul tűzték ki, hogy leleplezzék a hivatalosan működő diákszervezeteket, az egyetem vezetőségét, valamint a hatóságokat. Meggyőződésük szerint ezek valójában a diákok ellenében működtek, és elterelték a figyelmüket a valós problémáik felől a „nacionalista, demagóg, zsidó- és szabadkőműves-ellenes” retorikájuk révén.³²⁸

A hatóságok kezdetben diszkréten követték a diákok tevékenységét, majd 1933. április 4-én, az egyik román diákképviselői vezető segítségével sikeresen elfogtak hat diákot, akik a lapot terjesztették.³²⁹ Eközben mások az időszaki és nem engedélyezett kiadványt a város különböző negyedeiben szórták szét, ami még nagyobb ellenérzést váltott ki az őket módszeresen megfigyelő hatóságokból. Végül – az Egyetem rektori hivatalának teljeskörű támogatását élvezve – 1933 májusában léptek fel az el nem ismert diákcsoportok ellen. Először az egyik zsidó diákvezért,³³⁰ a gyógyszerész-hallgató Lázár Rudolfot tartóztatták le. Az egyik tőle elkobzott dokumentumból egészen biztosan megállapítható, hogy a hatóságok felbuzdulása ezen „el nem ismert” szervezet ellen nem volt arányos annak a veszélyességével. Az ország gyógyszerészeihez címzett körlevélben a gyógyszerészetet tanulók anyagi támogatást kértek a zsidó menzán működő szervezet működtetésére, valamint arra, hogy a könyvtárukba új szakirodalmat szerezhessenek be. Ugyanakkor azt is megfogalmazták, hogy

---

³²⁵ Falk Erzsébet 1911. november 4-én született Kolozsváron. Kolozsvári tanulmányai alatt radikalizálódott, később Csögör Lajoshoz ment feleségül.

³²⁶ A kolozsvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1933. február 4. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 5. D2557. f. 11.

³²⁷ Az 1019-es számú Sziguranca ügynök jelentése [román nyelven]. 1933. április 1. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f. 25.

³²⁸ *De ce apare „Studentul Revoluționar”?* Studentul Revoluționar. 1933 februárja. ANR ANIC. Fond 10. R98. C975.

³²⁹ A kolozsvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1933. április. 13. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f. 28.

³³⁰ A források ugyan néhol cionistának, néhol kommunistának mondják, viszont az általa szerkesztett körlevél alapján valószínűbb, hogy cionista volt.

a gyógyszerészetben szabaddá váló munkahelyekről tájékoztassa őket, hogy ezáltal – a zsidók, valamint a gyógyszerészek egymás közötti szolidaritására apellálva – állást kaphassanak.³³¹

Lázár elfogását az egyetem szenátusának május elsején hozott elvi határozata követte, amelyikkel az „illegális” szervezetek vezetőit kitiltották az ország minden egyeteméről, és megtiltották az ezekben választott tisztséget viselőknél, hogy egy egyetemi félévig részt vegyenek a vizsgákon.³³² A hatóságok azt hangoztatták, hogy mindezzel azt szerették volna elérni, hogy leszereljék a nyugtalankodó vasgárdistákat. Azonban valószínűleg a szervezkedőkkel szembeni fellépésben az is szerepet játszott, hogy szerették volna a kontrol alá vonni az egyre szélesebb körben ható, és egyre több konfliktust okozó mozgalmakat.

A kisebbségi szervezkedéseket provokációnak megélő román szélsőjobboldali diákok azonban nem voltak hajlandók „megnyugodni”. Az antiszemita vasgárdisták már korábban is követtek el atrocitásokat a zsidó származású egyetemisták ellen. Ekkoriban újra mind gyakoribbá vált a testi bántalmazásuk és előfordult az is, hogy egyszerűen nem engedték őket bejárni a kurzusaikra. Ezek mellett számos esetben erőszakos tüntetések útján fejezték ki nemtetszésüket azzal kapcsolatban, hogy a hatóságok „nem tettek eleget” ellenük. Azonban, míg a hatóságok könnyűszerrel fel tudtak lépni a kisebbségek ellen, a vasgárdistákkal szemben már nem volt ennyire egyszerű dolguk. Így például azokat a rendőröket, akik a szélsőjobboldali diákok székházába május 5-én éjjel házkutatást végezni érkeztek, először foglyul ejtették, majd bezárva az ajtókat, halállal fenyegették őket.³³³

A rendőröknek végül könyörögniük kellett, hogy szabadon engedjék őket. A fiatalok ezután a Főtér irányába indultak tüntetni. Csak a csendőrség segítségével tudták őrizetbe venni őket. Azonban ez a megfélemlítési igyekezetnek szánt fellépés sem bizonyult eredményesnek: folytatódtak a rendfenntartó szervek elleni sorozatos tüntetések és a velük való összecsapások. Talán ez is szerepet játszhatott abban, hogy az őrizetbe vett diákokat végül szabadon engedték.³³⁴

---

³³¹ Az eredeti körlevél román nyelvű fordítása [román nyelven]. Kolozsvár, 1933. január 25. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f.37.

³³² Sziguranca-jelentés a kolozsvári zsidó diákok illegális szervezetéről [román nyelven]. 1933. május 17. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f.43.

³³³ Mások mellett Bănică Constantin, Dumitrescu Gheorghe, Capră Traian és Băbulescu Pantelimon vasgárdisták álltak ellen a hatóságoknak.

³³⁴ Sziguranca-jelentés a kolozsvári diákok mozgalmáról [román nyelven]. 1933. május 19. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f. 47.

A hatóságok türelme a vasgárdistákkal szemben egészen május 15-ig tartott. Ekkor a szélsőségesek azzal „feszítették túl a húrt”, hogy egy zsidó diákokból álló csoportot nem hagytak eltávozni a Központi Könyvtárból, s ugyanígy túsul ejtettek egy nagyobb, főként zsidókból álló társaságot a gyógyszerészeti karon. Miután maga Iuliu Hațeganu orvos és egyetemi tanár sem volt képes lecsillapítani a kedélyeket, a Rektorátusnak újra a rendőrség közbelépését kellett kérnie. A rendfenntartói beavatkozás során több, mint negyven vasgárdista diákot tartóztattak le, feloldva a kialakult patthelyzetet. Azt követően, hogy a hatóságok számára nyilvánvalóvá vált, hogy a vasgárdisták nem hajlandók engedelmessé válni, eldöntötték az ellenük való határozottabb fellépést. Ennek megfelelően kiutasították hét vasgárdista vezetőt a városból, és egyúttal az egyetemről is eltávolították őket. Ugyanakkor negyvennégy vasgárdista diáknak felévig megtiltották, hogy vizsgázzanak. Másfelől viszont a Rektorátus az akadémiai szabadság tiszteletben tartására hivatkozva meghirdette, hogy hajlandó elismerni minden olyan szervezetet, amelyik kidolgozott statútummal rendelkezik, és az egyetem szenátusa szavazati többséggel rábólint a működésére.³³⁵

A diákok szervezkedései mindazonáltal nem álltak le. A *Falvak Népe* betiltása után azok a magyar diákok, akik a kommunista eszmék híveivé váltak, közösen azokkal a zsidó diákokkal, akik az őket ért atrocitások után is folytatni szerették volna a tevékenységüket, Séra Zoltán kolozsvári jogáshallgató, Demeter János és Vincze János vezetésével csoportosultak a *Népakarat* címmel kiadott újság köré. Az újság környezetébe mintegy harminc személy tartozott a belső körhöz, és nagyjából kilencvenen voltak azok, akik lazábban kapcsolódtak az így kialakult közösséghez.³³⁶ Ez a kolozsvári egyetem diáklétszámához (1932/1933-as tanév: 4 469, 1933/1934-es tanév: 4 445 diák)³³⁷ viszonyítva kisebb csoportosulásnak számított.

A kolozsvári egyetemi fiatalság forrongásai közepette, 1933. június 13-án jött létre az Országos Magyar Párt Ellenzéke (OMPE). Kohn Hillel Vincze Jánossal és Demeter Jánossal

---

³³⁵ Sziguranca-jelentés a kolozsvári diákok mozgalmáról [román nyelven]. 1933. május 19. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f. 50.

³³⁶ Az erre vonatkozó információink a Sziguranca egyik ismeretlen beépített informátorától származnak, aki sokszor tendenciózus értelmezéseket tartalmazó jelentések sorával számolt be a szervezet tagságának méreteiről, működéséről. Az egyik jelentésben a csoportosulás tevékenységét elemző ügynök meglepődésének adva hangot állapította meg, hogy – a korábbi gyakorlattól eltérően – ebben a főként magyarok alkotta baloldali diákmozgalmában zsidó kommunista egyetemisták is részt vettek. A jelentést író az összegzését végül mégse azzal a beismeréssel zárta, hogy valami újszerűt figyelt volna meg. Szerinte ugyanis mindkét csoport célja változatlanul ugyanaz maradt: „a [román] nemzet bomlasztása”. Jelentés a kolozsvári magyar diákok kommunista mozgalmáról [román nyelven]. 1933. október 29. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 4. D2557. f. 55-59.

³³⁷ Gidó Attila: *Oktatási intézményrendszer és diákpopoláció Erdélyben 1918–1948 között*, Kolozsvár, 2013, Erdélyi Múzeum Egyesület, 129.

közösen dolgozta ki az OMPE programját és felhívását.³³⁸ Ezzel Kohn az KRP-től kapott megbízásának megfelelően az OMP-n belüli, baloldali szervezkedésnek szeretne volna lefektetni az alapjait. Az OMPE programjában a fasismus, a nemzetiségiakat hátrányos helyzetbe hozó foglalkoztatáspolitikája és a szabadságjogok korlátozása ellen foglalt állást. Ugyanakkor a magyar közigazgatás és jogszolgáltatás megteremtését, az agrárreform-sérelmek korrigálását, a magyar nyelvű állami iskolák, tanítóképzők és a kolozsvári egyetem magyar szekciójának létrehozását, valamint a magyar intézményrendszer támogatását tűzte ki célul.

A szervezeten belül az OMP-vel elégedetlenkedők két csoportját különíthetjük el egymástól. Az egyik a kommunistákkal kapcsolatban állóké, a másik a Demeter János szülőfalujában földbirtokokkal rendelkező, és ugyanakkor az OMP egykori Szamos megyei elnöki tisztségét betöltő Desbordes Ernő körébe tartozóké volt. Desbordes csoportja feltehetőleg az OMP-n belüli ellenzékkel nyomást akart gyakorolni a pártra. A csoport tagja volt még Tabéry Géza nagyváradi író és Makkay Domokos ügyvéd, Gyergyószentmiklós volt polgármestere is. Az OMPE-n belüli baloldali szárny számára ideiglenesen megfelelt Desbordes befolyásának és gazdasági, valamint politikai tőkájének az OMPE szolgálatába való állítása.³³⁹ Hosszabb távon azonban ki szerették volna szorítani Desbordest és a régi OMP-s politikusokat az Ellenzékből.³⁴⁰

Erre alkalom 1933 decemberében, a parlamenti választások idején jött el. 1933 decemberében OMPE-s jelölő listát Kolozs, Marostorda, Csík, Brassó, Bihar, Arad, Temes és Szatmár megyében akartak leadni. Az, hogy végül hány szavazatot tudtak volna megszerezni, sosem derült ki, ugyanis a jelölteket mindegyik esetben megakadályozták abban, hogy megyei választási listát állítsanak. Helyenként karhatalmi erőszakkal léptek fel a helyi jelöltekkel szemben, a Kolozsvárról kiküldötteket hazatoloncolták. Így például a Marosvásárhelyen tartózkodó Mayer Lászlót, valamint Csíkszeredában az OMPE Központi Bizottságát képviselő Séra Zoltánt letartóztatták, és rendőrségi fedezettel szállították Kolozsvárra. Néhol

---

³³⁸ Kohn Hillel: *Autobiografie*. ANR ANIC. Fond 96. D6533. f. 112.

³³⁹ Például Desbordes intézte el 1933. november 1-én a Központi Választóbizottságnál, hogy az OMPE indulhasson az 1933 decemberi parlamenti választásokon. A Választóbizottság azonban azzal a kifogással, hogy az OMPE számára nem áll rendelkezésre választási jel, már a kezdetektől akadályozta a tényleges csoportosulás törvényes működését. Lásd: A választóbizottság által kiállított dokumentum [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 259.

³⁴⁰ *Scrisoarea semnată Erica adresată "Dragă prietene", în care informează despre activitatea Opoziției Partidului Maghiar* [Erica álnévvel aláírt jelentés az OMPE működéséről]. 1933. november 20. ANR ANIC. A Magyar Népi Szövetség iratai (Uniunea Populară Maghiară, M.A.D.O.SZ. – innen: Fond 27.) R375. C214-218.

időhúzással elérték, hogy a jelöltlista állítására kiszabott határidőt az OMPE-sek ne tudják tartani, míg máshol egyszerűen elkobozták a listákat. Így az OMPE az 1933. decemberi választásokon annak ellenére sem indulhatott, hogy erre feljogosította a Központi Választóbizottság által kiállított engedély.

Desbordes Ernő a választásokat megelőzően megpróbálta felvenni a kapcsolatot a nemzeti liberális politikusokkal, amire válaszul a Szamos megyei politikust kizárták az OMPE-ből.³⁴¹ Látva, hogy elveszítette szerepét az OMPE irányításában, Desbordes politikai küzdelem nélkül kilépett a szervezetből, amelyik ezután teljes mértékben Mayer László, Vincze János és Demeter János irányítása alá került. Eközben, a háttérben továbbra is Kohn állt az OMPE mögött.³⁴² Kohnt 1933 folyamán többször is őrizetbe vették, anélkül, hogy vádat emeltek volna ellene – tehát élvezte a Sziguranca „kitüntető” figyelmét.³⁴³ Először öt napig tartották fogva a grivicai sztrájkot követően, azt gyanítva, hogy része volt a megszervezésében. Miután semmiféle bizonyítékot nem tudtak erre felhozni, kénytelenek voltak szabadon engedni Kohnt.³⁴⁴ Az év augusztusában pedig újra őrizetbe vették néhány nap erejéig egy kommunista futár temesvári lebukásával kapcsolatban.³⁴⁵

Későbbi állítása szerint Hillel ekkoriban attól tartott, hogy a Sziguranca fel fogja göngyölni az OMPE-t is, és emiatt törekedett arra, hogy ne fedje fel az addigra már több kommunistákkal kapcsolatos ügyben is kompromittálódott nevét. Kohn visszaemlékezésében felidézi a KRP KB instruktoraként Kolozsvárra érkezett, Negru fedőnevet használó Marcel Pauker megjelenését, aki megkérdőjelezte a kolozsvári szervezkedések során használt

---

³⁴¹ *Magyar testvérek*. Népakarat, 1933. december 14.; *Desbordes – Keleti Újság – Magyar Párt*. Népakarat, 1933. december 1.; *Desbordes Ernő nem tagja az orsz. Magyarpartii Ellenzéknek*. Népakarat, 1933. december 3.

³⁴² A Sziguranca Kolozs megyei irodája 25640/1933 számú jelentése az Országos Magyar Párt Ellenzékéről [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D. 4298. f. 7.

³⁴⁴ Kohn Hillel: *Autobiografie*. ANR ANIC. Fond 96. D6533. f. 112.

³⁴⁵ Temesváron augusztusban bukott le Bonczidai Anna kommunista futár. A nála talált iratok alapján egy újabb kommunista szervezkedést számoltak fel. A pártközpont a már korábban említett Encsel Mórt küldte Temesvárra, hogy megszervezze a Zsil völgyi bányászokat. Mind Bonczidai Annát, mind a régi kommunistaként ismert kedvesét, a temesvári Gaál Kálmánt, valamint a szervezkedés vezetőjét, Encsel Mórt letartóztatták. A kihallgatásuk során mindhárman elismerték bűnösségüket, az utóbbi fogva tartása azonban tragédiába fulladt: a kommunista vezető meghalt a börtönben. A hatóságok azt állították, hogy Encsel felakasztotta magát a börtöncellájában, a munkásmozgalmi körökben és Temesváron ezzel szemben azonban az terjedt el, hogy a rendőrök verték holtra, s akasztották fel később a holttestét. Végül a temesvári rendőrpáncsnak kénytelen volt bemutatni a holttestet, hogy eloszlassa a kételyeket. Amiatt azonban, hogy hatóságok köztudottan alkalmaztak súlyos testi bántalmazásokat vallatási módszerekként, a közmegegyezés továbbra is az maradt, hogy Encsel fogva tartói voltak a felelősek a haláláért. A Bonczidai lakásán talált iratok alapján az egész Bánságra, valamint Erdélyre is kiterjedő letartóztatási hullám indult el. Kohn Hillel is ezek alapján tartóztatták le, azonban Kohn ekkor sem volt hajlandó elismerni a pártkapcsolatait, és a hatóságok, bizonyítékok hiányában újra szabadlábra helyezték. *Kommunista letartóztatások Erdélyben*. Dávid Mihály a bukaresti követség kolozsvári útlevel-kirendeltségének vezetőjének 1933. augusztus 8-i jelentése. HU-MNL-OL-K 63-369. cs.-37/b. f. 575.

módszereket és azok eredményességét. Kohn beszámolója szerint Pauker amiatt kritizálta őt, mert az ő megítélése szerint az OMPE-nek sem a programja, sem a tagsága nem felelt meg a pártvonalnak. Kohn ezzel szemben azzal érvelt, hogy nem szabad kockáztatniuk az OMPE kapcsolatainak a felfedését a Párttal, mert ennek esetében a Sziguranca még a megszervezés kezdeti fázisában felgöngyölítheti a hálózatot.³⁴⁶

Az OMPE létrehozása egy távlati stratégia első lépése volt. Azt remélték, hogy a forradalmasított romániai magyarok szerves részei lesznek a szerintük hamarosan bekövetkező román proletariátus forradalmának. A Kominternnek küldött beszámolójuk szerint az OMPE 1934 júliusában mintegy háromszázötven-négyszáz embert tudott a sorai között Erdély-szerte. Az aktív tagok többsége paraszt volt, értelmiségiek leginkább Kolozsváron vettek részt a párt szervezésében. Az aktív tagok száma később további néhány tíz emberrel egészült ki. Az utóbb csatlakozók többsége az ellenzékiiséget csak az OMP-n belül képelték el, és így hosszabb távon nem számoltak velük a párttól való teljes függetlenedés folyamatában. Működő szervezetük Kolozs, Maros, Csík, Háromszék, Brassó, Udvarhely, Szamos, Bihar és Torda megyében volt.³⁴⁷

Pénzügyi helyzetét tekintve az OMPE leginkább a Kommunista Párt támogatásából gazdálkodott: mintegy tizenötezer lejt emésztett fel havonta. Annak ellenére, hogy a megjelenő újságjaikat négyezer példányban kellett volna kinyomtatniuk, gyakran előfordult, hogy csak háromezret sikerült előállítani. A kinyomott példányokból 1933 májusában és júniusában Erdély-szerte nagyjából ezerötyszáz darabot tudtak értékesíteni.³⁴⁸

Befolyásának növelése érdekében az OMPE két csoport felé szeretett volna nyitni: a fiatal értelmiségiek és a parasztság felé. Vagyis a fiatal értelmiségiek bevonásán túl a szervezetben egyre nagyobb számmal jelen lévő parasztság napi ügyeinek, követeléseinek a felkarolását, valamint az elégedetlenkedő alsóbb rétegek harcainak a megszervezését tűzték ki célul – az akkor aktuális Komintern-rendelkezéseknek megfelelően. A szervezetben egyre többen követelték a már belső körökben korábban eldöntött végleges „elszakadást” az OMP-

---

³⁴⁶ Kohn Hillel beszámolója az 1929 és 1945 közötti párttevékenységéről. Kohn Hillel visszaemlékezése. PTSZL. 867f1/k-428. f. 38-39.

³⁴⁷ Az Országos Magyar Párt Ellenzékével kapcsolatos, fenntartásokkal kezelendő információkat egy ugyancsak „Erica” álnévvel aláírt, a Kominternnek szánt jelentésben olvashatjuk. A szervezet tényleges tevékenysége még „Erica” szerint is hagyott kívánnivalót maga után, és Udvarhely, Brassó, valamint Torda megyében nem teljesültek a szervezetiség alapvető feltételei. A szervezetiség alapvető feltételei alatt a rendszeres üléseket, a tagok megválasztását, a tagdíjak gyűjtését stb. értem. *”Raportul fracțiunei centrale a mișcării naționale-revoluționare” se referă la acțiunea OPM* [A központi nemzeti-forradalmi frakció jelentése az OMPE tevékenységéről]. 1934. július 25. ANR ANIC. Fond 27. R375. C277-301.

³⁴⁸ Uo.

től. A „nemzeti-forradalmi mozgalom következő szintre emelésére” úgy tűnt, hogy hamarosan sor kerülhet.³⁴⁹

Ebben az időszakban az OMPE számára a tagtoborzás és a szimpatizánsok megnyerésének legeredményesebb módja a sajtón keresztül kifejtett propaganda volt. A kolozsvári Központi Bizottság felvette a kapcsolatot azokkal a személyekkel, akiknek a címére a *Népakarat* megrendeléseit kérték. Esetenként behívták a marosvásárhelyi vagy a kolozsvári központba az illetőt, és felkérték helyi szervezet kialakítására az adott településen. Néha parasztinstruktori megbízással küldték ki valamelyik bizottsági tagot, aki tanácsokat adott, segített a legfontosabb szervezeti keretek – heti gyűlés, elnök megválasztása stb. – megteremtésében. Legtöbbször ezt a szerepet Mayer László, Mezei Lajos kolozsvári kommunista munkás, az ugyancsak kolozsvári Osztrovski György mérnökhallgató vagy Séra Zoltán látta el. Az OMPE elővigyázatosságból úgynevezett szerkesztőségi irodákat nyitott pártirodák helyett, attól tartva, hogy a hatóságok fel fognak lépni a szervezet ellen. Ez a félelem nem bizonyult alaptalannak: az OMPE működését a román cenzúra és a rendőrségi, valamint a csendőrségi szervek, ahol csak tehették, gátolták.

A csoport az OMPE lapjaként kezdetben a Radványi József, majd Csögör Lajos neve alatt megjelenő *Ellenzéki Közlöny*t adta ki. Ez azonban csak három számot ért meg, sőt a kiadványt Szászfenesen terjesztő Vincze János és Csűrös István ellen eljárást indítottak. A korszakban jellemző módon a román hatóságok a szervezkedés mögött magyar irredenta célokat sejtettek.³⁵⁰ Ezt követően, 1933 őszén indították meg a már említett *Népakarat* című újságot. A lap tizenöt számot ért meg, 1934 januárjára ezt is betiltották. Ezután a *Népakarat* szerkesztősége Marosvásárhelyre költözött. A Maros menti városban ugyanis ekkor nem volt ostromállapot, szemben például Kolozsvárral, és így zavartalanabb működésben bizakodtak. Az ekkor alapított *Székelgyöföldi Népakarat* azonban csak három számot ért meg: a hatóságok megállapították azonosságát a korábban Kolozsváron kiadott *Népakarattal*, és ezért megszüntették a megjelenését.³⁵¹ Mindeközben a szerkesztőségekben is nagy volt a fluktuáció: voltak, akik hosszabb-rövidebb időre kimaradtak, visszavonultak a politikai aktivitástól. Az időközben álláslehetőséghez jutó fiatalok jellemző módon kimaradtak a mozgalomból.

---

³⁴⁹ Uo.

³⁵⁰ Legalábbis ez derül ki a szászfenesi helyi hatóságok jelentéséből, amelyben azzal vádolták Vinczét és Csűröst, hogy revizionista propagandát folytatni mentek Szászfenesre. Vincze János és Csűrös István peranyaga [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 96. D6385. f. 1-4.

³⁵¹ Mayer László és Horváth Sámuel pere [román nyelven]. 1935. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 104.

Az alkotmány szerint demokratikus román jogállammal szembeni csalódottságról árulkodik többek között az OMPE kérészetű sajtókiadványainak gyors és meglepően széleskörű terjedése, valamint relatív népszerűsége. Ennek bizonyítéka azon olvasói levelek sokasága, amelyeket a szerkesztők felszólításai nyomán a változó című lapok szerkesztőségébe küldtek, és ezt követően a lapban közöltek. Azok a perek is ezt támasztják alá, amelyeket sokszor a kiadásukkor még legális, de aztán betiltott lapok birtoklása miatt indítottak egyszerű parasztok és munkások ellen Erdély és Bánság területén.³⁵² Ezek az emberek azonban nem mindannyian voltak párttagok, és többségükön feltehetőleg hiába kérték volna számon az ideológiai képzettséget. Ugyanakkor sokan voltak olyanok, akik az említett lapok nemzetiségi és gazdasági szempontból is nyomorgatott paraszt- vagy munkás képében önmagukat vélték felfedezni.

Az újságok célközönsége elsősorban a romániai magyar vidéki lakosság volt. Körükből kerültek ki már korábban is néhányan, akik kommunistáknak vallották magukat. Ezeknek a magyar szegényparasztnak a magyar proletárdiktatúra vagy az orosz forradalomban való részvétel jelentette azt a meghatározó tapasztalatot, amelyik alapján érzékenyekké váltak azoknak a társadalmi igazságtalanságoknak és politikai visszaéléseknek a marxista gyökerű kritikájára, amelyeket a romániai kapitalista rendszer működése során nap, mint nap érzélhettek. Akadt olyan is, aki valamelyik vallási szektából való kilépése után kezdett el kokettálni a „másik vallással”, és később egyenesen „buzgó térítőként” lépett fel közösségében. Gyárfás Elemér a Székelyföldet tartotta a szovjet propaganda felforgató tevékenységének különösen kitettnek. Abból indult ki, hogy a székelyek régi társadalmi berendezkedésének fontos részét tette ki a közös tulajdon és gazdálkodás, illetve, hogy a történelmük során a vidék lakói előszeretettel csatlakoztak a központi hatalommal szemben kibontakozó politikai mozgalmakhoz. Gyárfás szerint a székelyeket ugyancsak „fogékonyá tette a bármely oldalról jövő ellenzéki irányzatok számára” a román kormányzat azzal, hogy az agrárreform során lerombolta az igazságérzetüket és a tulajdonjog tiszteletét, valamint megfosztotta őket a fő jövedelemforrásuktól.³⁵³

1933-tól kezdődően az OMPE-t szervező fiatal kommunisták megtapasztalhatták a hatalmi visszaéléseket: sajtóperek voltak folyamatban Demeter János, Séra Zoltán és Vincze János ellen egyaránt. Ugyanakkor sokszor hivatalosan közölt indok nélkül betiltották a

---

³⁵² Kicsid Mózes kézdialbisi lakos ügyét a következő fejezetben fogom részletesebben bemutatni.

³⁵³ Gyárfás Elemér: A szovjet-propaganda és a romániai magyar kisebbség. *Magyar Kultúra*, 1931.

lapjaikat, ráadásul gyakoriak voltak az akár hónapokig tartó ideiglenes őrizetbe vételek. Mégis, legnagyobb port Bányai ügye kavart, aki az 1930/1931-es tanévtől kezdve a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium helyettesítő francia tanára volt.³⁵⁴ A huszonhat éves fiatalembert iskolája 1933. szeptember 28-án Brassóba küldte az ott érettségiző diákok felügyeletére. Szeptember 30-án este Bányai a brassói vasútállomásra egy kommunista propagandaanyagokat tartalmazó borítékkal ment, ahol – már korábban követték a titkosszolgálat emberei – igazoltatták, megmotozták, és előzetes letartóztatásba helyezték. A nála talált kommunista újságok és párthatározatok mellett Bányai birtokában volt egy olyan vázlat is, amelyik a Csík megyei kommunista csoportosulások áttekintését adta.³⁵⁵

Bányai azzal védekezett, hogy nem tudott a boríték tartalmáról, és csak a Magyar Párt ellen megfogalmazott dokumentumok Csíkszeredába szállítását vállalta el egy ismeretlentől. Az ellene indított perből kiderült az is, hogy Bányai már tanári működése közben kommunista eszméket terjesztett a diákjai között. Így például Merly István tizenkilenc éves, a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnáziumtól eltanácsolt diák is a hatása alá került. A tanulmányait az udvarhelyi római-katolikus Főgimnáziumba folytató Merly felvette a kapcsolatot az ottani kommunista sejtekkel, és a baráti köreibben is megpróbálta terjeszteni a kommunista eszméket. Végül Bányai és Merly levelezése, de a Bányainál talált dokumentumok sem bizonyultak elégnek ahhoz, hogy elítéljék a két vádlottat. Annak ellenére, hogy végül felmentették, a Csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium igazgatója, Papp István azt kérte, hogy távolítsák el állásából. Majláth püspöknek írt levelében Papp Bányait alkalmatlannak ítélte a katolikus intézményhálóban való további működésre.³⁵⁶

A román állam szervei a magyar kommunisták mozgolódásának felfogott szervezkedésekre 1934 nyarán is többször lecsapott. Kihasznlva, hogy az érvényben lévő ostromállapotra hivatkozva még a magánlakásokon tartandó gyűléseket is be kellett volna

---

³⁵⁴ Bányai László nyilatkozata. [román nyelven]. 1931. október 5. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale ale României Harghita (Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Kirendeltsége – innen: DJANH). Fondul Gimnaziul Romano-Catolic de la Șumuleu Ciuc (A csíksomlyói Római Katolikus Főgimnázium Fondja – innen: Fond 72). D1931/18. f. 100.

³⁵⁵ Bányai állítása szerint Ioan Munteanu brassói Sziguranca-detektív provokációjának esett áldozatul akkori tapasztalatlansága okán, s olyan dokumentumokkal vádolták, amelyeket házkutatások során gyűjtöttek össze, s adtak át neki. Bányai László: *Válaszúton*, i. m. 125-127.

³⁵⁶ Bányai eltávolítását Papp István, a főgimnázium igazgatója javasolta. Majláth Gusztáv Károly római-katolikus gyulafehérvári püspöknek címzett levelében, amelyben beszámol Bányai letartóztatásáról, így ír: „...akármilyen is legyen a bírói ítélet, kath. gimnáziumi tanár, véleményem szerint, Baumgarten László többé nem lehet”. Emellett Bányai unokatestvérének köztudott kommunista érzelmeire hivatkozva, Mayer László apját, Mayer János tanár nyugdíjaztatását is kérte, tekintve, hogy „a házban és a családban van a baj csirája”. *Papp István igazgató levele Majláth püspökhöz*. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 12. D9175. f. 12.

jelenteni,³⁵⁷ Kolozsváron Séra Zoltánt tizenhét másik személlyel együtt,³⁵⁸ Osztrovszki Györgyöt pedig Aradon tartóztatták le másik tizenhat személy társaságában.³⁵⁹ A végül csak rövidebb időre szóló őrizetbe vétel elrettentő hatással bírt: ezek után többen kerültek a szervezetet, felve a retorzióktól. Mások éppen ezt követően váltak aktívabb tagokká.

II. 2. A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége megalakítása és az alapító értelmiségiek csoportja

Az OMPE „nemzeti-forradalmi szintre emelésére” 1934 augusztusában került sor. Az augusztus 9-én kiküldött, központi konferenciára felhívó körlevélben a vidékről Marosvásárhelyre delegálandó képviselőknek azt hagyták meg, hogy készüljenek fel abból, amit a településeiken és a környéken az általános hangulatról mondani tudnak, valamint, hogy keressenek olyan helyi ügyeket, amelyeket a szervezet felkarolhat. A felhívásban ugyanakkor az is szerepelt, hogy a körlevelet elolvasás után semmisítsék meg – feltehetően azért, hogy a lebukásokat elkerüljék.³⁶⁰

---

³⁵⁷ Ehhez lásd: Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Kolozsvár, 1944, Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet R.-T-Erdélyi Tudományos Intézet, 88-97. (Online: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf891.pdf – Utolsó letöltés: 2019.04.05.); Corneliu Pintilescu: *Dezbateri publice privind decretarea stării de asediu în România (1918–1933)*. *Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu"*, 2018, 303-318. (Online: http://www.historica-cluj.ro/anuare/AnuarHistorica2018/19_Pintilescu.pdf – Utolsó letöltés: 2019.04.05.)

³⁵⁸ Séra Zoltánt, valamint Demény Dezső újságíró, Stan József kovácsot, Szepesi Sándor szabót, Balogh Sándor cipészt, Karácsony Zoltánt, Tamer József csizmadiát, Kozokovics Istvánt, Mogyoros Istvánt, Lóránd Ferenc katonát, Nagy Istvánt, Kiss Erzsébetet, Toli Sándor kaskötőt, Oláh Anikó háziasszonyt, Kilyén Adalbert mázsolót és Nagy Mártont augusztus 16-án tartóztatták le. Hiába hivatkoztak arra, hogy az OMPE működését a Választási Bizottság engedélyezte. (Megjegyzés: a román nyelvű dokumentumokban a magyar neveket helytelenül, hangzás alapján írták le, így előfordulhat, hogy itt is hibásan szerepelnek.) A Kolozs megyei rendőrség 1934. szeptember 1-i jelentése a Bukaresti Rendőrfőkapitányságnak. [román nyelven] ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 42.

³⁵⁹ Július 17-én 23 óra körül az egyik járőröző rendőr arra lett figyelmes, hogy Románului utca 5. szám alá egyre többen mennek be, nagyjából azonos időközönként. Köztük több ismert kommunistát is azonosított, majd a gyűlés megfigyelésének a feletteseinek való jelentése után visszatért társával a gyűlés színhelyére, és ott letartóztatta Osztrovszki György mellett Varga Károly kereskedelmi tisztviselőt, Bodorizán Károly cipészt, Katona Antal lakatost, Kolozsvári Tibor magántisztviselőt, Pikó Mária és Pikó Rózsi munkásnőket, Téglási József asztalost, Vörös János kereskedelmi alkalmazottat, Pala József csizmadiát, Kiss József kereskedelmi alkalmazottat, Kovács János kereskedelmi alkalmazottat, Hass Albert szobafestőt, Virtschafter András borbélyt, Molnár Lajos öntődei munkást, Erdélyi Károly kereskedelmi alkalmazottat, Pantelic Emil lakatost és Hegedűs Lajost. Mindannyian a Választási Bizottság által elismert OMPE-re hivatkoztak, és azt mondták, hogy a helyi szervezetet szeretnék megalapítani. A Temesvári Rendőrség által a Bukaresti Rendőrfőkapitányságnak küldött, 11523/1934-es számú jelentésének másolata [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 87.

³⁶⁰ *Instrucțiuni ale Biroului central al Opoziției Partidului Maghiar cu privire la conferința pe țară ce urma să aibă loc* [Az Országos Magyar Párt Ellenzéke Központi Bizottságának az országos konferenciára vonatkozó instrukciói]. 1934. augusztus 9. ANR ANIC. Fond 27. R375. C306-309.

A Romániai Magyar Dolgozók Országos Szövetségét ezen az 1934. augusztus 18-19-i hétvégére,³⁶¹ Marosvásárhelyre összehívott találkozón alakították meg. A gyűlésen Mayer számolt be a politikai, valamint a szervezeti helyzetről, és azt is javasolta, hogy alapítsanak további helyi szervezeteket.³⁶² Az ettől kezdve magát független politikai alakulatnak tekintő szervezet titkára és elnöke Mayer László, illetve Blázi István³⁶³ kályhásmeister lett.³⁶⁴ Tagjai közül a Sziguranca név szerint Balogh László kolozsvári természettudományi, majd brassói joghallgató,³⁶⁵ Osztrovszki Györgyöt, Séra Zoltánt és Demeter Jánost emelte ki.³⁶⁶ Bányai Lászlót ugyan még nem említették, azonban visszaemlékezése szerint az év júliusától fogva többek között ő felelt a csoportosulás szerkesztette lapok tartalmáért.³⁶⁷

A frissen alakult MADOSZ az augusztus 19-i keltezésű, romániai magyarokhoz címzett, és elődje, az OMPE megszokott leleplező igyekezetével áthatott kiáltványában tett hitet korábbi OMP-ellenessége, valamint antirevizionizmusa és antifasizmusa mellett. „A Magyar Párt a leghitványabb áruló, a leggonoszabb haszonleső csoportja által vezetett és félrevezetett szervezet. A Magyar Párt a magyar tömegeket tudatosan dobja oda a nemzetiségi

---

³⁶¹ A MADOSZ megalakításának a dátuma így 1934. augusztus 19. Bányai László önéletírása szerint erre a marosvásárhelyi mai Săvinești utcában (1920 után Coresi, 1940 után Vas Gereben, majd 1966 után Săvinești utca – erre lásd: Pál-Antal Sándor: *A marosvásárhelyi utcák, közök és terek történeti névtára*. Marosvásárhely, 1997 Mentor Kiadó, 174. Online: http://www.adatbank.ro/html/cim_pdf898.pdf - lekérdezve: 2017.06.15.) került sor.

³⁶² Mayer László és Horváth Sámuel pere, 1935 [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 105.

³⁶³ Bányai László visszaemlékező szövege szerint Blázi István kályhásmeisterre csak azért volt szükség, mert a Munkás Paraszt Blokk egykori aktivistájaként megbízható embernek számított, de ugyanakkor a hatóságok nem tartottak nyilván, mint kommunistát. Bányai ugyanakkor egy szóval sem említi unokatestvérét, a MADOSZ első főtitkárát, Mayer Lászlót. Bányai László: *Küzdelem a törvényesítésért*. *Új élet*, 1981/6, 14.

³⁶⁴ Bányai Lászlóval, Mayer László unokatestvérével először, mint MADOSZ-főtitkár 1935 decemberében találkozhatunk. Ekkor a magyar konzul így hivatkozik Bányaira: „A Magyar Párt informatív jellegű tárgyalást folytatott a dolgozószövetség két megbízottjával: Bányai/Baumgarten/ Lászlóval és Szepesi Györggyel. Megállapítást nyert, hogy a titkárként szereplő Bányai azonos azzal a Baumgarten László volt gimnáziumi segédtanárral, aki kommunista váddal vizsgálati fogságban volt, felmentették utána, de egyházi főhatósága állásából elbocsátotta.” *Szélső baloldali közeledési kísérlet az erdélyi Országos Magyar Párthoz* tárgyú kolozsvári konzuli jelentés a Magyar Külügyminisztériumnak. Kolozsvár, 1935. december 11. HU-MNL-OL-K 64-64. cs.-27 (1935)-858/res.pol./1935; (Megjegyzés: Szepesi György tévesen szerepel a dokumentumban, Szepesi Sándorról van szó.) A MADOSZ számára elnökként meghatározó Kurkó Gyárfás az előbb említett Szepesi Sándort váltotta 1937-ben a MADOSZ élén. A kolozsvári Rendőrfőkapitányság 325/1936-os számú jelentése [román nyelven]. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 213-214.

³⁶⁵ Balogh László 1914. május 13-án született a mai Háromszék megyei Barátoson római katolikus magyar családban. Balogh László adatait tartalmazó lap [román nyelven]. (Balogh László adatainak forrása: Project ANDCO – Analysis Network Diagrams From Communism - <http://www.andco.ro/aplicatie/>) Balogh már 1933-ban részt vett a kolozsvári kommunista diákmozgalomban, és így került be az OMPE-en, majd a MADOSZ-ban tevékenykedők közé. 1935 után nem vett részt a politikai életben. 1933-ban zárták be három hónapra börtönbe, mert kampányidőszakban kommunista propagandának minősített beszédet tartott egy kommunista temetésén. (Adatok forrása: www.ilegalisti.ro)

³⁶⁶ Egy új magyar politikai szervezet a fővárosban – A romániai magyar munkások és parasztok szövetsége [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4299. f. 8.

³⁶⁷ Ugyanakkor maga Bányai se állítja, hogy magán a MADOSZ megalakulását kimondó konferencián részt vett volna. Bányai László: *Válaszúton*, i. m. 156-157.

elnyomás prédájának, saját magát fascista eszközéül ajánlva fel a román imperializmus összes magyarelles hadjárataihoz. Egy ilyen társasággal szemben ellenzéki munkát folytatni teljesen lehetetlen. [...] A román imperializmusnak magyar létünk ellen intézett támadásaival szemben, annak magyar párti fascista ügynökeivel szemben, de ugyanakkor az elnyomott román dolgozó tömegekkel való szolidaritásunk hangsúlyozásával hívunk benneteket harcra magyar nemzeti szabadságunkért! A R.M.D.SZ. a magyar parasztok, munkások, kisiparosok, kistisztviselők, egyszóval a munkáiból élő magyarok százezreinek politikai tömegszervezete. Ebben a szervezetben kell tömörülnie minden romániai magyar dolgozónak, otthagya a nemzeti színű, de a magyar népet lépten nyomon becsapó magyar pártokat. [...] A háborús uszítások ellen a magyar és román dolgozók egymásra uszítása ellen! A revizionista és antirevizionista háborús propaganda ellen! A román és magyar dolgozók szolidaritásáért, a fascista lenyomás és terror és az imperialista háború előkészítése ellen! Az irredenta és reviziós maszlagok ellen, az önrendelkezési jogért! Az összes elnyomott nemzetek politikai szabadságáért, az elnyomó nemzettől való állami különválás jogáig!” – zárult a Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége Központi Bizottsága által aláírt politikai kiáltvány.³⁶⁸

Az osztályharcos szemléletű, túlzó és egyoldalú kiáltvány nem sokban tért el az Országos Magyar Párt Ellenzéke idején szerkesztett politikai programoktól. Ugyanakkor visszaköszönnék belőle a Kommunisták Romániai Pártja V. kongresszusán a Komintern küldöttje, Kun Béla által mondottak.³⁶⁹ Ezek szerint a MADOSZ-nak „Horthyval, a magyar burzsoáziával, és a román imperializmussal” is szembe kellett helyezkednie. Itt olvashatjuk azt is, hogy a párt a magyar parasztokat, munkásokat, kisiparosokat és kistisztviselőket szerette volna soraiban tudni, illetve az ő képviselőikre kívánt vállalkozni.

A román titkosrendőrség értesülései szerint a szervezet célja a társadalmi osztályok közötti gyűlölet szítása, a román állam elleni magyar tömegmozgalmak szervezése, valamint a magyaroknak a román uralom alóli felszabadítása volt. Mivelhogy a MADOSZ-t álcázott

---

³⁶⁸ *Manifest semnat CC al Asociației Muncitorilor Maghiari din România, intitulat: "Maghiari din România", care cheamă la luptă pentru apărarea drepturilor minorității maghiare* [„Magyar testvérek” című, a Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége által jegyzett manifesztum]. 1934. augusztus 19. ANR ANIC. Fond 27. R375. C324-332.

³⁶⁹ „(...) azt már most elmondhatom, hogy csoportok, sejtek kell létrejöjjenek a Magyar Párton belül, hogy elszakítsuk a szegény- és középparaszti tömegeket tőle. Így egy olyan mozgalmat fogunk majd teremteni, amelyik szemben áll Horthyval, a magyar burzsoáziával és a román imperializmussal is.” – részlet Kun Béla Schlosser álnév alatt a Kommunisták Romániai Pártja Moszkva mellett, 1931. december 3-21. között tartott V. kongresszusán, a Kommunista Internacionálé küldöttjeként mondott beszédéből A Kommunisták Romániai Pártja V. Kongresszusának jegyzőkönyve [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 11. D7920. f. 859.

szélsőbaloldali mozgalomként azonosították, szoros megfigyelését irányozták elő.³⁷⁰ A MADOSZ megalakulását ilyen név alatt éppen ezért egyelőre nem voltak hajlandók elismerni. Erre csak két évvel később került sor, amikor a Központi Választási Bizottság 1936. január 8-i, 22-es számú engedélyével a szervezetet a román politikai élet jogi szempontból legitim résztvevőjének nyilvánította, és a párt számára a hexagon, vagyis a hatszög választási jel használatát engedélyezte.³⁷¹

Ha csoportként tekintünk³⁷² azokra a fiatal értelmiségiekre, akik a MADOSZ létrehozásában, illetve az OMPE tevékenységében kiemelkedő szerepet játszottak, akkor a következő származási és szocializációs jellegzetességeket állapíthatjuk meg.³⁷³ Térképre vetítve a csoport tagjainak születési helyeit, azt látjuk, hogy azok a Bánságtól a Partiumot érintve húzódnak széles sávban Erdélyen át egészen a Székelyföldre. A csoport tagjai Erdély és a Bánság, valamint a Partium különböző tájegységeiről származtak, tehát nem egy adott vidék, mondjuk a Székelyföld területén szervezkedő fiataljairól volt szó, hanem egy szélesebb körű földrajzi tér – a Romániához került, egykor az Osztrák-Magyar Monarchia részét képező területek – kisebbségi fiataljairól. Közös jellemzőjük, hogy 1904 és 1914 között, „a boldog békeidőkben” születtek, az Osztrák-Magyar Monarchia keleti részén. A vizsgált csoport legidősebb tagjai, Csögör Lajos és Nagy István már a tizenhat évet is betöltötték, míg a legfiatalabbak, Csűrös István és Osztrovszki György alig voltak hatévesek, amikor kezdeti szocializációjuk körülményeit radikálisan átformáló változás történt Európában. A Magyarország számára vereséggel záruló első világháború utáni rendezés

---

³⁷⁰ Mayer László és Horváth Sámuel pere, 1935 [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 109.

³⁷¹ A kolozsvári Rendőrfőkapitányság 325/1936-os számú jelentése [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 214.

³⁷² Az egykori madoszosok kutatására ideális módszernek ígérkezne a prozopográfiai módszer. Ehhez azonban korántsem rendelkezünk elegendő forrással. Kutatásaim alapján a jelenleg elérhető források csupán a kollektív biográfia módszerének használatát teszik lehetővé. A prozopográfiai módszerről bővebben lásd: Paksa Rudolf: *Prozopográfia vagyis „kollektív biográfiai elemzés”* (A Horthy-kori magyar nemzetiszocialista elit vizsgálata). In: Ballabás Dániel (szerk.): *Módszertani tanulmányok. Konferenciák, műhelybeszélések VIII.* Eger, 2013, Líceum Kiadó, 7–19.

³⁷³ Bányai László, Balogh Edgár, Méliusz József, Mayer László, Csögör Lajos, Csűrös István, Demeter János, Vincze János és Nagy István. Ezek közül Nagy István ugyan írásaival részt vett a csoportosulás munkájában, s főleg a Vásárhelyi Találkozó után politikailag is szerepet vállalt a madoszosokkal közösen, ugyanakkor magát nem madoszosként, hanem munkásértelmiségiként határozta meg. Balogh Edgár ámbár a csoporthoz csak lazán kötődött, hiszen ekkor még Csehszlovákiában élt, azonban a Sarlóban kifejtett munkájával nagy hatással volt az erdélyiekre, akik közül Méliuszt barátjaként tartotta számon, és majd Erdélybe költözése után tevékenyen is részt vett a népfrontos MADOSZ építésében. Felmerülhet még Balogh László, Séra Zoltán és Tamás Gáspár neve, akiket a csoportelemzésbe bevonhattam volna. Balogh ugyan fontos szerepet játszott az OMPE alapítása idején, és 1935-ig a MADOSZ-ban tevékenykedett, azonban írásaival kevésbé járult hozzá az szervezet gondolatiságához. Séra Zoltánról nem áll elegendő adat a rendelkezésemre ahhoz, hogy bevonhassam az elemzésbe. Tamás Gáspár – habár fontos szereplője volt a MADOSZ-nak 1936 és 1938 között – nem került be ebbe a csoportelemzésbe, mert ő csak később csatlakozott a szervezethez.

során, a trianoni békeszerződésnek megfelelően Erdély, a Bánság egy része és a Partium Románia részévé vált.

Ezeknek a fiataloknak az új állapot, a húszas évek Romániája – Balogh esetén Csehszlovákia – már szocializációs mindennapjaik része volt, szemben a szülőikkel és az előttük járó generációval, amelynek tagjai kiforrott személyiségekként, felnőttként élték meg azt, hogy – képletesen fogalmazva – „áttették a fejük fellett a határt”. Talán ennek is köszönhetően azt keresték, hogy hogyan lehetne meghaladni az előttük járók egyezségait a román elittel, és megváltoztatni a román-magyar együttélés kereteit. Közülük többen – mint már említettem – Dimitrie Gusti bukaresti professzor hatása alá kerültek, és a román nép megismerését, valamint a professzor módszereinek az erdélyi magyarok körében való alkalmazását szorgalmazták.

A multietnikus környezet számukra Erdélyben és Csehszlovákiában egyaránt általános élettapasztalatnak számított. A román-magyar-német párhuzamos jelenlét, valamint a zsidókkal és örményekkel való érintkezés többségük gyerekkori világának és mindannyiuk fiatalkorának szerves részét képezte, és mindez megerősíthette bennük a más nemzetekkel szembeni elfogadást. A multietnikus környezet mellett a csoport tagjainak nagyobb részénél megfigyelhető, hogy felmenőik különböző nációkból származtak. Ez is szerepet játszott abban, hogy idővel az III. Internacionálé nemzetközisége, illetve a „népek barátságának” baloldali elve fele orientálódtak, valamint abban is, hogy antifasiszta meggyőződésük az antiszemitizmus határozott elítélésével társult. A csoport tagjai mindannyian magyarnak vallották magukat, és kivétel nélkül a magyar kultúrkörben szocializálódtak.³⁷⁴

---

³⁷⁴ A második világháború után Vincze János románul (Ion Vințe) írta a nevét. Később mások is ugyanígy tettek (például Bányai „Ladislau”).

1. ábra. A korai MADOSZ-t meghatározó értelmiségiek csoportja

Név	Születési hely, idő	Család vallása	Szociális háttér	Iskolák	Foglalkozás a harmincas években
Bányai László (Eredeti név: Baumgarten)	Körösbánya, 1907.10.17.	római-katolikus	Apja német származású ügyvéd, bíró, majd törvényszéki tanácselnök. Apját korán elveszítette. Anyja a csíkszentkirályi Ferenczi családból származott.	Középiskolát Gyulaféheváron végzett, egyetemi tanulmányait pedig Budapesten Grenobleban és Párizsban folytatta.	Középiskolai, majd francia magántanár. Közíró.
Balogh Edgár (Eredeti név: Kessler)	Temesvár, 1906.09.07.	római-katolikus	Apai oldalról erdélyi szász katonacsalád. Anyja a Zichyek fegyverkovácsának volt a lánya. Anyai ági családnevét, a Baloghot 1926-ban vette fel.	A pozsonyi reálgymnáziumban végzett, majd pedig Prágán hallgatott filozófiát.	Közíró, újságíró.
Csögör Lajos	Nagysármás, 1904.03.18.	református	Apja dunántúli eredetű pékmester, anyja a szászrégeni Mélis családból származott.	A nagyenyedi Bethlen Gábor Gimnáziumban tanult, majd elkezdte a fogorvosit Szegeden. Kolozsváron fejezte be a tanulmányait.	Fogorvos a nagyenyedi Bethlen Gábor Gimnáziumban.
Demeter János	Kerlés, 1908.07.06.	római-katolikus	Apja fálusi jegyző, anyja a Beszterce-Naszód megyei Vicérol származott.	Kolozsváron és Székelyudvarhelyen az ottani római-katolikus gimnáziumokban tanult. Ezt követően Kolozsváron hallgatott jogot – 1932-ben doktorált.	Újságíró, közíró, jogász, ügyvéd.
Mayer László	Csikvárdotfalva (Csíksomlyó), 1908.09.05 ³⁷⁵	római-katolikus	Apja, a besztercei szász származású Mayer János, a csíkszeredai gimnáziumban tanított román és német tanárként, miközben az iskola aligazgatói tisztségét is betöltötte. Anyja a csíkszentkirályi Ferenczi családból származott.	A nagyváradai jogi karon tanult.	Ügyvéd.
Méliusz József (Eredeti név: Nelovánkovits)	Temesvár, 1909.01.12.	római-katolikus	Apai felmenői horvátok voltak, míg anyja lengyel és német ősöktől származott. Apja 1918-ig közhivatalnok volt, az impériumváltás után kereskedelemmel foglalkozott.	Temesváron végezte el a piaristáknál a reálgymnáziumot. Ezután Kolozsváron, Budapesten, Zürichben és Berlinben tanult református teológiát.	Újságíró, költő.
Nagy István	Kolozsvár, 1904.02.22.		Kolozsvári munkáscsaládból származott.	A négy osztály elemit végezte el.	Író, közíró.
Vincze János	Lipppa, 1910.09.01.	református	Apja magyar köztisztviselő volt.	Kolozsváron a Kereskedelmi Főiskolán tanult könyvelőnek.	

³⁷⁵ Román forrásokban 1919-et jelölték születési évként.

A húszas években még személyiségfejlődésük elején álló fiatalok a későbbi munkásíró és négy elemi végző Nagy István kivételével eminens tanulók voltak, többen közülük irodalommal kacérkodtak, és Nagy kivételével mindannyian egyetemi tanulmányokat folytattak. Szinte mindegyikük egyetemi tanulmányaik során találkozott a marxizmussal, amelyet különböző értelmiségiek (Antal Márk, Tihanyi Erzsébet) közvetítettek számukra. Ezek a világra nyitott, érdeklődő, intelligens fiatalok a marxista szövegek értelmezésével, és az ezek kapcsán folytatott vitákkal eltöltött időn kívül baloldali gondolatokkal és személyekkel az egyes települések mindennapjaiban is találkozhattak. Az olyan hitelesnek számító munkásmozgalmi aktivistákkal való érintkezés is fontos lehetett, mint a csíki kommunista Berkovics Bertalan Bányainak. Bányai fiatal tanárként volt osztálytársa, Berkovics győzködésének engedve kezdett el titokban röpiratokat szerkeszteni. Visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy legtöbbjük már marxistává válása előtt forgatta a Dienes László, majd Gaál Gábor vezetésével Kolozsváron megjelenő *Korunk* folyóiratot, sőt néhányuk – például Méliusz és Bányai – álnéven cikket, tanulmányokat is közöltek benne. Méliusz egykori mentora, Kuncz Aladár 1931-es halála után teljes mértékben Gaál Gábor befolyása alá került.³⁷⁶

A három szinten történő, óvatosan általánosítható hatáshoz – a helyi munkásmozgalmi emberek, a marxista szemináriumok és a külföldi tapasztalat – kapcsolódik történéseink tere, a gazdasági válság sújtotta és nyomorgó, feszültségekkel teli, a nemzetiségi elnyomást hivatalos politikaként üző harmincas évek Romániája. Ráadásul éppen a harmincas évek elején vezették be újra számos ipari városban a Nemzeti Parasztpárt hatalomra kerülése után rövid ideig felfüggesztett ostromállapotot. Nemzetközi szinten pedig – Méliusz tapasztalatainak megfelelően – Hitler hatalomra jutásával kiéleződni látszott a fasiszmus és a kommunizmus közötti élethalálharc, ami a polgári demokráciákból való széleskörű kiábrándultságot vonta maga után. Ez is közrejátszott abban, hogy említettek az antifasiszta kommunizmus mellett döntöttek.

A harmincas évek első felében a radikalizálódó fiatalok közül azok, akiknek idegen hangzású neve volt, magyarosították a családnevüket. Így Nelovánkovits Józsefből előbb

---

³⁷⁶ A temesvári író később úgy emlékezett vissza Gaálra, akivel 1933-ban már közösen szerkesztették a *Korunkot* mint az életét lényegesen meghatározó apafigurára. Ugyanakkor a *Korunkkal* való kapcsolat, és az oda álnéven történő írás nem csak rájuk volt jellemző. Így például Jancsó Elemér is írt a folyóiratba Dezséri György álnév alatt.

Méliusz N. József, majd Méliusz József, Baumgarten Lászlóból Bányai B. László, majd Bányai László lett, míg Mayer László a nevét egyenesen Magyarossy Lászlóra változtatta.

A csoport több tagja ugyanebben az időszakban választott párt magának. Többen – Bányai László, Méliusz József, Csögör Lajos – zsidó polgári származású lányt vettek feleségül, és ennek bizonyos mértékben politikai vonzata is volt. Méliusz József így írt erről későbbi feleségének, Klárának címzett 1933. szeptember 2-i levelében: „Most vonultak be egy hónapra orvos barátaim. Az egyikkel nagyon jól vagyok, Csögör dr.-ral, nagyszerű koponya, és erősen mélyen benne van a dolgokban. Csögör dr. különben szintén zsidó lányt vesz el, és amint hallom, Bányai Baumgarten László is, aki a mi csoportunkhoz tartozik (irodalomtanár), és szintén benne van a dolgokban. Így mi, az *Erdélyi Fiatalokról* levált forradalmi vonal gyakorlatban is bizonyítjuk, hogy nem vagyunk fasiszta antiszemiták.”³⁷⁷

Az általános csoportjellemzőkből következően a „madoszos értelmiségi” óvatosan általánosított képe így néz ki: multietnikus környezetből származik, vegyes nemzetiségű felmenőkkel rendelkezik, de magyar identitású fiatalként szocializálódik Nagy-Romániában; generációs lázadás részeseként, a korábbi politikusi generációval elégedetlenül, ugyanakkor új utat keresve kezd szimpatizálni a baloldali gondolatokkal; erre hármasszerű hatás – helyi mozgalmi emberek, marxista körök és külföldi tanulmányút – vezet, amihez az 1930-as évek Romániájának miliője, valamint a kommunizmus és a fasiszmus európai harcában való állásfoglalás szükségességének az érzete társul. A harmincas évekre ezt a szocializációt, valamint ezeket a tapasztalatokat, illetve a rendszeren kívüli megoldás keresését tovább erősítették a román állam kezdeti elnyomó fellépései a szervezet-alapítási próbálkozásaikkal szemben, valamint az akkori romániai magyar elitnek a csoporttal szembeni elutasító hozzáállása is.

A csoport több címen futó kiadványaiból kirajzolódik egy valamiféle MADOSZ-„ideológia” is. A népi gondolatból merítő eszmei beállítottságnak fontos része volt az elit köznéppel szembeni felelőssége, mindenekelőtt a parasztság felvilágosítása és felelemelése. Mindez a Szovjetunió iránti rokonszenvvel és a magyarországi revíziós propaganda elleni kiállással társult. Ezeknek az értelmiségieknek a magát ellenforradalmiként és antikommunistaként meghatározó Horthy-rendszer revizionizmusa kezdetől fogva

---

³⁷⁷ Méliusz évtizedekkel később ezt még azzal egészítette ki, hogy akkor úgy érezte, hogy fiatal magyar értelmiségiként a polgári zsidó lányok megfelelőbb, műveltebb partnerek tudnak lenni számára, mint a magyar vagy román polgári lányok. Megjegyzés: kiemelés a szövegben tőlem. Molnár Gusztáv: *Beszélgések Méliusz Józseffel (1930-1939)*. Kolozsvár, 2012, Komp-Press Kiadó Korunk, 180.

ellenszenves volt. Maga Demeter János is azért veszítette el korábban a kolozsvári *Ellenzéknél* az állását, mert manifesztumot szerkesztett, hogy kifejezze tiltakozását Karikás Frigyes erdélyi származású magyarországi kommunista halálos ítélete ellen. A csoport több tagja Demeterhez hasonlóan már korábban szembekerült az akkori magyar vidéki – például Méliusz Domokos Pál-Péterrel – és a városi-polgári elit – például Bányai Gyárfás Elemérrel – egy részével.

Nézeteik szerint a trianoni határokkal létrejött kisebbségi problémák megoldása kétféle módon volt elképzelhető: az egyik lehetőségnek a népek végső felszabadulását, az osztálytársadalom megszűnését, valamint a Szovjetunió berendezkedésének az alkalmazását tartották, amely reményeik szerint kiiktatta volna a kisebbségi problémát. A másik ezzel szemben a kapitalizmus legrosszabb fajtájának gondolt fasiszta berendezkedést, és a német revíziós célok és a fasiszta terjeszkedés kiszolgálását jelentette volna. Ennek megfelelően elítélték a Horthy-korszak rendszerének revizionizmusát, valamint a magyar kormány által befolyásolt Országos Magyar Pártot is.³⁷⁸

---

³⁷⁸ A MADOSZ megalakítására, valamint a szervezetet létrehozók csoportjának az elemzése egy korábbi szövegem javított és átalakított változata. Főcze János: A Magyar Dolgozók Országos Szövetségének 1934-es megalakítása és megalakítói. In: Romsics Ignác (szerk.): *Közelítések. Tanulmányok Erdély 19-20. századi történetéhez*. Kolozsvár, 2018, Komp-Press Korunk, 107-147.

III. A nemzeti-forradalmi MADOSZ-tól a népfrontos MADOSZ-ig (1934. szeptember – 1935. december)

III. 1. A nemzeti-forradalmi MADOSZ

A Magyar Dolgozók Országos Szövetségének (MADOSZ)³⁷⁹ 1934 augusztusi megalakítása után a szervezet létrehozói két célt tűztek ki maguk elé: a szervezetépítést és a hatóságok hivatalos elismerésének megszerzését.

A MADOSZ az első céljában elődje, az Országos Magyar Párt Ellenzéke (OMPE) addigi munkájára támaszkodhatott. A már korábban is aktív helyi szervezők mellé azonban újakat szerettek volna bevonni, így a korábban megjelent újságjaik előfizetői listáit használták fel tagtoborzásra. Ugyanekkor a KRP korábbi taktikai instrukcióinak megfelelően a parasztság napi ügyeinek a felvállalását, és az azok ellen történő fellépések megszervezését tűzték ki célul.

A MADOSZ Kolozsváron székelő Központi Bizottsága igyekezett felmérni a teendőket, és meghatározni a legsürgősebb feladatokat, amelyek a MADOSZ előtt álltak, valamint arra is törekedett, hogy segítséget nyújtson szimpatizánsainak a helyi szervezetek felépítésében.

Helyzetelemzésük támpontokkal szolgál egyrészt arról, hogy milyen céljaik és terveik voltak, másrészt pedig arról, hogy milyen világgértelmezést vallottak. A romániai magyarság problémáit szerintük főként a világgazdasági válság okozta. Úgy vélték, hogy a magyar többségű megyéket kizsákmányoló román imperializmus ezt a helyzetet csak nehezebben elviselhetővé tette. A román állam a hadsereget az így szerzett bevételekből modernizálta, készülve a véleményük szerint elkerülhetetlenül közelgő háborúra. A madoszosok szerint a romániai magyarok így kettős kizsákmányolás terheit nyögték: egyrészt a válságtól szenvedő kapitalista rendszerbe kódoltat, másrészt pedig a román imperialista nacionalizmusét. További problémaként azonosították a romániai kisebbségi területek karhatalmi erővel fenntartott kontrollját, és az oktatási, valamint a kulturális sérelmeket. A román állami elnyomás mellett az erdélyi magyar társadalom általános állapotával is elégedetlenek voltak: nehezményezték a vallási intézmények mindent átszövő befolyását és kritizálták a romániai Országos Magyar

---

³⁷⁹ A szervezetet megalakulását követően több néven nevezték: Romániai Magyar Dolgozók Nemzeti Szövetsége (RMDNSZ), Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége (RMDSZ) és Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (MADOSZ). A köznyelvben és gyakran a sajtóban is megnevezésként a Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSZ) forma volt használatos. A szövegben a *Magyar Dolgozók Országos Szövetsége*, illetőleg a *MADOSZ* névvel fogok hivatkozni a szervezetre. A mozgalom résztvevőit esetenként *madoszosként* fogom azonosítani.

Párt politikáját. Megkérdőjelezték, hogy a párt valóban a teljes magyar kisebbséget képviselné – állításuk szerint ugyanis a párt nem foglalkozott eléggé a szegényebb rétegekkel. Összességében úgy látták, hogy az OMP legitimálta az „imperialista” Nagy-Romániát azáltal, hogy részt vett a romániai politikai életben. Szerintük a párt tevékenységével hozzájárult a „valós” problémák elfedéséhez, ezzel gátat szabva azok közösségi kibeszélésének, valamint megnyugtató és hosszú távon ható rendezésének. Ugyanakkor harcot hirdettek a revizionizmus és az *antirevizionizmus ellen is*. Szerintük mindkét mozgalom – az egyik román, a másik pedig magyar nacionalista – imperialista jellegű volt, és mindkettő a közelgő háborút szolgálta.³⁸⁰

Érdemes megvizsgálnunk ezen kritikák valóságtartalmát. A két világháború közötti romániai politikai és gazdasági rendszer visszasságai nem csak a MADOSZ figyelmét keltették fel. A kisebbségi vidékek adóztatását a romániai magyar közbeszédben az *adóprés* találó fogalmával írták le.³⁸¹ Ráadásul a hatóságok a fizetni nem tudók javai akár erőszakos lefoglalásától sem riadtak vissza, ha szükségesnek ítélték ezt a típusú fellépést. A kisebbségek-lakta területek kontrollját a szükségállapot fenntartásával oldották meg. Ezzel biztosították azt is, hogy a gazdasági termelés zavartalanul folyhasson. A szükségállapotot rendszerint ideiglenes rendelkezésként alkalmazzák, azonban a két világháború közötti időszak Romániájában állandósult, és majdnem folyamatosan érvényben volt az ország jellemzően ipari és kisebbségi területein.³⁸² Hogy ténylegesen mennyire szolgálta ez a háború előkészületeket, nem tudhatjuk pontosan, de tény, hogy az akkori Románia fenyegetve érezte magát a közvetlen keleti, déli és nyugati szomszédja által is, és emiatt komoly pénzeket fordított a hadserege fejlesztésére.

Annak a kritikának azonban csak részben adhatunk igazat, hogy az OMP részvétele a romániai politikai életben legitimálta volna Nagy-Románia létét. Mint korábban szó volt róla, az OMP létrejötte előtti alternatív erdélyi magyar stratégiát, a politikai passzivitást a madoszosok sem támogatták. A hatalomgyakorlásban oly sok téren represszíven fellépő hatósági szervek ellen végső soron ugyan valóban tehetetlen volt – de kevés más hatékonyabb érdekérvényesítési módszer mutatkozott, mint a parlamenti képviselet során adódó politikai alkuk és a törvénykezésben való részvétel, valamint a kisebbségi jogok romániai, illetve

---

³⁸⁰ *Material intitulat: "Cele mai urgente sarcini ale MADOSZ-ului [A MADOSZ legsürgősebb feladatai]. 1934. ANR ANIC. Fond 27. R375. C458-478.*

³⁸¹ Ehhez lásd: Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. i. m. 200-207.

³⁸² Uo. 88-95.

nemzetközi fórumokon való számonkérése. Megkérdőjelezni azonban a magyarpárti politikát egyelőre csak elviekben tudták – reális alternatíva nyújtására nem igazán volt ugyanis egyelőre kilátásuk. A madoszosok ekkor még azt szerették volna, hogy az erdélyi magyar politizálás ne merüljön ki ezen eszközök használatában. Közelebb akarták hozni a politikához a társadalom szélesebb, népinek nevezett tömegeit, és ugyanakkor arra törekedtek, hogy forradalmasítsák őket.

Nem szorult különösebb bizonyításra ugyanakkor az állítás, amelyik szerint az OMP az erdélyi magyar történelmi osztályok politikai projektje volt, és rámutatott a vezetőségében lévő polgári és földbirtokos túlsúlyra. Annak ellenére, hogy ebből nem következett szükségszerűen, hogy az erdélyi magyar elit ne tudott volna együtt érezni a szegények bajaival, vagy hogy ne igyekezett volna a rendszer keretei között a helyzetük javítására, a madoszosok mégis joggal számíthattak arra, hogy a „román és a magyar urak összekacsintásának” képzete és a nemzeti különbségek felett álló, a román politikai elittel való összefonódás gondolata népszerű lehet az alsóbb rétegek körében.

A revizionizmus elleni állásfoglalásuk a magát ellenforradalminak valló Magyarországgal való szembenállásból származott, de ugyanakkor egy jól kigondolt stratégia is volt arra, hogy elnyerjék a román államhatalmi szervek jóakarátát. Emellett érvként hangzott el, hogy a madoszosok csupán a román és magyar burzsoázia közötti érdekellentétet használták ki – anélkül, hogy ideológiai engedményeket tettek volna az egyik vagy másik irányába.³⁸³ Ugyanakkor az antirevizionizmusra vonatkozó kritikájukban azt érhetjük tetten, hogy ekkor még kívül szerették volna helyezni magukat a revizionista-antirevizionista dichotómián, és egyben arra törekedtek, hogy elkerüljék a nemzetárulás vádját.

Érdekes ugyanakkor a „kommunistavádhoz” való madoszos viszonyulás. Először is: majdnem minden kiadványukban tiltakoztak a kommunistákkal való azonosításuk ellen, miközben tagságuk egyik része a Munkás-Paraszt Blokkból került ki. Többek között maga a szervezet elnöke, Blázsi István is ott tevékenykedett korábban. Ugyanakkor kiadványaik tartalmukban is baloldali, sőt kommunista és szovjetpárti eszméket népszerűsítettek,

---

³⁸³ Az érv Demeter János részéről hangzott el egy magánbeszélgetésben, egy helyi választási szövetségkeresés kontextusában. Ebbe az elemzésbe azért került be, mert ez az egyik ritka tiszta megfogalmazása annak, ahogy a romániai magyar kommunisták az időszakban a román állammal való együttműködést magyarázhatták. *Declarația conducătorului fracțiunii din O.P.M. în legătură cu greșeala comisă de el în chestiunea Desbordes* [Az OMPE frakciója vezetője nyilatkozata a Desbordes-üggyel kapcsolatos tévedéséről]. 1934. augusztus 28. ANR ANIC. Fond 27. R375. 333-338.

miközben retorikájuk nemzeti volt: kisebbségi és kulturális sérelmekre, nemzeti elnyomásra hívták fel a figyelmet, és a nemzeti önrendelkezést követelték. A két elv – a nemzeti önrendelkezés és a szocialista társadalmi berendezkedés – összeházasítását a népek önrendelkezése lenini ideájából származtatták.³⁸⁴ A kommunista váddal szembeni védekezésben szerepet játszott az is, hogy a már említett, 1924-es Mázrescu-törvény értelmében Romániában tilos volt a kommunista propaganda, és ennek megfelelően arra számíthattak, hogy a hatóságok fellépnek ellenük, ha bebizonyosodik, hogy kommunisták.

A MADOSZ Központi Titkársága (KT) Kolozsváron székelt, a Dorobanților (Honvéd) utca akkori 9. száma alatt. A MADOSZ-t irányító KT főtitkári tisztségét Mayer László töltötte be. Tagjai között ott találjuk Demeter Jánost, Vincze Jánost, Mezei Lajost és Osztrovszki Györgyöt is. Bányai László is gyakran megfordult a szervezet székhelyén, azonban ekkor még nem számított a MADOSZ meghatározó alakjának.

A párt a magyar falusi és városi szegényeket, a kisiparosságot és a köztisztviselőket szólította fel, hogy szervezzék meg magukat, és csatlakozva a MADOSZ-hoz javítsanak a helyzetükön. De hogyan kellett volna ennek megtörténnie? A különböző községekben és városokban élő MADOSZ-szimpatizánsokat szervező, illetve ideiglenes bizottságok megalakítására szólították fel. Az ezekben való részvétel feltétele csak annyi volt, hogy a tagok ne legyenek semmilyen más párt tagjai. Ezek és a tizennyolc-húsz taggal működő Intézőbizottságok feladata volt kiválasztani a párt helyi szervezetét irányító Ötös Titkárságot. A Központi Titkárság arra kérte a Bizottságot szervezőket, hogy az Ötös Titkárság felállításakor legyenek tekintettel a nők és fiatalok képviselete biztosítására. Utóbbinak heti rendszerességű ülést írtak elő, ahol a szervezeti ügyek mellett az adott közösség számára sérelmes ügyeket azonosították és tárgyalták meg.

Az Ötös Titkárság saját tagjai közül választotta meg a titkárt, aki főként levél útján tartotta a kapcsolatot a kolozsvári központtal. Azt is előírták, hogy az adott helyi szervezetből küldjenek fel Kolozsvárra egy paraszt, iparos vagy munkás tagot, akit a központ kiképezhet, hogy aztán a visszatérte után eredményesebben működtethessék a helyi szervezetet. A

---

³⁸⁴ A szocializmus nemzeti tartalmát a MADOSZ egyértelműen a lenini népek önrendelkezésének elve alapján értelmezte. Az más kérdés, hogy nyílt programjában, céljaiban ebben a kérdésben is csak addig ment el, ameddig ez a polgári típusú demokratikus parlamentarizmus keretei között megvalósulhatott. Ki nem mondottan a szervezetben résztvevők mindvégig azt tartották szem előtt, hogy a kisebbségi nemzeti felszabadulás majd a romániai proletariátus forradalmával kell, hogy együtt járjon. Ez a forradalom a teleologikus értelmezés szerint majd elvezetett volna a népek utópikus, vagyis egyenlő és boldog föderációjában történő egyesüléséhez – magához a szocializmushoz.

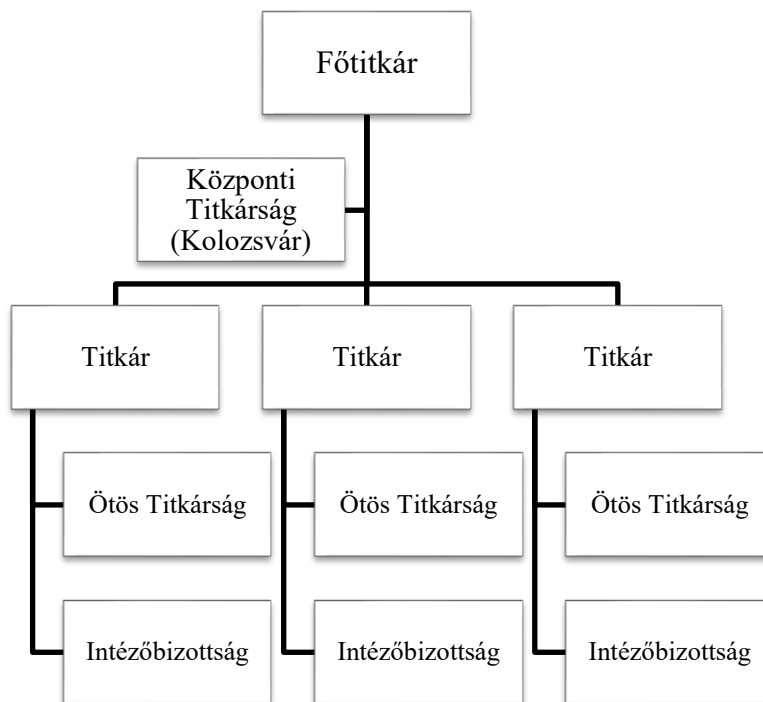
Titkárság egyik tagja, a pénztáros kapta a tagdíjak beszédésének és a szervezet újságjai terjesztésének a feladatát, valamint azt, hogy az így befolyt összegekkel elszámoljon. Ugyanakkor az is a Titkárságra hárult, hogy megszervezze a központ tájékoztatását a felmerülő helyi sérelmekről a szimpatizánsok olvasói levelek megírására való ösztönzésével. Ezeket a szövegeket később a MADOSZ kiadványaiban jelentették meg.

A Titkárság feladata volt továbbá az is, hogy az Intézőbizottságot összehívja, de a különböző akciók megszervezésére is ezt az szervet jelölték ki. Az adott akcióbizottság tagjai alatt a madoszosok az adott közösség minden egyes olyan tagját értették, akik valamilyen sérelmes rendelkezés vagy helyzet miatt hajlandók voltak szervezkedni a hatóságok ellenében. Az elképzelés szerint a Titkárság az összegyűlt sérelmezettek előtt bemutatta a közösség bajainak „valódi” okát és okozóit, vagyis *leleplezte* őket. Az adott probléma megoldására kidolgozott akciótervet is a Titkárságnak kellett ismertetnie, és ugyanakkor az így eltervezett megmozdulás levezetése is rá hárult. Azt is javasolták, hogy ha szélesebb csoportokat sértő ügyek kerülnek elő, akkor ne csak az adott, hanem a szomszédos községek képviselőit is hívják össze, és vonják be ezekben az akcióbizottságokba. Ezek mellett a szervezkedésre vonatkozó instrukciókban a madoszosok a felsőbb társadalmi osztályoktól, és azok befolyásától való függetlenség fontosságát hangoztatták. Éppen ezért egy-két lejes heti, de helyi lehetőségektől függően akár csak havi tagdíj beszédését javasolták, hogy a szervezet működését finanszírozni lehessen.³⁸⁵

---

³⁸⁵ *Instrucțiuni ale CC al MADOSZ adresate comisiilor de organizare de la sate și orașe în legătură cu crearea organizațiilor locale* [A Magyar Dolgozók Országos Szövetségének Központi Titkársága instrukciói a helyi szervezetek felállításáról]. 1934. ANR ANIC. Fond 27. R375. C474-482.

2. ábra. A MADOSZ szervezet-alkítási modellje 1934-ben

Eközben lázasan folyt a szervezetépítés. A madoszosok az országrész különböző vidékeit járták, és felvették a kapcsolatot azokkal, akik szerepeltek a *Székyföldi Néplap*, illetve a korábban, más címek alatt megjelentetett újságok előfizetői listáin. Az egyik legtöbbet utazó ilyen kiküldött a Mayerék generációjánál nagyjából tíz évvel idősebb, tapasztalt Mezei Lajos kolozsvári munkás volt. A MADOSZ Központi Titkársága tagját Rángecz József, az KRP kolozsvári területi titkára 1934 augusztusában küldte a Csík megyei Gyimes völgyébe, miután a Szamos parti városba is eljutott az ottani általános elkeseredettség híre.³⁸⁶

A gyimesiek helyzetére nem csak a madoszosok figyeltek fel. A *Brassói Lapok* „Lássuk...” című sorozatában 1934. szeptember 22-én jelent meg riport a völgyről. Ferenc Gyárfás újságíró egy problémáktól sújtott közösséget, valamint egy egyre kilátástalanabb

---

³⁸⁶ Bányai visszaemlékezése szerint Mezei mellett a brassói pártszervezet részéről még Hoványi Ilona instruktor és Frieder Jenő KISZ-titkár járták a környéket. Bányai László: *Válaszúton*, i. m. 159. Mezei Lajos: Hol csángó ingben, hol vasutas ruhában. A gyimesi paraszton 1934-es felkelése. *Korunk*, 1969/11, 1710-1714. Vö. Bákay Domokos visszaemlékezéseiből. Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások*, i. m. (Online: <http://mek.oszk.hu/02000/02067/02067.htm#4> – Utolsó letöltés: 2019.04.01.) A szervezkedést az ekkoriban a KRP Erdélyi Tartományi Bizottságát Kolozsváron vezető Rángecz József felügyelte. Habár a korabeli dokumentumokban a neve nem tűnik fel, a harmincas évek végén – mint látni fogjuk – a pártfegyelemi eljárás alá került Mezeiért ő kezeskedik, és éppen a Gyimes völgyében kifejtett tevékenységével indokolja bizalmát.

helyzetben lévő helyi famunkás réteget mutatott be az olvasóknak. Magyarázata szerint az impériumváltás után a magyar idők megfontolt erdőgazdálkodását követő gátlástalan erdőkitermelésben kellett keresni a bajok forrását. Ennek köszönhetően ugyanis az értékesíthető fák száma olyannyira megcsappant, hogy leginkább csak legelők maradtak az egykor mindent beborító erdőkből. Emellett a világválságot az itteni fakitermelők is megsínylették, és így több fűrészüzem is bezárt, a famunkások nagyobbik részét állandó kereset lehetősége nélkül hagyva.

Akkoriban a vasút gyimesi vonalát is felújították, azonban a közmunkára elsősorban románokat vettek fel, éppen az egyik, ezt szabályozó, és a MADOSZ által is sérelmesnek ítélt törvénynek³⁸⁷ megfelelően. A magas fekvésű völgyben ugyanakkor nem termelt elegendő mennyiségű gabona ahhoz, hogy eltartsa a három község, Gyimesfelsőlok, Gyimesközéplak és Gyimesbükk tizenkétezer főt kitevő lakosságát. Így a gyimesiek rákényszerültek az állami erdők megdézsmálására, hogy etetni tudják a családjaikat.

Az elégedetlenséget fokozta, hogy az oktatás terén a román iskolák kerültek túlsúlyba, miközben a csángók nagyobbik része alig tudott románul. A völgyben ekkor a többségében magyar anyanyelvű csángók rendelkezésére egyetlen magyar felekezeti, római-katolikus iskola állt. Ugyanakkor a Magyar Pártnak a három község egyikében sem működött pártszervezete. „Így aztán nem lehet csodálkozni, hogy a magát százszázalékosan magyarnak valló csángótömeg a kiskaliberű, haszonélvező falusi politikusoknak van kiszolgáltatva, akik soha nem teljesíthető ígéretekkel hol ehhez, hol ahhoz a pártérdekeltséghez hurcolják őket” – magyarázta Ferencz.³⁸⁸

A csángók fogékonysága a szervezkedésre már szeptemberben megmutatkozott. Az állandó keresettől elesettek közül naponta több tízen jártak az erdőre fát lopni. A hatóságok ugyanakkor igyekeztek minél többüket tetten érni és megbüntetni az erdőkihágásokat, ami komoly elégedetlenséget szült a gyimesi csángókban. Csak augusztus hónapban ötszáznál is több büntetést róttak ki rájuk, és azokat, akik nem tudtak fizetni, a csíkszeredai börtönbe

---

³⁸⁷ A romániai közélet, valamint a kulturális és gazdasági élet átfogó románosításának politikája részeként 1934-ben, Octavian Goga román politikus és költő kezdeményezésére hozták meg a nemzeti munkavédelmi törvényt, amelyik korlátozta a nem románok arányát az üzemekben. A törvényben szereplő „román” kategóriáját a törvény életbe lépését követően egyre inkább etnikai értelemben fogták fel, ami a munkahelyek betöltésénél a román etnikumúak előnybe juttatását jelentette. Egrý Gábor: *Az Antonescu-korszak nemzetiségpolitikája Romániában*. (Online: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf.1596.pdf – Utolsó letöltés: 2017.11.28.) Ezt megelőzően, 1930-ban hozták a „bennszülöttek” munkájának a megvédésére egy törvényt (Az 1930. április 30-án a *Monitorul Oficial*-ban közzétett „Legea pentru protegiurea muncii indigene” törvényről van szó).

³⁸⁸ Ferencz Gyárfás: Lássuk Gyimesvölgyét. *Brassói Lapok*, 1934. szeptember 22.

csukták.³⁸⁹ Mezei Lajos és a helyi kommunisták, mint a gyimesbükki Bilibók György³⁹⁰, Bodó Kristóf és Nagy Anóka Péter, vagy a gyimesközéploki Blága Péter és Tankó Imre Vajda ösztönzésének köszönhetően a csángók rövidesen elkezdtek gyűléseket tartani az erdőben. Megegyeztek abban, hogy bemennek a megyeházára, fát kérni az állami erdőből, valamint azért is, hogy követeljék a megbüntettek pénzbírságának az elengedését. Ennek megfelelően először a prefektúra elé vonultak Csíkszeredában, fát kérve. Ezután mintegy huszonöt korábban falopáson ért személy vonult a gazdasági igazgatóság elé. Végül még a megyei bíróság épülete előtt tüntettek, majd megpróbálták bejutni a prefektúrára, ahol azonban a prefektus nem volt hajlandó fogadni őket.³⁹¹

A völgy, ahol helyi madoszos csoport is működött³⁹², egyre nagyobb figyelmet kapott a MADOSZ lapjában, a *Székelyföldi Néplapban*. Az újság szerkesztői arra buzdították a csángókat, hogy szervezzék meg magukat, és vegyék kezükbe a sorsukat. A maguk során a helyi madoszosok is hasonló lépésekre ösztönözték a völgy lakosságát. „Vezessen titeket az OMPE³⁹³, ahol nem nadrágos urak diktálnak, hanem mi magunk lobogó inges csángók vesszük kezünkbe sorsunk irányítását” – olvasható egy Gyimesből küldött olvasói levélben.³⁹⁴

Közben a sérelmezett hatósági fellépések sora az adóbehajtók visszaéléseivel bővült. A csángók kieső bevételei miatt ugyanis egyre nehezebben tudták megfizetni az adókat, és ezért az adóhatóság a lefoglalások eszközéhez nyúlt. A „percceptorok” (adóbehajtók) – akik gyakran álkulccsal törték fel a csángók lakását – jobb híján azokat a tárgyakat foglalták le, amelyek a csángók mindennapjaiban és életük kiemelten fontos eseményein elengedhetetlenek számítottak: bútorokat, csergéket, festékeseket és párnákat. Keresték

---

³⁸⁹ Țaranul (valószínű, hogy Mezei Lajosról van szó) jelentése a gyimesvölgyi eseményekről [román nyelven]. 1934. november 7. ANR ANIC. Fondul Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Secția Organizatorică (A Román Kommunista Párt Központi Bizottsága Szervezeti Osztályának Fondja – innen: Fond CC PCR SO) 68/1934. f. 1. Még ennél is súlyosabb helyzet volt 1933 telén, amikor a hatóságok kilencezer erdőkihágási ítéletet hoztak, s mintegy kétmillió lej bírságot szabtak ki a völgyben. Kilencezer erdőkihágás – kétmillió lej bírság. *Brassói Lapok*, 1934. január 6.

³⁹⁰ Bilibók György már az OMPE idején kapcsolatba került a későbbi madoszosokkal. Bákay Domokos visszaemlékezéseiből. Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások*, i. m. (Online: <http://mek.oszk.hu/02000/02067/02067.htm#4> – Utolsó letöltés: 2019.04.01.)

³⁹¹ *Raport semnat Gherman în legătură cu situația economică, politică și a opoziției din Partidul Maghiar din jud. Ciuc, Odorhei, Trei Scaune, Brașov, Cluj, Bihor, Arad și Someș* [Gherman névvel aláírt jelentés az OMPE állapotáról Csík, Udvarhely, Háromszék, Brassó, Kolozs, Bihar, Arad és Szamos megyékben]. 1934 szeptember. ANR ANIC. Fond 27. R375. C357-361.

³⁹² Mezei visszaemlékezésében azt állítja, hogy a helyi OMPE-sek egy csoportja részt vett a MADOSZ megalakításán is. Mezei Lajos: Hol csángó ingben, hol vasutas ruhában. A gyimesi parasztlakosság 1934-es felkelése. *Korunk*, 1969/11, 1710-1714.

³⁹³ Mivel még a MADOSZ-t nem fogadta el a választási hatóság, a nyilvános megjelenések alkalmából még az OMPE megnevezést használták.

³⁹⁴ Gyimesvölgy aranybányája. *Székelyföldi Néplap*, 1934. október 7.

továbbá annak a lehetőségét, hogy olyankor kopogjanak be a lakásokba, amikor sejtették, hogy senki, vagy csak a háziasszony van otthon, akivel könnyebben el tudtak bánni, ha ellenkezett.³⁹⁵

Mezei Lajos még a nyár végén érkezett meg a völgybe, hogy a gyimesiek szervezkedését, közös fellépését segítse. Először öt helyi kommunista aktivista segítségével megkeresték és titkos gyűlésre hívták azokat az asszonyokat, akiket korábban bántalmaztak az adóbehajtók, vagy egyszerűen az elkobzott javaik miatt szerették volna kimutatni elégedetlenségüket. Az így összegyűlt mintegy 18 nővel megalakították az akcióbizottságot, amelyhez csatlakozott 40 gyimesbükki férfi is. Ehhez további 28 magát románnak valló gyimesit is bevontak a községből. Végül az így összegyűltek maguk közül 10 fős vezetőséget választottak, akik Mezeivel együtt Gyimesközéplokra mentek, hogy az ottaniakat is bevonják a szervezkedésbe. Itt megközelítőleg 110 személy csatlakozott az akcióbizottsághoz. Az így összeállt tömeg az 1934. október 15-re virradó éjjel körbejárta a szétszórt településszerkezetű Gyimes völgyét, és arra buzdítottak mindenkit, hogy reggel vonuljanak a polgármesteri hivatalhoz, s ott adják elé a sérelmeiket.³⁹⁶

A végül október 15-re betervezett megmozdulás közvetlen kiváltó oka azonban egy gyilkosság volt, amit Constantin Ciurdea állami tanító és igazgató követett el Gyimesbükön. A Gyimesbükbe kihelyezett Ciurdea a román oktatási minisztérium által kultúrzónának minősített megyék egyikében tanított, és így cserében a hatóságok által biztosított különböző különleges juttatásokért – többek között 50%-os fizetésemelés és a tanítóknak kijáró földjuttatás kétszerese – az volt a feladata, hogy román anyanyelvű tanítóként segítse a kisebbségi lakosságú területek asszimilálását. A román tanítók közül sokan nem is értettek a gyerekek anyanyelvén, és gyakran nyúltak a testi fegyelmezés eszközéhez. Sőt, törvény adta jogukkal élve az iskolába nem járó gyerekek szüleit büntetésekkel sújtották. Ciurdea lelőtte az egyik falubelit, aki feltehetőleg azért látogatta meg, hogy számonkérje rajta gyermeke bántalmazását. A gyilkosság után a hatóságok a tanító tettét önvédelemnek minősítették, és nem, hogy nem helyezték át, de még csak el sem távolították a tanítói állásából. A falubeliek körében ugyanakkor az a vélemény alakult ki, hogy nem kellene hagyniuk, hogy egy gyilkos tanítsa a gyerekeiket.³⁹⁷

---

³⁹⁵ ANR ANIC. Fond CC PCR SO, 68/1934, f. 1.

³⁹⁶ Uo. f. 5.

³⁹⁷ A gyimesbükki csángók Ciurdea tanító felfüggesztését kérik, mert nem akarják, hogy egy olyan ember tanítsa gyermekeiket, aki embert ölt. *Keleti Újság*, 1934. október 20.

Október 15-én reggel mintegy félezer fős tömeg – fejszékkel, kapákkal felfegyverkezve – jelent meg a gyimesbükki polgármesteri hivatal előtt. A polgármester és a tanácsosok rosszul mérték fel a tüntetők elégedetlenségének mértékét, és még csak meg sem próbáltak alkudozni velük. A hajthatatlan előljárákat látva a tömeg egy ponton türelmét veszítette, és erőszakkal betört a polgármesteri hivatalba. A polgármester és a jegyző ugyan elmenekült, de a tanácsosok egy hátsó szobában rekedtek. Vorzsák Iuliu nyomozóügynököt és Victor Gușeală adóbehajtót a tömegben lévő nők a guzsalyaikkal kezdték ütni, verni.³⁹⁸

Ekkor érkeztek meg a menekülő polgármester által riasztott rendőrök, akik többször is a levegőbe lőttek, hogy lecsillapítsák a feldühödött tömeget. Közben kiemelték a tömegből Nagy Anóka Péter gyimesbükki lakost, a megmozdulás egyik fő szervezőjét, akit a polgármesteri hivatal egyik kisebb szobájába zártak. Az emberek azonban ezt nem hagyták annyiban, és kiszabadították Nagyt.³⁹⁹ Az ezt követő drámai pillanatról, amikor a fegyveres csendőröket lefegyverezték a fellázadt csángók, így tudósít a *Keleti Újság*: „A csendőrség ekkor riasztó sortüzet adott le a levegőbe és oszlatásra szólították fel a tömeget. Az asszonyok ekkor a csendőrök elé léptek, széthúzták melleiken a ruhát és mindnyájan azt kiáltották, hogy: ide lőjjetek!”⁴⁰⁰ A dühös tömeg ezt követően Ciurdea tanító ellen indult, aki kénytelen volt elmenekülni. Eközben a többiek visszaszerezték a hatóságoktól a befizetetlen adók miatt lefoglalt javakat.

Gyimesközéplekon ugyanazon órában, ugyanazon a napon indult meg a tömeg a polgármesteri hivatal ellen. A tömeget vezető a gyimesbükkinél lényegesebben kevesebb – legtöbb száz – tüntető képviselőjében próbáltak meg tárgyalni a polgármesterrel. A középlekiak a bükkiektől eltérően öt pontba foglalva fogalmazták meg a követeléseiket. Az ezeket tartalmazó lapot egy küldöttség adta át a község jegyzőjének. A pontokat tartalmazó lap megírása mögött két gyimesközépleki lakos állt: Tankó Imre Vajda sugalmazására Póra Imre írta. A tüntetők követelései az elkobzott javak visszaszolgáltatására, az adók miatti lefoglalások gyakorlata beszüntetésére, a magyarul is tudó tanítók kinevezésére, az agrárreform keretében kapott földek kiosztására a lakosságnak, a fakitermelők által használt utak megjavítására, valamint falugyűlések rendszeres összehívására vonatkoztak.⁴⁰¹ A gyimesközépleki községházán, ahol már értesültek a gyimesbükki események elfajulásáról,

³⁹⁸ DJANH. Fondul Penitenciarului Județului Ciuc (A csíkszeredai börtön Fondja – innen: Fond 9.) D111. f. 1.

³⁹⁹ Uo.

⁴⁰⁰ Mi történt a Gyimes mentén? Gyimesbükkről indult ki a mozgalom – Az adóvégrehajtók ellen irányult a falusiak dühe. *Keleti Újság*, 1934. október 17.

⁴⁰¹ DJANH, Fond 9. D112. f. 1.

óvatosabbak voltak az előljárók. Megpróbáltak tárgyalni a tüntetőkkel, azonban a nekik átadott lapon lévő pontokat – arra hivatkozva, hogy azokat nem az ország hivatalos nyelvén, románul írták – nem voltak hajlandók felolvasni. Miközben bent tárgyalások folytak, a nők feltörték azt a helyiséget, ahová összegyűjtötték az elkobzott javakat, és egy szekérre rakva elszállították, majd szétosztották a lakosoknak. A községi jegyző végül felhívta a Csík megyei pénzügyi igazgatóságot, amelynek vezetői utólag beleegyeztek az elkobzott javak visszaadásába. A tüntetők ezután szétszéledtek.

A két gyimesi községben lezajlott eseményeket követően a negyven kilométerre lévő Csíkszeredából kivonult a csendőrség és egy harminc főből álló katonai különítmény. A katonai különítmény megszállta a vasúti állomást, a postát, a jegyzői hivatalt és a hidakat is, valamint ellenőrzése alá vonta a forgalmat. A „lázadás” elfojtására azonban nem volt különösebb szükség, ugyanis a csángók a javaik visszaszerzése, valamint a gyimesbükki erőszakoskodások után hazamentek.

Mezei Lajos az eseményeket visszaemlékezése szerint Nagy Anóka Péter egyik Gyimesközéplok és Gyimesbükk községek határában épült erdei házában várta ki. Ezután bement Demeter (Ványolós) Ignác gyimesbükki lakoshoz, aki jegyet váltott neki a tarkói állomásra. Onnan indulva Mezei elhagyta a Gyimes völgyét, Csíkszenttamás felé kelve át a Naskalaton, majd pedig Madéfalván szállt fel a Kolozsvár irányába tartó vonatra. Mezei az eseményeket követően néhány hétre illegalitásba vonult, a Dónát-úti negyedben bujkált egy deszkabódében.⁴⁰² Mezei visszatérte után Ráncgez Kolozsvárról a csíkbánkfalvi származású madoszos BáKay Domokost küldte a völgybe.⁴⁰³ Ő szintén Csíkszenttamás felől ment át a hegyeken, miután Oláh Péter helyi kommunista érzelmű lakos megmutatta neki az utat. BáKay pénzt és nyugtató szavakat vitt a letartóztatottak családjainak. BáKay Blága Péter gyimesközéploki lakos segítségével távozott a községből, akinek a felesége helyette vett vonatjegyet, és megoldotta, hogy észrevétlenül távozhasson. A lebukást ily módon elkerülő BáKay meghagyta a gyimesieknek, hogy ne áruljanak el semmit a szervezkedésből, csakis a sérelmeikről beszéljenek a vallatóknak, ugyanis majd a MADOSZ gondoskodik arról, hogy

---

⁴⁰² Mezei Lajos: Hol csángó ingben, hol vasutas ruhában. A gyimesi parasztok 1934-es felkelése. *Korunk*, 1969/11, 1710-1714. Vö. BáKay Domokos visszaemlékezéseiből. Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások*, i. m. (Online: <http://mek.oszk.hu/02000/02067/02067.htm#4> – Utolsó letöltés: 2019.04.01.)

⁴⁰³ BáKay Domokos 1905-ben született Csíkbánkfalván. Először Barcarozsnyón tanult asztalosinasként, majd vagonjavítással foglalkozott. Az OMPE, majd a MADOSZ szervezésében Csíkban vett részt, több hónapra le is tartóztatták emiatt. 1935-től került Bukarestbe, ahol aktívan, már tapasztalt mozgalmárként vett részt a MADOSZ szervezésében. BáKay Domokos életrajza. Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások*, i. m. (Online: <http://mek.oszk.hu/02000/02067/02067.htm#5>)

legyen, aki védi őket az 1935 január 25-re kitűzött tárgyaláson.⁴⁰⁴ A csendőrök közben több, mint kétszáz gyimesit hallgattak ki, hogy kiderítsék, kik állhattak az események mögött. Végül tizenhét személyt helyeztek Csíkszeredában előzetes letartóztatásba. A vizsgálat során ugyan fény derült arra, hogy nem csak helyiek vettek részt a megmozdulást megelőző szervezkedésben, azonban az előállított csángók nem adták ki Mezeit.⁴⁰⁵

A Gyimes völgyi események⁴⁰⁶ a MADOSZ számára az első nagyobb sikeres akciót jelentették, és egyben arra a következtetésre is lehetőséget adtak, hogy a nemzeti-forradalmi vonalon történő szervezkedés szélesebb mozgalmaknak is lehet az alapja. A mintegy félezer embert megmozgató lázadást elemző Mezei a gyimesiek közül kiemelkedő szervezőket dicsérte, és arra hívta fel a figyelmet, hogy annak ellenére, hogy a lefoglalások gyakorlatát a hatóságok beszüntették, a csángók továbbra is elégedetlenek maradtak. A tágabb térségre vonatkozóan arra is látott akár reményt, hogy még a gyimesi eseményeknél is szélesebb tömegeket megmozgató akciókat tudnak majd megszervezni.⁴⁰⁷

A gyimesi akcióval párhuzamosan a kolozsvári Titkárság a MADOSZ elismertetéséért, valamint további helyi szervezetek kiépítésén dolgozott. Emiatt még augusztusban megkérték Desbordes Ernőt, hogy próbáljon meg Bukarestben a Központi Választási Bizottságnál eljárni, hogy a hatóságok ismerjék el a párt működését, és kérjen választási jelet a MADOSZ-nak. Az úton Desbordest Demeter János kísérte el. A bukaresti tartózkodásuk alatt Desbordes Demeter javaslatára mind a nemzeti-liberálisok, mind a nemzeti parasztpártiak felé tapogatózott annak érdekében, hogy az 1933 decemberében történetekkel szemben – amiért az OMP-t okolták – tudjanak indulni a választásokon. Azonban az ügyben nem sikerült előrelépést elérni.⁴⁰⁸

Az utat követően Demeter október 3-án látogatott másodszor Bukarestbe, immár egyedül, és Iosif Schreier ügyvéddel⁴⁰⁹ vette fel a kapcsolatot. Schreier közismert volt baloldali beállítottságáról: többek között ő védte a grivicai munkásokat az 1933-as perben. Az

---

⁴⁰⁴ Antal Imre: *Történelmi események Gyimes vidékén a régmúlttól napjainkig*, i. m. 78-79.

⁴⁰⁵ Báky Domokos visszaemlékezéseiből. Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások*, i. m. (Online: <http://mek.oszk.hu/02000/02067/02067.htm#4> – Utolsó letöltés: 2019.04.01.)

⁴⁰⁶ A Gyimes völgyében lezajlott lázadásról írt szövegrész a *BBC History* 2016 májusi számában megjelent, hasonló című tanulmány javított és bővített változata. Főcze János: A Gyimes-völgyi parasztlázadás. *BBC History*, 2016/5, 68-71.

⁴⁰⁷ ANR ANIC. Fond CC PCR SO. 68/1934. f. 6.

⁴⁰⁸ *Declarația conducătorului fracțiunii din O.P.M. în legătură cu greșeala comisă de el în chestiunea Desbordes*. [Az OMPE frakciója vezetője nyilatkozata a Desbordes-üggyel kapcsolatos tévedéséről]. 1934. augusztus 28. ANR ANIC. Fond 27. R375. 333-338.

⁴⁰⁹ Iosif Schreier 1902-ben született román zsidó családban.

ügyvéd elvállalta, hogy leadja a Központi Választási Bizottságnál (Comitetul Electoral Central) a „Romániai Magyar Dolgozók Nemzeti Szövetsége (románul: Uniunea Națională a Muncitorilor Maghiari din România) elismerésére vonatkozó kérést.⁴¹⁰

A küldetés eredményére várva a MADOSZ részéről, a szervezet ideiglenesnek gondolt helyzetének tisztázása érdekében Vincze János Huszár Emil bukaresti újságíróval⁴¹¹ vette fel a kapcsolatot. Az elismerésnek az egyik feltétele annak a bizonyítása volt, hogy az OMPE elszakadt az OMP-től, és MADOSZ néven önálló szervezetté vált. Ebből a célból jegyzőkönyvet hamisítottak az elszakadást kimondó augusztus 19-i marosvásárhelyi gyűlésükről.⁴¹²

Vincze Huszárnak küldött leveléből leginkább a bizonytalanság tűnik ki: a vidéki irodákat még mindig csak szerkesztőségi irodáknak merték nevezni, félve a retorzióktól. A helyi szervezetek tagjai rettegtek a letartóztatásoktól, miközben abban sem voltak biztosak, hogy szedhetnek-e tagdíjat azelőtt, hogy hivatalosan elismerték volna őket a hatóságok. A MADOSZ vezetősége ekkor nyilvánosan még nem használta az augusztus 19-én felvett nevet, mert a hatóságok nem ismerték el a szervezet névváltoztatását. Vincze ugyanakkor arra kérte Huszárt, hogy alakítsanak Bukarestben akcióbizottságot, majd helyi szervezetet, és törekedjenek arra, hogy megszólítsák a bukaresti magyar cselédeket. Erre a célra külön helyi kiadvány elindítását javasolta. Felhívta továbbá Huszár figyelmét arra is, hogy a gyimesi megmozdulást a MADOSZ szervezte, és a bukarestieket is arra szólította fel, hogy kövessék figyelemmel az ezzel kapcsolatos történéseket, illetve, hogy népszerűsítsék a perbe fogott csángók ügyét. Ugyanakkor Vincze óvatosságra intette Huszárt az *egységfront kérdésében*, s azt javasolta, hogy csak általánosságban foglalkozzanak az ügygel addig, amíg a kolozsvári központ az ezzel kapcsolatos álláspontját nem alakítja ki.⁴¹³

---

⁴¹⁰ Jelentés egy új magyar politikai szervezetről [román nyelven]. 1934. október 5; A jelentés folytatása [román nyelven]. 1934. október 9. ANR ANIC. Col. 50. Vol.7. D4298. f. 23-27.

⁴¹¹ Huszár Emil 1909. május 14-én született Budapesten Siegmeth Emil néven. Iskoláit Székelyudvarhelyen, majd Segesváron végezte. Végül Bukarestben telepedett le, ahol 1932 és 1934 között a Brassói Lapok tudósítójaként dolgozott. Az 1930-as évek közepén a Tempo és a Bukarester Tageblatt újságoknál dolgozott. Hitler hatalomra jutása után Németországban tartózkodott egy ideig, ahonnan náciellenes cikkeket közölt az erdélyi sajtóban. A belső elhárítás negyedik szekciójának jelentése a bukaresti MADOSZ-ról [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol.7. D4298. f. 66.

⁴¹² *Copie de procesul verbal dresat la ședința plenară a Cîmtețului Central al mișcării dizidenților partidului maghiar, la sediul central din Cluj, ținută la 19-20. august 1934 (?) la Tg. Mureș* [Az OMPE augusztusi gyűlése jegyzőkönyve másolata]. 1934. október 11. ANR ANIC. Fond 27. R375. C378. Bányai egyik önéletrajzi jegyzete szerint a jegyzőkönyvhamisítást ő csinálta, 1935-ben. Bányai László: Küzdelem a törvényesítésért (Önéletrajzi jegyzet II.). *Új Élet*, 1981/6, 14.

⁴¹³ *Scrisoare semnată de Vincze Janos în numele Biroului Central al Opoziției Partidului Maghiar, adresată lui Huszar, în legătură cu problemele organizatorice, juruđuce, de propagandă ale organizației* [Vincze János

1934 novemberében Bukarestben megkezdtek a MADOSZ helyi szervezete létrehozásának előkészületeit. A bukaresti MADOSZ-szimpatizánsok a Brassóban majd Bukarestben is tartózkodó Balogh László⁴¹⁴, majd pedig Huszár Emil lakásán találkoztak. Az előzetes megbeszélések során azt döntötték el, hogy főleg azokat a székelyeket célozzák meg az üzeneteikkel, akik télre Bukarestbe mennek munkát keresni, majd pedig nyárra hazautaznak falvaikba megművelni a földjeiket. Tehát azt szerették volna, hogy ezek a politikai műveltség szempontjából elhanyagolt csoportok baloldali politikai szocializációban részesüljenek, és hazatértük után vigyék be ezeket az eszméket a közösségeikbe, esetleg, ha már megvoltak, akkor erősítsék ezeket.⁴¹⁵ Közben megérkeztek Huszár Emil címére Kolozsvárról a MADOSZ kiadványai, amiket Huszár a bukaresti Elisabeta sugárúton található Mircea cel Mareról⁴¹⁶ elnevezett kocsmában osztott szét. Azért ott, mert ekkoriban a Bukarestben idénymunkát vállaló magyarok körében ez egy előszeretettel látogatott helynek számított.⁴¹⁷

Bukarestben a MADOSZ megalakulásáról Huszár szervezésében helyi kiadvánnyal is hírt adtak. Franyó Zoltán és Szikszai Gyula Bukarestben élő kommunista szimpatizáns újságírók megjelentették a *Bukaresti Újságot*⁴¹⁸, amelyikben beszámoltak a MADOSZ Marosvásárhelyen történt függetlenedéséről, valamint arról, hogy milyen céljai vannak az újonnan létrejött politikai szervezetnek.⁴¹⁹ A kommunista meghatározottságú szervezkedés jelentette fenyegetést a bukaresti szociáldemokraták is érzékelték. A munkásdalárdát csak 1934-ben alapító RSZDP magyar szekciója egyik név nélkül, minden bizonnyal tagtoborzási szándékkal író tagja azon sajnálkozott, hogy alig csatlakoztak hozzájuk a fiatal munkások. A szerző a közömbös ifjúmunkáson kívül a vallási szervezetekhez csatlakozókat, valamint a bennük „munkásarulókat” látók csoportját azonosította. Ez utóbbiakat arra hívta fel, hogy

---

levele Huszár Emilhez szervezeti, jogi és propaganda kérdésekben]. 1934. október 24. ANR ANIC. Fond 27. R375. C386-387.

⁴¹⁴ Ekkor Baloghot asztalosként azonosították, Báky Domokos visszaemlékezése szerint azután, hogy kirúgták a kolozsvári egyetemről Brassóban dolgozott a petróleumfinomítóban. Báky Domokos visszaemlékezéseiből. Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások*, i. m. (Online: <http://mek.oszk.hu/02000/02067/02067.htm#4> – Utolsó letöltés: 2019.04.01.)

⁴¹⁵ Jelentés a Romániai Magyar Dolgozók Nemzeti Szövetségéről [román nyelven]. 1934 novembere. ANR ANIC. Col. 50. Vol.7. D4298. f. 41. 1948-ban ezt Balogh Edgár úgy fogalmazta meg, hogy „az utcán kallódó, külvárosi kocsmákban züllésnek kiszolgáltatott, állandóan cserélődő székely szegényréteget legelőször a MADOSZ szervezte meg”. Balogh Edgár: *Jegyzetek*. 1948. január 12. HU-MNL-OL-XIX-J-1-1-1945-58. f. 1.

⁴¹⁶ Mircea cel Bătrân havasalföldi fejedelemeiről nevezték el a kocsmát.

⁴¹⁷ Uo. 43.

⁴¹⁸ Ismereteim szerint a *Bukaresti Újság* nem maradt fenn, csupán az említett szám tartalmáról van szó a hivatkozott jelentésben.

⁴¹⁹ Egy új politikai szervezet a Fővárosban [román nyelven]. 1934. ANR ANIC. Col. 50. Vol.7. D4237. f. 996.

látogassák meg őket székházukba, ahol felvilágosítást kaphatnak arról, hogy „mindezen vádak csak eszközök voltak a burzsoázia bérencei és azon fanatikus elemek részéről, akik személyi érdekek elérése végett ifjú lelketeket akarják megfertőzni és ezáltal lelketeket tönkre tenni”.⁴²⁰

A Schreier által elvállalt feladatot végül a hozzá hasonló elveket valló Emilian Saphir ügyvéd fejezte be, aki november 19-én letette a Központi Választási Bizottságnál az OMPE nevének MADOSZ-ra változtatását kérő iratokat, valamint a külön választási jel igénylésének folyamatát is elindította.⁴²¹

A bukaresti ideiglenes akcióbizottság Mezei jelenlétében, november 23-án ült össze. Ekkor választották meg a vezetőségi tagokat: Huszár Emilt titkárnak, Agya (Adea) Demeter szabót elnöknek, a már említett Balogh Lászlót elnök-helyettesnek, valamint egy bizonyos Czíkó nevű pénztárost.⁴²²

A kolozsvári pártszervezet eközben azzal szembesült, hogy november 6-án a Belügyminisztérium a szerkesztőség államrend elleni felforgató tevékenységére hivatkozva felfüggesztette a *Székelyföldi Néplap* kiadási engedélyét. Látva, hogy a közben elindított tiltakozó akció⁴²³ eredménytelen, 1934. december 2-án megjelentették Marosvásárhelyen⁴²⁴ a

---

⁴²⁰ Egy pár szó a Bukarestben élő magyar ifjú testvéreimhez. *Előre*, 1934. november 18.

⁴²¹ Jelentés Romániai Magyar Dolgozók Nemzeti Szövetségéről [román nyelven]. 1934 november 23. ANR ANIC. Col. 50. Vol.7. D4298. f. 58.

⁴²² Uo. f. 63. A jelentés szövegében a Czíkó név helytelenül, „Czikot”-ként szerepel. Nem sikerült kiderítenem, hogy Czíkó Nándorról, vagy Czíkó Lőrincről van-e szó: valószínűbb, hogy az utóbbiról. Viszont annyi bizonyos, hogy ebben az időszakban a Czíkó testvéreket már a MADOSZ szervezői között találjuk. A Czíkó fivérek apja, Lázár az 1880-as évek környékén települt Csíkszentgyörgyről Bukarestbe. Czíkó Lázár Hétfaluban tanulta ki a kovácmesterséget, s mivel nem talált állást Brassóban, átszökött a határon az akkori Regátba. Ottani megtelepedésekor az erős bukaresti magyar kolónia segítségével kezdett új életet. 1888-ban nyitott saját kovácműhelyt, ahova csíkszentgyörgyi inasokat fogadott fel. Második feleségét, a szintén csíkszentgyörgyi Székely Mártát már Bukarestben ismerte meg. Czíkó Nándor 6 elemi osztályt végzett a bukaresti Szent László Társulatban, s kovácmesterként dolgozott apja műhelyében, míg Czíkó Lőrinc könyvelői képesítést szerzett. Czíkó Nándor később mézárszéket is működtetett az akkor Bonaparte, majd később Ilie Pintilie, mai Bulevardul Iancu de Hunedoara utcában. Mindketten részt vettek a húszas, valamint a harmincas évek elején a bukaresti kommunista mozgalomban. A MADOSZ megalakítása után azonban ebben a szervezetben fejtették ki a tevékenységüket. *Molnár Gusztáv interjúja Czíkó Lőrincsel és Nándorral*. Jakabffy Elemér Alapítvány (Innen: JEA). Molnár Gusztáv interjúja az illegalistákkal (Innen: MGI). hatos_zöld1a. 00:00-1:34:25. A jegyzéket Antal Róbert-István és Kovács Szabolcs készítette.

⁴²³ *Circulara nr. 3. a Biroului Central al Opoziției Partidului Maghiar în legătură cu suspendarea de către autoritățile a ziarului "Székelyföldi néplap" (Ziarul popularului din secuime)* [Az Országos Magyar Párt Ellenzéke irodája 3. számú körlevele, amelyben tiltakozásra szólítanak fel a Székelyföldi Néplap című újság betiltása miatt]. 1934. november 8. ANR ANIC. Fond 27. R375. C405.

⁴²⁴ Marosvásárhelyen a MADOSZ-t vezetők közül a Szigurancza Szabó Jenő újságíró, Bíró János gépész, Majláth Sándor asztalost, Oláh Béla szabót és Tail Gyula asztalost emelte ki, mint fő szervezőket. Egy új politikai szervezet a Fővárosban [román nyelven]. 1934. ANR ANIC. Col. 50. Vol.7. D4237. f. 995.

Nép útja című lapot, amelyik a *Székelyföldi Néplap* utolsó számaihoz hasonlóan már nyíltan a „romániai magyar dolgozók lapjának” nevezte magát.⁴²⁵

December 6-án Kolozsváron a MADOSZ naptárbizottságot állított fel. Az *Dolgozó Magyarság Naptárában* helyet szántak a naptárak szokásos tartalma mellett a baloldali irodalomnak, és a MADOSZ-propagandának is.⁴²⁶ A feladattal az 1934 nyarán Kolozsvárra költöző Bányai Lászlót bízták meg.⁴²⁷ Bányai a börtönben végképp elköteleződött a kommunizmus ügyének,⁴²⁸ és lelkesedéssel vetette bele magát a munkába.⁴²⁹

A *Nép útja* december 9-i számában számolt be a bukaresti pártszervezet megalakulásáról. A MADOSZ helyi szervezete Vincze utasítását követve arra vállalkozott, hogy felmérje a bukaresti magyarság helyzetét, de ugyanakkor célul tűzte ki azt is, hogy aktivistákat építsenek be a bukaresti magyar szervezetekbe, ahol a MADOSZ politikájának megfelelő propagandát fejthettek ki. A helyi szervezet kulturális téren egy bukaresti „Magyar Ház” létrehozását, a nemzetiségi sérelmek nyilvánosságra hozását, önálló helyi lap kiadását, valamint kulturális programok indítását is tervezte.⁴³⁰

A MADOSZ akkori méreteiről és akcióra vonatkozóan kénytelenek vagyunk nagyobb részt saját beszámolójukra hagyatkozni. Ez alapján úgy tűnik, hogy a MADOSZ 1934 decemberére egy lassan, de eredményesen épülő szervezet képét mutatta. A kolozsvári Központi Bizottság mintegy száz aktivistát koordinált, akik úgy folytattak propagandát, hogy beépültek a helyi vallásos és szociáldemokrata szervezetekbe, hogy meggyőzzék azok tagságát a „helyes” irányról. Azután, hogy a felforgató tevékenységgel megvádolt *Székelyföldi Néplapot* betiltották, a kolozsvári Sziguranca arra törekedett, hogy a madoszosokat gyűlésezés közepette érje tetten, és tartóztassa le őket. A szervezetépítés mikéntjéről Kolozsvárra

---

⁴²⁵ A Romániai Magyar Dolgozók Nemzeti Szövetsége [román nyelven]. 1934 december 4. ANR ANIC. Col. 50. Vol.7. D4298. f. 77.

⁴²⁶ Uo. f. 81.

⁴²⁷ Bányai Kolozsvárra költözése előtt az 1933-as letartóztatását, majd szabadulását követően visszavonultan élt Gyulafehérváron. A frissen házasodott Bányai a zsidó származású Gerő Margitot vette feleségül. Gerő Margit 1906. március 17-én született Budapesten. Máramaroszigeten érettségizett 1924-ben, s a kolozsvári egyetemen szerzett francia irodalom és nyelv szakos diplomát 1928-ban. A pedagógiai irányú érdeklődésű Gerő Margitról a név hasonlatossága és Bányai kommunista kapcsolatai miatt elterjedt erdélyi magyar körökben, hogy Gerő Ernő magyarországi kommunista politikus testvére lett volna. Ez az állítás hamis, Gerő Ernőnek (született: Singer) nem volt Margit nevű húga (ő volt a családban a legfiatalabb gyermek), s nagyobb testvérei között sem találunk ilyen nevű lányt. Ez természetesen azt nem zárja ki, hogy valamilyen szintű rokonság lehetett közöttük. Az információért Baráth Magdolnának tartozom hálával.

⁴²⁸ A momentumról bővebben lásd: Főcze János: Bányai László börtönben - Egy kommunista "megtérésének" története. In: Bécsi Tibor (szerk.): *Árnyak és árnyalatok: Tanulmányok a kommunizmus 20. századi történetéről*, Budapest, 2017, Prima Forma Tudományos Egyesület, 34-51.

⁴²⁹ Bányai László: Népi naptár (Önéletrajzi jegyzet I.) *Új Élet*, 1981/5.

⁴³⁰ *A nép útja*. 1934. december 9.

„tanulni” küldött aktivisták – főként parasztok – képzése is sikeresnek volt mondható.⁴³¹ Helyi szervezetük Maros, Csík, Háromszék, Udvarhely, Brassó, Temes, Torda megyékben és Bukarestben működött. A legerősebb ezek közül a Kolozs, Maros, Csík, Brassó megyei és a bukaresti volt. Az augusztustól decemberig terjedő időszakban a Gyimes völgyi sikeres tömegakció mellett még két ehhez hasonló esettel büszkélkedhettek három Kolozs megyei faluban: Mérán, Jákótelkén és Kalotadámoson.⁴³²

Elmondásuk szerint Mérán a MADOSZ segítségével számolták fel a hármas ugarrendszert, amelyik elsősorban a szegényebbek számára volt előnytelen. A rendszer szerint minden három holdból egyet nem lehetett bevetni, hanem közös legeltetésre kellett fenntartani. Ez az egy-öt holdas gazdáknak semmiféle előnyt nem jelentett, ugyanis ekkora földből nem tudtak több állatot tartani, míg a nagygazdáknak inkább hasznukra vált, mert volt ahová legeltetni hajtsák az állataikat. A tiltakozás során harminc gazda ment Kolozsvárra, ahol részt vettek az ezt tárgyaló állami Bizottság ülésén, és követelték a rendszer felszámolását. Végül sikerrel jártak: a Bizottság elismerte a rendszer jogtalanságát.⁴³³ Jákótelkén és Kalotadámoson egy ennél feszültebb helyzet állt elő. A mócok a román hatóságok beleegyezésével és támogatásával megpróbálták legelőt foglalni a magyaroktól. A két falu közösségét – ha hihetünk a beszámolójuknak – a madoszosok szervezték meg, akik aztán a felvonuló mócokat megverték. Ezzel elérték, hogy az utóbbiak elálltak a legelőfoglalástól.

Általánosan elmondható, hogy ekkoriban a MADOSZ „harcis szervezetként” lépett fel, de ugyanakkor szimpatizánsainak száma az OMPE korszakához viszonyítva nem nőtt lényegesen. A hatóságok akadályoztató tevékenysége egyszerre gátolta a kiépülést, de ugyanakkor olyan helyzeteket is teremtett, amelyeket a madoszosok ki tudtak használni. A *Székelgyföldi Néplap* betiltását ugyan súlyos csapásként élték meg, de abban reménykedtek, hogy falura visszaküldött, frissen képzett szimpatizánsok révén a helyi szervezetek erősödni tudnak. „Jelenleg nagy befolyásunk van, és mostantól egyrészt tőlünk, másrészt az anyagi

---

⁴³¹ Kolozs megyéből két, Maros megyéből két, Csík megyéből négy, Bihar megyéből két, Szamos megyéből egy, Brassó megyéből egy, illetve Bukarestből szintén egy személyt „képeztek ki”.

⁴³² „Raportul organizației NRM” MADOSZ) semnat ”Țăranul”. [A nemzeti-forradalmi szervezet jelentése]. 1934. december 7. ANR ANIC. Fond 27. R375. C433-439.

⁴³³ Mérai szegény földművesek harca. *Székelgyföldi Néplap*, 1934. november 4.

lehetőségektől függ, hogy szélesebb akciókba kezdhessünk, amelyekre feltétlenül szükség van” – értékelte a szervezet tevékenységét a KRP-nak az egyik jelentéstevő.⁴³⁴

A pártsajtóval kapcsolatos problémák sora azonban folytatódott: a Belügyminisztérium december 14-i határozatával felfüggesztette a *Nép útja* megjelenését is, és így újra szócső nélkül maradtak a MADOSZ-ban tevékenykedők.⁴³⁵ Az év decemberében még egy sikert könyvelhettek el a madoszosok: a *Dolgozók Naptárának* a kiadását. A darabonként tíz lejért értékesített naptárt a kolozsvári Victoria nyomdában nyomtatták ki. Ez érezhetően a parasztság irányába fordult: tematikájában a földművesek hasznára váló írásokat igyekeztek megjelentetni, de ugyanakkor nagy hangsúlyt fektetettek az egyszerűen, a baloldali világlátásnak megfelelően megfogalmazott politikai felvilágosítást szolgáló cikkek megjelentetésére is. A gépesítéssel, vagy például idegen szavakkal⁴³⁶ kapcsolatban nyújtott eligazítások mellett a „dolgozók irodalma” is helyet kapott a kiadványban: munkások és parasztok által írt versek, történetek. A szövegek között találjuk Józsa Béla Udvarhelyi Bálint álnéven írt versét. Józsa sógora, Nagy István Gyökér István álnév alatt jelentetett meg irodalmi szempontból értékelhető regényrészletet. Ugyanakkor a naptárban rövid életrajzokat is olvashattak az érdeklődők olyan történelmi személyiségekről, akiket a MADOSZ szervezői a román-magyar együttélés, az erdélyi progresszív és forradalmi hagyomány, valamint a baloldali gondolkodás előképeinek tartottak: Dózsa György, Martinovics Ignác, Horea, Cloșca és Crișan, Táncsics Mihály, Petőfi Sándor, Kossuth Lajos, valamint Ady Endre. A naptárba még egy oldalnyi egyházellenes propaganda is belefért. A kiadvány utolsó részében az OMPE és a MADOSZ történetét foglalták össze, és utaltak a sikeres tömegakcióikra. Végül szervezkedésre és csatlakozásra szólították fel az olvasóikat.⁴³⁷ A MADOSZ 1934 decemberében még egy kiáltványt adott ki, amelyik a naptárban bemutatott OMPE és

---

⁴³⁴ „Raportul organizației NRM” (MADOSZ) semnat „Țăranul”. [A nemzeti-forradalmi szervezet jelentése]. 1934. december 7. ANR ANIC. Fond 27. R375. C433-439.

⁴³⁵ A Romániai Magyar Dolgozók Nemzeti Szövetsége [román nyelven]. 1934. december 4. ANR ANIC. Col. 50. Vol.7. D4298. f. 92.

⁴³⁶ A „megmagyarázandó” idegen szavakat természetesen nem véletlenszerűen válogatták ki. Többek között a *burzsuj, bolsevik, darvinizmus, fasizmus, imperializmus, kapitalizmus, kollektívizmus, materializmus, mensevik, proletár, radikális, reakció, forradalom, szolidaritás* és az *utópia* fogalmának adták meg a közérthető és értelemszerűen baloldali olvasatú magyarázatát.

⁴³⁷ *A Dolgozó Magyarság Naptára az 1935-ös esztendőre*. Cluj-Kolozsvár, 1935, Szerkeszti az OMPE Naptár Bizottsága.

MADOSZ-történet, valamint a politikai üzeneteket tartalmazó részeknek nagyjából megfelelő tartalmú volt.⁴³⁸

Mindezeknek a dokumentumoknak a mondanivalója a MADOSZ kézi sokszorosításban terjesztett akcióprogramján alapult. Eszerint a MADOSZ a nemzetek közötti ellenségeskedés meghaladását tekintette egyik fő céljának. Ugyanakkor a szervezet fasisztaellenesnek vallotta magát. Úgy gondolták, hogy a román fasizmus a „romániai imperialista elnyomók” eszköze volt. A teljes magyar kulturális szabadság, az állami magyar tannyelvű iskolák létrehozása és fenntartása, a magyar megyék magyarok általi adminisztrálása is programpontjaik között szerepelt. Az országos románosítási politikát és az ipar románosítására vonatkozó törekvéseket is nehezményezték. Emellett a magyarokat sújtó különadók eltörlését, és a kisajátítások során megkárosított magyarok kárpótlását is elérendő célként határozták meg.

A kisiparosoknak szánt programjukban a MADOSZ magyar nyelvű tanítást és magyar nyelven tudó állami oktatókat követelt. Ugyanakkor kérték az egészségügyi segínyt folyósító állami szervezet autonómiáját, az ipari engedélyek adómentességét, az ipari adók eltörlését, valamint azok törlesztőrészeleteinek elengedését. A magyar parasztság számára az adók és tartozások törlését, egy számukra kedvező, újabb földkisajátítási akciót, és a magyar falvak útjai állami pénzen való javíttatását ígérték. A parasztság irányába is megismételték az iskolára vonatkozó követelésüket: autonóm, de az állam pénzén működő magyar tannyelvű iskolákat szerettek volna látni. Ugyanakkor kérték a Csíki Magánjavak visszaszolgáltatását is. A magyar ifjúság számára a MADOSZ akcióprogramja a következőket tartalmazta: az állami munkahelyek megnyitását, szabad és ingyenes oktatást, mozgási és gyülekezési szabadságot, valamint 18 éves kortól szabad választási jogot, és az érettségi törvény eltörlését kérték.⁴³⁹

III.2. Átmenet a népfrontos korszakba

Az 1935-ös évet a MADOSZ vezetősége bizakodva kezdte. Januári körlevelükben akcióik folytatása, eredményeik megerősítése és hálózatuk növelése reményének adtak hangot. Szembesülve azzal, hogy nem tudnak kiadni újságot, arra kérték a helyi szervezeteket

---

⁴³⁸ *Manifest al CC al MADOSZ, adresat oamenilor muncii maghiari din România, în care este demascată Partidul Maghiar și se cheamă la luptă împotriva lui și la organizare în cadrul MADOSZ-ului* [A Romániai Magyar Dolgozók Szövetségének kiáltványa]. Kolozsvár, 1934 december. ANR ANIC. Fond 27. R375. C450-451.

⁴³⁹ Jelentés a romániai magyar kommunisták szervezkedéséről [román nyelven]. 1934. július 24. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 6. D3829. f. 888-889.

és szimpatizánsaikat, hogy az addigi kiadványaikat azok elolvasása és feldolgozása után adják tovább, és azt is, hogy adott esetben gondoskodjanak a városból vidékre való juttatásukról. Ugyanakkor a gyimesi lázadás miatt perbe fogott csángók megsegítésére a csíkszeredai törvényszék elnökének címzett tiltakozói ívek kitöltésére adtak instrukciókat. Ezekből két példányt kértek: egyet a bíróság elnökének, és egyet a MADOSZ Központi Titkárságának címére. A Kolozsvárra küldendő másolatok értelme feltehetőleg információgyűjtés és hálózatépítés volt, amellet, hogy azt ígérték, hogy ha a román hatóságok újra engedélyezik saját lap kiadását, akkor abban majd leközlök a csángók ügyében szolidarizálók neveit. Emellett az akció kiszélesítésében is gondolkodtak: olyan személyek elérhetőségét kérték, akik vállalták volna azt, hogy a gyimesiek mellett tanúskodnak, és a csíkszeredai bíróság előtt hajlandók lettek volna a nemzetiségi és gazdasági problémáikról beszélni. Arra szerettek volna ugyanis rámutatni, hogy a csángók problémái általános jellegűek, és hogy a nemzetiségi, valamint gazdasági elnyomásuk elleni tiltakozásuk jogos, hiszen ilyenre senkinek semmilyen címen nincs joga. A védelem megszervezésének a módja az 1928-as, többek között Luka László ellen indított pert idézte.

A fentebb említett kiáltványukat is több példányban küldték ki. Azt hagyták meg a helyi szervezeteknek, hogy minél többet adjanak el a két lejes példányokból, de ugyanakkor ingyenes példányokat is küldtek, hogy azoknak is jusson, akik nem tudták volna kifizetni az árát. A visszaküldendő összeggel kapcsolatban ugyanakkor panaszkodtak, voltak ugyanis olyanok is, akik még a rég megszűnt *Népakarat* számait sem fizették ki. Januári körlevelükben a *Dolgozók Naptárának* sikeréről is hírt adtak. Azt írták, hogy ha akadt még olyan példány, amelyiket a helyi szervezetek nem tudtak eladni, akkor azt mindenképpen küldjék vissza, mert a raktáron lévő példányok már mind elfogytak, és közben további százas tételekre vonatkozó rendelések futottak be.⁴⁴⁰

Ugyanakkor folytatódtak a helyi szervezetek alakító gyűlései is. Így 1935. január 27-én vasárnap Zilahon Mezei Lajos és Szepesi Sándor szabó jelenlétében hivatalosan is megalakult a MADOSZ ottani szervezete. A Vezető Bizottságban Burnian Károly szabót elnöknek, Tunyogi Gyula parasztot alelnöknek, Ecsedi Lajost pedig pénztárnoknak választották.⁴⁴¹

---

⁴⁴⁰ A MADOSZ „Kedves testvérek” című körlevele [román nyelven]. 1935 január. ANR ANIC. Fond 27. R375. C490.

⁴⁴¹ A Romániai Magyar Dolgozók Nemzeti Szövetségére vonatkozó jelentések 1935 januárjából [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol.7. D4298. f. 113-114.

A bukarestiek közben arra törekedtek, hogy a MADOSZ új lapot jelentethessen meg. A már említett Szikszai Gyula újságíró *Bukaresti Néplap* címmel próbált meg egy új madoszos újság kibocsátására engedélyt szerezni. Szikszai kérelmében úgy érvelt, hogy a román államnak ez azért áll az érdekében, mert a kiadványba írók antirevizionista kampányt fognak folytatni. Sőt, kiemelte, hogy az első számban már olyan cikket készülnek lehozni, amellyel Gömbös Gyula magyarországi miniszterelnök politikáját fogják kritizálni. Azonban a román hatóságok végül visszautasították Szikszai kérelmét a lap engedélyeztetésére vonatkozóan.⁴⁴²

Januárban a Gyimes völgyiek támogatására küldendő tiltakozó ívek, és a tanuk adatainak összegyűjtésére tettek közzé külön felhívást. „Magyar dolgozó testvérek! A gyimesi testvérek harca a mi szervezetünk harca volt. Az ők harcuk eredményét minden magyar dolgozó érzi. Mindannyiunknak kötelességünk megvédeni azokat a testvéreket, akik a mi érdekünkben is harcoltak, akik harcaikkal mindannyiunknak utat mutattak nemzeti felszabadulásunk felé” – állt a Mayer László MADOSZ-főtitkár aláírásával ellátott dokumentumban.⁴⁴³

Az eredetileg január 25-re kitűzött tárgyalást azonban február 27-re halasztották, s így tovább húzódott az ügy. Ugyanakkor a titkosszolgálat számára ekkor már túlságosan gyanússá vált, hogy a MADOSZ kiáltványaiban és körleveleiben a Gyimes völgyi megmozdulás eseményeit saját harcának nevezi.⁴⁴⁴ Azt feltételezték, hogy ennek akár alapja is lehet. Hogy tisztázhassák, mi is történt, a rendőrfőkapitány 1935. január 30-én parancsba adta, hogy derítsék ki, ki szervezte meg a csíkszeredai bíróság elnökéhez érkező tiltakozó ívek küldését, valamint azt is, hogy az illető konkrétan milyen kapcsolatban állt a megmozdulás résztvevőivel.⁴⁴⁵

A hatóságok a Kolozs megyei Désről küldött tiltakozó ívek szálán indultak el, hogy felgöngyölítsék a hálózatot. Kiderítették, hogy Désen már 1934 februárjától működött az OMPE helyi szervezete, és azonosították a vezetőjét, Horváth Sámuel huszonnyolc éves dési cipészt. A dési szervezet létrejötté jól illusztrálja a MADOSZ szervezkedési módszereit. Miután Horváth megrendelte a *Népakaratot*, Séra Zoltán meglátogatta szülővárosában. Ő

---

⁴⁴² Uo. f. 115-117.

⁴⁴³ *Apel al Secretariatului central al MADOSZ-ului cu privire la organizarea unei campanii de protest împotriva procesului intentat țăranilor din Valea Ghimeșului* [A MADOSZ felhívása összes megyei, járási és falusi intézőbizottságához]. Kolozsvár, 1935 január. ANR ANIC. Fond 27. R375. C567.

⁴⁴⁴ A Romániai Magyar Dolgozók Nemzeti Szövetségére vonatkozó jelentés [román nyelven]. 1935 február 11. ANR ANIC. Col. 50. Vol.7. D4298. f. 118.

⁴⁴⁵ Mayer László és Horváth Sámuel peranyaga [román nyelven]. 1935. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 4.

bízta meg a dési cipészt a lap terjesztésével, valamint a helyi OMPE-szervezet megalakításával. Horváth 1934 júliusában Kolozsvárra látogatott, ahol megismerte Vinczét és Mezeit, majd magát Mayer is. Utoljára a désieket a MADOSZ-szá alakult OMPE részéről Mezei látogatta meg 1935 januárjában. Azon kívül postán tartották a kapcsolatot Kolozsvárral. Az egyik ilyen levélben Mayer aláírásával érkezett 1935. februárjában az a felhívás, amelynek nyomán Horváth támogató aláírásokat kezdett gyűjteni a helyi munkások szakszervezetének egyik helyiségében, és többeket megnyert a gyimesi csángók ügyének. Az így összegyűjtött aláírásokat Horváth megbízásából egy másik cipész, Kászonyi Sándor adta fel a csíkszeredai törvényszék címére, de – ugyancsak Horváth utasítására – álnevet (Szász János) írt a levél feladójához. Horváth a kihallgatói előtt azzal védekezett, hogy tudomása szerint semmi törvénybe ütközőt nem cselekedett.⁴⁴⁶

A nyomozók így Horváthon keresztül jutottak el Mayer Lászlóhoz, akit február 18-án vettek őrizetbe Kolozsváron. Az akció során házkutatást tartottak a MADOSZ kolozsvári székhelyén, ahol Mayer is tartózkodott. Mayer azt állította, hogy a Gyimes völgyiek lázadásáról a sajtóban olvasott először, és amikor decemberben otthon, Csíkszeredában tartózkodott, hozzájutott a gyimesiek ellen összeállított vádirathoz. Ebből elmondása szerint azt a következtetést vonta le, hogy a lázadás nem az állam ellen irányult, hanem annak társadalmi okai voltak, és emiatt a csángók letartóztatása, majd perbe fogása nem volt igazságos. Ugyanakkor azt is elmondta, hogy miután december végén visszatért Kolozsvárra, tizenkét példányban küldte el a gyimesiek melletti szolidaritás jegyében írt petíciót: két példányt Désre, hármat Zilahra, hármat Marosvásárhelyre, kettőt Margittára és további kettőt Brassóba postázott.⁴⁴⁷

Mayerrel párhuzamosan a háromszéki Kézidalbistről a negyvenhét éves Kicsid Mózes és a Máramaros megyei Kosztafalváról (Coștini) Eugen Drimușt állították elő amiatt, hogy a gyimesiekkel szolidarizáltak. Kicsid Mózesről a lakásán tartott házkutatás során derült ki, hogy már 1933 óta kapcsolatban állt az OMPE-vel, és hogy több társával együtt aktív szervezeti életet éltek. Kicsidet és társait végül csak kihallgatták, letartóztatásukra nem találtak alapot.⁴⁴⁸ A történetben sajátos színfoltot jelentenek a magukat kivétel nélkül

---

⁴⁴⁶ Horváth Sámuel kihallgatási jegyzőkönyve [román nyelven]. 1935 február 18. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 23.

⁴⁴⁷ Mayer László kihallgatási jegyzőkönyve [román nyelven]. 1935 február 19. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 25.

⁴⁴⁸ Kicsid Mózesrel kapcsolatos nyomozás [román nyelven]. 1935 február. ANR ANIC. Col. 96. D1198. f. 6-71.

románnak valló kosztafalviak,⁴⁴⁹ akik a harmincöt éves Eugen Drimuş-sal az élen egyszerű szolidaritásból küldtek tiltakozó íveket a gyimesiek támogatására. A kihallgatásukat követően a kosztafalviakat is szabadon engedték.⁴⁵⁰

Mayer Lászlónak nem volt ilyen szerencséje: őt előzetes letartóztatásba helyezték, és a kolozsvári Sziguranca börtönében tartották fogva. Csak március 13-án, letartóztatása után majdnem egy hónappal később került sor Mayer második rögzített kihallgatására. Ekkora Mayert már megtörték⁴⁵¹, azonban még mindig ártatlanságához ragaszkodó emberként beszélt a történetéről. A korábban felvett jegyzőkönyvvel szemben kihallgatóit már nem annyira a kiáltvány érdekelte, hanem a MADOSZ jellegéről és a gyimesiekkel fenntartott kapcsolatáról faggatták. Amellett, hogy elmesélte a szervezet történetét, amelyet vezetett, Mayernek arra is magyarázatot kellett adnia, hogy mit ért az alatt, hogy a csángókat nemzetiségi szempontból elnyomja a román állam, valamint, hogy mire gondol, amikor a román imperializmust okolja a magyarok által elszenvedett sérelmekért? Mayer az első kérdésre példaként a magyar állami iskola biztosításának, valamint a magyar nyelv adminisztrációban történő használatának a hiányát hozta fel, és annak a véleményének adott hangot, hogy ezeket a feladatokat az államnak kellene ellátnia. Ezt követően azt is levezette, hogy miért beszél román nemzeti imperializmusról: szerinte a nemzetiségi elnyomás létezése az egyértelmű bizonyítéka annak, hogy román imperializmusról beszélhetünk, hiszen az a „nemzetiségi elnyomás anyja”.⁴⁵² A kihallgatása után Mayert egészen a május 7-re kitűzött peréig előzetes letartóztatásba tartották.

A gyimesi csángók négyszer elhalasztott perét végül 1935. április 13-14. között tárgyalták. A védelmet a MADOSZ és a kommunista párt szervezte meg. Törökfalvi István kolozsvári⁴⁵³, Petre Grozdea bukaresti, Radu Olteanu brassói és Ion Gheorghe Maurer

---

⁴⁴⁹ Eugen Drimuş mellett Ardelian András, Şraiu Antont, Batnaruc Gheorghet, Bercea Victort, Turner Ştefant, Horvat Ştefant, Iliş Iosifot, Ardelian Gheorghet, Ţânţar Alexandrut, Razovleanu Ilonát, Jormeni Franciscot, Bacea Ioant, Lazar Tereziát, Mezei Árpádot, Merza Dejut, Ivanovici Mariát, Bacea Franciscot, Pautlie Alexandrut, Gagea Bélát, Cosovan Ioant, Traitli Ludovicot, Drimuş Emilt, Iormeni Josifot és Traitli Petrut állították ekkor elő.

⁴⁵⁰ Eugen Drimuş és társai kihallgatásának jegyzőkönyve [román nyelven]. 1935. február 2. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 81-89.

⁴⁵¹ Legalábbis erre lehet következtetni remegő kezű aláírása, valamint vallomásának gyökeres megváltoztatása alapján.

⁴⁵² Mayer László kihallgatási jegyzőkönyve [román nyelven]. 1935. március 13. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 95-105.

⁴⁵³ Törökfalvi István ügyvéd kapcsolata a kommunizmussal még a kolozsvári diákévei idejére tekintett vissza. Az akkor joghallgatót ott találjuk ugyanis az egyik, Demeter János és Mayer László vezette kolozsvári egyetemi kommunista sejtben. *Ismertlen személy visszaemlékezése. 1979. február 19.* CSSZM. BLH.

segesvári⁴⁵⁴ ügyvédek vállalkoztak a gyimesiek képviselőjére. A per eredményeképpen négy személyt ítélték el. Ezek közül Tankó Imre Vajdát háromhavi fogházra és ötezer lej pénzbírságra, Sántha Anna Perdit egy havi fogházra és ötszáz lej pénzbüntetésre, valamint Bilibók György és Cojocarú György gyimesbükkői lakosokat tizenöt-tizenöt napi fogházra és ötszáz lej pénzbüntetésre ítélték. Tankó Imre Vajdát az öt pontos követelést tartalmazó beadvány „sugalmazása”⁴⁵⁵ miatt lázításban találták bűnösnek. Sánthát, Bilibókot és Cojocarut hatóság elleni erőszakért ítélték el. A többi vádlottat felmentették.

Mayer után rövidesen Vincze Jánost is letartóztatták, majd sajtópere után egy év börtönbüntetésre ítélték. Míg Vincze letartóztatásával az egyik fontos lapszerkesztőt, és meghatározó szervezőjüket veszítették el, addig Mayerrel még ennél is súlyosabb csapás érte őket: a rendkívül aktív főtájkárjukat zárták be. A MADOSZ aktivistái elleni hatósági fellépés egy időszakra megbénította a szervezetet. A megszorított letartóztatásoknak híre ment, és az ígéretesnek tűnő terjeszkedés megakadt. A nemzeti-forradalmi MADOSZ válságából nem mutatkozott egyszerűen járható kiút.

Ráadásul a MADOSZ még mindig folyamatban lévő hivatalos elfogadtatásának az ügye is bizonytalan kimenetellel kecsegtetett. Az ehhez szükséges státútum kidolgozását Emanoil Saphir ügyvéd segítségével írták meg. Eszerint a Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége (Uniunea Muncitorilor și Țăranilor Maghiari din România) székhelye Kolozsváron volt. A szövetség céljaként a romániai magyarság kétkezi és értelmiségi dolgozói politikai, kulturális és gazdasági téren való megszervezését és vezetését határozta meg. Tagja bármely huszonegy évet betöltött román állampolgár lehetett, aki a MADOSZ céljait és programját elfogadta. Minden tag szavazati joggal rendelkezett, a vezetőséget megyei szinten közvetlenül és titkosan választották meg. A helyi szervezetek (amelyekről nem esik szó a státútumban) tíz-huszonöt tagú megyei bizottságokat választhattak, és megyei gyűléseket kellett tartaniuk évente legalább egyszer. A kolozsvári székhelyű Központi Bizottság nyolc-húsz tagból állt. A MADOSZ országos közgyűlésén, amit két évente szándékoztak összehívni, minden megyei

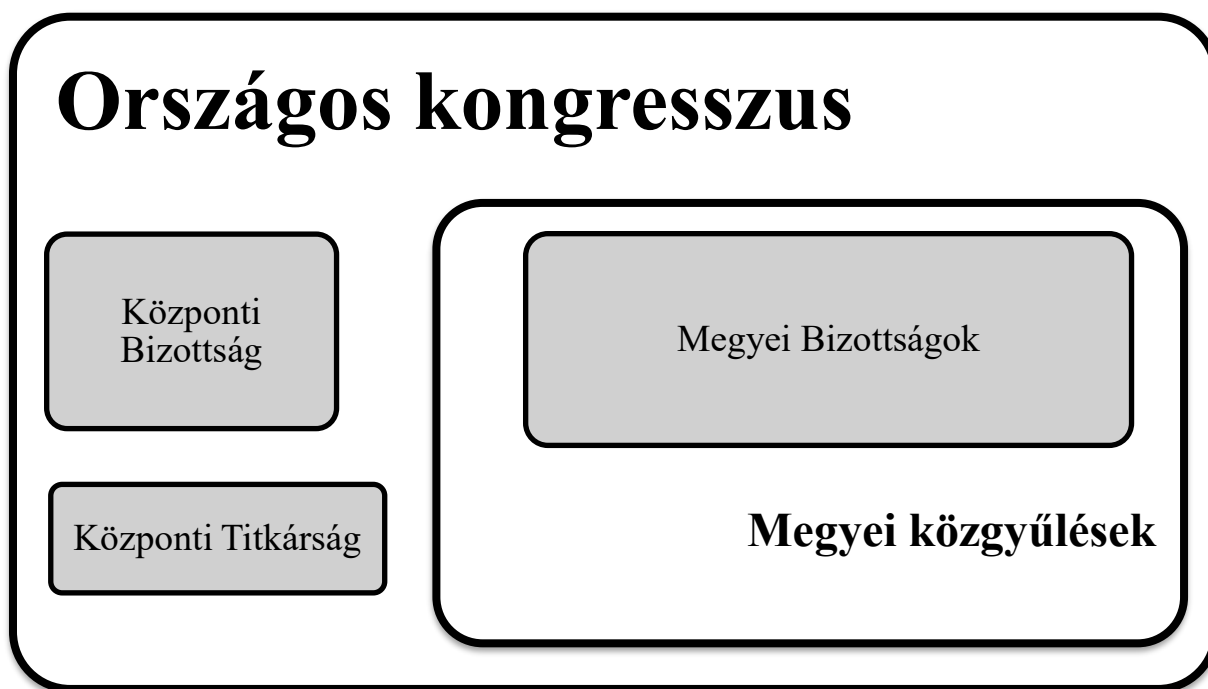
---

⁴⁵⁴ Ion Gheorghe Maurer 1902. szeptember 23-án született Bukarestben. Szülei, Josef Maurer és Jeana Demaret mindketten francia nyelvet tanítottak a román fővárosban. Maurer jogot hallgatott, majd 1927-ig a bírósági hivatalban dolgozott. Ezután beiratkozott az ügyvédi kamarába, s fokozódó érdeklődéssel fordult a marxizmus felé, majd felajánlotta az egyik általa ismert párttagnak (Petre Zissu), hogy ingyen elvállja a kommunista bírósági ügyeinek védelmét. 1936-ban tagja lett ugyanakkor a Radikális Parasztpárt és az Demokratikus Ügyvédek Blokkja (Blocul Avocaților Democrați) népfremszervezeteknek is. Ion Gheorghe Maurer önéletrajza [román nyelven]. D. n. ANR ANIC. Fond CC al PCR. Secția Cadre (Kádérosztály). M1735. f. 42-43.

⁴⁵⁵ Mint a nyomozás megállapította, a szöveget Póra Imre vetette papírra, és Tankó Imre Vajda diktálta. Lásd a gyimesi lázadás leírását.

bizottság a tagok számának megfelelően, ötven tag után egy képviselővel, de megyénként nem több, mint ötven, és nem kevesebb, mint tíz küldöttel vehettek részt. Végül a statútum szerint ez a küldöttség választotta a négy-hat tagú Központi Titkárságot a Központi Bizottság kolozsvári tagjaiból.⁴⁵⁶

3. ábra. A MADOSZ szervezeti ábrája az 1935 februári statútuma alapján

A MADOSZ időszakos megbénulásához hozzájárult a kommunista mozgalomban tapasztalható általános bizonytalanság, amit a Kominternben zajló változások okoztak. 1934 májusa és júliusa között zajlottak le a Komintern VII. kongresszusát előkészítő munkálatok. Ezeknek a végére már lehetett látni, hogy az addigi irányvonal, amelyiknek fontos pontja volt a „szociálfasizmus” elleni harc, egyre kevésbé élvezi Sztálin támogatását. Megkérdőjeleződött az a tézis is, amelyik szerint az egykori *cordon sanitaire* országai többnemzetiségű imperialista államok, amelyek elnyomják a kisebbségeiket, és így azoknak a nemzeti-forradalmi mozgalmak révén történő forradalmasítása, valamint feldarabolása a kívánatos. Ezzel szemben fogalmazódott meg a Reichstag felgyújtása miatti perben felmentett, és ennek

---

⁴⁵⁶ A Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége statútuma [román nyelven]. 1935 február. ANR ANIC. Fond 27. R375. C576.

nyomán nagy nemzetközi népszerűsége szert tett bolgár Georgi Dimitrov népfreont politikája.

A VII. kongresszus előkészítésének egyik legfontosabb vitája 1934. július 2-án zajlott. Dimitrov már ekkor megkérdőjelezte az addigi irányvonalat. Óvatosan ugyan, de felvetette a „szociálfasizmus” tézisének a felülbíralásának a szükségességét. A viták során a korábbi irányvonal támogatói maradtak alul. Kun Béla például hajlandó volt engedményekre ebben a kérdésben, de még 1934-ben is ragaszkodott ahhoz a téziséhez, amelyik szerint, ha az egységfront szükséges is, azt nem a szociáldemokraták vezetőségével, hanem alulról, a munkások egységfrontba szervezésének platformjáról kell megvalósítani.⁴⁵⁷

A korábban még szociálfasiztának bélyegzett szociáldemokraták fenntartásokkal fogadták a váltást. A két munkásinternacionálé ugyan tárgyalásokba kezdett, de a szociáldemokraták elzárkóztak attól, hogy általános vállalásokat tegyenek, főként arra hivatkozva, hogy a tagszervezeteik helyzete lényegesen különbözött.⁴⁵⁸ Romániában az RSZDP⁴⁵⁹ és az OSZT egymás után utasították vissza a kommunisták egységfront-ajánlatát.⁴⁶⁰

A Komintern rendelkezéseinek megfelelően a KRP változtatott korábbi irányvonalán. Az 1935-ös februári határozatában már nem a nemzeti-forradalmi célkitűzések, illetve a „szociálfasizmus” elleni harc szerepelt kiemelt helyen, hanem a népfreont megvalósítása. A határozat ugyanakkor a MADOSZ-nak is új feladatokat írt elő, ugyanis azt mondta ki, hogy „a nemzetiségek harca egy kell legyen az antifasizta népfreont meghatározó tényezői közt”.⁴⁶¹ A RSZDP Központi Titkársága válaszul arra, hogy a helyi szervezetek az egész ország területén sorra kapták az egységfront-ajánlatokat a kommunistáktól, határozatban tiltotta meg az ezzel kapcsolatos tárgyalások megkezdését arra hivatkozva, hogy csak a központi pártvezetőség hivatott állást foglalni.⁴⁶²

A Komintern 1935. július 25-én megkezdődött VII. kongresszusán Kun Bélát már nem jelölték az elnökségbe, mintegy baljós előjellel szolgálva csillaga leáldozásához. Ebben a folyamatban már az sem segített, hogy kongresszusi beszédében önkritikát gyakorolt, s magáévá tette a népfreont irányvonalát. Önkritikája ellenére sem választották be a Komintern Végrehajtó Bizottsága elnökségébe. Marginalizálása egyben a tizenötévig folytatott,

---

⁴⁵⁷ Borsányi György: *Kun Béla. Politikai életrajz*, i. m. 358-365.

⁴⁵⁸ A két Internacionálé megbízottai által folytatott tanácskozásról kiadott jelentés. *Előre*, 1934. október 28.

⁴⁵⁹ Pártunk végrehajtóbizottsága beszüntette az egységfront tárgyalásokat. *Előre*, 1934. november 18.

⁴⁶⁰ A munkás egység jelében zajlott le az országos szakszervezeti kongresszus. *Előre*, 1934. november 4.

⁴⁶¹ Lipcsey Ildikó: A román kommunista párt a nemzetiségi kérdéstről (1921-1945). *Tiszatáj*, 1987/9, 79-89.

⁴⁶² Az összes pártszervezetek figyelmébe. *Előre*, 1935. március 10.

meghatározó Kominternbéli politizálásának is a végét jelentette.⁴⁶³ A nemzeti-forradalmi mozgalmakat elgondoló, a *cordon sanitaire* országait imperialista államokként felbontani akaró Komintern ideje lejárt. A Dimitrov vezette Komintern az antifasiszta népfront létrehozásán munkálkodott a náci Németország ellen.

A Kominternben zajló változások természetesen legyűrűztek a MADOSZ szintjére is. A Komintern részéről Jakabovics Jenőt⁴⁶⁴ küldték Kolozsvárra, hogy segítse a KRP-t az irányváltásban. Jakabovics a KRP Románián kívül székelő politbürojának volt tagja. Mikor 1935 elején Kolozsvárra érkezett a KRP Központi Bizottságának instruktoraként, Bányai Lászlóval kötötték össze. Bányai visszaemlékezése szerint nagyjából hetente találkozott a tapasztalt Jakaboviccsal, aki beavatta a KRP és a Komintern párt kulisszatitkaiba, Bányai pedig cserébe segített neki eligazodni az országostól lényegében külön életet élő erdélyi és bánsági tartományi pártszervezet, és az erdélyi kulturális elit viszonyai között. Bányai szerint ez a kapcsolat mindkettőjük számára meghatározó jelentőségű volt.⁴⁶⁵

Bányai párttaggá válása vizsgája egy Gyergyóditróba tartott „konferencián” történt, ahol az összegyűlt parasztok előtt adott elő.⁴⁶⁶ Itt a MADOSZ-nak ekkorra eredményesen működő, a ditrói Gál Imre vezette helyi szervezete volt,⁴⁶⁷ és Gyergyó térségében a kommunistáknak hagyományosan nagyobb befolyásuk volt, és szélesebb szimpatizáns-táborral rendelkeztek, mint Csíkban.⁴⁶⁸ Feltehetőleg a gyűlésen résztvevő Mezei ítélte a párttagságra alkalmasnak Bányait a „konferencián” való szereplését követően.⁴⁶⁹

Bányai László unokatestvére, Mayer László bebörtönzése után rövidesen átvette a főtitkári tisztségét, és arra törekedett, hogy a szervezetet a román törvények szerint teljes jogú politikai pártként fogadtassa el. Az évben a MADOSZ-t névlegesen vezető Blázi István elnököt is leváltották. A szervezet első elnöke tevékenysége nagyjából abban állt, hogy beleegyezését adta a neve használatába. Helyét Szepesi Sándor vette át.

---

⁴⁶³ Uo. 365-368.

⁴⁶⁴ A zsidó származású Jakabovics Jenő 1902. június 10-én született az Udvarhely megyei Kadácson. A vasesztergályos Jakabovics hamar bekapcsolódott a kommunista mozgalomba, 1921-1923 között Marosvásárhelyen, majd 1926-1929 között Bukarestben tevékenykedett. 1929-1930 között Moszkvában aktívált.

⁴⁶⁵ Bányai László: A politika előiskolája (Önéletrajzi jegyzet III.). *Új Élet*, 1981/7, 14.

⁴⁶⁶ Bányai László: *Válaszúton*, i. m. 164-165.

⁴⁶⁷ Gál Imre a források egyik részében *Gáll* Imreként jelenik meg.

⁴⁶⁸ Erről bővebben lásd Garda Dezső: *A Magyar Párt és Gyergyószentmiklós közléte az 1919-1933 közötti időszakban. II. kötet*. Csíkszereda, 2013, Státus Kiadó.

⁴⁶⁹ Bányai László: *Válaszúton*, i. m. 164-165.

A MADOSZ névváltoztatását végül májusra ismerték el a hatóságok, ám választási jelet továbbra sem adtak a szervezetnek.⁴⁷⁰ Kevés vigaszt jelenthetett valószínűleg ez a részleges győzelem Mayer Lászlónak, akit végül júniusban megtartott perében másfél év börtönbüntetésre, tizenötezer lej pénzbírságra ítélték és tíz évre megtiltották a politikai jogai gyakorlását. A dési MADOSZ vezetője, Horváth Sámuel ugyanabban a perben fél év börtönt, ötezer lej pénzbírságot kapott büntetésként, politikai jogait neki is tíz évre függesztették fel. Az ítélet indoklása szerint tevékenységükkel veszélyt jelentettek az államrendre.⁴⁷¹

A *Brassói Lapok* a népfrontos váltást követően nyitottabbá vált a baloldali írók és újságírók előtt.⁴⁷² Ezzel magyarázható valószínűleg, hogy 1935-ben a madoszos értelmiségiek közül Méliusz József és Balogh Edgár is a lapba kezdett írni.⁴⁷³ Mielőtt a *Brassói Lapok*hoz került volna, Méliusz József a *Korunk* főmunkatársaként dolgozott, Gaál Gábort pedig mentorának fogadta el, és egyfajta apafiguraként tekintett fel rá. A *Korunktól* való távozása sem elvi okokból történt, hanem amiatt, mert Gaál folyóiratának bevételeiből nem tudta fedezni Méliusz fizetését. A *Brassói Lapok*nál 1935 elejétől fogva főleg irodalmi tematikájú cikkeket írt.

Balogh Edgárt 1934 áprilisában utasították ki Csehszlovákiából közismert kommunista tevékenységére hivatkozva, számos másik rendezetlen állampolgárságú és kommunista fiatallal együtt. Mivel Balogh temesvári születésű volt, és így rendelkezett román állampolgársággal, még abban a hónapban útlevelet kért a prágai román képviselőtől. Közben kiderült, hogy Romániában katonaszökevénynek számít. Hazautazása után jelentkezett a

---

⁴⁷⁰ Bányai László: Küzdelem a törvényesítésért (Önéletrajzi jegyzet II.). *Új Élet*, 1981/6, 14.

⁴⁷¹ A 6. hadbírószág 335. sz. határozata [román nyelven]. 1935. június 14. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 260-266.

⁴⁷² Érdekes adalék, hogy a *Brassói Lapok* főtulajdonosa Kahána Bernát, Kahána Mózes nagyobbik testvére volt. Ez utóbbi pedig a nemzetközi kommunista mozgalom kiemelkedő aktivistájának és megbecsült baloldali írónak számított az időszakban.

⁴⁷³ Balogh Edgárt Szentimrei Jenő arra hivatkozva kérte meg, hogy publikáljon a *Brassói Lapok*ba, hogy Balognak is és az újságnak is jót tenne az együttműködés. „Nagyon szerencsésnek tartanám, ha szervesen bekapcsolódhatnál a BL munkájába. Új hangot - nálunk újat - és komoly tájékozottságot hozol, amelyre az olvasók széles rétegeinek szüksége van. És hitem szerint a lapnak sem árthat, hiszen tájékozódása, ha nem is közös, de mindenesre párhuzamos síneken mozog. Én is úgy érzem, Brassónak egyre fokozódó szerepe van és lesz Románia és a romániai magyarság életében. Talán erről is beszéltem veled ittlétedkor. Nagyon kíváncsós volna tehát, ha a magyarság szellemi értékei is Brassó körül koncentrálnának, hogy részt vehessenek idejében az új szellemi és gazdasági központ kialakításának munkájában?” – írta neki 1935-ben Méliuszon keresztül. *Szentimrei Jenő levele Balogh Edgárhoz*, 1935. szeptember 3. Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) Kézirattára. Méliusz József hagyatéka (MJH). V.5583/691.

hadseregbe, ahol a lugosi 17-es gyalogezredbe sorozták be, és elkezdte a kötelező katonai szolgálata letöltését.⁴⁷⁴

A *Brassói Lapok* hasábjain 1935. szeptember elsején jelent meg Méliusz interjúja, amelyben mintegy bemutatta Balogh Edgárt, a szlovenszkói magyar világot, valamint Balogh jórészt a Sarló mozgalomban kifejtett baloldali tevékenységét az erdélyi magyar újságolvasóknak.⁴⁷⁵ Méliusz és a MADOSZ-hoz frissen csatlakozott Balogh megjelenése a *Brassói Lapok*nál azt is jelentette, hogy a szervezetnek az eddigieknél sokkal szélesebb kört elérő sajtója lett, ahol elhelyezhették azokat a híreket, amelyeket fontosnak tartottak a mozgalmuk szempontjából.

Bányai főtitkárságával és Jakobovics mentorálásával új erőre kapó, immár népfrontos MADOSZ a KRP 1935. februári határozatának és a Komintern irányvonalának megfelelően népfrontos ajánlatokkal fordult a különböző, demokratikusnak ítélt politikai szervezetekhez, amelyeket alkalmasnak gondoltak a népfront programja elfogadására. Először inkább a MADOSZ-hoz hasonló, az KRP-hoz többé-kevésbé kötődő politikai szervezetekkel vették fel a kapcsolatot. Az KRP részéről Gavrilă Birtaş és Józsa Béla és Bányáival győzték meg Kolozsváron Petru Grozát arról, hogy álljon a népfrontos mozgalom élére.⁴⁷⁶ A MADOSZ ennek megfelelően 1935. szeptember 24-én kötötte meg a Petru Groza vezetésével működő Ekésfronttal Groza szülőfalujában, a Hunyad megyei Bácsiban⁴⁷⁷ az első ilyen jellegű antifasiszta, népfrontos szövetséget. Közös akcióprogramjukban a háború elleni fellépést határozták el, és lefektették, hogy együtt harcolnak majd a polgári szabadságjogokért, a kisebbségi anyanyelvi oktatásért, az adócsökkentésért, valamint a termőföldek, a legelők és az erdők közösségi tulajdonáért. Ugyanakkor emellett is állást foglaltak, hogy Romániában

---

⁴⁷⁴ Jelentés a Csehszlovákiából kiutasított román állampolgárságú diákokról [román nyelven]. 1934. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 6. D3829. f. 921. Balogh önéletrajza ellentmondásban van a dokumentum dátumozásával: míg a jelentés 1934 áprilisára teszi Balogh kiutasítását, önéletrajzában 1935 áprilisa szerepel. A jelentés szerint Balogh 1934 áprilisáig élt Pozsonyban, amikor a prágai konzulátushoz fordult, hogy útlevelet kérjen román állampolgárságára hivatkozva. Miután megkapta, Prágából nem tért haza, hanem eltávozott az országból. A jelentéstevő azt feltételezte, hogy Balogh már katonai szolgálatát töltötte Romániában. Vö. Balogh Edgár: *Hét próba*. Budapest, 1965, Szépirodalmi Kiadó, 377.

⁴⁷⁵ Méliusz József: Szlovenszkói magyar erdélyi otthonra talál. *Brassói Lapok*, 1935. szeptember 1. Balogh és Méliusz korábról ismerték egymást, Méliusz németországi tanulmányútja idején is megállt nála Pozsonyban.

⁴⁷⁶ Birtaş, Józsa Béla és Rácz Gyula 1935 júliusában először több ekésfrontos politikussal (Romulus Zaroni, Belea Miron és Ion Moga Fileru) beszélgetett, majd a Grozát korábban nem ismerő, éppen Kolozsvárra költözött Bányai Lászlót küldték Dévára, hogy kolozsvári találkozóra hívja a Front vezetőjét. Birtaş állítása szerint Grozával a kolozsvári ortodox püspökség vikáriusának dolgozószobájában tartották meg a konspiratív gyűlést, ahol megszületett az egyezés, amelyik szerint közös politikai platformot hoztak létre, s egyben előirányozták a MADOSZ-szal való hivatalos kapcsolatfelvételt. Gavrilă Birtaş: Az Antifasiszta Demokratikus Arcvonal kezdeteiről. *Korunk*, 1971/4, 519-521.

⁴⁷⁷ Bács 60 kilométerre fekszik Bányai szülővárosától, a szintén Hunyad megyei Körösbányától.

nemzetiségre való tekintet nélkül lehessen munkát vállalni, és felszólították a romániaiakat, hogy tömörüljenek egységfrontba a fasizmus ellen.⁴⁷⁸

A madoszosok és az Ekésfront a bácsi szövetséget székelyföldi gyűléssel, Gyergyóditróban akarták megerősíteni, de erre a gyergyószentmiklósi főszolgabíró nem adott engedélyt. Így végül a madoszosokat hívták meg az Ekésfront dévai kerületi gyűlésére, ahol többek között Szepesi Sándor is beszélt a MADOSZ részéről. A gyűlésen az OMP képviselőjében, megfigyelőként László János dévai csángótelepi gazda is részt vett, és fel is szólalt a rendezvényen, méltatva a kérdésben mutatkozó román-magyar egyetértést.⁴⁷⁹

A madoszosok az Ekésfronttal kötött népfrontos szövetség nyomán hasonló célú kéréssel keresték fel az OMP-t. Ezen a találkozón a madoszosokat Bányai László, immár hivatalosan titkárként és Szepesi Sándor elnök képviselte. A korábban propagandájának és önmeghatározásának sarkalatos elemeként majdnem dühödten OMP-ellenes MADOSZ a romániai magyarságot fenyegető fasizmus okán összefogást és együttműködést javasolt a Magyar Pártnak. Az akcióközösséget a MADOSZ nyolc pontban szerette volna lefektetni: „1. Küzdelem a háború és a fajgyűlöletet szító fasizmus és a sovinizmus ellen. 2. A kisebbségellenes és a jobboldali pártok és szervezetek ellen. 3. A polgári demokratikus szabadságokért, úgymint a szervezkedési, gyülekezési, szólás- és sajtószabadságért. 4. A magyar akció egységéért. 5. A közigazgatási és más törvénytervezetek kisebbségellenes szakaszainak megmásításáért. 6. A felekezeti magyar iskolák egyenjogúsításáért az államiakban jogokban és segélyezésben, magyar alsó, közép és felső oktatásért az állam terhére. 7. A magyar nyelv írásban és szóban való hivatalos és szabad használatáért. 8. A nyelvvizsgák megszüntetéséért és az elbocsájtott magyar munkások és tisztviselők visszavételéért, a nemzeti munkavédelmi törvény visszavonásáért.”⁴⁸⁰

Az OMP elnöksége részéről a megkeresésre Zágoni István elnökségi tag válaszolt. Zágoni kifejtette, hogy annak ellenére, hogy a madoszosok által felsorolt pontok közül egy sem ütközik az OMP programjába foglaltakkal, ám a párt eltökélt abban a szándékában, hogy független maradjon, és éppen ezért nem lép be semmilyen politikai blokkba. Ugyanakkor a válasz szerint „a munkásszervezetekbe s más hasonló osztályalakulatokba” tömörülő

---

⁴⁷⁸ A Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége és az Ekésfront népfronti egyezsége. *Új szó*, 1935. október 6.

⁴⁷⁹ A fasizmus ellen és a népek megértése mellett foglaltak állást az Ekések dévai román-magyar gyűlésén. *Brassói Lapok*, 1935. november 6.

⁴⁸⁰ *A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége Központi Végrehajtóbizottsága felkérésének szövege, amelyet az OMP Elnökségéhez intézett egy közös magyar akcióközösség megalakításáról. Kolozsvár, 1935. november 23.* RL. C/188. I. 4. a.

magyarok iránt az OMP testvéri szeretettel és segítőkész szándékkal viszonyul, de csak „baráti együttérzéssel és kölcsönös jóindulattal” tud a MADOSZ-hoz hasonló pártokhoz fordulni, tekintve, hogy azok „gátolva vannak” az OMP-be való „beilleszkedésben”.⁴⁸¹

A diplomatikusan, sorok közötti elutasításra válaszul Bányaiék arra hívták fel a figyelmet, hogy a „nagynémet imperializmus” minden korábbinál indokoltabbá tette az akcióegységet, és felhívták az OMP-t, hogy csatlakozzon a „román demokrata és baloldali pártok” egységfrontjához. Sőt, újra javasolták a „szervezeti egységet” a következő feltételek mellett: a romániai magyarság demokratikus, alulról felfelé történő megszervezése; a vezetőség titkos és egyenlő, a tizennyolc évet betöltött férfiak és nők szavazataival történő megválasztása; ifjúsági és női pártszervezetek létrehozása; véleményezési és kezdeményezési szabadság a párt minden tagjának; a Magyar Párt és a befolyása alatt lévő kulturális, gazdasági és sporttal foglalkozó egyesületei vezetőségének demokratikus alapokon történő újraválasztása.⁴⁸²

A közeledési kísérletre mind a román, mind a magyar állam képviselői felfigyeltek. A népfrontos ajánlatot a román titkosszolgálat rendkívül veszélyesnek ítélte meg, ugyanis az a „kommunista és irredenta” MADOSZ részéről érkezett. Helyzetelemzésük szerint ezzel az aktussal a magyar kommunisták próbáltak meg összefogni a magyar burzsoáziával, valamint a nagybirtokosokkal a román jobboldali pártok ellen.⁴⁸³ A kolozsvári magyar konzul értelmezése szerint ugyanakkor a közeledési kísérletnek a romániai magyar kisebbség szempontjából „semmi jelentősége nincs”, hiszen a madoszosok feltehetőleg Moszkva utasítására igyekeztek „a polgári elemekkel” kapcsolatba lépni. Megjegyezte, hogy a MADOSZ több tagját már elítélte a hadbíróóság, és a román hatóságok általi elismerésére is várni kell még. A konzul továbbá Bányairól is sietett megállapítani, hogy kompromittált emberről volt szó, akit kommunista váddal fogtak perbe, és a munkahelyéről elbocsátottak.⁴⁸⁴

Az OMP visszautasítását követően a MADOSZ folytatta a népfrontos szövetségesek keresését. 1935. november 26-án hasonló tartalmú megkereséssel fordultak az Udvarhely

---

⁴⁸¹ Zágoni István válasza a felkérésre. RL. C/188. I. 4. b.

⁴⁸² Bányai László és Szepesi Sándor válasza a Magyar Dolgozók Szövetsége nevében az OMP-t képviselő Zágoni Istvánnak. RL. C/188. I. 4. c.

⁴⁸³ A MADOSZ irredenta és kommunista tevékenysége [román nyelven]. 1935. december 13. ANR ANIC. Col. 50. Vol.7. D4298. f. 143.

⁴⁸⁴ A kolozsvári magyar királyi konzul jelentése 1935. december 11-én. Tárgy: Szélső baloldali közeledési kísérlet az erdélyi Országos Magyar Párthoz. HU-MNL-OL-K 64-64. cs.-7/858/res.pol./1935.

megyei, és a választásokkor rendszerint a nemzeti parasztpárthoz húzó Réthy-féle Kisgazdapárthoz. Réthyék a kérés elemzése utánra ígértek választ.⁴⁸⁵

Az országos szinten zajló népfront-kezdemenyezések középpontjában Petru Groza és az Ekésfront állt. Az adminisztratív szempontból Körösbányához, Bányai szülővárosához tartozó Hunyad megyei Cebén 1935. december 6-án az Ekésfront kibővítette a MADOSZ-szal korábban létrehozott népfront-kezdemenyezését a Demokratikus Blokkal és a Popovici-Moscăuțeanu-féle szocialista párttal. Ugyanakkor a kezdeményezés mellé áll Petre Constantinescu-Iași bukaresti teológiai tanár és antifasiszta politikus, valamint Scarlet Callimachi herceg.⁴⁸⁶ Ezt követően a MADOSZ állt elő újabb közeledési kísérlettel: december közepén a nemzeti-parasztpárt erdélyi szervezete felé intéztek kérést a népfrontba való belépéssel kapcsolatban. A pártszervezet válaszában a következő évre, 1936-ra halasztotta az ezzel kapcsolatos választ.⁴⁸⁷

Annak ellenére, hogy az Ekésfronthoz és a MADOSZ-hoz csatlakozó szervezetek száma növekedett, tulajdonképpeni befolyásuk nem lett lényegesen nagyobb. Az egymással szövetségre lépők ugyanis mindannyian marginális szerepet tölthettek be a romániai politikai életben a két nagy párt, a nemzeti-liberálisok és a nemzeti-parasztpártiak mellett. A szervezett munkásság körében pedig továbbra is a szociáldemokraták voltak a legnépszerűbbek.⁴⁸⁸ Ők nem tartották hitelesnek a kommunisták népfrontos fordulatát. „Ma már nem billenthető helyre a sok gazdasági és politikai veszteség, mit a munkásság szenvedett a demokrácia tagadása és az egységbontás következtében, még abban az esetben sem, ha a legutóbbi kommunista kongresszus szakított a felhőkben nyargalászással és az eddigi jelszavát: a fasizmussal is szövetkezni a szociáldemokrácia ellen, eképpen változtatta meg: a polgári pártokkal is szövetkezni a fasizmus ellen” – fejtette ki például Hoffer Géza ezzel kapcsolatban az *Előrében*.⁴⁸⁹ Ion Flueraș ugyanebben a szellemben reagált egy valójában a kommunista Lucrețiu Pătrășcanu által írt, de sógora, a nemzeti-parasztpárti Petre Pandeia aláírásával megjelent, a népfront megvalósítására felszólító cikkre. „A demokratikus népfront eszméjét nem szabad bagatelizálni és a különböző ligák és bizottságok nivójára csökkenteni,

---

⁴⁸⁵ A MADOSZ egységfrontajánlata a Kisgazdapárthoz. *Új szó*. 1935. december 2-8. ANR ANIC. Fond 10. R101. C105-108.

⁴⁸⁶ Az 1896-ban Bukarestben született Callimachi, a „Vörös Herceg” bojári család leszármazottja volt. Író, újságíró, kommunista politikus.

⁴⁸⁷ Ugyanakkor a szociáldemokratákat is megkeresték. *Uniunea muncitorilor și țăranilor maghiari din Brașov propune front popular*. Dimineața, 1936. január 12.

⁴⁸⁸ Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története*, i. m. 145.

⁴⁸⁹ Hoffer Géza: A munkásegység megbontásától a munkásegység igenléséig. *Előre*, 1935. augusztus 18.

amilyenekből az utóbbi időkben annyit alakítottak. A demokratikus népfront a demokratikus elemek nagy politikai szövetsége kell legyen és bármely diktatórikus eszmeáramlatnak kizárásával csak a demokratikus elemeké” – célzott a kommunistákra Flueraş.⁴⁹⁰

Annak, hogy a baloldali és kommunista kötődésű szervezetek mozgolódása háborítatlan legyen, nemzetközi fejlemények is kedveztek. A már 1934 végén Bukarestbe érkezett Mihail Ostrovski szovjet követ a tizenhat év szünet után létesített szovjet-román diplomáciai kapcsolatok megerősítésének jegyében a két ország közötti közeledést hangoztatta. Ugyanakkor többször is kijelentette, hogy a Szovjetunió a háború ellen küzd, minden más kérdést belügynek tekint.⁴⁹¹

A MADOSZ önálló politikai szereplőnek való elismertetése az év végére ért révbe. Decemberben a *Brassói Lapok* értesülésre hivatkozva megírta, hogy az Igazságügyi Minisztérium melletti Központi Választási Iroda az 1935 évi utolsó gyűlésén elfogadta a Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (románul: Uniunea Muncitorilor și Țăranilor Maghiari din România) bejegyzési kérését, és a 33. számú választási jelet juttatta a pártnak. A MADOSZ választási szimbóluma pedig egy hexagon, vagyis hatszög lett, amelyik eredetileg a korábban elhunyt Gheorghe Crișan disszidens nemzeti-parasztpárti képviselő jele volt. Ezzel az 1936. január 8-án hivatalossá vált, 22-es számú engedéllyel⁴⁹² a MADOSZ a két világháború közötti romániai politikai rendszer törvényesen működő pártjai egyikévé vált.

---

⁴⁹⁰ Flueraş János (Ion Flueraş): A demokratikus népfronttért. *Előre*, 1935. augusztus 25. Vö. Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, i. m. 212.

⁴⁹¹ A Kijev mellett 1892-ben született Mihail (eredetileg Mózes) Ostrovski szovjet követ Bukarestbe érkezése 1934. december 3-án a Makszim Makszimovics Litvinov szovjet külügyi népbiztos és a román külügyminiszter, Nicolae Titulescu közötti, II. Károly király beleegyezésével megkezdett szovjet-román közeledés betetőzését jelentette. A szovjetek és a románok 1934. június 9-én vették fel, 16 év után a diplomáciai kapcsolatokat. A Népszövetség a Szovjetuniót 1934. szeptember 15-én fogadta tagjai közé. Ostrovski feladata hivatalosan Románia és a Kis-Antantra úgy tekintett, mint a „béke megvédésének és megerősítésének fontos tényezőjére”.

⁴⁹² A kolozsvári Rendőrfőkapitányság 325/1936-os számú jelentése [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 214.

IV. Az első megméréstések a népfrontos politika jegyében (1936)

A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége, immár hivatalosan elismert politikai pártként 1936-ban dolgozta ki a már ismertett akcióprogramja mellett a pártprogramját. Ez a mindössze egyoldalas dokumentum azért fontos, mert tisztázta a szervezet működése politikai és eszmei alapjait. A párt ebben a román demokratikus rendszer keretei között határozta meg magát, és annak a törekvésének adott hangot, hogy a nemzetközi és romániai törvényeknek megfelelően érvényt szerezzen a személyi és kisebbségi jogoknak. A szövegből az is kiderül, hogy a MADOSZ meglehetősen távol került egykori „önrendelkezési” és „nemzeti-forradalmi” elveitől. A változás azonban nem belső politikai folyamat következménye volt, hanem a Komintern népfrontos irányváltása magyarázta.⁴⁹³

A MADOSZ programjából kiolvashatjuk a kommunista kapcsolatokra vonatkozó megalapozott, és a román hatóságok fizetési listáján való szereplésükre vonatkozó megalapozatlan vádakra adott válaszát: független magyar politikai pártként határozták meg magukat. Már az első pontba belefoglalták, hogy harcolni fognak a romániai magyarság azon jogáért, hogy „sorsával szabadon rendelkezék”. Azt azonban nem fejtették ki, hogy ez mit is takar. Rögtön hozzá tették ehhez, hogy „a román és magyar nép békés együttműködéséért, s a dunai népek szövetségéért” küzdenek, a béke és demokrácia szellemében. Erre alapként az első világháború után elfogadott kisebbségvédelmi szerződést hozták fel, és az 1918. december 1-i gyulafehérvári határozatokat. Ugyanitt találjuk felsorolva az 1920. június 4-i trianoni békeszerződést, valamint az 1923. március 29-én elfogadott román alkotmányt.

A harmadik és negyedik pontban a romániai magyarság általános értelemben vett emberi és állampolgári jogaiért – mint az élethez és a szabad vallásgyakorláshoz való, vagy a gyülekezési és szervezkedési szabadságokra vonatkozó jog – való harcot jelölték meg. Az ötödik és hatodik pont a nemzeti kisebbségi helyzetből következő jogokkal foglalkozott. Ezek szerint a MADOSZ „harcol”: a romániai magyarság iskoláinak, egyházainak és egyéb közintézményeinek érintetlenségéért és jogegyenlőségéért; a magyar kulturális, gazdasági,

---

⁴⁹³ Ennek alapján lemondtak a nemzeti-forradalmi taktikáról és a „szociálfasizmusnak” bélyegzett szociáldemokrácia elleni harcról, és ezek helyett a kollektív biztonság jelszavát bocsátották ki, valamint a nácizmussal szembeni összefogás mellett foglaltak állást. Mint az előző fejezetekben bemutattam, a szociáldemokraták nem tartották hitelesnek a fordulatot, és a RSZDP központi vezetősége elzárkózott a kommunisták kérésétől. Azonban már 1936 januárja elején mutatkoztak jelei annak, hogy a RSZDP-n belül nem minden tagszervezetben értenek ezzel egyet. Például a kolozsvári tagszervezet a halogatott országos kongresszus összehívását követelte és a népfront megvalósítását. A demokratikus népfront megvalósítását követelte a clujai pártgyűlés. *Előre*, 1936. január 5.

egészségügyi és sportegyesületek szabad működéséért és közsegélyben való részesedéséért; a magyarnyelvű felekezeti iskoláknak az állami iskolákkal való egyenlő jogáért; a felekezeti tanítók állami segélyezéséért; magyar vidéken magyar nyelvű állami iskolák felállításáért magyar tanítókkal; anyanyelvű szakmai oktatásért; állami magyar tanítóképzőért; a kolozsvári egyetem magyar szekciójáért; A hetedik pontban a kisebbségi szerződés betartását követelték, és ennek megfelelően székely kulturális önkormányzat létesítését, valamint a gyulafehérvári határozatban megígért anyanyelvű közigazgatást és igazságszolgáltatás bevezetését. A nyolcadik pontban az egyik legégetőbb, a magyar munkásosztályt és hivatalnokréteget érintő korabeli ügyére utalva kérték az elbocsátott magyar munkások, tisztviselők és szakemberek visszafogadását az állásaikba.

A kilenctől a tizenkettedik pontig terjedő részben az adók és illetékek kapcsán fogalmazták meg a céljaikat: progresszív adóztatást, a létminimumon élők adómentességét, a „kisemberek” méltányos adóztatását, a bankok „uzsorapolitikájának” megrendszabályozását, valamint az erőszakos végrehajtások gyakorlatának a beszüntetését kérték, illetve azt, hogy a közszükségleti cikkekre kirótt illetékeket töröljék el, és szorgalmazták ezek mellett, hogy lépjenek fel a piaci kartellek ellen. Végül pedig a még földhöz nem jutottak földtulajdonban való részesítésének, a közbirtokosságok önkormányzatiságának, a Csíki Magánjavak csíkiaknak való visszajuttatásának, és a vész, valamint éhség sújtotta vidékek támogatásának ügyét emelték be a programjukba.⁴⁹⁴

Összevetve az előbbieken vázolt dokumentumot a Magyar Párt 1922. december 28-i alakuló nagygyűlésén elfogadott programjával⁴⁹⁵ elsősorban a kettő közötti hasonlóságok szembetűnők. Mindkettő a gyulafehérvári határozatokból és a nemzetközi kisebbségi szerződésből indult ki, ugyanazokat az általános szabadságjogokat követelték, valamint a magyar iskolák, egyházak és közintézmények sérthetlensége, a munka szabadsága, a progresszív adóztatás, a létminimum alatt élők adómentessége és a közbirtokosságok megőrzése mellett foglaltak állást.

A MADOSZ tizennégy évvel az OMP programja elfogadása után továbbá még kérte, hogy az erdélyi magyar nép szabadon rendelkezhesék a sorsával, és a beemelte a román néppel való békés együttműködés elvét a szövegbe, valamint hivatkozott a trianoni

---

⁴⁹⁴ *Programul MADOSZ-ului* [A Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége programja]. 1936. ANR ANIC. Fond 27. R375. C711.

⁴⁹⁵ Közli Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, i. m. 271-274.

szerezésre is. Míg az OMP a nemzeti kisebbség közjogi alanyiságát értette az autonómián, a MADOSZ a székelyek esetében kulturális autonómiát és a gyulafehérvári ígéretet betartását. Oktatási szempontból a MADOSZ az OMP programján túlmutatón még állami magyar tanítóképzőt és a kolozsvári egyetem magyar szekciója létrehozását kérte. Ami a gazdaságot illeti, a MADOSZ esetében megjelent a bankok megregulázása, a piaci kartellek felszámolása, illetve a kisgazdák és rászorulóknak segítségére siető állam gondolata is. Az OMP ezzel szemben a törvényhatósági és községi autonómiát, a decentralizáció elvét, a jogállamiságot, a bírói függetlenséget és az arányos választási rendszert, valamint a nők szavazati jogát emelte be tételen a programjába.

A Komintern aktuális irányvonalának megfelelően átszabott általános program mellett a madoszosok változtattak az előbbi fejezetben bemutatott akcióprogramjukon is. Már a dokumentum elején kifejtették, hogy a népfrontos stratégiának megfelelően „a Magyar Dolgozók Országos Szövetsége a legszélesebb magyar egységért küzd”. Ugyancsak előkelő helyen szerepelt a fasizmus elleni harc szükségessége is. A korábban ismertetett akcióprogramnak egyebekben többé-kevésbé megfelelő dokumentum még abban mondott újat, hogy az ifjúság fasiszta, valamint háborús szellemben való nevelése ellen szólalt fel.⁴⁹⁶

Mint korábban említettem, a *Brassói Lapok* sajtónyilvánosságot biztosított a MADOSZ-nak. A MADOSZ-nak közben a marosvásárhelyi kommunista szakszervezeti vonalon is használt *Új Szó* című újsággal sikerült újra olyan szócsövet találnia, amelyik teljes mértékben a pártban tevékenykedők ízlésének megfelelően adott hírt az országban zajló eseményekről, valamint a párt belső életéről. A lapot hivatalosan a marosvásárhelyi géplakatos Szócs Károly szerkesztette, azonban valójában csak a nevét adta ehhez. Az újságban megjelenő tartalom részben Kolozsváron, a MADOSZ Központi Titkárságának székhelyén állították össze.⁴⁹⁷ Tevékenységével még 1935 őszén kiváltotta a szociáldemokraták rosszallását, akik az Egységes Szakszervezeti Tanácsot támogató szerkesztőkben azonosították a Komintern ügynökeit, és a munkásérdekek elárulásával vádolták őket. „Azok után a fölszóalások és határozatok után, mik a moszkvai kongresszuson elhangzottak és hozattak, nyilvánvaló, hogy a targumuresi kommunista köpenybe burkolódzó alakok, a munkáltatók bérencei, akik a

---

⁴⁹⁶ *Programul de acțiune al MADOSZ-ului* [A Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége akcióprogramja]. 1936. ANR ANIC. Fond 27. R375. C707.

⁴⁹⁷ *A kolozsvári királyi konzul jelentése az Új Szó kommunista és revízióellenes lap ügyében, 1936. augusztus 21.* MNL OL. Külügyminisztérium Politikai Osztály Reservált Iratai 1919-1945 (K149). PTI-től visszakapott iratok. HU-MNL-OL-K 149-1936-3-8487. f. 1.

radikális maszkot azért teszik fel, hogy a munkástömeg előtt elleplezhessék valódi énjüket és hivatásukat”⁴⁹⁸ – írták a Bukarestben kiadott szociáldemokrata *Előrében*.

A lap főbb ismert munkatársai Marosvásárhelyről az 1870-ben született munkásmozgalmi aktivista és ismert kommunista Simó Géza tanár, valamint a helybéli Ravina likőrgyár tulajdonosának a szintén kommunista tevékenységéről ismert fia, Gyárfás Endre voltak. Kolozsvárról Nagy István és Józsa Béla is írt a lapba.⁴⁹⁹ A MADOSZ tagjai közül az újság egyik legkiemelkedőbb és legaktívabb szerkesztője a frissen Kolozsvárra került fiatal egyetemista Tamás Gáspár volt.⁵⁰⁰

Tamás új káderként a MADOSZ-ban átvette Mayer és Séra egykori szerepét: ő volt az egyik olyan tag, aki Szepesi, Mezei és Bányai mellett a szervezet központi kiküldöttjeként segítette a többi szervezet munkáját. Tamás ebben a minőségében vett rész például január 19-én a tordai MADOSZ-szervezet megalakításában. Az ottani MADOSZ intézőbizottságába Tóth Lajos, Kopnik György, Balogh András, Kis Sándor helyi kisiparosokat és földműveseket választották be. Ezt követően arról hoztak döntést, hogy az egész megyére kiterjedő szervezetet fognak létrehozni.⁵⁰¹

A szervezeti építkezés mellett az antifasiszta népfront kiteljesítésén dolgoztak a madoszosok. A *front populaire* példáját tartva szem előtt a Kommunisták Romániai Pártja is kiszemelte magának azt a „burzsoá” pártot, amelyikkel a francia Népfront modelljét lehetett volna követni: a Nemzeti Parasztpártot. A KRP főtitkára, Boris Stefanov már az év elején levelet küldött a PNȚ Központi Intézőbizottságának, amelyben az akkori liberális miniszterelnököt, Gheorghe Tătărescut azzal vádolta, hogy fasiszta diktatúra útját egyengeti, és éppen ezért az ellenzéki nemzeti-parasztpártot arra szólította fel, hogy fogjon össze az ország „háború- és fasisztaellenes” erőivel.⁵⁰² A felkérés zöld utat adott a kisebb kommunistabarát szervezeteknek arra, hogy a korábbi regionális szinten megvalósult próbálkozások után országos szinten is a PNȚ felé forduljanak.

---

⁴⁹⁸ Târgu-Mureș-i helyzetkép. *Előre*, 1935. szeptember 8.

⁴⁹⁹ *A kolozsvári királyi konzul jelentése az Új Szó kommunista és revízióellenes lap ügyében, 1936. augusztus 21.* HU-MNL-OL-K 149-1936-3-8487. f. 1.

⁵⁰⁰ Tamás Gáspár 1914. november 10-én született Székelyudvarhelyen. A székely származású Tamás szülővárosában végezte el a Római Katolikus Főgimnáziumot, majd ezt követően a kolozsvári I. Ferdinánd Egyetemen folytatta a tanulmányait. A közéleti érdeklődésű fiatalember már húsz éves kora körül újságírással kezdett foglalkozni. Az 1935 végétől működő *Új Szó* mellett a *Brassói Lapokba* és a *Korunkba* is írt.

⁵⁰¹ Megalakult a Madosz turdai intézőbizottsága. *Új Szó*, 1936. február 2.

⁵⁰² A Sziguranca jelentése Boris Stefanov levelével kapcsolatban [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 2. D1120. f. 49.

Ugyancsak az év elején látogatott el Bányai Bukarestbe, ahol a Cebén megkötött népfreontos megegyezés többi szervezetével egyeztetett. A január 10-12. közötti megbeszéléseken a Demokratikus Jogokat Védő Blokk képviselőjében Scarlet Callimachi herceg és Petre Constantinescu-Iași egyetemi tanár, az Ekésfront részéről pedig Petru Groza vett részt. A MADOSZ-t Bányai mellett Osztrovszki György és Agya Demeter bukaresti MADOSZ-elnök képviselte. A megbeszélések témája a Hunyad megyei közelgő időszakos választások voltak, amelyen az Ekésfront is szándékozott indulni. A legfőképpen Hunyad megyében erős párt és a MADOSZ mellett az országos antifasiszta összefogást koordináló Demokratikus Jogokat Védő Blokk képviselői azt a döntést hozták, hogy a PNTJ jelöltjét, az egykor kisebbségügyi államtitkári tisztséget viselő Ghiță Popot támogatják.⁵⁰³

A MADOSZ Hunyad megyei szervezete hivatalosan január végén alakult meg. A gyűlés során Ferenc Gáspár vajdahunyadi földművest választották elnöknek, Székely János Dévatelepi csángó gazdát alelnöknek, Galambos Vilmos vajdahunyadi kisiparos pedig titkára lett a szervezetnek. A megyei szervezet vezetőségi tagjainak Nagy Gergely, Galambos Menyhárt, Barabás Ferenc, Szentes Antal, Daradits Fábián, Székely Sándor, Farkas Elek, Bakó József, Miklós Gergely és Bartha Sándor földműveseket⁵⁰⁴ választották.⁵⁰⁵ Ugyanakkor azt is meghirdették, hogy február 7-én Déván szándékoznak propagandagyűlést tartani, amelyen majd Pop támogatására szólítanak fel. A MADOSZ Hunyad megyei szervezete megalakítása után küldöttséget (Galambos, Daradits, valamint egy Ferenc Lajos nevű személy) menesztettek az OMP Hunyad megyei tagozatához, és egységfrontajánlatot adták át a párt helyi vezetőségének.⁵⁰⁶ A Galambos vezette küldöttség arra szólította fel őket, hogy támogassák a „demokratikus erők” képviselőjét a „fajgyűlöletet szító és nemzetiségi elnyomást hirdető” pártok jelöltjével szemben. Az OMP-nek felrötták egyidejűleg azt is, hogy „vezetői homokba dugják a fejüket és nem vesznek tudomást a dolgozó magyarság

---

⁵⁰³ Sziguranca jelentés a Demokratikus Jogokat Védő Blokk, az Ekésfront és a MADOSZ bukaresti megbeszéléseiről [román nyelven]. 1936. január 12. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 159-160.

⁵⁰⁴ Arról, hogy nagybirtokos, kisbirtokos vagy esetleg földnélküli parasztról van-e szó, nincs tudomásunk. A MADOSZ-hoz csatlakozó parasztról azonban általánosan elmondható az, hogy a kisbirtokos, illetve földnélküli parasztok számára volt szimpatikusabb,

⁵⁰⁵ A Sziguranca jelentése a Hunyad megyei MADOSZ-szervezet megalakulásáról [román nyelven]. 1936. január 25. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 167.

⁵⁰⁶ A MADOSZ megalakította hunyadmegyei szervezetét és gyűlést tart a Csángótelepen. *Brassói Lapok*, 1936. február 3.

tömegszervezetéről”. A magyarpárti tagozat vezetősége a madoszosokat azzal küldte el, hogy pár napon belül megtárgyalják az ügyet.⁵⁰⁷

Februárban Hunyad megye mellett Mehedinți megyében is időközi választást tartottak, azonban az korántsem volt annyira a figyelem középpontjában, mint a Zsil-völgyét és a Petrozsényi medencét is magába foglaló Hunyad.⁵⁰⁸ Az ottani választási előkészületeket az egész ország kiemelt figyelemmel követte, ugyanis az vált közvélekedéssé, hogy a februárban esedékes választásoknak nagyobb tétje volt a megüresedett képviselői hely betöltésénél. Az eredménytől azt várták, hogy előre jelzi majd 1937-es választások kimenetelét. Külön fontosságot adott az eseménynek az is, hogy a választási harcot a romániai fasiszta pártok egyesüléséből létrejött Nemzeti Keresztény Párt⁵⁰⁹ korábbi győzelmei megismétlése lehetőségeként fogta fel. Az év elején ugyanis a nyíltan fasiszta és antiszemita Nemzeti-Keresztény Párt Suceava megyében szintén időközi választáson juttatta be a román törvényhozás felsőházába Alexandru C. Cuzát.⁵¹⁰

Ugyanakkor a megmérettetésnek kiemelt tulajdonított a liberális párt is. Az 1934 óta miniszterelnök Gheorghe Tătărescu kormányzása mérlegeként készült a választásra. A liberálisok egyben abban reménykedtek, hogy elbátortalanítják győzelmükkel a PNȚ-t, és főként Iuliu Maniut. Maniu ekkoriban a párt másodvonalába húzódott, és azon dolgozott, hogy minél több politikai aktort sorakoztasson fel a liberálisok megbuktatására. Ugyanakkor fel szerette volna számolni a király körüli kamarillát is. A PNL a tisztségéről frissen lemondott Romulus Míocu korábbi prefektust indította a képviselői helyért.

A gyűlésre Kolozsvárról Mezei Lajos, valamint Bányai László érkezett meg. A rendezvényt Székely János dévai tagozati elnök nyitotta meg. Utána Mezei, Galambos, majd Dónáth Kálmán kisiparos beszélt. Ezt követően Mayer Ioan ekésfrontos küldött román nyelven üdvözölte a pártja nevében az egybegyűlteket.⁵¹¹ Bányai László ugyanitt nagyobb ívű előadást tartott. A magyar egység megteremtését sürgette, de olyan szervezetben, amelyik biztosítja a magyarság dolgozó rétegei arányos képviseletét. A közben a helyszínre érkező

---

⁵⁰⁷ A MADOSZ Hunedoara-megyei tagozatának választási ajánlata a Magyarpárthoz. *Új Szó*, 1936. február 2.

⁵⁰⁸ Marin Pop: Alegerile parlamentare partiale din februarie 1936 în județul Hunedoara. In: *SARGETIA XXXIV*, i. m. 409-424.

⁵⁰⁹ Az erdélyi költő Octavian Goga Nemzeti Agrárpártja és a szélsőjobboldali Iași-i A. C. Cuza antiszemita pártja 1935-ben egyesült, így jött létre a Nemzeti Keresztény Párt.

⁵¹⁰ Alexandru C. Cuza (1857-1947): Iași-i születésű közgazdász professzor szülővárosa egyetemén, prominens szélsőjobboldali, antiszemita politikus.

⁵¹¹ Pop Ghița, Gróza Péter és Dobrescu Aurél is felszólalt a Madosz dévai gyűlésén. *Brassói Lapok*, 1936. február 7.

Petru Groza magyarul mondta el gondolatait, amelyben arra emlékeztetett, hogy korábban Déván „a legtisztább fajú” mócok szeretettel és éljenezve hallgatták meg a MADOSZ küldöttjét. Azt is megállapította, hogy emiatt mind az Ekésfrontot, mind a MADOSZ-t hazaárulással, a másik ország érdekeinek szolgálatával vádolták. Groza szerint azonban egyszerűen csak annyi történt, hogy a két nép dolgozó rétegei „közeledtek egymáshoz”.⁵¹²

Ezt követően a Nemzeti Parasztpárt küldöttjei szólaltak fel a MADOSZ gyűlésén. Aurel Dobrescu, a PNT központi kiküldöttje után Pop mondott beszédet. A képviselőjelölt a kisebbségi kérdéstről beszélt, és Maniu, valamint a kormányzótanács többi tagja tevékenységét méltatta a magyar nemzetiségi törvény mintájára készített kisebbségi törvény, valamint a gyulafehérvári pontok szellemisége miatt. Pop szerint Maniu adta meg azon kisebbségi tisztviselők nyugdíját, akik megtagadták az esküt az impériumváltás után, és emiatt folyamatosan támadták őt a liberálisok. Pop odáig ment, hogy a kisebbségi kérdés megoldatlanságáért kizárólagosan a hosszú liberális kormányzást okolta, és ezt követően megígérte, hogy meg fogják oldani a kisebbségi iskolák állami segélyezését.⁵¹³

A MADOSZ a gyűlés nyomán február másodikán bocsátotta ki felhívását, amellyel a Hunyad megyei magyarságot szólította fel Pop támogatására. „Magyar testvérek! A Hunedoara megyei választás iránytűje lesz az ország széles tömegei akaratának! Fasizmus vagy népjogok? Háború vagy béke? Drágaság, adóterror, tömeges elbocsátások – vagy a trösztök megrendszabályozása, a közterhek igazságos elosztása, a munkaszabadság biztosítása? Ez fog eldőlni a választáson!” – állították.⁵¹⁴

A választások jelentőségének mérlegelése után a szociáldemokraták is beálltak a PNT jelöltje mögé, azonban hangoztatták, hogy szó sincs a népfrontos együttműködésről. „Ez alkalommal ismét leszögezzük, hogy pártunk sem Hunedoarán, sem másutt nincsen semmilyen népfrontban, semmi közössége nincs az Ekés-fronttal, a Magyar Dolgozók Szövetségével, vagy az úgynevezett demokratikus szabadságjogokat védő blokkal. Pártunk csupán arról határozott, hogy szavazatainkkal a nemzeti parasztpárt jelöltjét támogatjuk” – tisztázták.⁵¹⁵

---

⁵¹² Uo.

⁵¹³ Uo.

⁵¹⁴ A Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége felhívása Hunedoara megye magyar választóhoz. *Új Szó*, 1936. február 2.

⁵¹⁵ Felhívás. *Előre*, 1936. február 9.

A PNȚ-ből Alexandru Vaida-Voevod vezetésével 1935-ben kivált, a *numerus valahicus* követelését⁵¹⁶ a lobogójára tűző Román Front sem tudott távol maradni a küzdelemtől. A fasizmussal kacérkodó Front arra szólította fel a szimpatizánsait, hogy a választási harcban a Nemzeti-Keresztény Párt jelöltjét, Silviu Dragomir professzort támogassák.⁵¹⁷ A választási harc már január végén erőszakos megnyilvánulásokkal társult: legtöbbször Goga „zöldingesei” és a frissen felállított nemzeti-parasztpárti gárdák tagjai csaptak össze, nem egyszer véres incidenseket provokálva. Ugyanakkor minden jel szerint az egykori prefektus, Miocu továbbra is a kezében tartotta az erőszakszervezetek irányítását, és felhasználta azokat a vele szemben álló politikai erők letörésére. Mindezek ellenére a választást a PNȚ jelöltje nyerte, akárcsak a szintén nemzeti-parasztpárti Nicolae Lupu a hasonlóan véres lefolyású Mehedinți megyeit.⁵¹⁸ A MADOSZ és a többi antifasiszta szervezet által is támogatott Ghiță Pop 31 965 szavazatot kapott, míg a liberális Romulus Miocu 24 960-et, s a Goga és Cuza vezette párt képviselőjében induló Silviu Dragomir 7 241-et.⁵¹⁹

Ezzel a választási harccal a MADOSZ átesett a politikai „tűzkeresztségen”, ugyanis először méretkezett meg szabadon országos jelentőségű választáson. Ráadásul a fiatal párt ezzel bekerült a politika főáramába is, és főként a *Brassói Lapok*nak köszönhetően az erdélyi magyar belső nyilvánosságban is megjelent. Ám a helyzetet összességében vizsgálva mégis csak szerény eredményről beszélhetünk. Annak ellenére ugyanis, hogy a közös jelölt győzött, és azt akár a MADOSZ sikereként is értékelhetnénk, a pártnak csak mellékes szerepe volt a győzelemben. A madoszosok mindenesetre elkönnyvelhették a népfrontos fordulat utáni első értékelhető sikerüket: az országos politika egyelőre kérdéses súlyú, de ugyanakkor létező tényezőjévé váltak.

A párt a Szigurancát is meglepte azzal, hogy a ditrói madoszosok – első ízben Romániában – egységfrontajánlatot tettek a helyi egyházközségi vezetőségnek.⁵²⁰ A Gál Imre vezette madoszosok Lőrincz József plébánost, az egyházközség vezetőjét keresték meg ajánlatukkal, amelyben közös pontokként a magyar közösségtől elvett elemi iskolák

---

⁵¹⁶ Vaida-Voevod *numerus valahicus* mozgalma arra törekedett, hogy az ország államigazgatásában és gazdasági életében a „valah” (értsd: román) elem az országos arányoknak megfelelő súlyban legyenek jelen, ugyanis kevesellték a számukat. Ez további magyar tisztviselők és munkások elbocsátását jelentette volna.

⁵¹⁷ Marin Pop: Alegerile parlamentare parțiale din februarie 1936 în județul Hunedoara. In: *SARGETIA XXXIV*, i. m. 409-424.

⁵¹⁸ Vasárnap Hunyadmegyében és Mehedințiben is szerephez jutott a revolver. *Brassói Lapok*, 1936. február 12.

⁵¹⁹ Marin Pop: Alegerile parlamentare parțiale din februarie 1936 în județul Hunedoara. In: *SARGETIA XXXIV*, i. m. 409-424.

⁵²⁰ A fővárosi Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1936. február 7. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 171.

visszakövetelését, a felekezeti iskolák állami segélyezését, a kisebbségi egyházi közvagyon megvédését, a tanítók állami fizetését, a magyar akcióközösség megteremtését és az egyházi adó teherbíróképesség szerinti differenciálását kérték. Emellett azt is követelték, hogy az egyháztanács tagjai számát növeljék negyven főre úgy, hogy abban a község minden társadalmi rétege képviselője jusson.⁵²¹ Az egyházközösség vezetője, Lőrincz József pozitívan reagált a megkeresésre: az egyházközösség „magáévá tette” az ajánlat elvi részét, és a konkrét követeléseket illetően is hajlandó volt változtatásokra. Így megállapították, hogy egyházi adót méltányosabban, teherbírási szerint fizetik majd a ditróiak.⁵²² Ez konkrétan azt jelentette, hogy az az egyházi adót birtokok után a holdak száma szerint kellett ezt követően fizetni, míg az iparosok és a kereskedők a tényleges jövedelmük alapján járultak hozzá az egyházközösség fenntartásához.⁵²³ A MADOSZ-nak az egyházzal kapcsolatos ambivalens viszonya⁵²⁴ abban is megnyilvánult, hogy a híveit arra szólította fel, hogy vegyenek részt „a hívő tömegekkel” közösen „a krisztusi elveket és a népek közötti békét” hirdető marosvásárhelyi katolikus nagygyűlésen, amelyet 1936 nyarán tartottak.⁵²⁵

A MADOSZ marosvásárhelyi és nagyváradai szervezete márciusban tartotta hivatalos alakuló gyűlését. A marosvásárhelyiek Friss János szabót választották elnöknek, Gálfalvi Béla diákot pedig titkárnak. Bányai beszédében az egyre aggasztóbbnak ítélt nemzetközi helyzetről értekezett, és arra figyelmeztette a mintegy félszáz fős közönségét, hogy a fasiszták háborút készítenek elő. A gyűlésen Tamás Gáspár is felszólalt, majd a helyi Kohn kocsmába vonultak, ahol mintegy harminc személy társaságában késő estig poharazgattak.⁵²⁶ A nagyváradai hivatalos alakuló gyűlést március 22-én tartották meg, ahol a résztvevő mintegy nyolcvan személy Újvárosi Sándort választotta elnöknek.⁵²⁷

A MADOSZ népfrontos szerződésalkötés céljával korábban az Udvarhely megyében erős Réthy Imre vezette Kisgazdapártot is megkereste. A két csoport közeledését mutatta, hogy közös kiáltványt adtak, amelyikben kérték az antifasiszta aktivisták elleni eljárások

---

⁵²¹ A MADOSZ ditrói tagozata egységfrontajánlatot nyújtott be az egyházközösség vezetőinek. *Új Szó*, 1936. február 2.

⁵²² Ditráui levél. *Új Szó*, 1936. március 3.

⁵²³ Gyergyóditró lakossága egységesen veszi fel a harcot iskolái védelmében. *Brassói Lapok*, 1936. február 14.

⁵²⁴ A MADOSZ népfrontos fordulatát megelőzően markánsan antiklerikális álláspontot képviselt.

⁵²⁵ A Maros megyei katolikus gyűlés [román nyelven]. 1936. június 30. ANR ANIC. Fond 27. R375. C677.

⁵²⁶ A kolozsvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1936. március 13. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 193.

⁵²⁷ A temesvári rendőrfőkapitányság jelentése [román nyelven]. 1936. március 26. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 202.

beszüntetését, és ugyanakkor a háború elleni elvi megnyilatkozásuk mellett annak a hitüknek is hangot adtak, hogy a Duna medence népeinek összefogása képes lesz szavatolni a békét.⁵²⁸

Továbbra sem volt sikerült azonban a MADOSZ-nak az Országos Magyar Párt elismerését elnyernie. Az OMP gyergyói tagozata március 16-án tartott közgyűlésére, ahol Gyárfás Elemér szenátor is megjelent, a MADOSZ már említett ditrói vezetője, Gál Imre is elment, és fel is szólalt. Beszédében felrótta a MADOSZ beadványa megválaszolásának az elmaradását. Felszólalására maga Gyárfás reagált, aki kifejtette, hogy számára Gál egy gyergyói székely ember, és ebben a minőségében hallgatta meg, nem, mint egy különálló szervezet tagját és megbízottját. Megnyugtatta Gált, hogy a beadványra majd az OMP intézőbizottsága válaszol, és ezt követően arról beszélt, hogy az OMP „bárkit a keblére ölel”, tehát minden magyar előtt nyitva áll.⁵²⁹ Ezt bizonyította is az OMP azzal, hogy „keblére ölelte” a Tordán alakult MADOSZ-szervezet nagyobbik részét, akik Tóth Lajos elnök vezetésével beléptek a Magyar Pártba.⁵³⁰

A MADOSZ konkrét igyekezeteit bármilyen hivatalos választ igénylő kapcsolatfelvételre jellemzően az OMP képviselői legtöbbször egyszerűen csak „tudomásul vették”.⁵³¹ Ez történt akkor is, amikor a MADOSZ brassói ideiglenes elnöke, Jakab János⁵³² felkereste Szele Bélát, az OMP brassói elnökét, hogy szolidaritásáról biztosítsa amiatt, hogy a hatóságok nem engedélyezték a párt országos nagygyűlését.⁵³³

A MADOSZ-t az erdélyi OMP-közeli sajtó ritkán említette, vagy ha mégis, akkor kommunista kapcsolataira helyezte a hangsúlyt, esetleg antirevizionizmusára hivatkozva arról beszélt, hogy valójában román állami érdekeket képvisel. Így például a nagyváradi *Erdélyi Lapok* meg sem említette, hogy a szociáldemokraták és az ekések mellett a MADOSZ is támogatta a Nemzeti Parasztpártot a Hunyad megyei választási harcban.⁵³⁴

---

⁵²⁸ *A Kisgazdapárt és a MADOSZ közös kiáltványa*. Marosvásárhely, 1936. március 8. ANR ANIC. Fond 27. R375. C656.

⁵²⁹ A gyergyói Magyar Párt közgyűlése. *Keleti Újság*, 1936. március 18.

⁵³⁰ Szakadás a Magyar Dolgozók Országos Szövetségében [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 210.

⁵³¹ Sajnos az általam megtekintett OMP-iratanyagok kevés fogódzót adtak a MADOSZ-hoz való viszonyulásuk megértéséhez. (magántulajdonban). Leltárát/Katalógusát összeállította: György Béla; OMP elnökségi iratok. A jegyzéket összeállította: Antal Róbert-István, Főcze János és Kovács Szabolcs.

(https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/OMP_Elnoeksegi_bizalmas_iratok_katalogus.pdf – Utolsó letöltés: 2019.04.05.)

⁵³² Mint említettem, Jakab János korábban a BMT-ben aktivált, így nem csoda, ha Szele Béla fenntartásokkal fogadta. Lásd: Albert Dávid: *A Városi és Falusi Dolgozók Blokkjának tevékenysége a mai Hargita megye területén*. i. m. 6.

⁵³³ MADOSZ küldöttség a brassói magyar Párt vezetőségénél. *Brassói Lapok*, 1936. július 20.

⁵³⁴ A Nemzeti Parasztpárt győzött Mehedinți és Hunedoara megyékben. *Erdélyi Lapok*, 1936. február 20.

Nagyobb lélegzetvételű írást Sulyok István közölt az *Erdélyi Lapok* hasábjain, amelyikkel a MADOSZ-ra is kitérve a nemzetközi helyzetet elemezte. Ebben Sulyok – jogosan – a trójai faló módszeréhez hasonlította a Komintern rendelkezését a legális szervezetekbe való beépülésről. Ami Spanyolországban a *frente popular*, és Franciaországban a *front populaire*, az próbál lenni Romániában a Nemzeti Parasztpárt körül formálódó szövetség – állapította meg Sulyok. Erdélyi magyar viszonylatban is azonosította a „trójai falóval”, mégpedig éppen a MADOSZ-ban. Végül azonban ennél is tovább ment, és azt állította, hogy a *Brassói Lapok* állásfoglalása a spanyol köztársaságiak mellett⁵³⁵ úgy is értelmezhető, mint Kahána Bernát, az újság tulajdonosa színvallása, akit pár bekezdés múlva a „cionista tőkével” hozott összefüggésbe. Azt is felrótta a lap szerkesztőségének, hogy „polgárjogot” adtak írásaikban a MADOSZ-nak. Hogy illusztrálhassa a párt kétes eredetét, cikkében Sulyok személyes támadást idéző stílusban írt Bányairól: „Főtitkára egy püspöki pénzen Párizsban nevelkedett tanár, akit az egyik katolikus gimnáziumból azért kellett eltávolítani, mert tanári tekintélyét arra használta fel, hogy a kiskorú ifjak között kommunista sejteket alakított!” – hangzott az elítéléssel egyenértékű vád. Végül Sulyok amiatt panaszkodott, hogy a *Brassói Lapok* sokkal jobb helyzetben volt abban az időszakban, ami az eladási számokat illeti, mint a nemzeti és keresztény sajtótermékek, és kifejtette, hogy véleménye szerint mindez annak köszönhető, hogy az olvasók nem tudják, a magyar nevű székegyek mögött „Kahána Bernát és a többi Kahánák” bújnak meg. Cikkét a „trójai faló” elleni küzdelem megígéréseivel zárta.⁵³⁶

Közben országos szinten jelentős változások történtek a román politikai pártok életében. Míg a már említett szélsőjobboldali és antiszemita Goga-Cuza-féle Nemzeti Keresztény Párt, valamint Vaida-Voevod Román Frontja és a „Mindent a hazáért” néven 1935-ban újjáalakított legionárius fedőszerv egyre nagyobb súlyt képviseltek az országos politikában, a régi „történelmi” pártok inkább megosztottaknak és erőtlennek tűntek. A II. Károlyhoz közel álló Vaida-Voevodhoz hasonlóan a PNL-t vezető Gheorghe Tătărescu is a király emberének számított. Ugyanakkor Gheorghe Brătianu vezetésével a liberálisok egyik szárnya kivált a PNL-ből. Bizonytalanság uralkodott a kommunisták által a romániai népfront tagjává kiszemelt Nemzeti-Parasztpártban is.

---

⁵³⁵ Erről bővebben lásd: Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931-1940)*, i. m. 177-178.

⁵³⁶ S.I.: A trójai faló. *Erdélyi Lapok*, 1936. november 7.

A PNȚ-ben a harmincas évek közepére komoly feszültségek gyűltek fel, részben az összességében sikertelen kormányzásuk, részben a jövőre vonatkozó elképzelések eltérése miatt. A PNȚ életében meghatározó szerepet játszó és korábbi sikereiben megkérdőjelezhetetlen jelentőséggel bíró Iuliu Maniu kivonult a párt élvonalából. A II. Károly visszatértét 1930-ban még lehetővé tevő Maniu úgy érezte ugyanis, hogy a király becsapta, és nem tartotta be az akkor kötött egyezséget. Ennek értelmében II. Károlynak szakítania kellett volna zsidó származású szeretőjével, Elena Lupescuval, akinek a kedvéért korábban lemondott a trónról, továbbá azt várta el tőle, hogy kormányozzon a jogállam szabályait betartva. Emiatt Iuliu Maniu sértődötten visszavonult, és energiáinak nagyobbik részét arra fordította, hogy „megakadályozza” a király autoriter törekvéseit.

Alexandru Vaida-Voevod még 1934. július 8-án kérte a *numerus valahicus* bevételeét a párt programjába. A javaslatra gyakorlatilag az egész PNȚ vezetősége elutasítóan reagált, és Vaida emiatt arra kényszerült, hogy a radikális programjával és a nemzeti-parasztpártiak jobbszárnya tekintélyes részével külön politikai pártot alapítson. Ugyanakkor Nicolae Lupu Független Parasztpártja egyesült a PNȚ-vel, tovább erősítve annak balszárnyát.⁵³⁷ A politikai spektrum baloldalához közelebb kerülő PNȚ fő mozgatója a párt második embere, Ion Mihalache volt, aki a Maniut követő Vaida távozása után került a PNȚ élére. Mihalache többször hangoztatta, hogy csak ideiglenesen vállalta el a PNȚ vezetését, ugyanis úgy vélte, hogy ez a tisztség továbbra is Maniut illeti meg. Ugyanakkor, a baloldal felé történő elmozdulása közben Mihalache retorikai szinten elhatárolódott a kommunistáktól, és a kommunisták meghatározta népfronttól is. Mihalache még 1936 közepén is ennek adott hangot,⁵³⁸ ám a valóságban korántsem zárkózott el teljesen attól, hogy a korszakban kétes értékű politikai szereplőknek számító szervezetek a román demokrácia letéteményeseként és garanciájaként tekintsenek rájuk. Ez a stratégia, mint láthattuk, kifizetődő volt, hiszen részben ennek köszönhető, hogy a Hunyad és Mehedinți megyei választásokat megnyerték.

A PNȚ másodvonalába vonult Maniu ugyanakkor nem riadt vissza attól se, hogy a II. Károly és embere, Tătărescu miniszterelnök ellen formálódó szövetségét szélsőjobboldali szereplőkkel egészítse ki. Így már 1935-től kapcsolatba lépett a vasgárdista Corneliu Zelea

---

⁵³⁷ Ioan Scurtu: *Istoria Partidului Național-Țărănesc*, i. m. 228-236.

⁵³⁸ Uo. 283.

Codreanuval. Hosszas egyeztetés után egyre közelebb kerültek az egyezséghez. Maniu a liberálisok között is szövetségeseket keresett: Gheorghe Brătianuval vette fel a kapcsolatot.⁵³⁹

A PNȚ összességében kudarcos kormányzása után is eredeti megoldást kívánt nyújtani Románia problémáira. Olyan megoldást, amelyik programszinten inkább a baloldali pártok felé való közeledést tette lehetővé, szemben azzal a vízióval, amelyet a jobboldaliak kínáltak Romániának. Erre az 1935 áprilisában kidolgozott új program adott lehetőséget. Ebben a demokrácia és a jogállam megvédése mellett a választási jutalomról (primă electorală) való lemondást, a képviselők számának a csökkentését, a szenátus „anakronisztikus ballasztként” való eltörlését és a referendumok gyakrabban történő alkalmazását irányozta elő. A királynak az államban pusztán reprezentatív szerepet szántak, miközben a miniszteri felelősség elvét szerették volna erősíteni, és a decentralizáció, valamint az igazságszolgáltatás teljes függetlensége mellett foglaltak állást. Emellett a programban a mezőgazdaság szövetkezetalapú újjászervezését is kívánatosnak mondták ki, de ragaszkodtak a magántulajdonhoz való joghoz. A PNȚ külön pontba emelte be programjába a kisebbségek és a többségi nemzet közötti jogegyenlőség biztosítását. A párt víziójában ugyan továbbra is a parasztok álltak az első helyen, de a munkásokat sem hagyták figyelmen kívül: tanonciskola-fejlesztést, a munkakamarák szerepének növelését, minimálbér bevezetését, olcsó munkásszállók építését ígérték. Ugyanakkor kimondták, hogy a PNȚ harmadik utat képvisel a kapitalizmus és a szocializmus között.⁵⁴⁰

Habár az így körvonalazódó „nemzeti-parasztállamot” Lucrețiu Pătrășcanu fasisztának minősítette,⁵⁴¹ a kommunisták nem számíthattak más meghatározó népfrontos szövetségesre. Ugyanakkor a PNȚ módot talált arra, hogy úgy feleljen meg a Népfront feltételeinek, hogy közben véglegesen ne köteleződjön el ebbe az irányba, sőt, lényegében az olyan esetekben, mint a hunyadi, a helyben erős Ekésfront és a MADOSZ úgy segítette hozzá a győzelemhez a parasztpárti jelöltet, hogy közben számukra a párt képviselői gyakorlatilag csak a programjuk odavonatkozó részeit mondták fel.

---

⁵³⁹ Uo. 281-282.

⁵⁴⁰ Uo. 239-243.

⁵⁴¹ Uo. 251. A szociáldemokraták ugyancsak fasisztának minősítették a programot. „A szakszervezeti állam a maga kényszer-szakszervezeteivel nem más, mint a fasiszmus, melynek célja a munkásság gazdasági harcát megbénítani országos kollektívszerződésekkel, amelyek nem az osztályharc, hanem a kapitalista állam beavatkozásának eredményei a kapitalizmus javára” – magyarázta Hoffer Géza az *Előre* hasábjain. Hoffer Géza: A parasztállam és a munkásság. *Előre*, 1935. június 7-14.

Annak ellenére, hogy a MADOSZ-t elismerte a romániai választóbizottság, még mindig ki volt téve a hatósági terrornak. 1936 után azonban ezeket a fellépéseket inkább a két világháború közötti román állam működési sajátosságainak tulajdoníthatjuk, semmint a központi politikai akarat megnyilvánulásának. Ilyen fellépésekkel kapcsolatban a gyimesi, a brassói és a bukaresti MADOSZ-szervezettel kapcsolatban vannak információink.

Gyimesbe Tamás Gáspár küldött ki néhány példányt a MADOSZ hivatalos irataiból: akcióprogramjukat, illetve az antifasiszta politikusok letartóztatása elleni tiltakozás céljából készített, aláírások gyűjtésére szánt íveket. Gyimesközéplokon Tankó Imre Vajda, Gyimesbükben pedig Szócs Demeter járt házról házra, hogy támogató aláírásokat szerezzenek. A gyimesi hatóságok mindkét madoszos aktivistát letartóztatták, és bezáratották Csíkszeredába, ahol börtönbe vetették őket.⁵⁴²

A hamarosan szabadon engedett Tankóhoz és Szócsához hasonló helyzetbe kerültek a brassói madoszosok is. A Gál Imrével kapcsolatban lévő brassói huszonhárom éves ideiglenes MADOSZ-titkár, Gaudi József és az ideiglenes elnök, Jakab János a Hirsch utcai Hügel vendéglőben találkoztak az ekkor huszonkét éves, már említett Balogh Lászlóval, Paluska József festővel, a huszonhárom éves Dávid Sándor cipésszel, a húsz éves Máthé Imre szabóval, a tizenkilenc éves Pap Antal lakatossal, a huszonegy éves Fazakas Zoltán lakatossal és a negyven éves Crișan Andrei-jel, amikor a helyi Sziguranca iroda detektívjei rajtuk ütöttek, és őrizetbe vették őket. Azzal vádolták őket, hogy „földalatti” kommunista gyűlést tartottak egy el nem ismert szervezet tagjaiként. Erre bizonyítékként azokat a MADOSZ-szal kapcsolatos dokumentumokat hozták fel, amelyek az előttük lévő asztalon heverték a rajtaütés idején, illetve Gaudinál találtak meg.⁵⁴³

Annak ellenére, hogy az őrizetbe vett tagok tisztázták magukat, és emiatt végül szabadlábra helyezték őket, minden bizonnyal elbátortalanító hatása lehetett annak, hogy a MADOSZ aktivistáit még mindig bármikor előállíthatták, őrizetbe vehették. Érdekes az is, hogy a fiatal magyar MADOSZ-aktivisták között ott találjuk a negyven éves román Crișan Andreit is, akiről a brassói Sziguranca jelentéstevő detektívje megállapította, hogy azonos azzal a Crișannal, aki korábban a brassói Sziguranca sofőrje és egyben ügynökként alkalmazott tagja is volt. Ez azért is különleges, mert a madoszosok a Hügel vendéglő egyik külön szobájában tartózkodtak, a Sziguranca pedig „megbízható forrás” jelentésére

---

⁵⁴² A kolozsvári rendőrfőkapitányság jelentése [román nyelven]. 1936. április 30. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 205.

⁵⁴³ A brassói Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1936. február 4. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4241. f. 106.

hivatkozva tört rájuk, és állította elő őket. A mindenképpen különös összefüggés csak még érdekesebb lesz, ha Crişan személyére is fordítunk még egy kevés figyelmet.

Crişan 1936-ban saját teherszállítással foglalkozó céget működtetett Orient néven, ahol feltűnően sok „illegalista” kommunistát alkalmaztak, többek között a már többször említett Mezei Lajost.⁵⁴⁴ Mezei „illegalistaként” pártmegbízásból „dolgozott MADOSZ-vonalon”. A Sziguranca feltételezése szerint egyfajta kommunista futár szerepet is betöltött, ugyanis a No. 938 Bv jelzésű teherautó sofőrjeként gyakran megfordult Bukarestben, Brassóban, a Székelyföldön, Marosvásárhelyen, Kolozsváron és más erdélyi településeken.⁵⁴⁵

A fentiekben leírt módon előállított személyeket a hatósági vegzálás nem bátorította el. Hogy bizonyítsa „legalitását”, a szervezet nyílt közgyűlést hirdetett meg április 19-re. Erre a Fehér Báránnyhoz címzett brassói fogadóban került sor, és mintegy százötven ember vett részt rajta.

Jakab János ideiglenes elnök nyitotta meg a gyűlést, aki miután elmondta a rendezvény programját, átadta a szót a központi kiküldöttnek, Bányai Lászlónak. Bányai beszédében a kisebbségi alkalmazottak kálváriájának témáját elemezte, majd beszámolt a MADOSZ történetéről, és kiemelte a sajátjuknak elkönyvelt Hunyad megyei parasztpárti győzelmet. Kifejezte ugyanakkor méltatlankodását is amiatt, hogy a hivatalosan elismert pártot még mindig zaklatják a hatóságok, és akadályokat gördítenek működése elé. Arra szólította fel a romániai „demokratikus pártokat”, hogy emeljék fel a hangjukat az ilyen jellegű túlkapásokkal szemben.⁵⁴⁶

Utána Gál Imre beszélt, aki ditrói küldöttként arra panaszkodott, hogy Gyergyóban is hasonló problémákkal küszködtek. Több másik felszólaló után a Brassóban élő csíkszentdomokosi származású Kurkó Gyárfás mondott beszédet, aki a brassói kisiparosok

---

⁵⁴⁴ A brassói Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1936. július 17. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4241. f. 584.

⁵⁴⁵ A brassói Sziguranca jelentése Mezei Lajosról [román nyelven]. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4241. f. 582. Az előbbieken bemutatott összefonódás az egyik azon kevesek közül, amelyik ebben az időszakban a MADOSZ tagjai és a Sziguranca közötti viszony kétértelműségét bizonyítja. Annak alátámasztására azonban konkrét dokumentumot, de akár a román titkosszolgálat irataiban fellelhető bizonyítékot, hogy a MADOSZ antirevizionista retorikáért cserében bármelyik tagja fizetést kapott volna, nem találtam. Úgy tűnik, hogy esetükben inkább olyan stratégiáról van szó, amelyik lehetővé tette, hogy a román hatóságok számára egyáltalán dilemmaként vetődhesen fel a MADOSZ működésének a tolerálása azzal szemben, amire akkor számíthatott volna, ha csak magyar kulturális jogokat követelő, leginkább magyarok által működtetett, kommunista kapcsolatokkal és befolyással működő politikai szervezetként azonosítják. Annál több utalás található a MADOSZ és a román állam közti kapcsolatra a magyar szervezetek jelentéseiben, ahol az antirevizionista retorika okán azt feltételezik, hogy a román állam érdekeit képviselik.

⁵⁴⁶ A brassói Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1936. április 30. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4241. f. 378.

nevében beszélt, és szolidaritását fejezte ki a MADOSZ harcaival.⁵⁴⁷ Ezután a brassói MADOSZ élére ideiglenes elnökként Jakobot, Kurkót pedig titkárnak választották. Ezzel a nyilvános gyűléssel alakult meg a formáságok szerint is a brassói MADOSZ.⁵⁴⁸

A brassóiak problémáihoz hasonló akadályokba ütközött a bukaresti szervezet is. A fővárosi szervezetben kiemelt szerepet a Kolozsvár után ott műszaki tanulmányokat folytató Osztrovszki György játszott, valamint az elnöki tisztséget viselő, már említett Agya Demeter és Huszár Emil. A bukaresti születésű és szocializációjú Cziko testvérek (Lőrinc és Nándor) elsősorban a kommunista mozgalommal álltak kapcsolatban, és onnan közelítettek a MADOSZ-hoz. Számukra kezdetben a MADOSZ csak a kommunista mozgalom fedőszervét jelentette, szemben az Erdélyhez jobban kötődő madoszosokkal, mint BáKay Domokos, akik fontosnak tartották a MADOSZ magyar nemzeti jellegét is.⁵⁴⁹

Abban azonban egyetértés volt a bukaresti születésű és frissen odakerült tagok között, hogy a szervezet fő feladata az ottani magyarok összefogása, és a népfrontos eszme képviselője Bukarestben. A madoszosok a Dionisie 3. szám alatt berendezett székhelyükön aktív szervezeti életet folytattak, táncesteket, kirándulásokat szerveztek. Ugyanakkor rendszeresen részt vettek azokon a megbeszéléseken is, amelyeket az antifasiszta szervezetek tagjai kezdeményeztek. Sőt, adott esetben a nemzeti-parasztpárti gyűléseken is képviselték a MADOSZ-t, ahol magyar nyelven írt táblákkal hirdették az antifasiszta jelszavakat.⁵⁵⁰

A Dionisie 3. szám alatti székhellyel kapcsolatban a madoszosok több kérést nyújtottak be hatóságokhoz, annak érdekében, hogy engedélyt kapjanak a rendezvényszervezésre. A hatóságok azonban úgy vélték, hogy a székhely létét nem közölték velük, és ezért 1936. július 27-én rajtaütésszerű házkutatást tartottak. A helységben talált három munkást letartóztatták, az ott talált iratokat lefoglalták. Ezután a népfrontos együttműködés keretében a bezárt

---

⁵⁴⁷ Kurkó Gyárfás 1909. december 2-án született egy nyolcgyermekes székely családban. Szászrégenben tanult lakatosinasnak, majd 1927-ben Brassóban telepedett le, ahol épületbútor- és lakatosműhelyt nyitott. Kurkó székely származása, beágyazottsága a csíki világba, kisiparos *selfmade man* mivolta, valamint baloldali közéleti érdeklődése mintegy predesztinálták, hogy fontos szerepet töltsön be a MADOSZ-ban.

⁵⁴⁸ Uo. f. 379.

⁵⁴⁹ BáKay Domokos visszaemlékezéseiből. Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások*, i. m. (Online: <http://mek.oszk.hu/02000/02067/02067.htm#4>)

⁵⁵⁰ A fővárosi Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1936. május 30. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 219.

helység helyett ideiglenesen a madoszosok a szövetséges Popovici-féle Szocialista Párt helységét használták. Sőt, bejelentették magukat a párt magyar szekciójaként.⁵⁵¹

Ugyanakkor kevesen múlt, hogy a MADOSZ-t Kolozsváron nem tiltották be. Annak ellenére, hogy Pop Leontin kolozsvári Sziguranca-főnök ezt kifejezetten kérte, a bukaresti Sziguranca nem adott erre utasítást. Nem volt ilyen szerencsés a Demokratikus Jogokat Védő Blokk, amelyet Pop kérésére betiltottak, székhelyét bezárták⁵⁵² és iratait elkobozták. Ugyanakkor a Blokk kolozsvári vezetőjét, Teodor Bugnariu egyetemi oktatót is őrizetbe vették, majd perbe fogták antifasiszta tevékenységéért.⁵⁵³ De hasonló sorsra jutott Petre Constantinescu-Iași is, akinek szintén meggyűlt a baja az igazságszolgáltatással⁵⁵⁴ és koncepciós perhez hasonló eljárásban ítélték börtönbüntetésre.

A bukaresti három letartóztatottat később szabadon engedték, de a hatósági zaklatások folytatódtek: a MADOSZ egyik „engedély nélküli” gyűlésén szeptember 26-án ütöttek rajta. Az ott talált Simon Izsákot, Festő Pétert, Rosenberg Margitot, Daradits Dénest, Török Irént és Rosenberg Jolánt őrizetbe vették, majd bíróság elé állították. Az ügyüknek csak ártott, hogy olyan dokumentumot találtak náluk, amelynek a szerkesztői a spanyol köztársaságiak támogatására szólítottak fel az olvasókat.⁵⁵⁵ Ezt követően a Bukarestben szabadlábban maradt MADOSZ-aktivisták elkeseredetten bizonygatni kezdték, hogy a MADOSZ hivatalosan elismert és a törvényeknek megfelelően működő párt. Az akció szervezésének élére a kolozsvári központtal sűrű levelezésbe álló madoszosok álltak: Osztrovszki, Huszár, Bákay és Cziko Lőrinc.

A hat Bukarestben őrizetbe vett madoszos ügyét Ioan Bianchi ügyvéd vállalta el, azonban a háttérből az egész megszervezését a gyimesieket is védő Ion Gheorghe Maurer irányította.⁵⁵⁶ Emellett Huszár Emil beadvánnyal fordult a rendőrséghez, amelyben azt bizonygatta, hogy a MADOSZ-szal szembeni fellépés megalapozatlan volt, hiszen egy törvényesen működő, hivatalosan elismert politikai szervezetről volt szó. Huszár azt is felhozta, hogy a MADOSZ Ghiță Pop megválasztásakor már választáson is részt vett.

---

⁵⁵¹ A fővárosi Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1936. június 30. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 223-225; A fővárosi Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1936. augusztus 22. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 238.

⁵⁵² Lepecsételték a Demokratikus Blokk párhelyiségét. *Brassói Lapok*, 1936. május 2.

⁵⁵³ Pop Leontin kolozsvári Sziguranca-főnök kérése a Sziguranca vezetőségéhez [román nyelven]. 1936 májusa. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 265-267.

⁵⁵⁴ A hadbírószak eltekintett Constantinescu-iași pörének újabb elhalasztásától. *Brassói Lapok*, 1936. március 7.

⁵⁵⁵ *MTI bizalmas értesítés. 1937. január 21.* HU-MNL-OL-K 149-1938-2-4633. f. 1.

⁵⁵⁶ A fővárosi Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1936. október 19. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 260.

Hangsúlyozta, hogy a MADOSZ antirevizionista. Azt is kifejtette, hogy mivel a bukaresti székelyek többsége csak ideiglenesen tartózkodott a fővárosban, így másik politikai erőre nem jelentettek veszélyt, valamint, hogy a szervezkedésük kulturális célokkal történik, nem politikai jellegű.⁵⁵⁷

Addigra a bukaresti MADOSZ több magyar vallási szervezetbe is beépült. Ez a stratégia abból a felismerésből született, hogy a bukaresti magyarság körében ekkoriban gyakorlatilag csak a vallási szervezetek tudtak eredményeket felmutatni a városban szétszóródott, változatos szocializáció nyomán Bukarestbe került magyarok elérésében. Így a madoszosok beléptek például a Református Ifjúsági Egyesületbe, a Református Iparos Körbe és a Szent István Egyesület Magyar Társulatába.⁵⁵⁸

A MADOSZ ugyanakkor érzékelte a magyar revíziós propaganda erősödését, és hogy amíg az erdélyi magyarok körében Erdély Magyarországhoz való visszakerülése korábban valószerűtlennek tűnt, ekkorra már sokan úgy vélekedtek, hogy a náci Németország és a fasiszta Olaszország egymásra találása következtében Európa változás előtt áll. Éppen ezért, Mussolini milánói beszéde után, amikor a Duce Magyarországot „megcsonkítottak” nevezte és igazságtételről beszélt, a MADOSZ úgy döntött, hogy állásfoglalást bocsát ki, állást foglalva a revízió eszméje ellen. A feladatot Friss István nagyváradi MADOSZ-elnök vállalta el, aki a Mussolini-ellenes felhívást Kolozsváron nyomtatta ki.⁵⁵⁹

A felhívás apokaliptikus kilátásokat villantott fel arra az esetre, ha a magyarság hagyja magát a „csodavárásra” hangolni, és Mussolini eléri, hogy rá és Hitlerre Messiásként tekintsenek. A felhívás szerint a Duce csak azt szeretne volna, hogy ha Rómában vagy Berlinben „szól a riadó”, akkor a magyarok „ugorjanak, vérezzenek, mint öntudatlan sakkfigurák a német és olasz törekvések érdekében”. A felhívás a világháborús veszteségekre emlékeztette a magyarokat, és ugyanakkor figyelmeztette őket, hogy ha még egy ilyen el kell szenvedniük, akkor abba „belepusztulnak mindannyian”. Ezt követően Mussolini „igazságát” vette a szöveg szerzője górcső alá. Kijelentette, hogy a Duce a „főúri Magyarországnak” szolgáltatna igazságot, és nem a dolgozók és szegények Magyarországnak. Felhozta példaként az abesszíniai háborút is, és azt állította, a Duna-medence ugyanezt fogja megtapasztalni, ha felül a hitegetéseknek. Ezután a felhívás szerzői a „transilvaniai” magyarság, a „legilletékesebbek” nevében nyilatkozva jelentette ki, hogy az erdélyi

---

⁵⁵⁷ Huszár Emil beadványa [román nyelven]. 1936 novembere. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 273-274.

⁵⁵⁸ Bákay Domokos életrajza. Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások*, i. m.

⁵⁵⁹ *Jelentés a MADOSZ revízióellenes tevékenységéről*. HU-MNL-OL-K 149-1937-2-4208. f. 1.

magyarság békét akar.⁵⁶⁰ Kifejtették továbbá azt is, hogy szerintük a Trianon utáni helyzetet megoldani nem revíziós háborúval, hanem a magyarság Románián belüli jogainak a szélesítésével lehetne.⁵⁶¹ Miután tisztázták, hogy az erdélyi magyarság „a román testvérnéppel együtt akar harcolni”, Románia külpolitikájának a „nagy demokratikus államok” felé való közelítéséért, hitet tettek a béke, és az azt szavatoló Népszövetség mellett. Végezetül pedig a Nemzeti-Parasztpártot jelölték meg a romániai demokratikus pártok élén álló szervezetként, és arra szólították fel az erdélyi magyarokat, hogy szervezkedjenek, mert „a béke és a demokrácia ellenségei nem alszanak”.⁵⁶²

A MADOSZ a fent ismertetett felhíváshoz hasonló szellemben hívta össze „békegyűlését” Marosvásárhelyre, december 20-ra. A gyűlésen elfogadott határozat ugyancsak Mussolini és Hitler, az olasz és német „imperializmus despotái” iránt érzett csodavárás veszélyeire hívta fel a figyelmet, és a románok, valamint a magyarok összefogására, valamint a magyar intézményeknek a román sovinizmussal szembeni megvédésére szólított fel.⁵⁶³

A madoszosok sajtólapot akartak létesíteni az év végéig, illetve tervbe vették Csíkszentdomokoson egy madoszos gyűlés megtartását. A sajtólapot támogatóknak a madoszosok három vállalást tettek az 1937-es évre vonatkozóan: kéthetente megjelenő néplapot, 1937-es évre naptárt terveztek kiadni, és emellett egy felvilágosító népkönyvtárt is szerettek volna szerkeszteni. A MADOSZ ekkor létrehozott Sajtóbizottságának a felhívását három ismert, jó tollú madoszos szerző írta alá: Balogh Edgár, Bányai László és Tamás Gáspár.⁵⁶⁴

Közben Brassóban további változásokra került sor: Jakab Jánost Portik Ferenc váltotta a MADOSZ ottani elnöki tisztségében,⁵⁶⁵ Kurkó azonban továbbra is a szervezet titkára maradt. Akkoriban Brassóban a MADOSZ egy kétszobás helységet bérelt, és a Sziguranca úgy becsülte, hogy a városban mintegy százötvenen lehettek, akik részt vettek a párt kulturális és

---

⁵⁶⁰ *Felhívás.* Nagyvárad, 1936 novembere. ANR ANIC. Fond 27. R375. C681.

⁵⁶¹ Annak ellenére, hogy a szöveg egyik román fordításában így található meg a gondolat, nem lehetünk teljesen biztosak abban, hogy a szöveg szerkesztői nem-e az „önmagunk sorsa feletti rendelkezés” óhajának elismerésével fejezték be ezt a gondolatot, ugyanis az eredeti szövegben a cenzúra törölte a mondat végét. Az itt idézett román fordítás szövege ugyancsak az ANR ANIC-ban található: ANR ANIC. Fond CC al PCR SO. 22/1936. f. 15-18.

⁵⁶² *Felhívás.* Nagyvárad, 1936 novembere. ANR ANIC. Fond 27. R375. C681.

⁵⁶³ *A marosvásárhelyi MADOSZ határozata.* 1936. december 20. ANR ANIC. Fond 27. R375. C695.

⁵⁶⁴ *A MADOSZ Sajtóbizottsága felhívása.* 1936. ANR ANIC. Fond 27. R375. C724.

⁵⁶⁵ A váltás mögött az állt, hogy Jakab az év végére alig fejtett ki aktivitást, s emellett egy sztrájk szervezésekor a főnöke mellé állt a munkatársaival szemben. A brassói Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1936. szeptember 5. ANR ANIC. Col 50. D4241. f. 523-524.

táncestjein.⁵⁶⁶ Ugyancsak Brassóban szervezték meg az év végén a MADOSZ országos konferenciáját, amiről azonban semmi közelebbit nem tudunk. Az év végén megtartották a csíkszentdomokosi gyűlésüket is. A kolozsvári központban sikeresnek minősítették az akciót, és megállapították, hogy Kurkó méltó a tisztségre, valamint, hogy a MADOSZ többek között neki köszönhetően egyre nagyobb tekintélynek örvend Csíkban. Mulasztásként értékelték ugyanakkor, hogy a gyűlésről semmiféle anyag nem jelent meg a *Brassói Lapokban*. Levelükben arra is kitértek, hogy 1937 húsvétjára tűzték ki a MADOSZ országos kongresszusa dátumát.⁵⁶⁷

---

⁵⁶⁶ Uo.

⁵⁶⁷ *Scrisoare a Secretariatului Central al MADOSZ-ului, adresată organizației din Brașov, în legătură cu sarcinile trasate de conferința pe țară* [A MADOSZ Központi Titkársága levele a brassói MADOSZ vezetőségéhez az országos konferencián kidolgozott feladatokkal kapcsolatban]. Brassó, 1937. január 29. ANR ANIC. Fond 27. R375. C727-728.

V. Felsőikerek a két világháború közötti román parlamentáris rendszer alkonyán (1937)

A Kommunisták Romániai Pártja számára az 1936-os év katasztrofális fejleményeket hozott. Mint korábban említettem, a KRP-t 1928 után két központból vezették: a Központi Bizottság Romániában, a Politbüro pedig Prágában székel. 1936 októberében a KRP KB két fontos tagja került börtönbe, Goldberger Miklós és Constantin Pârvulescu, utánuk pedig Marcel Pauker és Vanda Nicholski.⁵⁶⁸ 1936-ra letartóztatták még Ana Paukert, Mogyorós Sándort és Alexandru Drăghicit is.

Boris Stefanov, a KRP főtitkára a szervezet megerősítését tartotta szem előtt, amikor 1936 novemberében magához hívatta Prágából Fóris Istvánt az ausztriai Semmeringbe. Fóris, miután letöltötte az 1931 (1932?) és 1935 közötti kommunista propagandáért kapott börtönbüntetését Romániában, a Komintern kifürkészhetetlen útjait járta Moszkva, Párizs és Prága között. Stefanovtól ekkor azt a megbízatást kapta, hogy térjen haza, és álljon a Párt legális szerveinek az élére. Így míg Fóris a Párt „legális titkára” lett, az országban tovább folytatta a működését a KRP „illegális titkársága” is, amelyet 1937 májusától Breiner Béla vezetett. Fóris feladata lett továbbá a „burzsoá” pártokkal kezdeményezett népfremségi tárgyalások koordinációja,⁵⁶⁹ így a MADOSZ irányítása, és a romániai népfremségi kiterjesztése is. Fóris 1936 decemberében érkezett haza, de 1937 elején még azzal volt elfoglalva, hogy az országban tartózkodó párttagokkal elfogadtassa az új helyzetet.

A MADOSZ az 1937-es évet egy brassói küldöttgyűléssel kezdte. A január 3-án tartott gyűlést Portik Ferenc és Kurkó Gyárfás, a brassói szervezet elnöke és titkára nyitották meg. A mintegy kétszáz résztvevő⁵⁷⁰ előtt Kurkó az elkerülhetetlenül közeledő háborús konfliktusról értekezett, és elítélte Mussolini abesszíniai háborúját. A MADOSZ titkára, Bányai László a román nép megértését kérte az erdélyi magyarokkal szemben az erdélyi románok egykori

---

⁵⁶⁸ Cristina Diac: *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neterminat*, i. m. 13.

⁵⁶⁹ Breiner Béla 1896-ban született Nagyváradon. A fémkohász munkás részt vett az első világháborúban, majd a magyar Vörös Hadseregben szolgált. 1923-ban lépett be a Kommunisták Romániai Pártjába, és 1925 után már pártfunkcionáriusként dolgozott. Kommunista tevékenysége miatt nyolc évet ült börtönben, 1926 és 1931, majd 1932 és 1935 között. 1935 és 1937 között Moszkvában a Komintern kádereképzőjében tanult. A két börtönben töltött időszak között ő szervezte meg a KRP 1931-es, V. kongresszusa romániai résztvevőjének az országból való távozását. Ekkor választották be a Központi Bizottságba, majd 1937 és 1940 márciusa között ő irányította a KB-t, amelyiknek a külföldön működő Politbüro döntései végrehajtása volt a feladata. Cristina Diac: *Comuniști din România în Arhiva Cominternului: Béla Breiner și activul P.C.d.R. în timpul Marii Terori, 1936-1938. Arhivele Totalitarismului*, 2015/1-2, 237-259.

⁵⁷⁰ A Kolozsvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1937. május 2. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 2.

kisebbségi mivoltára hivatkozva. A MADOSZ programját ugyanakkor a román állam számára úgy ajánlotta, mint Erdély „mennyországgá” változtatásának zálogát.⁵⁷¹ A gyűlésen résztvevő küldöttek ezt követően Kurkó Gyárfást választották meg a MADOSZ alelnökének.⁵⁷²

A nyilvános gyűlést a MADOSZ brassói székhelyén zárt ajtók mögötti megbeszélés követte. Ide csak azok mehettek be, akik valamelyik megyei szervezetet képviselték, és igazolták magukat. A központ részéről Mezei és Bányai volt jelen, míg a további harminc-negyven tagú csoport Bihar, Arad, Kolozs, Hunyad, Szeben és Maros megyét, valamint Bukarestet képviselte.⁵⁷³ Bányai itt *Béke, kenyér, szabadság* címmel tartott előadást, amelyben a hazatérő küldöttek számára új szempontokat szabott meg a szervezet további építését illetően. Előljáróban kijelentette, hogy a MADOSZ egyszerre tekinti magát, forradalmi és demokrata szervezetnek, és tagadta, hogy kommunista lett volna. Mindazonáltal, kijelentette, hogy a szervezet attól nem zárkózik el, hogy sorai közé kommunistákat fogadjon be. Azonban ezek sem lehetnek olyan személyek – fejtette ki –, akik korábban az illegális mozgalom tagjai voltak, és ebben a minőségükben a hatóságok előtt lelepleződtek. A megyei szervezetek vezetőit Bányai továbbá arra szólította fel, hogy tartózkodjanak a zsidók befogadásától, és főleg attól, hogy fontos funkciókhoz juttassák őket. A párton belül Bányai a zsidóknak csak szimpatizánsi, támogatói szerepet szánt, habár azt nem zárta ki, hogy egyszerű tagok lehessenek.⁵⁷⁴ Ezekre a rendelkezésekre azért volt szükség – tette hozzá –, hogy annak még a látszatát is elkerülhessék, hogy a MADOSZ „zsidó-kommunista” párt, tehát nem antiszemizmusról volt szó.⁵⁷⁵

A főtitkár beszédében a MADOSZ-t a romániai magyar dolgozó rétegek – úgymint a parasztok, kisföldbirtokosok, munkások, kisiparosok és értelmiségiek – pártjának nevezte, és

---

⁵⁷¹ A Sziguranca táviratos jelentése a MADOSZ brassói gyűléséről [román nyelven]. 1937. január 4. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 308. Mivelhogy a nyilvános rendezvényeken rendszerint megjelent az államhatalom képviselőjeként egy detektív, ez remek lehetőségként szolgált arra is, hogy „üzenjenek” a hatalomnak.

⁵⁷² Összefoglaló jelentés a Magyar Dolgozók Országos Szövetségéről [román nyelven]. 1937. július 29. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 37.

⁵⁷³ Annak ellenére, hogy zárt ajtók mögötti megbeszélésről volt szó, a Brassó megyei prefektus azzal a feltétellel engedélyezte a küldöttgyűlést, ha a nem sajtónyilvánosnak szánt részére is beengedtek egy detektívet, aki lejegyezte az ott elhangzottakat. A zárt gyűlésen megjelent delegátusok számát ez a dokumentum harmincegynek adja meg. A Sziguranca jelentése a MADOSZ brassói gyűléséről [román nyelven]. 1937. január 7. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 293. Ugyanakkor egy későbbi, februári jelentés negyvenegy delegátusról beszél. A Sziguranca jelentése a brassói MADOSZ-gyűlésről [román nyelven]. 1937. február 8. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 317.

⁵⁷⁴ A Sziguranca jelentése a MADOSZ brassói gyűléséről [román nyelven]. 1937. február 3. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 3. D1326. f. 85.

⁵⁷⁵ A Sziguranca jelentése a MADOSZ brassói gyűléséről [román nyelven]. 1937. január 7. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 294.

tisztázó jelleggel elmagyarázta, hogy ezek alapján a MADOSZ nem osztálpárt, mint amilyen a KRP, amelyik csakis a munkásosztályt képviseli. A már untig ismételt, de már korábban, a sorozatos egységfrontajánlat-tételek során felülbírált OMP-ellenességet is árnyalta. Elmondta, hogy a két szervezet közötti ellentétek gyökereit abban kell keresni, hogy velük szemben a Magyar Párt nem a dolgozókat, hanem a burzsoáziát, a nagybirtokosokat és az arisztokráciát képviselte. Mindezek ellenére Bányai szerint a MADOSZ nem jelentett fenyegetést az OMP-re, mert nem akarta elragadni az általa már megszervezett tömegeket, hanem csak arra törekedett, hogy az addig semmilyen párthoz nem csatlakozott választópolgárokat, illetve a magyar anyanyelvű, de román pártokra szavazókat megszólítsa. A végső cél pedig elmondása szerint az volt, hogy megvalósulhasson a magyar egység a népfront által, demokratikus alapokon.⁵⁷⁶

Amint Bányai nekikezdett a MADOSZ antirevizionizmusával kapcsolatos nézetei kifejtéséhez Huszár Emil, a bukaresti szervezet vezetője ezzel kapcsolatos értetlenségének adott hangot. Erre Bányai, feltehetőleg kissé kínos helyzetbe kerülve, hiszen jól tudta, hogy a küldöttek között ott ült a detektív is, megpróbált valamiféle koherens magyarázattal szolgálni. Azzal kezdte, hogy leszögezte, a MADOSZ számára az antirevizionizmus nem a román hatóságok megtévesztésére kitalált taktika, hanem meggyőződés, mert szerinte a revizionizmus háborút takar, és így az nem lehet számukra megoldás – szembemenne a szervezet által képviselt békepolitikával. Úgy ítélte meg, hogy végső soron mind Bukarest, mind Budapest reakciónak számított, de az erdélyi magyarok elnyomásának felcserélése a románok újbóli elnyomásával nem oldott volna meg semmilyen problémát. Következésképpen – magyarázta – a MADOSZ továbbra is azt követeli, hogy ismerjék el minden erdélyi nemzetiség önrendelkezési jogát. Ezután szerinte akár arra is lehetőség nyílhatott volna, hogy a románok gyulafehérvári gyűléséhez hasonlóan a magyarok is kinyilváníthassák akaratukat. Elmondta, hogy a MADOSZ nem fog Budapestnek engedelmessé válni, mert azt szeretné, hogy minden erdélyi nemzetiség saját maga döntsön sorsáról. Ráadásul szerinte Horthy Miklós Magyarországa kevésbé volt demokratikus, mint Románia. Ez vonatkozott a magyarországi parasztok helyzetére például, akiket a „magyar grófok rabszolgáinak” nevezett. A romániai rendszer javára írta ugyanakkor, hogy míg Horthy rendszerében szerinte nem volt földreform, Romániában legalább ennyit megvalósítottak.⁵⁷⁷

---

⁵⁷⁶ Uo.

⁵⁷⁷ Uo. f. 295.

Ezt követően Bányai két pontban foglalta össze, hogy mit szeretett volna a MADOSZ az antirevizionizmus nyilvános vállalása révén elérni. Elsősorban, hogy ezáltal véget vessen annak, hogy a román állam és a román pártok az erdélyi magyarokat az állam ellenségeinek tekintik. Másodsorban pedig ezzel meg akarták nyerni az erdélyi román közvélemény és a „romániai demokratikus erők” szimpátiáját.⁵⁷⁸ Ez utóbbi segítségével valósulhatott volna aztán meg a népfront, és ezáltal lehetőség nyílt volna egy szélsőjobboldali román kormány felállítása megakadályozására. Bányai erre az eshetőségre az erdélyi magyarság kulturális és gazdasági értelemben vett „megsemmisülését” vetítette előre. Befejezésül elmondta, hogy a székelyek körében nagyfokú letargiát és kiábrándultságot tapasztalt, és úgy érezte, hogy már nem is akarnak a kisebbségi jogok érdekében harcolni, ezért arra a következtetésre jutott, hogy körükben éppen a revízió elleni propagandát kellett volna erősíteni.⁵⁷⁹

Az OMP-vel szembeni merev elutasítás enyhítéséhez hasonlóan a MADOSZ kezdetben határozott antiklerikális álláspontja változását is kiolvashatjuk Bányai beszédéből. Összhangban a gyergyóditróiak és bukarestiek közeledésével az egyházi szervezetekhez tagadta ugyanis, hogy a MADOSZ antiklerikális lenne. Kifejtette, hogy az egyházi iskolák és intézmények elengedhetetlen szerepet játszanak a magyar kultúra és anyanyelv ápolásában. Ámbár azt továbbra is fenntartotta, hogy a román állam feladata kellett volna, hogy legyen a magyar nyelvű iskolák fenntartása, hozzátéve, hogy ezt továbbra is elérendő feladatnak tartják.⁵⁸⁰

A belső viták végére érve szimpátiájukat tolmácsoló táviratot küldtek a nemzeti-parasztpárti Nicolae Lupunak, aki a háború ellen létrehozott bizottság elnöke is volt. Utána Grozának küldtek levelet, amelyben beszámoltak a gyűlésről. További levelet postáztak Ghiță Pop frissen megválasztott Mehedinți megyei képviselőnek, akinek győzelméhez a MADOSZ is hozzájárult. Írásukban megköszönték a nemzeti-parasztpárti képviselőnek, hogy az erdélyiek érdekeit képviselte. Miután a belügyminisztérium címére is postáztak egy tiltakozó jegyzéket a szűnni nem akaró hatósági vegzálások miatt, a küldöttek hazaindultak, hogy „feldolgozzák” a gyűlésen hallottakat a helyi szervezetekben.⁵⁸¹

---

⁵⁷⁸ A Sziguranca jelentése a MADOSZ brassói gyűléséről [román nyelven]. 1937. február 3. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 3. D1326. f. 86.

⁵⁷⁹ A Sziguranca jelentése a MADOSZ brassói gyűléséről [román nyelven]. 1937. január 7. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 296.

⁵⁸⁰ Uo.

⁵⁸¹ Uo. 297.

Ezt követően a MADOSZ azt tervezte, hogy a fontosabb központokban kisebb gyűléseken is megtárgyalják a januárban érintett kérdéseket. Miután Aradon nem sikerült megszervezni egy ilyen jellegű találkozót,⁵⁸² úgy döntöttek, hogy Nagyváradon fognak konferenciázni. Erre a gyűlésre mintegy száz személy gyűlt össze Bihar megyéből, akiknek Bányai és Mezei tartott előadást a helyi madoszosok megnyitó beszédét követően. Mezei azt állította, hogy a MADOSZ támogatóinak a száma folyamatosan növekedett, és hogy csak Székelyföldön több, mint húszezer madoszost tartottak számon. A PNȚ-t Andrei Crăciun, a Bihar megyei parasztpárti szervezet titkára képviselte, aki üdvözölte az egybegyűlteket.⁵⁸³

Crăciun jelenléte nyilvánvaló jele volt annak, hogy a Nemzeti Parasztpárt szövetségeseként tekintett a szervezetre. A PNȚ támogatása ugyanakkor bizonyos feltételek teljesítéséhez kötődött. Mint ahogy azt később, júniusban Mihai Popovici egy brassói madoszos gyűlésen kifejtette, a két párt közötti szövetség működésének elengedhetetlen feltétele volt, hogy a MADOSZ tisztázza magát a kommunista szervezet vádja alól.⁵⁸⁴ Bányai korábbi zártkörű megbeszélésen hangoztatott kijelentése, miszerint a pártba nem fogadnak be kommunistaként lebukott tagokat, és a zsidókat távol tartják a fontosabb funkcióktól értelmezhető úgy is, mint annak a kinyilvánítása, hogy hajlandók eleget tenni ennek az elvárásnak.

Bányai sűrű szervezeti munkával kapcsolatos gyakori utazásai és szereplései közepette óraadásból tartotta fenn magát. A pénzügyi problémáit csak súlyosbította, hogy 1933-as pere a börtönbüntetése után sem záródott le, és további utánajárásokkal, valamint költségekkel járt. A végül 1937. május 20-án meghozott ítélet előtt az ügy furcsa kanyarokat véve került Marosvásárhelyre. Annak ellenére, hogy az első és második körben a csíkszeredai törvényszéken, illetve a marosvásárhelyi táblabíróságon felmentő ítélet született, az ügyész mindannyiszor megfellebbezte a döntést. Végül a Semmítőszék utalta vissza a pert Marosvásárhelyre, ahol a végleges ítélet szerint Bányait két év fogházra büntették és kétezer lej pénzbírság, valamint háromezer lej perköltség megfizetésére kötelezték. Az ítélszék

---

⁵⁸² Pontosabban az történt, hogy az aradiak egy olyan időpontra, január 17-re kérték a gyűlés engedélyeztetését, amelyikre a hatóság nem tudta megadni, az akkor érvényes rendelkezéseknek megfelelően ugyanis az egyes rendezvények és a kérelem leadása közötti minimum tíz nap kellett, hogy elteljen. A Temesvári Rendőrség táviratos jelentése [román nyelven]. 1937. január 15. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 316.

⁵⁸³ A temesvári rendőrség táviratos jelentése [román nyelven]. 1937. február 15. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 321.

⁵⁸⁴ Jelentés a MADOSZ brassói gyűléséről [román nyelven]. 1937. június 25. ANR ANIC. Fondul Institutului de Studii Istorice și Socio-politice [A Román Kommunista Párt Központi Bizottsága melletti Társadalompolitikai és Történeti Intézet Fondja – Innen: Fond ISISP]. IV. Organizații de masă [Tömegszervezetek]. MADOSZ (Innen: D26). f. 13.

azonban, élve azzal a lehetőséggel, amit a frissen módosított büntető törvénykönyv lehetővé tett, Bányai büntetését azonnali végrehajtása helyett öt évre felfüggesztette.⁵⁸⁵

Annak ellenére, hogy szembementek a hivatalos magyarországi külpolitikával, a román hatóságok ekkor még nem kezelték úgy őket, mint a román nemzetállam-építés szempontjából hasznos szervezetet, habár megtúrták a tevékenységét. Ennek találjuk lenyomatát abban is, ahogyan a már említett Scarlat Callimachi, a „Vörös Herceg” a MADOSZ-ról beszélt a Romániába látogató Katherine Stewart-Murraynek, Atholl hercegnőjének. A skót Stewart-Murray már 1924-től a brit parlament tagja volt. A karitatív szervezetekben kifejtett tevékenysége és a női jogok ügyének képviselője révén, valamint a brit gyarmatok nagyobb önállósága pártolójaként vált ismertté. Már 1935-ben tiltakozott a brit kormányzat „nemzeti-szocialista tendenciái” miatt. A spanyol polgárháború kitörését követően a köztársaságiak oldalára állt, és ezután a nemzetközi békemozgalom egyik kiemelkedő alakjaként politizált. Ezzel „ki is érdemelte” magának az ellenségei által ráaggatott, a szocialistákkal való szimpatizálást mutatni hivatott jelzőt: a „Vörös Hercegnőt”. Gúnynevére alapot adott még az is, hogy annak ellenére, hogy különböző jogsértések miatt korábban kritizálta a Szovjetuniót, Európában mégis a *status quo* híveként lépett fel, ami egybeesett a szovjet külpolitikával a népfrontos fordulat után. Stewart-Murray a brit képviselőházban védte a békeszerződések teremtette rendszer fenntartása jogosságát, kritizálta a magyar revizionizmust és Románia egysége mellett kötelezte el magát. Ezt követően több kelet-európai országba is ellátogatott, hogy a helyszínen tájékozódjon az állapotokról. Romániába Alexandra Cantacuzino, a romániai nőszövetség (SONFR) vezére hívására érkezett, és az ország különböző előjárói részvételével díszfogadtatásban volt része. Ezt országos körút követte, amelyik során többek között Kolozsváron is vendégül látták, és a szatmári román nőszövetségnél is tiszteletét tette.⁵⁸⁶ Így esett meg, hogy a „Vörös Hercegnő” még Bukarestben találkozott a „Vörös Herceggel”. Callimachi találkozásukkor tájékoztatta a hercegnőt a MADOSZ antirevizionista tevékenységéről, és a kormány ezzel kapcsolatos szűklátókörűsége miatt panaszkodott. Elmondta, hogy habár a MADOSZ „a béke ügyét” szolgálta, a román kormány és a hatóságok

---

⁵⁸⁵ Két évi fogházra ítélték el Bányai-Baumgarten László tanárt. *Brassói Lapok*, 1937. május 20.

⁵⁸⁶ Ion Chelcea: Ducesa de Atholl vizitează România. *Gazeta Ilustrată*, 1937. január-február. 3-6. (Online: http://documente.bcuciluj.ro/web/bibdigit/periodice/gazetaillustrata/1937/BCUCILUJ_FP_279699_1937_006_001_002.pdf – Utolsó letöltés: 2018. 01. 17.)

mégis üldözik. Az OMP-vel ugyanakkor, annak ellenére, hogy köztudottan a budapesti politikától függött, Tătărescuék jól szót tudtak érteni – panaszkodott.⁵⁸⁷

1937 nyarán látogatott Romániába Jules Jézéquel, a *Rassemblement Universel pour la Paix* (RUP) nevű, 1931-ben létrehozott szervezet⁵⁸⁸ alelnöke. Neki szintén az volt a célja, hogy a térségbe látogatva első kézből származó tapasztalatokra tegyen szert a közállapotokat illetően, és népszerűsítse a népek közötti béke gondolatát. A francia református lelkész Jézéquel közkeletű gúnyneve a „Vörös Pásztor” volt. A romániai hatóságok nem fogadták tárt karokkal, mert azt feltételezték, hogy Jézéquel nem barátja Romániának. Éppen ezért nem is számíthatott semmiféle hivatalos ünnepélyes fogadtatásra. Bányait június 5-én hívatta magához Bukarestben. A meglehetősen rövidre sikerült találkozó során Jézéquel megkérte Bányait, hogy készítsen számára egy dokumentumot, amelyikben bemutatja az általa vezetett szervezetet, kitérve a történetére is. Bányainak még aznap tovább kellett utaznia, így a sebtében megírt emlékiratot Czikó Lőrinc adta át Jézéquelnek.⁵⁸⁹

Bányai a Sorbonne végzettjeként írta alá a dokumentumot. A MADOSZ-t a romániai magyar „kisemberek” demokratikus és nemzeti pártjaként jellemezte. Azt állította, hogy akkorra a szervezetnek Erdély egészében voltak tagjai, és összességében négy-ötszázezren csatlakoztak hozzá. A minden bizonnyal túlzó leírás a szervezetről azt is kifejtette, hogy békés úton törekszik megoldani a romániai kisebbségi problémákat, és hogy azt szeretné elérni, hogy a román nép és annak demokratikus erői megbízzanak benne. A MADOSZ pénzügyi hátterére vonatkozóan azt állította, hogy a közösségi akarat tartja fenn, így anyagi értelemben független. Sajnálataát fejezte ki ugyanakkor amiatt, hogy forráshiány miatt egyetlen képviselőt sem tudtak delegálni a RUP nemzetközi gyűléseire. Szövege szerint a MADOSZ által szervezett revízióellenes gyűlések mindegyikén, ahol a RUP eszméit népszerűsítették ötszáz-ezerkétszáz személy vett részt.⁵⁹⁰ Ennek, még ha a számarányok túlzónak is tűnnek, annyi

---

⁵⁸⁷ Jelentés Callimachi találkozásáról de Atholl hercegnővel [román nyelven]. 1937. február 21. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4298. f. 324.

⁵⁸⁸ Rachel Mazuy: Le Rassemblement Universel pour la Paix (1931-1939). une organisation de masse? In: René Girault (szerk.): *Matériaux pour l'histoire de notre temps. S'engager pour la paix dans la France de l'entre-deux-guerres*. 1993/30, 40-44. (Online: http://www.persee.fr/doc/mat_0769-3206_1993_num_30_1_404091 – Utolsó letöltés: 1918.01.07.)

⁵⁸⁹ Bányainak, mint látni fogjuk, tényleg sietős volt Székelyföld irányába venni az útját, ugyanis ekkor tartóztatták le Csíkménaságon Kurkó Gyárfást és Czikó Lőrincet. Jelentés Jézéquel és Bányai találkozásáról, valamint a MADOSZ emlékiratáról [román nyelven]. 1937. június 10. ANR ANIC. Fond ISISP. IV. D26. f. 15-16.

⁵⁹⁰ Uo. f. 17-18.

valóság alapja volt, hogy minden egyes megtartott madoszos gyűlésen hangoztatták azokat az elveket, amelyeket a RUP is vallott, vagyis „békepropagandát” folytattak.

1937. május 2-án a kolozsvári MADOSZ gyűlésén választották Kurkó Gyárfást országos elnökké.⁵⁹¹ Erre a tisztségre Kurkót eredetileg feltehetően Mezei Lajos szemelte ki. Az új országos elnököt több okból is megfelelőnek találhatta erre a tisztségre. Mindenekelőtt az lehetett fontos, hogy székely volt, tehát ismerték Székelyföldön, és kisiparosként tekintélynek örvendett Brassóban is. Másodszer meg, hogy így személyében a szintén Brassóban tevékenykedő OMP-s Szabó Béni szücsmesterrel, tehát egy kisiparossal szembe állítottak kihívót.⁵⁹²

A MADOSZ egyik legaktívabb helyi szervezetének számító brassóival kapcsolatban tudjuk, hogy tagjai hetente háromszor találkoztak, kedden, pénteken és vasárnap. A megbeszéléseket a már említett Gaudi József és az országos elnöknek frissen megválasztott Kurkó vezette. Ha két tag találkozott, „szabadság” megszólítással köszöntötték,⁵⁹³ és a beszélgetés során *testvérnek* nevezték egymást. Nagy energiákat szántak az időszakosan vagy hosszabb távon a városban dolgozó magyarok megszólítására. Éppen ezért teadélutánokat, táncesteket, bálakat és kirándulásokat szerveztek számukra. Kivették továbbá részüket azokon az ünnepélyeken is, amelyeket a város magyarsága szervezett. Így például a júliusban szervezett Magyar Napokon az egyházak engedélyével vettek részt. A felvonuláson, ahol az egész város magyarsága megmutatta magát, a Székelyföldön jó beagyazottsággal bíró Kurkóval megerősített brassói szervezet nyolcszáz „fehér harisnyás”, tehát ünnepi népviseletbe öltözött székelyt vonultatott fel, akik előtt egy falusi zenekar húzta a talpalávalót. A székely legények kalapjában árvalányhajat tűztek. A felvonulókat harminckét székely „rendező” irányította, akiket karszalagjaikról lehetett megismerni. Mellükre piros rózsát tűztek, zöld levéllel. Amint kiértek az ünnepek színhelyére, a Honterus-térre, ugyan szétszéledtek, viszont az egész ünnepség alatt volt egy udvar, amelyiket a MADOSZ bérelt, és ahol a rendezvény zárásáig vissza-visszatértek, ettek, ittak, mulattak.⁵⁹⁴

---

⁵⁹¹ Ladislau Bányai: Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ). In: Gheorghe I. Ioniță (szerk.): *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R. Vol. II.*, i. m. 36-79.

⁵⁹² Molnár Gusztáv interjúja Czikó Lőrincsel és Nándorral. JEA. MGI. hatos_piros1. 2:50:00-3:24:00.

⁵⁹³ A Sziguranca úgy értékelte, hogy ez annak a jelzése, hogy az erdélyi magyarok „felszabadítására” törekedtek. Arra hivatkozva, hogy „tanulatlanok” és emiatt akár fel is lázadhatnak, továbbra is a szervezet felszámolását javasolta a belügyminisztériumnak. A Kolozsvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1937. május 2. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 2.

⁵⁹⁴ Kurkó Gyárfás levele Bányai Lászlóhoz. Brassó, 1937. július 10. PTSZL. Bányai László hagyatéka. 923.f.9. f. 1. A Brassói Lapok szerint mintegy tizenötezer embert felvonultató Magyar Napokról az újságban megjelent

Erre az időszakra Nagy István egyre fontosabb szereplője lett az erdélyi magyar kulturális életnek, és amellet, hogy köztudottak voltak kommunista kapcsolatai, irodalmi pályája, elismertsége felfele ívelt.⁵⁹⁵ A MADOSZ életének, ha nem is úgy, mint aktív tag, továbbra is részese maradt. Kurkóék például hathatósan lobbiztak Brassóban azért, hogy színpadra kerülhessen drámája, az *Özönvíz előtt*, és még arról is gondoskodtak, hogy legyen nézőközönsége.⁵⁹⁶ Összességében úgy tűnik, hogy a MADOSZ szervezőmunkája, politikai szocializációs igyekezete működött, és közel tudott kerülni azokhoz a parasztokhoz, akik frissen bekerülve a városba, beilleszkedési zavarokkal küszködhetnek. Kurkónak arra is volt energiája, hogy a Székelyföldre hazatérő MADOSZ-hoz csatlakozottakkal tartsa a kapcsolatot. Ünnepnapokon, hétvégéken hazautazott Csíkszentdomokosra, illetve a szomszédos falvakba is ellátogatott, hogy felkeresse a Brassó vonzáskörébe tartozó, ott korábban megfordult székelyeket.⁵⁹⁷

Hasonló célokkal működtek a bukarestiek, akik ugyancsak a magyar munkásokat és cselédeket szerették volna soraik közé csábítani. A bukarestieknek ugyanakkor még a MADOSZ-tól rendszerint elzárkózó szociáldemokratákkal is sikerült megtalálni egyes ügyekben a közös hangot. Így 1937 májusa végén Czikó Lőrinc vezetésével az Izvor utcai szociáldemokrata épületében, a „Nép Házában” megjelentek a nemzeti munkavédelmi törvény elleni tüntetésén. A mintegy száz madoszos résztvevő vezetőjeként Czikó Lőrinc beszédet is mondott.⁵⁹⁸

A bukaresti MADOSZ-ban központi szerepet töltöttek be a Czikó testvérek. Czikó Nándor apjuk mesterségét vitte tovább, kovácsműhelyt működtetett. Lőrinc az *Universul* lapot

---

tudósítás szerzője (László Zoltán) kiemelte a „külön élményt” jelentő „székely cseléd lányok és árvalányhajas legények százainak példás” felvonulását „eredeti népviseletben, az élen falusi zenekekkal”. Ugyanakkor az újságíró nem említi, hogy madoszosok lettek volna. Természetesen az is lehetséges, hogy véletlen egyezésről van szó. A népviseletbe öltözés és az árvalányhaj házasodásig való kalapba tűzése nem a madoszosok innovációja volt. László Zoltán: Páratlanul jól sikerült a brassói magyarság erdei ünnepélye. *Brassói Lapok*, 1937. június 8.

⁵⁹⁵ Erre példa a *Brassói Lapok*, ahol a társadalmi érzékenységről híres Nagy meglehetősen pozitív kritikákat kapott. Abafáy Gusztáv: Fiatalok irodalma. 5. Nagy István. *Brassói Lapok*, 1937. május 20.

⁵⁹⁶ *Kurkó Gyárfás levele Bányai Lászlóhoz*. Brassó, 1937. július 10. PTSZL. Bányai László hagyatéka. 923.f.9. f. 1.

⁵⁹⁷ A Kolozsvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1937. szeptember 2. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 47.

⁵⁹⁸ A Sziguranca tudott a bukaresti MADOSZ azon igyekezetéről, hogy beépüljön a különböző felekezeti ifjúsági szervezetekbe. Értékelésük szerint ezeket a törekvéseket siker koronázta. A Fővárosi Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1937. május 30. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 7. A *Brassói Lapok* tudósításában nem jelenik meg, hogy a Sziguranca jelentése szerint felszólaló Czikó Lőrinc beszédet mondott volna ezen a gyűlésen. Demokratikus összefogással kell elhárítani a jogfosztó munkavédelmi kísérleteket. *Brassói Lapok*, 1937. június 2.

kiadó vállalat könyvelőjeként dolgozott. Mint korábban említettem, már a MADOSZ megalakítása előtt kapcsolatban álltak a bukaresti kommunistákkal, azonban a szervezet létrejötte után főként az előbbiben fejtettek ki politikai tevékenységet.⁵⁹⁹ Funkciót azonban nyilvánosan csak Czikó Lőrinc vállalt a pártban, akit ekkor a bukaresti szervezetet irányítók között találunk. Később azt állították, hogy a köztük lévő egyezségnek megfelelően mindig csak egyikük exponálta magát a baloldali mozgalmakban, azonban mind ők ketten, mind testvérük, Czikó Márta folyamatosan kapcsolatban volt a KRP-val. Ez nem elképzelhetetlen, ugyanis régre visszanyúló ismeretségük volt Fóris Istvánnal, aki többek között a MADOSZ-ért is felelős volt, mint a párt „legális titkára”. A MADOSZ-ban fontosabb szerepet és hivatalos tisztséget ugyanakkor valóban csak Lőrinc vállalt.⁶⁰⁰

A MADOSZ, informálisan ugyan, de részt vett a spanyol polgárháborúba tartó önkéntesek toborzásában is. Rajta keresztül egy bizonyos Szász családnevű aktivistája, Demeter Ferenc, Demeter György és Tódor József madoszosok ki is jutottak Spanyolországba.⁶⁰¹ Bukarestben a MADOSZ és a KRP kommunista hálózata sokkal inkább összefonódva működött, mint más városokban. A többek között madoszos eseményeken megismert székely cselédnányok egy részét beszervezték az illegális hálózatba. Olyan személyekről volt szó, akik a bukaresti nagypolgárok háztartásait vezették, és a házigazdák távollétében lehetővé tették a lakások konspiratív célra való használatát. A KRP-n belüli viták során, a Czikók bevonásával döntötték el a MADOSZ intézményes hozzájárulását a gazdasági gondokkal küzdő *Korunk* bukaresti terjesztésébe.⁶⁰²

A tehát Kurkóhoz hasonlóan székelyföldi gyökerekkel, de vele szemben csak az apja szülőfalujában, Csíkszentgyörgyön és környékén ismerettséggel bíró Czikó Lőrinc 1937 késő tavaszán vetette fel azt az ötletet, hogy a Csíkszentgyörggyel tőszomszéd Csíkménaságon MADOSZ-frakciót kellene alakítani. Kurkó június végére beszélte meg Czikóval az esemény megszervezését.⁶⁰³

---

⁵⁹⁹ Molnár Gusztáv interjúja Czikó Lőrincsel és Nándorral. JEA. MGI. hatos_zöld1a. 00:00-1:34:25.

⁶⁰⁰ Molnár Gusztáv interjúja Czikó Lőrincsel és Nándorral. JEA. MGI. hatos_piros1. 00:00-00:30.

⁶⁰¹ Sajnos róluk semmi közelebbit nem tudunk. Molnár Gusztáv interjúja Czikó Lőrincsel és Nándorral. JEA. MGI. hatos_piros1. 00:00-00:30.

⁶⁰² A Czikó testvérek állítása szerint a *Korunk* iránt Bukarestben nem volt nagy érdeklődés, sokszor arra kényszerültek, hogy a MADOSZ tagdíjából és belépőkből összegyűlt támogatásai egy részét a kiküldött lapszámok felvásárlására fordítsák. A megvásárolt lapokat később ingyenesen osztották szét a tagok között. Molnár Gusztáv interjúja Czikó Lőrincsel és Nándorral. JEA. MGI. hatos_piros1. 04:30-05:10.

⁶⁰³ A Kolozsvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1937. szeptember 2. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 47.

Az 1930-as népszámláláson 1988 csíkménaságit számoltak össze, többségük magyarnak vallotta magát.⁶⁰⁴ Ami a társadalmi helyzetüket illeti, Ferencz Gyárfás, a *Brassói Lapok* újságírója így mutatta be a szerinte a megye egyik legszegényebb községét: „a szesz uralkodik, rettentően pusztít a gyermekhalandóság, de így is egyre kisebb pántlikában haladnak a hepehupás, köves határon a parcellák”. Ferencz azt is hozzátette, hogy az 1929-ben még egységesen az OMP mellett álló ménaságiak közül a harmincas évekre egyre többen „szemeztek” a román pártokkal, és az „egység megbomlott”.⁶⁰⁵

A Ferencz által „a község értelmesebb, de szegény” gazdáinak leírt madoszosok élén a ménasági Lukács Márton és a közelben elterülő Csíkbánkfalván élő Lázár Ágoston állt. Lukács nevére kértek engedélyt a Csík megyei prefektustól arra, hogy tájékoztassák a falu lakosságát a MADOSZ tevékenységét illetően. Miután a prefektus kézjegyével látta el az ezt lehetővé tevő dokumentumot, a csíkménasági erődtemplommal szembeni dombra hívták össze a gyűlést 1937. július 4-re. Ezen a szervező Czikón, Kurkón, Lukácson, valamint Lázáron kívül mintegy negyven helybeli jelent meg.⁶⁰⁶ A gyűlésen Kurkó és Czikó a MADOSZ programját ismertették, majd a gazdákat sújtó gazdasági és közéleti problémákkal kapcsolatban mondtak beszédet. Ugyanakkor a románok és magyarok közötti testvéri egyetértés fontosságát is hangsúlyozták. A rendbontást, konfliktust nem okozó gyűlést a helyi tagozat megválasztásával zárták.⁶⁰⁷

A gyűlés befejezése után a madoszos vezetők Csíkszentgyörgy irányába vették az útjukat, azonban útjukon a helyi csendőrség letartóztatta őket. A csendőrség vezetője egy teljes napig tartotta fogva a négy madoszost, és ezalatt segédjével többször megverték őket. A „nyomásgyakorlás” célja az volt, hogy Czikó Lőrinc, Kurkó Gyárfás, Lukács Márton és Lázár Ágoston ismerjék el, hogy kommunista propagandát folytattak a községben. A madoszosok azonban kitartottak, és nem voltak hajlandók aláírni az ezt elismerő nyilatkozatot. Közben a falubeliek Lukács és Lázár családtagjaival az élen tüntetni kezdtek a

---

⁶⁰⁴ Pontosabban ebből 1893-an vallották magukat magyarnak, míg 95 személyt románnak jegyeztek fel. Valamivel másabb képet mutatott ez az arány, ha anyanyelvi szempontból nézzük az adatokat, ugyanis csak 6 személy volt román anyanyelvű. Vallási szempontból ugyanakkor 1930-ban a népszámláló biztosok 1879 római katolikus személyt találtak, míg 94-en görög-katolikusnak, 12-en reformátusnak és 3-an ortodoxnak vallották magukat. *Csíkménaság* szócikk Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikájában* (<http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=felek&id=291>; <http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&id=291>).

⁶⁰⁵ Ferencz Gyárfás: Frontot változtatott a legcsikibb falu is. *Brassói Lapok*, 1937. július 10.

⁶⁰⁶ A Kolozsvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1937. szeptember 2. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 47.

⁶⁰⁷ Ferencz Gyárfás: Frontot változtatott a legcsikibb falu is. *Brassói Lapok*, 1937. július 10.

csendőrség előtt, kérve, hogy engedjék szabadon őket. A bukaresti madoszosok, amint tudomást szereztek az eseményekről, tiltakozó jegyzékkel fordultak a Gheorghe Tătărescu-vezette kormányhoz, hiszen törvényesen működő politikai pártról lévén szó, a MADOSZ bejelentett gyűlést tarthatott. A csendőrség egy napi fogva tartás után átadta őket a csíkszeredai ügyészségnek, azonban ezt követően még így is egy további hétbe került, amíg végre, vádemelés nélkül szabadlábra kerülhettek.⁶⁰⁸

Hogyan kerülhetett sor ilyen szintű visszaélésre? Attól függetlenül, hogy 1936. január 8. után a MADOSZ a törvényes romániai politikai pártok egyike volt, mégis ki volt téve a hatósági terrornak. Ennek a háttérben legtöbbször azonban nem a kormányakarat állt, hanem a két világháború közötti romániai állam és erőszakszervezetek működési sajátosságai. Egy ilyes visszaéléshez gyakran elég volt egy túlbuzgó kihelyezett tanító vagy csendőr, ugyanis, ha egy-egy fellépés utólag jogtalannak bizonyult, az illető köztisztviselőnek semmiféle elszámoltatással nem kellett szembenéznie. Ebben az esetben is így történt. Az események háttérben a község állami iskolájának igazgató-tanítója, egy bizonyos Ioanică állt. Ferencz cikke szerint már a gyűlés alatt felháborodottan érdeklődött a résztvevőktől, hogy mégis miről volt szó:

- „Miféle gyűlést rendeztetek? Mit csináltak? Kommunista forradalmat készíttek elő?!” – kérdezte a beszámoló szerint az összegyűltektől, és ezt követően székéren sietett a csíkszentgyörgyi csendőrségre, hogy a közbeavatkozásukat kérje a kommunista propaganda miatt.⁶⁰⁹ Jellemző, hogy hiába tudták a madoszos vezetők őrizetbe vételük után igazolni a tevékenységüket, hiába mutatták a prefektus aláírásával ékesített engedélyüket, vagy tanúskodtak mellettük a falubeliek, egy napi testi bántalmazást, és nyolc napi ideiglenes őrizetbe vételt kellett elszenvedniük, míg szabadlábra kerülhettek. Lukács Márton és Lázár Ágoston hazamentek a falujukba, Kurkó Gyárfás és Czíkó Lőrinc pedig kellemetlen kalandjukat követően a csíkszögödi fürdőben tartottak rövid pihenőt, és ezt követően indultak csak vissza Brassóba, illetve Bukarestbe.⁶¹⁰

A ménaságiak „frontváltásnak” nevezett gyűlése mindenesetre bekerült a közbeszédbe. Ferencz Gyárfás a *Brassói Lapok*ban úgy értékelte a csíkménaságiak MADOSZ iránti érdeklődését, mint annak a bizonyítékát, hogy az Országos Magyar Pártnak (OMP) feltétlenül demokratizálódnia kell, ha nem akarja elveszíteni a támogatóit. „A lényeg ott van, hogy mint

---

⁶⁰⁸ Molnár Gusztáv interjúja Czíkó Lőrincsel és Nándorral. JEA. MGI. hatos_piros1. 2:30:00-2:50:00.

⁶⁰⁹ Ferencz Gyárfás: Frontot változtatott a legcsikibb falu is. *Brassói Lapok*, 1937. július 10.

⁶¹⁰ Molnár Gusztáv interjúja Czíkó Lőrincsel és Nándorral. JEA. MGI. hatos_piros1. 2:30:00-2:50:00.

Csíkmegeye sok más községében, Csíkménaságon is lábat vetett a Madosz. Abban a községben kapott – a jelek szerint igen erős talajt, ahol néhány évvel ezelőtt még teljesen megbonthatatlanak látszott a Magyar Párthoz való ragaszkodás. Mindenképpen sürgős megfontolást igényel ez a szerintünk igen jelentős esemény. Le kell vonni belőle a következtetéseket s megérteni, hogy a gazdasági és társadalmi téren egyaránt válságban vajúdo magyar népkisebbség legszélesebb néprétege: a gazdatársadalom demokratikus átszervezést kíván” – írta.⁶¹¹

De hogy valójában mennyire is volt jelentős ez a gyűlés, és hogy tényleg „megvette-e a lábát” a MADOSZ Csíkménaságon, az leginkább a székelyek választásokon kinyilvánított akaratától függött. Az eseményeket feletteseinek három hónappal később összefoglaló Sziguranca-ügynök szerint a gyűlésen résztvevő negyven székely nem számított kifejezetten népes tábornak. „Igazság szerint a székelyek minden gyűlésre elmennek, és mindenkit meghallgatnak, hogy aztán végül mindannyiszor leadják a szavazatukat a Magyar Pártra” – tette hozzá.⁶¹²

Kurkó a kellemetlen kalandot követően a MADOSZ országos elnökeként képviselte a szervezetet az augusztus elsején mintegy tízezer résztvevő előtt lezajló Petőfi-emlékünnepeken a fehéregyházi honvédsíremléknél. A gesztus nem csak azt mutatta, hogy a MADOSZ-nak helyet szorítottak a romániai magyar szervezetek között, és Kurkót elfogadták a közösség hitelesnek értékelt képviselőjeként, hanem egyben a MADOSZ szimbolikus politikájának az irányát is, amelyben Petőfinek fontos szerepet jutott. A koszorúzásnál a romániai magyar előljárók, és a szociáldemokratákat képviselő Deutsche Géza után következett Kurkó. Az ünnepségen kitüntetett szerep jutott ugyanakkor az első koszorút elhelyező Szemlér Ferencnek, Nagy Istvánnak és Abafáy Gusztávnak, akik „az erdélyi fiatal írókat és az erdélyi ifjúsági parlamentet előkészítő fiatalokat” képviselték.⁶¹³

Ennek a később Vásárhelyi Találkozóként emlegetett „erdélyi ifjúsági parlamentnek” az ötlete részlegesen szintén a MADOSZ köreiből származott. Egészen pontosan Balogh Edgár fogalmazott egy körlevelet, amelyben a fasiszta veszéllyel szembeni összefogást szorgalmazta. A felhívásnak külön jelentőséget adott, hogy az erdélyi magyar értelmiség széles köreiből nagy tekintélynek örvendő Tamási Áron is egy hasonló „parlament”

---

⁶¹¹ Ferencz Gyárfás: Frontot változtatott a legcsíkibb falu is. *Brassói Lapok*, 1937. július 10.

⁶¹² A Kolozsvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1937. szeptember 2. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 48.

⁶¹³ Az egész erdélyi magyarság képviselői hódoltak Petőfi szellemének. *Brassói Lapok*, 1937. augusztus 4.

egybehívását szorgalmazta. Tamási 1936-ban cikksorozatot közölt a témában, azt hangoztatva, hogy a különböző csoportokra szakadt fiatal értelmiségiek – „a cselekvő fiatalok” – közös együttműködési platformot kell, hogy találjanak. Úgy vélte, hogy céljaik összeegyeztethetők, hiszen mindannyian az erdélyi magyarságot szerették volna szolgálni.⁶¹⁴

Ezt az egységet végül többé-kevésbé sikerült is megvalósítani, ugyanis az *Erdélyi Fiatalok* kivételével a legfontosabb erdélyi magyar ifjúsági csoportosulások 1937 júniusára beleegyezésüket adták a találkozó megtartásába. Ennek előkészítésére azonban éppen az egyik ötletgazdát, Balogh Edgárt, valamint a felvetést több cikkben támogató Bányai Lászlót nem hívták meg. A Tamási elnökletével megalakult előkészítő bizottságban találjuk ugyanakkor Jordáky Lajost a szociáldemokraták,⁶¹⁵ Nagy Istvánt a munkásság képviselőjében, valamint Asztalos Sándort, Petrovay Tibort és Vita Sándort a *Hitel* folyóirat részéről. A gyűlést végül októberben tervezték megtartani, Marosvásárhelyen.⁶¹⁶ Az, hogy Nagy Istvánt munkásíróként az előkészítő bizottságba meghívták, de Baloghot vagy Bányait nem, jól mutatta, hogy Naggyal ugyan egy csoportba sorolták őket, de közel sem voltak annyira elfogadottak, mint az 1936-ban az *Erdélyi Helikon* díját az *Özönvíz* elöttel elnyerő kolozsvári író.

Balogh Edgár reményei a Találkozóval kapcsolatban változatlanul a népfrontos politika megvalósítása felé mutattak. Ez derült ki abból a beszédéből is, amit augusztus 29-én a MADOSZ kulturális szekciója elnökeként Nagyváradon mondott. Ebben Balogh a Találkozót a szervezet céljainak megfelelőnek mutatta be, és emellett összekötötte a már említett, Párizsban szervezendő „demokratikus magyar világértekezlettel”.⁶¹⁷ A mintegy százhetven

---

⁶¹⁴ Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931-1940)*, i. m. 151-152.

⁶¹⁵ Jordáky nem értett egyet azzal, hogy a magyar ifjúság minden csoportját be kellett volna vonni a megbeszélésekbe. Ő a „fasisztákat”, illetve a „grófok és bankárok képviselőit” kihagyta volna a meghívottak listájáról, míg a MADOSZ és a kommunisták felé nyitott volna. Venczel József és Kéki Béla ezzel szemben csak Balogh Edgárt találták elfogadhatónak a csoportosulásból. Végül Jordáky nem vett részt a szociáldemokrata vezetők által is fenntartásokkal fogadott Találkozón, hanem az éppen akkorra időzített bánáti és erdélyi ifjúmunkások kongresszusára ment el. Antal Róbert-István: Jordáky Lajos pályakezdése. In: Romsics Ignác (szerk.): *Közelítések. Tanulmányok Erdély 19-20. századi történetéhez*, i. m. 180.

⁶¹⁶ Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931-1940)*, i. m. 152-154; György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története*, i. m. 178-179.

⁶¹⁷ A Temesvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1937. szeptember 5. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 51. Egy Bányai Lászlót is magába foglaló küldöttséget akartak Párizsba meneszteni, hogy részt vegyenek a Garbai Sándor és Károlyi Mihály által Magyarország demokratizálása céljából szervezett világkongresszusra. Arról viszont nincs tudomásunk, hogy erre végül sor került volna. Lásd: György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története*, i. m. 178. Ezzel a Világkongresszussal kapcsolatban érdekes adalékot szolgáltat a lengyel Tadeusz Stapiński kolozsvári alkonzul jelentése Adam Mikucki bukaresti konzulnak. Stapiński úgy vélte, hogy az egész szervezkedés mögött a New York-i Amerikai Népfrent Bizottság, valamint a magyar revíziós célok

madoszos előtt elhangzott beszédre válaszul az előkészítő bizottság elhatárolódó nyilatkozatot fogalmazott meg, amelyben leszögezték, hogy „a Vásárhelyi Találkozó gondolata a nemzeti egység vágyából született”, hogy „kutassa a módokat, a lehetőségeket, melyek kisebbségi magyarságunk megtartásához, megerősítéséhez vezetnek”.⁶¹⁸

A Találkozót 1937. október 3-7. között tartották meg 187 romániai magyar fiatal részvételével.⁶¹⁹ A madoszosok (Balogh Edgár, Vincze János, Méliusz József, Csögör Lajos és Bányai László mellett Kurkó Gyárfás és Vargyas Antal földműves) részt vettek előadásokon, hozzászólásaikban képviselve a korábban összefoglalt eszméiket.⁶²⁰ A nemzeti-konzervatív beállítottságú csoport ezen gondolatokat nagyjából elutasította. Hasonló fogadtatásban volt része Kacsó Sándor előadásának, amelyikben a román-magyar kapcsolatokban kialakult bizonytalansággal kapcsolatban nem csak a románok, hanem a románok és a magyarok közös felelősségét hangoztatta. Az újságíró kénytelen volt visszavonni tervezetét, azonban ezt követően részt vett az új kidolgozásában, amelyik a kisebbségek és a többségi nemzet egyenjogúsága elfogadását határozta meg a két nemzet közötti békés együttélésé feltételének. Hasonlóképpen elutasításra talált Szemlér Ferenc előadása, aki az alkotók művészi szabadsága és függetlensége mellett érvelt. A végül elfogadott változat a művészekről a nemzeti szellemben és értékek mentén történő nevelést hangoztatta.⁶²¹

A kommunistákkal kapcsolatban még érdekes, de ugyanakkor ellentétes előjelű, a kölcsönös megértés felé mutató Nagy István előadása és a temesvári Fodor József katolikus pap ehhez fűzött hozzászólása. Nagy a munkásság nemzeti tudata meglétét hangoztatta, amit a konzervatív csoport irányába tett gesztusként is lehet értékelni. „Az iparos és munkástömegek neveléséről és szerepéről” címmel tartott előadására Fodor pozitívan reagálva mondta, hogy

---

gyengítése állt, és Balogh volt a román és cseh kommunisták között az összekötő. Ezúton is köszönetemet fejezem ki Seres Attilának, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára munkatársának, hogy a dokumentumra felhívta a figyelmemet. *Tadeusz Stapiński kolozsvári alkonzul jelentése Adam Mikucki bukaresti konzulnak*. Kolozsvár, 1937. június 18. Archiwum Akt Nowych – AAN [Lengyel Nemzeti Levéltár]. Agencija Konsularna R. P. w Cluj [Kolozsvári lengyel konzuli kirendeltség]. Sygn. 1, Str. 252–259.

⁶¹⁸ Tamási Áron, Petrovay Tibor, Asztalos Sándor, Vita Sándor, Nagy István: A „Vásárhelyi Találkozó” ügyében. *Brassói Lapok*, 1937. szeptember 16.

⁶¹⁹ A korabeli sajtó szerint csak százharmincnyegen.

⁶²⁰ A Vásárhelyi Találkozó történetét többen is kimerítően feldolgozták. Például: Turzai Mária: *A Vásárhelyi Találkozó*. i. m.; Csatári Dániel: *A Vásárhelyi Találkozó*. Budapest, 1967, Akadémiai Kiadó. Recensen érintették a témát mások mellett Bárdi Nándor, Egry Gábor, Horváth Sz. Ferenc és György Béla is.

⁶²¹ Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931-1940)*, i. m. 154-155.

„a keresztény etika alatt nem húzódhatik meg semmiféle kizsákmányolási politika. Ne féljen tehát a munkásság a keresztény erkölcstől”.⁶²²

A Találkozó lezártakor megszerkesztett *Hitvallás* szerint „a kisebbségi élet irányítása csak a keresztény erkölcs és a demokratikus nemzeti követelmények szerint történhetik”. Ugyanakkor azt is kinyilvánították, hogy „minden felekezetű és etnikai származású magyar embert s így azokat a zsidó vallású magyarokat is, akik kisebbségi sorsunk minden következményét vállalják, a magyar népkisebbség alkotó elemének tekintjük”. Kifejezetten kommunista-ellenes élt fedezhetünk fel ugyanakkor a következő sorokban: „A Vásárhelyi Találkozó csak azokat a tudományos, irodalmi és művészeti alkotásokat vállalja magáénak, amelyek a kisebbségi magyarság nemzeti és erkölcsi értékeit és érdekeit nem veszélyeztetik.” A munkásság érdekeit védendő a Találkozó *Hitvallása* is a nemzeti munkavédelmi törvénnyel szemben kötelezte el magát. A munkásságnak és kisiparosságnak csak „kizárólag gazdasági és szakmai szervezetekben” való részvételét helyezte, míg a „nemzeti, erkölcsi és magyar kulturális nevelésüket” a magyarság „megfelelő” szervezeteiben és intézményeiben képzelte el. A magyar sajtótól is azt várták el, hogy „teljesen azonos álláspontot foglaljon el” a magyarságot érintő kérdésekben, s hogy ne szolgáljon „idegen érdekeket”. A Magyar Párt így teljesen feljogosítva érezhette magát, hogy állásfoglalásában örömét fejezze ki, amiért a „bizonyos szélsőséges elgondolások jegyében” és OMP-ellenes éllel elindult Találkozó határozatai végül „szinte maradéktalanul azonosak a párt célkitűzéseivel”.⁶²³

A szociáldemokraták részéről Hoffer Géza mind a Találkozón résztvevő „szélsőbaloldaliakat”, mind a „reakciósokat” kritizálta. A *Hitvallás* azon részét, amelyik szerint bajtársi jobbot nyújtottak a munkásságnak „és ez elfogadta” külön kifogásolta. Kijelentette, hogy a munkásság, „mint egyetemes társadalmi réteg”, nem vett részt a Találkozón. Sőt, Hoffer hozzátette azt is, hogy a szociáldemokrata ifjúság „hitvallása az osztályharc”, és így „távol tartotta magát” az „osztályharc ellen irányuló” Találkozótól.⁶²⁴

Balogh Edgár, a rendszerváltozás után a Találkozó ötletgazdjaként azt állította, hogy a Találkozón való madoszos és kommunista részvételt eredetileg a KRP-ből is ellenezték. Balogh ugyanakkor úgy értékelte, hogy a Találkozó során „a parlamentáris szóhasználattal baloldalinak tekinthető MADOSZ, szociáldemokrata és kommunista frakció, valamint az őket támogató munkás- és parasztfjak elért és elfogadott eredménye annyi tett, hogy *a nem*

---

⁶²² A munkásság képviselőjének állásfoglalása. *Brassói Lapok*, 1937. október 6.

⁶²³ A Vásárhelyi Találkozó *Hitvallása*. *Brassói Lapok*, 1937. október 7.

⁶²⁴ Hoffer Géza: Az ifjúság útja (Lap széljegyzetek a Vásárhelyi Találkozóhoz). *Előre*, 1937. október 17.

belőlük álló többség tudomásul vette részvételüket a magyar önvédelmi egységben, s egyöntetűen állást foglalt a dolgozók szociális védelme, elsősorban a szakszervezetek követelése mellett".⁶²⁵ Érdekes, Kacsó Sándor a Találkozót követően hasonlóan látta az erdélyi magyarság politikai helyzetében beállott változást. „A választási szövetségbe tömörült pártok között ugyanis a Zsidó Párt és a szociáldemokraták mellett ott van a Magyar Dolgozók Szövetsége is, amely a hivatalos magyarpárti szervezetek előtt itt nyert először polgárjogot politikai küzdelmeink porondján” – írta a résztvevők által elhatározott politikai együttműködésre utalva.⁶²⁶ Sőt, Kacsó említést tett a Magyar Szövetség megalakításának perspektivikus felvetéséről is, amelyik egybe fogta volna a romániai magyar politikai képződményeket, azok ideológiai platformjától függetlenül.⁶²⁷ A Találkozó azonban nem változtatott az OMP vagy a MADOSZ politikáján. Annak ellenére, hogy mindkét párt hivatkozott rá, mindkettő a korábbiaknak megfelelően politizált. A MADOSZ esetében ez azt jelentette, hogy fenntartotta „demokratikus” kapcsolatait és tovább tárgyalta a korábban tető alá hozott népfreontos szervezetekkel és a Nemzeti Parasztpárttal.

A MADOSZ-történet legnagyobb és legjelentősebb gyűlését november 14-re Brassóba hívták össze. Az első országos kongresszuson mintegy kétszázan vettek részt, többségük vonattal érkezett az ország más-más vidékeiről. A delegátusok és az őket várók a vasútállomáson egymást a ruhájuk belsejébe tűzött zöld kokárdájuk révén ismerték meg.⁶²⁸ Az érkezők ezt követően üdvözölték egymást, és a Lederer vendéglő nagytermébe mentek. A MADOSZ országos gyűlésén részt vett még Aurel Filimon, az Ekésfront küldöttje, valamint a Iunian-féle Szocialista Párt egyik képviselője is. A kongresszus elnökének Kurkó Gyárfást választották, titkára Vincze János, jegyzője Bákay Domokos és Dávid Sándor lett. A nyitó aktusok közé tartozott a II. Károly királynak küldött távirat, amelyben ismételten támogatását kérték tevékenységükhöz.⁶²⁹

---

⁶²⁵ Kiemelés tőlem – F. J. Balogh Edgár: Vásárhelyi örökség. *Látó*, 1993/10. (Online: <http://lato.adatbank.transindex.ro/?cid=1554> – Utolsó letöltés: 2019.04.10.)

⁶²⁶ Kacsó Sándor: A vásárhelyi találkozó után... *Brassói Lapok*, 1937. október 17.

⁶²⁷ *Uo.*

⁶²⁸ Járőrök jelentése az érkező madoszosokról [román nyelven]. 1937. november 14. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 67.

⁶²⁹ A Brassói Sziguranca jelentése a MADOSZ gyűléséről [román nyelven]. 1937. november 23. ANR ANIC. Fond ISISP. IV. D26. f. 3.

A kongresszus munkálatait földműves, kisiparos, székely alkalmazott, munkás, ifjúsági és női szekciókra bontották.⁶³⁰ Ezután új központi bizottságot és vezetőséget választottak. A MADOSZ országos elnöki címe továbbra is a Szepesi Sándort az év elején váltó Kurkó Gyárfást illette meg, ahogy Bányai László is változatlanul központi titkár maradt. Kovács Elek nagyváradi iparos és Gál Imre alelnökei lettek a szervezetnek. Az új MADOSZ Központi Bizottság tagjai Mezei Lajos (ellenőr), Czíkó Lőrinc (ellenőr), Vincze János (végrehajtóbizottsági tag), Kiss Gyula brassói munkás (végrehajtóbizottsági tag), Dózsa Márton kolozsvári tisztviseelő (pénztáros), Galambos Vilmos (szervezeti titkár), Rác Gyula (Bányai helyettese), Balogh Edgár (a kulturális szakosztály vezetője), Nagy Imre csíki földműves, egy bizonyos csíkszentdomokosi Kristály nevű földműves, a nagyváradi Szabó Béla, a segesvári Laczkovits Albert, a brassói Portik Ferenc, a ménasági Lukács Márton, a ditrói Csibi József, Berke Mihály nagyváradi kisiparos, Szepesi Sándor, Szász Mihály bukaresti kisiparos, Székely János dévai földműves, Szabó Lajos marosvásárhelyi kisiparos, a marosvásárhelyi Puskás Imre, a szalárdi Kovács Ferenc, egy Deák nevű kisiparos a szintén Bihar megyei Tenkéről, egy Béres nevű csíkszentdomokosi kisiparos, Tankó Imre Vajda gyimesközéploki földműves, Tar Károly kolozsvári cipész, Dohus Domokos bukaresti kisiparos és Varró Annuska Julianna lettek.⁶³¹

A kongresszus végén *Mit kíván másfélmillió magyar?* címmel szövegezték meg a kongresszus határozatait.⁶³² A kiadvány bevezetőjében Kurkó szövegét olvashatjuk, amelyben a MADOSZ első országos nagygyűlését a Bábolna-hegyi nagygyűléshez hasonlította amiatt, hogy szerinte Brassóhoz hasonlítható módon ott „sem az urak vitatták meg a nép kérdéseit, hanem maga az érdekelt nép szólalt meg s intézte a nemzet sorsát”. A szakosztályok döntéseit „közös meghozott néphatározatoknak” nevezte, és azt állította, hogy a magyar és román dolgozó az 1437-es esethez hasonlóan 1937-ben is közösen „indul harcba” a demokráciáért. Felsorolta, hogy melyik politikai szervezetekre gondolt „romániai demokratikus erők” alatt: a Nemzeti Parasztpártot, az Ekésfrontot, valamint a Magyar Kisgazdapártot. Programjuk „a népkövetelések törvényes kielégítését, az ország demokratikus alkotmányának biztosítását, a magyarság nemzeti egyenrangusítását s a gyulafehérvári határozatokban 1918-ban megígért

---

⁶³⁰ A Brassói Sziguranca jelentése a MADOSZ gyűléséről [román nyelven]. 1937. november 14. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 64.

⁶³¹ A Brassói Sziguranca jelentése a MADOSZ gyűléséről [román nyelven]. 1937. november 23. ANR ANIC. Fond ISISP. IV. D26. f. 8.

⁶³² *Mit kíván másfél millió magyar? A romániai magyar földművesek, kisiparosok, székely alkalmazottak és munkások brassói nagygyűlésének határozata.* Brassó, 1937, Kiadja a Magyar Dolgozók Szövetsége. RL. I. 5.

magyar kulturális önkormányzat bevezetését” ígérte. Kurkó azt a reményét is kifejezte, hogy majd a „közös nemzeti érdek” megteremti a magyar népi egységet, és hogy a küzdelemből Románia népeinek együttműködése és „elszakíthatatlan testvérisége” fog megszületni.⁶³³

A földműves-szakosztály határozatait Gál Imre és Rácz Gyula dolgozták ki. Ebben többek között nyelvi jogaikért, valamint a „szabad nemzeti iskoláztatásért” szólaltak fel. A harmadik pontban, „felismervén” az egyházak fontos szerepét a magyar nyelvű iskolahálózat fenntartásában, az egyházi vagyon védelmét hangoztatták. Felszólították a földműveseket, hogy alkalmazzák a „szövetkezeti termelés, értékesítés és fogyasztás korszerű vívmányait”, és ezt a közbirtokosságoknál is vezessék be. Ezen túl lényegében megismételték azokat a pontokat, amelyek korábban is a MADOSZ programját képezték.⁶³⁴

A kisiparosok határozatait Kovács Elek és Laczkovits Albert jegyezték. Ebben újra felsorolták a kisiparosokra vonatkozó pontokat az előbbi fejezetben idézett programból, és ezen felül azt javasolták, hogy a Vásárhelyi Találkozó mintájára hozzanak létre „kisiparos parlamentet”, ahol politikamentesen együttműködhetnek majd. Dózsa Márton és Kiss Gyula terjesztette elő a székely alkalmazottakra vonatkozó határozatokat. Elöljáróban felróták a magyarság vezetőinek, hogy senki nem foglalkozik „a Bánságtól a Fekete-tengerig” sodródó székelyekkel. Többek között törvényi védelmet és állami oktatási programot kértek a cselédeknek, továbbá a munkaközvetítés megszervezését és országos székely közalkalmazotti kongresszus összehívását. A munkások határozatait Szepesi Sándor és Szabó József jegyezte. Kérték, hogy minden munkás maga dönthesse el, vállalja-e „a kisebbségi magyarság önvédelmi harcát”. Azt is kifejezték, hogy csakis azokat szeretnék megszólítani, akik még nem szervezett munkások. Ezen felül a nemzeti munkavédelmi törvény elleni küzdelemben kértek támogatást, és azt, hogy a Vásárhelyi Találkozón részt vett, és „annak szellemétől” áthatott ügyvédek segítsék „nemzeti érdekeik” megvédését, speciálisan ebből a célból felállított jogvédő irodák révén. A Székely Árpád által előterjesztett ifjúsági határozatokban a Vásárhelyi Találkozóhoz való csatlakozást mondták ki.⁶³⁵

A MADOSZ-on belüli nők követeléseit két brassói, Torró Jánosné és Gergely Lajosné jegyezte, a háború és a nemzeti gyűlölködés ellen hoztak határozatot. Ugyanakkor kifejezték, hogy keresik az együttműködés lehetőségét a többi nőszervezettel, és a romániai magyarok lakta városokban a nők öntudatosításával foglalkozó madoszos „nőcsoportokat” létrehozására

---

⁶³³ Uo. 2.

⁶³⁴ Uo. 3-5.

⁶³⁵ Uo. 6-11.

törekednek. A Méliusz József előterjesztette állásfoglalásban a MADOSZ kiállt Féja Géza, Szabó Dezső és Kovács Imre börtönbüntetésre ítélt magyarországi írók mellett. Bányai László a véghatározatba összefoglalta a MADOSZ addigi történetét, és megismételte fő követeléseit. „A négyéves MADOSZ ma meggyökerezett mozgalom és szervezett tömegező. Méltán megértünk arra, hogy ezen első kongresszusunk a magyar kisebbségi összefogás toborzója és az országos demokrata összefogás ösztönzője legyen” – jelentette ki végül.⁶³⁶

A határozati javaslatok felolvasása után Vincze János a szövegező bizottság felhívását mutatta be. „Felhívást intézünk a demokratikus szellemű magyar egység megteremtésére, amely visszhangozva a Hargitától a Királyhágóig, megmozgassa Erdély másfél milliós magyarságát. Ugyanakkor életparancsnak tekintjük összefogni a román demokratikus tömegekkel, amelyeknek a segítsége nélkül nem küzdhetjük ki a törvény biztosította jogainkat” – mondta. Az Ekésfrontot képviselő Filimon után Balogh Edgár következett. Ő a magyar kultúráról adott elő, kijelentve, hogy az nem csak a középosztályé, hanem a dolgozókat is részesíteni kell belőle. Czikó Lőrinc előadásában a regáti magyarság helyzetét mutatta be, utána pedig Réthy Imre következett, aki üdvözölte a Kisgazdapárt nevében a kongresszust. A felszólalásokat egy százötven terítékes társasvacsora zárta a rendezvénynek helyet adó Lederer vendéglőben.⁶³⁷

---

⁶³⁶ Uo. 11-15.

⁶³⁷ A magyar egység és a Vásárhelyi Találkozó elvei mellett foglalt állást a MADOSZ első országos nagygyűlése. *Brassói Lapok*, 1937. november 17.

4. ábra. Ismert madoszos nyilvános gyűlések (1935-1937)

Helyszín, időpont	Résztevők száma	Megválasztott eljárók	Központi kiküldött	Téma	Említik még
Zilah, 1935. január 27.	120	Elnök: Burnian Károly Alelnök: Tunyogi Gyula Pénztáros: Ecsedi Lajos	Mezei Lajos, Szepesi Sándor	<ul style="list-style-type: none"> • szervezetépítés • OMP-elleni agitáció 	Eke Dezső, Mátyás Ödön, Száva János, Szabó Gyula, Márton Dezső, Szabó Ferenc, Demeter István, Nagy I. Károly, Gönczi János zilahiakat bevonták az intézőbizottságba. Részt vett még Szilágyságból: Kovács János Egerespatakról, Kulcsár András Szilágypanitról, Csatlós Albert Szilágygörcsönről és Barabás Miklós Szilágyfőkeresztúrról.
Bukarest, 1935. november 23.	Szűkkörű találkozó	Ideiglenes akcióbizottságot választottak. Elnök: Agya (Adea) Demeter Titkár: Huszár Emil Elnökhelyettes: Balogh László Pénztáros: Czíkó Lőrinc	Mezei Lajos	<ul style="list-style-type: none"> • a szervezkedés bukaresti kerületek szerinti megindítása • nem a baloldali, hanem kisebbségi jelleg a fontos 	
Déva, 1936. január vége		Elnök: Ferenc Gáspár Alelnök: Székely János Titkár: Galambos Vilmos	Mezei Lajos, Bányai László	<ul style="list-style-type: none"> • a szervezkedés élénkítését határozzák el • együttműködési ajánlat az OMP-nek • elhatározzák, hogy népgyűlést fognak tartani a dévai Csángótelepen, hogy kifejthessék a szervezet programját, illetve ahol az 1936-os időközi választásokkal kapcsolatban tájékoztatják a megjelenőket 	Nagy Gergely, Galambos Menyhárt, Barabás Ferenc, Szentés Antal, Daradits Fábrián, Székely Sándor, Farkas Elek, Bakó József, Miklós Gergely, Bartha Sándor, Dónáth Kálmán

Marosvásárhely, 1936. március 8.	120-130	Elnök: betöltetlen marad Elnök- helyettesek: Friss János és Szabó István Titkár: Gálfalvi Béla Pénztáros: Lukács József Ellenőrök: Budai Márton, Tavaszi Dániel, Gál András, Szabó István	Bányai László, Tamás Gáspár	<ul style="list-style-type: none"> világpolitikai fejlemények és a fasiszta veszély fokozódása a béke megvédésének szükségessége kifejezik nyitottságukat az egységfrontra az OMP-vel 	Gál Imre ditrói, Kovács Lajos kisgörgényi, Szabó István sáromberkei, Bob Ioan (János?) marosvásárhelyi küldött
Nagyvárad, 1936. március 22.	80	Elnök: Újvárosi Sándor			
Brassó, 1936. április 19.	150	Elnök: Jakab János Titkár: Balogh László	Bányai László	<ul style="list-style-type: none"> a magyar munkavállalók nyelvvizsgáztatás a gyakorlatának elítélése a magyarnyelvű oktatás állami támogatása a katasztrofális érettségi eredmények témája a fasiszmus elleni harc szükségessége a francia népfront modelljének követése Romániában 	Gál Imre ditrói, Orbán marosvásárhelyi, Vass sepsiszentgyörgyi, Vajda Ilus, Kedves Félix, Köpf Antónia, Kurkó Gyárfás brassói felszólalók

Brassó, 1937. január 3.	200	Elnök: Portik Ferenc MADOSZ- alelnök: Kurkó Gyárfás	Bányai László, Mezei Lajos	<ul style="list-style-type: none"> • a fasiszta világháború veszélye • kritizálták az abesszíniai háborút és Mussolinit • bírálták az OMP-t, mert nem tett eleget az alsóbb néprétegekért • Bányai „Béke, kenyér, demokrácia” című előadása • háborúellenes propaganda • a demokratikus népfront létrehozása • Antirevizionista propaganda (a revizionizmus csak Berlin és Róma érdekeit szolgálja) • a román-magyar összefogás szükségessége 	Gál Imre (Gyergyóditró), Balogh László (Brassó), Czikó Lőrincz (Bukarest), Kiss Gyula (Brassó), Pál Regina (Brassó), Csiszár Andrásné (Brassó), Tankó Imre Vajda (Gyimesközéplek), Szabó (Marosvásárhely).
Torda, 1937. január 19.			Tamás Gáspár		Tóth Lajos, Kopnik György, Balogh András, Kis Sándor
Nagyvárad, 1937. február 14.	100	Újvárosi Sándor	Bányai László, Mezei Lajos	<ul style="list-style-type: none"> • a világháború kitörésének a veszélye • a magyarországi parasztok kizsákmányolása • a romániai magyarság problémáinak a megoldása Románián belül • a románok és magyarok összetartozása • a Népszövetség megerősítése • békepropaganda • a Nemzeti Parasztpárt és a gyulafehérvári pontok méltatása • az OMPE és a MADOSZ története, tagsága 	Andrei Crăciun (PNȚ)

Kolozsvár, 1937. május 2.		MADOSZ- elnök: Kurkó Gyárfás			
Csíkmenáság, 1937. július 4.	40		Kurkó Gyárfás, Czikó Lőrinc	<ul style="list-style-type: none"> • a MADOSZ programja • a gazdákat sújtó gazdasági és közéleti problémák • a románok és magyarok közötti testvéri egyetértés 	Lukács Márton, Lázár Ágoston
Nagyvárad, 1937. augusztus 19.	170	Elnök: Kovács Elemér elnök Titkár: Újvárosi Sándor	Bányai László, Balogh Edgár	<ul style="list-style-type: none"> • a Duna-medencei összefogás • 1848 története • a MADOSZ története • az alacsonyabb néprétegek kizsákmányolásának témája • az egyházi politizálás ellen szólaltak fel • a népfrontos összefogás szükségessége • a német térnyerés veszélye • az OMP ostromozása, amiért nem lépett be a népfrontba • a magyar parasztok kizsákmányolásának témája – a korabeli Magyarország kritizálása • magyar kulturális jellegű követelések • a Vásárhelyi Találkozó megszervezése • a párizsi magyar demokratikus világtalálkozó 	Nagy Ferenc (Szalárd), Alajos Domokos (Marosvásárhely)

<p>Brassó, 1937. november 14.</p>	<p>200</p>	<p>Országos elnök: Kurkó Gyárfás Központi titkár: Bányai László Alelnökök: Kovács Elek, Gál Imre MADOSZ KB: Mezei Lajos (ellenőr), Czikó Lőrinc (ellenőr), Vincze János (végrehajtóbizot tsági tag), Kiss Gyula (végrehajtó- bizottsági tag), Dózsa Márton (pénztáros), Galambos Vilmos (szervezeti titkár), Rácz Gyula (Bányai helyettese), Balogh Edgár (kulturális szakosztály vezetője), Nagy Imre. Szabó Béla, Laczkovits Albert, Portik Ferenc, Lukács Márton, Csibi József, Berke Mihály, Szepesi Sándor, Szász Mihály, Székely János, Szabó Lajos Puskás Imre, Kovács Ferenc, Tankó Imre Vajda, Tar Károly, Dohus Domokos, Varró Annuska Julianna</p>		<ul style="list-style-type: none"> • a kisebbségi jogok tiszteletben tartása • a magyar munkások elbocsátásának a kérdése (nemzeti munkavédelmi törvény) • Budapest helyett Bukarest felé kellene figyelni, mert a rájuk vonatkozó döntéseket az utóbbiban hozzák • a kongresszus nyomán született határozatok részletes bemutatásáért lásd jelen fejezetet. 	<p>Dózsa Márton Kiss Gyula Székely Árpád Torró Jánosné Gergely Lajosné Méliusz József</p>
---------------------------------------	------------	---	--	--	---

Az 1937. november 14-i kongresszust követően megindultak az előkészületek a december 20-ra kiírt képviselői, és december 22-i szenátorválasztásokra. A MADOSZ még szeptemberben választási együttműködési megállapodást kötött, megerősítve az addigi szövetséget a Réthy-féle Magyar Kisgazdapárttal. Egyben azt is kimondták, hogy fuzionáltak, majd pedig az ekésfrontos Petre Grozdeát bízták meg a PNT-vel indítandó tárgyalásokkal.⁶³⁸ Ezt további megbeszélések követték, aki a Nemzeti Parasztpártot képviselő Ghiță Poppal. Pop megígérte, hogy a választási győzelem esetén a PNT orvosolni fogja a magyarok sérelmeit, megoldja a magyar oktatás kapcsán felmerült problémákat, és támogatni fogja a MADOSZ-t a közlegelőkkel kapcsolatos követeléseiben.⁶³⁹

Közben az országos politikában azonban jelentős változás áll be azzal, hogy Iuliu Maniu visszatért a PNT élére.⁶⁴⁰ Ez ugyan mit sem változtatott a már meglévő egyezségeken, de mégis kissé megzavarta az addigi felállást, ugyanis, mint korábban említettem, Maniu nem csak a liberálisok egyik szárnyával kötött választási szövetséget a király autoriter törekvései ellen, hanem a Vasgárda betiltása után a Mindent a Hazáért néven működő szélsőjobboldali, antiszemita szervezettel is.⁶⁴¹ Maniu ugyanakkor hangoztatta, hogy a sokak által támadott egyezésnek a nyélbe ütésére csak amiatt kényszerült, mert biztosítani szeretne volna a szabad és tiszta választásokat, és azt, hogy ezt minél több politikai szereplő garantálja.⁶⁴² Decemberben megerősítették az Ekésfront, a Magyar Kisgazdapárt, a MADOSZ, a Radikális Parasztpárt és a Nemzeti Parasztpárt közötti szövetséget is. Már csak azt kellett eldönteni, hogy mi is ennek a konkrét tartalma, és hogy ki fog indulni a MADOSZ részéről, és hol?

A tárgyalásokon – amelyeket a KRP részéről Fóris István, és a maga mellé vett Lucrețiu Pătrășcanu irányított – végül arra jutottak, hogy Kurkót Csík megyében a parasztpárti lista második, Czikót pedig a Háromszék megyei lista harmadik helyére teszik fel.⁶⁴³ Amint ebben megegyeztek, mindkét jelölt a Székelyföldre utazott, hogy előkészítse a megválasztását. A székelyföldi tapasztalataikról azonban csak Czikó Lőrincről vannak részletesebb információink. Czikó visszaemlékezése szerint tapasztalatlan jelöltként utazott

---

⁶³⁸ Sziguranca-jelentés [román nyelven], 1937. november 23. f. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 71.

⁶³⁹ *Scrisoare semnată indescifrabil adresată "Prieten Székely", în care este vorba de anumite tratative duse de Ghiță Pop, ca reprezentant al PNT* [Ismeretlen személy levele a Ghiță Poppal folytatott tárgyalásokról]. 1937. december 13. ANR ANIC. Fond 27. C731-732.

⁶⁴⁰ Mihalache lemondott – Maniu a nemzeti parasztpárt új elnöke. *Brassói Lapok*, 1937. november 25.

⁶⁴¹ Megütközéssel fogadták Maniu „megnemtámadási” paktumát. *Brassói Lapok*, 1937. november 28.

⁶⁴² Maniu: a demokrácia és a parlamentarizmus híve vagyok. *Brassói Lapok*, 1937. december 4.

⁶⁴³ Még Rác Gyula képviselőjelölti indításáról tudok. Moldovan Valér nagy beszédet mondott a nemzeti parasztpárt és a MADOSZ kolozsvári gyűlésén. *Brassói Lapok*, 1937. december 17.

Sepsiszentgyörgyre. Ráadásul a MADOSZ részéről is csak Szász Mihályra, Czíkó Árpádra és Gál Brigittára számíthatott a helyi szervezet részéről. Velük szervezte meg a képviselőjelölti kampánykörútját, amelyik a megyeközpont és néhány falu meglátogatásában merült ki. Eközben rokonánál, Czíkó Árpádnál lakott és evett. Czíkó Lőrinc a harmadik volt a parasztpárti listán, amelyiknek első helyét Nicolae Lupu testvére foglalta el, a másodikat pedig egy bizonyos Csergi nevű patikus. Az egyezség alapján a Moldvában is induló Lupu testvére az ottani helyet foglalta volna el, és nem a háromszékit, és a remények szerint győztes Nemzeti Parasztpárt Csergit kinevezte volna a megye prefektusának. Így végül a mandátum Czíkónak maradt volna. Ugyanekkor Csíkban Kurkó kampányolt az ottani, a háromszékinél jobban kiépített MADOSZ-szal, hogy képviselői helyhez jusson.⁶⁴⁴ Az OMP egyedül indult,⁶⁴⁵ jelöltjei Csíkban Pál Gábor, Brassóban Szabó Béni, Háromszéken Szentkereszty Béla, Udvarhely megyében pedig gróf Bethlen György voltak.⁶⁴⁶

A választások azonban korántsem szolgáltak a várt eredménnyel. Ezeket a MADOSZ szempontjából leginkább korrekt módon a *Brassói Lapok* mutatta be, ahol a szerkesztők figyeltek arra, hogy az újságban egyáltalán megjelenjen a szervezet neve, ha olyan mandátumokról volt szó, amelyekért a szervezet a Nemzeti Parasztpárttal közösen indult. Ezzel szemben a *Keleti Újság* vagy a *Magyar Lapok* csak a Nemzeti Parasztpártot említette, a MADOSZ-t nem.

A *Keleti Újság* által közölt eredmények szerint a képviselőválasztásokon Brassó megyében a Magyar Párt 5 291 szavazatot kapott, míg a Nemzeti Parasztpárt és a MADOSZ 3 903-at; Bihar megyében: a Magyar Párt 8 160-at, a Nemzeti Parasztpárt: 17 761-et; Csík megyében: a Magyar Párt 13 344-et, a Nemzeti Parasztpárt-MADOSZ-Kisgazdapárt: 2 315-öt; Udvarhely megyében: a Magyar Párt 8 333-at, a Nemzeti Parasztpárt-MADOSZ-Kisgazdapárt: 1 660-at; Háromszék megyében: a Magyar Párt 13 596-ot, a Nemzeti Parasztpárt: 1 811-et;⁶⁴⁷ Ezen adatokból még a támogatottságot nagyon torzítottan mutató romániai választási rendszer visszásságait ismerve is tisztán kiolvasható, hogy a MADOSZ

---

⁶⁴⁴ Molnár Gusztáv interjúja Czíkó Lőrincsel és Nándorral. JEA. MGI. hatos_piros1. 5:06:00-5:35:00.

⁶⁴⁵ Az önálló listával indulást Willer is javasolta, egyben felvázolta a lehetetlen helyzetet, amelyet a választások teremtettek. A liberálisok kartellben indultak Vaida Voevod pártjával, és a „hátukba kapták volna” a MADOSZ-t, még egyáltalán a népfrontos koalíciót. Willer József levele Bethlen Györgyhez. 1937. november 18. Gr. Bethlen György irathagyatéka.

⁶⁴⁶ Az Országos Magyar Párt részletes közleményt adott ki a jelölésekről és a választási magatartás irányelveiről. *Magyar Lapok*, 1937. december 2.

⁶⁴⁷ Az erdélyi vármegyék választási eredményei. *Keleti Újság*, 1937. december 23.

nem volt képes valós kihívást támasztani az OMP-vel szemben.⁶⁴⁸ Beigazolódott tehát az, amit a Csíkménaságon gyülekező székelyekről írt korábban a szigurancás: „Igazság szerint a székelyek minden gyűlésre elmennek, s mindenkit meghallgatnak, hogy aztán végül megint leadják a szavazatukat a Magyar Pártra”. Czíkó haragosan utazott vissza Bukarestbe, ahol találkozott Bányáival, és kettejük között komoly szóváltásra került sor. Czíkó azt róta fel neki, hogy nem teljesítette főtitkári kötelességeit azáltal, hogy magukra hagyta a MADOSZ jelöltjeit, és emellett megfelelő forrásokat sem bocsájtott a rendelkezésükre, így arra kényszerültek, hogy a rokonságuk „nyakán” éljenek.⁶⁴⁹

A MADOSZ-t a választási harc során a sikertelenség mellett atrocitás is érte. A december 17-ről 18-ra virradó éjszaka ismeretlen tettesek behatoltak a párt brassói helyiségbe, feldúlták az irodát, majd magukkal vitték a MADOSZ pecsétjét, illetve az ottani kályhájukat is elcipelték.⁶⁵⁰ „A tettesek fenyegető leveleket hagytak hátra, továbbá a Magyar Párt egyik röpcéduláját” – írta a brassói rendőrség bűnügyi osztálya az eset kapcsán. Felmerült ugyan a brassói madoszosokban, hogy a legionáriusok törhették fel az épületet, de aztán elvetették az ötletet. Főként az szólt ez ellen, hogy a MADOSZ-szal szövetséges Nemzeti Parasztpártnak „megnemtámadási szerződése” volt érvényben a vasgárdistákkal. Hogy valójában kik állhattak az eset mögött, sohasem derült ki.⁶⁵¹

A megmérettetés azonban nem csak a MADOSZ számára nem hozta meg a kívánt eredményeket, hanem a választások lebonyolításával megbízott liberális pártnak sem. A kettő sorsa és története, a történelem egyik furcsa fintoraként hasonló ívű pályát futott be: a MADOSZ szervezeti léte a Tătărescu-kabinethez hasonlóan 1934-ben kezdődött, és 1937-1938 fordulóján ért véget. A liberális kormány ugyanis nem érte el a remélt 40%-ot, ami lehetővé tette volna a „választási bónusz” elnyerését, és így a király Octavian Gogát és az ő 9%-os Nemzeti Keresztény Pártját bízta meg kormányalakítással. A könyörtelen antiszemita politikát folytató Goga-kormányt a király addig hagyta működni, míg Goga meg nem próbált egyezsége lépni a vasgárdistákkal. Ezt követően 1938. február 8-án, valóra váltva a többek

---

⁶⁴⁸ Az OMP még az 1932-es választásokhoz viszonyítva is jobb eredményt ért el. Az OMP harmincas évekbeli székelyföldi eredményeire bővebben lásd: Szabó Csongor: Választások és parlamenti elit a két világháború közötti Székelyföldön. Székelyföld, 2018 – július. (Online:

<http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MzY1MA==#sdfootnote65anc> – Utolsó letöltés: 2019.04.01.)

⁶⁴⁹ Molnár Gusztáv interjúja Czíkó Lőrincsel és Nándorral. JEA. MGI. hatos_piros1. 5:06:00-5:35:00.

⁶⁵⁰ A gépkocsival érkező rablók rávették a lakóház tulajdonosát, hogy engedje be őket az udvarra, azt hazudva, hogy madoszosok, akik be akarnak fűteni a helyiségbe. Aztán álkulccsal feltörték fel az ajtót, majd ezt követően feldúlták az irodát. A már említettek mellett a párttagozat iratait és több szépirodalmi könyvét vitték magukkal.

⁶⁵¹ Hogyan folyt le a választás Erdélyben? *Brassói Lapok*, 1937. december 22.

között Iuliu Maniu által osztott félelmeket, bevezette a diktatúráját. Hamarosan betiltották az összes párt működését, és ezzel értelemszerűen a MADOSZ is törvényen kívül került.

A hivatalosan alig két évet működő MADOSZ története a harmincas évek elejének diákmozgalmaiban gyökerezett. A baloldali eszmék irányába tájékozódó diákok alapította OMPE már a Komintern rendelkezéseinek (a szervezetet Moszkvából olyannak képzelték el, amelyik egyidőben áll szemben a magyarországi ellenforradalmi rendszerrel, a román állammal és a fasizmussal is) a megvalósulását jelentette. A kezdetben még az OMP „kebelén” működő szervezetnek azonban nem sikerült „a magyar tömegek” elszakítása a párttól, ezért „önállóvá” váltak. A MADOSZ 1934 augusztusi megalakulása és 1935 közepe között, amíg Mayer László volt a főtitkára, és Blázs István az elnöke, nemzeti-forradalmi szervezetként működött. Ekkoriban sokkal inkább bázisdemokrata irányú tevékenység, a radikális és aktivista politizálás jellemezte. Ezzel szemben 1935 közepétől 1936 végéig már egy olyan népfrontos MADOSZ-ról beszélhetünk, amelyik számos romániai településen megjelent és 1936 januárjában a hatóságok törvényesen elismerték. A népfrontos MADOSZ főtitkára, Bányai László lett, míg Blázsit Szepesi Sándor váltotta.

A MADOSZ történetének legfontosabb időszakának működésének tárgyalt utolsó éve: 1937. A főtitkári tisztséget továbbra is Bányai töltötte be, azonban megjelent egy viszonylagosan új szereplő a vezetésben, Kurkó, aki mondhatni beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Annak ellenére, hogy 1937 végére, a MADOSZ első és egyetlen országos kongresszusán úgy tűnhetett, hogy szervezetenként megerősödött, és sikerült növelnie a tömegtámogatottságát, a decemberi választásokon még úgyis szerény eredményeket tudott felmutatni, hogy a voksokon az udvarhelyi Kisgazdapárttal, valamint a Nemzeti Parasztpárttal osztozott. A Kommunisták Romániai Pártjával továbbra is szoros kapcsolatot ápoltak, de ekkorra már körvonalazódott az a MADOSZ, amelyik az adott politikai berendezkedés körülményei között kiforrott, de a politikai életben marginális szerveződésnek tekinthető.

VI. II. Károly diktatúrájában (1938 - 1939. június)

Vitatott, hogy II. Károly király valójában 1938 előtt mikortól munkálkodott tudatosan személyes diktatúrája bevezetésén. Ha Iuliu Maniunak hiszünk, akkor ennek a veszélye már meglehetősen régen fennállt, és a végül őt igazoló eseményeket nézve, akár az is kijelenthető, hogy az erdélyi román politikus jól ítélte meg a király törekvéseit. Maniu kudarcosnak bizonyult igyekezete félelme valóra válása elkerülésétől nem menti fel a politikust a Vasgárdával kötött „megnemtámadási szerződés” morális felelőssége alól. Maniu 1937-es választásokat követő újabb közeledési kísérletét Corneliu Zelea-Codreanu, a Vasgárda „kapitánya” már elutasította. Ezt követően Maniu sem volt hajlandó eljárni a PNT-vel a népfrontos összefogás nagyobbik pártjának szerepét a baloldalon. Az egész epizódnak volt ugyanakkor egy olyan dimenziója is, amelyik a MADOSZ tevékenységére vetett árnyékot: éppen Maniuvall léptek „választási kartellre”, akinek „paktuma” volt Románia igazi, terrorista cselekedetektől és politikai gyilkosságtól sem visszariadó fasiszta szervezetével, a Vasgárdával. Áttételesen ugyan, de a választások idejére és szigorúan csak a napi politika elvont szintjén szövetségbe kerültek a fasisztákkal, szemben az egyeduralkodásra törekvő uralkodóval – mai szemmel sem egyszerűen feloldható dilemma.

A Goga-kormány is a Vasgárdával való kapcsolatfelvétel miatt veszítette el a király bizalmát, és kényszerült lemondásra 1938. február 10-én. Ezt követően Miron Cristea ortodox pátriárka vezetésével alakult egységkormány, amelyben főként a királyhoz hűséges politikusok kaptak megbízatást. Így például a külügyminiszter a korábban liberális miniszterelnök Gheorghe Tătărescu lett, de tárca nélküli miniszteri posztot kapott az eredetileg nemzeti-parasztpárti, majd Román Front néven független pártot alakító Alexandru Vaida-Voevod vagy Nicolae Iorga történész, a Nemzeti Demokrata Párt elnöke is.⁶⁵² Nem véletlen ugyanakkor, hogy a „nemzeti egységkormányba” nem kapott megbízatást például Iuliu Maniu vagy a Brătianu-dinasztia bármelyik tagja. A „nemzeti egységet” megjelenítő „nemzeti egységkormány” valójában a király politikai akaratával volt egyenértékű.

A rendszert természetesen senki nem nevezte nyilvánosan királyi diktatúrának. Azt azonban nyíltan ki lehetett mondani, hogy miről volt szó: tekintélyi vagy rendkormányról. Az idős Miron Cristea pátriárka⁶⁵³ első intézkedései között szerepelt az ostromállapot

---

⁶⁵² Megalakul az új kormány. *Brassói Lapok*, 1938. február 13.

⁶⁵³ A maroshévízi születésű Miron Cristea 1938-ban 69 éves volt.

kiterjesztése az egész ország területére, a cenzúra megerősítése, valamint az ország megyéi élén álló prefektusok lecserélése magas rangú katonatisztekre. A király ebből az alkalomból megfogalmazott kiáltványát az egész ország területén kifüggesztették, és a sajtóban is a címlapokra került. Ebben II. Károly a politikamentes országépítés mellett tett hitet. Kifejtette, hogy míg a pártokra támaszkodva próbálta az országot vezetni, minduntalan azzal szembesült, hogy „a különböző választások alkalmával kifejtett propagandák népem életében és lelkében állandó nyugtalanságot és zavart idéztek elő”.⁶⁵⁴ A „lelki nyugtalansággal” járó helyzet szerinte annyira káros volt már, hogy a „nép létének aláásásával” fenyegetett. Indoklása szerint Romániát emiatt „meg kellett menteni”, és ezért tette politikamentessé a közigazgatást és a gazdasági életet.⁶⁵⁵

A király új alkotmány elfogadtatásával igyekezett legitimé tenni a rendszerét. Ezt február 24-én népszavazás erősítette meg, amelyik során 4 283 395 szavazati joggal rendelkező polgár szavazott mellette, és csak 5 413-an ellene. Százalékarányosan a szavazásra jogosultak 92%-a járult az urnák elé, és ezeknek mindössze 0,13%-át tették ki az új berendezkedést ellenzők.⁶⁵⁶ Az alkotmány február 27-én lépett érvénybe, felváltva az 1923-ban elfogadottat. A legfontosabb különbség a kettő között az volt, hogy az 1938-as a király hatalmát növelte a többi hatalmi ág kárára. Így a királytól függött a törvényhozói és a végrehajtó hatalom is. A két kamrásnak meghagyott parlamentet korporatív, az olaszországi fasiszta törvényhozó szervre emlékeztető módon szervezték újjá, foglalkozási ágak (mezőgazdasági és kétszemes munka, kereskedelmi és ipari, illetve értelmiségi) szerint. Míg a királynak törvényalkotó joga is volt, a parlament nem utasíthatta vissza az általa előterjesztett törvényeket. Az uralkodó bármikor feloszlathatta a parlamentet és folytathatta a kormányzást rendeleti úton. Az államfő anélkül nevezte ki vagy bocsáthatta el a kormányt, hogy abba a parlamentnek bármiféle beleszólása lehetett volna. A képviselőház tagjait hat évre választották, a szenátorokat pedig kilencre. Ez utóbbinak nem csak választott, hanem kinevezett tagjai is voltak. A király még azt a jogot is magának tartotta fenn, hogy egyáltalán változtatni lehessen az alkotmányon.⁶⁵⁷

Az új körülmények az erdélyi magyarság számára is komoly kihívást jelentettek. Hogyan viszonyuljanak a nyilvánvaló egyeduralmi fordulathoz? Az egykoron politikai

---

⁶⁵⁴ Az Uralkodó szövege az országhoz. *Brassói Lapok*, 1938. február 13.

⁶⁵⁵ Uo.

⁶⁵⁶ 4 millió 283.395 szavazattal az ország népe elfogadta az új alkotmányt. *Brassói Lapok*, 1938. február 27.

⁶⁵⁷ *Constituția României din 1938* (Románia 1938-as alkotmánya). (Online: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.act_text?id=9206 – Utolsó letöltés: 2018.02.05.)

állásfoglalásoktól és éles kritikáktól, polémiáktól hangos romániai magyar sajtó elcsendesedett. Az újságok fő funkciójává a tájékoztatás vált. A közvéleményhez az öncenzúra és a hivatalos cenzorok szigorított rostáján szűrve jutottak el hírek. Szemben a korábbi erdélyi magyar belső nyilvánosság sokszínű és minőségi politikai publicisztikájával, a diktatúra bevezetése utáni csendet kezdetben csak „virágnyelven” írt véleményanyagok törték meg. Az egyik első ilyen a *Brassói Lapok* főszerkesztői tisztjét 1938 elején átvevő Kacsó Sándor írása. A szöveg a *Viitorul* című bukaresti lap egyik nemzeti kisebbségi kérdéssel foglalkozó cikkére válaszul született. Ebben Kacsó utalást tett az erdélyi értelmiségi elit kivárási stratégiájára: „Abban az új helyzetben, amely a Goga-kormány bukása után kialakult, nem éreztük se időszerűnek, se hasznosnak a közelmúlt eseményeinek a bírálatát”.⁶⁵⁸ Kacsó ugyanakkor a rendszernek is megadta, amit az feltehetőleg elvárt tőle, és kritikával illette a korábbi parlamentáris berendezkedést. Kritikája kisebbségi szempontból egyáltalán nem volt légből kapott. Azt kifogásolta, hogy a diktatúra előtt politizálók még csak komolynak vehető kísérletet se tettek a romániai kisebbségi kérdés rendezésére. Az OMP-t is ezzel a kérdéssel kapcsolatban hozta szóba, kijelentve, hogy hiába volt hajlandóság a szervezetben a „komoly pártokkal” való megegyezésre, nem talált erre partnert Bukarestben. Kacsó az új rendszer hivatalosan propagált politika felettisége alkalmazását remélte a nemzeti kérdés „megbeszélésére” is.⁶⁵⁹

Miron Cristea kormányát március végén alakították át. A kormány élén változatlanul az idős pátriárka maradt, de a folyamat során kitűnt, hogy a király meglehetősen nagy bizalommal viszonyult Armand Călinescuhoz,⁶⁶⁰ aki megtartotta belügyminiszteri tisztségét. A „rendpártinak” ismert és eredetileg a nemzeti parasztpárt baloldali szárnyához tartozó Călinescu arról vált híressé, hogy a harmincas évek elején belügyminisztériumi tisztviselőként a kemény kéz politikáját követve lépett fel a Vasgárdával és a kommunistákkal szemben egyaránt.⁶⁶¹ Az új kormány kinevezésével egyidőben rendelet törvény útján feloszlatták a politikai pártokat, és új pártok létrehozását csak „külön törvényben meghatározott feltételek mellett és módon” tették lehetővé.⁶⁶² Hivatalosan tehát ekkor szűnt meg a Magyar Dolgozók Országos Szövetsége is, az ország többi pártjához hasonlóan.

---

⁶⁵⁸ Kacsó Sándor: A „kedvező pillanat”. *Brassói Lapok*, 1938. március 6.

⁶⁵⁹ Uo.

⁶⁶⁰ Armand Călinescu 1893-ban született Piteștién.

⁶⁶¹ Lemondott a kormány s az új kabinet is Miron Cristea elnökletével alakult meg. *Brassói Lapok*, 1938. április 1.

⁶⁶² Rendelet törvénnyel feloszlatták a politikai pártokat. *Brassói Lapok*, 1938. április 3.

Az országot ugyanakkor közigazgatási szempontból is átszervezték, hét nagyobb egységet hozva létre, és teljesen figyelmen kívül hagyva a történelmi, etnikai, illetve a kulturális szempontokat. A „decentralizáció” jegyében született felosztás tartományokra tagolta az országot: Szamos (Kolozsvár), Gyulafehérvár (Gyulafehérvár), Olt (Craiova), Bucegi (Bukarest), Temes (Temesvár), Prut (Iași), Tenger (Konstanca), Duna (Galac), Dnyeszter (Chișinău) és Suceava (Cernăuți).⁶⁶³ Bucegi tartomány a Székelyföld déli részét (Sepsiszentgyörgyöt és Kézdivásárhelyt is) magába foglalva egészen a bolgár határig nyújtózott. Ezt a kisebbségi magyar szempontból mindenképpen sérelmesnek számító felosztást a cenzúra és az ostromállapot körülményei közepette nem volt mód kritizálni.

A kiemelkedőbb politikusok körül természetesen továbbra is szerveződtek közügyeket megtárgyaló csoportok, és a jelentősebb társadalmi beágyazottságú pártok fenntartották a törvényesség határán mozgó tevékenységüket. A MADOSZ erősebb helyi szervezetei is folytatták kulturális akcióikat. Például Brassóban prefektusi engedéllyel tartottak kulturális esteket az ottani székely alkalmazottak számára, ahol paraszti tematikájú színműveket mutattak be, és ezt követően táncmulatságot rendeztek. A Sziguranca „félillegális működés” bizonyítékának minősítette a rendezvényt, de csak azt kifogásolta, hogy a székelyek az éjjeli tánc egyik pontján egymásnak estek. Emiatt a közbeavatkozó hatóságoknak kellett kiüríteniük a termet.⁶⁶⁴ Habár az ország más városaiból nincsenek erre vonatkozó konkrét információink, feltételezhető, hogy hasonló kulturális eseményekre más erősebb MADOSZ-szervezetekkel bíró városokban is sor került.

Feltételezhetően megközelítőleg pontos képét nyújtja az akkori állapotoknak az egyik jelentés, amelyiket a kommunistákhoz közel álló „tömegszervezetek” működését értékelve a KRP Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottságához nyújtottak be. Az ismeretlen szerző megállapította, hogy a királyi diktatúra bevezetése óta az Ekésfront⁶⁶⁵ alig fejtett ki tevékenységet, azt is Hunyad megyében, míg a MADOSZ működése is számottevően csökkent, csak a kulturális szférára korlátozódott. A szerző megemlítette, hogy az OMP

---

⁶⁶³ Románia új közigazgatási beosztása. *Előre*, 1938. augusztus 25-szeptember 10.

⁶⁶⁴ A Brassói Sziguranca jelentése a brassói MADOSZ tevékenységéről [román nyelven]. 1938. február 21. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4303. f. 110; A Brassói Sziguranca jelentése a brassói MADOSZ tevékenységéről [román nyelven]. 1938. február 26. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4303. f. 126; Prágai információk a Komintern romániai működéséről [román nyelven]. 1938. március. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 104.

⁶⁶⁵ Annak ellenére, hogy a szövegben csak „T. P.” és „Tr. P.” megnevezéssel hivatkozik a jelentéstevő a szervezetre, az a kijelentés miszerint „csak egyetlen megyében fejt ki tevékenységet”, és hogy a MADOSZ-szal közösen merül fel, azt valószínűsíti, hogy az Ekésfrontról (Frontul Plugarilor – F. P., illetve F. Pr.) van szó.

korábban mindent lefedő befolyása veszélybe került Szász Pál⁶⁶⁶ tevékenysége miatt, aki minden korábbinál eredményesebben szervezte Erdély-szerte a magyar szövetkezeteket.⁶⁶⁷ Előrelátható volt ugyanis, hogy az új rendszert működtetők egy előbb-utóbb bekövetkező, a kisebbségi-többségi viszonyt rendező megállapodás létrehozására fognak törekedni, és arra is sokan számítottak, hogy ez nem az OMP egykori vezetőivel fog létrejönni.

Az akkori közállapotok kezdetben óvatos leírására az erdélyi magyar belső nyilvánosságban is kísérletet tettek. Például Szentimrei Jenőnek a *Brassói Lapok*ban jelent meg cikke egy bolygók által okozott világvége-jóslattal kapcsolatban. Kijelentette, hogy véleménye szerint már a földi „csillagok” Greta Garbótól Mussoliniig és Marlene Dietrichtől Hitlerig is képesek elhozni ezt az apokalipszist. Ezt követően a politikamentes világot mutatta be kolozsvári értelmiségi kávéházi élet szereplőin keresztül. Megállapítása szerint még a korábban politikailag kifejezetten aktív személyiségek, mint Gaál Gábor, Tamási Áron vagy Matei Zaharia Boilă egykori parasztpárti politikus is a szenvedélyes sakkozásnak éltek „a szótlan elmerülés korában”. Ezután a pártatlanság és „párttalanság” állapotát, vagyis a pártok betiltását követő állapotokat ecsetelte. Némi nosztalgiával és ugyanakkor féltő hangnemben tette fel a retorikai kérdést az erdélyi magyar kisebbség jövőjére vonatkozóan. Hiszen míg a többségiek több párt között választhattak: „Nekünk csak egy volt, s az is elveszett”.⁶⁶⁸ Szentimrei ugyanakkor célzott arra is, hogy az OMP egykori elnöke Bukarestbe utazott a kormánnyal tárgyalni. Az előállott helyzetet a szerző 1920-hoz hasonlította, amikor az impériumváltás idején a romániai magyarságnak nem volt egységes bukaresti képviselte, és egyben arra szólította fel a lap olvasóit, hogy készüljenek fel „az új keretek kitöltésére”.⁶⁶⁹

---

⁶⁶⁶ Szász Pál Nagyenyeden született 1881-ben. A kolozsvári I. Ferenc József Tudományegyetemen szerzett jogi doktorátust. 1910-től a magyar országgyűlés tagja, Tisza István munkatársi köréhez tartozott. Önkéntesként vonult be, s vesz részt az első világháborúban. Az impériumváltást követően az OMP Alsó-Fehér megyei tagozatának elnöke, a nagyenyedi Bethlen Kollégium főgondnoka. 1936-tól az Erdélyi Gazdasági Egylet (EGE) (1939. május 21. után EMGE – Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület) elnöke. Vezetése alatt az EGE nagy sikereket ért el a magyar gazdák megszervezésében és képzésében. Forrás: *Szász Pál* szócikk a Romániai Magyar Irodalmi Lexikonban (Online: <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/4297/> – Utolsó letöltés: 2018.02.15.)

⁶⁶⁷ A Kommunisták Romániai Pártja Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottsága jelentése a tömegszervezetekről [román nyelven]. 1938 májusa. ANR ANIC. Fond 10. R101. C237-248.

⁶⁶⁸ Ezzel szemben a szociáldemokraták egyáltalán nem fájlalták a Magyar Párt eltűnését a színről. Hoffer Géza júliusi cikkében az OMP-t a probléma részének nevezte, és örömet fejezte ki, hogy megszűntették. „Bár mi nem vagyunk szélkakasok és nem kukorikolunk a konjunktúrával, mégis teljes meggyőződéssel állítjuk és hirdetjük: a romániai magyar kisebbség számára nagy megkönnyebbülés, hogy megszabadult a magyar párt teherterhelétől, főleg a kisebbségi kérdés problémája a kisajátítók kezéből visszakerült az egyetlen illetékes fórumokhoz (sic!) a romániai magyar fizikai, szellemi és mezőgazdasági munkásokhoz, a magyarság egyetemének kezébe, ami lehetővé és kötelessé teszi valamennyiünknek, hogy a realitás útján új küzdelmet indítsunk a kisebbségi kérdés kielőbbi nyugvópontra juttatásához” – írta. Hoffer Géza: Magyar Képviselő. *Előre*, 1938. július 10-25.

⁶⁶⁹ Szentimrei Jenő: Szeljegyzetek a hétről. *Brassói Lapok*, 1938. április 7.

Az új helyzethez való viszonyulás a KRP-nak is problémákat okozott. Nehezen tudták ugyanis eldönteni, hogy hogyan viszonyuljanak a királyi diktatúrához. A Komintern korábbi utasításainak megfelelően a fasizmus elleni népfrontos összefogásban gondolkodó kommunistáknak azt kellett volna eldönteniük ugyanis, hogy ebben az esetben *ki* a fasiszta? Vajon a király, aki a fasiszta rendszerekre több szempontból is emlékeztető személyi diktatúrát vezetett be, vagy a náciokban példaképet látó, terrorista eszközöktől sem visszariadó Vasgárda? Ennek megfelelően, ha a királyi diktatúra számított volna a nagyobb fasiszta veszélynek, akkor a királlyal kellett volna szemben állniuk, ha viszont a Vasgárda, akkor az ellen kellett volna harcolniuk.

Habár a kérdést egészen 1939 elejéig még ideiglenesen sem sikerült eldönteni a KRP-n belül, azt nem tudták kikerülni, hogy aktuálpolitikai kérdésekben állást foglaljanak. Ilyen volt az 1938 februári népszavazás is, amikor az ország lakossága az új alkotmány elfogadása révén magáról a rendszerről nyilvánított véleményt. A népszavazáson, amelyen egyébként kötelező volt a részvétel és nyilvánosan, szóban kellett igennel vagy nemmel válaszolni a szavazóbiztosoknak, végül az erdélyi kommunisták egy része, valamint a madoszosok a Központi Bizottságtól eltérő módon szavaztak. Az erdélyi tartományi titkárt⁶⁷⁰ ugyanis meglepetésként érte a népszavazás kiírása, és a már Kolozsvárról távozott „B. elvtárs”⁶⁷¹ a Hunyad megyei kommunistáknak és a madoszosoknak a nemmel szavazás döntését kommunikálta, míg a Kolozsváron maradottak megváltoztatták a döntést, arra jutva, hogy abban a helyzetben mégis a tartózkodás lenne a helyes (mint később kiderült: a pártvonaltól eltérően). Az erdélyi kommunisták egyik része és a madoszosok tehát más-más direktívát követve vettek részt a népszavazáson – nem mintha mindez bármit változtatott volna a végeredményen.⁶⁷²

A KRP nem a MADOSZ-t okolta az 1937-es választási szereplés sikertelensége miatt. Az alacsony szavazatszámot elsődlegesen a választási visszaélésekkel magyarázták. Például a Csík megyei szavazók több mint felének nem osztották ki a szavazókártyáját, és így nem is

---

⁶⁷⁰ Vagy Gavrilă Birtaşról, vagy Szenkovics Sándorról van szó. Valószínűbb, hogy az előbbiről.

⁶⁷¹ A dokumentumban Tov. B. (B. elvtárs) néven nevezett kommunista vezető feltehetőleg Józsa Bélát takarja. A jelentésíró (feltehetőleg Gavrilă Birtaş) a madoszos titkárt (tehát Bányait) egy csoportba tartozónak írta le a rendkívül intrikus személyiségként jellemzett Józsaival. Erre az enged következtetni, hogy a jelentés írója folyamatosan megkülönbözteti B. elvtársat a „Mad. titkárától”, valamint, hogy „B. elvtárs” alárendelje a tartományi titkárnak. Mindezen megfontolások mellett lehetséges, hogy mégsem Józsa Bélát takarja a „Tov. B.”.

⁶⁷² A Kommunisták Romániai Pártja Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottsága titkárának levele a KRP Központi Bizottságához [román nyelven]. 1938. június 20. ANR ANIC. Fond 10. R101. C278-285.

tudott leszavazni.⁶⁷³ A MADOSZ-t a királyi diktatúrával szembeni lojalitási nyilatkozatai és a szervezeti munka elhanyagolása miatt kritizálták. Felrötták neki, hogy félnek, és emiatt „elszakadtak a tömegektől”.⁶⁷⁴

Az erdélyi és bányai tartományi Központi Bizottság titkárának külön kihívást jelentett a Bányai Lászlót és feleségét, Gerő Margitot is magába foglaló kör kezelése. A KRP 1938 elején még abból indult ki, hogy a népfrems összefogás központi ereje a Nemzeti Parasztpárt lesz. Ezt a szerepet, mint már korábban említettem, Iuliu Maniu nem volt hajlandó eljátszani. Emiatt azt találták ki, hogy megszarolják a parasztpártiakat az Ekésfront külön listán való indulásának a lehetőségével az eredetileg márciusra kiírt, de aztán meg sem tartott választásokon. Amikor kiderült, hogy erre a „játékra” az Ekésfront nem hajlandó, „B. elvtárs” és a madoszosok voltak az elsők, akik arra gyanakodtak, hogy az Ekésfront elárulta a népfrems ügyét, és emiatt konfliktusba kerültek mind a KRP Erdélyi és Bányai Tartományi Központi Bizottsága tagjainak egyik részével, mind az Ekésfront vezetőivel. Valamivel később ugyancsak ez a csoportosulás vádolta meg a KB titkárságát, hogy a döntés, amelyik szerint az erdélyi kommunisták a tartózkodás jelszavát adták ki a párttagoknak a népszavazáson, *trockista elhajlásnak* minősíthető. Közben Bányai ki akart lépni a párból arra hivatkozva, hogy nem a pártvonalnak megfelelően szavaztak a népszavazáson. Ezt azonban a titkár nem fogadta el: „A mi pártunkban nem mond fel senki. Majd ülésen megtárgyaljuk a népszavazással kapcsolatos ügyet. A konspiráció hiányával kapcsolatban lépéseket fogunk tenni. De ameddig a kollektíva nem tárgyalja ezeket a kérdéseket, és a kollektíva nem dönt ezekben, neki nincsen arra joga, hogy a titkárságot kész tények elé állítsa.”⁶⁷⁵ Bányainak arra is felhívták a figyelmét ekkor, hogy ha a titkárságon belüli nézeteltérések vannak, akkor nem tárgyalhat a titkárságon kívül senkivel ezekről. Ezáltal ugyanis aláasta a titkárság tekintélyét.⁶⁷⁶

Az erdélyi magyar közéletben is tapasztalható átmeneti zavartság, valamint a közéleti politizálás korábbiakban Szentimrei írásával érzékeltetett „száműzése” lehetőséget biztosított a korábbi időszakkal való elemző szembenézésre is. Balogh Edgár egyik írásában a transzilvanizmust igyekezett a „helyére tenni”. Balogh gondolatait Szemlér Ferenc *Erdélyi Helikonban*-ban megjelent, a transzilvanizmust nemzedéki különbözőségekből is következő

---

⁶⁷³ Jelentés az erdélyi választások eredményeiről [román nyelven]. 1938. ANR ANIC. Fond 10. R101. C365-370.

⁶⁷⁴ A MADOSZ és az Ekésfront feladatai [román nyelven]. 1938. ANR ANIC. Fond 10. R101. C365-370.

⁶⁷⁵ Uo. C286-290.

⁶⁷⁶ Uo.

romantikus és realista megközelítése szerint vizsgáló, az utóbbi határozottabb alkalmazását kérő tanulmányára válaszul fogalmazta meg.⁶⁷⁷ Balogh ebben elismerte, hogy ha a transzilvanizmus múltba vetített vágyképként tekintettek, akkor az így kreált Erdély-mítosszal könnyedén le lehetett számolni. Szemlér ugyanis a történettudomány eredményeit felhasználva arra jutott, hogy transzilvanizmus tulajdonképpen soha nem is létezett, és hogy a három nemzet inkább „a szélesebb nemzeti keretek közé törekedett”, mint a másikkal való összefogásra. Ugyanezt jelentette ki az erdélyi specifikus magyar, román és szász kultúráról is: azok a magyar, román és német nemzeti kultúra regionális változatai csupán. Vele szemben Balogh Kacsó Sándor egyik előadására hivatkozott, amelyikben egy másik Erdély is megjelent, azok Erdélye, akik a hatalomból kimaradtak, és akik „itt Erdélyben, különböző népek és felekezetek földjén, mindig verekedtek a szabadságért, az egyenlőség szelleméért, a humanizmus gyakorlati megvalósításáért”. Balogh ki nem mondottan feltehetőleg többek között a madoszosokat értette azok alatt, akik 1938-ban ezeket az értékeket képviselték, és „az uralomból kimaradtak”. Írását egyfajta krédóval zárta: „Az erdélyi magyarságnak természetes kulcshelyzete van az egész román nemzet és az egész magyar nemzet között. Boldogulása mindenkor a két nép történelmi megegyezésének függvénye lesz. [...] S amikor a dunai szomszédnépek megbékélésének és közös történelmének lehetőségét tapogatójuk: valóságos tartalmat kap a transzilvanizmus vágyképe is. A tudatos erdélyiség az erdélyi népek érintkezésében – egyész nemzetek szövetkezését álmodja meg.”⁶⁷⁸ Balogh ezzel tulajdonképpen arra utalt, hogy a transzilvanizmus és a leginkább népnek nevezhető eszmék összeegyeztethetőek, és azt is állította, hogy az a csoportosulás, amelyik ezt a kettőt így vallja – bár érthető okokból nem így fogalmazott – egy jövőbe mutató politikai program letéteményese.

A MADOSZ „panteonjában” a parasztfelkelők történelmi alakjai mellett már korábban is kiemelkedő jelentőséggel bíró Petőfi Sándor úgy mond *helyes megközelítését* ugyancsak egy Balogh Edgár által jegyzett cikkben találjuk. A két világháború közötti erdélyi magyarság egyik fontos közösségi élménye a fehéregyházi síkon évente augusztus elsején megrendezett megemlékezés-sorozat volt. Erre készülve Balogh egy olyan Petőfi képet szeretett volna megjeleníteni, amelyik inkább megfelelt az egykori madoszosok világgképének. Írásában

---

⁶⁷⁷ Szemlér Ferenc: Jelszó és mítosz. (A második erdélyi nemzedék.) *Erdélyi Helikon*, 1937/8, 592–604. Szemlér cikke nem csak Baloghot készítette reakcióra. Az írásra válaszul széleskörű vita bontakozott ki Erdélyben többek között Kós Károly és Ligeti Ernő részvételével.

⁶⁷⁸ Balogh Edgár: Vágykép és valóság. Szélgjegyzet az erdélyiség kérdéséhez. *Brassói Lapok*, 1938. május 1.

Petőfit az emberi szabadságért küzdő forradalmárként mutatta be, azonban fontosnak tartotta kiemelni, hogy a költő képesnek mutatkozott a „nemzeti kizárólagosságon” való felülemelkedésen. „Nemcsak a magyarságról van szó. [...] Gyűlöl minden begubózkodást, önös megyei szellemet s a felvilágosodott polgár ép eszével tárulkozik egy megújuló világnak” – írta a vasutak által befutott pusztáért lelkendező Petőfit idézve. Kifejtette, szerinte nem véletlen, hogy Petőfi jobbagylázadások és szabadságharcok hagyományait állította előtérbe verseiben, hiszen „gyilkos dühvel elítéli a hivatalos történelmet”. Balogh úgy vélte, az 1848-as forradalom és a „Petőfi által kívánt népuralom” lehetőséget teremtett a kis dunai népek magyarság köré tömörítésére. Az azóta eltelt időt elemezve kifejtette, hogy szerinte a magyar népből még 1938-ban sem lett öntudatos nemzet, ehhez ugyanis „túl sok a társadalmi korlát”. „Nemzeti magatartásunkból hiányzik sokszor a népiség egyetemes emberi felelőssége” – írta, és ezt kiegészítette azzal, hogy a magyarok „begubóznak” a „rokonsorsú dunai szomszédnépekkel” szemben, és ugyanakkor kiszolgáltatják magukat „egy új német uralmi terjeszkedés előtt”.⁶⁷⁹ Balogh a második világháborút követően úgy emlékezett, hogy a MADOSZ új tartalmat adott küldöttségeivel, békepropagandájával és „demokráciát éltető szavalókórusaival” „az eredetileg magyarpárti kezdeményezésnek”.⁶⁸⁰

Az augusztus elsején megrendezett Petőfi-ünnepségen a MADOSZ értelemszerűen szervezettként nem vehetett részt, viszont megjelent ott is a „harisnyás, árvalányhajás székely legények és férfiak csoportja”. A korábbi *Brassói Lapok* tudósításokban ez a leírás a madoszos székelyeket fedte. Annak ellenére, hogy ez csupán feltételezés, egyáltalán nem valószínű, ugyanis a fiatal erdélyi írók nevében Bányai László koszorúzott, míg a brassói székely munkások és székely alkalmazottak nevében az egykori madoszos Kiss Gyula beszélt.⁶⁸¹ Balogh pár nap múlva azonban mégis csalódottságát fejezte ki a szervezőkkel kapcsolatban, akik megítélése szerint túlságosan a „németes műdalokat és cigány cikornyákat”, valamint a polgári felszólalókat és koszorúzókat helyezték előtérbe, szemben a magyar népi dalokkal és magyar parasztokkal. „A tömeget mégis csak komolyan kellene már egyszer venni” – írta.⁶⁸²

„A tömegek komolyan vétele”, a népi kultúra beemelése a polgári művelődésbe, a Duna-medence kis népeinek összefogása, valamint a Petőfi-kultusz mind részét képezte annak

---

⁶⁷⁹ Balogh Edgár: Petőfi Sándor történelemszemlélete. *Brassói Lapok*, 1938. július 31.

⁶⁸⁰ Balogh Edgár: *Jegyzetek*. 1948. január 12. MNL-OL-XIX-J-1-1-1945-58. f. 2.

⁶⁸¹ Több ezer főnyi magyar zarándokszereg vonult fel Petőfi sírjához a fehéregyházi csatatéren. *Brassói Lapok*, 1938. augusztus 3.

⁶⁸² Balogh Edgár: A Petőfi-ünnepély tanulsága. *Brassói Lapok*, 1938. augusztus 6.

a heterogén magyarországi eszmerendszernek, amelyiket népi mozgalomként ismerünk. Szoros eszmei rokonságot ismerhetünk fel az 1937-es Márciusi Front pontjai és Balogh előbbiekben vázolt gondolatai között is. Ha a madoszos értelmiségiek megközelítése néha sajátosan erdélyi ízű is volt, és néhol – például a Duna-medence népeinek összefogásában – hangsúlyjaiban fontos különbségeket figyelhetünk meg, a magyarországi népiek baloldala és a madoszos értelmiség gondolatvilága között lényegi átfedések mutatkoztak.

A madoszosokat a népiekkel Bányaiék szerepe az *Erdélyi Fiatalok*ban és Balogh sarlós múltja, valamint a falukutató mozgalomban való részvételük is rokonította. Összekötötte őket a Petőfi-kultusz,⁶⁸³ valamint a magyar szabadságharcos nemzeti hagyományhoz való visszanyúlás is. Gondolati forrásvidékük ugyanattól a Szabó Dezsőtől eredt,⁶⁸⁴ és mint sokan a magyarországi népiektől, szintén csalódtak benne. Néhány dologban azonban változatlanul egyetértettek vele. Ilyen volt például a falu felemelésének szükségessége, a magyar nemzetet létében fenyegető német térnyerés veszélye, valamint az, hogy a szabadversenyen alapuló kapitalizmus megbukott, és a szociális szempontoknak sokkal erősebben kellene érvényesülniük az államok működésében. Persze, a Szabó Dezső által vallott rendkívül eklektikus gondolatvilág más részeivel korántsem értettek maradéktalanul egyet. Így Szabó fajisággal kapcsolatos gondolatait teljes mértékben elutasították. Szabó ugyanakkor – velük szemben – nem mondott le az első világháború után elveszített területek visszaszerzéséről sem.⁶⁸⁵ Mind a népiek, mind a madoszosok úgy vélték, hogy a revíziós propaganda elfedi a magyar társadalmat nyomasztó bajokat, miközben gátolja is, hogy értelmes vitát lehessen folytatni azokról. Ráadásul szerintük ezáltal a Horthy-korszak rendszere elodázta a belső reformokat, amelyek véghezvitelét mind Szabó, mind a madoszos értelmiségiek elengedhetetlennek tartották.

A madoszosok Szabóval szemben antirevizionistának vallották magukat, és tovább gondoltak a revizionista propaganda fent vázolt kritikáját, összekapcsolva azt a Duna-medence népeinek összefogását hangoztató gondolattal. A madoszosok – nem teljesen alaptalanul – úgy vélték, hogy a revizionista politika végső soron a német érdekeket szolgálta,

---

⁶⁸³ A brassói MADOSZ-székházról tudjuk, hogy falára Petőfi-kép volt kifüggesztve. Ugyanakkor a MADOSZ 1937-ben Petőfi ösfényképe utáni készült rajzot ábrázoló képeslapot nyomtatott, amelyiken a következő Petőfi-sorok voltak olvashatók: „Szabadság, szerelem/ E kettő kell nekem. / Szerelmemért feláldozom/ Az életet. / Szabadságért feláldozom/ Szerelmemet.”

⁶⁸⁴ Szabó Árpád még 1939-ben is lelkenedve írt az *Erdélyi Magyar Szó*ba az öregdiák-találkozóra Kolozsvárra látogató Szabó Dezső kapcsán.

⁶⁸⁵ Papp István: *A magyar népi mozgalom története (1920-1990)*, i. m. 55.

és Erdély esetleges visszacsatolása Magyarországhoz csak növelte volna az ország kiszolgáltatottságát a nációkkal szemben, végső soron pedig mindez magával hozta volna a magyar részvételt a Szovjetunióval szemben indítandó háborúban. Így arra jutottak, hogy a magyarországinál demokratikusabb rendszernek felfogott Romániában kellett volna megkeresniük a magyarok kulturális, politikai és képviselői, valamint önkormányzati jogait garantáló partnereket. Cserében a román főhatalom kizárólagos elismerését tudták volna nyújtani, amit nem csak ímmel-ámmal tettek volna, mint a szerintük a magyarországi revíziós politikát kiszolgáló OMP. Ha Szabó Dezső ezt így biztosan nem is gondolta, mégis végigjárta az eredeti felvetéséből logikusan következő gondolatmenet egyik részét. Szabó 1935-ös *Magyarország helye Európában: Kelet-európa* című írásában már nagyobb veszélynek tartotta a náci Németország jelentette fenyegetést, minthogy a magyar államhoz *bármilyen áron* kerüljenek vissza az elcsatolt területek. Ugyanebben az írásában a Duna-medence népeinek konföderációs alapon való összefogását tartotta kívánatosnak.⁶⁸⁶

Ezzel a Duna-medence koncepcióval – már maga a megfogalmazásban is benne volt valamiféle kritika: véletlenül sem a „neobarokk” kurzus által preferált Kárpát-medencét használták – kiemelten foglalkozott Bányai és Balogh is. Bányai László 1938-ban jelentette meg *A magyarság a Dunavölgyében – ezer év tanúsága* című kiadványát. Ebben Bányai úgy mutatta be az egységes egészként láttatott Duna-medencét, mint a történelem során megszakítás nélkül a német expanziós törekvésekkel szemben álló térséget. Bányai nem a történelmi valóság megismerésére törekedett, hanem arra, hogy a német expanziós törekvéseknek, és az ellenük folyó harcnak történelmi dimenziót adjon. Már a parasztokat nemzetiségre való tekintet nélkül elnyomó magyarországi hűbéri rendszer kialakításának hátterébe is a németeket vizionálta. Külön problémának látta ugyanakkor azt is, hogy a magyarországi uralkodó és értelmiségi elit számottevő része német felmenőkkel rendelkezett (ahogy egyébként ő maga is). Különbséget tett ugyanakkor azok a németek között, akik Géza fejedelem és I. István idejétől kezdve katonáskodva kaptak földet és címeket Magyarországon, valamint azok között, akik nyugatról telepesként érkeztek, és ilyenként „gyorsították a társadalmi erők fejlődésének” menetét.⁶⁸⁷ Bányai szerint a parasztság a történelem folyamán nemzetiségtől függetlenül véd és dacsövetségbe tömörült, és a középkorban sorozatosan felkelt a nemesség ellen. Külső ellenségek ellen is harcokat

---

⁶⁸⁶ Uo. 58-59.

⁶⁸⁷ Bányai László: *A magyarság a Dunavölgyében – ezer év tanúsága*, i. m. 7.

kényszerültek vívni: a törökök ellen ugyanúgy, mint ahogy a Habsburg császárok ellen. Bányai szerint a magyarságnak a Duna medencében az a szerepe, hogy közvetítsen a vele együtt élő népek között. „Ha kötik is egymást fejlődésben, végzetes súllyal egyik sem nehezedik a másikra” – írta a Duna-medence népeiről. Ezzel szemben szerinte az igazi kihívást a német imperializmus jelentette, amelyik az 1933 óta Németországon hatalomra került náciizmus révén arra törekedett, hogy a térséget uralma alá hajtja.⁶⁸⁸

A német veszély okán Balogh Edgár Bányai eszmefuttatásához nagyon hasonló indíttatású és mondanivalóval rendelkező kiadványt jelentetett meg. A szerző *Iratlan történelem* című írásában, részben a korábbi nagyobb lélegzetvételű, de inkább publicisztikai műveit sűrítette össze,⁶⁸⁹ azonban ezt is az igen erős németellenes él jellemezte. Balogh saját németiségéről érzelmi síkon beszélt: „S ha másnál izgágábban fogadom a nyugatról kerekedő új veszélyt, szolgáljon magyarázatul, hogy dragonyos nagyapám házában nem volt szabad kiejteni honvéd édesapám nevét. Damjanichról mondják, hogy saját magában is alig tűrte meg a szerbet. Én gyermekemlékek megrögződésével gyűlölöm a szabadságtipró idegenséget.”⁶⁹⁰ Ennek kapcsán fogalmazta meg jelszavát: „Dunavölgye a Dunavölgyieké!”⁶⁹¹

A madoszosok a magyarországi népiekkel természetesen személyesen is kapcsolatban álltak. A két csoportosulás közötti eszmei átfedések mellett látens szellemi ellentét is feszült, amelyik egyrészt Erdély hovatarozása kérdéséből, másrészt a kommunizmushoz való viszonyulásból adódott. Ez utóbbi került felszínre 1938 nyarán, amikor Féja Géza⁶⁹² Erdélybe látogatott. Féja az 1937. március 15-én megalakult Márciusi Front egyik alapembereként kifejezetten bírta a madoszosok szimpátiáját. A Márciusi Front tizenkét pontja és a MADOSZ főbb követelése között is átfedéseket találunk: ebben többek között demokratikus politikai jogokat, progresszív adórendszert, minimálbért, negyven órás munkahetet, az ötszáz kataszteri holdnál nagyobb földbirtokok felosztását és a Duna-völgyi népek összefogását hirdették. A Féjáék melletti madoszos szimpátia akkor is megnyilvánult, amikor Kovács Imrét és Félját írásaik miatt beperelték, könyveiket elkobozták. Félját végül kéthavi, Kovácsot pedig

---

⁶⁸⁸ Uo.

⁶⁸⁹ Többek között az erdélyi külvárosokban megjelenő, és a főleg Brassóban hangsúlyos csoporttá duzzadó magyarokról megfogalmazott észrevételeit.

⁶⁹⁰ Balogh Edgár: *Iratlan történelem*. Kolozsvár, 1939, Erdélyi Enciklopédia, 7.

⁶⁹¹ Uo. 82.

⁶⁹² A Léváról származó és a századfordulón született Féja Géza előbb Szabó Dezső, majd Bajcsy-Zsilinszky Endre környezetébe tartozott. Féja ugyan a harmincas évek második felére sem lépett túl a fajiság meghatározta népfelfogásán, de az 1937-es *Viharsarok* című szociográfiája révén bekerült a magyar – és a kisebbségi magyar – népi gondolatokra érzékeny közbeszédbe is. A *Viharsarok* polemizáló hangnemben érvelt a nagybirtokrendszer fenntarthatatlansága mellett, s ez egybevágott azzal, amit a madoszosok gondoltak a kérdéstről.

háromhavi fogságra ítélték. Emellett Féja, Kovács és Szabó Dezső ellen sajtóper is indult, nemzetgyalázás címén.⁶⁹³ Ez ellen a MADOSZ az összejövetelein tiltakozott: a meghurcolt magyarországi népiekkel a madoszosok nyilvánosan szolidarizáltak.

Féja Erdélyben először Kóssal tűzött össze. A *Brassói Lapok*nak adott interjújában Féja azt róttá fel a húszas évek meghatározó irodalmi személyiségeinek, hogy nem nyitnak elég teret a „a kapukat döngető” fiataloknak, és azt is állította, hogy a transzilvanizmus megrekedt. A kritikára maga Kós Károly válaszolt. Kifejtette, hogy szerinte a transzilvanizmusnak soha nem is volt előfeltétele az erdélyi népek közötti közeledés. „Az erdélyi író csak az erdélyi földet vagy népet, az erdélyi szellemet írhatja meg. És azt is írja! Tehát a transzilván gondolat nem halt meg” – jelentette ki Kós. A „kapukat döngető fiatalok” (Kós szerint Szenczei László, Bözödi György, Szabédi László, Nagy István, Jordáky Lajos, Florián Tibor, Szemlér Ferenc, Kovács-Katona Jenő, Kiss Jenő és Bányai László jöhetett szóba) panaszait elutasította. Felidézte, hogy a felsorolt írókat milyen módon segítették elindulni a pályájukon, majd azt állította, hogy 1938-ban már alig küldtek olyan kéziratot, amelyiket meg lehetett volna jelentetni. Nagy István szerint az *Özönvíz után* megírását követően nem tudott tovább fejlődni. Bányai és Jordáky Kós szemében egy kategóriába tartoztak: azon szociográfiai írók sorába, akik nem művészek.⁶⁹⁴

Ahogy ez írók közötti polémiáknál lenni szokott, Féja sem hagyhatta szó nélkül Kós megjegyzéseit. Kósnak szánt válasza azonban nem emiatt izgalmas számunkra, hanem azért, mert világosan kitűnik belőle az, hogy alapvető világnézeti kérdésekben nem értett egyet az egykori madoszosokkal. Mielőtt Ruffy Péternek interjút adott volna, Féja a kolozsvári újságíróklubban tartott megbeszélést a fiatal erdélyi írók egyik részével. Közülük Nagy István, Szenczei László, Lőrinczi László, Kovács-Katona Jenő, Jordáky Lajos, Bányai László, Szabédi László és Kéki Béla, a *Pásztortűz*, valamint Venczel József, a *Hitel* szerkesztője volt jelen. Ruffy formabontó cikkében leírta azt a hangulatot, amit az egyik közeli asztalnál ülve tapasztalt, figyelve a neves írókat magába foglaló társaságot. Ami a kihallott szavakból egyértelmű volt számára: nem irodalomról beszéltek, hanem politikáról (szudétánémetek kérdése, Dunavölgye, kisebbségi kérdés, „szekta-politika” stb.). Miközben Ruffy meglátása szerint Féja „reálpolitikáról beszélt és a gőzös elgondolásokat ostorozta”, „akadt három író a fiatalok között (a Vásárhelyi Találkozó hitvallói, demokratikus elveket vallanak), akik

---

⁶⁹³ Papp István: *A magyar népi mozgalom története (1920-1990)*, i. m. 121-123.

⁶⁹⁴ Ruffy Péter: Kós Károly válaszol Féja Gézának. *Brassói Lapok*, 1938. augusztus 14.

folyvást ellenszegültek”. „Elleneztek, támadtak, helytelenítettek. Akkor ezt kérdezte tőlük Féja Géza: - Hát akkor mit akartok? Erre már nem tudtak mit válaszolni” – írta a tudósító. Nem nehéz azonosítanunk az ellenzőkben Bányait és Nagyot, valamint harmadikként Kovács-Katona Jenőt. Ruffy szerint Féja kritikája így hangzott velük szemben: „Vértódulással nem lehet politikát csinálni. Ti a levegőben lógtok.”⁶⁹⁵

A másnapi interjújában Féja először Kósnak válaszolt, kijelentve, hogy a transzilvanizmushoz igenis szükséges az, amit Tamási fogalmazott meg korábban: „népek és kultúrák termő együttműködése az erdélyi földön”. Szerinte ez közel sem tudott megvalósulni. Azt állította, hogy Erdélyben csak Tamási és Szentimrei Jenő „érkeztek el a népi vonalhoz” azáltal, hogy ezt tudatosan a korábban vallott transzilvanizmusuk elébe helyezték. Féja ugyanakkor az ellen is állást foglalt, hogy a szociográfiai irodalmat – amit ugyan elismert, hogy nem számít szépirodalomnak – Kós a szaktudományok közé akarta sorolni. Ő ezzel ellentétben úgy gondolta, hogy a szépirodalom és a szociológia között nem annyira élesek a határok, mint Kós állította.

Ezt követően tért rá a vásárhelyi és a tervezett brassói találkozó⁶⁹⁶ kérdésére, és üzent „a szalonforradalmároknak”, „a szektásoknak, akik valahol fent csücsülnek gőzfelhők tetején”. Minden bizonnyal az előbbi napi vitapartnereire, Bányaira, Nagyra és Kovács-Katona Jenőre gondolt. „Sajnos ezt el kell mondanom, a fiatalok körében van egy csoport, amely első sorban szellemi vértódulásokból él. Ezek a legszélesebb közösségi politikát hirdetik szóval, de a valóságban a maguk – minden valóságtól elszakadt – elképzeléseit szeretnék ráerőszakolni a közösségre. Hogy félreértés ne essék, jól tudom, hogy a baloldalon is vannak képzett, becsületes, tisztafejű jó magyarok, akik becsületesen magukévá tették a Vásárhelyi Találkozó alapelveit. De óvakodnunk kell azoktól az önmérsékletre képtelen elemektől, akik megokolatlan apostoli hévvel és göggel öntudatlanul minden helyes elgondolást kompromittálnak” – idézte Ruffy Féját. Féja annyira az előző napi vita hatása alatt állt, hogy még a búcsúzásakor is kitért erre a csoportosulásra, azzal, hogy a Vásárhelyi Találkozó szellemében a kisebbségi magyarokat szervező és nevelő értelmiségieknek „határozottan

---

⁶⁹⁵ Ruffy Péter: Féja válaszol Kós Károlynak. *Brassói Lapok*, 1938. augusztus 21.

⁶⁹⁶ A Brassói Találkozót a Vásárhelyi Találkozó nyomdokain haladva az erdélyi írók és közírók egyik csoportja (élen a madoszosokkal) szeretne volna összehívni 1938 októberére – ez ebben a formában végül nem valósult meg.

szembe kell fordulnia az egyéni utakat kereső, vagy pedig beteg szellemi gőzben élő politikai kalandorok típusával”.⁶⁹⁷

A „szellemi vértódulásból élő fiatalok” természetesen nem hagyták válasz nélkül Féja értékelését, és hamarosan válaszcikket közöltek a *Brassói Lapok*ban. A Nagy István jegyezte cikk előjáróban Féja Géza látogatása kétes eredményeit sorolta fel. Szerinte Féja először megsajnálta a fiatal írókat és megállapította az „öregék transzilvanizmusának csődjét”, ezzel előidézve Kós Károly válaszreakcióját, amelyik során Kós is „a fiatalokon verte el a port”. Nagy ezután azt a módot kifogásolta, ahogy Féja és Ruffy hivatkozott a csoportra, anélkül, hogy megnevezte volna tagjait. Ez szerinte leginkább arra volt jó, hogy „besózza a gyanú csípős sójával ezt a kisebbik csoportot”. Nagy ezt követően arra hívta fel Féja figyelmét, hogy a Viharsarok körül kerekedett botrány idején mégiscsak ezek a „vértódulásból élő fiatalok” álltak ki mellette, és ők voltak azok is, akik üdvözölték a Márciusi Front jelszavait. Fegyvertényként emelte ki, hogy siettek kiadni Böződi György *Székely bánja* című regényét,⁶⁹⁸ amelyik koncepcióját Féja *Viharsarok* című művével rokonították. Kósnak többek közt azt is üzenté Nagy, hogy a fiatalok „javánál” egyszerre munkál a művész, a politikus és a szociológus. Végezetül pedig azt írta, hogy hálásak mind Féjának, mind Kósnak a kritikákért, hiszen, ha minden oldalról verik „a vén erdélyi diófát (...) csak így hull róla a dió”.⁶⁹⁹

Féja benyomásairól Magyarországon is cikket közölt. Utólag úgy értékelte, hogy kommunista eszméket a Tanácsköztársaság emigráció adta át ezeknek a fiataloknak. Ennél is izgalmasabb azonban az, hogy mit gondolt a népi gondolatról, ahogyan azt Magyarországon értették és az egykori madoszosok eszméiről. „Még azt se vonom kétségbe, hogy sokan jóhiszeműen léptek erre az útra. De torz, ellentmondásokkal teli eszmevilág keletkezett bennünk. A nemzeti és népi gondolat arra volt csak jó, hogy világszemléletük réseit betömjék vele. Meg arra, hogy minden egészséges, népi, demokratikus magyar megmozdulást a

---

⁶⁹⁷ Ruffy Péter: Féja válaszol Kós Károlynak. *Brassói Lapok*, 1938. augusztus 21.

⁶⁹⁸ A regényt az erdélyi magyar fiatal írók közösen adták ki a frissen alapított *Erdélyi Enciklopédián* keresztül. Az *Erdélyi Enciklopédia* szervezési munkálatai 1938-ban kezdődtek el azután, hogy több fiatal erdélyi író elégedetlen volt a Kós Károly által irányított *Erdélyi Szépművészeti Céh*hel. A kezdeményezéshez kezdetben Szentimrei Jenő, Kacsó Sándor, Szenczei László, Nagy István, Kovács Katona Jenő, Jordáky Lajos, Szemlér Ferenc, Kovács György, Szabédi László, Balogh Edgár, Böződi György, Asztalos István, Méliusz József, Wass Albert, Flórián Tibor, Brassai Viktor, Arató András, Salamon Ernő, Abafáy Gusztáv és Varró Dezső tartozott. A vállalkozásnak indult kezdeményezés Előkészítő Bizottságába Szemlér Ferencet, Szenczei Lászlót, Balogh Edgárt és Kovács Katona Jenőt választották be. *Alapítási tervzet*. EME. Az Erdélyi Enciklopédia kiadó iratai. Jordáky Lajos kéziratgyűjteménye. V. 273/1; *Baráti megegyezés*. EME. Az Erdélyi Enciklopédia kiadó iratai. Jordáky Lajos kéziratgyűjteménye. V. 273/2.

⁶⁹⁹ Nagy István: Azok a vértódulásból élő fiatalok... *Brassói Lapok*, 1938. augusztus 28.

támogatásukkal azonnal halálra kompromittáljanak – írta.⁷⁰⁰ Érdekes továbbá az is, amilyenek Féja a madoszos értelmiségi kifejezetten izgága típusát látta (feltehetőleg Balogh Edgárra gondolva). „Ismerek egy művelt és baloldali gondolkodású fiatal író, aki minden erejét és pénzét a Brassóba szakadt székely szolgalegények szellemi gondozására fordítja. De a szélsőbaloldal másrészt egy beteges terméketlen embertípust fejlesztett ki: az eszmetermelő szövetkezeti tagot. – Pártalapítás terve, lapalapítás terve, tárgyalások jobbra és balra, végtelen elmélkedések a világmegváltó eszmék minél belterjesebb szaporítása érdekében: ez az ő életük.”⁷⁰¹

Féja ítélete és következtetése egybecsengett azzal, amikor kijelentette, hogy az egykori madoszosok a „levegőben lógnak”. „A mai szörnyű ingások és megrázkódtatások közepette csak az bírja megmenteni eszméit, népét és önmagát, aki minden gyökerével a közösségbe, a népbe fogózik. Aki a közösség szíve dobbanását hallgatja, aki a közösség lelkével méri és ellenőrzi a maga lelkének minden mozdulását. – Nincsen más út! Fülledt szobákban vagy klubokban hiába agyalunk ki »megváltást« népünk számára, a történelem szele úgy fújja el ezeket az »elgondolásokat«, mint az őszi szél a sárguló faleveleket. A néppel, a közösség lelkével, szellemével, életével kell megtelnünk, hogy valóban történelmet építhessünk” – írta Féja.⁷⁰²

Balogh értelemszerűen merőben másként látta nemzedéke és eszmetársai eredményeit, illetve jelentőségét. Novemberben jelent meg *Népi szándék – dunai gondolat* című cikke, amelyben összefoglalta mindazt, amit szerinte a tágan értelmezett generációja újként hozott az összmagyar gondolkodásba. Írásával újra látóhatára távlatosságát bizonyította. Amellett, hogy a madoszosokhoz csatlakozott, mégis integratívabb személyiség volt és nagyobb léptékről mérte fel a helyzetüket, mint például az inkább dühödten politizáló Bányai. Cikkében a világháború után felnövekvő nemzedék szellemtörténete megírásának az elmaradását hiányolta, és ennek adta vázlatos áttekintését. Az általa elkülönített két időszak közül az első idején lépett fel az Erdélyi Fiatalok, a Bartha Miklós Társaság, a Szegedi Fiatalok és a Sarló Mozgalom „egységes nemzedéki mozgalomként”. Ekkor „csirázott ki az új magyar társadalomtudományi érdeklődés, egy népi gyökerű kultúra ápolása, az új magyar egyetemességet is magábanfoglaló dunai gondolat és népkutatás”. A második epizód szerinte

---

⁷⁰⁰ Féja Géza: Magyar jobboldal és magyar baloldal Erdélyben. *Magyarország*, 1938. augusztus 27. Újraközlés: Féja Géza: Magyar jobboldal és magyar baloldal Erdélyben (Kolozsvár, 1938. augusztus). In: Féja Géza: *Erdély emlékezete*. Budapest, 2011, Éghajlat Könyvkiadó, 167-170.

⁷⁰¹ Uo.

⁷⁰² Uo.

már a harmincas évek második felében zajlott le az érsekújvári Tavaszi Parlament, a Márciusi Front és a Vásárhelyi Találkozó révén. Ez Balogh szerint a pontokba szedhető „hitvallások” időszaka, amikor is „felvillantak” egy „egységes népi kibontakozás és észszerű dunai megegyezés távlatai”. Balogh rámutatott, hogy 1938-ra újra elcsendesedtek ezek a körök, de úgy vélte ekkor, hogy az időszak „akár új szellemi áradás kezdete is lehet”. Balogh méltatta a két időszak alatt született munkákat, és egészen Bányai előbbieken bemutatott írásáig és Böződi *Székely bánjáig* követte a nemzedéke tollából megjelent műveket. Végezetül arra tért ki, hogy 1938-ban ugyan Erdélyben nem volt lehetséges mozgalmi tevékenységet folytatni, irodalmi azonban igen, és ebben szerinte a „nemzedéki kérdésekre Erdélyből is népi felelősség és dunai sorstudat visszhangja felel.”⁷⁰³

Hasonló hangnemben írta cikkeit Tamás Gáspár Sepsiszentgyörgyön, ahova a *Brassói Lapok* tudósítójaként érkezett 1938 elején. Tamás az ott kiadott *Székely Nép* munkájába is becsatlakozott, és rendszeresen megjelenő vezércikkeiben propagálta a madoszos gondolatokat. Tamás egyik címlapon közölt írásában számolt be a szakadékról, amelyik a székelység polgári rétege és a madoszosok között tátongott, sejtetve azt is, hogy a csoportosulás létrejöttének társadalmi meghatározottságból adódó okai is voltak. Nyílt levél című írásában egyik volt iskolatársának válaszolt, aki közben orvos lett, és korábban szimbolikusan kizárta az egykori székelyudvarhelyi közösségükből az általa vallott eszmék miatt. „Keresztet tettél nevem után ezelőtt három évvel, amikor fiatal zajgással, de inkább megérzéssel, mint észokokkal bizonyos népi sorsfeladatok elvégzésére vállalkoztam szellemi síkon. És azért ott, mert máshol meg nem tehettem. Nem tehettem meg, mert az érettségi után Transzilvánia országútjain kallódom és még soha sem tudtam s talán nem is tudok »polgári gyökeret« engedni biztos talajon” – írta. Tamás nem fogadta el, hogy idegenekké váltak volna egymás számára, és írása végén kifejezte reményét, hogy ha a német imperializmus el is söpöri világukat, lesz alkalmuk egymással beszélni.⁷⁰⁴

Tamást a Sepsiszentgyörgyre való érkezése pillanatától figyelte a Sziguranca,⁷⁰⁵ majd augusztusban a *Székely Nép* felelős szerkesztőjével, Kabay Gáborral⁷⁰⁶ együtt letartóztatták. A vád nemzetgyalázás, a cenzúrarendelet kijátszása, hatóságsértés és izgatás volt. A brassói katonai törvényszék előtti per során Kabayt hat havi fogházra és kétezer lej pénzbírságra

---

⁷⁰³ Balogh Edgár: Népi szándék – dunai gondolat. *Brassói Lapok*, 1938. szeptember 20.

⁷⁰⁴ Tamás Gáspár: Nyílt levél. *Székely Nép*, 1938. június 26.

⁷⁰⁵ A Brassói Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1938. Col. 50. Vol. 7. D4303. f. 107-109.

⁷⁰⁶ Kabay Gábor Kommandón, 1910. febr. 11-én született.

büntették, Tamás Gáspárt pedig nemzetgyalázás miatt két évi fogházra és ötezer lej pénzbírságra.⁷⁰⁷ Ezt fellebbezés után tárgyalták újra. A per végére pontot csak 1939 januárjában tettek, amikor 10-én a galaci hadbíróshoz került ügyben jogerős ítélet született: Kabay esetében a vizsgálati fogsággal kitöltöttnek minősítették az új ítéletben kisebbre csökkentett büntetést, Tamást pedig felmentették.⁷⁰⁸ Tamás ezt követően Szatmárnémetibe költözött, ahol a *Sajtó (Szamos)* című lap munkatársaként dolgozott, folytatva békepartí szellemiségű publicisztikai tevékenységét.⁷⁰⁹

Az erdélyi irodalmi viták és Tamás meghurcoltatása közepette a nagypolitikában felgyorsulva zajlottak az események. Az ősz beköszöntével egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a kormány hamarosan valamiféle megegyezést fog kötni a kisebbségekkel, és ezzel kapcsolatban jelzésértékűnek számított, hogy külön kisebbségi fő kormánybiztosságot hoztak létre. Ennek élére a korábban Ghiță Pop ellen Hunyad megyében induló történészt, Silviu Dragomirt nevezték ki, aki tevékenységére vonatkozóan azt vetítette előre, hogy figyelembe fogják venni a két évtized alatt megfogalmazott „jogos” kisebbségi követeléseket.⁷¹⁰ Természetesen, korántsem volt véletlen, hogy Dragomir éppen a londoni *Times*ban közölt cikkében fejtette ki mindezt. A Németország és Olaszország által megváltoztatott európai hatalmi viszonyok körülményei között ekkor folytak a Csehszlovákia felosztásával végződő tárgyalások. Az 1938. szeptember 29-i müncheni egyezménynek megfelelően Hitler Németországhoz csatolta a Szudéta-vidéket. Ezzel a német és olasz aláíró felek mellett Franciaország és Nagy-Britannia Hitler követeléseinek szeretett volna gátat szabni, és elkerülni a háborút. Az egyezmény javasolta, hogy a magyar és csehszlovák fél tárgyaljon a vitás kérdésekről. A sikertelenül végződő tárgyalásokat követően, a franciák és angolok részvétele nélkül 1938. november 2-án Bécsben meghozott német-olasz döntés értelmében Magyarországhoz került a Felvidék déli szegélye, valamint Kassa, Ungvár, Munkács és ezen városok környéke. Így november elején Imrédy Béla magyar miniszterelnök rádióbeszédben jelenthette be, hogy Magyarország revíziós erőfeszítéseit részleges siker koronázta: vissza fogja kapni a Felvidék egyik részét.⁷¹¹ Nagy István elvállalta, hogy aláírásokat gyűjt

---

⁷⁰⁷ A Székely Nép szerkesztői a katonai törvényszék előtt. *Székely Nép*, 1938. szeptember 4.

⁷⁰⁸ Dr. Kabay Gábor ügyvéd és Tamás Gáspár hírlapíró sajtópöre. *Székely Nép*, 1939. január 15.

⁷⁰⁹ *Tamás Gáspárné visszaemlékezése*. PTSZL. 867. f. 1/t-183. f. 2. Tamás első cikke a *Sajtónál* márciusban jelent meg. A címlapon hozott publicisztikájában a Magyar Népközösség soraiba való belépés mellett érvelt. Tamás Gáspár: A romániai magyarság és a Népközösség. *Sajtó*, 1939. március 5.

⁷¹⁰ Dragomir kisebbségi fő kormánybiztos kifejtette Románia új kisebbségi politikájának irányelveit. *Brassói Lapok*, 1938. szeptember 7.

⁷¹¹ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*, i. m. 245-246.

Erdélyben az első bécsi döntés ellen – a közhangulat azonban egyáltalán nem kedvezett ennek a vállalkozásnak, annak a közkeletű anekdotának adva alapot, hogy ekkor csupán nyolc kommunista maradt Erdélyben.

A felgyorsult nemzetközi események, valamint a romániai magyarság várakozó figyelme miatt a Kommunisták Romániai Pártja már augusztusban pontosította hosszú múltra visszatekintő álláspontját a nemzeti kérdésben. Tisztázták, hogy az *önrendelkezési jog, egészen az elszakadásig* elvet már nem tartják fenn, mert a Párt véleménye szerint az csak a fasiszta-revizionista államok malmára hajtottá volna a vizet. Leninre hivatkozva azt adták ki a párttagoknak, hogy győzzék meg a román dolgozókat a demokrácia szükségességéről, hiszen minél nagyobb egy országban a demokrácia, annál kevésbé valószínű, hogy az elviekben fenntartott önrendelkezés elvével az illető közösség élne, és arra törekedne, hogy elszakadjon. Így szerintük a román dolgozók a demokrácia kiteljesítésére kellene, hogy törekedjenek, mert az gyógyírt jelentene a kisebbségi problémára. Ugyanakkor kijelentették, hogy hiba lenne összetéveszteni az *elszakadás jogáért* folyó harcot a *tényleges elszakadásért* folyó harccal.⁷¹²

A madoszosok 1938. október 30-án Kolozsváron titkos központi bizottsági gyűlést tartottak, ahol a fő kérdés az volt, hogy hogyan viszonyuljanak a nemzetközi változásokhoz, s főként, hogy folytassák-e antirevizionista politikájukat. A Sziguranca úgy tudta, hogy ez utóbbi kérdés Balogh Edgár miatt merült fel, aki „egy intellektüel csoport élén” összekülönbözött a MADOSZ meg nem nevezett vezetőivel a revizionizmus kérdésében. Balogh csoportja a revízió ellenes politika feladását követelte azon a címen, hogy emiatt el fogják veszíteni a tömegek támogatását és szimpátiáját.⁷¹³ Annak ellenére, hogy a gyűlés lefolyásáról, az ott elhangzott vitákról nincsen információnk, abból következtetve, hogy a MADOSZ ebben a kérdésben hangoztatott véleménye nem változott, valószínűsíthető, hogy Balogh felvetését nem fogadták el.

A még 1938. március 30-án betiltott pártokat egy december 16-i rendelet törvénynek megfelelően egyetlen politikai szervezet váltotta fel, a Nemzeti Újjászületés Frontja (NUF). A NUF-ban való részvételhez kötötték többek között a szavazati jogot, a kamarai tagságot, de még a közalkalmazotti státus megszerzését is. Az 1939 eleji tárgyalások során az Országos Magyar Párt politikusai háttérbe szorultak Bánffy Miklóssal szemben, akit január 17-én

---

⁷¹² *A nemzeti kérdéstről*. 1938 augusztusa. ANR ANIC. Fond 10. R101. C294-298.

⁷¹³ A Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1938. október 29. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 112.

kineveztek a NUF keretei között működő Magyar Népközösség élére.⁷¹⁴ A szociáldemokraták körében is az új rendszerhez való viszonyulás kérdése került előtérbe. Mint említettem, az új konjunktúrában a RSZDP vezetői örömeiket fejezték ki az OMP megszűnése miatt, és arra törekedtek, hogy megtalálják a helyüket a rendszerben. A Nemzeti Újjászületés Frontja Legfelső Nemzeti Tanácsa tagjai között találunk három meghatározó szociáldemokrata vezetőt is: George Grigorovicit, az RSZDP elnökét, Ioan Fluerașt, az OSZT elnökét és Eftimie Ghermant, a bányászszövetség titkárát.⁷¹⁵ A csatlakozásukat felhívásuk követte, amelyben arra szólították fel a munkásságot, hogy kövessék őket a királyi diktatúra pártjába. A bér munkások szakmai szervezetei (az úgynevezett *breaslák*, amelyek gyakorlatilag az egykori szociáldemokrata szakszervezetekre épültek) követték őket a NUF-ba.⁷¹⁶ Ennek eredményeképpen csatlakozott a NUF-hoz mások mellett Iosif Jumanca, Bartalis Sándor és Bartha Károly is. Mások viszont nem voltak hajlandók erre a lépésre, és a többi párttal együtt felszámolt RSZDP vezetősége maradéka Constantin Titel Petrescuval az élen kizárták a pártból a NUF-hoz csatlakozókat. A rendszer működtetői ugyanakkor megtúrték a megszüntetett párt Petrescu által szerkesztett *Lumea Nouă* című lapját, és a fokozatosan az újság környezetére szűkülő szociáldemokrata tevékenységet.⁷¹⁷

Ezek a fejlemények a KRP-t és a MADOSZ-t is újfent lépéskényszerbe hozták. Az KRP már a februári népszavazás idején is a tartózkodást választotta a királyi diktatúra rendszerével szemben, tehát inkább hajlottak afelé, hogy a Vasgárdát minősítsék a nagyobb fasiszta veszélynek, mint az amúgy kifejezetten a fasiszta rendszer vonásait magán viselő II. Károly vezette berendezkedést. Breiner Béla, a KRP „illegalista titkársága” vezetője 1938 végén tért vissza Prágából Romániába. 1938 közepétől kezdve megszűnt a külföldi Politbüro elsőbbsége: a Komintern újabb döntése szerint az KRP-t már az országon belülről irányították.⁷¹⁸ 1939 januárjában választották meg az új Központi Bizottságot, amelynek mások mellett Breiner, Fóris és Ilie Pintilie is tagjai lettek. Ők hárman amellet érveltek, hogy a kommunistáknak ki kellene használni a NUF egypártjelleget azzal, hogy belépnek, és tagokként népszerűsítik a kommunista eszméket. A párton belül ugyanakkor többen

---

⁷¹⁴ György Béla: *Az Országos Magyar Párt története (1922-1938)*, i. m. 291.

⁷¹⁵ Munkásság és népközösség. *Előre*, 1939. február 25-március 10.

⁷¹⁶ Constantin Titel Petrescu: Belpolitikai élet 1939-ben. *Munkás Naptár*, Kolozsvár, 1940, Szerkeszti: Jordáky Lajos, Kiadja a Munkásatheneum, 22-26.

⁷¹⁷ Sorin Radu: *Ion Flueraș (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, i. m. 220-221.

⁷¹⁸ Breiner Béla beszámolója a Kominternnek a KRP 1937 júliusa és 1938 júliusa közötti tevékenységéről. 1938. július 18 [román nyelven]. Cristina Diac: Comuniștii din România în Arhiva Cominternului: Béla Breiner și activul P.C.d.R. în timpul Marii Terori, 1936-1938. *Arhivele Totalitarismului*. 2015/1-2. 237-259.

ellenezték ezt az ötletet amiatt, hogy a szervezet ekkor még csak papíron létezett – számukra látszatintézkedésnek tűnt a tevékenység nélküli NUF-hoz csatlakozni.

A kolozsvári szakmai céhek beléptek a Nemzeti Újjászületés Frontjába. Január 8-i gyűlésükön előljáróban leszögezték többek között, hogy „a munkások és alkalmazottak mindig támogatták az ország integritásának megvédésére irányuló kezdeményezéseket”, majd öt pontba foglalták össze kéréseiket: a munkásokat és alkalmazottakat védő törvények betartását; az infláció (drágaság) megfékezését; minimálbért és munkanélküli segélyt; a kisebbségi jogok törvénybe iktatását; szervezkedési és gyülekezési szabadságot.⁷¹⁹ Miután a szociáldemokraták felhatalmazták Deutschek Gézát, Pálffy Tibort és Jordáky Lajost, hogy kezdjenek tárgyalásokat Bánffyval a magyar szervezett munkásság csatlakozásáról a Magyar Népközösséghez,⁷²⁰ a munkásság „másik szárnya” is aktivizálódott.

A nyilvánosság előtt Nagy István által képviselt csoportosulás közös nevezőjeként a Vásárhelyi Találkozót nevezte meg. „Mindenek előtt ki kell jelentenem, hogy a munkásságon belül országos viszonylatban is van egy nagy tábor, amely már egységes felfogással bír úgy a magyar népközösségi szervezet kérdésében, mint az állampárt magyar alosztályát tekintve. Ez a tábor abból a szervezett és szervezetlen szellemi és kétféle munkástömegből tevődik össze, amely szolidárisnak jelentette ki magát a Vásárhelyi Találkozó hitvallásával. Nem tévedek, ha ezt a tábort körül-belül a munkásság nagy többségének tartom. E tábor felhatalmazásával is rendelkezünk hárman (Nagy István, Józsa Béla és Havadi József), hogy tárgyalásokat kezdjünk dr. Bánffy Miklóssal...” – mondta a *Brassói Lapok*nak Nagy.⁷²¹ Tisztázásképpen azt is hozzátette, hogy a magyar szociáldemokrata munkásság Jordáky kivételével nem tette magáévá a Találkozó határozatait, és így van értelme a megkülönböztetésnek. Az a csoport amelyikről Nagy beszélt tehát szélesebb volt az egykori madoszosok csoportjánál. Ugyanakkor nyilvánvalóvá tette azt is, hogy ennek a „tábornak” részét képezi Bányai László köre is (tehát a madoszosok).⁷²²

Szele Béla egykori OMP-s politikus válaszolt Nagynak. A *Keleti Újság* címlapján közölt cikkében a főként egykori madoszosokból álló csoportot a már megszokott magyarpárti

---

⁷¹⁹ A kolozsvári munkásság csatlakozott a hivatalos párthoz. *Előre*, 1939. január 10-25.

⁷²⁰ A kolozsvári szervezett magyar munkásság keresi a magyar népközösségi szervezetbe való bekapcsolódása útját. *Brassói Lapok*, 1939. január 30.

⁷²¹ A magyar munkásság mindkét szárnya be akar vonulni a magyar népközösségi szervezetbe. *Brassói Lapok*, 1939. február 3.

⁷²² A magyar munkásság mindkét szárnya be akar vonulni a magyar népközösségi szervezetbe. *Brassói Lapok*, 1939. február 3.

retorikával utasította el. Nagyék közeledését a kommunizmus elleni harc erdélyi frontjának mutatta be. „A nyíltan nem boldoguló mételyhintők ártatlan polgári ruhába bújva és a legkurucosabb magyart is túlharsogó szólammal igyekeztek éket verni a magyarság vallási eszméktől áthatott, rendet és törvényt tisztelő szervezeteibe. Szerencsére korán elhangzott a figyelmeztetés és szeges korbáccsal fogadta a besurranókat a nemzeti és polgári öntudat. A fiaskó nem csüggesztette el a bolsevik aknamunka alkalmazottait. Itt is, ott is előtérbe tolakszik egy-egy jól ismert figura, izeg, mozog és az élet bajaival viaskodók és a balsors letiportjai között plántálgatja a bomlasztó tanok csírát”⁷²³ – írta róluk Szele. Végezetül az ellenük, és a „vörös veszéllyel” szembeni összefogásra szólította fel mindazokat, akik „Krisztus országának fenmaradását és az emberiség boldogulását őszintén akarják”.⁷²⁴ Habár abban Szelének kétségkívül igaza volt, hogy a kommunisták Moszkvára figyeltek, és hogy a Komintern népfrontos taktikája sem volt igazán tisztességes, azzal sem ártott volna a maga idejében szembenézni, hogy az OMP működése miben volt kudarcos, és hogy az erdélyi elitek mennyiben járultak hozzá a fennállóval szembeni elégedetlenséghez. Az is látszott, hogy mikor a madoszosok Erdélyre néztek, akkor megcsontosodott struktúrákat, társadalmi igazságtalanságokat, és a magyarpártiak részvételével, nemzetiségre való tekintet nélkül zajló kizsákmányolást láttak. Emellett legtöbbször a vidék elmaradottságát s a munkásnegyedek nyomorát is megtapasztalták. Ők tehát korántsem az OMP-sek, és a Népközösséget szervezők Erdély-képét látták, amelyik tele volt „a magyarság vallási eszméktől áthatott, rendet és törvényt tisztelő szervezeteivel”.

Nagy István cikke a szociáldemokratákat is reagálásra készítette. Az *Előre* címlapján közölt írás kétségbe vonta „a másik szárny” és a MADOSZ súlyát és elutasította a velük alkotott közösség gondolatát. „Meg kell nyugtatnunk mindenkit, aki tájékozatlan a munkásság belső ügyeiben és nem ismeri annak gondolkodását, hogy a fent említett két csoport nem szárny, csak pihe a munkásság testén. (...) Anélkül, hogy Nagy István nyilatkozatával bővebben foglalkoznánk, le kell szögeznünk, hogy feleslegesnek tartunk minden tárgyalást az állítólag létező két vagy három munkásszárny között. Mi csak magyar munkásokat ismerünk, szárnyak nélkül” – oktatták ki őket.⁷²⁵

A madoszosok nem csak a nyilvánosság színe előtt törekedtek arra, hogy a Népközösség soraiba kerüljenek. 1938. november 14-én Bányaiék egy csak részleteiben

---

⁷²³ Szele Béla: Harc a kommunizmus ellen. *Keleti Újság*, 1939. február 1.

⁷²⁴ Uo.

⁷²⁵ Munkásság és népközösség. *Előre*, 1939. február 25-március 10.

ismert tartalmú, egyenjogúsítást kérő, és ezáltal nyugalmat, valamint a népek összefogását ígérő emlékiratot küldtek Armand Călinescu miniszterelnökhöz. Ezt Nicolae Iorgához, Grigore Filipescuhoz és Petrescu-Comnenhez is eljuttatták.⁷²⁶ Amint Bánffy tudomására jutott a kapcsolatfelvétel, azon nyomban tiltakozott Silviu Dragomir kisebbségi főkormánybiztosnál amiatt, hogy a kormány kommunista csoportosulásokkal tart fenn kapcsolatokat. Ennek is köszönhető az, hogy Dragomir ekkor még nem adott engedélyt új lap indítására a madoszosoknak. Bányaiék válaszként megfenyegették azzal Dragomirt, hogy panaszt tesznek a miniszterelnöknél, amiért tetteivel közvetetten „a magyar revizionista propagandát szolgálta”.⁷²⁷ Bánffynak igaza volt abban, hogy a madoszosok nem voltak teljesen őszinték a céljaikkal kapcsolatban. Az KRP erdélyi és bányai tartományi titkársága utasításainak megfelelően arra törekedtek, hogy beépüljenek a NUF-ba, és ott vezető funkciókat szerezve, a legális szervezetben politizálva próbálják meg a kommunista érdekeket szolgálni. Azonban ennek az elérése még akkor sem lett volna egyszerűen kivitelezhető, mint amennyire a TB utasításai szerint kellett volna legyen, ha demokratikusan felépített szervezetekről lett volna szó, és nem egy olyan Népközösségről, amelyik felett Bánffynak gyakorlatilag teljhatalma volt.

Kik tartoztak ebbe a „Vásárhelyi Találkozó hitvallását elfogadó kétkezi munkás” csoportba? Egy 1939. február 11-re datált, ugyancsak a Népközösségbe való felvételt kérő, a *Brassói Lapok*ban megjelent nyílt levelet Bányai László, Vincze János, Nagy István, Kovács Katona Jenő, Fogarassi László, Jordáky Lajos, Balogh Edgár, Galambos Vilmos és Józsa Béla írta alá.⁷²⁸ Ha tüzetesebben megvizsgáljuk a csoportot, akkor azt látjuk, hogy míg Bányai, Vincze, Balogh és Galambos korábban a MADOSZ-ban tevékenykedett, addig Jordáky a szociáldemokraták politikusa volt, Nagy, Kovács Katona és Józsa pedig kifejezetten a kommunista mozgalom tagjaiként működtek. A kolozsvári egykori madoszosok mozgolódását a regátiak követték: hasonló szellemben kérték a felvételüket a NUF-ba Czikó Lőrinc, Bákay Domokos, Szász Mihály, Szalai István, Sipos Lajos, Kajcsa János, Huszár Emil és Balázs Ferenc.⁷²⁹ Az itt felsoroltakból csak Szalait, Kajcsát és Balázst nem ismerjük, de feltehetően ők is a MADOSZ-szal voltak kapcsolatban. A legizgalmasabb talán mégis az, hogy az aláírók

---

⁷²⁶ Bányai László: *Közös sors – testvéri hagyományok*, i. m. 302.

⁷²⁷ A Sziguranca Detektívosztályának jelentése [román nyelven]. 1939. április 19. ANR ANIC. Fond ISISP. IV. f. 33-34.

⁷²⁸ Nyílt levelet intézett a Romániai Magyar Népközösség kolozsvári alakuló értekezletéhez egy 9 tagú csoport a „kétkezi dolgozó rétegek” képviselőitől. *Brassói Lapok*, 1939. február 17.

⁷²⁹ A regáti magyarság is helyet kér a népközösség szervezetében. *Brassói Lapok*, 1939. március 1.

még csak véletlenül se hivatkoztak a MADOSZ-ra, hanem bukaresti felekezeti szervezetek nevében léptek fel. A február 22-én kelt dokumentumban Czíkó a Római Katolikus Ifjúsági Egylet elnökeként⁷³⁰ és a Szent István Társulattal Egyesült Magyar Társulat tagjaként, Bákay a Római Katolikus Ifjúsági Egylet titkáráként, Szász a Református Iparos Kör tagjaként, Sipos pedig a bukaresti római-katolikus egylet alelnökeként hivatkozott magára.

Ugyancsak az egykori madoszosokhoz köthető az a nyílt levél, amelyet a *Magyar Hírlap* 1939. április 15-én jelentetett meg. Ebben „az iparosok, munkások, földmivelők és értelmiségiek egy kolozsvári csoportja” fejezte ki a támogatását „minden kívülről jövő támadással szemben”. Ezzel Călinescu miniszterelnök egyik, az ország függetlenségének és integritásának megvédése témájában elmondott beszédére reagáltak. A már megszokott frázisok újra előkerültek: erre azért volt szükség, hogy a Duna medence népei békében tudjanak élni. A levélben a magyarok jogainak a kiteljesítésének a témája is újra előkerült: „Az országban élő magyar tömegek jogainak és szabadságának mennél szélesebb kiterjesztése, amelyek el vannak telve a testvériség és béke vágyától, nemcsak alkotmányos elv beteljesülését jelenti, hanem a leghatalmasabb fegyver azok ellen, akik érdekeiktől távol álló sovinizmus által megkísérlik az erdélyi magyarság lelkének megsemmisítését, abból a célból, hogy az ország ellenállását gyengítsék” – írták. A probléma az egész nyílt levéllel az volt – mint azt a bukaresti magyar követ jelentésében kiemelte –, hogy a román rádió, és több külföldi adó által leadott hűségnyilatkozatot egy olyan „fronttagozat” bocsátotta ki, amilyen a NUF-ban nem is létezett. A román állami propaganda természetesen nem csak a rádiókban közölte le ezt a stratégiai érdekeinek messzemenően megfelelő levelet, hanem a magyar sajtótermékeket is – köztük a fent idézett nagyváradi *Magyar Lapokat* is – kötelezte annak a megjelentetésére. Bánffy közbenjárására aztán a miniszterelnök elállt attól, hogy minden erdélyi újságnak le kelljen hoznia a tartalmát, cserében viszont elérték, hogy Bánffy ne bocsássa ki a hűségnyilatkozat cáfolatát. „Hogy aztán spontán történt-e a dolog, vagy pedig román kezdeményezésre, az azt hiszem nehéz lenne megállapítani” – írta a követ.⁷³¹

A Magyar Népközösség vezetősége elzárkózott a közeledési kísérletek előtt, és annak se lett eredménye, hogy „kerülőúton”, a kormányon keresztül próbálták meg érvényesülni. Annak ellenére, hogy az román államszervezet legfelső szintjén nem sikerült elismertetni

---

⁷³⁰ Érdekes, a jelenség a bukaresti szociáldemokraták figyelmét is felkeltette, akik gúnyos cikkel hívták fel a figyelmet a látszólagos pálfordulásra. Cikó úr, az elnök. *Előre*, 1939. április 25-május 10.

⁷³¹ HU-MNL-OL-K 63-1939-24/4 (II.). f. 1-4.

magukat, elnyerték Szamos tartomány királyi helytartója, Coriolan Tătaru⁷³² támogatását, akinek a titkáriján keresztül tartották a kapcsolatot. A kormányzó arra hivatkozva, hogy RMNK nem képes „kapcsolatot találni a szélesebb magyar néprétegekhez”, megpróbálta befolyásolni a RMNK vezetőségét, hogy engedjenek nagyobb teret „a Vásárhelyi Találkozó alapján állóknak”. Az egykori madoszosok az 1939 május 10-i, Románia akkori nemzeti ünnepén tartott díszfelvonuláson is megjelentek. Az ünnepségen felvonult mintegy ötszáz kalotaszegi magyar is, akik népviseletben, rúdra kifeszített vászonokkal jelentek meg. Ezeken az addigi népfrontos retorikának megfelelő üzenetek voltak olvashatók román és magyar nyelven: „Határainkat védve földjeinket védjük! Mi is harcolunk a határaink épségéért! Békét akarunk, nem revíziót!”⁷³³ A népviseletbe öltözött parasztokat lefénnyképezték, és az így készült képeket a román propagandaminisztérium elküldte a külföldi lapoknak.⁷³⁴ A június elején megtartott „választásokon” ugyanakkor egyik madoszos vagy kommunista politikus se indulhatott, és így értelemszerűen a parlamentbe se kerültek be. Hiábavalónak bizonyult a nyilvános igyekezet arra is, hogy szerephez jussanak az országos politikában, és ebben az sem segített, hogy minden fronton hangoztatták antirevizionizmusukat.

Ezzel szemben azok a szociáldemokrata vezetők, akik még 1938 végén csatlakoztak a NUF-hoz, részt vettek a választásokon. Tizenegy képviselő és tizennégy szenátor került be közülük így a törvényhozásba, köztük Ion Flueraș, Iosif Jumanca, George Grigorovici, Bartha Károly és Bartalis Sándor.⁷³⁵

---

⁷³² Coriolan Tătaru 1889-ben született a mai Kolozs megyei Szilkeréken (Șintereguț, ma Corneni). Az orvos végzettségű Tătaru Kolozsvár polgármestere volt 1931 júliusa és 1932 januárja között, majd Octavian Goga Nemzeti Agrárpartja politikusaként képviselővé választották. 1932-ben államtitkárnak nevezték ki. A királyi diktatúra bevezetése után Szamos megye királyi helytartója lett.

⁷³³ *A kolozsvári magyar konzul jelentése a május 10-i román királyi ünnep kolozsvári királyi ünnepségeiről. 1939. május 10.* HU-MNL-OL-K 63-249. cs.-1939-27/4-436/1939. f. 1-2. A dokumentumot közli: Seres Attila: *Antirevizionista kalotaszegi legények rézsút tartott kézzel. Pro Minoritate*, 2003/2, 119-138.

⁷³⁴ Bothmér Károly magyar konzul úgy gondolta, hogy a zászló alatt felvonuló kalotaszegi legények nem saját akaratukból vettek részt a felvonuláson, hanem kényszerítették őket erre. Sőt, abból, hogy az ő meglátása szerint „fáradtságot színelve, hol jobb, hol pedig a bal kezüket emelték fel, s így a végén össze-vissza hadonászva vonultak fel az emelvény előtt” azt olvasta ki, hogy a legények nevetségessé szerették volna tenni az ünnepséget. Megemlítette végül azt is, hogy „éppen ezek a feliratok alatt menetelt a felvonuláson résztvevő egyedüli bocskoros oláh paraszt”. Hogy ez mennyiben volt így, nehéz kideríteni. Valószínűsíthető, hogy a felvonulók között nem mindannyian voltak kifejezetten lelkesek amiatt, hogy részt vettek – vagy kötelezték őket, hogy részt vegyenek – az eseményen. Ugyanakkor tény az is, hogy mint az eddigiekből láttuk, a MADOSZ hivatalos létezése alatt voltak kapcsolatai és beágyazottsága Kalotaszegnek azon a környékén, ahonnan a fiatalok jöttek: főleg Mэрán. A mérái szegényebb paraszttal fenntartott kapcsolatra jó példa az is, hogy – mint a következő fejezetben látni fogjuk – az *Erdélyi Magyar Szó* szerkesztősége is kiemelt figyelmet fordított az ottaniakra, megemlítve, hogy „a népek közötti összefogás szép példáját” adták a felvonuláson való részvétellel. Méra: ahol történelmi hagyomány az egymáson való segítés és a népek összefogása. *Erdélyi Magyar Szó*, 1939. október 1.

⁷³⁵ Sorin Radu: *Ion Flueraș (1882-1953). Social-democrație și sindicalism*, i. m. 223.

A KRP KB február után már csak egy hónappal később ült össze megbeszélni a bel- és külpolitikai fejleményeket. Március 6-án halt meg ugyanis Miron Cristea pátriárka és miniszterelnök, és helyére az addig is a kormány erős emberének számító Armand Călinescu került. A hónap közepén Németország megszállta Csehország maradék részét, míg Szlovákia „függetlenné” vált, Magyarország pedig megkezdte a Kárpátaljára való bevonulást. A Călinescu vezette kormány, érezve a megváltozott helyzetben rejlő veszélyeket, már március 15-én elrendelte az általános mozgósítást, és ezt követően március 23-án gazdasági szerződést kötött a németekkel. Valóra válni látszott mindaz, amire addig a kommunisták figyelmeztették az ország közvéleményét: a német terjeszkedés elérte Közép-Európát, és egymás után fűzte magához a térség kisebb hatalmait. Az KRP KB gyűlését Csehszlovákia német megszállása, valamint a német-gazdasági szerződés időpontja között tartották. Breiner a gyűlésen amellet érvelt, hogy ha II. Károly valóban meg fogja védeni az országot, akkor ebben a helyzetben a királyt kellene támogatniuk.⁷³⁶ A gyűlésen „technikai okok” miatt megjelenni képtelen erdélyi kommunisták miatt ez alkalommal sem választották meg az új titkárságot.

Az erdélyiek ugyanekkor felhívást bocsátottak ki, amelyben a kommunistákat arra szólították fel, hogy maradéktalanul tegyenek eleget az általános mozgósítás parancsából következő katonai feladataiknak, sőt, hogy szervezzenek „nemzeti védelmi egységeket”. A furcsának ható felhívást a KRP-n belüli döntésképtelenség magyarázza – úgy vélték, hogy abban az esetben ez a helyes út, ha a vitán felül fasiszta jegyeket magán viselő NUF-ot népfrontos logikának megfelelően szövetségesnek, és Románia esetleges szétdarabolását a német érdekeknek megfelelőnek tekintették. A KRP Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottsága az erdélyi magyarokhoz megint külön szólt. Felhívásukban megértésüknek adtak hangot a magyarországi revizionista gondolat minden népszerűbbé válásával kapcsolatban, hiszen az addig eltelt húsz évben ki voltak téve a román állam nemzeti elnyomásának. A Párt mindazonáltal a saját üldöztetéséből származó „morális erejének” súlyával érvelt amellet, hogy a kialakult helyzetnek sem Erdély elszakítása Romániától, sem „a magyarok elszakítása Erdélytől” nem lehet jó megoldása. Kifejtették, hogy szerintük mindez csakis Hitler érdekeit szolgálná, miközben újra kitértek annak a meghatározására is, hogy szerintük miben áll az önrendelkezésre való jog, amit mindig is hangoztattak. 1939-ben szerintük ez kizárólagosan a közös ellenség elleni közös harcot jelentheti, „a kis népek harcát a hitleri imperializmus

---

⁷³⁶ Cristina Diac: *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neterminat*, i. m. 42-43.

ellen”, amelyik az egész Duna medencét veszélyezteti, és mind Románia, mind Magyarország számára pusztulást fog magával hozni.⁷³⁷

Ezen nyakatekert logika szerint tehát az önrendelkezésre való jog éppen a hivatkozott elv semmibevételével létrejött *status quo* további fenntartását jelentette. Ebből a felhívásból is az látszik, hogy az események gyors, határozott és eredményes lépéseket követeltek meg, az illegális KRP pedig tehetetlen, döntésképtelen és erőtlen volt. A baj gyökerét a nemzetközi kommunista mozgalom hierarchiájának felsőbb szintjein kell keresni: a KRP úgy járt el, ahogy az a Komintern szekciójától elvárható, tehát a Komintern politikájához próbált igazodni. Ez ekkorra nem csak az illegalitás körülményei és a földrajzi távolság miatt vált közel lehetetlen feladattá, hanem amiatt is, hogy magában a Kominternben is komoly kételyek kezdtek a német sikerek hatására afelől támadni, hogy a népfrontos politika célravezető, eredményes stratégia lett volna.

A német-román gazdasági szerződés után az erdélyiek újabb felhívást tettek közzé. Hiába, hogy ez azért egészen egyértelmű jele volt annak, hogy Románia sem tud kívül maradni azon a befolyási övezeten, amelyik a náci Németország körül képződött, továbbra is Románia függetlensége és területi integritása mellett érveltek. Ezúttal legalább kitértek arra, hogy mégis csak egy diktatúráról volt szó, amelyik korlátozta a polgárjogokat, és ostromállapot meg cenzúra révén tartotta egyben az országot, de fontosabbnak ítélték belpolitikai síkon a Vasgárda, a külpolitikain pedig a revízió elleni harcot. A kisebbségek jogait teljes mértékben elismerő, fasiszta politikusok nélküli egységkormány létrehozását kérték a királytól. A kommunisták számára pedig újra azt írták elő, hogy tegyenek eleget az általános mozgósítás parancsának, ugyanis úgy vélték, hogy ebben a helyzetben bármilyen áron meg kell védeni az országot egy esetleges támadás ellen. A felhívásban nem mulasztották el a magyar revizionizmus ellen megfogalmazott kritikáikat újra elsorolni.⁷³⁸

Szenkovics Sándor – aki egyébként 1939-ben az Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottsági titkára volt⁷³⁹ – 1939 márciusában arról adott ki brosúrát, hogy mi a „helyes” viszonyulás a Magyar Népközösséghez, és ezáltal a Nemzeti Újjászületési Fronttal kapcsolatban is véleményt nyilvánított. Szenkovics a bizonytalanság, a felgyorsultan változó bel és külpolitikai környezet bemutatásával kezdte írását. Anélkül, hogy az elejétől fogva

---

⁷³⁷ A Kommunisták Romániai Pártja Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottsága felhívása [román nyelven]. 1939 márciusa. ANR ANIC. Fond. 10. R101. C437-438.

⁷³⁸ A Kommunisták Romániai Pártja Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottsága felhívása [román nyelven]. 1939 márciusa. ANR ANIC. Fond. 10. R101. C442-443.

⁷³⁹ Florica Dobre (szerk.): *Membrii C.C. al P.C.R.*, i. m. 533.

nevén nevezte volna a revizionizmust, „a délibábot”, ami után „nagyon sokan szaladnak”, arra figyelmeztetett, hogy szerinte a „kráter”, amelyik az eszme mögött tátongett, és amelyik „minden pillanatban kész a rettenetes pusztításra” egész egzisztenciájukat, sőt emberi létüket is veszélynek tette ki. Szerinte a „legszentebb nemzeti célokat” sajátították ki azok, akik a fasizmus révén akartak történelmi határokat visszaállítani, vagy követeltek gyarmatokat. Szenkovics értelmezésében a fasizmus elválaszthatatlan volt a háborútól. Éppen ezért a revizionizmus ellen és a román-magyar együttműködés mellett érvelt. A titkár Szabó Dezső-i gondolatmenetre emlékeztető hangnemben szólított fel a nyilaskeresztesek ellen: szerinte „az elsvábosított államapparátus” az ezeréves Magyarországnak a német birodalomba való beolvasztásán munkálkodott. Így jutott el borsúra fő kérdéséig: kapitulálni kellett volna-e a fasizmussal szemben vagy ellenállni annak?⁷⁴⁰

Ezt követően Szenkovics a Magyar Népközösségben való munkásrészvétel kérdését járta körül, és a munkásság számára is helyet követelt a szervezetben. A magyarországi revizionista sikerekkel kapcsolatban újra a fentiek szellemében nyilatkozott: a revízió ellen, Románia határainak megvédése mellett. Szenkovics ezt is kapcsolatba hozta a Magyar Népközösségbe való befogadásukkal: szerinte „az urak” továbbra is revizionisták maradtak, és Románia „hátbatámadására” készültek. Végül pedig a magyar munkásoknak az RMNK-hoz való csatlakozása mellett érvelt. Erre szerint az első indok egyszerűen az volt, hogy magyarok. Az ezt követően sorra vett érvekkel valószínűleg a magyar jellegű kulturális követeléseket szerette volna megerősíteni, azonban ez a rész közel értelmezhetetlen: a Népközösségben a munkásoknak lehetőségük lesz majd a magyarság történelmét alaposan feltárni, a magyar nyelvet s a magyar kultúrát mindenkinek elérhetővé tenni és ezáltal erősíteni a magyar intézményeket. A felsorolás valamivel tisztábban folytatódott: osszák el egyenlően a közterheket, mindenkinek legyen egyenlő joga a munkához, fejlődjön együtt a román és a magyar nép, valamint azt is kérte, hogy a „Magyar Szövetség” ne hagyja, hogy Pest irányítsa, hanem legyen önálló. „Helyet a magyar munkásságnak és vezetőinek a Szövetségben!” – zárult a Nagyváradon, márciusban aláírt brosúra.⁷⁴¹

Az EBTB a betiltott MADOSZ működésével kapcsolatban is irányelveket fogalmazott meg, amelyekben a szervezet tevékenységének kritikája is helyet kapott. A határozattervezet szerzője elsősorban leszögezte, hogy a hatályos törvények szerint csak a NUF keretei között

---

⁷⁴⁰ Szenkovics Sándor: *Nem kapitulálni! Ellenállni! Hozzászólás a Magyar Népközösség kérdéséhez*. Kolozsvár, 1939, Grafica Könyvnyomda.

⁷⁴¹ Uo.

lehet legális munkát kifejtteni, és ezért ugyancsak a RMNK szervezeti kereteibe való belépést irányozta elő. Elöljáróban a szerző számba vette az erdélyi politikai tényezőket és kijelentette, hogy sem Bánffy Miklósnak, sem „Bethlen-Jósika-Gyárfás fasiszta barát és hitlerbarát irányzata”. de Szentimrei Jenő, valamint Kacsó Sándor „népi, szabadelvű polgári demokratikus irányzata” sem rendelkezik tömegtámogatottsággal. Egyedül Szász Pálról voltak elismerő szavaik: „Szász Pálnak komoly bázisa van a középbirtokosságnál, a kispasztörömegekben, a középosztály tekintélyes részénél, a tanítóság és az áldo[zó]papság soraiban” – írta.⁷⁴²

Ezt követően tért rá a MADOSZ kérdésére. „A Madosz tömegbefolyása lényeges. Sokkal lényegesebb, mint amilyenre szervezeti kiépítettségéből következtetni lehetne. Attól még távol van, hogy az erdélyi magyar nemzet egésze, vagy akár többsége politikai ügyvivőjének tekinthetné magát. De az kétségtelen, hogy Romániában a Madosz képviseli a tiszta megingathatatlan nemzeti-forradalmi vonalat, amely megfelel az erdélyi magyar nemzet dolgozó egésze érdekeinek. Azt a vonalat, amelynek ezidőszerinti tartalma a nem behódolni, hanem ha kell fegyveresen is ellenállni a Románia ellen törő Hitler-Horthy hódító fasizmusnak. Leleplezni és harcolni Budapest és romániai ágensei revíziós törekvései ellen. Biztosítani Romániában a magyarság nemzeti a gyulafehérvári határozatok értelmében a magyarság nemzeti, politikai, gazdasági és közművelődési jogait, a román néppel való teljes egyenjogúságát”⁷⁴³ – állította szembe a szerző a MADOSZ kommunista értelmezés szerinti jelentőségét a tényleges szervezeti súlyával. A tervezet ezután a MADOSZ-káderek száma növelésének szükségességét hangoztatta. Utalva a novemberi, Călinescu miniszterelnökhöz benyújtott emlékirat kétezer aláírójára, arra hívta fel a madoszosokat, hogy legalább ezeknek a felét mozgósítsák szervezőmunkára. Ebből a célból pedig egy újság „haladéktalan megjelentetését”, valamint nagygyűlés összehívását tanácsolták – szemben „az ellentábor vezetői megfőzési kísérleteivel”.⁷⁴⁴

Ezekkel az igyekezetekkel szemben a Komintern kritizálta a királyi diktatúrával való együttműködést vallókat. Pontosabban Boris Stefanov, a KRP főtitkára nevezte fasiszta jellegűnek a királyi diktatúrát, a NUF-ot, és hívta fel a figyelmet arra, hogy a rendszer a Németországgal kötött gazdasági szerződés révén már tulajdonképpen kapitulált a nácik előtt.

---

⁷⁴² *Határozattervezet a magyar nemzeti-forradalmi mozgalom szervezési irányelveiről.* 1939. március 14. ANR. ANIC. Fond 10. D700. 2. f. 1-2.

⁷⁴³ Uo. 2-3.

⁷⁴⁴ Hiszen „az egyéni tárgyalásoknak annyi értéke van, amennyi ember áll, amilyen tömeg áll a tárgyalók mögött”. Uo. 5.

Szerinte a NUF alszervezeteibe kellett volna csak belépni, a népfrontos taktikát követve, de úgy, hogy a szovjetbarát propagandát az egyszerű tagok szintjén fejtsék ki. Ugyanakkor hivatalosan, szervezetként nem lett volna szabad éltetni a királyt és támogatni a rendszert – oktatta ki levelében Stefanov a romániai kommunistákat. Ezek a rendelkezések mindenesetre oly idegenek voltak az országon belüli helyzettől, hogy a júniusi KRP KB gyűlésén nem született semmilyen komolyan vehető, koherens stratégiát megfogalmazó határozat a pártvonalat illetően, és így a korábbi rendelkezések maradtak érvényben. A KB ugyanakkor végre megválasztotta a Titkárságot, amelynek Breiner Béla, Fóris István, Zingelboim Ștrul és az 1939. április 4-én börtönbüntetéséből szabadult Luka László lettek a tagjai.⁷⁴⁵

---

⁷⁴⁵ Ugyanekkor Ilie Pintilie is beválasztották a Titkárságba, őt azonban csak távollétében, mivelhogy néhány nappal korábban letartóztatták. Cristina Diaç: *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neeterminat*, i. m. 45-47.

VII. „Szemben az árral”⁷⁴⁶ (1939 július – 1940 szeptember)

1939 májusára az egykori madoszosoknak sikerült újra saját lapot megjelentetni. A kolozsvári *Erdélyi Magyar Szó* című hetente megjelenő újság kiadását a belügyminisztérium 1939. május 27-én engedélyezte, és június 18-án látott napvilágot az első száma. A programja szerint „társadalmi és közművelődési lap” a magyar népi rétegek panaszainak és gondjainak „őszinte feltárója, mindennapi életükben hűséges útmutatója” kívánt lenni. Anélkül, hogy biztos információkkal rendelkezniénk arról, hogy pontosan mi állt az engedélyezés mögött, tekintve, hogy korábban Bánffy Miklós, a Magyar Népközösség elnöke tiltakozása hatására többszörösen megtagadták ezt az egykori madoszosoktól, valószínűsíthető, hogy a kiadvány antirevizionizmusa hasznosnak tűnhetett egyes román, az államapparátust képviselő személyek számára.⁷⁴⁷ A román állami érdekeknek megfelelt, hogy az újság „a magyar nép érdekvédelmére” hivatkozva továbbra is a magyar revizionizmussal szemben határozta meg magát. Az *Erdélyi Magyar Szó* „az országban élő népek jogegyenlősége, a román néppel való önvédelmi egységének harcosa” – állították.⁷⁴⁸ A lapot Bánfyai László és Vincze János irányították, főszerkesztője és tulajdonosa ugyanakkor Szabó Árpád volt.⁷⁴⁹

Szabó Temesváron ismerkedett meg Méliusz Józseffel és Izsák László kommunista újságíróval,⁷⁵⁰ de a MADOSZ-szal kapcsolatba csak 1937 körül került. A magántanítással próbálkozó Szabó végül 1937 végén jutott állandó keresethez, miután a *Brassói Lapok* alkalmazta riporterként. Érdeklődése a magyar munkásság és parasztság életkörülményei felé fordult, és sorra jelentette meg a róluk szóló írásait. Ekkoriban riportokat közölt a Zsilvölgyéből, Hunyad megyéből és a Székelyföldről is. A székelyföldi kihasználatlan

---

⁷⁴⁶ A fejezetcím Nagy István önéletírásának 1935 és 1944 közötti időszakról írott könyve címének parafrázálása. Lásd: Nagy István: *Szemben az árral. Önéletrajzi regény. 1935-1944*, i. m.

⁷⁴⁷ Bánfyai szerint Miron Radu Paraschivescu román „haladó” költő segítségével tudták ezt elérni. Minden valószínűség szerint azonban ebben a legnagyobb szerepet Coriolan Tătaru királyi helytartó játszotta.

⁷⁴⁸ *Az Erdélyi Magyar Szó Szerkesztőségének levele*. 1939. június 4. ANR ANIC. Fond 27. R375. C778-779.

⁷⁴⁹ Szabó Árpád 1913. március 15-én született az akkori Udvarhely, a mai Hargita megyei Nagymedésén. Középiskolai tanulmányait a székelykeresztúri főgimnáziumban fejezte be, majd Brassóban érettségizett 1931-ben. A már 1926-ban elvált szülei miatt nehéz anyagi helyzetbe került fiút édesanyja nevelte, és az, hogy egyáltalán iskoláztatni tudták annak volt köszönhető, hogy négy nagyobb lánytestvére támogatta tanulmányai elvégzését. Annak ellenére, hogy kezdettől fogva az irodalom iránt érdeklődött, Fogarasra iratkozott be jegyzői tanfolyamra. Ezt azonban nem végezte el, hanem Kolozsvárra költözött, ahol az életben való boldogulását szemé előtt tartó édesanyja kívánságára jogi tanulmányokat kezdett el. Szabó végül itt sem tudott diplomázni, hanem Temesvárra költözött.

⁷⁵⁰ Izsák László 1911. május 25-én született Marosvásárhelyen. A harmincas években Temesváron élt, ahol amellet, hogy a Korunk egyik szerkesztőjeként működött, Franyó Zoltánnal közösen szerkesztették a *6 Órai Újság* című lapot. Forrás: *Izsák László* szócikk a Romániai Magyar Irodalmi Lexikonból. (Online: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/i.htm>, Lekérdezés dátuma: 2018.03.22.)

természeti erőforrások témakörében is cikksorozata jelent meg. A *Brassói Lapoktól* 1938 júliusában vált meg, ezt követően Temesváron dolgozott a *6 Órai Újságnál*, ahol többek között a már említett Franyó Zoltán korábban Bukarestben tevékenykedő újságíró és Izsák László is dolgozott. 1939 júniusában költözött át Kolozsvárra, és vállalta el az *Erdélyi Magyar Szó* főszerkesztői tisztségét.⁷⁵¹

A lap megjelenítésében Bányai és Vincze mellett az újra Kolozsváron tartózkodó, és joghallgatói státust szerzett Mayer László is segédkezett. Mayer 1935 februári letartóztatása, majd az ügyében született ítélet után egy és fél hónap börtönbüntetést kapott, illetve tíz évre eltiltották a politikai jogainak gyakorlásától. Továbbá arra is kötelezték, hogy fizessen ki tizenötezer lej büntetést. Mayer a gyulafehérvári, majd a csíkszeredai börtönben töltötte le börtönbüntetését, és 1936 decemberében helyezték szabadlábra. Kiengedése feltételének azt szabták meg, hogy 1936 szeptemberi kezdettel rendszeresen törlessze a pénzbírságot. A havonta ötszáz lejes részletekre bontott büntetést azonban a katonai szolgálatra bevonultatott Mayer nem tudta rendszeresen fizetni, és a Bányai László elbocsátásakor nyugalmazott apja, Mayer János tanár sem.⁷⁵² Az emiatt fennmaradó összegre hivatkozva 1937-ben Mayer László nevére elfogatási parancsot bocsátottak ki, és újabb félévnyi börtönbüntetésre ítélték. Mayeréknek a bírság utolsó részletét 1938 májusában sikerült kifizetniük, és így a gyimesi lázadás miatt bezárt MADOSZ-titkár végre, több évnyi börtön, illetve az azt megszakító katonai szolgálati ideje letöltését követően szabadon rendelkezhetett magával.⁷⁵³

Az *Erdélyi Magyar Szó* hangvételében, stílusában, céljában és módszereiben folytatta a korábban megjelentetett rövid életű madoszos sajtókiadványok sorát. A lap ugyanazon népi gondolat jegyében közölt cikkeket, és többé-kevésbé ugyanazok írtak oda. Szabó Árpád mellett Bányai László, Vincze János, Méliusz József, BáKay Domokos, Gáll Imre, RácZ Gyula és Cziko Lőrinc egykori MADOSZ-tagok alkották a rendszeresen publikálók csoportját. Ugyanakkor közölt a lapban a munkásíró Nagy István és a szociáldemokrata Jordáky Lajos is.

---

⁷⁵¹ Szabó Árpád: *Üzenet a mának*. (A bevezetőt írta: Jordáky Lajos). Bukarest, 1974, Politikai Könyvkiadó, 9-15.

⁷⁵² Mayer János egyébként 1933-ban amúgy is nyugdíjazás előtt állt. Ugyanakkor Papp János, a csíkszeredai főgimnázium igazgatója még úgy érvelt a Majláth püspöknek írt levelében, hogy mivel „a házában és a családjában van a baj csírája és ő tűri azt (...) Mayer Jánost azonnal szabadságotolni” kell, és „a jövő tanévtől nyugdíjazni”. *Papp János levele Majláth Gusztáv Károly püspökhöz*. Csíkszereda, 1933. október 6. RL. C/188. BLH. V. 2. g.

⁷⁵³ Véleményezés Mayer János fia szabadlábra helyezését kérő hadbírószági beadványára vonatkozóan [román nyelven]. 1938. január 28; Mayer László kérése rehabilitációjára vonatkozóan [román nyelven]. 1940. március 13. Mayer László és Horváth Sámuel perügye. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 326-327.

Kimaradt viszont a szerkesztőgárdából az erre külön is felszólított Tamás Gáspár.⁷⁵⁴ Frissen csatlakozott tagok voltak a kolozsvári (Hóstát) Fodor Pataki Ádám, valamint a szintén Kolozsváron joghallgató Nonn György, Rákosi Mátyás későbbi személyi titkára.⁷⁵⁵ Újra szerepet vállalt az egykori madoszosok szervezkedésében az Országos Magyar Párt Ellenzéke működése, valamint a MADOSZ alapítása idején tevékenykedő Demeter János is,⁷⁵⁶ aki az 1938-ban alakult *Erdélyi Enciklopédiát* is jogi tanácsadással segítette.⁷⁵⁷

Az *Enciklopédia* közössége folytatta a Bözödi György *Székely bánja* című könyvével elkezdett kiadványok sorozatát. Így jelent meg 1939-ben Nagy István tollából *A Vásárhelyi Hitvallás nevében* című füzet, illetve Rácz Gyula és Vincze János közös írása, *Az erdélyi magyarság nemzeti kérdése*. Nagy István Jordáky Lajos bevezetőjével közölt írása leleplező szándékkal fordult a Vásárhelyi Találkozó állandó bizottságához, amelyik a *Keleti Újságban* a Találkozó kudarcos mivoltát és Nagy, valamint Jordáky „elvi magatartását” okolva, kimondta az önfelosztást.⁷⁵⁸ Nagy ennek kapcsán vázolta a magyar kisebbségen belüli megosztottság általa feltételezett okait. Értelmezése szerint az impériumváltást követően legkevésbé a „gazdanemzedék” és az értelmiség találta meg a helyét az új rendszerben. Míg a parasztok és a munkásság helyzetén keveset változtatott, hogy „milyen nyelven parancsoltak neki”, annál

---

⁷⁵⁴ Erre csak következtetni lehet. Tamás Gáspár – mint említettem – Sepsiszentgyörgyről Szatmárnémetibe költözött, és ott a *Sajtó* című lap munkatársaként folytatta tevékenységét. A frissen megalakult *Erdélyi Magyar Szóban* a neve alatt ugyanakkor egyetlen cikket sem közölt. Ugyanakkor „T.G. Szatmárról” (ha nem valaki másról van szó) a szerkesztőségi üzenetekre sem válaszolt, annak ellenére, hogy erre kérték Kolozsvárról. Azt sajnos nem sikerült kiderítenem, hogy félreértésről volt-e szó, esetleg tényleg szakításra került akkor sor. A szerkesztőségi üzenetekben megszólított T.G. nagy valószínűség szerint Tamás Gáspárt takarja. „T.G. Szatmár. Miért nem válaszol?” Szerkesztőségi üzenetek. *Erdélyi Magyar Szó*. 1939. július 2; „SZATMÁRI OLVASÓINKNAK ÉS BIZOMÁNYOSAINKNAK. Szíves tudomásukra hozzuk, hogy T. G. megbízásunk nélkül vette fel a pénzt Önöktől. Úgy tudjuk, hogy ugyancsak megbízásunk nélkül a M. A. Céhtől is vett fel pénzt és nekünk semmivel nem számolt el.” Szerkesztőségi üzenetek. *Erdélyi Magyar Szó*. 1939. november 26. Sajnos az ügy hátterét nem sikerült kiderítenem, de lehetett valami diverzió is Tamás meghurcoltatása után. Tamás ugyanis amellet, hogy az *Erdélyi Magyar Szó* szerkesztésében nem vett részt, tagja volt a helyi illegalista csoportosulásnak. Erről Tóth Imre szatmárnémeti születésű matematikus és filozófus beszél visszaemlékezésében. Lásd: Várdy Péter: *Hosszú út tőle hozzám. „Az életben van, amit az ember nem tesz. ...És tesz.” Beszélgetések Tóth Imrével. Második kiadás.* Budapest, 2004, Pont Kiadó, 47.

⁷⁵⁵ A Szatmár megyei Csanálos faluban született, és már 1936-tól KRP-tag Nonn Vaday György álnéven írt cikkeket a lapba. 1939-ben ugyanakkor az KRP erdélyi szervezetének ifjúsági titkára is volt.

⁷⁵⁶ A saját jogi irodát működtető Demeter 1934 után nem vett részt a baloldali szervezkedésekben, habár jelentek meg olyan írásai, amelyben továbbra is érzékelhető volt, hogy fontosok voltak számára a *Falvak Népe* szerkesztése idején vallott politikai nézetei. Ilyen volt például az az 1935-ös kiadványa, amelyikben a falusiakat igyekezett hasznos jogi tanácsokkal ellátni.

⁷⁵⁷ Demeter János: *Századunk sodrában*, i. m. 218-226.

⁷⁵⁸ Továbbá azt is sérelmezték, hogy Tamási Áron és a fennmaradó résztvevői a Vásárhelyi Találkozóhoz a *Vasárnapi Szó* néven indult újság körül csoportosultak. Ide csatlakozott ugyanakkor az a közösség is, amelyik a Találkozóhoz korábban nem volt hajlandó (például az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztői), miközben a baloldali csoportot tudatosan kihagyták. A *Vasárnapi Szó* az *Ellenzék* mellékleteként jelent meg. Balogh Edgár: *Szolgalatban. Egy nemzedék története*, i. m. 147-148.

több veszténivalója volt a földbirtokosoknak és a nagytőkéseknek, valamint azoknak az értelmiségieknek, akik jövőjüket a magyar állam hivatalaihoz kötötték. Meglátása szerint az egykori hivatalnokok az „örökös irredentizmus gyanújával sarkukban” arra kényszerültek, hogy munkássorba lépjenek az új rendszer ideje alatt, és legtöbben falusi kántornak, esetleg tanítónak vagy földművesnek álltak. Ezzel szemben a „gazdanemzedék”, a földbirtokosok és a tőkések a kezdeti román hatalommal szembeni passzivitáson túllépve a falvak feletti gazdasági hatalmuk biztosítására törekedtek és éppen azokkal a román kormánytényezővel „haladtak együtt”, amelyek a leginkább elnyomó módon léptek fel a magyarokkal szemben (ez alatt Nagy az Averescu-féle Néppártot és a liberálisokat értette).⁷⁵⁹

Nagy szerint a probléma része volt még, hogy a „gazdanemzedék” a rokonságát és pártfogoltjait hozta helyzetbe a különböző pozíciók betöltésekor, és ezzel ellehetetlenítette azok érvényesülését, akiket „a csodavárás reményében neveltek értelmiségi pályákra a jóhiszemű apák”. Így nőtt fel az a nemzedék, amelyik életszínvonala a bérmunkásé alá süllyedt, és egyszerre volt szemtanúja a családjá szegénységének, de ugyanakkor annak is, hogy a „gazdanemzedék” és pártfogoltjai jólétben élnek. Innen egyenesen következett szerinte, hogy ez a generáció szükségét érezte a „kíméletlen bírálatnak”.⁷⁶⁰ Nagy István a harmincas évek erdélyi magyar belső nyilvánosságát meghatározó személyiségek közötti ellentétek egy részét ebből a vázlatos társadalomtörténeti háttérből vezette le. A MADOSZ szerinte „nemzeti demokrata programmal” rendelkezett. Határt húzott ugyanakkor a munkásértelmiségi ifjúság (ahova magát is helyezte) és a madoszosok közé. Írását nagyjából a Találkozó története tisztázására szánta, valamint az ott elfogadott egyik elvre hegyezte ki: „A román-magyar népre magasabb rendű közös hivatás vár a Dunamedencében”. A Nagy és Jordáky kizárását eredményező „elvi magatartás” ugyanis csupán abban állt, hogy – mint korábban említettem – tiltakozó aláírásokat gyűjtöttek Csehszlovákia felosztása ellen.⁷⁶¹ Nagy gondolatai a jövőt illetően a Találkozó nyomán Magyar Szövetségnek nevezett Népközösség megszervezése irányába mutattak. Először is azt kérte, hogy népi alapon, választások útján építsék fel, másodsorban pedig, hogy az erdélyi románság szemében „még a gyanú árnyékát” se hagyják a Szövetségre vetődni azzal kapcsolatban, hogy az majd a Szudéta-vidék németek Henlein-mozgalomhoz hasonlóan fog működni.⁷⁶² Más szavakkal:

---

⁷⁵⁹ Nagy István: *A Vásárhelyi Hitvallás nevében*. Kolozsvár, 1939, Grafica Könyvnyomda, 5-12.

⁷⁶⁰ Uo. 12-13.

⁷⁶¹ Uo. 40.

⁷⁶² Uo. 47.

arra kérte őket, hogy maradjanak hűségesek a román nemzetállamhoz, és ne adjanak alapot annak, hogy a magyar politika romániai ötödik hadoszlopaként tekintsenek rájuk.

Hasonlóan izgalmas Vincze János és Rácz Gyula szintén 1939-es, *Az erdélyi magyarság nemzeti kérdése* című füzeté. A közérthetőség kedvéért a szöveget kérdések és feleletek szerint strukturálták. Amellett, hogy magyarázattal szerettek volna szolgálni az erdélyi magyarság helyzetére 1939-ben, arra is törekedtek, hogy megértessék az olvasóval az akkori kommunista álláspontokat. A nemzeti szabadság általuk adott meghatározása feltételezte azt, hogy a nemzeti közösség tagjai „egyaránt részesülnek a nemzeti műveltség áldásaiban s jogot nyernek sorsuk irányítására is”. A nemzeti érdek további feltétele volt szerintük, hogy aki ennek nevében lép fel, valóban „a legszámosabb s a közösségnek legtöbb hasznot hozó alsó és középrétegek” – tehát a nép – érdekeiért folytasson küzdelmet a nemzeti közösségen belül. Még szükségesnek tartották a nemzeti függetlenség elérése céljának a felvállalását. Bíralták ezzel szemben a müncheni egyezményt, amelyet a háborús hódító politika eszközeként mutattak be. Szerintük azonban az „csak olaj volt a tűzre”, ugyanis korántsem oldotta meg az ottani magyar kisebbség problémáit. Meglátásuk szerint társadalmi helyzetük csak annyiban javult, hogy színmagyar lett a közigazgatásuk, miközben a régi Csehszlovákia Közép-Európában „viszonylagosan a legtöbb demokratikus szabadságjogot biztosította állampolgárjainak”.⁷⁶³

A legnagyobb problémát meglátásuk szerint ugyanakkor az jelentette, hogy Magyarország elkötelezte magát a németek és az olaszok mellett. Úgy fog jární – állították –, mint aki bérbe adja földjét, és addig hagyja szaporodni a tartozását, amíg „saját kis földjét is el nem veszik tőle”. Ebben a szellemben kritizálták az „Erdélyt vissza” jelszót is. Szerintük a revizionizmus Erdélyben három nép önrendelkezési elvével ütközött, és ezek közül ráadásul a magyarok még csak nem is a legszámosabb csoportot alkották. Így végül a szerzők a jogegyenlőség eléréséért való küzdelmet jelölték meg. „Az alap magyar részről egy új, a két nép békés összefogásának elvét minden fenntartás nélkül valló politika kell, hogy legyen, román részről pedig a magyarság békés szellemű politikai, gazdasági és kulturális megnyilvánulásainak biztosítása” – foglalták újra össze. A Magyar Szövetségre vonatkozóan ugyanakkor három alapelvet soroltak fel: „A Magyar Szövetség keretein belül pedig alkalmas és lehetőséget kell kapnia minden jószándékú embernek, hogy a nemzeti jogegyenlőség, a közös béke és önvédelem elveit szabadon vallhassa. Ha ez megtörténik, akkor nagy lépést

---

⁷⁶³ Rácz Gyula-Vincze János: *Az erdélyi magyarság nemzeti kérdése*. Kolozsvár, 1939, Grafica Könyvnyomda.

tettünk előre azon az úton, hogy Erdély a jövőben népek kalodája vagy temetője helyett valóban a népek virágos kertje legyen” – zárták írásukat.⁷⁶⁴ A román állami antirevizionista propagandának az volt az érdeke, hogy felhasználja ezeket a román állam területi egysége melletti magyar állásfoglalásokat. Így annak ellenére, hogy mindkét egykori madoszos szerző kommunista kötődéseiről tudtak, a kiadványt románra fordították, és rezüméjét a román állam hivatalos kiadója is megjelentette.⁷⁶⁵

Az *Erdélyi Magyar Szó* munkatársai 1939. július 29-én Szatmárnémetiben,⁷⁶⁶ augusztus elsején pedig Kolozsváron tartottak Petőfi-émlékünnepélyt,⁷⁶⁷ folytatva az egykori MADOSZ hagyományait. Kolozsváron a korábbiaktól eltérően tehát ezúttal a segesvári rendezvénytől különállóan emlékeztek. Erre ugyanakkor a Magyar Népközösség vezetőit, a Magyar Dalosszövetség elnökségét, a munkásdalárdákat, és a Kolozsvári Munkássportklub (KMSC) képviselőit is meghívták. A Népközösség részéről Asztalos Sándor tett eleget a meghívásnak, a munkásság részéről Nagy István és Jordáky Lajos és Surdu Mihalache nyomdász pedig román nyelven mondott beszédet. Asztalos Sándor beszédében kifejtette, hogy a Népközösség képviselőjeként úgy gondolta, hogy „a Népközösség keretei között minden magát magyarnak valló, keresztény erkölcsi és nemzeti alapon álló, becsületes szándékú romániai embernek helye van és ezeket a Népközösség tárt karokkal várja”. Nagy és Jordáky arról beszélt, hogy „a munkásság eszményeiben való bizakodás mellett is, mindenekfelett magyarok”. Ezt követően pedig Szabó Árpád tartott előadást. A további beszédekét követően a kolozsvári rendezőbizottság üdvözlő táviratot küldött a segesvári ünnepségen résztvevőknek, majd a Szamos partján népi mulatságot rendeztek.⁷⁶⁸ Az egykori madoszosok és a Magyar Népközösség képviselői közötti gesztusértékű közeledésként is felfogható közeledés egyfajta kiengesztelődésre enged következtetni. Habár a Népközösség nem volt hajlandó az elvárt módon „demokratizálódni”, alulról „megnyitotta a sorait”, vagyis pártolta, hogy munkások és a madoszosok csatlakozzanak a szervezethez.

---

⁷⁶⁴ Uo.

⁷⁶⁵ Rác Gyula-Vincze János: *Problema națională a ungurimii din Ardeal. (Traducere-rezumat din ungurește de Cristina Ișfan)*. Bukarest, 1940, Nemzeti Könyvnyomda (Imprimeria Națională).

⁷⁶⁶ Az eseményen mások mellett Méliusz József és Nonn György vett részt. Románia magyarsága nagy lelkesedéssel ünnepelte meg Petőfi Sándor emlékét. *Sajtó*, 1939. augusztus 1.

⁷⁶⁷ Balogh Edgár visszaemlékezése szerint 1939-ben az egykori madoszosok még Nagyváradon, Temesváron, Nagybányán, Bukarestben és Brassóban tartottak ilyen ünnepségeket. Balogh Edgár: *Jegyzetek*. 1948. január 12. MNL-OL-XIX-J-1-1-1945-58. f. 2.

⁷⁶⁸ A kolozsvári Petőfi-ünnepély. *Ellenzék*, 1939. augusztus 1.

1939 augusztusa azonban a térségbeli *status quo* újabb változását hozta magával. A Szovjetunió külpolitikája újabb fordulópont elé érkezett, miután a népfrontos stratégia – amelyik többek között a MADOSZ legális működésének alapfeltételét is jelentette – eredménytelennek bizonyult arra, hogy feltartóztassák a náci Németországot. A még 1939. március 16-án létrehozott Cseh-Morva Protektorátus tulajdonképpen Csehország maradéka bekebelezését jelentette. Ha ezt megelőzően az Anschlusst vagy a Szudéta-vidék anektálását még lehetett azzal magyarázni, hogy az a nemzetállamiság jegyében történt, valamint, hogy Németország csak a versailles-i nemzetközi rendszer igazságtalanságai korrekciójára törekszik, ezt követően ez az érvelés már nem állta meg a helyét. A csehek uralma alá vető náci Németország teljesen nyíltan úgy viselkedett, mint egy igazi birodalom: politikájában érdekei és „élettere” biztosítása vezette. Ekkorra Franciaország és Anglia politikusai számára is tisztává vált, hogy az *appeasement* nem működik, Hitlert a szomszédos államok német kisebbségei Németországhoz csatolásával sem lehet kielégíteni.⁷⁶⁹

Az időszak felgyorsult eseményei Moszkvát ugyancsak lépésenként hozták. A müncheni egyezményt a Szovjetunió meghívása nélkül kötötték meg, ráerősítve a szovjet vezetés azon félelmére, hogy a Nyugat csak arra törekszik, hogy a náci agressziót keletre fordítsa. Moszkvából nézve Csehszlovákia feldarabolása közvetlen fenyegetést jelentett a „kommunizmus hazája” számára. A Nyugat pedig a müncheni egyezménnyel minden alapot elveszített arra, hogy kifogást emelhesen egy esetleges náci-szovjet megegyezés esetén - gondolták. A kudarcos népfrontpolitikával kapcsolatban beálló változásra már 1939 májusában mutatkoztak jelek: Sztálin leváltotta Litvinovot, és Vjacseszláv Mihajlovics Molotovot nevezte ki új külügyi népbiztosnak. A Szovjetunót ráadásul egy kétfrontos háború kibontakozása is fenyegette, ugyanis májusban összetűzésbe került Japánnal. A Vörös Hadseregnek azonban sikerült megállítani a japán hadsereget, és így elkerülte egy nagyobb arányú támadás kibontakozását keletről.⁷⁷⁰

A Csehország feldarabolása után Lengyelországot megtámadni szándékozó Németország felett is ott lebegett a kétfrontos háború veszélye. Chamberlain megbékélési politikája nem érte el a kívánt eredményt, emiatt a britek garantálták Lengyelország határait. Közben már hónapok óta tárgyalások folytak Nagy-Britannia és Franciaország, valamint a szovjetek között a „béke megmentése” érdekében. Sztálin ügyesen lavírozott a hatalmak

---

⁷⁶⁹ Heinrich August Winkler: *Németország története a modern korban II*, i. m. 66.

⁷⁷⁰ Kenéz Péter: *A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig*, i. m. 183-184.

között: a nyugatiakkal folytatott tárgyalások erősítették alkupozícióját, és Hitlernek is egyértelművé vált, hogy kétfrontos háborúval néz szembe, ha nem sikerül valamiféle egyezsége jutni az oroszokkal. A szovjet vezető diplomáciai érzékét dicséri, hogy az utolsó pillanatig nyitva hagyta, hogy melyik féllel fog egyezsége lépni. Látszólag a szovjetek és a nyugatiak közötti tárgyalások amiatt feneklettek meg, mert az utóbbiak nem tudták garantálni, hogy a szovjet csapatok adott esetben átvonulhatnak Románián és Lengyelországon. Ezzel szemben a szovjet diplomácia többszöri jelzésére válaszolva a németekben is felmerült a szovjetekkel való kiegyezés lehetősége. Végül Ribbentrop külügyminiszter Moszkvába repült, és augusztus 23-án ratifikálták a két hatalom közötti megnehtámadási szerződést.⁷⁷¹

A világ közvéleménye többé-kevésbé döbbsenten és csodálkozva értesült, hogy a „békepolitika harcosa” és a náci Németország között megnehtámadási szerződés született. Még akkor is így volt ez, ha a közvélemény csak az egyezés egyik részéről értesült: eszerint a két állam vállalta, hogy tíz évig tartózkodik az egymás elleni agresszív cselekedetektől, és hogy semmilyen módon nem támogat harmadik hatalmat, ha az valamelyik féllel háborúba kerülne, sőt, azt is, hogy nem vesz részt olyan hatalmi csoportosulásban, amelyik közvetve vagy közvetlenül a másik szerződő fél ellen irányul. A szerződés titkos záradékában pedig a közöttük elterülő térséget érdekszférákra osztották fel. Eszerint kölcsönösen elismerték egymás befolyási övezetét, amelyet Litvánia északi határa, és a Narev, a Visztula, valamint a Szan folyók határoltak. Lengyelország sorsa megpecsételődött. Mindezek mellett Németország elismerte Délkelet-Európára vonatkozóan az 1918 óta Romániához tartozó Besszarabiához kötődő szovjet igényeket.⁷⁷²

A Molotov-Ribbentrop paktum mindkét fél számára előnyös volt. Egyben bizonyítékát is jelentette annak, hogy mindenféle propaganda ellenére sem az egyik, sem a másik szerződő fél nem a versailles-i békerendszer igazságtalanságai kijavítására vagy a béke fenntartására törekedett, hanem csak pusztán a hatalmi érdekeik érvényesítését tartották szem előtt. Hitlernek sikerült megteremtenie Lengyelország megtámadása feltételeit, annak ellenére, hogy a nyugati hatalmak garantálták az ország határait. Sztálin ugyancsak részleges győzelemnek foghatta fel az egyezményt, amelyik ráadásul a szocializmus végső diadalával kecsegtetett. Arra számított, hogy míg a szovjetek kitolva a határaikat, nagyobb biztonságban lesznek, és zavartalanul fegyverkezhetnek, addig Németország megtámadja Lengyelországot,

---

⁷⁷¹ Uo. 185.

⁷⁷² Heinrich August Winkler. *Németország története a modern korban II*, i. m. 69.

és ez kiváltja a lengyel határokat garantáló franciák és angolok hadba lépését. Amitől Sztálin igazán tartott, vagyis az, hogy az erős kapitalista hatalmak megtámadják a Szovjetuniót felkészületlen állapotában, minden számítás szerint elodázódott. Sőt, a kommunisták azt remélték, hogy a kapitalista hatalmak egymás közötti harca hosszas háborús erőfeszítéseket fog igényelni, és hogy mindennek a végén az így „megvásárolt” béke ideje alatt megerősödött szovjetek sokkal előnyösebb pozíciókból léphetnek majd fel a kimerült hatalmakkal szemben.⁷⁷³

Ami reálpolitikai és hidegvérű stratégiai számítás szerint a helyzethez való, magától értődő alkalmazkodásként hatott, sokkal nehezebben volt indokolható ideológiai szempontból. Dimitrov, a népfrentpolitika megfogalmazója igencsak nehéz helyzetbe került. Az 1935-ben még a legreakciósabb és legimperialistább terrorista diktatúrájaként értelmezett náci Németország 1939 augusztusa végétől a Szovjetunió *de facto* szövetségesévé vált. Ráadásul Sztálin nem tárgyalt a Komintern vezetőivel a paktum megkötése előtt, hanem éppen úgy szereztek tudomást a fejleményekről, mint a világ közvéleménye: újságokból és rádióon keresztül. A moszkvai propaganda szerint a paktum révén „esély teremtődött a békére”. A Komintern vezetői ekkor még mindig az angolokban és a franciákban látták a háború elkerülése zálogát, és ennek köszönhetően egyelőre nem változtattak az irányvonalukon. Dimitrovot meglepetésként érte a szovjet-német paktum, és így magától Sztálintól kért kihallgatást, hogy tisztázhassa vele, milyen teendők vártak a Kominternre a megváltozott körülmények között. Sztálin csak Lengyelország német megtámadása után, szeptember 7-én fogadta Dimitrovot Zsdanov és Molotov jelenlétében. A Komintern főtitkára ekkor tudta meg azt is, hogy a szűk szovjet vezetés hogyan viszonyul a kitört háborúhoz. Sztálin szerint a háború végső soron a szovjet érdekeket szolgálta azzal, hogy a nyugati hatalmak egymás ellen indultak harcba. Lengyelországgal kapcsolatban pedig megjegyezte, hogy az csupán egy fasiszta állam volt, amelyik elnyomta az ukránokat és a fehéroroszoikat. Kérte ugyanakkor Dimitrovot, hogy mondjanak le a népfrentos politika jelszavairól és arról a téziszről is, amelyik szerint a fasizmus a háborús agresszió fő forrása.⁷⁷⁴

A beszélgetés nyomán Dimitrov összeállította a Komintern Titkársága 1939. szeptember 9-i direktíváit, amelyek Sztálin szavait idézték. Eszerint a háborút két kapitalista tábor vívta egymás ellen a világ uralmáért. A háborúban résztvevő országok kommunistái azt a feladatot

---

⁷⁷³ Kenéz Péter: *A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig*, i. m. 187-188.

⁷⁷⁴ Cristina Diaç: *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neterminat*, i. m. 48-52.

kapták, hogy folytassák a háború ellenes működésüket azzal, hogy leleplezik annak imperialista jellegét. Továbbá a népfrontos politikát megelőző álláspontnak megfelelően újra arra kaptak utasítást, hogy az „áruló” szociáldemokraták ellen harcoljanak.⁷⁷⁵ A Komintern újabb váltását nehezen tudták lefordítani a népfrontos politikára hangolódott romániai kommunisták, csakúgy, mint ahogy ez problémát jelentett más országok kommunista pártjai esetében is. Külön nehézséget jelentett, hogy míg a Komintern figyelt arra, hogy a nagyobb pártok, mint a francia vagy a csehszlovák hogyan tudják végrehajtani a direktívákat, a kisebbek, mint a KRP nem kapott erre vonatkozóan külön instrukciókat. Az 1939 nyarán Moszkvába utazott Boris Stefanov ugyan kérte azt, hogy a KRP küldjön valakit a Kominternhez, akinek külön kifejthetik az irányváltásból következő teendőket, de erre az utazásra egészen 1940 tavaszáig nem került sor. Így nem maradt más, mint hogy – mindenki máshoz hasonlóan – a KRP vezetői a moszkvai rádiót hallgatva és a szovjet sajtót olvasva kitalálják, hogy mit várhat el tőlük Sztálin. Ez a helyzet eredményezte az 1939 októberében megjelentetett propagandakiadványt, amelyikben az KRP a szeptemberben elindult háborút „imperialistának”, a Molotov-Ribbentrop paktumot pedig „Európa békéje szilárd alapjának” nevezte. A lengyel területek szeptember 17-én megkezdett szovjet megszállását ugyanakkor egy olyan aktusnak állították be, amelyik több millió elnyomott ukránt, fehéroroszt és zsidót szabadított fel, túl azon, hogy általa a Szovjetunió garantálta a biztonságát. A KRP ugyanakkor függetlenségét hangoztatta a „két imperialista tábor” háborújában, és azt is kifejtette, hogy ebben a helyzetben az „egyetlen békét akaró” hatalom továbbra is a Szovjetunió maradt.⁷⁷⁶

A legújabb irányváltás ellenére, és azzal szemben, hogy korábban Boris Stefanov levelet küldött, illetve cikkeket írt, amelyben kifejtette, hogy a KRP rossz úton járt a királyi diktatúra elfogadásával, a MADOSZ betiltása után „a Vásárhelyi Találkozó alapjain álló dolgozók” néven artikulálódó csoport nem változtatta meg korábbi stratégiát: még mindig törekedtek, hogy beléphessenek a nehézkesen alakuló, Bánffy Miklós vezette Magyar Népközösségnek. Ennek a körnek nem csak egykori madoszos tagjai voltak, hanem tevékenyen részt vett benne a munkásíró Nagy István és a szociáldemokrata ifjabb Jordáky Lajos is. A csoportosulás a Molotov-Ribbentrop paktum, és a Komintern irányváltása ellenére továbbra is népfrontos alapon állt. Sőt, az *Erdélyi Magyar Szó* 1939 októberében és

---

⁷⁷⁵ Uo. 52.

⁷⁷⁶ Uo. 53-54.

novemberében ankétot indított, melyik keretében többek között Méliusz József, Bányai László, Kovács Katona Jenő, Jordáky Lajos, Báky Domokos, Demeter János, Gáll Imre és Nonn György (Kovács Katona és Jordáky kivételével mind egykori madoszosok) is olyan állásfoglalásokat írt, amelyekben határozottan a Magyar Népközösség munkájában való részvétel szükségessége mellett érveltek. Részleges sikereket ezzel kapcsolatos tevékenységükben azonban csak Aradon, Kolozsváron és Bukarestben értek el.

A Magyar Népközösség megszervezése legtöbbször úgy történt, hogy a szervezet központja nevezte ki az adott helyi tagozatért felelős személyt, aki később listát állított. Az ezt követő szavazáson ugyanakkor ellenzéki lista állítására is volt lehetőség. Ennek akkor volt jelentősége, ha a kinevezett személy nem rendelkezett kellő legitimitással az adott helységben, és emiatt az ellenzéki listára több szavazat esett. Egyetlen ilyen esetről van tudomásunk, és ez éppen az aradi. Azonban az a Sziguranca-jelentés, amelyik az a MADOSZ-t nevezi meg az aradi ellenzéki lista révén győztes csoportnak⁷⁷⁷ minden bizonnyal eltúlozza az ottani madoszosok szerepét az említett eseményekben. Ugyanis, ha megnézzük azt a listát, amelyik egyedülállóan ellenzékiként győzött, csak egyetlen biztosan a MADOSZ-hoz köthető személyt találunk rajta Palásti József vasmunkás személyében. A *Brassói Lapok* ezzel kapcsolatban még azt jegyezte meg, hogy az említett aradi tisztikar listája szélsőjobboldali meggyőződésű és munkás elemeket egyaránt tartalmazott.⁷⁷⁸ Az ellenzéki lista győzelmének azonban semmiféle lényeges következménye nem lett amiatt, hogy a Népközösség elnöki tanácsa hamarosan vizsgálóbizottságot küldött ki tájékozódás céljából, majd átmeneti bizottságot neveztek ki az aradi tagozat élére. Az ellenzéki listán megválasztottak ezt nem voltak hajlandók tudomásul venni, és így egy ideig két aradi népközösségi iroda működött. Az állapot egészen decemberig fennállt, amikor a kormány és a romániai munkásságot képviselő szociáldemokraták megegyeztek, és testületileg csatlakoztak a Nemzeti Újjászületés Frontjához. A korabeli sajtó ezzel magyarázta, hogy az ellenzéki vezetőség feladta az amúgy kilátástalannak tűnő, legtöbb az obstrukciót lehetővé tevő ellenállást, és hagyta érvényesülni Bánffy akaratát.⁷⁷⁹ A Népközösséghez való szervezeti csatlakozást a magyar munkásság szociáldemokrata képviselői december 3-án tartott bukaresti országos gyűlésükön döntötték

---

⁷⁷⁷ Sziguranca jelentés a MADOSZ tevékenységéről a királyi diktatúra bevezetése után [román nyelven]. 1940. február 11. ANR ANIC. Fond ISISP. IV. D26. f. 29-30.

⁷⁷⁸ Az Ellenzéki lista győzött az aradi magyar Népközösség tisztikar-választó közgyűlésén. *Brassói Lapok*, 1939. október 4.

⁷⁷⁹ Az aradi felfüggesztett népközösségi vezetőség december 15-én átadja a Népközösség irodáját az ideiglenes bizottságnak. *Brassói Lapok*, 1939. december 11.

el. Érdekes, hogy az egész romániai szociáldemokrata munkásság csatlakozását követő döntést megszavazók között találjuk Jordáky Lajost is,⁷⁸⁰ aki korábban Naggyal közösen a „Vásárhelyi Találkozó alapján álló dolgozók” csoportját erősítette. Jordákyt Bartalis Sándor szenátor, Bartha Károly szenátor, Pálffy Tibor, Lakatos István, Gömöri Ferenc és Borsai Oszkár mellett abba a bizottságba is bevásztották, amelyik feladata a Népközösséghez való csatlakozás megvalósítása volt.⁷⁸¹ Mint később látni fogjuk, ennek ellenére Jordáky továbbra is kolozsvári egykori madoszosok meghatározta csoporthoz tartozóként gondolt magára, sőt, egyre közelebb került hozzájuk.

Az erős bukaresti madoszos csoport a novemberben elindult helyi tagozati szervezési munkálatokból már a kezdetektől kivette a részét. A katolikus egyesületbe beépült egykori madoszosok Czikó Lőrinc vezetésével leginkább kulturális jellegű rendezvényekkel, népdalok éneklésével és előadások tartása révén igyekeztek megszólítani a bukaresti magyarságot. Az eseményeken rendszerint felszólalt Czikó Lőrinc is, aki irodalmi témákkal kapcsolatosan beszélt, testvére Etelka pedig Petőfi és Ady verseket szavalt. A rendezvényeken általában Bá McKay Domokos is szerepelt. Az eseményekről az a MADOSZ-közeli Szikszai Gyula tudósította az *Ellenzék*t, aki korábban Bukarestben Franyó Zoltánnal közösen próbált meg sikertelenül a MADOSZ-nak a fővárosban lapot indítani *Bukaresti Néplap* néven.⁷⁸² A kulturális előadások mellett igyekeztek a korszak viszonyai között haladónak nevezhető elvekről tájékoztatni a hallgatóságot. Így például Czikó Márta arról tartott előadást, hogy a házi munka is munkának számít, s így a férj nem eltartja a feleséget, hanem közösen járulnak hozzá a család fenntartásához. „Amilyen hazug tehát a jelszó, hogy vissza a házi tűzhelyhez, - fejezte be az előadását – éppen olyan helytelen az az állítás is, hogy az asszonyt a férje tartja el.”⁷⁸³ A bukaresti népközösségi szervezet ténylegesen csak márciusban alakult meg, és annak tisztikarában Bá McKay is helyet kapott.⁷⁸⁴ Március közepére azonban a bukaresti katolikus előljárók megelégtettek, hogy az ifjúsági egyesületet a madoszosok irányítják, és annak ellenére, hogy Czikóék azzal érveltek, hogy korábban a szervezet inkább csak papíron létezett, és ők lehettek életet bele, leváltották őket.⁷⁸⁵

---

⁷⁸⁰ Antal Róbert-István: Jordáky Lajos pályakezdése In Romsics Ignác (szerk.): *Közelítések. Tanulmányok Erdély 19-20. századi történetéhez*, i. m. 181-182.

⁷⁸¹ Csatlakozott a romániai magyar munkásság a Magyar Népközösséghez. *Ellenzék*, 1939. december 6.

⁷⁸² A bukaresti magyar katolikus ifjúság kitaró kulturumkájja. *Ellenzék*, 1939. december 7.

⁷⁸³ Eltart-e a férjem? *Erdélyi Magyar Szó*, 1939. december 10.

⁷⁸⁴ Megalakult a Magyar Népközösség bukaresti tagozata. *Ellenzék*, 1940. március 5.

⁷⁸⁵ Vezetőségi válság a Bucuresti-i katolikus magyarok ifjúsági csoportjában. *Ellenzék*, 1940. március 12.

A kolozsvári népközösségi szervezet alosztályának megszervezésével Bánffy Bartha Ignácot bízta meg. A csak 1940 januárja elején felálló szervezet tisztikarában a munkásságot más szociáldemokraták mellett Pálffy Tibor, a kolozsvári vasmunkás céh titkára és Jordáky Lajos képviselte. Jordákyt a tagozat titkárának is megválasztották.⁷⁸⁶ 1940 január közepén alakult meg a kolozsvári Magyar Népközösség ipari alosztálya, amelyiknek a tagjai között madoszosokat is találunk. Ilyen például Csákányovszky Károly nyomdász, Blázi István kályhás, a MADOSZ első elnöke, Újvárosi Sándor és Fodor Pataki Ádám.⁷⁸⁷ Csákányovszky és Fodor Pataki az ezt követően megalakuló Magyar Országos Iparos Egyesület tagjai is lettek.⁷⁸⁸ Arról nincs biztos tudásunk, hogy végső soron hogyan kellene ezeket a csatlakozásokat értelmeznünk: őszinte részvétel és a beépülés céljából történő szerepvállalás között keskeny a határ. Erőfitogtatásról, egymásnak feszülésről is van tudomásunk: az alakulógyűlésen Nagy Istvánt tizennégy másik tizedessel, főtizedessel és körzetvezetővel együtt nem engedték be a terembe, örök állták útjukat, amikor az ajtóhoz közeledtek. Az emiatt megfogalmazott tiltakozó beadványra nem kaptak érdemi válasz a Népközösség vezetőségétől.⁷⁸⁹

Az *Erdélyi Magyar Szó* ugyanakkor folytatta kulturális tevékenységét. Különösen fontosnak gondolták ezek között a *Népi Toll* verseny meghirdetését. A verseny levezetésére Méliusz József és Nagy István vállalkozott. Az erre az alkalomra megfogalmazott felhívásban „vallomásra, sorsukról való tanúságtételre” szólították fel az olvasókat. „A nép végre saját maga beszélne, megszólalna a maga nyelvén a paraszt, a munkás, az iparos, az alkalmazott, a tisztviselő! Az igazi romániai magyarság!” – írták.⁷⁹⁰ A felhívás egészen nagy sikernek örvendett, majdnem száz „pályamű” érkezett be, amelyekből válogatást közöltek.⁷⁹¹ Méliusz József a kereken nyolcvan jelentkező kilencven kéziratáról 1940 áprilisában közölt kiértékelő írást. Újra hangsúlyozta, hogy az *Erdélyi Magyar Szó* pályázata nem irodalmi pályázat, hanem „egy társadalom hamisítatlan arcvonásainak felmutatásáról, önkéntesen jelentkező ismeretlen vallomástevők mesterkéletlen beszámolóin keresztül”.⁷⁹² Az írást küldők közül negyvenegyen munkások, tizennyolcan kispolgári foglalkozásúak voltak, nyolcan pedig

---

⁷⁸⁶ Lelkes hangulatban megalakult a Magyar Népközösség kolozsvári tagozata. *Ellenzék*, 1940. január 10.

⁷⁸⁷ Megalakult a kolozsvári Magyar Népközösség ipari alosztálya. *Ellenzék*, 1940. január 16.

⁷⁸⁸ Megalakult az Országos Magyar Iparos Egyesület. *Ellenzék*, 1940. január 30.

⁷⁸⁹ (-rei) (Szentimrei Jenő): Igaz lehet ez? *Brassói Lapok*, 1940. január 29.

⁷⁹⁰ Két millió romániai magyar élete egy pályázat tükrében. *Erdélyi Magyar Szó*, 1939. november 20.

⁷⁹¹ Népi toll versenye. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. január 21.

⁷⁹² Méliusz József: Méliusz József összefoglaló jelentése a Népi Toll versenyének anyagáról. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. április 14.

„középosztályi életkörülményekre” engedték Méliuszt következtetni. Csak tizenhat nőt talált a temesvári író közöttük. A legtöbb pályázó Kolozsvárról írt (tizenhat), utána a bukarestiek (tizenhárom) és a nagyváradiak következtek hét pályázati művel. A nyugati határszélről, valamint a Bánságból tizenhat, illetve a Kolozsvártól keletre a Székelyföldig tartó vidékről huszonkét pályázatot küldtek, míg a különböző bányavidékekről négyet. Az ötszáz lej jutalmat a huszonöt éves Illyés Lajos parajdi napszámos kapta, a második helyért járó kétszázötven lejest Bonczos István bukaresti építőmunkás, és végül pedig száz lej jutalmat kapott Kovács István kolozsvári vasmunkás.⁷⁹³

Hiába kérte Sztálin még szeptemberben Dimitrovtól, hogy a Komintern, és az alárendelt szervezetek szüntessék be a fasismus elleni propagandát, ez a nemzetközi kommunista mozgalom alacsonyabb szintjein, a romániaiaknak pedig különösen nehezükre esett felhagyni az 1935-ben meghirdetett irányvonallal. Habár a KRP KB-ban több vitára is sor került, attól a tételtől, miszerint a fő ellenség a hitleri Németország, továbbra sem sikerült „eltávolodniuk”. Lényeges változásként értékelhetjük viszont, hogy ekkor már a királyi diktatúra megdöntésére szólítottak fel, illetve a népek önrendelkezési jogának a tiszteletben tartását követelték, egészen az elszakadásig, szemben a korábbi állásponttal, amelyik a *status quo* fenntartását jelölte meg célul amellet, hogy erről az elvről ugyan nem mondott le, de másodlagos fontosságúnak ítélte.⁷⁹⁴

Habár elemeiben az egykori MADOSZ politikai retorikája is ennek megfelelően módosult, mégis attól a törekvésüktől nem álltak el, hogy bekerüljenek a Népközösségbe, és ezzel tulajdonképpen részvételükkel támogassák a rendszert. A királyi diktatúra rendszere körülményei között atomizálódott egykori MADOSZ brassói csoportja Balogh Edgár és Kurkó Gyárfás vezetésével még mindig népfrontos szellemben működött. A Népközösség népi jellegének megteremtése céljából 1939 novemberében manifesztumot szerkesztettek és adtak ki *A magyar népi közösségért. Mit kíván és miért szervezkedik a brassói magyar munkás, kisiparos, székely alkalmazott és értelmi dolgozó?* címmel. Ebben Baloghék – továbbra is a Vásárhelyi Találkozóra hivatkozva – amellet érveltek, hogy csak úgy tüntethetők el a Népközösség általuk is tapasztalt hiányosságai, ha a Találkozó alapeszméi érvényesülhetnek a szervezet működésében. „Ha ezt elfogadjuk, töltsük meg a magyar Népközösség kereteit vele, mert ez a rég óhajtott keret, de csak pusztá keret marad, ha nem ez

---

⁷⁹³ Méliusz József: Méliusz József összefoglaló jelentése a Népi Toll versenyének anyagáról. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. április 14.

⁷⁹⁴ Cristina Diac: *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neterminat*, i. m. 55-56.

a szellem ad neki tartalmat népi követelményeinknek megfelelően” – írta bevezetőjében Kurkó. Az aláírók névsora révén képet alkothatunk arról, hogy ekkoriban milyen arányban tudtak mozgósítani a brassói egykori madoszosok. Balogh, Kurkó és Mezei huszonhárom munkást, tizenkét kisiparost, illetve a Transzilvânia szövetkezet tizenkét székely tagját tudták meggyőzni, hogy nevét adja az ügyhöz. Balogh Edgár a kiadványt záró írásában arra szólította fel a „szellemi munkásokat”, hogy ne „vezető-vágyaikat” hozzák a közösségbe, hanem hagyják, hogy a földművesek, munkások és az iparosok saját soraikból válasszák ki az őket képviselőket. Ezt követően arra szólították fel a manifesztumot elolvasókat, hogy csatlakozzanak a Magyar Népközösséghez, valamint a Nemzeti Újjászületés Frontja magyar alosztályához.⁷⁹⁵

Ebben a szellemben zajlott le az 1939. december 30-31. között Kolozsváron megtartott Erdélyi Magyar Népi Találkozó is.⁷⁹⁶ Ezt ifjúsági, női, munkás, földműves és iparos szakosztályra bontották. Az eseményen résztvevő Jordáky arról számolt be, hogy annak ellenére, hogy elutazott a bukaresti munkásértekezletre, és be is választották a népközösségi ügyek intézésével megbízott hetes bizottságba, ki is lépett onnan, mert úgy látta, hogy a bizottság „nem az osztályához hű munkásság érdekeit képviselné”. Palásti József vasmunkás az aradi Népközösséggel kapcsolatos incidensről mondta el a véleményét, és tagadta, hogy a sajtóban megjelent módon szélsőjobboldali elemekkel szövetkeztek volna a tagozat megalakításakor. Az iparosok képviselőjében mások mellett Kurkó beszélt. Az esemény fő szervezői azonban Bányai és Balogh voltak.⁷⁹⁷

A Találkozó határozatában az egybegyűltek gyakorlatilag megismételték azokat a szociális és politikai követeléseket, amelyeket a MADOSZ működése során megfogalmazott.

---

⁷⁹⁵ Az aláírók névsora a következő: a munkások közül Kiss Sándor, Salló Ferenc, Máthé Ferenc, Imecs Márton a Copony-féle parkettgyárból; Bartha Jakab, Buzás Márton, Égető Imre, Imre János, Mezei Lajos a Fotogengázgyárból; Máthé Lajos, Szilágyi Gyula, Kovács Vilmos, Szőcs Albert a Mărășești-kénsavgyárból; Csoma Gábor, Laczkó Ferenc a Teutsch-gépgyárból; Biró András a Schmidt-téglagyárból; Oláh István a Schiel-gépgyárból; Kökössy Sándor, Tamás Antal a Scherg-posztógyárból; Nagy Lajos a Scherg-börgyárból; Simon István, Dakó Béla a gumigyárból írt alá. A kisiparosok közül Ambrus Ferenc cipész, Bartha György asztalos, Blága Mihály kötélgyártó, Dávid Sándor cipész, Gergely Ferenc cipész, Kató József cipész, Kató Mihály cipész, Korodi Mihály cipész, Luppinger Árpád szabó, Rátz András cipész, Rezi Ferenc kovács, Tuzsony Gyula szabó látta el kézjeggyével a dokumentumot. A Transzilvânia szövetkezet tagjai közül Bartalis Ferencet, Béla Pált, Dobai Jenőt, Kálmán Andrást, Kiss Gyulát, Kiss Pétert, Kovács Dénest, Kulcsár Mihályt, Páll Lászlót, Szabó Lajost, Szász Ferencet és Zsók Mártont találjuk az aláírók között. *A magyar népi közösségért. Mit kíván és miért szervezkedik a brassói magyar munkás, kisiparos, székely alkalmazott és értelmi dolgozó?* Brassó, 1940, Szerkesztette és kiadja: Kurkó Gyárfás.

⁷⁹⁶ Az *Erdélyi Magyar Szó* elindítása és az Erdélyi Magyar Népi Találkozó megszervezésére az előbbi fejezetben ismertetett 1939 márciusi határozattervezet irányozta elő.

⁷⁹⁷ A magyar munkásság és parasztság pédaadó testvéri összefogása. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. január 7-14.

Újdonságot a Magyar Népközösséggel kapcsolatos kívánságok jelentettek. Ezek között volt például az, hogy a Népközösséget „haladó szellemű népegyetemek” felállítására szólították fel. E mögött az az igény állt, hogy „haladó értelmiségi” réteget nevelhessenek az erdélyi magyarság szegényebb rétegei egyes tagjaiból. A népi beállítottságú értelmiségieket ezúttal viszont ostromozták: „ne csak a népiesség polgári divatjának hódoljanak, írásaikkal vállalják fel a nép ügyét”. Azt kérték továbbá tőlük, hogy váljanak „a magyar dolgozó tömegek előharcosaivá”, és hirdessék „a népek közötti béke és megértés” szükségességét. „A nép soraiban élő írók felfedezése és kiválasztása” is céljaik között volt, éppen ezért a *Népi Toll* kulturális vetélkedő újbóli megszervezését követelték. Ezzel azt szerették volna elérni, hogy „a nép hallathassa” a hangját, és valószínűleg abban is reménykedtek, hogy az így felfedezettek is a soraikat gyarapítják majd. Az Erdélyi Magyar Népi Találkozó határozatába foglalva továbbá azt is kimondta, hogy a Vásárhelyi Találkozó elvi alapján áll.⁷⁹⁸

A Romániai Magyar Népközösséggel kapcsolatban még fontosnak tartották megjegyezni, hogy csakis „a magyar népi dolgozó tömegek” csatlakozásával lehet erős, és a szimpatizánsaikat a belépésre szólították fel. A baloldali hagyományok szellemében továbbá kérték az RMNK-t vezetőket, hogy hozzanak létre női és ifjúsági szakosztályokat, és hogy foglalkozzanak a szórványmagyarság ügyeivel is. A Találkozón résztvevők által alakított munkás-szakosztály kifejezte, hogy nem ismeri el a Bukarestben szervezetileg a Népközösséghez csatlakozó szociáldemokratákat a munkásság képviselőinek. A földművesek az EMGE keretében való szervezkedésre szólították fel, az iparosok pedig ugyancsak a népképviseleti alapon való állást hangoztatták.⁷⁹⁹

---

⁷⁹⁸ *A Kolozsvárt, 1939. december 30 és 30-én tartott Erdélyi Magyar Találkozó határozata.* ANR ANIC. Fond 27. R375. C798.

⁷⁹⁹ Érdemes továbbá megvizsgálunk az aláírók listáját, akiknek a nevei között nagy számban találunk olyanokat, akik korábban a madoszosok voltak. A dokumentumot Alsófehér megyéből a gyulafehérvári Megyeri Lajos kelmepestő; Arad megyéből az aradi Barbát József kereskedő és Palásti József vasmunkás; Bihar megyéből a nagyváradai Gál Antal szabómester, Hitter János lakatos, Kovács Elek cipésmester, Márton Imre borbély, J. Bacon mechanikus és Újvárosi Sándor cipész, valamint a borsi Kabai Károly és Rác Gyula földművesek, illetve a szentimrei Pipó Lajos földműves; Brassó megyéből Balogh Edgár író, Imreh János munkás, Kurkó Gyárfás lakatosmester, Szabó Béla szabó, Vajna Róbert szabó és Zsók Márton székely alkalmazott; Bukarestből Bákay Domokos vasmunkás, Czikó Márta varrónő, és Szabó István bádogos; Csík megyéből a ditrói Gáll Imre földműves, a gyergyószentmiklósi Kémenes Béla, a csíkszeredai Mayer László ügyvédjelölt és a gyergyóalfalusi Vargyas Antal földműves; Kolozs megyéből Asztalos István író, Ágoston György munkás, Bányai László tanár, Brózs Irma festőművész, Demeter János ügyvéd, Dóry Endre fényképész, Ferenczi József vasesztergályos, Fodor Pataki Ádám asztalos, Fülöp György napszámos, Fülöp Erzsébet munkásnő, Galambos Vilmos asztalos, Halász László tisztviselő, Hunyadi Nagy Gergely földműves, Havadi József munkás, Jordáky Lajos magántisztviselő, Józsa Béla szobrász, Kiss Zoltán vasmunkás, Kovács Marcella varrónő, Kovács Mária munkásnő, Kovács István vasöntő, Kovács Katona Jenő író, Krausz István mechanikus, Madaras József festő, Nagy Erzsébet alkalmazott, Nagy Ilonka munkásnő, Nagy István író, Németh István szabó, Nonn (Vadai)

Az 1939-es év végén az *Erdélyi Magyar Szó* szerkesztősége Bányai László szerkesztésében naptárt adott ki az 1940-es évre. A kiadvány „Királyi szavakkal” kezdődött, azt követően pedig a bábolnai parasztfelkeléssel, Dózsa Györggyel, illetve a madéfalvi veszedelemmel, valamint Petőfi Sándorral kapcsolatosan olvashattak írásokat az érdeklődők. A naptárban még Móricz Zsigmond szövege jelent meg, Johannes Robert Becher-verse, az *Ismeretlen katona* Méliusz József fordításában, valamint egy olyan írás, amelyik összefoglalta az első világháború és az éppen kitört második közötti időszakot.⁸⁰⁰

1940 elejére az *Erdélyi Magyar Szó* külpolitikai értékeléseiben egyre elnézőbbé vált a nácikkal szemben. Így a külpolitikai rovatban arról olvashattak az érdeklődők, hogy míg a balti államok „nagy előnyökhöz jutottak” a „szabad elhatározásukból” a szovjetekkel kötött szerződések révén, ugyanakkor a finn-szovjet háború kapcsán „már német vezető körök is látják, hogy az úgynevezett finn kérdés mögött egy angol-francia stratégiai lépés húzódik, Németország megtámadására is”.⁸⁰¹

A Szovjetunióhoz továbbra is támogatóan viszonyultak. Nagy István például annak kapcsán érezte szükségesnek tollat ragadni, hogy több székelyföldi városban ismeretlenek szólították fel a lakosságot, hogy imádkozzanak a finnekért. A röpcédulákon, kerítésekre ragasztott papírlapokon megjelent üzenetekben azt is kiemelték, hogy a szovjet támadás ellen védekező finnek a magyarok rokonai, hogy növeljék a székelyek szolidaritását irányukban. Nagy ezzel szemben kifejtette, hogy szerinte inkább a székelyek mindennapi problémáival kellett volna foglalkozniuk, és nem a finnek ügyével. Továbbá retorikai kérdésként azt is felvetette, hogy nem kellene-e az oroszokért is imádkozni, valamint, hogy „mivel tudnák

---

György egyetemi hallgató, Péter Lajos cipésmester, Petkes Sándor szabó, Schier Adolf asztalos, Séra Zoltán hivatalnok, Stromszky Géza iparos, Szabó Árpád hírlapíró, Szabó Juliánna munkásnő, Szakács Rózi munkásnő, Szalma Márton földműves, Szaniszló Zoltán cipész, Szepesi Sándor szabó, Szövő Károly szövőmester, Taar Károly cipész, Takács Mihály asztalos, Ujvári Miklós asztalos, Varga Sándor munkás, Vasvári Elemér borbély, Vincze János magántisztviselő, Zámszky Margit munkásnő, Balázs Péter festőművész, Kis Ferenc magyarfenesi kőműves, Boncz K. András és Muszka György mérai földművesek, Gál Ferenc sárvásári földműves, Görög József szamosfalvi földműves, valamint a tordaszentlászlói Gyurka Ferenc asztalos, Tamás L. Ferenc kerekes és Valkai István földműves; Maros megyéből a disznajói Nagy Mihály és a somosdi Székely Mihály; Máramaros megyéből a máramarosszigeti Schmotzer Károly asztalos; Putna megyéből a focsani-i Fodor Balázs munkás; Szamos megyéből a dési Nemes Dezső cipész, Németh Lajos cipész és Székely Mihály földműves, valamint a szamosújvári Ganrus Jenő cipész; Szatmármegyéből a szatmárnémeti Czikai Ambrus kovács és Horváth Zoltán szabó, a nagybányai Davidovits Károly nyomdász és Glück Sándor asztalos; Temes megyéből Deskó Teréz munkásnő, Méliusz József író és Unlyárik Endre litográfus; Torda-aranyos megyéből a tordai Szalkai János sütőmunkás; Udvarhely megyéből pedig a kibédi Csizmadia István hentes írta alá. *A Kolozsvárt, 1939. december 30 és 30-én tartott Erdélyi Magyar Találkozó határozata*. ANR ANIC. Fond 27. R375. C798.

⁸⁰⁰ Balogh Edgár: *Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 156.

⁸⁰¹ A Balti-államok és a Szovjet-Unió; Miért harcolnak a finnek? *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. január 28.

bizonyítani a kerítéscsúfítók, hogy éppen a finneknek van igaza?” Véleményanyagát azzal zárta, hogy az „egyoldalú imádkozás” helyett azzal ért egyet, aki a békéért imádkozna.⁸⁰²

Az egykori madoszosok a Kolozsváron megszervezett Népi Találkozó után Brassóba hívtak össze értekezletet. A február 4-én, a Czell-vendéglő nagytermében tartott gyűlésre mintegy ötszáz személy ment el. A prefektus engedélyével megtartott, és „a magyar népi tömegeknek” a Romániai Magyar Népközösségbe való beiratkozása előmozdítása céljából összehívott gyűlésen a Népközösség részéről Szabó Béni vett részt.⁸⁰³ A Kurkó Gyárfás és Balogh Edgár által megszervezett rendezvényen több felszólaló után Csoboth Imre⁸⁰⁴ is felszólalt. Beszédében kérte a Népközösség elöljáróitól, hogy a háborús helyzetre való felkészülés országos programját terjesszék ki a magyar oktatási intézményekre is, biztosítsák az esélyegyenlőséget a magyarok számára, járjanak közbe az állampolgári igazoltatások ügyében, és a tanoncképzésben biztosítsák a magyarok nyelvi jogait, valamint, hogy biztosítsanak segítyt azoknak a családoknak, amelyekből valakit internáltak. Nagy István itteni beszédében is sérelmezte, hogy megakadályozták részvételét a kolozsvári népközösségi gyűlésen.⁸⁰⁵ Kiss Gyula a brassói székely alkalmazottak nevében kérte, hogy hozzanak létre külön jogorvoslati irodát, amelyik majd az ügyeikkel foglalkozik. A székely cselédek nevében a Háromszék megyei Vargyasról származó Máthé Rebeka szólalt fel, aki béremelést és fizetett szabadságot kért a cselédek számára. Czikó Lőrinc amiatt panaszkodott, hogy míg a MADOSZ-t szervezte, addig a királyi diktatúra előtti hatóságok akadályozták a munkájában, 1939-ben pedig a római-katolikus elöljárók, pontosabban Gyárfás Elemér lépett fel ellene. Ezt követően a szociáldemokrata Juhász István nyomdász, Balogh Edgár, Kurkó Gyárfás, Mezei Lajos és Csoboth Imre személyében bizottságot választottak, amelyik elfogadta a gyűlés határozatait. Ebben többek között a magyar kisebbség jogegyenlőségét, háborúellenes békeharcot, magyar kulturális otthonok létesítését és a nép, valamint a munkásság soraiból választott emberek képviselétét kérték.⁸⁰⁶

---

⁸⁰² Nagy István: „Imádkozunk a Finnekért”. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. február 4.

⁸⁰³ A rendőrségi jelentés szerint a Brassóban tartott gyűlésen hatszáz személy vett részt, Balogh ezzel szemben az önéletírásában ötszáz személyről beszél. A Bucegi Rendőrőfkapitányság jelentése [román nyelven]. 1940. február 16. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 2. D827. f. 8-9.

⁸⁰⁴ Csoboth Imre 1912-ben született a Csík megyei Kászónúfaluban. A hat osztályt végzett székely Brassóban szabóként dolgozott. Csoboth Imre nyilatkozata [román nyelven]. 1940 február. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4303. f. 217.

⁸⁰⁵ A Bucegi Rendőrőfkapitányság jelentése [román nyelven]. 1940. február 16. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 2. D827. Uo. f. 11.

⁸⁰⁶ Uo. f. 12.

Az eseményen Szabó Béni is felszólalt, aki elmagyarázta, hogy Bánffy Miklós bízta meg a brassói tagozat létrehozásával, és felkért mindenkit, hogy megnyitott beiratkozási irodákban csatlakozzanak a Népközösséghez. Azt állította, hogy a csatlakozók jogait a Népközösség meg tudja majd védeni.⁸⁰⁷ A gyűlésen mindezek mellett brassói szabadegyetem létesítését döntötték el, amire Szabó Béni is rábólintott.⁸⁰⁸ A gyűlés hivatalos programja végeztével közös vacsorával zárták az eseményt.⁸⁰⁹ A brassói gyűlést megelőzően a propagandaminisztérium is ajánlást küldött, azt hangoztatva, hogy a gyűlésen többek között a király „bölcс kormányzását” fogják méltatni.⁸¹⁰ A hatóságok a rendezvényen felszólalókat behívták a helyi Szigurancára, de miután nyilatkozatba foglalták a felszólalásukat, további retorziókkal nem kellett szembenézniük.⁸¹¹

Visszaemlékezése szerint Balogh Edgár ezt követően újabb feladatot kapott a KRP-tól: átvette az *Erdélyi Magyar Szó* szerkesztését. Baloghra Kolozsváron azért volt szükség, mert a lap élén álló Szabó Árpádnak be kellett vonulnia katonának, és ugyanez várt a tőle a feladatokat átvállaló Nagy Istvánra is.⁸¹² Még azelőtt azonban, hogy Kolozsvárra utazhatott volna, értesült pártkapcsolatától, az illegális kommunista Răceanu Ilonától,⁸¹³ hogy a helyi vezetés elégedetlen a Népi Találkozón elhangzottakkal kapcsolatban. A vád Balogh ellen az volt, hogy nem készítette elé eléggé pártszerűen a brassói gyűlést, és annak éle nem irányult kellően a királyi diktatúra ellen. Külön sérelmezték Mezei Lajos felszólalását, akinek beszédében túlzott tiszteletet véltek felfedezni a király irányába, és közölték, hogy „gyanus embernek” tartják. Állítása szerint Balogh úgy távozott a gyűlésről, hogy részéről tisztázta magát, és Kolozsvárra utazott.⁸¹⁴

---

⁸⁰⁷ Uo. f. 14-15.

⁸⁰⁸ Balogh Edgár: *Szolgalatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 164. A szabadegyetemből végül kizárták az egykori madoszosokat, s alig fejtett ki tevékenységet. Uo. 175-177.

⁸⁰⁹ Uo. f. 14-15.

⁸¹⁰ Balogh Edgár: *Szolgalatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 158.

⁸¹¹ Innen tudjuk azt is, hogy a találkozóra meghívott gyimesközéploki Tankó Imre Vajda és a csíki Nagy Imre földművesek nem tudtak eljutni, távollétük oka nem ismert. *A Bucegi Rendőrőfőkapitányság jelentése* [román nyelven]. 1940. február 11. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4303. f. 208-218.

⁸¹² Visszaemlékezésében Nagy István ezzel szemben az állítja, hogy a lap „elirodalmiasítása” miatt „félreállították” az *Erdélyi Magyar Szó* éléről, de valójában azért, mert nem osztozott Kohn Hillel többek között Szabó Juliannával kapcsolatos optimizmusában. Vö. Nagy István: *Szemben az árral. Önéletrajzi regény. 1935-1944*, i. m. 316-317.

⁸¹³ Răceanu Ilona 1911. szeptember 3-án született Pap néven. A petrozsényi munkásmozgalomban tűnt ki, 1927-től a KRP tagja. 1933 és 1935 között a KRP ifjúsági titkárságának a tagja, 1936 és 1937 között képviselője az Ifjúkommunista Internacionálénál. 1940 után a KRP KB tagja. *Răceanu Ilona* szócikk. Florica Dobre (szerk.): *Membrii C.C. al P.C.R.*, i. m. 500.

⁸¹⁴ Balogh Edgár: *Szolgalatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 163-167.

A Brassó Lapoknál közben felmondott Baloghot Kolozsváron Kohn Hillel fogadta, aki ekkor a KRP kolozsvári tartományi titkársága tagja volt, a MADOSZ-ban is aktív Ráczy Gyula (parasztvonalon) és Szenkovics Sándor mellett. Gavrilă Birtaş már említett titkári megbízatása Bukarestbe való távozásával véget ért, helyére Szenkovits került. Ez utóbbi azonban csak rövid ideig volt képes ellátni a teendőit, ugyanis lebukott, helyére pedig Kertész Rezső⁸¹⁵ került. A bányászati titkárság élére Ráncgecz Józsefet⁸¹⁶ nevezték ki, míg a KRP KB titkára Breiner Béla volt egészen 1940 márciusában bekövetkezett haláláig.⁸¹⁷

Kertész ekkoriban illegálisan tartózkodott Kohn Hillel lakásán – Balogh visszaemlékezése szerint így ismerte meg. Kohn Baloghot a lap megmentésére kérte, az ugyanis egyre több veszteséget termelt.⁸¹⁸ A kolozsvári Népi Találkozó miatt a KRP nem csak Balogh Edgárral szemben volt elégedetlen, hanem a maradék egykori madoszossal is, aminek a párt üzenete révén hangot is adott. Az *Erdélyi Magyar Szó* hasábjain „baráti levelet” közölt egy Orbán János álnevet használó cikkíró, és azt róttta fel a Találkozót szervezőknek, hogy túlságosan átadták az irányítást a Népközösség szervezőinek, miközben ők csak a tömegeket „szállították” a szervezetbe. A helyes irány a szerző szerint inkább az lett volna, hogy ha a dolgozó magyarság sérelmeinek orvoslásáért saját maga küzd, és „erre, mint keretet, mint lehetőséget” a Magyar Népközösséget is felhasználja.⁸¹⁹ Ez sok mindenben emlékeztetett arra a kritikára, amit Balogh Edgár kapott Brassóban. A Párt „hangjára” válaszul indult el az *Erdélyi Magyar Szó*hoz közeli kolozsvári népközösségi tagok megbeszélés-sorozata, amelyet a Népközösség működésével kapcsolatban hívtak össze. A „Magyar Népközösség és a munkásság közötti viszony tisztázására” Jordáky Lajos, Kovács Katona József, Fodor Pataki Ádám, Ungvári János, Taar Károly, Szondy Lajos, Józsa Béla, valamint Vincze János, mint népközösségi főtizedesek és kerületvezetők mutattak rá arra, hogy tapasztalataik szerint miben hiányos a Népközösség működése, és ugyanakkor amiatt is panaszkodtak, hogy a Népközösség vezetői visszautasították az egykori beadványukat, amellyel az alakuló ülésre

---

⁸¹⁵ Kertész Rezső 1891. február 11-én született a trianoni békeszerződést megelőzően Bihar megyéhez tartozó Okány községben. Kertész Nagyváradon volt ügyvéd Kolozsvárra költözése előtt. HU-MNL-OL-K 149-1941-6-11815. f. 3.

⁸¹⁶ Ráncgecz József (néha Rángetz; románul Iosif Rangheț): 1904. augusztus 7-én született az Arad megyei Varsádon. A szakszervezeti mozgalomban tevékenykedett fiatalkorában, 1930-ban lépett a KRP-ba. 1931 és 1932 között az aradi területi bizottság tagja, 1932 és 1933 között a nagyváradi, majd 1933 és 1934 között a kolozsvári területi bizottság titkára. 1943 után a KRP KB tagja. *Iosif Rangheț* szócikk. Florica Dobre (szerk.): *Membrii C.C. al P.C.R.*, i. m. 499.

⁸¹⁷ *Kohn Hillel visszaemlékezése*. PTSZL. 867. f. 1/k-428. f. 52.

⁸¹⁸ Balogh Edgár: *Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 168.

⁸¹⁹ Orbán János: Zavarok a Magyar Népközösség körül. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. február 25.

való bejutásuk megakadályozása miatt tiltakoztak. Nem mulasztották el elítélni az „áruló szociáldemokrata” népközösségi tagok, Bartalis Sándor, Bartha Károly, Deutsek Géza és „kebeltársaik” tevékenységét sem.⁸²⁰ Az egykori népfrontos retorikáról tehát a volt MADOSZ tagjai visszaváltottak a korábbira, újra a szociáldemokratákban lelték meg a „munkásmozgalom árulóit”.⁸²¹

Balogh február közepétől egy hónapig szerkesztette a lapot, és működésében továbbra is kiemelt szerepet kapott a munkás- és parasztlevelek közlése, vagy az olyan kulturális jellegű jogok követelése, mint az állami elemi magyar nyelvű oktatásé.⁸²² Ugyanakkor igyekezett megfelelni a Párt támasztotta elvárásoknak is, így például cikkben támadta Asztalos Istvánt, akinek írói estjét a Magyar Népközösség aradi tagozata szervezte, és ahol Balogh értelmezése szerint Asztalos olyan nyilatkozatot tett, amelyekkel „lefitymálta a hagyományos munkásmozgalmat”, és éppen ezért színvallást kért tőle.⁸²³ Hasonló szellemben oktatta ki egy ismeretlen cikkíró a fiatal Gáll Ernőt, aki az *Erdélyi Magyar Szó* egyik korábbi számában azt merészelté íni, hogy lehetséges Németország összefogása a Szovjetunióval a Közel-Keleten is. A kioktatott Gáll külpolitikai cikkek olvasása alapján írt elméletére válaszul kritizálója, vita felett álló lapként hivatkozott a *Pravdára*. Ebből az derült ki, hogy a Szovjetunióknak nincs támadó szándéka abban a térségben.⁸²⁴

Balogh visszaemlékezése szerint arra is törekedett, hogy március 15-re Petőfi emlékét idéző külön lapszámot hozzon ki, azonban ezt nem sikerült véghez vinnie, a lapszám nem ment át a cenzúra rostáján.⁸²⁵ Ugyanakkor Nagy István és Józsa Béla vezetésével a főleg szociáldemokrata színezetű Munkás Atheneumban⁸²⁶ Petőfire és Tánicsra emlékező

---

⁸²⁰ Országos értekezlet készül a munkásság és a népközösség viszonyának tisztázására. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. február 25.

⁸²¹ Hasonló támadásokat indítottak Lakatos István ellen is. Lakatost a névtelen szerző úgy írta le, mint Bartháék és Bartalisék „csatlósa, akit mindig is árulónak bélyegeztek meg az öntudatos munkások”. Lakatosnak azt rótták fel, hogy közrejátszott abban, hogy Kurkóhoz és Józsa-hoz hasonlóan Bákayt sem hagyták szóhoz jutni egy bukaresti népközösségi gyűlésen. Viharos jelenet a bukaresti Magyar Népközösség közgyűlésén. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. március 10.

⁸²² Balogh önéletírása szerint ez az első főszerkesztőként írt vezércikke. Eszerint a csillag (*) jelet használta aláírásként. Balogh Edgár: *Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 169-170; Ingyenes magyar elemi oktatásért. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. március 3.

⁸²³ Munkásíró ne tévelyegjen. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. március 10.

⁸²⁴ Gáll Ernő: Hogyan is állunk azzal a titokzatos Weygand-hadsereggel? *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. március 3.

⁸²⁵ Balogh Edgár: *Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 171-172; Március közepén ünnepi számot ad ki az Erdélyi Magyar Szó az 1848-as mozgalom emlékére. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. március 3.

⁸²⁶ A Munkás Atheneumot 1938-ban alapították Gheorghe Ursică nyomdász vezetésével és Bruder Ferenc, valamint Deutsek-Pásztai Géza irányításával. Sorai között találjuk mások mellett Jordáky Lajost és Vasile Pogăceanut. *Munkás Atheneum* szócikk a Romániai Magyar Irodalmi Lexikonban (Online: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/m.htm#Munk%C3%A1sAtheneum>). A Munkás Atheneum ugyan

ünnepélyt tartottak.⁸²⁷ Demeter János javaslatára, és amiatt, mert végül az *Erdélyi Enciklopédiát* nem sikerült jogilag intézményesíteni, 1940. március 31-én *Kaláka* néven alakítottak lap és könyvkiadó szövetkezetet. Az alakuló gyűlést a második kerületi kolozsvári rendőrkapitány hitelesítette. Tényleges tevékenységet azonban a *Kaláka* sem fejtett ki.⁸²⁸

Balogh Edgár memoárja szerint március közepén visszautazott Brassóba, hogy tisztázza magát a KRP előtt. Balogh később azt állította, nem tudott arról, hogy a KRP nem fogadta el korábbi magyarázatát. Erre akkor derült fény, amikor a kolozsvári titkárság a közben a városba visszaérkezett Ráczy Gyula beszámolója nyomán jelezte, hogy úgy tekintett rá, mint a brassói titkárságnál rendezetlen ügybe keveredett tagra. Ugyanakkor a Cenk alatti városba a MADOSZ egykori tagjainak is találkozót hívtak össze.⁸²⁹

Ha hihetünk visszaemlékezésének, Balogh története itt fordult csak igazán személyesbe. Kurkó ugyanis ragaszkodott ahhoz, hogy az illegális MADOSZ-gyűlést előkészítő találkozó álcázására vegyenek részt az egyik egykori brassói madoszos, Bartis Árpád gyermekének keresztelőjén. Mivelhogy Balognak nem volt párja, akivel keresztelni tudott volna, azt kérte Kurkótól, hogy keresse meg azt a székely cselédlányt, aki a Brassóban rendezett Népi Találkozóról maradt számára emlékezetes. A vargyasi Máthé Rebeka ott a cselédek képviselőjében beszélt, és Balognak annyira megtetszett a „fehér inges, piros-fekete lajbis, bő rokolyás székely leány”, hogy még akkor interjút kért tőle a *Brassói Lapok* számára.⁸³⁰ Kurkó eleget is tett a kérésnek, és Máthéval együtt keresztelték meg a gyermeket, majd pedig hazakísérte a lányt. Akárhogyan is történt, a madoszosok március 31-i találkozásának álcázására már Balogh eljegyzése szolgált. Az esemény előtt Balogh kiválasztottját Schubert-előadásra vitte, a kolozsvári polgárok pedig azt kezdték pletykálni, hogy az „újságíró úr” kapcsolata a székelyruhás lánnyal „politikai házasság”.

---

szociáldemokrata színezetű volt, de sorai között szívesen látták a kommunista előadókat (Kovács Katona Jenő, Nagy István, Gáll Ernő, Heves Ferenc, Heves Renée, Józsa Béla) is. Az Atheneum négy 1940-ig kiadott kötetéből kettőt Jordáky Lajos, egy-egyét pedig Nagy István és Józsa Béla jegyzett. A Munkás Atheneum. *Munkás Naptár*, Kolozsvár, 1940, Szerkeszti: Jordáky Lajos, Kiadja a Munkásatheneum, 41-42.

⁸²⁷ Két népközösségi főtizedes a fegyelmi bizottság előtt. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. május 29.

⁸²⁸ Cégjegyzőnek Kovács Katona Jenőt és Fodor Pataki Ádámot; választmányi tagnak Szabó Árpádot, Kovács Katona Jenőt, Domokos Arankát, Fodor Pataki Ádámot, Borsai Andornét, Ungvári Jánost, Fazakas Jánost, Köves Józsefet és Szaniszló Zoltánt; szövetkezeti jogi megbízottnak Demeter Jánost és Popné Gerő Olgát; ellenőrnek Csákányovszky Károlyt és Szepesi Sándort; helyettes ellenőrnek pedig Ujváry Miklóst, Horváth Lajost és Tar Károlyt választották. Megalakult a „Kaláka” lap- és könyvkiadó-szövetkezet. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. április 7.

⁸²⁹ Balogh Edgár: *Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 171-172.

⁸³⁰ Uo. 161.

Az illegális MADOSZ országos gyűlését az egykori brassói MADOSZ-elnök, Jakob János házában tartották, és itt Bányaiával, Vinczével már arról tárgyalták, hogy az új körülmények megkövetelték a nemzeti-forradalmi mozgalom alapján történő újjászervezést.⁸³¹ Balogh állítása szerint magyarázata ellenére felfüggesztették 1935-től elismert párttagságát. Az indok: a KRP irányítását nem érvényesítette maradéktalanul a MADOSZ felett. Balogh ezt követően Kolozsvárra költözött jegyesével, ahol könyvterjesztéssel kezdett el foglalkozni, Máthé pedig szövönőnek állt a Schullkendőgyárba.⁸³² Balogh visszavételére egészen 1940 nyaráig kellett várnia, amikor Rángecz József közölte az KRP újabb döntését, amelyik szerint visszavették a KRP-be.⁸³³

Románia számára az 1940-es év sokadik belső válságát hozta magával. Armand Călinescu miniszterelnököt még 1939. szeptember 21-én meggyilkolták a vasgárdisták, amit a rövidéletű Argeșanu-kormány legionáriusok elleni terrorja, és ezt követően Constantin Argetoianu ugyancsak pár hetet hivatalban lévő kormánya követett. Végül Gheorghe Tătărescu tudott hosszabb életű kormányt (egy átszervezés árán) fenntartani, 1940 júniusáig. A király június 22-én, hogy stabilizálja a rendszerét, felszámolta a Nemzeti Újjászületés Frontját, és létrehozta a Nemzet Pártját, Románia egyetlen és „totalitárius” politikai szervezetét.⁸³⁴ Az ország számára ugyanakkor a külpolitikai helyzet is egyre tarthatatlanabbá vált. Az egykori kisantant nyom nélkül tűnt el Csehszlovákia felbomlásával, és 1940 tavaszától kezdve a hagyományosan legfontosabb európai szövetségesének számító Franciaországgal szemben egyre nagyobb sikereket értek el a németek, júliusra gyakorlatilag megszállva az ország északi felét. A román diplomácia ekkorra már németbarát politikát folytatott, és a Harmadik Birodalomhoz próbált meg közeledni, azt remélve, hogy ezzel elkerülheti a Szovjetunió esetleges agresszióját. Feltehetőleg már nem Balogh Edgár főszerkesztősége idejére esett annak a beszámolónak a közzlése, amelyikben Molotov a Szovjetunió új külpolitikáját vázolta. Ebben a finn háború befejezése mellett arról is szó esett, hogy Romániának a szovjetekkel Besszarábia ügye miatt nincs meg nemtámadási szerződése,

---

⁸³¹ Uo. 173.

⁸³² Uo. 174-181.

⁸³³ Balogh szerint ennek az volt az oka, hogy Rángecz még a gyimesi lázadás idejéből ismerte Mezeit, így számára ő gyanú felett állt, így kezeskedett ártatlanságáért. Uo. 183.

⁸³⁴ Törvényrendelet a Nemzet Újjászületési Frontjának a Nemzet Pártjának való alakításáról [román nyelven]. *Monitorul Oficial al României*, 1940. június 22. 142. sz. Első rész. 2. (Online: <http://www.digibuc.ro/colectii/monitorul-oficial-al-romaniei-c2800>, Lekérdezés dátuma: 2018.03.22.)

és hogy a tartomány elcsatolását „a Szovjetunió sohasem ismerte el, noha Besszarábia katonai úton való visszaszármasztásának ügyét sohasem vetette fel”.⁸³⁵

Molotov idézett megjegyzése Besszarábia rendezetlen helyzetét illetően jelzés volt, hogy van esély a birodalmi felfogás szerint őket illető területek elfoglalása miatti bosszúra. A románok nem tudták, hogy a Molotov-Ribbentrop paktum értelmében a németek erre a lépésre már egy évvel korábban áldásukat adták. A sorsdöntő pillanatra 1940. június 26-án került sor, amikor a szovjetek ultimátumot intéztek Romániához, azt követelve, hogy a román hatóságok ürítsék ki Besszarábiát és Észak-Bukovinát. A szovjet nyomással szemben tehetetlen II. Károly és a Gigurtu-kormány néhány nap alatt engedelmeskedett a szovjeteknek, és kiűrtette a tartományokat, ahová harc nélkül vonultak be az oroszok. A lépést precedensértékűnek vélte a másik két állam, Bulgária és Magyarország is, amelyek területi követeléseket fogalmaztak meg Romániával szemben. A bolgárok Dél-Dobrudzsára, míg a magyarok Erdélyre, vagy annak egy részére tartottak igényt. A magyar és bolgár diplomáciai mozgolódás, valamint a szovjetek által „felszabadított” területek miatti román presztízsveszteség a KRP-t is lépésre készítette.⁸³⁶

Breiner halála után a Kommunisták Romániai Pártja élére kerülő Fóris István engedelmeskedett Boris Stefanov 1940 eleji meghívásának, és egy fiatal, frissen a KB-ba választott párttaggal, Teohari Georgescuval átszökött a határon. Moszkvába utaztak, hogy a Komintern vezetőségétől eligazítást kérjenek, melyek is a KRP feladatai ebben a helyzetben. Miközben Fórist és társát amiatt vonták kérdőre, hogy nem módosították időben és megfelelően a KRP irányvonalát a Molotov-Ribbentrop paktumnak megfelelően,⁸³⁷ az országban a romániai kommunisták Besszarábia és Észak-Bukovina Szovjetunióhoz való csatolása után hajtóvadászattal néztek szembe. Maga a bukaresti vezetőség, Iosif Chişinevschi KB-tag vezetésével szűk körben örömet fejezte ki az események ilyen fordulata miatt, azonban rendelkezést az új helyzetre vonatkozóan nem adtak ki. Erre egyre korlátozottabban lett volna lehetőségük, ugyanis márciusban lebukott a titkos bukaresti nyomdájuk.⁸³⁸ A kommunisták közül azok, akik tudták, hogy a Sziguranca ismeri őket, igyekeztek átjutni a „szabadság földjére”. A román hatóságok megtorlása nem késett: az 1940. június 28-ról 29-re virradó éjjel elrendelt általános mozgósítást június 29-én az ismert kommunisták letartóztatása

---

⁸³⁵ Molotov beszámolója a Szovjetunió külpolitikájáról. *Erdélyi Magyar Szó*, 1940. március 24.

⁸³⁶ A második bécsi döntésre, valamint a román-magyar kapcsolatokra vonatkozóan lásd: L. Balogh Béni: *A magyar-román kapcsolatok és a második bécsi döntés. 1939-1940*, i. m.

⁸³⁷ Cristina Diaç: *Zorii comunismului în România. Ştefan Foriş, un destin neterminat*, i. m. 89.

⁸³⁸ Uo. 352-367.

és internálása követte.⁸³⁹ Az erdélyi kommunistákat és a „rendszer más ellenségeit” Caracalba szállították,⁸⁴⁰ míg az ókirályságiak egy Csíkszereda mellett felállított internálótáborba kerültek.⁸⁴¹

Besszarábia és Észak-Bukovina Szovjetunióhoz csatolása azt az érzetet kelthette a Romániában maradt és a Ribbentrop–Molotov paktum titkos záradékát nem ismerő kommunisták számára, hogy nemsokára sor kerülhet az „osztályok feletti társadalom” megteremtésére. Különösképpen az erdélyiek körében volt erős ez az érzés. Mivel a bukaresti központ nem tájékoztatta a párttagokat a követendő irányról, 1940 júniusában az erdélyi tartományi titkárságon belül éles vita bontakozott ki a szükséges lépésekről. A Románia területi egységét mindenek elé helyező, a *status quo* fenntartására berendezkedett népfrontos politika nyilvánvaló bukása után a KRP visszatért a kisebbségi kérdésben a nemzeti-forradalmi vonalra. Ezt továbbgondolva egyre nagyobb népszerűségnek örvendett egyes tagok körében azon ötlet, hogy kiáltsák ki a független, népkormány által vezetett és szovjet védelem alatt álló Erdélyi Köztársaságot.⁸⁴²

A most már újra nemzeti-forradalmi szervezetként működő MADOSZ Bányai vezetése alatt Kolozsváron július 11-én tartott gyűlést, ahol többek között Fodor Pataki Ádám, Hegyi Nagy Mihály, Székely Mihály, Schmotzer Károly és Szepesi Sándor részvételével döntöttek el, hogy szakítanak a népfrontos politikával. A forradalmi váltás lehetővé tétele szervezeti

---

⁸³⁹ Uo. 93-94.

⁸⁴⁰ Caracalba internálták Tudor Bugnariut, Ballauer Antalt, Bojan Pavelt, Berkovits Miklóst, Kohn Hillelt, Nagy Istvánt, Dán Istvánt, Nagyváradról Czeller Lajost és Herbák Máriát, a marosvásárhelyi Soós Józsefet, Mihály Józsefet, Szöcs Bélát, Simó Irént, Radó Icát, Ungvári Jánost, valamint a régeni Imets Mártont, a gyergyói Imets Mihályt, a hévízi Filon Borzt és Isidor Marcot, valamint Szabó Jánost. *Kohn Hillel visszaemlékezése*. PTSZL. 867. f. 1/k-428. f. 53; Veress Pál: *Vajúdó évek, sorsdöntő napok*, i. m. 102-106.

⁸⁴¹ Ide szállították többek között Constantinescu-Iașit, Scarlet Callimachit, David Constantint, Alexandru Iliescut, Lucrețiu Pătrășcanut, Gheorghe Apostolt, Ion Popescu-Puțurit, Athanasie Joját és Iosif Schreiert. A Belügyminisztérium 9153. sz. határozata [román nyelven]. 1940. július 4. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 1. D240. f. 298.

⁸⁴² Jelentés a MADOSZ tevékenységéről [román nyelven]. 1940. október. ANR ANIC. Fond 27. R375. C889-891. A magyar külügy is tudott erről az ötletéről, ők azonban ezt azzal az állítással toldották meg Albrecht Dezső értesülésére alapozva, hogy egy magas rangú szovjet diplomata látogatott július elején Kolozsvárra, és ő bújta fel a „kommunista vezetőket”, hogy kiáltsák ki a szovjet befolyás alatti független Erdélyt. Kristóffy József moszkvai nagykövet ezzel kapcsolatosan az egyik helyettes külügyi népbiztost kérdezte meg, aki azt válaszolta, hogy „Oroszország e kérdésben nincs érdekelve.” Mindezek mellett azt nincs módunkban kizárni, hogy a szovjet diplomácia zavarkeltés okán valóban erre buzdította volna valamilyen módon a kolozsvári kommunistákat. A Kolozsvárra látogató szovjet diplomatáról azonban Albrecht Dezső értesülésén kívül semmiféle információ nem került egyelőre elő. Ezt továbbá az is valószínűtlenné teszi, hogy a harmincas évek második felétől a szovjet külügy és Komintern tevékenységét igyekeztek szétválasztva tartani. A jelentéseket lásd: A 452/res. pol./1940. számú bizalmas jelentés másolata. Budapest, 1940. július 11. HU-MNL-OL-K 64-86. cs.-1940-27/a f. 3.; Kristóffy József 3590/1940. számú számjeltávirata. Budapest, 1940. július 6. HU-MNL-OL-K 64-86. cs.-1940- 27/a. f. 2.

változtatásokat igényelt. Pontosabban nem volt elég már a főbb erdélyi városokban és Bukaresten működő csoportok léte, hanem újra „nemzeti-forradalmi sejteket” akartak alapítani Erdély és Bánság területén. Erre a célra első körben – a harmincas évek közepén már bevált stratégiának megfelelően – az *Erdélyi Magyar Szó* előfizetőit szerették volna beszervezni, tekintve, hogy adott volt a címjegyzékük. A gyűlésen Bányai felolvasta azt a kiáltványt, amit az KRP, valamint a MADOSZ is ki szeretett volna adni, és amelyik szerint az erdélyi népek akár az elszakadásig terjedő önrendelkezési harca megvalósítását forradalmi úton képzelték el. Létre szerették volna hozni a szovjet védelem alatti független Erdélyt. A sejtek megszervezése céljából Kolozsvárról Székely Mihályt a Szamos völgyébe, Hegyi Nagy Mihályt a Maros völgyébe, Schmotzer Károlyt pedig Torda megyébe küldték ki. A kolozsvári Szabó Zoltán Székelyföldre irányították. Küldetésük fedezésére azt hagyták meg nekik, hogy ha valahol igazoltatnák őket, mondják azt, hogy előfizetőket keresnek az *Erdélyi Magyar Szóra*, illetve, hogy amiatt hagyták el Kolozsvárt, hogy hajtsák be azok tartozásait, akik elmaradtak a korábban megrendelt számok kifizetésével.⁸⁴³

A huszonhét éves Szabó Zoltán első útja Székelyudvarhelyre vezetett, ahol a rendőrség igazoltatta a vasútállomáson. Szabó hiába magyarázta, hogy csak a lap előfizetőivel kapcsolatos teendőket intézni jött a városba, megmotozták. A nála talált listán ötvenkét személy neve volt feltüntetve, akik közül a nyomozó szervek Kovács Domokos, Mátyás Lajos, Sente Gyula és Szabó Márton udvarhelyi lakosokat azonosították és ezt követően előállították. A vallatás során még Haurich Zoltán, Ágoston Sándor és Dobos Ferenc neve merült fel, akiket szintén bevittek a rendőrségre. A nyomozás terebélyesedése, és a feltehetőleg bevetett „meggyőzési módszerek”, valamint azt, hogy egyre többen kerültek be a vallatókamrákba, megtörték Szabót, aki papírt és írószert kért, hogy „elmondja a teljes igazságot”. A rendőrség ezt követően Szabót, Szentét és Haurichot átadta az ügyészségnek kommunista propagandával vádolva őket. Továbbá jelentették a Szamos megyei, a brassói és a Torda megyei hatóságoknak a felderített hálózatról megszerzett információkat.⁸⁴⁴ Ennek következtében a Torda megyei hatóságok is akcióba léptek, letartóztatták Schmotzer Károlyt, és azokat a tordai személyeket, akikkel sikerült addigra felvennie a kapcsolatot: a tordai Sinka

---

⁸⁴³ Szabó Zoltán nyilatkozata [román nyelven]. 1940. július 15. ANR ANIC. Fond ISISP. IV. D26. f. 24.

⁸⁴⁴ A Székelyudvarhelyi Rendőrfőkapitányság jelentése a Gyulafehérvári Szigurancának [román nyelven]. 1940. július 19. ANR ANIC. Fond ISISP. IV. D26. f. 26-28.

Sándort, Deák Ferencet, Talosi Györgyöt, valamint a Torda környékén élő Kuntz Jánost, Deák Elemért, Ferentz Jánost, Moldvai Mihályt, Albert Györgyöt és Erdő Jánost.⁸⁴⁵

A „Független Erdély” jelszavát a különböző bizonytalanságok ellenére augusztus elején kibocsátották. A KRP erdélyi és bánsági tartományához tartozó Szamos tartományi szervezete kiáltványában a „kizsákmányolt, elnyomott” Besszarábia felszabadulását és a román diktatúra elnyomását állította szembe, valamint az internálásokat, rekvirálásokat végző román kormányt és a nemzetiségi jogokat tiszteletbe tartó, földosztást megvalósító szovjetet. Míg 1848-ban az erdélyi népek megkérdezése nélkül Magyarország magának követelte a tartományt, addig 1918-ban Románia járt el ugyanígy. Hangoztatták, hogy 1940 közepén Berlin, Budapest és Bukarest számukra ugyanazt jelentette: a fejük felett meghozott döntéseket. Ezután Horia erdélyi román parasztfelkelőre, Dózsa Györgyre, Avram Iancura és Bem Józsefre hivatkoztak, mint az erdélyi függetlenségi hagyomány előképeire, akik „karddal és kaszával” küzdöttek a mindenkori elnyomás ellen. Végezetül pedig harcra hívták az erdélyieket a népek önrendelkezési jogáért egészen az elszakadásig, az erdélyi népek testvériségéért, valamint egy „szabad, demokratikus, független Erdélyért”.⁸⁴⁶

Hasonló szellemben, de nagyobb visszafogottsággal fogalmazott a hónap végén a KRP Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottsága kiáltványa. „Önrendelkezési jogot Erdély és a Bánság elnyomott népeinek, egészen az országtól való elszakadásig! Népkormányt akarunk! Barátságot akarunk az első munkás és paraszttállam népeivel! Éljen Románia munkásságának, parasztságának és összes dolgozóinak forradalmi, népi egységfrontja! Éljen az Erdély és Bánság népeinek békéjéért, s az egészen az államtól való elszakadásáig terjedő önrendelkezési jogát biztosító és megvalósító népkormány!” – írták.⁸⁴⁷ Az augusztusban kiadott második kiáltvány a korábbi korrekciójaként értelmezhető. Habár az önrendelkezési jogot és a népkormány felállítását továbbra is benne hagyták, de olyan mondatok is bekerültek, amelyek alapján az előbbire csak azután kerülhetett volna sor, ha előbb népkormány áll fel

---

⁸⁴⁵ Jelentés a Torda megyében letartóztatott kommunistákról [román nyelven]. 1940. augusztus 10. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4303. f. 136.

⁸⁴⁶ *A Romániai Kommunisták Pártja Szamos megyei Tartományi Bizottsága felhívása*. 1940. augusztus 1. ANR ANIC. Fond 10. R101. C731-733. Közli: Főcze János: Kikiáltani a független Erdélyt vagy elfogadni a második bécsi döntést? – A Kommunisták Románia Pártja Erdélyi és Bánsági Bizottsága vargabetűi 1940 júliusa és szeptembere között. *Archivnet*, 2018/4. (Online: <http://archivnet.hu/kikialtani-a-fuggetlen-erdelyt-vagy-elfogadni-a-masodik-becsi-dontest-a-kommunistak-romaniai-partja> – Utolsó letöltés: 2019.04.10.)

⁸⁴⁷ *A Romániai Kommunista Párt Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottságának kiáltványa*. 1940 augusztus. Fond 10. R101. C747. Közli: Főcze János: Kikiáltani a független Erdélyt vagy elfogadni a második bécsi döntést? – A Kommunisták Románia Pártja Erdélyi és Bánsági Bizottsága vargabetűi 1940 júliusa és szeptembere között. *Archivnet*, 2018/4. (Online: <http://archivnet.hu/kikialtani-a-fuggetlen-erdelyt-vagy-elfogadni-a-masodik-becsi-dontest-a-kommunistak-romaniai-partja> – Utolsó letöltés: 2019.04.10.)

Romániában, és az – értelemszerűen – elnézőbb lesz az önrendelkezési törekvésekkel kapcsolatban.

Az erdélyi kommunisták által augusztusban kibocsátott kiáltványok közötti eltérés Bukarestnek köszönhetően jött létre. Az történt ugyanis, hogy Iosif Chişinevschi – Fóris hiányában – kétértelmű választ adott az erdélyi kommunisták június végi kérdésére, akik az elszakadásig terjedő önrendelkezéssel kapcsolatban kérdezték. Chişinevschi üzenetét ráadásul a futár sem értette jól,⁸⁴⁸ és így a szóbeli közlés végeredményben az erdélyi kommunisták körében (maga a kérdés is tőlük származott) akkor uralkodó hangulatnak inkább megfelelő jelszó kiadásához vezetett.⁸⁴⁹ Így az erdélyi és bánági titkárság az első kiáltványt követően magyarázkodásra kényszerült. A feltehetőleg Kertész Rezső által megfogalmazott levélben a titkárság elismerte, hogy lépésük tévedés volt. „Nem akarunk sem román, sem magyar imperializmust, függetlenek akarunk lenni” – magyarázták. Viszont annak a lehetőségét sem vetették el, hogy ha a királyi diktatúra megbukna, akkor újra egyesüljenek „az Ókirályság forradalmi népeivel”. Véleményük szerint ez a kérdés azonban csak akkor válhatott volna aktuálissá, ha az elszakadáshoz való jogot már gyakorolták. A népkormányt megelőzően létrehozandó néptanácsokkal kapcsolatban Sztálin és Berija munkáira hivatkoztak, illetve azokra a tapasztalatokra, amelyeket az 1919-es magyarországi kommunista hatalomátvétel jelentett. Azonban – a központ ellenkezése miatt – a tanácsok életre hívásának ötletét a meghirdetés után azonnal el is vetették. Továbbá amiatt is mentegetőzésre kényszerültek, hogy túl önállóan léptek fel. Kertész kénytelen volt újra megerősíteni a KB-t, hogy a Tartományi Bizottság nem készül önálló KB-ként fellépni (ahhoz amúgy is a Kommunista Internacionálé beleegyezése kellett volna). „Egész bizonyosak lehettek felőle, hogy Pártunk egységére és a Központi Bizottságunk körüli egységes és elhatározott tömörülésre úgy vigyázok, mint a két szememre” – biztosította a KB-t.⁸⁵⁰ Mindazonáltal a kiáltványok

---

⁸⁴⁸ Egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy a félreértést okozó futár tudatosan, diverzió-keltés céljából kommunikált mást az erdélyi kommunistáknak, mint amit Chişinevschi üzent.

⁸⁴⁹ Cristina Diac: *Zorii comunismului în România. Ştefan Foriş, un destin neterminat*, i. m. 129–130.

⁸⁵⁰ Az írásban ugyanakkor szó volt arról is, hogy az erdélyi titkárság kapcsolatban állt egy bizonyos „Fővezérrel”, akinek álláspontja az „integer Románia, autonóm Erdéllyel” jelszóban foglalható össze. Erre a „Fővezér” ajánlata szerint csak azután kerülhetett volna sor, hogy Románia területi épségét meg tudták védeni. A „Fővezér” a titkárság állítása szerint türelmetlenül kereste a kapcsolatot a kommunistákkal, az erdélyiek azonban a KB-hoz irányították azzal, hogy a kommunisták platformja a diktatúra megbuktatása, népkormány felállítására és önrendelkezés hármasságával foglalható össze, és az ügy országos jellegű, tehát nem ők illetékesek ennek megválaszolására. Talán Iuliu Maniut takarhatja ez a „Fővezér”. Az RKP Erdélyi és Bánági Tartományi Titkársága levele az RKP KB-hoz [román nyelven]. 1940. augusztus 20. ANR ANIC. Fond 10, R101, C736–739.

feltehetőleg nem értek el sok emberhez, ugyanis nem álltak a kommunisták rendelkezésére olyan eszközök, amelyek lehetővé tették volna a szélesebb körű propagandát.

A KRP EBTB az újra nemzeti-forradalmi szervezetként működő MADOSZ-ról 1940 júliusa végén adott be részletes jelentést a KB-nak, amelyikben visszatekintettek a május és július közötti időszakra. A jelentést összeállító bevezetőjében azt állapította meg, hogy „a magyar tömegek nemzeti elnyomása az utóbbi időben minden eddiginél nagyobb mértékben nőtt”. Úgy vélte, hogy a kormányrendeletek, amelyekkel a román hatóságok a magyarság helyzetén szerettek volna javítani, csak látszatintézkedések voltak (például, hogy engedélyezték a magyar földrajzi nevek használatát a sajtóban). Azt állította, hogy a MADOSZ megerősítésére és általában a nemzeti forradalmi munka fellendítésére irányuló törekvéseket az a felismerés előzte meg, hogy a királyi diktatúra „főellenség háborús uszító és elnyomó”. Ehhez „likvidálni” kellett volna „a különböző opportunistá elhajlásokat”, amelyek a „revizionizmussal szemben való megalkuvásban nyilvánultak meg”, és „teljes érvényűvé kellett tenni az önrendelkezési jogért, az elszakadásig való harcot, valóban nemzeti forradalmi tartalmat adva a MADOSZ munkájának”.⁸⁵¹ A jelentéskészítő szerint újra az illegális szervezeti élet került előtérbe azon időszak után, amikor „feloldódtak” a törvényes, szervező működésben. „Harmadszor a tömegakciók szervezete terén le kellett térni a hivatalos beadványok útjáról, rátérve a tömegek közvetlen fellépésének útjára.” Felrótta ugyanakkor a brassóiaknak – és feltehetőleg mindenekelőtt Balogh Edgárnak –, hogy azok az 1939. december 29-i találkozón még mindig népfrontos szellemiségben gondolkodtak. Az akkori újjászervezéskor háromtagú titkárságot és tizennégy tagú központi intézőbizottságot választottak. Elhatározták ugyanekkor azt is, hogy a szervezet a tagdíjakból fogja fenntartani magát, illetve, hogy minden megyében vezetőséget választanak. Ezt követően – azt állította – a régi módszereknek megfelelően parasztinstruktorokat képeztek, majd küldtek ki, akik aztán arra törekedtek, hogy a felkarolják a földművesek napi ügyeit, és őket megszervezve próbáljanak meg változtatni a különböző sérelmeken. Májusig a Szamos, Kolozs, Brassó, Maros, Bihar, Arad, Temes, Csík megyei és a bukaresti vezetőség alakult meg – sorolta –, akik közül a tizenkét megválasztott vezető május 12-én központi értekezletet tartott, és ezt követően mintegy harminc akciót szerveztek meg. A jelentést író arról is beszámolt, hogy míg korábban a MADOSZ-t a „barátai”, vagyis maga a Párt tartotta fenn, decembertől önfenntartó

---

⁸⁵¹ Az RKP Erdélyi és Bánsági Tartományi Titkársága jelentése az 1940 májusa és júliusa közötti tevékenységéről [román nyelven]. 1940 július 29. ANR ANIC. Fond 10. R101. C641-712.

lett. Március és június között 79 700 lejt tudtak összegyűjteni, és ennek a nagyobb részét, 53 350 lejt az *Erdélyi Magyar Szó* fenntartására, a maradék 26 350 pedig a szervezettel kapcsolatos költségekre fordították. Az *Erdélyi Magyar Szó* eredetileg ezerháromszáz példányban jelent meg, ez a szám viszont júniusra élére a négyezerkilencszázat. Ebből 2416 rendszeres előfizetőhöz jutott, a többit egyenként adták el a magyarok lakta vidékeken. Az *1940-es Naptár* a jelentés készítője szerint négyezer példányban kelt el. A jelentéshez az erdélyi titkárságnál még azt tették hozzá, hogy az *Erdélyi Magyar Szót* a román hatóságok júliusban betiltották. Feltehetőleg a nemzeti-forradalmi fordulatot követő eseményekre és az internálásokra gondolva írták, hogy a MADOSZ vonalon „történt nagy lebukások ezt a szervezetet is erősen visszavetették”, és így mindent el kell, hogy kövessenek, hogy a szervezetet „reorganizáljak”. „Erre minden remény megvan, hiszen a MADOSZ az utóbbi időben kétségtelenül jelentékenyen megerősödött” – zárták a jelentést.⁸⁵² Érdekes, a jelentésből azt gondolhatnánk, hogy az említett időszakban a MADOSZ egyik fénykorszakát élte, azonban ezt ezen a minden bizonnyal erősen túlzó jelentésen kívül semmilyen más forrás nem támasztja alá. Valószínűleg, ha a számokat valamivel lennebb szállítjuk, közelebb fogunk járni a valósághoz.

A franciákkal folytatott háborúban döntő győzelmet elérő Hitler augusztusra úgy érezhette, hogy eljött az ideje annak is, hogy „az új világrend” Kelet-Európában is változásokat hozzon. Habár ezen a meg nem határozott tartalmú berendezkedésen belül egészen 1940 júliusáig a németek ellenezték az Erdélyre vonatkozó magyar revíziós terveket, ez az álláspont fokozatosan átalakult, és az is megváltozni látszott, hogy a román államvezetők kezdetben előnyösebb helyzetben voltak, mint a magyarok. A német politikában beállt fordulatnak két lényeges tényezője volt: az egyik az, hogy a magyar hadsereg komoly előkészületeket tett Románia megtámadására, a másik pedig az, hogy erre az eshetőségre számítva felmerült annak a veszélye, hogy a Romániával szembeni bolgár és magyar igényeket jogosnak elismerő Szovjetunió is fegyveresen lépne fel a lehetetlen helyzetbe került állam ellenében. A szovjetek elleni háború kirobbantására készülők németek így mindenképpen el akarták kerülni, hogy a balkáni béke felboruljon, és ezáltal az oroszok benyomuljanak a térségbe. Így tulajdonképpen a németek nyomásán múlt az, hogy végül a románok és a magyarok tárgyalóasztalhoz ültek.⁸⁵³ A két állam közötti találkozók egyrészt Hory András

---

⁸⁵² Uo.

⁸⁵³ L. Balogh Béni: *A magyar-román kapcsolatok és a második bécsi döntés. 1939-1940*, i. m. 130-148.

diplomata, korábbi bukaresti magyar követségi titkár és tanácsos, majd római és varsói magyar követ képviselte Budapestet, másrészt pedig Valeriu Pop egykori nemzeti-parasztpárti politikus és Mihail Manoilescu román külügyminiszter Bukarestet. A három nap – augusztus 16-án, 19-én és 24-én – lezajlott tárgyalások sikertelensége azon múlt, hogy sem a magyarok nem voltak hajlandók lemondani a területi, sem a románok az etnikai elvről.⁸⁵⁴ Ezt követően 1940 augusztus 30-án a bécsi Belvedere palotában kihirdetett német-olasz döntés mind a magyarok, mind a románok számára meglepetéssel szolgált, ugyanis a románok által kért döntőbíráskodás esetére az egyik fél sem számította akkora és olyan – mintegy 43 000 négyzetkilométer, leginkább Erdély északi részére kiterjedő – területi változással, mint amilyen megvalósult.⁸⁵⁵ A magyar hadsereg szeptember 5-én átlépte a határt és megkezdte a terület birtokbavételét. Ezzel szemben a román államot olyan szintű megrázkódtatás érte a „románság bölcsőjének” felfogott Erdély egyik része elvesztése miatt, hogy II. Károly rendszere összeomlott, és a külföldre menekülő diktátor helyett fia, I. Mihály lépett a trónra. Eközben a korábbi államberendezkedést a szeptember 14-én kikiáltott „nemzeti-legionárius állam” váltotta fel, amelyik élére a németbarát Ion Antonescu tábornok került a korábban betiltott, és Corneliu Zelea-Codreanu meggyilkolása után Horia Sima által vezetett Vasgárdával szövetségben.⁸⁵⁶

1940. szeptember 7-én a kolozsvári szociáldemokrata vezetők kiáltványt fogalmaztak, amelyikben üdvözölték a nemzetiségi elnyomás alóli felszabadulást. „A magyar munkásság soha a múltban, még súlyos gazdasági és szociális harcok közepette sem feledkezett meg és tagadta meg magyarságát” – állították. Az erdélyi magyar szociáldemokraták a magyar bevonulást követően újra egyesültek a Magyarországi Szociáldemokrata Párttal.⁸⁵⁷

A bevonulást megelőzően a kezdetben fegyveres ellenállásban gondolkodó Iuliu Maniu tüntetést hívott össze szeptember 15-re, és azt az erdélyi kommunisták egy része is támogatta. Ettől Maniu végül elállt, a magyar hadsereg pedig ünnepélyesen bevonult Észak-Erdélybe. Az események ilyen fordulata a magyar anyanyelvű lakosság túlnyomó részének örömteljes fogadtatásával találkozott. Az észak-erdélyi kommunisták ekkor is, mint annyiszor, nem a néphangulatnak megfelelően viselkedtek. Egy-két tucat kommunista a Dermata gyár

---

⁸⁵⁴ Uo. 260.

⁸⁵⁵ Uo. 286.

⁸⁵⁶ Uo. 328.

⁸⁵⁷ *Az erdélyi magyar munkásság küzdelme a román uralom alatt*, Budapest, 1942, A Szociáldemokrata Párt kiadása. (Feltételezett szerzők: Jordáky Lajos – Salamon László.) A könyv előszavát Peyer Károly országgyűlési képviselő, pártvezetőségi tag írta.

bejáratához vonult, és ott tüntettek „Erdély kettészakítása” ellen, a független Erdély mellett.⁸⁵⁸ A Józsa Béla által szervezett megmozdulás nem talált pozitív visszhangra a munkások között, a tüntetőket elzavarták a gyár elől.⁸⁵⁹ Tudunk még néhány monostori román, valamint kolozsvári magyar munkás részvételével lezajlott tüntetésről a kolozsvári Városháza előtt, amelyik ugyanígy visszahangtalan maradt.⁸⁶⁰ A kommunista eszmék mellett kitartóknak ugyanakkor arra a kérdésre is választ kellett találniuk, hogy személy szerint hol kívánják folytatni az életüket a döntést követően, kihasználva az Erdély északi és déli része közötti tömegmozgást, még azelőtt, hogy megszilárdult volna az új határok az ellenőrzés.

Míg a magyar katonaság a visszacsatolt területekre vonult be, Kertész Rezső Bukarestbe utazott, ahol azt az utasítást kapta, hogy az észak-erdélyi kommunisták folytassák a működésüket a Kommunisták Magyarországi Pártja szervezeti keretein belül. A Párt Breiner Béla Pirinek becézett feleségét, Ábrahám Paraschivát küldte Moszkvába, hogy az eseményekről tájékoztatást adjon és az észak-erdélyiekkel kapcsolatban további rendelkezéseket kérjen. Ezt követően újjáalakult a Párt észak-erdélyi szervezete. Kertész Rezső a titkárság vezetője, Vasile Pogăceanu, Rác Gyula és Nemes József titkársági tagok lettek. A második bécsi döntés során Magyarországhoz került területeket három kerületre osztották, s ezek élére Józsa Bélát (Szamos), Hoványi Ilonát (Körös) és Szabó Juliannát (Maros) nevezték ki. Azokat a kommunistákat, akik észak-erdélyi illetőségűek voltak, hazaszállították a Caracalban felállított internálótáborból, míg az addig Csíkszereda mellett fogva tartottakat Caracalba vitték. Kohn Hillel szeptember 10-én ért haza a lágerből, de az ott összeszedett betegségek miatt novemberig nem vállalt semmiféle munkát. Ezt követően kooptálták csak a Bizottságba. Az anyaországhoz visszacsatolt magyarok nemzeti elnyomásának megszűntével a nemzeti-forradalmi MADOSZ léte Észak-Erdélyben feleslegessé vált, helyette hasonló jellegű román szervezet létrehozását döntötték el, és ennek a feladatával Vasile Pogăceanut és Bojan Pavelt bízta meg.⁸⁶¹ Dél-Erdélyben ugyanakkor Bányai László újra nekifogott a második bécsi döntést megelőzően éppen északon erős MADOSZ megerősítéséhez.

---

⁸⁵⁸ Kohn Hillel visszaemlékezése. PTSZL. 867. f. 1/k-428. f. 57.

⁸⁵⁹ Molnár Gusztáv interjúja Lakatos Istvánnal. JEA. MGI. harmas_zold2a. 2:23:00-2:38:00.

⁸⁶⁰ Balogh Edgár: *Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 185.

⁸⁶¹ Kohn Hillel visszaemlékezése. PTSZL. 867. f. 1/k-428. f. 59.

VIII. „Mély illegalításban” (1940. szeptember – 1944. október)

A MADOSZ egykori aktivistáinak a második bécsi döntés jelentette változás eshetőségére – még ha teljesen felkészületlenül nem is érte őket – nem volt végiggondolt stratégiájuk. Észak-Erdélyben az újabb impériumváltás az eredeti értelemben vett szervezetet feleslegessé tette. A népfrontos politika sikertelensége, és a Ribbentrop-Molotov paktum után ugyanis a MADOSZ-nak ugyanolyan nemzeti-forradalmi szervezetté kellett volna alakulnia, mint 1934-es alapítása után a következő év elejéig, Mayer László lebukásáig volt. Annak ellenére, hogy augusztusban kibocsátották a később visszavont „szovjet befolyás alatt lévő független Erdély” jelszavát, illetve, hogy azt követően felhívásaikban mind a román, mind a magyar nacionalizmus ellen állást foglaltak, közel sem tudták ellensúlyozni azt az eufóriát, amelyet a részlegesen sikeres magyar revizionizmus a magyarok többségének láthatóan okozott. A dél-erdélyiek kilátástalanabb helyzetben voltak: Romániában II. Károly bukását követően 1940. szeptember 6-án Ion Antonescu miniszterelnökkel együtt hatalomra kerültek a legionáriusok.

A Kolozsváron működő madoszos csoportosulás élén lévő Bányai László és Ráczy Gyula már 1940 júniusában, tehát a második bécsi döntést megelőzően illegalításba kényszerültek.⁸⁶² Bányai László, azt követően, hogy Szabó Zoltán nem érkezett vissza kiküldetéséről, időben tudomást szerzett arról, hogy a hadbírósg körözést adott ki ellene. Mivelhogy valószínűnek tartotta, hogy a Székelyföldre küldött Szabót elfogták, és valamilyen módon megtudták tőle az újabb madoszos nemzeti-forradalmi fordulatot, egy esti gyorsvonattal Temesvárra utazott. Az ottani, főleg munkásemberekből álló MADOSZ-hálózat segítségével kapott lakást, és csak akkor utazott vissza Kolozsvárra – éppen a Turnu-Severin-i román-magyar tárgyalások idején –, amikor a Párt kifejezetten ezt kérte tőle.⁸⁶³

Visszaemlékezése szerint a Szamos parti városban ugyancsak illegalításban maradt: Áprily Lajos családjának ritkán használt villájában húzta meg magát, amelyet a KRP már korábban is konspiratív lakásnak használt. Itt érte a második bécsi döntés kihirdetése, amikor a KRP KB úgy határozott, hogy térjen vissza Temesvárra, és vegye át ideiglenesen Jakab

---

⁸⁶² Jelentés a MADOSZ működésére vonatkozóan [román nyelven]. 1940. októbere. ANR ANIC. F27. R375. C891.

⁸⁶³ Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval. JEA. MGI. otos_piros2. 3:52:30-4:49:30.

Sándortól⁸⁶⁴ az ottani Titkárság vezetését. A határozatot követően Bányai felvette a kapcsolatot feleségével, Bányai Margittal és elmagyarázta, hogy egy ideig nem láthatják egymást. Ezen kívül azt beszélték meg, hogy amint lehetségessé válik, felesége követi őt Dél-Erdélybe. Úgy képzelték, hogy addig is testvére, az Aranyosgyéresen orvosként dolgozó Baumgarten Sándor segítségével tartják a kapcsolatot. Baumgarten ugyanis kellően közel élt az új határhoz, hogy problémamentesen átmehessen Kolozsvárra, és ugyanakkor, ami talán még fontosabb, korábban nem kompromittálódott.⁸⁶⁵

Maga a Kommunista Párt is alkalmazkodni kényszerült az eseményekhez: eldöntötték, hogy a nemzetiségi kérdésben mind Észak-Erdélyben, mind délen kitartanak az ottani kisebbségek önrendelkezési joga mellett. Ugyanakkor északon, miután leszerelték azokat a román elvtársakat, akik Iuliu Maniuban bízva nemzeti ellenállásban gondolkodtak, arra helyezték hangsúlyt, hogy „leleplezzék a második bécsi döntés háborús és imperialista” mivoltát, és hogy bemutassák annak „népellenes, nemzetellenes és szovjetellenes” következményeit. Dél-Erdélyben hasonló célokat tűztek ki maguk elé, de kettészakított Erdély részei közötti népességmozgás a konspirációs szabályok szerint működő kommunista és madoszos hálózatot dezorganizálta, és lényegesen megváltoztatta a tagtoborzás lehetőségeit is. Délen a kommunisták következetesen meg akartak maradni az addigi romániai nemzetiségi politikai stratégia mellett, és arra törekedtek, hogy legalább az olyan településeken szervezzék újjá a MADOSZ-t, ahol számottevő magyarság maradt (mindenekelőtt Temesváron, Aradon és Brassóban).⁸⁶⁶

Az utazási, szervezkedési lehetőségek megcsappanása mellett délen a kommunisták számára külön problémát jelentett, hogy a megbízható káderek egy része, amelyekre az addig is szerény keretek között működő kommunista mozgalom támaszkodott, részben az újonnan a Szovjetunióhoz került területekre szökött, részben Magyarországra költözött. Ezzel a megritkult hálózattal is magyarázható az, hogy az eredetileg külön szervezeti életet élő és a törvényesség keretei között működő MADOSZ, illetve az a csoport, amelyik az örökségét

---

⁸⁶⁴ Jakab Sándor (Alexandru Iacob) 1913-ban született a mai Máramaros megyei Alsószilvágyon magyar zsidó családban. A szatmárnémeti kereskedelmi iskola végzettje, Kolozsvárra költözve kapcsolódott be a kommunista mozgalomba.

⁸⁶⁵ Ezt követően négy évig nem láthatták egymást. *Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval*. JEA. MGI. otos_piros2. 3:52:30-4:49:30. Bányaival szemben a Czikó testvérek azt állítják, hogy Bányai a bécsi döntést megelőzően Bukarestben vonult illegálisba, nem Temesváron, és náluk lakott, majd innen ment Brassóba. Ez utóbbi állítás téves információkon alapul. *Molnár Gusztáv interjúja Czikó Nándorral és Lőrincsel*. JAE. MGI. otos_zold2b. 1:23:30-2:22:30.

⁸⁶⁶ Jelentés a MADOSZ működésére vonatkozóan [román nyelven]. 1940. októbere. ANR ANIC. F27. R375. C891.

tovább folytatva 1938 után a nyilvánosság színe előtt is szervezkedett, ezt követően mintegy „beolvadt” az illegális kommunista mozgalomba.

Annak ellenére, hogy mind Magyarország, mind Románia ugyanazon szövetségi rendszerbe tartoztak, és elkötelezettségük Németország irányába minden addiginál nagyobb lett, a két ország közti diplomáciai és kulturális kapcsolatok a mélypontjukra zuhantak. Mindkét ország arra törekedett ugyanis, hogy megszerezhesse Erdély másik részét – és ezt a német külpolitika ügyesen ki is használta.⁸⁶⁷ A megosztott tartomány másik feléért folyó versenyfutás rányomta a bélyegét a korszakra. A két kormány egymás kisebbségeivel szemben a kölcsönösség politikáját alkalmazta. Ez a gyakorlatban a helyi hatóságok számára jónéhány, a különböző korlátozó rendelkezésen túlmutató visszaélésre adott lehetőséget.

VIII. 1. Az észak-erdélyiek

Az Észak-Erdélybe bevonuló magyar hadsereget az ideiglenes jelleggel bevezetett katonai adminisztráció követte. Ez úgy próbálta alakítani az átmenetet, hogy az lehetőleg az erdélyi magyar szupremácia megteremtésének kedvezzen.⁸⁶⁸ A hadsereg érkezését a román hatóságok kivonulása előzte meg, akik meglehetősen kaotikus helyzetet teremtettek az országrészben. Miközben a kommunisták egyik része a végül elmaradt, Maniu által meghirdetett fegyveres felkelés támogatásában gondolkodott, néhányan pedig átszöktek a határon, vagy esetleg haza se tértek, a többség arra készült, hogy együtt éljen az új rendszerrel, és annak a keretei között folytassa mindennapjait.

Szeptember első napjaiban Méliusz József a *Reuters* hírügynökség tudósítójaként utazott Kolozsvárra, hogy „a bécsi döntés határsorompói” leereszkedése előtt számoljon be a világszinten érdeklődéssel követett impériumváltásról.⁸⁶⁹ Balogh Edgár visszaemlékezése szerint Méliusszal véletlenül találkozott az utcán. Balogh ekkor éppen tanút keresett a felesége huszonegyedik életévének betöltése után lehetségessé vált házassága megkötéséhez

---

⁸⁶⁷ L. Balogh Béni: Dél-Erdély – Észak-Erdély. Különbségek, párhuzamok. *Limes*, 2011/2, 5-9.

⁸⁶⁸ Erre bővebben lásd: Sárándi Tamás: *Levezényelt visszacsatolás. A magyar közigazgatás Észak-Erdélyben, 1940.* Csíkszereda, 2017, Pro-Print Kiadó.

⁸⁶⁹ *Méliusz József háborús naplója.* Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára (PIM). Méliusz József hagyatéka (MJH). V.5583/42/2. f. 17.

Kovács Katona Jenő mellé.⁸⁷⁰ Balogh a vargyasi Máthé Rebekával 1940. szeptember 4-én kelt egybe, és ez arra utal, hogy Magyarországon képzelte el a jövőjét. A friss házások élete azonban nem indult biztatóan. Balogh ugyanis nem számíthatott arra, hogy sarlós, kommunista és főleg madoszos múltja után Horthy Magyarországon a kulturális életben megélhetést biztosító szerepet kaphat. Azt is szem előtt kellett tartania, hogy mint 1935-ös kiutasítása idején történt, lehetséges volt, hogy a magyar hatóságok 1940-ben is úgy döntenek, hogy nem fogadják be, és el kell hagynia az országot.⁸⁷¹ A két fórumot, ahol addig publikált, betiltották: az *Erdélyi Magyar Szót* még a második bécsi döntés előtt, a *Korunkot* pedig már a magyar hatóságok nem engedték kiadni.⁸⁷² A *Brassói Lapok* Romániában maradt, és hamarosan be is tiltották. Így tanítónak jelentkezett, és a katonai közigazgatás ideiglenes jelleggel Kalotaszentkirályra nevezte ki – ez szerény megélhetést biztosított. Balogh hamarosan közírói szerepét is újrakezdte: néhány írást publikált a *Magyar Nemzetben*, majd ezt követően a Móricz Zsigmond szerkesztésével működő *Kelet Népe*be írt.⁸⁷³

Habár visszaemlékezése szerint Balogh komolyan vette feladatát, és azért is mindent megtett, hogy működése során a település kulturális életét megszervezze, tanítóskodása csupán huszonkét munkanapot tartott, október 29-től november 26-ig.⁸⁷⁴ Balogh elbocsátásának hátterében a már közben az Országgyűlésbe behívott⁸⁷⁵ Csík megyei képviselő, Pál Gábor képviselőházi interpellációja állt. Pál Gábor Teleki Pál miniszterelnökhöz intézett beszédében a visszacsatolt országrészben kinevezett tisztviselőkkel kapcsolatban azt nehezményezte, hogy Balogh Edgár is megbízatást kaphatott. „Olyanoknak, akik nemzeti kisebbségi küzdelmünkben állandóan akadályoztak bennünket, népünk megveretésében, meggyalázásában és meghurcolásában kiválóan tevékenykedtek, most a

---

⁸⁷⁰ A huszonegy évet be nem töltött Máthé Rebeka vargyasi szülei az akkori törvények szerint beleegyezésüket kellett volna adják a frigybe. Ez nem történt meg. Balogh Edgár: *Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 186.

⁸⁷¹ A pozsonyi magyar királyi konzulátus jelentése szerint Balogh csehszlovákiai kitiltásakor kizárták annak a lehetőségét, hogy Magyarországon telepedhessen le. „Amennyiben konzulátushoz fordulna, úgy akár útlevél, akár vízum iránti kérelmét meg fogom tagadni” – jelentette a konzul Budapestre. *Kessler-Balogh Edgár*. Budapest, 1932. július 20. HU-MNL-OL-K 149-1932-5-7191. f. 1.

⁸⁷² Pontosabban: nem engedélyeztették újra.

⁸⁷³ Móricz Zsigmond lapját megnyitotta az erdélyi baloldaliak előtt, és 1942-es haláláig szorgalmazta írásaik megjelenését. Czine Mihály: *A népfrontos Móricz*. In: Czine Mihály: *Nép és irodalom I*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981, 125-140.

⁸⁷⁴ Balogh Edgár: *Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 186-191.

⁸⁷⁵ Ötvenegy erdélyi képviselőt hívtak be ekkor. Az ebből létrejött párton kívüli csoportból alakult meg 1940. december 14-én az Erdélyi Párt. A szervezet ideológiájával kapcsolatban lásd: Egry Gábor: *Az erdélyiség "színeváltozása" - Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére (1940-1944)*, Budapest, 2008, Napvilág Kiadó.

magyar állam kenyeret adott a kezükbe. Balogh Edgár (...) most Kalotaszentkirályon a magyar állami iskola igazgatója lett” – mondta.⁸⁷⁶ Balogh visszaemlékezésében azt állította, hogy az *Ellenzék* közölte az felszólalást, azonban ez az állítás nem állja meg a helyét, az újságban csupán annyi jelent meg, hogy „a tisztviselői kinevezésekkel kapcsolatosan is meg vannak a magunk észrevételei”.⁸⁷⁷ Teleki Pál másnap azt válaszolta Pálnak, hogy Balogh Edgárt a katonai közigazgatás idején „helyettesítették be”, és még működése idején leváltották. „Ne méltóztassék csodálkozni, én nem írom ezt a katonai közigazgatásnak olyan borzasztó rovására, mert elvégre történnek ilyen melléfogások” – jelentette ki az Országgyűlésben.⁸⁷⁸ Balogh rövid tanítóskodását követően tehát kénytelen volt visszaköltözni Kolozsvárra,⁸⁷⁹ és ott folytatta a közéleti tevékenységét a Pál interpellációjától egyébként elhatárolódó *Magyar Nemzet*ben, valamint Móricz már említett lapjában, a *Kelet Népe*ben.⁸⁸⁰

Az Észak-Erdélyben maradt kommunisták 1940. szeptember 22-én tartották meg a második bécsi döntés utáni első konferenciájukat Kolozsváron, amelyen Kohn Hillel mellett Kertész Rezső, Rácz Gyula, Nemes József, Pogăceanu Vasile, Bojan Pavel, Szabó Júlia, a gyergyószentmiklósi Molnár-Elekes János és a régeni Czinna Ferenc vettek részt.⁸⁸¹ Az ülésen formális határozat született, amelyben egyaránt üdvözölték a KRP-t és az Kommunisták Magyarországi Pártját (KMP), majd miután röviden értékelték az Erdély kettéosztásával teremtődött helyzetet, azt vetítették előre, hogy a tartomány mindkét részén „szorosabb lesz a járom, barbárabb lesz a terror, fokozottabb a kizsákmányolás”.⁸⁸²

„22 éven át a KRP KB irányításával vívtuk nehéz áldozatos harcokat Románia összes dolgozóinak felszabadításáért. Most a KMP KB irányításával folytatjuk harcunkat,

---

⁸⁷⁶ *Az országgyűlés képviselőházának 164. ülése 1940. december 2-án hétfőn.* Képviselőházi napló, 1939. VIII. kötet, 1940. november 20. – 1940. december 3, 1098.

⁸⁷⁷ „Nem megtorlást, hanem jóvátételt akarunk”. *Ellenzék*, 1940. december 3.

⁸⁷⁸ *Az országgyűlés képviselőházának 165. ülése 1940. december 3-án kedden.* Képviselőházi napló, 1939. VIII. kötet, 1940. november 20. – 1940. december 3, 1201. Balogh visszaemlékezése szerint Teleki élt a jogával, amelyik szerint huszonnégy óráig halogathatta a választ, távirati úton elbocsátotta Baloghot állásából, s másnap válaszolt Pálnak, kijelentve, hogy Kalotaszentkirályon nincs alkalmazásban „ilyen nevű tanító”. Ilyet Teleki másnap az Képviselőházi napló szerint nem mondott, ehelyett arról számolt be, hogy Baloghot még a katonai adminisztráció elbocsátotta. Vö. Balogh Edgár: *Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944*, i. m. 201.

⁸⁷⁹ Baloghot ezt követően a magyar hatóságok megfigyelték. Ezekből a jelentésekből az derül még ki, hogy „kolozsvári tartózkodása alatt minden tekintetben szélsőséges gondolkozású, kommunista beidegződésű, megbízhatatlan egyénnek bizonyult, megállapítást nyert az is, hogy a román körökkel érintkezést tart fenn, azonban nevezett semmi oly cselekményt ezidáig el nem követett, amely ellene valamelyes megtorló, vagy közigazgatási eljárás folyamatba tételét indokolta és perrendszerűen alátámasztotta volna”. *Kessler Balogh Edgár magatartása*, 1943. július 2. HU-MNL-OL-K 149-1943-1-11316. f. 28.

⁸⁸⁰ Uo. 207.

⁸⁸¹ *Kohn Hillel visszaemlékezése.* PTSZL. 867. f. 1/k-428. f. 59.

⁸⁸² *A KMP észak-erdélyi bizottságának 1940. XI. 22-én tartott ülésén hozott határozatok.* PTSZL. 878/8. f. 258. ö. e. f. 12-13.

Magyarország minden dolgozójának szabadságáért és felszabadításáért” – fogadkoztak. Ezt még a következőkkel egészítették ki: „Az elmúlt 22 év harci tapasztalatait és eredményeit, forradalmi akaratunkat, teljes egészében áthozzuk a Kommunisták Magyarországi Pártjába. Hasznos és áldozatkész katonái leszünk a KMP KB-jának. Rákosi Mátyás hihetetlen bolsevik akarat, hős elszántsága, fennkölt proletár szelleme lebeg előttünk, vezet bennünket utólagos harcainkban.”⁸⁸³

„A KRP Erdélyi és Bánát területi bizottságának forradalmi lobogója töretlenül és makulátlanul lengett magasan. Proletár hűséggel és elismeréssel hajtjuk meg ezt a lobogót a KRP KB előtt. Ugyanazt a lobogót töretlenül és makulátlanul lobogtatja tovább a KMP Északerdély és a kapcsolt magyar részek összes dolgozói harci sorai élén. És forradalmi fegyellemmel jelenti a KMP KB-jának, hogy Északerdély és a kapcsolt részek magyar proletársága, szövetséges parasztsága, értelmiségi és minden becsületes dolgozója, a KMP harci frontjának sűrűsítésére, megerősítésére, helyén van és helyén marad” – írták továbbá a KMP-hez való csatlakozást kimondó nyilatkozatukban.⁸⁸⁴

Emellett újra elhatárolódtak korábbi „tévedésüktől”, amikor Erdély szovjet befolyás alatti függetlenségének eszméjét vallva bocsátották ki 1940 augusztus eleji felhívásukat. „Többek között a következőket mondjuk: Erdély népei felszabadításának kérdésében szem elől tévesztettük – és így súlyos hibát követtünk el – hogy Erdély népei felszabadítására, csakis Románia népei közös forradalmi harcának lehet az eredménye, amely harcban megdöntik az imperialista reakciót, mert enélkül nem létesülhet népkormány, mely az önrendelkezés, jog gyakorlatát biztosítja. Független Erdély, mely nem közös forradalmi harc eredménye, hasonló reakciós torzszülött lenne, mint a független Szlovákia” – fejtették ki. Hozzá tették még, hogy továbbra sem akarnak „se a román, se a magyar imperializmus rabszolgái maradni”, és hogy annak ellenére tovább is támogatták az „önrendelkezés akár az elszakadásig” elvét, hogy az augusztusi lépésüket elhamarkodottnak tartották.⁸⁸⁵

Határozatba foglalták ugyanakkor azt is, hogy szerintük az előállott helyzetben az lett volna az üdvös, ha a MADOSZ akkor is folytatta volna a munkáját, ha az erdélyi magyarok nemzeti elnyomásáról Észak-Erdély területén nem lehetett a magyar bevonulást követően beszélni. „A tartományi bizottság örömmel üdvözlé a MADOSZ illetékes szervének ily értelmű határozatát és súlyos hibának minősíté a MADOSZ működésének megszüntetését.

---

⁸⁸³ Uo.

⁸⁸⁴ Uo.

⁸⁸⁵ Uo. f. 52-53.

Sőt hibának tartja a jelenlegi tétlenséget is,⁸⁸⁶ különösen akkor, amikor a Magyar Népközösség bizonyos korlátok között továbbműködik” – írták, egyben elismerve azt, hogy az amúgy is megcsappant létszámú és működésében megtorpant pártmozgalom mellett a MADOSZ sem élt már szervezeti életet.

„A T.B. felhívja a Madoszt, hogy a tradícióihoz híven továbbra is harcoljon: a. az 1940. jan. 1-i Népi Találkozó programjának a változott viszonyokhoz alkalmazott megvalósításáért, b. az önrendelkezési jogért, c. a román és zsidó nép elleni terrorral szemben, a jogegyenlőség biztosításáért és a gyakorlataért, d. az agrárreform útján a parasztnak juttatott földek biztosításáért, újabb megváltás nélküli földosztásért, e. a háború ellen, a magyar imperialista politika ellen (primus inter pares), a békéért. A Szovjetunió népeivel való barátságos viszonyért. 3. Szervezeti téren tartsa fenn és szervezze újjá a Madosz vezetőségét és szerveit, valamint a szervezeteit. Keressen kapcsolatot és építse be magát a Népközösségbe, Baross-szövetségbe. stb. Keressen kapcsolatot az anyaországi paraszt-, kispolgári és kiscgazda tömegekkel és ezeknek szervezeteivel. Sajtóját szervezze újjá és indítson akciót annak újboli megjelenése érdekében” – üzenték a még Észak-Erdélyben maradt madoszosoknak.⁸⁸⁷

A MADOSZ-szal kapcsolatban továbbá tagadták, hogy szervezetként csatlakozott volna a Magyar Népközösséghez. A korábbi felhívásaikkal kapcsolatban kijelentették, hogy amikor a szervezet tagjaitól a Népközösségbe való belépést követelték, akkor csak a RMNK sorai „fellazítását” tűzték ki célul. Ezáltal ugyanis a Népközösséghez csatlakozó madoszosok a „magyarság kispolgári, szegény és középparaszti tömegeinek tekintélyes részét” magába foglaló tömegszervezet tagjaivá váltak, és ott fejthették ki kommunista propagandát.⁸⁸⁸ Fegyvertényként emelték ki, hogy a MADOSZ működése során megbízható kádereket „termelt ki”, akik közül név szerint említették a kolozsvári Fodor Pataki Ádámot. Erre az adott okot, hogy a Kolozsvárra látogató Teleki Pál miniszterelnök előtt Fodor Pataki „a béke, és a Szovjetunióval való barátság” mellett foglalt állást. A KRP egykori tömegszervezetének kérdésével kapcsolatban végül a KMP KB véleménye kinyilvánítását kérték.⁸⁸⁹

---

⁸⁸⁶ Lipcsey Ildikó információi szerint 1940. november 7-én ötezer röpcédulát szétszórva tiltakoztak a második bécsi döntés ellen. Vö. Lipcsey Ildikó: A román kommunista párt a nemzetiségi kérdésről (1921—1945). *Tiszatáj*, 1987/9, 79-98.

⁸⁸⁷ *A KMP északerdélyi bizottságának 1940. XI. 22-én tartott ülésén hozott határozatok*. PTSZL. 878/8. f. 258. ö. e. f. 28.

⁸⁸⁸ Hogy ez mennyiben volt így, a korábbi fejezetekben láthattuk.

⁸⁸⁹ *A KMP északerdélyi bizottságának 1940. XI. 22-én tartott ülésén hozott határozatok*. PTSZL. 878/8. f. 258. ö. e. f. 70.

A konferencián tovább vitték azt a gondolatot is, amelyik egykor a MADOSZ létrehozásának egyik eredője volt: nemzeti alapon forradalmasítani az „elnyomott” kisebbségeket minden országban, hogy majd azok támaszai lehessenek a kikerülhetetlennek tartott proletárforradalmának. Észak-Erdély esetében ez már a románokra vonatkozott. „Használjuk ki a román nép elégedetlenségét és hangulatát, a román burzsoáziának egyelőre még szervezetlen állapotát, a magyar és román burzsoázia (sic!) mindennemű, akár legcsekélyebb ellentéteit is. Munkánkban szolgáljon iránytű gyanánt az a tény is, hogy a román nép legszélesebb rétegei a Szovjetunió békepolitikájában és a szovjetnépek által megtett forradalmi útban látják a maguk kivezető útját az elnyomásból, az imperialista háborúból, a nyomorúságból”⁸⁹⁰ – fogalmazott az egyik ismeretlen bizottsági tag. Ennek a felelőssége a MADOSZ létrehozásánál is bábáskodó Kohn Hillelre hárult, és konkrétan Pogăceanu Vasilet, valamint Bojan Pavelt bízták meg a Magyarországi Román Dolgozók Blokkja (MRDB) létrehozásával.⁸⁹¹ Az ekkor Kohn vezetésével szerkesztett programtervezet a MADOSZ egykori programjával sok ponton megegyező, illetve hasonló elérendő célokat és működési elveket fogalmazott meg a „Magyarországi Román Dolgozók Blokkja” számára.⁸⁹²

---

⁸⁹⁰ *Instrukció az északerdélyi tartományban a nemzeti forradalmi harcban dolgozó pártfrakció számára.* H.n., D. n. ANR ANIC. Fond 10. D700. f. 2-4.

⁸⁹¹ *Kohn Hillel visszaemlékezése.* PTSZL. 867. f. 1/k-428. f. 59-60.

⁸⁹² „Miért küzd a Magyarországi Román Dolgozók Blokkja? /: Programtervezet/

A R.D.B. harcol a magyarországi román nép szabadságjogaiért, a román nép mindenfajta elnyomása ellen, annak felszabadításáért. A RDB meg van győződve arról, hogy ebben a harcban nem áll elszigetelten, hanem együtt mind Magyarország összes dolgozóival. Északerdély román népe hiszi és vallja, hogy a nép hivatását, politikai, társadalmi és gazdasági boldogulását nem idegen elnyomó hatalmak diktátumába, hanem a vele ezer év óta sorsközösségben együtt élő dolgozó magyar néppel való közös küzdelemben valósíthatja meg. Ebben a küzdelemben - szövetségben a munkássággal - segít megdönteni a tőkés és nagybirtokosok imperialista, elnyomó uralmát. Közös harcukkal uralomra segítenek egy olyan népi kormányt, amely biztosítja a Magyarországi román nép részére egész az államtól való elszakadásig terjedő nemzeti önrendelkezés jogát. A magyarországi román nép ezen az úton haladva bizalommal és reménységgel tekint a hatalmas Szovjetunió fele, amelyiknek stalini békepolitikája a kis népek szabadságának legfőbb bizonyítéka. Afelé a Szovjetunió felé, amely Besszarabia és Északbukovina elnyomott és kiszípolozott népeit felszabadította és a boldog szovjet népek soraiba emelte.

A Magyarországi Román Dolgozók Blokkja küzd:

1. A román nép nemzeti, politikai, kulturális és gazdasági szabadságáért, egész az államtól való elszakadásig terjedő nemzeti önrendelkezési jogért.
2. A gyülekezeti, szervezkedési, sajtó és egyéb szabadságjogoknak megvalósításáért, ezeknek háboríthatatlan élvezetért. Általános, titkos, mindkét nembeli 21 évet betöltött egyénekre kiterjedő választási jogért.
3. A román nép földjeinek, tűzhelyeinek személy és vagyónbiztosságának, munkahelyének megvédéséért. A román munkásoknak, iparosoknak, intellektueleknek, szakembereknek akadálytalan felvételéért és munkához való jogáért úgy az állami, megyei és városi/községi/hivatalokban, közüzemekben, közmunkálatokban, mint a magángazdaságban, kereskedelmi és ipari vállalatokban stb.
4. A román nyelv és kultúra teljes szabadságáért. Azért, hogy a román nyelv használata miatt senki bántódás vagy hátrány ne érhesse. A román nyelv bármely formájú üldözésének szigorú büntetéséért.

Az ekkor megválasztott és Kertész Rezső vezette titkárság tagjai Rácz, Nemes és Kohn lettek, míg az ifjúsági vonalat Nonn Györgyre bízták. A KMP KB-ba ugyanakkor Kertészt és Ráczot delegálták, póttagok pedig Nemes és Kohn lettek. A Temesvárról Bányai helyébe érkezett, korábban szakszervezeti vonalon tevékenykedő Jakab Sándort Nagyváradra küldték. A konferencia Kertész kezdeményezését követően határozatot hozott az egyenes kapcsolatfelvételtől a Kominternnel. Ebből a célból Kohn és Farkas József kivételével majdnem az egész titkárság arra készült, hogy illegálisan átlépjék a határt, és a Szovjetunióba utazzanak. Az országrészből így majdnem testületileg távozó titkárság mellé egy ideiglenest is választaniuk kellett. A csak a szervezet fenntartásával és az elkerülhetetlen ügyek végzésével megbízott ideiglenes titkárság vezetője Kohn Hillel, tagjai pedig Farkas József, Szabó Júlia és Hoványi Ilona lettek.⁸⁹³ Habár sejthető volt, hogy a már korábban Moszkvába utazott Breiner Parascheva (Piri) jelzésére a Komintern intézkedik az észak-erdélyiek ügyében, nem nehéz belelátnunk az akcióba azt se, hogy az elutazók komolyan fontolgatták

-
5. A román nép kulturális szükséglete által megkívánt számú román elemi és középiskolák, szakiskolák, tanító- és tanítónőképzők stb. Állami fenntartásáért, az ingyenes oktatás elve alapján, a román tanerők vezetése alatt. Román tudományegyetem felállításáért, államköltségen, román tanárokkal. A meglévő román egyházi iskolák zavartalan működésért.
  6. Román közigazgatásért és bíraskodásért, s általában az önkormányzati elv érvényesüléséért, a román megyékben és városokban. Különösen Beszterce, Máramaros, Szamos megyékben, továbbá vegyesnyelvű közigazgatásért és igazságszolgáltatásért a többi megyében.
  7. Minden román ellenes közigazgatási üldözés ellen, mindenfajta erőszakos magyarosítás ellen.
  8. A hadseregben a román katonák részére, román vezényleti és szolgálati nyelvért. Román nyelvű kiképzésért román kiképzőkkel és parancsnokokkal. Azért, hogy a román katonák szülőföldjük helyőrségeiben szolgáljanak.
  9. A román gazdasági, egészségügy és kulturális, sport és egyéb szervezetek és egyesületek, különösen a román szövetkezetek szabad fejlődéséért, egyenrangú állami támogatásáért.
  10. A román nyugdíjasok ügyének sürgős rendezéséért.
  11. Általános adómérséklésért, a közterhek csökkentéséért.
  12. A román nép szabad vallásgyakorlásáért.
  13. A görögkatolikus román egyházközségek és papok erőszakos magyarosítása ellen, azért, hogy ezek templomaiban, szertartásaikban, egyházi igazgatásukban a román nyelvet szabadon használhassák.
  14. Az agrárreform rendjén a kisemberekkel szemben elkövetett igazságtalanságok és visszaélések orvoslásáért, nevezetesen nagybirtokoknak, állami rezervaföldeknek és egyházi nagybirtokoknak kisajátításáért és a szegény vagy kevés földdel rendelkező parasztok között való elosztásáért, felszerelésekkel együtt, váltságdíj nélkül. Minden olyan kísérlet ellen, amely az agrár-revizio címén a parasztok földjeinek az elvételére, az általuk kapott földektől való megfosztásukra irányulna. A naszodi határőrvidék közbirtok jelenlegi bérletének megsemmisítéséért, a birtokoknak a tulajdonos közbirtokossági tagoknak szabad rendelkezésére bocsátásáért.
  15. Azért, hogy a parlamenti, megyei, városi, községi, szak-kamarai és egyéb képviselőjelölt a román nép számarányainak megfelelően és szabadon választasson meg.”

Miért küzd a Magyarországi Román Dolgozók Blokkja? PTSZL. 878/8. f. 258. ö. e. f. 97.

⁸⁹³ *Kohn Hillel visszaemlékezése.* PTSZL. 867. f. 1/k-428. f. 59-60.

szökést a Szovjetunióba. Ez különösen Kertész Rezsőre volt igaz, akinek a felesége már a Szovjetunióban volt, és több ládányi ruhát, valamint értéktárgyat pakolt össze az útra.⁸⁹⁴

A hosszas előkészületeket követően a delegáció 1941 januárja elején indult el. A határt a Máramarossziget-Körösmező vonalon közelítették meg. Mivelhogy Kertész testi fogyatékkal élt, a titkárság tagjai segítségére szorult az előre jutásban. A téli időjárásban ideiglenesen enyhülés állt be, ami miatt a hó megpuhult, és ez lényegesen nehezítette az előrehaladást. A csapat végül feladta a próbálkozást, úgy döntöttek, hogy Kertész poggyászait hátrahagyják Máramarosszigeten. A második nekifutást már siker koronázta, a delegáció anélkül jutott át a határon, hogy lebuktak volna. A feleslegesnek tűnő akciót – mint Kohn később felrótta – feltehetőleg Kertész azért szervezte meg, hogy a Szovjetunióban élő feleségéhez kijuthasson. A kint maradó Kertész helyett tehát Kohn maradt a szerény tagságú pártszervezet élén. A Breiner Pirin keresztül értesített Komintern közben helyben hagyta a KRP KB döntését és Schönherz Zoltánt, a KMP KB tagját küldte ki, hogy felvegye a kapcsolatot az észak-erdélyiekkel. Schönherz először 1941. február elsején találkozott Szirmai Istvánnal,⁸⁹⁵ a Szamos kerületi titkárság tagjával, akit Kohn óvatosságból küldött maga helyett. Schönherz a párt megmaradt része sürgős átszervezését javasolta. Erre azért volt szükség, mert az a román impérium alatt olyan nagymértékben „dekonspirálódott”, hogy a szerinte a román hatóságoknál sokkal hatékonyabb magyar nyomozószerveknek nem tudott volna ellenállni, és az egész hálózat könnyedén és „feleslegesen” lebukhatott volna.⁸⁹⁶

Egy hónappal később Schönherz már egyenesen Kohnnal lépett kapcsolatba. Abban egyeztek meg, hogy az észak-erdélyi szervezetet feloszlatják, hogy ezt követően, „a konspirációt megerősítve” építsék újjá. A Szovjetunióból végül Kertész nem, csak Nemes József és Nonn György érkezett vissza március végén, majd pedig Rác Gyula tért haza. De ő csak május elején kapcsolódott be a pártmunkába, és egyúttal a Dimitrov, valamint Rákosi Mátyás által közölt új irányelvekről is beszámolt. Ezek szerint a Szovjetunió a szovjet-magyar barátság fennállásában, Magyarország függetlenségének a németekkel szemben való biztosításában és egy széles nemzeti, háborúellenes front létrehozásában volt érdekelt.⁸⁹⁷ A

---

⁸⁹⁴ Uo.

⁸⁹⁵ Szirmai István értelmiségi családból származott: apja újságíró volt. Zilahon született 1906-ban, középiskolát Nagykárolyban végzett. Egyetemi tanulmányokat Párizsban, majd Kolozsváron folytatott. Kolozsváron került kapcsolatba a kommunista mozgalomhoz, és már 1929-ben belépett a pártba. Szirmai István: *Önéletrajz*. Budapest, 1957. július 26. PTSZL. Szirmai István hagyatéka, 779.f. 9. őrzési egység. f. 1.

⁸⁹⁶ Uo. f. 61-63.

⁸⁹⁷ *Kohn Hillel visszaemlékezése*. PTSZL. 867. f. 1/k-428. f. 65.

Komintern rendelkezései alapján az illegális szakszervezeti vonal (amit Jakab Sándor irányított) és a román nemzeti-forradalmi mozgalom működtetése helyett a törvényesen működő szervezetekbe való beépülés került újra előtérbe, és így a MADOSZ román megfelelőjét tényleges tevékenység nélkül megszüntették.⁸⁹⁸

Dimitrov utasításokat adott arra az esetre, ha kitört volna a háború. Ha Magyarország Németország oldalán megtámadná a Szovjetuniót – szolt a rendelkezés –, akkor a kommunisták feladata az lenne, hogy a bevonult párttagok szerezzenek tekintélyt a katonák körében. Azt követően vegyék át az irányítást, tegyék „ártalmatlanná” a tiszteket, végül pedig állítsák őket át a szovjetek oldalára. Hasonlóan a szovjet hadsereggel való együttműködésre utasította a kommunistákat Dimitrov akkor, ha ejtőernyősöket dobnának át a határon. Egy ilyen forgatókönyv esetén a katonák fogadása, biztonságba helyezése és ellátása lett volna a feladatuk, valamint az, hogy mindenben működjenek együtt velük. Emellett természetesen a hátszágban a fronton harcolók ellátását, a hadiszállítmányokat kellett volna szabotálni, és ezen felül, ha lett volna rá mód, akkor partizánakciók szervezésével zavart okozni. Rác vezetésével ezt követően új, „titkos” titkárságot alakítottak, amelyikben a titkár helyettesének a tisztségét Kohn töltötte be, Fazekas József pedig egyszerű tagja lett.⁸⁹⁹ Nemes József felmentését kérte a pártfeladatok alól amiatt, hogy behívták katonának. A pártszervezetből való ideiglenes kikerülése előtt még azonban elérte, hogy Hoványi Ilona és Szabó Julianna területi titkárokat a korábbi gyakorlatával szemben avassa be a párt belső ügyeibe. Tehát azt, hogy számoljon be neki a pénzügyekről, a tagok kilétéről és így tovább – legalábbis visszaemlékezésében Kohn ezt állította.⁹⁰⁰ Szabónak így nem csak az általa tapasztaltak alapján ismerte a szervezetet, hanem sokkal pontosabb képet alkothatott annak hierarchiájáról, működéséről, valamint pénzforrásairól, mint a későbbi állítása szerint vele szemben bizalmatlan Kohn azelőtt lehetővé tette.

A Párt kolozsvári szervezete ezt követően szerény keretek között, de tovább működött. Rendszeresen tartottak sejtgyűléseket, illetve igyekeztek a – rendszerint a budapesti és a

---

⁸⁹⁸ Csatári Dániel: *Forgószélben. A magyar–román viszony 1940–1945.* i. m. 71. Ennek az ellenkezőjét állítja Vasile Pogăceanu 1946-ban. Ezek szerint létrehozását követően egészen 1941 szeptemberéig a román nemzeti-forradalmi vonal, amelyikért ő felelt működött, pénzzuttatásokat kapott, agitációs és propaganda szemináriumokat tartott és egy tartományi konferenciát is levezetett. Mivelhogy ezek az akciók mind illegálisan zajlottak, a programon kívül nem maradt nyoma a tevékenységének. *Vasile Pogăceanu nyilatkozata.* Kolozsvár, 1946. április 2. PTSZL. 875. f. 2. ö. e. f. 11-12.

⁸⁹⁹ *Kohn Hillel visszaemlékezése.* PTSZL. 867. f. 1/k-428. f. 66-67.

⁹⁰⁰ *Nemes József nyilatkozata.* Marosvásárhely, 1946. március 31. PTSZL. 875. f. 2. ö. e. f. 9.

moszkvai rádióban elhangzottak⁹⁰¹ összevetése szerint értelmezett – hírek alapján összegyűlt információkat feldolgozni. Az egyik ilyen sejt élén az a MADOSZ-alapító Mayer László állt, aki most már ügyvédként, dr. Ferencz László néven dolgozott, de illegalista vonalon is folytatta a tevékenységét.⁹⁰² Ehhez a „parasztvonalon” működő sejthez, amelyik főként a kalotaszegi Mérán igyekezett propagandát kifejteni, tartozott többek között az egykori madoszos Fodor Pataki Ádám és Tar Károly, valamint Józsa Béla is. Az eredményes munkát azonban nagyban gátolta, hogy katonai átképzésekre hívták be a tagokat, és ezzel hosszabb-rövidebb időre kiestek a szervezeti életből. Későbbi állításuk szerint a parasztvonal tevékenységével a „román és magyar parasztok szembeállítását” szerették volna megakadályozni.

Mayert 1941 áprilisának második felében Fazekas József utasítására, és miután az egyik gyűlést kis híján lebuktatta, kizárták a Pártból, azt feltételezve, hogy a magyar elhárítás beszervezhette.⁹⁰³ Korábban, még 1940 szeptemberében Mayer lépett kapcsolatba Molnár Elekes Jánossal, bevonta a párt sokadik újjászervezésébe, és átadta azoknak a régi tagoknak a névsorát, akikkel ezt megvalósíthatónak gondolta.⁹⁰⁴ Ha Mayerrel szemben fel is merültek kételyek, Kohn megbízott Molnár Elekes Jánosban, akit június 7-én keresett fel Gyergyószentmiklóson, azután, hogy Szabó Julianna kíséretében Marosvásárhelyen Veres Pállal és Soós Józseffel találkozott.⁹⁰⁵ Közölte vele a Kominterntől érkező utasításokat, illetve felvilágosította a Rácz Gyula hazatérte után Kolozsváron történetéről.⁹⁰⁶

A dimitrovi utasítások – amelyek amúgy általánosan vonatkozó rendelkezések voltak arra az esetre, ha a Szovjetuniót támadás éri – az események által amúgy is meghaladott erdélyi kommunistákat még lehetetlenebb helyzetbe hozták, hiszen alapot adtak arra, hogy ellenséges elemekként tekintsenek rájuk. A náci Németország a balkáni villámháborút követően, 1941. június 22-én rohanta le a Szovjetuniót, azt remélve, hogy képes lesz a Sztálin vezette államot is rövid idő alatt térdre kényszeríteni. A világpolitika így újra megváltoztatta a

---

⁹⁰¹ A moszkvai rádió egyik magyar munkatársa a később valóban a Szovjetunióban maradó Kertész Rezső felesége volt.

⁹⁰² Mayer hányatott sorsának történetéhez hozzátartozik az is, hogy megfordult a Caracal-i internálótáborban is. *A Szabó Julianna és társai ellen folytatott nyomozás iratai.* ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 138.

⁹⁰³ id. Tar Károly: *Nem így akartuk.* Kolozsvár, 2012, Nis Kiadó. Arra vonatkozóan, hogy valóban így történt-e, nem áll rendelkezésünkre egyértelmű bizonyíték. Ugyanakkor tény, hogy Mayert „kifelejtették” a leginkább az unokatestvére, Bányai László által meghatározott 1945 utáni hivatalos MADOSZ-történetből.

⁹⁰⁴ *A Szabó Julianna és társai ellen folytatott nyomozás iratai.* ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 138

⁹⁰⁵ *Kohn Hillel levele az RKP Kolozs Megyei Ellenőrző Bizottságához.* Kolozsvár, 1953. szeptember 3. ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 5.

⁹⁰⁶ *Rácz Gyula nyilatkozata.* Budapest, 1946. április 23. PTSZL. 875 f. 2. ö. e. f. 15.

korábban hivatalosan követett irányelvet: a Ribbentrop-Molotov paktum és időszaka úgy felejtődött el, mintha soha meg sem történt volna. A nácik propagandája újra a keresztény Európa megmentésére irányuló támadásról, valamint a német élettér megszerzéséről szólt.⁹⁰⁷ A háborúhoz már a kezdetektől fogva csatlakozó Ion Antonescu tábornok Romániája visszafoglalta a korábban elveszített keleti területeit. Magyarország ezzel szemben a német támadás idején csak a diplomáciai kapcsolatokat szakította meg a Szovjetunióval. A június 26-i máig nem tisztázott eredetű kassai bombázás másnapján azonban a Telekit a miniszterelnöki székben követő Bárdossy László bejelentette a Magyarország és a Szovjetunió közötti hadiállapot beálltát.⁹⁰⁸

A szovjet propaganda is visszaállt a Ribbentrop-Molotov paktum előtti kerékvágásba: újra a „leggonoszabb és legálnokabb” ellenségnek titulálták a német fasizmust. Sztálin néhány napnyi elvonulás után rádióbeszédet mondott, amelyben először is időnyerésnek állította be a nácikkal 1939-ben kötött megnevetámadási szerződést, ezt követően pedig harcra szólította fel a szovjet állampolgárokat a „kérlelhetetlen” ellenséggel szemben. Az elfoglalt területeken partizánmozgalom megindítására adott utasítást, és ugyanakkor azt is kifejtette, hogy nincsenek egyedül, hanem a „német fasizmus igája” alatti európai népek, illetve az angolszász hatalmak is támogatják őket a honvédő háborúban.⁹⁰⁹ Az antifasiszta és „demokratikus” államok összefogása újra a világháború előtti szovjet népfrontos politika retorikáját idézte.

Ezek a világpolitikai fejlemények ugyancsak döntő módon befolyásolták az erdélyi magyar kommunisták életét is. A beállott hadiállapotnak, valamint Dimitrov utasításainak köszönhetően az ország ellenségeivé váltak, még akkor is, ha a ténylegesen nem tettek semmit az államrend ellen. Igaz azonban az is, hogy a magyar hadbalepésről és annak a kommunista mozgalomra vonatkozó következményeiről *beszéltek* a Kolozsvár környéki Hója erdőben található konspiratív lakáson tartott gyűlésen. A magyar nyomozószervek tudtak a Komintern

---

⁹⁰⁷ Heinrich August Winkler: *Németország története a modern korban II*, i. m. 81.

⁹⁰⁸ A Kassát, illetve a Kárpátaljáról Budapest irányába közlekedő gyorsvonatot ért támadással kapcsolatban a mai napig nem sikerült végérvényesen eldönteni, hogy azt valóban szovjet gépek követték volna el. Budapest hadüzenetében döntő szerepe mindenekelőtt a következetesen a németek melletti hadbalepést szorgalmazó Werth Henrik vezérkari főnöknek volt, aki meg volt győződve abban, hogy a németek végül győzni fognak. Ugyanakkor a június 22-i német támadást követően Bárdossy László egy olyan jellegű üzenetet is kapott a szovjet külügyi népbiztos, Molotov részéről, amelyik további megfontolását eredményezhette volna a döntésnek, ha azt Bárdossy a minisztertanáccsal vagy Horthy Miklóssal közli. Ennek értelmében a Szovjetunió június 24-én arról biztosította Magyarországot, hogy elismeri a második bécsi döntést, és hogy a Romániával szembeni további területi követéseket is jóindulattal kezeli. Lásd: Romsics Ignác. *Magyarország története a XX. században*, i. m. 252-253.

⁹⁰⁹ *Sztálin rádióbeszéde*. 1941. július 3. (Online: <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/sztalin/sztalin01.html> – Utolsó letöltés: 2018. 04.19.)

utasításairól, és arról is, hogy Észak-Erdélyben még a román idők idején kiépült kommunista mozgalmi hálózat működött.⁹¹⁰ A már korábban veszélyfaktorként kezelt kommunisták működését Magyarországon a Honvéd Vezérkari Főnökség 2. osztályának Defenzív Alosztálya (röviden: VKF 2. Def.) figyelte meg.⁹¹¹

A szervezet felgöngyölítésére Csíkszeredában nyílt alkalom, és ebben újra a Mayer, illetve a Ferenczi család játszott fontos szerepet. A magyar rendőrség csíkszeredai kapitánysága, éppen úgy, mint az újonnan Magyarországhoz csatolt erdélyi területeken máshol is,⁹¹² megfigyelés alatt tartotta azokat a személyeket, akiket ilyen vagy olyan okból gyanúsnak talált. Ezek között volt Mayer László korábban említett apja, Mayer János, valamint Bányai nagynénje, Matild is. Tudott volt, hogy Mayer Jánost Bányai 1933-as elbocsátása miatt nyugdíjazták, és az is, hogy fiúk, László hosszú éveket töltött börtönbüntetésben illegális tevékenysége miatt. A kommunista mozgalommal összefonódott sorsú családra így már a kezdetektől fogva kiemelt figyelem irányult.

Először a bizalmas megfigyelés eredményei nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Azt sikerült például megtudni, hogy a magánórák okán a családi házba látogató diákok „csoportosan és gyakran” jártak cukrászdába, és ehhez a pénzt állítólag Mayer János adta, aki „pedig köztudomású, hogy el van adósodva és anyagi gondokkal küzd.”⁹¹³ Ugyanakkor a városban terjedő pletykák fenntartották a hatóságok érdeklődését. Az a valószerűtlen hír is eljutott továbbá hozzájuk, hogy „ezek a diákok mindannyian meggyőződéses kommunisták és hogy titkos kommunista pártba vannak beszerelve.” A türelmük azonban végül meghozta a várt eredményt: 1940. június 29-én elfogtak egy Kolozsvárról utasításokat hozó, kapcsolattartó személyt, aki Mayerék házában szállt meg.⁹¹⁴

A személyleírása alapján igazoltatott nőben az 1914-ben, a Háromszék megyei Nagyborosnyón született cipőfelsőrész-készítő Szabó Juliannát azonosították. Szabó, akinek a neve a MADOSZ-szal kapcsolatos dokumentumokban is feltűnik, meglehetősen tapasztalatlan

---

⁹¹⁰ A magyar csendőrség abból is erre következtetett, hogy a bevonuláskor számos helyen röpiratokkal találkoztak. „A röpiratok szövegéből és aláírásából érezhető volt, hogy egész Erdély területét behálózó, széleskörű kommunista szervezkedés folyik” – írták ezzel kapcsolatban. Természetesen az is lehet, hogy véletlenszerűen akadtak a szálra, amelyiknek köszönhetően fel tudták göngyölíteni a hálózatot. *A m. kir. Csendőrség központi nyomozó parancsnoksága összefoglalása az 1941. évi erdélyi kommunista nyomozásról.* Budapest, 1941. szeptember 30. PTSZL. 875. f. 1. ő. e. f. 1-20.

⁹¹¹ Csatári Dániel: *Forgószélben. Magyar-román viszony 1940-1945*, i. m. 157-158.

⁹¹² Mint például Balogh Edgárt.

⁹¹³ *A m. kir. Rendőrség csíkszeredai kapitánysága jelentése.* 1941. július 7. HU-MNL-OL-K 149-1941-1-11500. f. 8-9.

⁹¹⁴ Uo.

káder volt, és nem volt felkészülve arra, ami az illegalitással járt.⁹¹⁵ A hatóságok ekkor még nem tudták, hogy személyében az Észak-Erdélyi Kommunista Tartományi Bizottság tagját, illetve annak a Maros területi egységének a vezetőjét kerítették kézre. Szabó éppen a szintén a MADOSZ-ból ismert Bács Domokossal találkozott, ezért őt is letartóztatták, és ugyan Szabónak és Bácsnak fogalma se lehetett erről, de az egykori madoszos Lukács Mártont is őrizetbe vették. Az elfogott személyeket Marosvásárhelyre szállították, két nap múlva pedig a Mayer házaspárt is.⁹¹⁶

Az így kézre került egykori madoszosok, akik ekkor már a KMP észak-erdélyi tartományi titkársághoz tartozó illegalistákként működtek, Ugrai Gábor csendőrszázadossal, a rendőrség marosvásárhelyi nyomozó alosztályának a vezetőjével, valamint a frissen a budapesti nyomozó alosztálytól a Maros parti városba kihelyezett Sallós Ferencsel találták szemben magukat, akikhez később csatlakozott Pálinkás József csendőrhadnagy.⁹¹⁷ A rendszeresen alkalmazott „testi kényszerítő eszközök” ellenére a foglyok eleinte nem vallottak. Szabó Julianna azonban valamikor július 3. körül „isteni sugallatot” vélt érzékelni, amely arra készítette, hogy valljon be mindent. Önként jelentkezett azzal, hogy szeretné papírra vetni mindazt, amit a kommunista mozgalomról tudott. Ebben a mintegy negyven oldalas részletes vallomásban összegezte saját megfigyeléseit, és a mások, főleg Kohn elmondása alapján az észak-erdélyi kommunista hálózatról ismert részleteket.⁹¹⁸

A szegény családból származó református munkáslány, akinek a családjától független szocializációja nagyjából a madoszos, illetve a kommunista mozgalomban zajlott, valamint a világértelmezése ennek hatását tükrözte, mélyreható változáson ment át: a tortúra, valamint a kilátástalanság miatt összeomlott. „Én azért tettem vallomást, s nem tarthattam be ezt az utasítást,⁹¹⁹ mert már nem tartottam magam kommunista pártagnak. A vallomást belső ösztönnek engedve tettem meg, egyik percről a másikra elvesztettem a lelki ellenállóképességemet, és nem tudtam ellenállni a nyomozó közegek kérdéseinek” – mondta

---

⁹¹⁵ A pár nappal korábban Gyimesközéplekről gyűlésre Csíkszeredába utazó Tankó Imre Vajda, látva a gyűlés megszervezésekor elkövetett „konspirációs hibákat”, azon nyomban hazament. Mindezek ellenére Szabó vallomását követően őt is előállították, és a vallatási procedúra után Kistarcsára internálták. Tankó Imre Vajda 1944 októberében került csak haza Magyarországról. *Távirat Tankó Imre internálásának felülvizsgálása ügyében*. Budapest, 1942. július 9. ANR ANIC. Col. 96. D6416. f. 518.

⁹¹⁶ *A M. kir. Rendőrség csíkszeredai kapitánysága jelentése*. 1941. július 7. HU-MNL-OL-K 149-1941-1-11500. f. 8-9.

⁹¹⁷ Csatári Dániel: *Forgószélben. Magyar-román viszony 1940-1945*, i. m. 160-162.

⁹¹⁸ *Szilágyi Alice nyilatkozata*. Bukarest, 1946. március 17. ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 73.

⁹¹⁹ Megj.: minden bizonnyal a konspirációs utasításokról beszélt.

két évvel később erről a pillanatról.⁹²⁰ Ezt követően Kolozsvárra szállították, ahol folytatta együttműködését, és még azoknak a konspiratív lakásoknak a címét is megadta, ahol csak megfordult, de semmit nem tudott a háztulajdonosról. Az így azonosítottak ellen körözést indítottak, a belügyminiszter pedig nyílt nyomozást indított az észak-erdélyi kommunista szervezet teljes felgöngyölítésére. Ennek a központja Kolozsvár lett, ahol a helyi alosztályparancsnok tisztségét Fekete Pál töltötte be. A vattatásra táborokat vettek igénybe a város melletti Szamosfalván, valamint a Marosvásárhely melletti Ákosfalván.⁹²¹

Szabó Julianna vallomása és szembesítései révén értékes információkhoz jutottak, és ezzel feltérképezhetővé vált az egész észak-erdélyi kommunista szervezet. Annak ellenére azonban, hogy az észak-erdélyi kommunista szervezet nagyobbik része dekonspirálódott, azt sem a kíméletlenül alkalmazott verésekkel, sem a Szabó vallomása után megtörtétekkel nem sikerült bebizonyítani, hogy tényleg parancsot kaptak volna a kommunisták a már ismertett Dimitrov-i rendelkezések (szabotázsakció, partizánhadsereg, katonák átállítása a szovjetekhez) végrehajtására. Ezek az utasítások azonban köztudottan többé-kevésbé a Szovjetunió fennállása óta érvényben voltak arra az esetre, ha valamelyik állam hadba lép „a szocializmus hazája” ellen.

Az észak-erdélyi kommunisták ügyét ugyanakkor nem csak biztonságpolitikai, hanem a propaganda szempontjából is fontosnak értékelhették. Biztonságpolitikai szempontból a fellépés logikus óvintézkedésnek tűnhetett: a Szovjetunió elleni támadás után a Moszkvához hű személyek internálásával azt szerették volna elkerülni, hogy valamelyik frakció előbb-utóbb szabotázsakciókba kezdjen, vagy esetleg partizáncsoportot hozzon létre. Propaganda szempontjából pedig az számíthatott fontosnak, hogy a kassai bombázás jelentette külpolitikai fenyegetettség mellett belpolitikai összeesküvés bizonyításával támasszák alá a szovjetek elleni támadás létjogosultságát. Ugyancsak biztonságpolitikai szempontból lehetett fontos a román nemzeti-forradalmi szervezettel kapcsolatos szál, amelyet úgy is lehetett értelmezni, mint igyekezetet a román kisebbség fellázítására, és ezáltal a közrend megbontására. A másik

---

⁹²⁰ Csatári Dániel: *Forgószélben. Magyar-román viszony 1940-1945*, i. m. 164.

⁹²¹ A nyomozás vezetésére Német Ferenc csendőralezrendes, a VKF 2. osztályának egyik helyettes vezetője, valamint Árbocz János és Kudar János csendőrezredek kaptak megbízatást. A csapat élére Juhász István csendőralhadnagyot nevezték ki, s az még Horváth Sándor alhadnagyból, Papp Lajos, J. Kiss János, Szabó Miklós, Gerendely Pál főtörzsőrmesterekből, valamint Juhász Antal, Bányai Pál, Csizmadia József, Koncz Elek, Lovász Ferenc, Pozsgai János, Zádor Antal és Bencze Sándor csendőrnnyomozókból állt. A Rendőrség Budapesti Kapitanysága részéről Wayand Tibort, a politikai osztály egyik csoportvezetőjét, továbbá K. Horváth Sándor, Temesi Béla, Babai Jenő és Cselényi Antal detektíveket küldték ki, amellyel, hogy a helyi rendőrfőkapitanyságok is azt az utasítást kapták, hogy szükség szerint támogassák a nyomozást. Uo. i. m. 170-172.

oldalán ebben az esetben az állam jogosan gyanúsíthatta a kommunistákat azzal, hogy összejátszanak az ellenséggel. Az őrizetbe vettek azzal érveltek, hogy a mozgalom békés jellegű és törvényes módon törekedett a Szovjetunió és Magyarország közötti béke helyreállítására. A német támadás kezdeti időszakában azonban talán még kilátástalanabb volt kommunistának lenni, mint azt megelőzően. Sorra jöttek a haditudósítások a németek győzelmeiről és gyors előrehaladásáról, valamint a szovjet védelmi vonalak összeomlásáról, amelyeket a kihallgatók mindig gondosan közöltek a külvilágtól elszigetelt kommunistákkal.⁹²²

Más okok mellett így sikerült megtörni vagy részleges beismerő vallomást szerezni számos kommunistától Szabó után, mint például a nagyváradi Boska Jánostól és Barbáth Józseftől, valamint a gyergyószentmiklósi Molnár Elekes Jánostól. Ez utóbbiról joggal feltételezhetjük, hogy ha elvben gondolt is arra, ami a mozgalomban való részvétellel járhat, ténylegesen nem volt felkészülve a kihallgatásra. Már az is erre utal, ahogyan a magyar-szovjet hadiállapot beállta után viselkedett. Elekes részt vett azon a találkozón, amelyet Kohn Szabó Juliannával június 7-én tartott. Kohn ugyan később azt állította, hogy ekkor nem beszélt semmiféle háborús rendelkezésről, mégis érdekes, hogy a június 27-i hadba lépést követően, július 5-én Elekes gyűlést hívott össze Gyergyószentmiklósról. Az összejövetelen résztvevő palotailvai Finna Jenővel és a gyergyóhodosi Szakács Jánossal Molnár Elekes az ilyen esetekre általánosan vonatkozó Komintern-rendeleteket közölte. Ezután tájékozódás céljából Szászrégenbe utazott, azonban már az úton arra lett figyelmes, hogy követik, így felült a Sepsiszentgyörgyre tartó vonatra. Itt Magyar Antal párttag adott neki ötszáz pengőt, és azt tanácsolta, hogy azonnal menjen át a határon Romániába. Molnár Elekest másnap reggel három órakor tartóztatták le Sepsiszentgyörgyön, majd Maroshévízre szállították. Július 12-ig kellett várni, míg Molnár Elekes vallomása nyomán Szakács Jánost is bevitték, akit már kész tények elé állíthattak, ugyanis ekkorra Molnár Elekes is minden általa ismert részletet közölt a kihallgatóival. Ezután Ganz Hermannal és Vargancsik Lajossal együtt Ákosfalvára szállították őket.⁹²³ Azonban nem mindenki adta be a derekát ilyen könnyen. A marosvásárhelyi Soós József például háromheti verés után inkább öngyilkosságot kísérelt

---

⁹²² Kohn Hillel levele az RKP Kolozs Megyei Ellenőrző Bizottságához. Kolozsvár, 1953. szeptember 3. ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 14-16.

⁹²³ Uo.

meg, mint hogy beárulja társait. A vénai felvágását azonban kellő időben észrevették, kórházba szállították, majd állapotának a javulását követően tovább folytatódott a vallatása.⁹²⁴

Hasonló módon ellenállt Kohn és Rácز is a tortúrának, és annak ellenére, hogy „kihallgatásuk” Szamosfalván tizenegy hétig tartott, csak annyit ismertek el, amennyit megengedhetőnek tartottak: hogy ők valóban az Észak-Erdélyi Tartományi Titkárság vezetői, s hogy valóban megtörtént Rácз moszkvai útja. Azt azonban nem voltak hajlandók bevallani, hogy onnan Rácз utasításokat hozott háború esetére, vagy hogy ezeket Kohn továbbította volna a székelyföldieknek.⁹²⁵ 1941. július elején egymás után vitték be, akinek köze lehetett a kommunista mozgalomhoz. A konspiratív szabályok alapján logikus lett volna, ha lehetőség szerint mindenki illegalitásba vonul. Még sem ez történt, és ez talán azzal magyarázható, hogy hiába mutatta az észak-erdélyi kommunista szervezet egy nagyon kiterjedt hálózat képét ebben az időszakban, működése nagyobbik részében „alvó hálózatként” működött. Ez azt jelentette, hogy míg az igazán aktív párttagok rendszeresen gyűléseztek, vagy illegális kiadványaikat szerkesztették, addig a „tagok” és „szimpatizánsok” nagyobbik része csak akkor vett részt a tevékenységben, ha erre feltétlenül szükség volt. A konspirációs szabályokon kívül ez azzal magyarázható, hogy ezek az emberek koránt sem voltak „hivatásos forradalmárok”: legtöbbször egyszerű földművesként, munkásként, polgárként vagy vállalkozóként élték életüket.⁹²⁶ Különösen demoralizáló lehetett ugyanakkor az is, hogy a kihallgatók a kommunisták hozzátartozóit, mások mellett Kohn éppen érettségizett, a mozgalomhoz semmiféleképpen nem kötődő lányát is bevitték vallatni.⁹²⁷ Ezzel szemben azok, akik időben „illegalitásba vonultak” (ez a hivatásos forradalmárookra volt jellemző), mint például Szirmai István,⁹²⁸ Józsa Béla vagy Jakab Sándor, nem buktak le. Ugyanígy érintetlen maradhatott a Szabó tudta nélkül működő, Kohn által vezetett „agitációs-propaganda és dokumentációs bizottság” és annak tagjai: Gáll Ernő, Max Müller és ifjabb Teofil Vescan.⁹²⁹ Érdekes még Fazekas József lebukása, akinek a lánytestvére árulta el

---

⁹²⁴ *Soós József nyilatkozata*. Marosvásárhely, 1946. március 30. ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 80.

⁹²⁵ *Rácз Gyula nyilatkozata*. Budapest, 1948. március 31. ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 81.

⁹²⁶ A lebukott támogatók közül kiemelkedő és rendszeres összegekkel a gyergyószentmiklósi Horváth Miklós ládagyáros és Léb Albert, a kolozsvári tejfeldolgozással foglalkozó üzem tulajdonosa járult hozzá a mozgalom működéséhez. *Az 1941. évi észak-erdélyi kommunista per összefoglalása*. ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 63.

⁹²⁷ A Kohn anyja, Kohn Zsigmondné Hirsch Regina által nevelt Kohn Juditról van szó. Demeter János. *Századunk sodrában*, i. m. 269.

⁹²⁸ Szirmai István Budapestre menekült, és csak 1943-ban bukkott le. *Szirmai István nyilatkozata*. Budapest, 1948. március 21. ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 89.

⁹²⁹ *Gáll Ernő, Max Müller és Teofil Vescan nyilatkozata*. Kolozsvár, 1946. április 3. ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 72.

hollétét, mégpedig a későbbi vallomások szerint „már az első verést követően”.⁹³⁰ Kohnnak volt lelki ereje a Szabóval való szembesítése után még arra is, hogy üzenetet küldjön ki a szamosfalvi táborból, miszerint mindenki, aki teheti, vonuljon illegalitásba. Kohnnal szemben később ennek ellenére pártvizsgálatot folytattak le amiatt, hogy egyáltalán nyilatkozatot adott, elismerve bizonyos részleteket.⁹³¹ Furcsa azonban, hogy ugyanekkor nem állították elő a köztudottan kommunista kötődésű Balogh Edgárt vagy Demeter Jánost. Egyfelől lehetséges, hogy azok, akiket előállítottak, már nem tekintették őket kommunistának, de annál valószínűbb, hogy budapesti kapcsolataik miatt sem Baloghot, sem Demetert nem lehetett volna széleskörű felháborodás nélkül börtönbe vetni. Baloghról tudjuk, hogy megfigyelés alatt tartották, de semmi olyant jellegű tevékenységéről nem sikerült tudomást szerezniük, amelyik egy ellene indítandó eljárásra alapot adott volna.⁹³²

A nyomozást követően perre csak 1942-ben, Vácon került sor, amikor a katonai bíróság nem halálbüntetést szabott ki a fővádlottra, Kohnra, hanem „csak” életfogytiglanra szóló börtönbüntetést. Molnár Elekes János utolsó pillanatban visszavonta terhelő nyilatkozatát, ezért mintegy büntetésként őt is életfogytiglanra szóló börtönbüntetésre ítélték.⁹³³ Ezt a szatmári, a marosvásárhelyi, és a kolozsvári tömegper követte. Az utóbbi esetében a vádlottak védelmét Demeter János szervezte meg.⁹³⁴

A vádlottak között volt Mayer László is, aki édesanyjával együtt ült a vádlottak padján. Annak ellenére, hogy a párt korábban kizárta, és emiatt egy ideje nem végzett semmilyen párttevékenységet, újra veszélybe került a szabadsága. Demeter János visszaemlékezése szerint Mayer ezúttal nem kockáztatta a börtönt: kihasználva, hogy ismerte a bíróság ötös

---

⁹³⁰ *Fazekas József nyilatkozata*. Debrecen. 1946. április 11. ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 98.

⁹³¹ Mások mellett Fazekas József állt ezen az állásponton. *Fazekas József nyilatkozata*. Debrecen. 1946. április 11. ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 98.

⁹³² *Kessler Balogh Edgár magatartása*, 1943. július 2. HU-MNL-OL-K 149-1943-1-11316. f. 28.

⁹³³ Ami Kohnt, Fazekast és Rácot illeti, őket a Margit körüti börtönbe vitték 1941. szeptember 23-án, majd innen a váci börtönbe, ahol 1941 decemberének végétől egészen 1944 júniusáig volt bezárva. A per szempontjából kevésbé fontos letartóztatottak nagyobbik részét büntetőszázadokban küldték ki a frontra 1942 novembere után. 1944 márciusa, a német megszállás és a zsidók szisztematikus összegyűjtésének, valamint a deportálásának a megkezdése miatt a zsidó származású foglyokat is Budapestre szállították. 1944. október 24-én a magyar hatóságok Komáromra vitték őket. Innen már a németek szállították őket Dachaubá, mintegy ezerkétszáz személyt, többségében férfi politikai foglyokat. Az erdélyi kommunisták többségét december 6-án szállították át a Buchenwald-i koncentrációs táborba, ahol többek között Gáll Ernővel találkozott. Kohn túlélte az itteni időszakot is, és az egész időszak alatt komoly szervező tevékenységet folytatott, valamint a későbbi vallomások egybehangzó állítása szerint tartotta a lelket a többi fogolyban. 1945. április 11-én szabadították fel az amerikai katonák, s az év májusában ért haza Erdélybe, miután Rákosi Mátyásnak és azt követően Petru Grozának is beszámolt a fogvatartottak helyzetéről, és kérte a mihamarabbi hazatérésük lehetővé tételét. *Kohn Hillel beszámolója tevékenységéről a magyar börtönökben és a német koncentrációs táborokban*. ANR ANIC. Col. 96. D6533. f. 105-108.

⁹³⁴ Demeter János: *Századunk sodrában*, i. m. 275-284

tanácsának egyik póttagját, akivel korábban együtt sportolt, tanácsot kért tőle. Ennek megfelelően orvosi bizonyítvánnyal elérte, hogy halasszák el az ügyét, amit később enyhébb ítélet kirovása követett. Hogy ez vajon jelentette-e azzal is járt-e, hogy együttműködött a hatóságokkal, nem lehet tudni, de mégis, feltételezhető, hogy igen, hiszen mások esetében nem volt ennyire elnéző a bíróság.⁹³⁵ Ugyanakkor ez magyarázná, hogy az 1945 után kanonizált MADOSZ-történetből „kifelejtették” a MADOSZ alapító főtitkárt.

A MADOSZ első főtitkárához a sors továbbra sem volt kegyes. Demeter János visszaemlékezése szerint 1944 tavaszán SAS-behívót kapott, és elesett az orosz fronton. Demeter azt írta, Mayer át akart állni a szovjetekhez, és az akció során hátulról lőtték le. A május 10-én bekövetkezett halála előtt a korábban a családjával megbeszélteknek megfelelően a május 6-án küldött levelezőlapon a nevében két vonallal áthúzta az y-t, így jelezve, hogy megpróbálkozik a fegyverfordítással.⁹³⁶ Nem tudhatjuk, hogy ebben mennyi az igazság, és milyen mértékben van szó utólagos rehabilitációs igyekezetéről. Demeter személyesen ismerte Mayert, sőt a diákéveik idején barátok, egymás harcostársai és elvbarátai voltak. Ugyanakkor a madoszosok közül talán Mayer László áldozott a legtöbbet az ügyükért, hiszen fiatalsága jelentős részét rácsok mögött töltötte a kommunista mozgalomban vállalt szerepe miatt. Demeter verzióját gyengíti Mayer hadi eredetű halálát bizonyító értesítése. Ezek szerint Mayert ekkor Dr. Ferencz László ügyvédjelöltként ismerték, és nem munkaszolgálatos volt, hanem tartalékos tizedes. A MADOSZ alapítója és első titkára 1944. május 12-én esett el a galíciai Ivano-Frankivszk térségében, Oslava Czarne falu területén, és egy nappal később temették el. A halál okának tüdőlövésből eredő elvérzést jelölték meg. Feleségét 1944. augusztus 10-én értesítették a halálesetről.⁹³⁷

Az észak-erdélyi kommunista pert követően a tagok nagyobbik része eltűnt a közéletből: börtönök mélyén senyvedett, büntetőszázadban a frontra került, vagy zsidó származása miatt koncentrációs táborba került. Aki maradhatott, annak még jobban vissza kellett vonulnia, mint azelőtt. A Kominternt Sztálin formálisan 1943 májusában oszlatta fel. Jelenlegi ismereteink erre azért került sor, mert a nemzetközi szervezet további működése, valamint korábbi világforradalmi törekvései árnyéka zavarta volna az Amerikai Egyesült

---

⁹³⁵ Uo. 283.

⁹³⁶ Uo. i. m. 309.

⁹³⁷ Az információ a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadisír nyilvántartó adatbázisából (<http://www.hadisir.hu/hadisir-nyilvantarto>) származik. Köszönettel tartozom Kovács Szabolcs, az egri Eszterházy Károly Egyetem doktoranduszának, hogy felhívta a figyelmemet a dokumentumra és az értelmezésében is segített.

Államokkal és Nagy-Britanniával létrejött létfontosságú szövetséget.⁹³⁸ Ekkorra Magyarországon a szervezetnek már alig volt jelentősége, hiszen kevesen voltak még szabadlábbon vagy életben azok közül, akikkel rendelkezhetett volna. Az időszakban nem csak az illegalisták korábban is meglehetősen csekély befolyása lett kisebb, hanem a hagyományosan a szervezett munkásságra támaszkodó szociáldemokratáké is. Erdélyben az Erdélyi Párt, illetve a befolyása alatt működő, és az állam által hathatósan támogatott Nemzeti Munkaközpontok egyre nagyobb társadalmi erőt tudhattak maguk mögött, míg azok száma fogyni látszott, akik megmaradtak a régi munkásmozgalmi hagyomány mellett.⁹³⁹ Azok az illegálisba vonultak (például Józsa Béla, Nonn György és Szirmai István), akik ekkor még nem buktak le, valamint azok az értelmiségiek, akik visszahúzódva éltek (például Balogh Edgár) azt követően, hogy egyre többen kezdték látni, hogy a világháború német győzelemmel való befejezése esélyei rohamosan csökkennek, kezdetben bátortalanul, majd egyre hangosabban kezdték követelni a háborúból való kilépést, illetve különbéke megkötését a Szovjetunióval.

Magyarországon már 1942-től megindult az ebbe az irányba tapogatózó szervezkedés. Tildy Zoltán, a Kisgazdapárt vezetője,⁹⁴⁰ valamint Bajcsy-Zsilinszky Endre, két kiemelkedő antifasiszta politikus, akik a németek oldalán folytatott háború befejezését követelték, 1943-ban nyújtották be az ezt megfogalmazó memorandumukat az óvatos angol-orientációt képviselő Kállay Miklós miniszterelnöknek. Az év júliusában a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazdapárt szövetségre lépett, hogy összehangolják a háború befejezésére, valamint különbéke megkötésére irányuló politikájukat. Eközben egyes konzervatív és konzervatív-liberális körökben is megfogalmazódott ez az igény, habár a szociáldemokratákétól vagy a kisgazdákétól lényegesen eltértek a háború utáni Magyarországra vonatkozó elképzelések. Ugyancsak a háború utáni Magyarország foglalkoztatta a Balatonszárszón összegyűlt népieket, akik közül sokan egy „harmadik út” megfogalmazására tettek kísérletet az angolszász kapitalizmus és a szovjet szocializmus között. Mások ugyanitt Erdei Ferenc vezetésével a radikális baloldali alternatíva mellett tették le a voksukat.⁹⁴¹ Ez utóbbiak csoportját erősítette Balogh Edgár, aki csak levelet küldött az eseményre, valamint Nagy

---

⁹³⁸ Kenéz Péter: *A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig*, i. m. 214.

⁹³⁹ Csatári Dániel: *Forgószélben. Magyar-román viszony 1940-1945*, i. m. 188.

⁹⁴⁰ 1943-ban Demeter János felvette a kapcsolatot Tildy Zoltánnal és Nagy Ferencel, valamint Bajcsy-Zsilinszky Endrével, hogy megszervezzék a Kisgazdapárt észak-erdélyi tagozatát. Demeter János. *Századunk sodrában*, i. m. 300-301.

⁹⁴¹ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*, i. m. 260.

István is, aki a magyar bevonulást követően bizonyos mértékben eltávolodott az erdélyi baloldali radikálisoktól, és Budapesten vált a kulturális élet egyik kiemelkedő szereplőjévé.⁹⁴²

Azok az erdélyi magyar baloldali értelmiségiek, akik nem kompromittálódtak az észak-erdélyi kommunisták elleni perben, folyattatták közéleti szereplésüket. Legtöbb írásuk Móricz *Kelet Népeben*, a szociáldemokrata *Népszavában*, valamint a többek között Bajcsy-Zsilinszky Endre közreműködésével kiadott *Szabad Szóban*, és az Ilyés Gyula szerkesztésével megjelenő *Magyar Csillagban* jelent meg. A politizálásból a román impérium idején betöltött szerepükhöz viszonyítva lényegesen visszaszorult erdélyi baloldali értelmiségiek – mások mellett Szentimrei Jenőről, Asztalos Istvánról, Tamási Áronról, Jordáky Lajosról, Balogh Edgárról, Nagy Istvánról, Karácsony Benőről, Molter Károlyról és Kovács Györgyről van szó – szépirodalmi témákkal foglalkoztak, adott esetben felemelték a hangjukat a románok elleni diszkriminációval szemben, és néha szociális kérdéseket feszegettek.⁹⁴³ A *48-as Erdély* című kiadvánnyal a negyvennyolcas hagyományokat és az ehhez az eseményhez kapcsolódó gondolatkört idézték fel. Az 1943. március 15-e alkalmából megjelent kötet jól illeszkedett a korábban a madoszosok által szerkesztett füzetek sorába, azonban azokkal szemben inkább az emlékezés igénye dominálta, mint a politizálás. Lényegesen nagyobb hangsúlyt kapott benne az irodalom és az ismeretterjesztő történetírás.⁹⁴⁴

A Komintern 1943. májusi felszámolása, valamint a KMP formális feloszlata után az erdélyi baloldali szervezkedések a Békepárt létrehozásával indultak újra. Ez év augusztusában öttagú tartományi titkárság alakult Észak-Erdélyben. A működését a bujkáló Józsa Béla koordinálta, akinek Budapestről hozott háziyomdáján röpiratokat szerkesztettek, amelyekben a háborúból való kilépést szorgalmazták.⁹⁴⁵ Ezek a kiadványok a nemzeti erők összefogását szorgalmazták Hitler ellen, bizonyos mértékben a harmincas évek népfrontos politikáját idézve. Az internacionalista és népfrontos hagyományok jegyében a nemzetiségeket, jelen esetben a Magyarországhoz került erdélyi románokat is igyekeztek bevonni a szervezkedésbe.

---

⁹⁴² Többek között Méliusz utal erre: „N.I.-ről az a hír, hogy szembe került a párttal. Pestre költözött, csupán az irodalomnak él. Könyvei sorozatosan megjelennek. A bírálókat a legelső magyar írók soraiban tartja számon” – írja róla Méliusz a háborús naplójában. *Méliusz József háborús naplója*. PIM. MJH. V.5583/42/2. f. 212.

⁹⁴³ Csatári Dániel: *Forgószélben. Magyar-román viszony 1940-1945*, i. m. 190.

⁹⁴⁴ A kötetbe Gaál Gábor, Entz Géza, Kovács György, Jordáky Lajos, R. Berde Mária, Janovics Jenő, Szentimrei Jenő, Kovács Katona Jenő, Jékely Zoltán, Zolnay Béla, Szenczei László, Balogh Edgár, Felvinczi Takács Zoltán, Ligeti Ernő, Sándor József, Orosz Endre, Reményik Sándor és Nagy István írt. *48-as Erdély. Zsebkönyv Spectator előszavával*. Kolozsvár, 1943, Idősb Jordáky Lajos betűivel.

⁹⁴⁵ Uo. 288.

Ennek köszönhetően ifjabb Teofil Vescannal az élen a románok között is megindult a szervezkedés.

A Békepárt összességében szerény kibontakozásának októberben szakadt vége, amikor újabb nyomozás indult a kommunista-gyanús személyek ellen, és a még szabadlábbon maradt kommunisták is rácsok mögé kerültek. A vattatásra ugyanúgy a Kolozsvár melletti szamosfalvi tábort használták, mint az 1941-es nyomozás esetén. Jordáky Lajost október 24-én tartóztatták le, de a Szociáldemokrata Párt tiltakozására, valamint Kéthly Anna és Marosán György közbenjárására szabadon engedték novemberben. A már hosszú ideje bujkáló Józsa Bélát november 14-én fogták el Kolozsváron, és vitték Szamosfalvára. Józsa Béla november 22-ig bírta a veréseket, azt követően éhségstrájkjal tiltakozott a vele szemben alkalmazott bánásmód miatt. Végül gyanús körülmények között meghalt. A hatóságok hivatalosan a halála okaként tüdőgyulladását jelölték meg, valamint azt, hogy szervezetét legyengített az éhségstrájk. A vele bezártak ezzel szemben azt állították, hogy a verések, és az éhségstrájk miatti elgyengülés mellett a kényszeretetések a légcsővén keresztül a tüdőjébe juttatott leves okozta tüdőgyulladás oltotta ki az életét.⁹⁴⁶ A két verzió nem zárja ki egymást, Józsaát ugyanis erőszakkal próbálták meg etetni, és egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy a procedúra során ételdarabkák kerültek a tüdőjébe – ez pedig okozhatta a halálos kimenetelű tüdőgyulladást. Az éhezésben, valamint a verések miatt meggyengült test már feltehetőleg nem volt elég erős ahhoz, hogy képes legyen a felépülésre. Józsa Béla halálát később a kommunisták arra használták fel, hogy felépítsék az antifasiszta ellenállás hőse és mártírja kultuszát. A Békepárt észak-erdélyi szervezete mindazonáltal agiliss és kitartó vezetőjét volt kénytelen nélkülözni, a nyomában támadt űr betöltésére Jakab Sándor vállalkozott.

VIII. 2. A dél-erdélyiek

Az észak-erdélyiekkel szemben a második bécsi döntést a Romániánál maradt magyarlakta területeken értelemszerűen korántsem élték meg falszabadító élményként. Éppen ellenkezőleg, veszélybe sodródni látszott mindaz, amit a már a tartomány északi részéhez viszonyítva korábban is szerényebb jelenléttel bíró ottani magyarság birtokolt. A mintegy kétszázezer Dél-Erdélyt elhagyó magyart nagyjából százezer átköltöző észak-erdélyi román váltotta, akik közül sokon ellenséget láttak a magyarokban. A Romániában maradt közel

---

⁹⁴⁶ Uo. 321-327.

félmilliónyi magyar a külföldre menekülő király tekintélyuralmi rendszere után Antonescu szigorú diktatúrájában volt kénytelen folytatni életét. Antonescu uralma első időszakában a legionáriusokkal együtt kormányzott, egészen az 1941 januárjában lezajlott vasgárdista felkelésig, amikor a *Conducător* Hitler beleegyezésével leszámolt a belső kihívóival.

A romániai magyar politikai érdekvédelem megszervezése a Magyar Népközösségre hárult, amely élére Budapestről Gyárfás Elemért nevezték ki. A szervezet tevékenységére azonban súlyosan rányomta bélyegét, hogy annak ellenére, hogy a román állam elismerte a Népközösséget a romániai magyarság képviselőjének, a szervezetet nem engedték beleszólni az országos és helyi politikai ügyekbe. Ezt a helyzetet csak súlyosbították azok a körülmények, amelyek a MADOSZ elé is áthághatatlan akadályokat gördítettek: a gyülekezési tilalom, az utazási korlátozások (a húsz kilométeres határ menti zónákban még a falvak közt sem lehetett csendőrségi engedély nélkül közlekedni), a levél- és a sajtócenzúra. A szervezet formálisan 1940. november 4-én alakult újjá Nagyenyeden. Vezetésében Gyárfás mellett Szász Pál, gróf Bethlen Bálint és Jakabffy Elemér vállalt még szerepet. A Népközösség tovább folytatta társadalomszervező, szociális és gazdasági tevékenységét, és a keretei között működött tovább a Szász Pál vezette Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet (EMGE) is. A Dél-Erdélyben nyomtatott magyar lapok nagyobbik részét betiltották, köztük a *Brassói Lapokat* is Temesváron, azonban a Franyó Zoltán szerkesztésében kiadott *6 Órai Újság* és az 1941 márciusától a Népközösség lapjaként megjelentetett *Déli Hírlap* kijöhetett a nyomdából. Kacsó Sándor a betiltott *Brassói Lapok* után a nagyenyedi *Erdélyi Gazdánál* folytatta főszerkesztői tevékenységét.⁹⁴⁷

Az 1940-es év a romániai kommunistákat változatlanul nehéz helyzetben találta. A szervezetet vezető nélkül érte a második bécsi döntés, hiszen a párttitkár, Fóris István még Moszkvában tartózkodott. Emellett a KRP személyi állománya is nagyon megcsappant azt követően, hogy a Bukarest melletti legszámosabb párttagsággal rendelkező tartományi szervezete a Szovjetunióhoz, illetve Magyarországhoz és Bulgáriához kerültek. Ráadásul a párttagok közül meglehetősen sokan szöktek át a román-szovjet határon a „szocializmus hazájába”. Az év őszén előre nem látható szerencsétlenség tetőzte az összetorlódott problémákat: november 10-én Vrancea térségét rendkívül erős (a Richter skálán 7,4-es fokozatú) földrengés rázta meg. Az akkoriban kifejezetten modernnek számító bukaresti

---

⁹⁴⁷ L. Balogh Béni: A dél-erdélyi magyar kisebbség helyzete 1940-1944 között. In: *Korrajz 2003. A XX. Század Intézet Évkönyve*. Válogatta: Földesi Margit. H.n., 2004, XX. Század Intézet, 39-53.

Carlton hotelt is összedöntő földrengés következtében a Prahova megyei doftanai börtön épületét is komolyan sújtotta. Mint már korábban említettem, itt tartották fogva a romániai kommunisták egyik részét. Ekkor halt meg az egykor a háború előtti népfrontos korszakban a MADOSZ-szal is tárgyalásokat folytató vasutas Ilie Pintilie, de számos más erdélyi kommunista, köztük a kolozsvári Herbák János is.⁹⁴⁸ Ebben a börtönben raboskodott és sérült meg Gheorghe Gheorghiu-Dej, akit még az 1933-as grivicai tüntetések idején zártak be, és bent a letartóztatott romániai kommunisták csoportja vezetőjévé vált. Fóris István csak 1941 elején érkezett meg az országba, és vette át a párt tényleges irányítását.⁹⁴⁹

Emellett az Antonescuval szövetségben hatalomra került legionáriusok nem csak a korábbi királyi diktatúra embereit üldözték, hanem a kommunistákat is.⁹⁵⁰ Aradon egy több ízben is legális vonalon, MADOSZ-aktivistaként tevékenykedő magyar munkásnő, Ocskó Teréz is a vérengzések áldozatául esett.⁹⁵¹ A temesvári Standard harisnyagyárban dolgozó fiatal lány 1940 októberében bukott le egy aradi konspiratív lakásban, Csibi Ilona és Ágnes, két testvér társaságában. Corneliu Preda aradi legionárius rendőrkesztor,⁹⁵² illetve segédei, Nicolae Rădășan és Ioan Țărău legionáriusok kezdték vallasni a három lányt, hogy feltérképezhessék az aradi kommunista hálózatot. A vallasás során a mindössze huszonhárom éves Ocskót meggyilkolták. A fiatal lány halála után el akarták tüntetni a nyomokat, ezért elföldelték Preda lakásának hátsó udvarában. Később meggondolták magukat, egy zsákba helyezték a holttestet, majd ezt követően egy súlyt kötöttek rá, hogy biztosan elsüllyedjen, és a Marosba dobták.⁹⁵³ Ocskó Teréz temesvári madoszos és illegalitásban lévő kommunista is az 1945 utáni munkásmozgalmi panteon egyik alakjává vált.

Mint említettem, az olténiai Caracalba internált kommunisták többségét a bécsi döntés után hazaengedték, így jutott többek között Mayer László és Kohn Hillel is Kolozsvárra.

---

⁹⁴⁸ Ugyanekkor megsérült és a rabkórházba szállították a magyarok közül Magyarosi Sándor, Koltz Ernő, Nagy István, Csezler Márton, Sajó János, Csergő János, Bernád András és Ady László. A 254/biz.1940 számú jelentés. 1940. december 21. HU-MNL-OL-K 149-1941-2-6472. f. 4.

⁹⁴⁹ Cristina Diač: *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neterminat*, i. m. 144-151.

⁹⁵⁰ Árnjalja a kérdést, hogy a legionáriusok, akik országos vérengzés során álltak bosszút korábbi üldöztetésekért, sok esetben megkímélték a kommunistákat. A legendák szerint ez történt a Zsiláván raboskodó fiatal Nicolae Ceaușescuval is. Cristina Diač: *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neterminat*, i. m. 145-146.

⁹⁵¹ Ocskó Teréz 1917-ben született a bánági Drașșinán (Temesfalva), parasztcsaládban, és már 1933-tól kapcsolatban állt a kommunistákkal.

⁹⁵² A nemzeti-legionárius rendszerben 1940 szeptemberétől a központi szervek felügyelte rendőrség mellett „legionárius rendőrség” is működött, amelyet a mozgalom vezetője, Horia Sima a német SA mintájára szervezett meg. Az 1940. november 26-27-i zsilávai vérengzés után Antonescu ugyan hivatalosan felszámolta a szervezetet, ám a gyakorlatban ez csak azt jelentette, hogy az állomány átkerült a rendőrség kötelékébe.

⁹⁵³ Glück Jenő: *Ocskó Teréz (1917-1940)*. Bukarest, 1978, Politikai Kiadó.

Azonban nem volt mindenki ilyen szerencsés: Kurkó Gyárfást, a MADOSZ 1937 elején megválasztott elnökét a román hatóságok 1940. november 7-én áttették Tordánál a határon, és habár eredetileg csíkszentdomokosi illetőségű volt, a magyar hatóságok nem fogadták be. Így végül kénytelen volt visszamenni Brassóba.⁹⁵⁴ Másoknak, mint Szabó Árpádnak, Vincze Jánosnak és Bányai Lászlónak a korábbi antirevizionista álláspontjuk miatt nem volt maradásuk a megnagyobbodott Magyarországon. Emiatt a KRP KB beleegyezésével átszöktek a határon. Szabó és Bányai Temesváron, Vincze Bukarestben folytatta tevékenységét.

Bányai László visszaemlékezése szerint úgy küldték Temesvárra,⁹⁵⁵ hogy a KB-nál azt gondolták róla, hogy jól beszél németül, amit a Bánságban a jelentős német nyelvű kisebbségre való tekintettel elengedhetetlennek tartottak.⁹⁵⁶ Miután tisztázódott, hogy ez nem így van, a KB-ban úgy döntöttek, hogy az Aradra visszavonult Rángecz Józseffel közösen Brassóba küldik, hogy onnan irányítsák, illetve szervezzék újjá a mozgalmat. Temesváron ekkor a párt helyi szervezete vezetését az „András” fedőnevet használó Káli János vette át, aki az egyik Arad melletti településen lakott, és onnan utazott Temesvárra. A Brassóban létrehozott területi titkársághoz tartozott a Bánság, Zsil-völgye, valamint Brassó és Romániában maradt környéke. Ennek élén Rángecz állt, a pénzügyi, nemzetiségi és a propaganda reszortot pedig Bányai vitte.⁹⁵⁷

Bányai úgy emlékezett, hogy 1942 elejéig maradt a Cenk alatti városban, azonban anélkül, hogy számottevő eredményt tudott volna felmutatni. A korlátozások miatt utazási nehézségekbe ütköztek, ráadásul Rángeczet behívták katonának, ami miatt minden munka Bányaira és a Titkárság harmadik tagjára, Havadi Józsefre hárult. Bányai ugyanakkor fokozott óvatossággal járt ki a konspiratív lakásából. Egyre kevésbé érezte magát biztonságban, ugyanis a brassói Sziguranca már 1933-tól, lebukása óta ismerte, emiatt pedig kockázatosnak

---

⁹⁵⁴ Sőt, erre kétszer is sor került. *Molnár Gusztáv interjúja Czíkó Nándorral és Lőrincsel.* JEA. MGI. hatos_piros1. 2:50:00 - 3:24:00. Kurkó ezt követően kevés szerepet vállalt a mozgalomban, azonban 1943-ban megtagadta a hadseregbe való bevonulást, és ezért attól az évtől kezdve 1944. augusztus 23-ig a brassói fellegrádban raboskodott.

⁹⁵⁵ Czíkó Lőrinc és Nándor emlékei szerint tőlük, Bukarestből.

⁹⁵⁶ Ez az információ magától Bányaitól származik, így fenntartásokkal kezelendő – valami egészen más is állhatott az áthelyezése mögött. Nem zárható ki, hogy valóban így lett volna, ugyanis míg az 1941-es népszámlálás szerint Temesvár 125052 lakosából 37611 volt német (46466 pedig román és 24891 magyar), addig Arad 97407 lakosából 14820 vallotta magát németnek (43328 pedig román és 27755 magyar), Brassónak pedig 84557 lakosából 16210 volt német (49463 román és 15114 magyar). Ez akár magyarázhatná, hogy miért volt ez fontos, hiszen a temesvári német közösség volt a három város közül a legszámosabb és legerősebb. Bányairól eredeti neve alapján gondolták, hogy tud németül. *Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval.* JEA. MGI. otos_piros2. 3:52:30-4:49:30.

⁹⁵⁷ Uo.

tartott bármilyen tevékenységet. A Czíkok segítségével 1940 decemberében szervezett egy találkozót a MADOSZ további sorsával kapcsolatban – amelyről sajnos nincsenek további információink. Találkozott továbbá Kurkó Gyárfással, Kiss Gyulával és Csoboth Imrével is néhányszor, azonban ekkoriban MADOSZ-vonalon Brassóban nem folyt tevékenység. 1941 nyarán, a Szovjetunió elleni német támadást követően Havadi átment a határon Magyarországra, és Bányai szerint miután elfogták, a VKF 2 informátora lett. A Brassóba visszajutó Ráncgez működésképtelen állapotban találta a szervezetet. Bányai közölte vele a Sziguranca előtti ismertsége miatti félelmeit, és azt kérte tőle, hogy mehessen vissza Temesvárra, ahol nem ismerték. Ebbe végül a KB is beleegyezett, Bányai pedig elhagyta a várost. Ezt követően került Káli János alá, már a KRP Bánsági Tartományi Titkárságának tagjaként. A Bega parti városban ugyanazokon a rezortokon dolgozott, amelyeket Brassóban is vezetett.⁹⁵⁸

Temesváron mások mellett Méliusz József, Kazinczy János,⁹⁵⁹ Salamon József,⁹⁶⁰ Juhász Lajos és Szabó Etel madoszosok álltak a Párt rendelkezésére. Méliusz is Dél-Erdélyben, szülővárosában folytatta az életét. Visszaemlékezése alapján egyfajta társutas szerepet vállalt: részt vett az illegális sajtómunkában, illetve felesége, Méliusz Klára jól menő fehérnemű-üzletét felesége tudtával és beleegyezésével üzenetközvetítésre használta. Ugyanakkor Méliusznak jó kapcsolata volt a helyi Szigurancával is, amelyiknek a vezetőjét rendszeresen lefizette, és így elérte, hogy ne kelljen bevonulnia, sőt, még utazási engedélyt

---

⁹⁵⁸ Uo. Mindezzel szemben a Czíkok Csoboth Imrére hivatkozva azt állítják, hogy nem Bányai akart Brassóból Temesvárra költözni, hanem éppen, hogy Ráncgez szeretett volna „megszabadulni” a paranoiás viselkedésű és ideges természetű Bányaitól, mert attól félt, hogy ha lebukik, akkor az egész szervezetet felfedi. Sőt, azt állították, hogy Kálinak is ilyen tartalmú üzenetet küldött. Habár meglehetősen nehéz eldöntenünk, hogy melyik állítás felel meg inkább a valóságnak, érdemes megjegyezni, hogy a Czíko testvérek személyes konfliktusban álltak Bányaival a későbbi események során bekövetkezett surlódások miatt. *Molnár Gusztáv interjúja Czíko Nándorral és Lőrincsel.* hatos_piros1. 2:50:00-3:24:00.

⁹⁵⁹ Kazinczy János Temesváron született 1914. december 12-én. Temesváron rajzolni és vésni tanult, majd Budapesten Rudnay Gyula tanítványaként végezte el a Szépművészeti Főiskolát. 1933 és 1937 között a Szocialista Képzőművészek Csoportjához tartozott. 1936-ban hazatért Romániába és kitöltötte a kötelező katonai szolgálat idejét. 1938-tól vésnökként és mintakészítőként dolgozott Vízaknán, majd pedig többek között Bukarestben az állami pénzverdében. Szabadidejében továbbra is festett, s ugyanakkor részt vett a kommunista mozgalomban, leginkább az illegális sajtó előállításában vállalva szerepet. (Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. *Kazinczy János* szócikk online: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/k1.htm#KazinczyJ%C3%A1nos> – Utolsó letöltés: 2018.04.25.)

⁹⁶⁰ Salamon József (felvett nevén: Bogdan Iosif), temesvári születésű pártaktivista. Bányai visszaemlékezése alapján Salamont 1942-ben, még Káli bánsági főtitkársága idején kizárták a Pártból amiatt, hogy több nővel tartott fent kapcsolatot, és az egyik, aki párttag is volt, amikor ezt megtudta, összeomlott idegileg. A konspiratív szempontból veszélyesnek ítélt viselkedésű Salamont ezt követően zsidó származása miatt munkaszolgálatra vitték. Mivelhogy orvos volt, nem tudni milyen módon elérte, hogy Karánsebesre kerüljön, ahol Dej körébe került, így augusztus 23. után fontos szerephez juthatott a Pártban. Mikor kiszabadult a börtönből, akkor a leváltott Bányai helyébe került. *Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval.* JEA. MGI. otos_piros2. 4:30:00-4:49:30.

kiállítottak neki.⁹⁶¹ Ennek köszönhetően azon kevesek közé tartozott, akik alkalmasak voltak futári feladatokra. Ilyen megbízatása 1943 előtt összesen kettő volt.⁹⁶²

Ugyanide költözött Szabó Árpád, az *Erdélyi Magyar Szó* egykori főszerkesztője is. Szabót Ráczy Gyula küldte Temesvárra Kolozsvárról, ahol a Párt pénzén élt és az újság főszerkesztőjeként tevékenykedett. Ekkoriban Temesváron csupán egy kisebb MADOSZ-csoportosulás működött, amelyikből Unlyárik Endre litográfus nevét ismerjük. Unlyárikot novemberben fogta el a Sziguranca, így egészen 1941 szeptemberéig Szabó és társai is kevesebb szervezési feladatot mertek vállalni. Káli ezt követően irányította Aradra, ahol a helyi MADOSZ szervezetet kellett volna újjáépítenie, Palásti József és Zákai Márton aradi madoszosok segítségével. Ehelyett csupán egy házi nyomdát tudott beszerezni egy nem sokkal azután lebukó kommunista párttagtól, Dihel Illéstől. Közben Temesváron is folytatódott a lebukások sorozata, és magát Káli Jánost is elfogták.⁹⁶³ 1942 decemberében Bukarestben Vincze János került a Sziguranca hálójába.⁹⁶⁴ Ez utóbbi lebukáskor került a hatóságok kezei közé mások mellett a konstancai Constanța Crăciun, Vincze szeretője és az egykori madoszos Czikó Márta, Czikó Nándor testvére is.⁹⁶⁵ Czikó Lőrinc ebben az időszakban szökött át Magyarországra. A letartóztatottak nagyobbik részét a Szovjetuniótól távolra, az ország másik felébe, Karánsebesre és Lugosra vitték.

A bányászati pártszervezet román értelmiségiekkel, mások mellett Traian Novacuval és a lugosi születésű Aurel Ciupe festővel vette fel a kapcsolatot. Groza arra törekedett, hogy megnyerje a KRP ügyének a Nagyszebenbe költözött román egyetem tanárai közül az „antifasiszta beállítottságú értelmiségieket”. Aradon az egyik zsidó likőrgyár-tulajdonos, Goldschmitt Miklós, aki még a háború előtt a Párt szimpatizánsai közé tartozott, átengedte Petru Grozának a vállalkozását. Groza ezt követően a vállalat profitja egyik részét saját céljaira használta fel, a másik részét pedig a Pártnak juttatta⁹⁶⁶ – Méliusz visszaemlékezése szerint felesége, Klára fehérnemű-üzletén keresztül.⁹⁶⁷ Groza ekkor is magyarbarátságát igazoló kijelentéseket tett. „Budapest és Bukarest is egyaránt csillaga Erdélynek. Erdély az

---

⁹⁶¹ Méliusz legalábbis háborús naplójában azt állítja, hogy a temesvári Sziguranca-főnökkel, Râmneanțuval csupán ennyire terjedt ki a viszonya. PIM. MJH. V.5583/42/2. f. 180.

⁹⁶² *Méliusz József önéletrajza. 1947. február. 3.* ANR ANIC. Fond CC PCR SC. Méliusz József dossziéja. M/701 (innen: M/701). f. 87.

⁹⁶³ Szabó Árpád vallomása [román nyelven]. 1943. február 26. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 204-207.

⁹⁶⁴ Habár a pletykák szerint Vinczét megölték a Szigurancán, később kiderült, hogy mégis él. PIM. MJH. V.5583/42/2. f. 295.

⁹⁶⁵ *Védelem. A Gestapo munkában Romániában. 1942 decembere.* RL. BLH. C/188. II. 2.

⁹⁶⁶ *Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval.* JEA. MGI. otos_piros2. 4:30:00-5:00:00.

⁹⁶⁷ *Méliusz Józseffel és Annával beszélget Tóth Pál Péter.* OSZK TIT. 21/5.

édesanya, akinek az emléiről mind a két népnek szabadon kell szívnia a szabadság táplálékát. Ha a magyar és a román nép nem is vér szerinti testvérek, de testvérekké kell szelídüljenek a közös fedél alatt, a közös feladatok elvégzésében” – mondta állítólag Méliusznak.⁹⁶⁸

Káli lebukását követően a bánsági szervezet élére Leontin Sălăjan neveztek ki.⁹⁶⁹ A Sălăjan vezette Titkárság továbbra sem volt képes túllépni az Antonescu-diktatúra engedte keretek szűkösségén, de ennek ellenére is folytatták a konspiratív működést, illetve a különböző háborúellenes felszólítások, újságok kibocsátását.⁹⁷⁰ Sălăjan ugyan magyar származású volt, de önmagára kizárólag internacionalistaként tekintett. Az általa vezetett szervezetben annak a plebejus népiségnek sem volt helye, amit Méliusz, vagy a sok kérdésben hasonlóan gondolkodó Kazinczy vallott. Sălăjan szemében – mint később kiderült – mindketten nacionalista elhajlóknak számítottak.⁹⁷¹

Szabó Árpádot Unlyárik lebukása után csak 1943 januárjában „aktiválták”: „demokratikus tartalmú” anyagokat kellett volna nyomtatnia a tulajdonában lévő nyomda segítségével. Szabó Palástin keresztül szerzett szállásának a tulajdonosa, az aradi Höffler Viktor tudtával és közreműködésével látott neki a feladatnak. Az így született háborúellenes manifesztumokat a január 25-ről 26-ra virradó éjszakán szórta szét Aradon. Ebben Palásti, Zákai és egy másik aradi, Ördödi (?) István volt a segítségére. Szabó ugyanakkor hozzájárulásokat gyűjtött a Párt, a Vörös Segély, a szovjet hadifoglyok megsegítése, és a MADOSZ számára. Február hónapban még legyártott három különböző tartalmú írást – az egyik az Egyesült Patrióta Front (Front Unic Patriotic Român) létrejöttéről adott hírt, a másik a Vörös Hadsereg létrehozása huszonötödik évéről emlékezett meg, míg a harmadik a háború ellen szólt. Ezeket azonban már nem tudta szétosztani, mert a hónap végén lebukott.⁹⁷²

Az aradi Sziguranca detektívjei, Samoilă Teodor rendőrkomisszár és Calinovici Constantin segéd-rendőrkomisszár igazoltatni akarták a gyanúsán viselkedő Szabót, akinek a

---

⁹⁶⁸ Méliusz József háborús naplója. PIM. MJH. V.5583/42/2. 95.

⁹⁶⁹ Leontin Sălăjan (Szilágyi Levente?): 1913. június 19-én született a mai Szatmár megyei Tasnádszántón, magyar családban. A kovácsnak tanult Sălăjan katonai szolgálata letöltése után lakatosként talált munkát a nagyváradi román vasutak (CFR) alkalmazásában. 1939-ben itt lépett be a KRP-ba, s Káli János letartóztatása után került a Bánsági Tartományi Titkárság élére. (Online: <http://www.cnsas.ro/documente/2004%20-%20Membrii%20CC.pdf> – Utolsó letöltés: 2019.04.25.)

⁹⁷⁰ Bányai László állítása szerint a Bánsági Tartományi Titkárság működése volt Romániában a leginkább folytonos. Tekintve, hogy Bányai tagja volt a Titkárságnak, és érdekében állhatott felülértékelni a szerepét, érdemes fenntartásokkal kezelni állítását. Ugyanakkor tény az is, hogy a KRP-nek leginkább Bukarestben, Temesváron és a börtönökben volt érzékelhető, de még mindig szerény tevékenysége. *Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval*. JEA. MGI. otos_piros2. 4:17:00-4:49:30.

⁹⁷¹ *Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval*. JEA. MGI. otos_piros2. 4:17:00-4:49:30.

⁹⁷² Samoilă Teodor rendőrkomisszár és Calinovici Constantin segéd-rendőrkomisszár összefoglaló jelentése [román nyelven]. 1943. március 5. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 191.

katonai igazolványába ütött pecsét hamis volt. Hamarosan kiderült az is, hogy azon a címen sem látták egy ideje, ahová be volt jelentve. Szabó, mikor tudatosult benne, hogy lebukott, azt mondta, hogy hatezer lejért vásárolta a hamis okmányokat egy altisztól, Temesváron. Szabó Árpádot vallatása során szembesítették a Höffler házaspárral, Zákával és Palástival. Megtöréséhez használatba vettek „testi kényszerítő eszközöket” is. Szabó ezek hatására az eredeti vallomását azzal egészítette ki, hogy elmondta honnan jött, ki küldte, és milyen célból érkezett, attól a ponttól kezdve, hogy Izsák László beszervezte a *6 Órai Újságnál* a Pártba, egészen odáig, hogy „András”, vagyis Káli Aradra küldte, hogy szervezze újra a MADOSZ-t. Azt is elmagyarázta, hogy a Höffleréknél végzett házkutatás során a szobájában talált jegyzeteken lévő információk a sokszorosítási technikák használatát, egy robbanószerkezet rádióból hallott elkészítésének,⁹⁷³ valamint az addig begyűjtött pénzekkel való elszámolásnak az adatait tartalmazták.⁹⁷⁴ Szabó Árpád már nem élte meg az ítéletét, ugyanis az elszünetelt kínzásoknak köszönhetően kiszünetelt.⁹⁷⁵ 1945 után Szabó Józsa Bélához és Ocskó Terézhez hasonlóan a kommunista mártírok panteonjába került.

Szabó halála miatt már „nem tudott megjelenni a katonai bíróság előtt”. Azok viszont, akik túléltek a vallatást, meglehetősen súlyos büntetéseket kaptak. Az 1943. május 4-6-án lezajlott tárgyaláson Palástit tíz év kényszermunkára ítélték és két év eltiltást kapott a polgári jogai gyakorlásától, Höffler Viktort hat év kényszermunkával sújtották, és ugyancsak két évig nem gyakorolhatta polgárjogait. Zákai Mártont öt év kényszermunkára, hat év nehéz börtönre büntették. Őt három évre tiltották el polgárjogai gyakorlásától. A többi vádlottat terhelő bizonyítékok híján felmentették.⁹⁷⁶

Méliusz pártkapcsolata Bányai László volt, aki 1943-ban Méliuszt, kihasználva, hogy utazási engedélye van, dél-erdélyi körútra küldte.⁹⁷⁷ Az út nyomán született beszámolóban Méliusz egy megviselt magyar közösségről adott képet: a falusi lakosságot rekvirálásokkal, rendszeres munkaszolgálatjal járó behívásokkal vegzálták, és ennek eredményeként egész

---

⁹⁷³ A Komintern által működtetett, és ebben az időben Valter Roman által vezetett *Radio România Liberă*ról van szó. Valter Roman Neulander Ernő néven született Nagyváradon magyar zsidó családban, 1913. október 9-én. Brnóban szerzett elektromérnöki diplomát, s hamar kapcsolatba került a KRP-val, illetve a Komintern kádereként tevékenykedett. Önkéntesként részt vett a spanyol polgárháborúban, a harcokban két ízben is megsérült. Ezt követően a Szovjetunióba költözött. A világháború idején tudományos kutatással foglalkozott, illetve a román nyelven sugárzó Komintern-működtette propaganda rádió vezetője volt.

⁹⁷⁴ Szabó Árpád vallomása [román nyelven]. 1943. február 26. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 204-207.

⁹⁷⁵ *Méliusz József háborús naplója*. PIM. MJH. V.5583/42/2. 178-179.

⁹⁷⁶ A temesvári Sziguranca jelentése [román nyelven]. 1943. május 6. ANR ANIC. Col. 50. Vol. 7. D4304. f. 235.

⁹⁷⁷ *Méliusz József háborús naplója*. PIM. MJH. V.5583/42/2. 180.

falvak ürültek ki. A lakosság, főleg a fiatalok átszöktek a határon. Azok, akik bármilyen módon ellenszegültek a hatóságoknak, hamarosan a nagyszebeni, temesvári vagy a brassói hadbírószágon találták magukat, ahol súlyos büntetéseket róttak ki rájuk. A Népközösség igyekezett védelmet biztosítani számukra, és ugyanakkor maradásra buzdítani őket. A városi szegényeket a munkahelyekről való elbocsátás sújtotta leginkább, ahol az érvényben lévő rendeleteknek megfelelően azt tűzték ki célul, hogy növeljék a foglalkoztatott románok számát. A magyar munkásifjúság szintén tömegesen hagyta el az országrészt, és Magyarországon próbált szerencsét. Míg tehát az előbbi két osztályt Méliusz a helyzet áldozataként tüntette fel, a magyar középrétegekkel nem volt ennyire megértő: „[...] bár színleg a magyarságot képviseli, gazdasági és társadalmi ereje, valamint a színvonala oly gyatra, hogy „vezető szerepe” egyszerűen indokolatlan. Ezek a rétegek, néhány politikus és egy minimális vezetői múlttal bíró réteg kivételével egyházi körökből kerültek ki, főleg a katolikusok közül, akiknek a szemszöge az elképzelhető legreakciósabb.”⁹⁷⁸ A Magyar Népközösségről Méliusz szintén negatív véleménnyel volt, ahogy annak vezetőjét, Gyárfás Elemért is ostorozta, a magyar tőke „kiszolgálása miatt”. Ezzel szemben az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyletről, és vezetőjéről, Szász Pálról „demokratikus szemlélete” miatt – annak ellenére, hogy „a magyar minisztérium exponenseként” azonosította – pozitív véleményt fogalmazott meg. Méliusz Jakabffy Elemérben szintén „demokratikus gondolkodásra való hajlamot” vélt felfedezni. Annak ellenére, hogy az összességében revizionistának leírt Népközösség nem kapott jó pontokat, egyes akciói, mint például a munkatáborok segélyezésének a megszervezése mégis elismerést váltottak ki a jelentés írójából.⁹⁷⁹

Méliusz úgy vélte, hogy a bánásiak többségükben Hitler- és németellenesek. Úgy vélte, hogy egyes falvakban szimpatizáltak a szovjetekkel és várták a Vörös Hadsereget. Kiemelte továbbá, hogy a románok és a magyarok között erős a szolidaritás. Ezzel szemben a középrétegek „a magyar kormány álláspontját tükrözik – így az egyházi emberek, az entellektüellek - : nem együtthaladni a németekkel, de szembeszállni a szovjetekkel. Főleg a vezető demokratikus hajlamú szellemi körökben élt ez a vélemény, amelyet most a kétségbeesés hangulata vált fel: mi lesz velünk? Mert hiszen napról-napra világosabbá válik, hogy az angolokra spekulálni tévedés volt”. A szellemi emberekben Méliusz ingadozást és

---

⁹⁷⁸ A jelentés szerzősége nem teljesen tisztázott, de a legtöbb jel valóban Méliuszra utal. *Méliusz József (?) jelentése a dél-erdélyi helyzetről a kommunista pártnak*. 1943. RL. BLH. C/188. II. 4. f. 1-3.

⁹⁷⁹ A jelentés szerzősége nem teljesen tisztázott, de a legtöbb jel valóban Méliuszra utal. *Méliusz József (?) jelentése a dél-erdélyi helyzetről a kommunista pártnak*. 1943. RL. BLH. C/188. II. 4. f. 1-3.

félelmet vélt felfedezni, és ezt úgy fogta fel, hogy a munkásosztályhoz való közeledési kísérleteik nem voltak őszinték. Szerinte úgy gondolták, hogy „jó lesz jobban lenni a munkássággal, amely holnap diktál”. Hatásait tekintve pozitívnak ítélte meg az 1943-as nagyszebeni kommunista pert is,⁹⁸⁰ ugyanis az szerinte a magyar értelmiségiekre „jó” hatással volt. Ezt követően Méliusz a *Déli Hírlap*nak, a Népközösség folyóiratának a szerkesztőségét elemezte. Elmondása szerint Kakassy Endre főszerkesztő „hajlandó fölfelé felelősséget vállalni”, ha demokratikus anyagot kell megjelentetni. Kacsó Sándort demokratának, de ugyanakkor a magyar kormány exponensének mutatta be. Kulcsár Kálmánról, a *Déli Hírlap* politikai szerkesztőjéről is jó véleménnyel volt. Jobboldalinak Méliusz Olosz Lajost, Vita Zsigmondot és Puhala Sándort írta le, de ugyanakkor az elsőnek a KRP felé való közeledéséről számolt be.⁹⁸¹ A MADOSZ-ról a jelentés írója nem fogalmaz meg semmilyen megállapítást, ami arra enged következtetni, hogy a szervezet „újjászervezése” ekkor még biztosan nem járt eredménnyel.

A KRP összességében sikertelenül próbálta meg létrehozni az „egész nép Hazafias Frontját”. Ezen nem segítettek se a gyűjtő hangú kiáltványok,⁹⁸² se a belső célzatú éles

---

⁹⁸⁰ Ennek során román entellektüeleket ítéltek el, mások mellett Gheorghe Vlădescu-Răcoasa és Zevedei Barbu szociológusokat. Melléjük Petru Grozát is letartóztatták amiatt, mert kiderült, hogy ő támogatta a Patrióta Uniót (UP). Az Antonescu személyes döntése során szabadlábra helyezett Groza lebukását nem Remus Koffler, a párt pénztárosa okozta, mint feltételezték később, mind Fórist, mind Kofflert Sziguranca-ügynöknek gyanúsítva, hanem Constantin Pârvulescu és Anca Toma, akik egy szerelmi légyottra igyekezve egy taxiban hagytak egy sor, a párt szempontjából érzékeny dokumentumot. Groza ezt követően hazautazott Dévára, s 1944 szeptemberéig nem távozott onnan.

⁹⁸¹ Méliusz József (?) jelentése a dél-erdélyi helyzetről a kommunista pártnak. 1943. RL. BLH. C/188. II. 4. f. 4.

⁹⁸² Ez a sok szempontból a két világháború közötti népfremszervezés politikát idéző összefoglalásnak a következő platformra hívta az ország politikai erőit:

„1./ A hadsereg megmentése, új csapatok küldésének megszüntetésével és a keleti frontról a csapatok visszarendelésével. A tisztek és katonák meggyerése a nép hazafias frontja számára. Hazafias partizáncsapatok létesítése.

2./ A petroleum, gabona, élelmiszer és hadianyag Németország és Hitler háborúja számára való kiszolgáltatásának azonnali megszüntetése. A német hadi gépezet aláaknázása a haditermelés és hadiszállítások szabotázsával és megsemmisítésével.

3./ Azonnali kilépés Hitler háborújából. A fasiszta blokkal való szövetség megszakítása, külön béke kötése a Szovjet Unióval, Angliával és Amerikával, az összes demokratikus országokkal.

4./ Az áruló Antonescu kormánynak és hitlerista rendszerének megdöntése. Igazi nemzeti kormány alakítása az összes hazafias pártok és szervezetek képviselőiből.

5./ Az ország szabadságának, becsületének és függetlenségének visszaszerzése. A szabad és független Romániának csatlakozása az Egyesült nemzetek fasisztaellenes blokkjához.

6./ A hitlerista terror minden áldozatának kiszabadítása a börtönökből és internálótáborokból. A hazaáruló bűnösöknek, élükön Antonescuval, valamint a zsidók, ukránok és oroszok gyilkosainak és kifosztóinak letartóztatása és megbüntetése.

7./ Az egyesülési, sajtó, szervezkedési, minden polgári és demokratikus szabadságjog visszaállítása. A hitlerista szervezetek azonnali feloszlata, vezetőinek letartóztatása és megbüntetése.

8./ A zsidók és a többi nemzeti kisebbségek elnyomásának azonnali megszüntetése, a nemzeti kisebbségeknek a román néppel való jogegyenlősége.

kritikák. Lényegében csak a Sztálingrádnál kivívott szovjet győzelem változtatott azon, ahogy a párthoz viszonyultak a korábban a szovjetek elleni háborút támogatók. Főris elszigetelődött a politikai élettől, és a romániai demokratikusnak gondolt politikai erőket sem sikerült nemzeti egységfrontba tömörítenie. A Komintern feloszlata katalizáló hatású volt azokra a politikai szereplőkre nézve, akik a román kiugrásban voltak érdekeltek, és látták, hogy a háborút követően a térségben a Szovjetuniónak meghatározó szerepe lesz. Ezek közé tartozott Iuliu Maniu is, aki úgy értékelte az eseményt, hogy Sztálin szabad kezet adott a romániai kommunistáknak, és ezért felértékelődött a szemében a mozgalom. Ennek a tényleges implikációt azonban az a szűk csoport, amelyik Főris körül megmaradt, se maga a párt vezetője nem tudatosította időben. A KB-t teljesen lebénította a Komintern feloszlata, és újra hónapok teltek el, míg a párt főtitkára valamiféle döntést hozott a követendő irányról. Ebben az sem segített, hogy a Komintern feloszlatajáról ők is ugyanúgy értesültek, mint az ország nagyobbik része: rádión keresztül. Ráadásul egy bizonyos ideig mindazt emlékezetből voltak kénytelenek visszaidézni, ami a szovjet rádióban elhangzott. Egy ideig ugyanis nem volt módjuk írott változatát megvizsgálni. A végül megszülető párthatározat nagyjából megismételte a korábbiak rendelkezéseit: a háborúból való kiugrást, az ország „demokratikus” erőinek egybe fogását, valamint az Antonescu rendszer megbuktatását. Főris mindeközben nem csak a külvilágtól szigetelődött el, hanem a körülötte lévők száma is egyre apadt. Lassan csak Rángecz Józseffel, Victoria Sârbuval, Remus Kofflerrel és Constantin Agiuval maradt kapcsolatban, míg a lebukások és tagkizárások tovább folytak.⁹⁸³ Ehhez viszonyítva Temesváron és a Bánságban valóban élénk mozgalmi életet élt a KRP.

Azok, akik a második világháború idején aktivistaként a Pártban maradtak, valahogy úgy érezhették magukat, mint egy messianisztikus szekta tagjai, akik a megváltást várva az egész világ ellenében tartanak ki. Erről tanúskodik két ismeretlen párttag levélváltása. Egyikük így látta a helyzetüket: „Csakis akkor fogunk tudni eleget tenni azoknak az elvárásoknak, amelyeket a forradalmi párt támaszt velünk szemben, hogy ha a mozgalmat a

---

9./ Délerdélynek és a Bánságnak megvédése. A bécsi döntés megsemmisítése, Felső-Erdély népének a Horthy hitlerista igája alól való felszabadítása. (megj.: az utolsó mondat utólagos betoldás - FJ)

10./ A városi és falusi dolgozó nép létének munkával és élelemmel való biztosítása. A hadirokkantaknak, hadiárvának és özvegyeknek az állam és község által való elégséges segélyezése.” *Felhívás a hazafias erők egységes Hitlerellenes harcára*. D. n. RL. BLH. II. 10. Ezzel nagymértékben megegyező kiáltványt bocsátott ki a MADOSZ 1943 februárjában: *A MADOSZ Magyar testvérek című kiáltványa*. 1944. február. ANR ANIC. Fond 27. R375. C90-910.

⁹⁸³ Mások mellett Constantin Pârvolescut, Constantin Carpot s Ilona Pop Răceanut, valamint férjét, Grigore Pop Răceanut zárták ki bizonyos időre. Cristina Diaç: *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neterminat*, i. m. 302-305.

mindannyiunktól eredő spirituális erőkkel tudjuk támogatni, amelyek együtt legyőzhetetlen erőt – ellenállási és harci erőt a mostani időkben, s a győzelmi offenzívához az eljövendőben – fognak képviselni. Akkor a rossz világból a jóba fogunk lépni. Ki fogunk lépni abból, amelyik mindannyiunkat elrontott s szenvedést, valamint kizsákmányolást jelent, vagyis abból a világból, amelyben az individualista nevelés beleoltotta az emberek lelkébe az irigységet, pletykát, hazugságot, rafináltságot, és így tovább. Azok az emberek, akik beléptek a mozgalmunkba, természetüknél fogva jobbak, mint a többi emberek, de még ők is magukban hordozzák a mai világ rohadt tanításait, mert – fájdalom – ebben a világban születünk s ebben is élünk. Tehát tévedés lenne sokkal jobbnak gondolni magunkat. Ami minket a többiektől megkülönböztet, az az, hogy – olyanokat kivéve, mint hogy egy magasabb megértéssel bírunk, s hogy közelebb állunk osztályunk követeléseéhez, valamint, hogy karakteres emberek vagyunk – jobbakká akarunk válni, ha nem is vagyunk jobbak. [...] Egy kommunista nem egyszerű harcos, ő az általa vezetett osztály élén áll, mint példaadó, mint tanácsadó, bajtársi támasz és ugyanakkor vezető.”⁹⁸⁴

A Karánsebesen, valamint Lugoson lévő börtönök, ahová a kommunistákat a lebukásuk után vitték, egyre több és több párttagot fogadtak be, míg Fórisnak és szűk környezetének – élettársának, Viorica Sârbunak és Remus Kofflernek – semmi baja nem esett. A börtönökbe került kommunisták között 1943-ban már Gheorghe Gheorghiu-Dej örvendett a legnagyobb népszerűségnek. Fóris eltávolításának az ideje 1944 áprilisában jött el, miután a Dej vezette, börtönökben és lágerekben tartózkodó kommunisták csoportja erre vonatkozó üzenete eljutott Emil Bodnăraşhoz.⁹⁸⁵ Ennek megfelelően 1944. április 4-i hatállyal a Kommunisták Romániai Pártja Központi Bizottságát felszámolták. Bodnăraş Constantin Pârvulescuval és Rángecz Józseffel fogott össze, s együtt vették őrizetbe az egyik bukaresti konspiratív lakásban a tehetetlenség bénította Fórist.⁹⁸⁶ Rángecz tehát, aki bírta Fóris bizalmát, hiszen hosszú ideig együtt dolgoztak, ebben a kritikus pillanatban átállt Dej oldalára.⁹⁸⁷ A párttkárra az is meggyőzően hatott, hogy Bodnăraş azt állította, hogy a már felszámolt Komintern

---

⁹⁸⁴ P. levele egy párttaghoz [román nyelven]. 1944. ANR ANIC. Fond 10. R102. C009.

⁹⁸⁵ Emil Bodnăraş a Suceava megyei Iaslovăţ faluban született 1904-ben. A tehetséges Bodnăraş jogi és katonai végzettséget szerzett, majd Csernovicben szolgált. Besszarábiába azt követően helyezték át, hogy konfliktusba keveredett a vezetéssel. Kapcsolatba került a kommunista mozgalommal, és átszökött a határon, hogy majd Moszkvába és Asztrahánban képezzék ki szovjet kémné. 1935-ben tért vissza Romániába, de lebukott, aminek köszönhetően öt évet töltött a romániai börtönökben – így ismerkedett meg Dej-zsel. 1942-ben helyezték szabadlábra, ezt követően a KRP tagjaként és Dej szövetségeseiként tevékenykedett.

⁹⁸⁶ Gheorghe Onişoru: *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca*, Târgovişte, 2014, Cetatea de Scaun Kiadó. 29-30.

⁹⁸⁷ Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval. JEA. MGI. otos_piros2. 32:30-1:07:45.

rendelkezéseit hajtja végre. Fóris Istvánt, Viorica Sârbut, valamint Remus Kofflert egy konspiratív lakásban helyezték őrizetbe, ahol egészen 1944. augusztus 23-ig tartották őket fogva. Dej rendelkezéseinek megfelelően a párt irányítását ideiglenesen Emil Bodnăraş, Constantin Pârvulescu és Rángecz József vette át.⁹⁸⁸ A romániai „forradalmi élcsapat” ezt követően megváltoztatta a nevét: Kommunisták Romániai Pártjából (KRP; Partidul Comuniştilor din România - PCdR) Román Kommunista Párt (RKP; Partidul Comunist Român - PCR) lett.

A Vörös Hadsereg közeledésének hírére a román antifasiszta politikusok egyre aktívabban keresték a kapcsolatot a szövetségesekkel, hogy kiugorhassanak a háborúból. 1944. június 20-án megalakult a Demokratikus Pártok Blokkja, amelyben a Nemzeti Liberális Párt, a Nemzeti Parasztpárt, a Romániai Szociáldemokrata Párt és az RKP képviseltették magukat. A kommunisták részéről Lucreţiu Pătrăşcanu írta alá a csatlakozási szerződést.⁹⁸⁹ 1944. augusztus 23-án az egész ország tudomására jutott, hogy a király vezetésével az ország átállt a szövetségesek oldalára. Temesváron hangosbemondón hangzott el a király erre vonatkozó bejelentése.⁹⁹⁰ Bányai nyomban felvette a kapcsolatot Sălăjannal és Méliuszal, majd ezt követően gyűlést tartottak. Értésítették a fejleményekről a Népközösségnél dolgozó s „demokratikus gondolkodású” Takáts Lajos ügyvédet, valamint Aurel Budeanut, a Nemzeti Parasztpárt temesvári vezetőjét. Ezt követően Méliusz ötletének megfelelően teherautókat küldtek Lugosra és Karánsebesre, és azokat a kommunistákat, akik oda voltak bezárva, szabadlábba helyezték, Temesvárra szállítva őket.⁹⁹¹

Ekkor és így szabadult az 1945 utáni Romániát meghatározó politikai elit tagjaiból Gheorghe Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu, Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, Mogyorós Sándor, Vincze János, Iosif Chişinevschi és Miron Constantinescu, valamint a fiatal Alexandru Drăghici.⁹⁹² Az RKP 1924 óta először nyilvánosan kezdhett szervezkedni. Az első ízben Temesvárra érkező kommunisták tovább mentek Bukarestbe, kivéve Salamon Józsefet és Juhász Lajost, akik rövidesen Bányait és Méliuszt váltották pozíciójukban. Méliuszt rövid időre őrizetbe is vették, ugyanis a szovjet hadparancsnokságon azzal vádolták

---

⁹⁸⁸ Gheorghe Onişoru: *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca*, i. m. 30.

⁹⁸⁹ Uo. 34.

⁹⁹⁰ Molnár Gusztáv interjúja Bányai Lászlóval. JEA. MGI. otos_piros2. 5:00:00-5:48:00.

⁹⁹¹ Méliusz Józseffel és Annával beszélget Tóth Pál Péter. OSZK TIT. 21/6.

⁹⁹² Ekkor szabadult Pantelimon Bodnarenko (Pantiuşa, Pintilie, valódi nevén: Tyimofej Bodnarenko) ukrán származású, tiraszpoli születésű NKVD-ügynök, aki szintén a börtönökben került Dej környezetébe. 1944. április 4-én Constantin Pîrvulescuval és Rángecz Józseffel közösen őrizetbe vették Fórist, s átvették a párt irányítását tőle. 1945 június 9-én Bodnarenko volt az, aki egy vasrángával agyonverte Fórist.

meg, hogy a Gestapo ügynöke volt. Később Kazinczy, Méliusz és Bányai is önkritika megfogalmazására kényszerült a Sălăjan megítélése szerint a korábbiakban tanúsított nacionalista elhajlásuk miatt.⁹⁹³

Temesváron ugyanakkor megindult a mintegy harminc aktivistával rendelkező és száz körüli szimpatizánssal rendelkező MADOSZ újjászervezése, illetve legális működése. A megyében ekkor a szervezetnek tíz faluval volt összeköttetése. Az augusztusi fordulat utáni MADOSZ működéséről írt jelentésben az szerepel, hogy a tényleges munka „a felélesztésére” adott KB-utasítás után, a szovjetellenes háború utolsó évében, vagyis 1944-ben indult meg. Már augusztus előtt megjelent a *Bánsági Magyar Szó*,⁹⁹⁴ amelynek a tartalma főként a Hitlerellenes Hazafias Front szellemében kibocsátott felhívás üzeneteinek népszerűsítésével korlátozódott. A jelentés a partizánakciók elmaradásáról is számot kívánt adni. Állításuk szerint készítettek ilyen ugyan elő, de tavasszal lebuktak az ezt elvállalók. Azt a négy embert bevetni szükségtelenné vált – állították –, hiszen az augusztus 23-i állás mindent megváltoztatott. Beszámolójuk szerint nem csak a magyar „a tömegekhez” volt kapcsolatuk, hanem a svábokhoz, és a szerbekhez is megtalálták az utat. Közölték, hogy a Magyar Népközösség soraiban lévő „intellektuelek demokrata szárnya” együttműködésbe kezdett velük, s hogy közülük megnyerték Takáts Lajost a mozgalmuknak.⁹⁹⁵ A jelentés írója büszkén jegyezi meg, hogy első napoktól támogatták a Pártot, s mind vidéken, mind a gyárakban Hitler ellenes propagandát folytattak. A MADOSZ felhívását tízezer példányban nyomtatták ki, ideiglenes irodáik nyíltak minden temesvári kerületben, szervezetenként gyarapodtak, és megyei, női, valamint ifjúsági vezetőségeik alakultak – írták. A madoszosok megszerezték a maguk számára a temesvári Magyar Házát, és ellenőrzésük alá vonták a Népközösség lapját, a *Déli Hírlapot* is. Arra törekedtek, hogy a Népközösség szerepét, helyét átvegyék. Erre utal az is, hogy a magyarokat ért sérelmeket is képviselték, és ha tehették eljárak azokban az ügyekben, amelyekkel a temesvári magyarok hozzájuk fordultak. Közbenjártak azokért a magyarokért is, akiket megítélésük szerint jogtalanul internáltak. Mindezek mellett szorosan együttműködtek az RKP-val. A madoszosok vállalták például a törvényes keretek között

---

⁹⁹³ *A nemzetiségekről szóló brosúra kritikája*. RL. BLH. C/188. II. 12. f. 1; *A Kazinczy János elleni pártfegyelmi eljárás során született szöveg*. RL. BLH. C/188. II. 13. f. 1-4.

⁹⁹⁴ Számomra egyetlen száma ismert: *Bánsági Magyar Szó*. 1944. ANR ANIC. Fond 27. R375. C917-919.

⁹⁹⁵ A szövegben tévesen Takácsként szerepel. Takáts minden bizonnyal csak 1944 nyarán csatlakozott az újjászerveződő MADOSZ-hoz, szemben az erdélyi legendárium állításaival, amelyik jóval korábbra datálta ezt az aktust. Ezt a változatot erősíti az is, hogy Takáts még a királyi diktatúra idején éppen „a Vásárhelyi Találkozó alapjain állókkal” szemben létrehozott *Vasárnapi Szó*ban tevékenykedett.

működő Párt újonnan nyílt székházának az őrzését. A Vörös Hadsereg temesvári bevonulásakor mintegy két-háromszáz embert szerveztek meg, hogy fogadják a szovjet katonákat.⁹⁹⁶

Állításuk szerint a szervezet működtetését saját forrásokból, valamint a szimpatizánsok adományaiból oldották meg. Ez utóbbival kapcsolatban mondták el, hogy a temesvári házavató ünnepségen például negyvenötezer lejt gyűjtöttek össze. Taglétszámban is pozitívnak ítélt fejleményekről számoltak be: száz aktivista csatlakozott hozzájuk három hónap alatt, és több száz tagjelöltjük volt. Ennek igazolására tagsági igazolványokat állítottak ki, valamint elkezdtek rendszeresen tagdíjat beszedni. A MADOSZ ekkorra kulturális előadásokat, beszédeket is szervezni kezdeni, leginkább a szovjet tisztok és a romániai „testvérszervezetek” üdvözlétére. Hiányosságnak érezték ugyanakkor, hogy a MADOSZ országos összefogásának „nem kezdtek neki”.⁹⁹⁷ A szervezkedés azonban nem csak Temesváron indult el.

1944. augusztus 23. után Brassóban is kiengedték a kommunista-váddal fogva tartottakat, köztük Kurkó Gyárfást. Luka László üzenetét tolmácsolva Vincze János kereste meg Kurkót, és bizta meg a brassói MADOSZ tevékenységének újramegzindásával. Szeptember elején Kurkó Gyárfáshoz csatlakozott Csákány Béla ügyvéd,⁹⁹⁸ és együtt felkeresték a házi őrizetben lévő Márton Áron római-katolikus püspököt. Azzal szereztek meg a támogatását, hogy meggyőzték, a MADOSZ felvállalja a magyar kultúra és intézmények védelmét.⁹⁹⁹ Közben Brassóban is elindult a MADOSZ újjászervezése. Október 4-én a Brassó-Székelyföldi szervezet megalakításáról adtak hírt,¹⁰⁰⁰ majd október 6-án kimondták a csatlakozásukat az RKP által alakított politikai szövetséghez, az Országos Demokrata Arcvonalhoz (ODA).¹⁰⁰¹ A

---

⁹⁹⁶ *Jelentés a Madosz temesvári működéséről 1944 aug. 23-tól okt. 1-ig.* PTSZL. Bányai László hagyatéka. 923.f.2. Évkör 1-9. f. 7-8.

⁹⁹⁷ *Jelentés a Madosz temesvári működéséről 1944 aug. 23-tól okt. 1-ig.* PTSZL. Bányai László hagyatéka. 923.f.2. Évkör 1-9. f. 9.

⁹⁹⁸ Korábban a *Brassói Lapok*ban vezetett állandó rovatot, főként a királyi diktatúra idején hozott rendeletekről tájékoztatva az olvasókat.

⁹⁹⁹ Lipcsey Ildikó: *A Romániai Magyar Népi Szövetség az önfeladás útján (1944–1953)*, i. m. 27.

¹⁰⁰⁰ *A MADOSZ Brassó Székelyföldi Újjászervező Bizottságának kiáltványa (részlet)*. Brassó, 1944. október 4. A dokumentumot közli: Tóttóssy Magdolna: *A Magyar Népi Szövetség története 1944–1953. II. kötet*, i. m. 113–118; *Történeti kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944–1989*. Válogatta, összeállította, sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Vincze Gábor. Csíkszereda, 2003, Pro-Print Kiadó. 3-4.

¹⁰⁰¹ Az ODA Platform-tervezete 4. pontja szerint: „Valósíttassék meg az ország összes állampolgárainak teljes jogegyenlősége, nemzeti, felekezeti és nemi különbségekre való tekintet nélkül... A nemzeti és felekezeti üldöztetés törvény által büntetessék.” Magyar forrásokban az ODA néha Nemzeti Demokrata Frontként jelenik meg. A csatlakozási dokumentumot közli: *Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség*

Brassó-Székelyföldi szervezet megalakításakor született dokumentumban azzal indokolták az újra-intézményesülést, hogy az addig „föld alatt” vívott harc, már törvényesen folytathatóvá vált. A megfogalmazók azt állították, hogy a szervezet már a háború előtt is „mindent elkövetett, hogy a magyarságot egyetlen népi szervezetbe tömörítse”. Ez ugyan részben igaz kijelentés, viszont, mint láttuk, ez csakis a népfrontos politika időszakában volt így. A második bécsi döntéssel kapcsolatban megismételték korábban is hangoztatott álláspontjukat: kezdettől fogva ellenezték. Emellett célként fogalmazták meg „Észak-Erdély népének s így a román néppel együtt magyar és székely testvéreinknek a felszabadítását a hitleri banditák és a reakciós magyar mágnások alól”.

A dokumentumból már azt olvashatjuk ki, hogy elkezdődött a madoszos mártírok kultuszépítése. Habár néven nincsenek nevezve, feltehetőleg Szabó Árpádra, Józsa Bélára (aki mellesleg nem volt madoszos) és Ocskó Terézre gondoltak. Ezt követően arra szólították fel a magyarokat, hogy leplezzék le a „népük árulóit”. Ezek alatt ekkor a „Hitler-Horthy-rendszer aljas szolgálait, a hitleristákat és nyilasokat” értették. A madoszosok ezután a „becsületes magyarokat” csatlakozására hívtak fel. Végül a kiáltványt megfogalmazók a munkásokhoz és a parasztsághoz fordultak, akiknek a szövetségét kérték. Ugyanakkor a magyar polgárokkal és értelmiségiekkel szemben osztályharcos szellemben és fenyegetően léptek fel. „Hárítsátok el fejetek felől a rátok már-már kimondott ítéletet. A történelem még egy utolsó alkalmat kínál számotokra” – írták. Azt javasolták, hogy fejtsenek ki a „nép egésze” javára „hasznos alkotómunkát”. Majd a nőket és ifjakat szólították fel csatlakozásra. „A MADOSZ újjászervezési munkája megindult már” – jelentették ki sokadik alkalommal, azt is hozzátéve ehhez, hogy napilapot¹⁰⁰² fognak megjelentetni. Végezetül a Nemzeti Demokrata Arcvonalat¹⁰⁰³ létrehozó RKP-t üdvözölték, és küzdelemre szólították fel a „népi egységért, a demokratikus magyarságért, a román néppel való őszinte együttműködésért, Erdélynek a hitleri és horthysta elnyomás igája alól való felszabadulásáért”.

A megváltozott hatalmi konstelláció és az új helyzetet teremtő történelmi szituáció a MADOSZ újjáalakításán túl új szervezeti formát is kívánt. Ennek megvalósításáért 1944. október 16-án Brassóban országos gyűlést hívtak össze, ahol országos vezetőséget

---

Történetéhez 1944-1953. (A bevezető tanulmányt írta: Nagy Mihály Zoltán Összeállította és a jegyzeteket készítette: Nagy Mihály Zoltán és Olti Ágoston). Csíkszereda, 2009, Pro-Print Kiadó, 105-106.

¹⁰⁰² Ez lett az első ízben 1944. október 22-én megjelentetett *Népi Egység*. Felelős szerkesztője Kurkó Gyárfás, szerkesztője Csákány Béla lett.

¹⁰⁰³ Az ODA-ként is emlegetett szövetség a „történelmi pártokat” tömörítő Nemzeti Demokratikus Blokkal szemben a szociáldemokratákból, az RKP-ból, illetve az RKP szatellit szervezeteiből (Ekésfront, MADOSZ) állt.

választottak és Brassót tették meg a szervezet központjának. Kurkó Gyárfás beszédében visszaemlékezett a MADOSZ történetére, majd a faszizmus elleni harc folytatására szólította fel az egykori madoszosokat, illetve az újonnan csatkozottakat.¹⁰⁰⁴ A szervezet ekkor nevet is változtatott. Kurkó Gyárfás így vezette fel és indokolta ezt a döntést: „A beszámolókból kivétel nélkül azt a képet nyertük, hogy a Madosz felé várakozással fordulnak az itt élő magyarság összes néprétegei és a Madosz meg akar és meg is tud felelni ennek a várakozásnak. A régi keret azonban ma szűknek bizonyult. Hogy a mai kibővült feladat nevünkben is kifejezést nyerjen szükséges, hogy a »dolgozó« nevet az ennél is átfogóbb »népi« névre cseréljük fel. A dolgozó név különben is azt a látszatot kelti, mintha szakmai szervezet volnánk. A dolgozó rétegek szakmai szervezkedése ma egységes szakszervezetekben [történik] nemzetiségre való tekintet nélkül. A »népi« szó viszont szervezetünknek úgy nemzetiségi, mint politikai jellegét kidomborítja. Bármennyire is fáj megválnunk a Madosz névtől, amely nekünk csak becsületet szerzett, meg vagyok győződve [arról], hogy a »Magyar Népi Szövetség« név új lépés előre mozgalmunk történetében. Javasolom, hogy a Romániai Magyar Dolgozók Szövetsége nevet a »Romániai Magyar Népi Szövetség«, románul: »Uniunea Populară Maghiară din România« névre változtassuk.” Az elnök javaslatát az értekezlet „rövid vita után egyhangúlag” fogadta el.¹⁰⁰⁵

A Dél-Erdélyben 1944 szeptembere után a hamvaiból feltámadó MADOSZ-ban hatalmi vetélkedés vette kezdetét a temesvári (a Méliusz-Bányai körüli) és a brassói (a Kurkó-Csákány körüli) csoportosulások között. Ezt a harcot ideiglenesen a brassói, lépéselőnyben lévő csoport nyerte meg, ami jól látszik az október 16-án megválasztott vezetőségből, ahol a korábbiaktól eltérően Bányainak a főtítkárság helyett csak sajtófelelős tisztség jutott a Magyar Népi Szövetségben (MNSZ).¹⁰⁰⁶

---

¹⁰⁰⁴ A Sziguranca jelentése a MADOSZ brassói gyűléséről [román nyelven]. 1944. november 1. ANR ANIC. Fond ISISP. IV. D26. f. 21-22.

¹⁰⁰⁵ *A Romániai Magyar Népi Szövetség brassói alakuló értekezletének jegyzőkönyve (részletek)*. Brassó, 1944. október 16. In: *Érdekképviselet vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség Történetéhez 1944-1953*, i. m. 113-114.

¹⁰⁰⁶ Az ideiglenes központi végrehajtóbizottság névsora: Kurkó Gyárfás, elnök; Czíkó Nándor, a bukaresti iroda vezetője; Dr. Csákány Béla, a központi iroda vezetője; Bányai László, sajtómegegyezett; Dávid Sándor.

Az ideiglenes központi intézőbizottság névsora: Palásti József vasesztergályos (Arad); Bányai László tanár, Czíkó Nándor kovácmester (Bukarest); Kótai Károly földműves, Kurkó Gyárfás lakatosmester, Szabó Etel gyári munkásnő, Kiss Gyula székely alkalmazott, Dr. Csákány Béla ügyvéd, Dávid Sándor cipésmester, Lőrincz Julianna varrónő (Brassó); Dr. Takáts Lajos ügyvéd, Kazinczy János vésnök, Méliusz József író (Temesvár); Márton István földműves (Székelymúzsna), Faragó Sándor asztalosmester, (Lugos).

A központ mellett működő közművelődési bizottság tagjai: Szemlér Ferenc író, Pozsár András nyomdász, Ördögh Sándor munkás, Halász Kálmán építésztechnikus és Dr. Szabó Zoltán orvos. Közli: *A Romániai Magyar*

A szervezet azt állította magáról, hogy az egész, Észak-Erdély magyarságát is magába foglaló Románia magyar kisebbségét képviseli. Ez annak ellenére történt így, hogy Antalfy Endre vezetésével Marosvásárhelyen szeptember 30-án megalakult Magyar Demokrata Szövetség a MADOSZ-tól függetlenül jött létre, és hogy Kolozsváron csak október 22-én alakították újjá a MADOSZ-t, tehát ekkor a Szamos parti városban ilyen szervezetről nem lehetett beszélni.¹⁰⁰⁷ A városban működött ugyanakkor a formálisan szeptember 16-án létrejött Erdélyi Magyar Tanács is, amelyiknek a végrehajtó bizottságában mások mellett Jordáky Lajos, Mikó Imre és Járosi Andor került be. Ez a szervezet kérte Horthy Miklóstól szeptember 9-i *Memorandumában* Kolozsvár nyílt várossá nyilvánítását, valamint a lakosság, ipari berendezések, közintézmények elszállítása megakadályozását. Szeptember 13-17-én Dálnoki Veress Lajos, a második magyar hadsereg parancsnoka közvetítésével engedték szabadon azt a mintegy hatvan kommunistát, akik a kolozsvári törvényszék fogházában raboskodtak. Az ekkor szabadultak közül néhányan az 1933-as lebukása után börtönben ülő Simó Gyula vezetésével még szeptemberben megalakították a Kommunisták Észak-Erdélyi Pártját (KÉEP), amelyet Simó mellett a szintén marosvásárhelyi Veress Pál, valamint Nemes József és Jakab Sándor irányított.¹⁰⁰⁸ A KÉEP nem állt kapcsolatban a Békepárttal, és a Tudor Bugnariu vezetésével az RKP felé tájékozódókkal szemben jött létre. A csoportosulás nem csak a nevében volt észak-erdélyi, hanem ténylegesen is a régiót képviselte a kolozsvári szovjet katonai parancsnokság előtt.¹⁰⁰⁹

Népi Szövetség brassói alakuló értekezletének jegyzőkönyve (részletek). Brassó, 1944. október 16. In: *Érdekképviselet vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség Történetéhez 1944-1953*, i. m. 113-114.

¹⁰⁰⁷ Ennek élén Kós Károly, Jancsó Elemér és Szabédi László mellett az egykori madoszos Szepesi Sándor, Hadházi Samu hóstáti földész, Mezei Lajos és Fodor Pataki Ádám állottak. A Kolozs megyei szervezet november 12-én jött létre, majd Bányai László Kolozsvárra utazása után a szervezet elfogadta, hogy alárendelik magukat a Brassó központú MNSZ-nek. Talán nem meglepő, hogy Bányait ebben a kérdésben Fodor Pataki támogatta, míg Kós egy „sajátos autonómia” mellett érvelt. Nagy Mihály Zoltán-Vincze Gábor: *Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. In: Nagy Mihály Zoltán-Vincze Gábor: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*, i. m. 68.

¹⁰⁰⁸ Ennek a pártalakítási kísérletnek végül ifj. Teofil Vescan és Goldberger Miklós vetettek véget október 20-a körüli Bukarestből Kolozsvárra való utazásuk során. Az észak-erdélyiek ezt követően betagozódtak a Bukarest központú RKP-ba. Nagy Mihály Zoltán-Vincze Gábor: *Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. 19-100. In: Nagy Mihály Zoltán-Vincze Gábor: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*, i. m. 65-66.

¹⁰⁰⁹ Lőnhárt Tamás: *Uniunea Populară Maghiară în perioada instaurării regimului comunist în România (1944–1948)*, i. m. 117.

A Tanács szervezte meg a város őrségét, a közellátást, és ebben a korábban a székelyföldi Vargyasra visszavonult,¹⁰¹⁰ de Budapesten is többször megforduló Balogh Edgár is részt vett. Ebben a csoportban találjuk mások mellett már Nagy Istvánt, Demeter Jánost és Csögör Lajost is. Ugyan nem a fentebb említett dokumentumnak köszönhető kizárólagosan, hogy a városba október 11-én harc nélkül vonulhattak be a szovjetek, azonban mégis jelentősnek számít, mert mutatta, hogy a városnak a korábbi rendszerben nem kompromittálódott értelmiségije, illetve a baloldaliakban van önszerveződési potenciál.

A MADOSZ 1934-ben kezdődött története így 1944-ben, a Magyar Népi Szövetség neve felvételével hivatalosan is véget ért. A kulcsszereplők egyik része – mint például Bányai vagy Kurkó – továbbra is meghatározó maradt, míg sokan mások eltűntek a szervezet életéből. A jelek szerint mindazok, akik 1940 előtt madoszosok voltak, úgy gondolhatták, hogy igazuk volt, beteljesedett, amit mások korábban képzelgésnek minősítettek: a náci Németország valóban elbukott, a szovjet Vörös Hadsereg pedig bevonult az országba. A háború pusztításai és az illegalitás, illetve a börtönükben és lágerekben töltött évek után pedig akár abba a hitbe is ringathatták magukat, hogy tényleg új világot tudnak majd felépíteni, és a népkisebbségi állapotból fakadó problémák feloldást nyernek. Különösen előnyös helyzetet teremtett az észak-erdélyi baloldaliaknak az, hogy az Észak-Erdélyt el-, illetve visszacsatoló szovjet és román csapatok után érkező román közigazgatást a szovjetek 1944. október 25-én kiharcolták a területről a paramilitáris „Maniu-gárdisták” által elkövetett atrocitások miatt. A döntéssel a szovjetek kommunisták által dominált kormány kinevezését szerették volna kieroszakolni. Az észak-erdélyi szovjet katonai közigazgatást *intermezzója* alatt pedig éppen azokból az emberekből alakult ki a vezetők grénuma, akik korábban kapcsolatban álltak a kommunistákkal, vagy legalábbis azon helyiek közül, akik bírták a bizalmukat. Legtöbbször az adott település etnikai arányainak megfelelően választották ezeket, és gyakran az MNSZ és az Ekésfront tagjai közül.¹⁰¹¹ Ennek talán legerősebb szimbolikus jelentőségű példája Kolozsváron és Kolozs megyében volt. „Erdély fővárosának” polgármesteri címét Tudor Bugnariu, az alpolgármesterét pedig Demeter János kapta meg. Kolozs megye élére ugyanekkor id. Teofil Vescan került, míg a helyettese Csögör Lajos lett.

---

¹⁰¹⁰ Balogh visszaemlékezése szerint erre Jakab Sándor, a Békepárt észak-erdélyi vezetője utasítására került sor. Balogh Edgár: *Jegyzetek*. 1948. január 12. HU-MNL-OL-XIX-J-1-1-1945-58. f. 1.

¹⁰¹¹ Nagy Mihály Zoltán-Vincze Gábor: Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március). 19-100. In: Nagy Mihály Zoltán-Vincze Gábor: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*, i. m. 71.

Összegzés

A madoszosok politikai viselkedése megértéséhez mindenekelőtt a Kominternből kell kiindulnunk. A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége, a Kommunisták Romániai Pártja, a Kommunista Internacionálé szekciója tömegszervezete ugyanis értelemszerűen arra igazodott, amerre a világforradalom szekere rúdját Moszkvában fordították. Egyáltalán nem mindegy, hogy egy adott esemény idején a nemzeti-forradalmi taktikát alkalmazták-e éppen, vagy a népfrontos politika rendelkezései szerint működtek a kommunista pártok. Ezt minden esetben a szovjet világpolitikai érdekek határozták meg.

A Komintern rendelkezéseit Romániában a KRP hajtotta végre – vagy legalábbis törekedett a megvalósításukra. Ha a MADOSZ-t szeretnénk vizsgálni, másodsorban ezt a néhány ezer fős, belső intrikákkal, árulásokkal és leszámolásokkal terhelt történetű szervezetet kell szem előtt tartanunk. A madoszosok tulajdonképpeni környezete csak ezen fontossági sorrend végére fér fel: fontosok tehát még az erdélyi, a romániai, a magyar és az európai politikai és hatalmi viszonyok.

Milyen szempontok szerint lehet a szervezet történetét periodizálni és milyen jellemzői vannak egy-egy periódusnak? A MADOSZ csakis úgy értékelhető, mint az akadozva működő két világháború közötti román parlamentáris politikai rendszer egyik erdélyi magyar törpepártja. Története egybeesik a Tătărescu-kormány időszakával, és a szervezet törvényes működésének az engedélyezése valamilyen szinten mutatja Románia bel- és külpolitikai helyzetét is a harmincas évek második felében. Európa előtt többféle jövőkép sejlett fel, és az első világháború utáni nemzetközi rendszeren egyre nagyobb repedések mutatkoztak. Adolf Hitler 1933-as hatalomra kerülése után Németország egyre határozottabb és sikeresebb revíziós politikát folytatott, és fokozatosan közeledett Mussolini Olaszországához. A térség egykor leginkább Franciaország érdekeinek megfelelően szabott *status quo*-ja felbomlani látszott. A Szovjetunió népfrontos fordulata részben ezekkel a változásokkal magyarázható. A Komintern azonban változatlanul a szovjet nagyhatalmi érdekeknek és Sztálin akaratának rendelődött alá.

Első sorban a Kominternhez viszonyítva korszakolható az a négy esztendő, amíg a szervezet ténylegesen létezett. További lényeges szempont ezen időszak felosztásában az a két év, amíg a MADOSZ hivatalosan elismert párt volt, ugyanis ekkoriban működését nagyobb mértékben határozta meg a román belpolitika, mint amikor a szervezeti létére nem volt jogalap. A Komintern szerinti periodizáció első időszaka az 1934 augusztusi

megalakulástól 1935 közepéig tart, amíg Mayer László volt a MADOSZ főtitkára, és Blázi István az elnöke, valamint a MADOSZ nemzeti-forradalmi szervezetként működött. Ekkoriban a bázisdemokrácia irányába elmozduló, radikális és aktivista politizálás volt jellemző a szervezetre. Ez azonban korántsem bizonyult kifizetődő taktikának: kevés esély mutatkozott ugyanis arra, hogy törvényesítsék a működésüket, és a MADOSZ ebben a korai formájában meglehetősen hamar kárderek nélkül maradt. Erre azért került sor, mert a hatóságok – egyébként többé-kevésbé jogosan – veszélyesnek tekintették őket az államrendre azt követően, hogy sikeresen forradalmasították a gyimesieket 1934 októberében. Ebben az időszakban igencsak nehéz meghúznunk a határt, ahonnan a MADOSZ kezdődött, s ahol a Kommunisták Romániai Pártja végződött.

Az 1935 közepétől 1936 végéig tartó időszakban a népfrontos MADOSZ-nak már volt esélye az engedélyeztetésre: ezt 1936 januárjában sikerült elérniük. A törvényesítő dokumentumot érdekes módon éppen az a Nemzeti Parasztpárt baloldali szárnyához tartozó Nicolae Lupu írta alá az Országos Választási Bizottság elnökeként, akivel később a népfrontos mozgalom kereteiben a madoszosok szoros kapcsolatot ápoltak. Az új főtitkár, Bányai László és az új elnök Szepesi Sándor neve fémjelezte időszak a lassú, de eredményes építkezését.

A hosszú ideig reménytelennek tűnő revíziós propagandát folytató és ellenséges kisebb hatalmak által közbefogott Magyarország Benito Mussoliniben talált befolyásos szövetségesre. Nem volt véletlen tehát, hogy a madoszosok úgy érezték, állást kell foglalniuk a „megcsonkított” Magyarországról, és a neki szolgáltatandó igazságról beszélő Duce ellen. Egy pillanatra többekben lehetségesnek tűnt annak a sokak által táplált reménynek a valóra válása, hogy Európa első világháború utáni igazságtalan rendezését felülbírálják. Az országon belül kiábrándultság az erdélyi magyarokat is érintette. Az 1937 januári küldöttgyűlésen Bányai által mondottaknak is így van értelme: a székelyek „letargiába süllyedtek”, nem látták további értelmét a „román demokráciában” megvalósuló kisebbségi jogokért küzdeni. Úgy tűnik, hogy valami másra, valami többre vártak ehelyett. Ebben a helyzetben lehettek a MADOSZ felvetései jogosak, pártprogramja végrehajtása bármennyire égetően sürgős – a választók már nem nagyon keresték a rendszeren belüli megoldásokat.

A MADOSZ történetének legjelentősebb időszaka törvényes létezésének utolsó éve: 1937. Bányai főtitkári megbízatása folytatódott, de megjelent egy viszonylagosan új szereplő is a színen, a csíkszentdomokosi származású brassói kisiparos Kurkó Gyárfás, aki beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Elnöki megbízatása alatt a szervezet megerősítette kapcsolatait az

ország második legjelentősebb pártjával, a Nemzeti Parasztpárttal, fenntartotta addigi szövetségeit a kisebb háborúellenes szerveződésekkel, és a magyarországi népi mozgalom baloldali szárnyának gondolataival rezonálva a Duna-medence népeinek összefogásában, a nép felvilágosításában, megszervezésében és a háború elleni propagandában keresett fogódzókat a korszak kihívásaival szemben. Ugyanakkor a párt a népfrontos taktikának megfelelően enyhített az erdélyi magyarság legbefolyásosabb szervezeteivel, az Országos Magyar Párttal és az erdélyi magyar egyházakkal szembeni elutasító álláspontján. Azonban annak ellenére, hogy az 1937 végi országos kongresszusán úgy tűnhetett, hogy szervezetileg megerősödött, és valóban tömegek állnak mellette, a decemberi választások nem váltották be a madoszosok reményeit. Lehetne azon vitatkozni, hogy milyen tényezői voltak ennek – olyanok például, mint a választási visszaélések, a nagypolitikai kontextus vagy a székelyek alig változó választói preferenciái és akkori kiábrándultsága –, azonban tény, ami tény, a székely megyékben alig sikerült pár ezer szavazatot szerezniük, ráadásul úgy, hogy ezeken az udvarhelyi Kisgazdapárttal, valamint a PNT-vel osztoztak. A Kommunisták Romániai Pártjával ekkor is szoros kapcsolatban voltak ugyan, de itt már körvonalazódott az a MADOSZ, amelyik kiforrottnak minősíthető ideológiai alapvetésekkel rendelkezett és a romániai magyar belső nyilvánosságában jegyzett és széles körben elismert szellemi vezetőt (Balogh Edgár) tudott felmutatni. Bányai ekkoriban jelentette ki, hogy a párt törvényes és magyar jellegét megőrzendő dekonspirálódott kommunistákat (miközben ő maga is annak számított) a szervezet soraiban egyáltalán, zsidókat pedig vezető pozíciókban nem szeretnének látni. Ezzel, még ha tisztázták is, hogy a kommunista meggyőződés nem akadály a párttagságnak, és hogy a zsidókat nem antiszemita indíttatásból szeretnék a párt hierarchiája alsóbb szintjein tartani, egy a korábbi MADOSZ-tól lényegében különböző szempontokat figyelembe vevő szervezet képe rajzolódik elénk, a Nemzeti-Parasztpárt elvárásainak megfelelni akaró népfrontos MADOSZ-é.

A párt bázisa is változott ugyanakkor. Az a csoport, amelyik egykor az Országos Magyar Párt Ellenzékében (OMPE) tevékenykedett, részben széttöredezett. Ennek legtöbbször életúttal kapcsolatos okok álltak a háttérben: a fiatalok egyik részének sikerült az 1935 körüli időszakban elhelyezkedni. Az egykor még az *Ellenzéki Közlöny* címlapjához a nevét adó Csögör Lajos például fogorvosként a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban kezdett praktizálni, Demeter János sajtópereit követően jogászként dolgozott, Nagy István pedig az erdélyi kulturális elit egyik kiemelkedő szereplőjévé vált. Mayer László ezalatt végig rácsok mögött ült, vagy katonai szolgálatot teljesített. Sokan ugyanakkor megmaradtak a

MADOSZ vezetőségében – Bányai László, Vincze János, Osztrovszki György – és újak is csatlakoztak hozzájuk, mint például Balogh Edgár vagy Tamás Gáspár.

A MADOSZ főként a kisiparosok, valamint a parasztek számára jelentett vonzerőt. Tagsága méretére csak becsléseink lehetnek, hiszen párttagkönyvek híján ezt lehetetlen pontosan megállapítani. Mezei Lajos állítása, miszerint Székelyföldön húszezren lettek volna, túlzásnak tűnik. Ez is eltöri azonban Bányai becsléséhez viszonyítva, amit a „Vörös Pásztorhoz” címzett emlékiratából ismerünk. Félmillióan biztosan nem lehettek, az meg kellett volna látszódjon a választás eredményein, legyenek bármilyen széleskörűek a hatósági visszaélések. Valószínű, hogy néhány ezer madoszsról beszélhetünk, legtöbb ötezerről. Ugyanakkor az sem lenne szerencsés, ha teljesen igazságtalanok lennének a MADOSZ-szal. Először is egy viszonylag frissen alakult pártról van szó, amelyik majdnem a semmiből kezdett építkezni, ráadásul úgy, hogy első tagjainak egyik része már kompromittálódott a hatóságok előtt (Blázsi István, Jakab János). Nem segített intézményesülésében az sem, hogy kezdetben felülről érkező parancsra, majd 1936 után főként helyi hatósági közegek visszaéléseiből kifolyólag ki volt téve a hatalom végzálásainak.¹⁰¹² Működésének fontos hozadéka volt azon parasztek, kisiparosok, cselédek és munkások első komoly politikai szocializációja, akik az aktív politizálás teremtette közösséghez tartozás érzetére is itt hangolódtak rá. Mélni mindezt természetesen nem lehet, viszont hatásaiban szemlélni egyáltalán nem lehetetlen.

A MADOSZ 1938-as újbóli betiltása ellenére folytatta kulturális jellegű, félillegális működését az olyan nagyobb városokban, mint például Brassó, Kolozsvár vagy éppen Bukarest. Azonban arról, hogy a korábbi szabadabb kereteknek megfelelő szervezkedés, illetve szélesebb körű működés folytatódjon, szó sem lehetett. A madoszos értelmiségiek továbbra is a népi mozgalom gondolköréből indultak ki és a Duna-medence kis népeinek az összefogását hirdették. Habár a szervezet kebelében felmerült annak a kérdése, hogy szakítsanak antirevizionista álláspontjukkal, ezt elvetették, és továbbra is ellene foglaltak állást. Emellett arra törekedtek, hogy a „Vásárhelyi Találkozó alapjain álló”, Nagy István vezette csoportosulás révén bekerüljenek a Magyar Népközösségbe, és ehhez elnyerték a Szamos tartományi királyi helytartó támogatását. Hűségnyilatkozataik, nyílt leveleik olyan sikertelen próbálkozásoknak voltak, amelyekkel a KRP Erdélyi és Bánsági Tartományi

---

¹⁰¹² Mondom ezt anélkül, hogy a párttörténelem szenvedéstörténetét szeretném tovább folytatni. A dokumentumok azonban rengeteg visszaélést, testi bántalmazást, jogtiprást és indokolatlan fellépést rögzítettek, amelyek, ha nem is fedhetik el mindezt, amit a MADOSZ-ról tudunk, eltekinteni se lehet tőlük.

Bizottsága ösztökélésének megfelelően népfrontos működésüket szerették volna kiteljesíteni. Ezáltal azonban kétségtelenül részt vállaltak a király rendszerének működtetésében, legitimálásában is. 1939 májusától újra saját lapot adhattak ki, az *Erdélyi Magyar Szót*. A lap szerkesztése munkálataihoz már csatlakozott a nem sokkal korábban szabadult Mayer László is, a MADOSZ első titkára, valamint Demeter János, aki újra részt vett a csoport tevékenységeiben. Hogy valóban a román állam emberei voltak-e, vagy „csupán a román és magyar burzsoázia közötti érdekellentéteket” használták ki, hogy törvényesen aktiválhassanak – lehetetlen megállapítani. Ami biztos, arra vonatkozóan eddig nem került elő semmiféle hitelt érdemlő bizonyíték, hogy a román állam fizetett volna antirevizionista tevékenységükért.

1940 elejére az újság hangvétele egyre elnézőbbé vált a nációkkal szemben, míg a szovjetbarátságuk továbbra is megmaradt. A még mindig népfrontos szellemű tevékenységük azonban egyre inkább szűrni kezdte a pártvezetés szemét, és egy álnéven (Orbán János) közölt cikkel jelezték, hogy az egykori madoszosoknak is alkalmazkodniuk kellett a Ribbentrop-Molotov paktum utáni Komintern-vonalhoz.

A madoszosok helyzete radikális változását Besszarábia szovjet elcsatolása hozta, amikor a román állam hajtóvadászatba kezdett a kommunista és kommunista-szimpatizánsnak ismert egyének ellen, és így mások mellett Kurkó Gyárfás, Nagy István és Mayer László is a Caracal melletti internálótáborba került. A felgyorsult események közepette az erdélyi kommunisták körében újra előkerült Erdély függetlensége kikiáltásának a gondolata is, amire augusztus elején került sor. A MADOSZ ugyanekkor újra nemzeti-forradalmi vonalon próbált meg működni. Az erre vonatkozó döntést követően azonban csak egyetlen gyűlést tudtak Bányai vezetésével megtartani, 1940. július 11-én. A nemzeti-forradalmi újjászervezés miatt Székelyföldre küldött Szabó Zoltán aktivista, az *Erdélyi Magyar Szó* újságírója azonban lebukott, az ellene indított nyomozást követően az újságot betiltották, és mind Bányai, mind Rácz Gyula illegalitásba kényszerültek.

A második bécsi döntés ellen néhány madoszos még Kolozsváron tüntetett, azonban az esemény a szervezetet lényegében felszámolva érte. Mi sem jobb bizonyíték erre, mint hogy azok az egykori madoszosok, akiket a román hatóságok előállítottak Dél-Erdélyben, kivétel nélkül arra készültek, hogy „ujjászervezzék” az ebből következően szükségszerűen széthullott csoportosulást. A MADOSZ önálló szervezeti léte lényegében megszűnt. Ugyanakkor a Kommunisták Romániai Pártja sem volt jó helyzetben. Olyannyira nem, hogy ezeket az illegális munka szempontjából kiképzetlen „kádereket” kellett igénybe vennie azt követően,

hogy bevethető tagjai száma egyre kisebb lett. A kezdetben madoszos Szabó Julianna, Bács Domokos és Lukács Márton lebukása mind annak bizonyítéka, hogy ekkor Észak-Erdélyben a szervezet annak ellenére sem folytatott tényleges tevékenységet, hogy 1940 szeptemberében az Észak-Erdélyi Kommunista Párt még erre hívta fel őket. Szabó Zoltán székelyföldi lebukását követően pedig sem Bányai, sem Rácz esetében nem beszélhetünk arról, hogy MADOSZ-vonalon folytatták volna az illegális tevékenységüket – ha néhány találkát egykori madoszosokkal nem értékelünk annak.

Dél-Erdélyben Szabó Árpád is a MADOSZ-t „ujjászervezni” utazott Aradra, és gyűjtött erre a célra pénzt. Azonban megállapítható, hogy sem Palásti József, sem Szabó Árpád, sem Zákai Márton nem a MADOSZ tagjaiként működtek ekkor, hanem a KRP tagjaiként, és tevékenységük nem terjedt ki sokkal többre, mint röplapok gyártására. Ugyanakkor érdekes módon az egykori madoszosok és az általuk a legalitás körülmények közepette kiépített informális hálózat a határ mindkét oldalán működött és használták is a kommunisták. Ők számos esetben a segítségükkel jutottak konspiratív lakásokhoz és információhoz, valamint olyan esetek is ismertek (például a második bécsi döntést követően Temesvárra vonatkozó Bányaié) amikor az egykori MADOSZ-tagságon múlt, hogy megmenekültek a Sziguranca karmaiból. Mindezek ellenére összességében vizsgálva mind a két tartományrészben lényegében megbénult a kommunista szervezet. Délen ez az Antonescu-vezette diktatúrának volt köszönhető, amelyik a sűrű háborús behívásokkal, gyülekezési tilalommal és utazási korlátozásokkal, valamint levél- és sajtócenzúrával keserítette meg az alávettjei életét. Északon az 1941-es nyílt nyomozás, és majd ezt követően az 1943-ban előállítottak miatt ritkult meg a szervezet hálózata.

Annak ellenére, hogy mind az észak-erdélyi kommunista titkárság, mind a KRP előirányozta a MADOSZ további működését, kijelenthető, hogy Északon az nem, vagy csak alig működött, és az a román kisebbségi szervezet sem játszott érdemleges szerepet, amelyet létre szerettek volna hozni a helyébe (Magyarországi Román Dolgozók Blokkja). Az észak-erdélyiek, akik tényleges háborúellenes tevékenységet folytattak, vagy az MKP, majd a Békepárt keretein belül tevékenykedtek, vagy társutas értelmiségiként igyekeztek formálni a közvéleményt (mint például Balogh Edgár vagy Demeter János tette). A Dél-Erdélyben maradt, vagy oda költözött aktivisták az KRP keretei között működtek. Mint az a MADOSZ 1944. augusztus végétől és október elejéig Dél-Erdélyben kifejtett tevékenységéről szóló jelentésből is kiderül, a szervezet „a munka felélesztésére” adott KB-utasítás után sem működött, s csak a szovjetek ellen indított háború utolsó évében indult meg a szervezkedés.

Természetesen könnyen lehet, hogy ez is csak annyiban merült ki, hogy februárban kiadták a Hitlerellenes Hazafias Front felhívását gyakorlatilag megismétlő kiáltványukat, és hogy ezeket a néhány kiadást megért *Bánsági Magyar Szóban* népszerűsítették.

A MADOSZ 1944 őszi újjáalakulása és újbóli legális szervezkedése kezdetben a betiltást követően szétforgácsolódott tagságra épült, és azokra az egykori vezetőkre alapozódott, akik életben maradtak, és nem kompromittálódtak. A madoszosok – akkor először – „a történelem jó oldalán” találták magukat, vagy legalábbis ezt gondolhatták magukról. Ekkor indult meg az épülő hálózat keretei között az a rivalizálás is, amelyik az ideiglenesen megrendült pozíciójú Bányai és Méliusz vezette bánsági csoport, valamint a Kurkó, Csákány Béla és Czikó Nándor vezette brassói csoport között folyt. Az észak-erdélyiek 1944. október 25. után pedig egy rövid életű „önálló” tartományrész igazgatásában vettek részt, amelyikben mindazt, amiről addig csak beszéltek, megpróbálhatták megvalósítani az együtt élő népek jogegyenlőségétől, nyelvi és kulturális szabadságtól kezdve addig, hogy uralkodóvá teheték a sajtóban és a közbeszédben az általuk vallott világértelmezést. Észak-Erdély Romániához csatolása után a Magyar Népi Szövetség kereteiben folytatták a tevékenységüket. Fontos azonban újfent jelezni, hogy a MADOSZ történetét nem lehet a Magyar Népi Szövetség felől indulva megérteni. A két világháború közötti MADOSZ-t működtetők nem tudhatták azt, hogy lesz, és olyan lesz a második bécsi döntés, valamint a második világháború, amilyen lett. Ahogyan azt se, hogy milyen lesz a második világháború utáni nemzetközi rendszer, vagy hogy milyen döntések elé kerülnek majd az új Romániában. A második világháború után újjáalakuló MNSZ – amelyik rövid ideig a MADOSZ nevét viselte és előszeretettel hivatkozott rá – nem azonos a MADOSZ-szal. Igaz ugyan, hogy a szervezeteket működtetők között nagy átfedések vannak, viszont a két történelmi szituáció lényegesen más, a szereplők pedig éppen a második bécsi döntés, illetve a világháború – benne a szovjetek elleni német, román és magyar támadással, illetve a sokuk által elszenvedett üldöztetéssel – tapasztalatával voltak gazdagabbak fiatalabb énküknél. A Fóris halálát követő időszakban így teljesen más felállásban, megnevezéssel és lényegesen más lehetőségekkel, valamint kapcsolati tőkével léptek fel az egykori madoszosok (Vincze János, Bányai László, Méliusz József, illetve Kurkó Gyárfás), mint a második bécsi döntést megelőzően bármikor teheték.

Ha a szervezet élete színterei érdekelnek minket, akkor azt látjuk, hogy az a MADOSZ története szakaszainak megfelelően változott. A népfrontos időszakban főként jelentős magyar kisebbséggel (vagy többséggel) rendelkező városi közegben (főként Bukarest,

Kolozsvár, Nagyvárad és Brassó) voltak képesek eredményesen szervezkedni. Amikor a szervezetet törvényesen elismerték, és nyilvános székházakat tarthatott fent, vagy éppen újságokat jelentethettek meg a nevében, akkor az ezeknek otthon adó épületek voltak a fő találkozóhelyek. Fontos elemei voltak a madoszos létnek a kulturális események rendezésére alkalmas vendéglők, valamint a bálókhoz, népi táncokhoz szükséges tereket biztosító épületek, sőt, fogadó melletti udvarok, mezők. A nem urbánus közegekben kifejtett tevékenység színtere a falu, annak közösségeivel. Erre a legjobb példa az igencsak eredményesen szervezkedő gyergyóditróiak mozgalma. A titkos tevékenységek pedig konspiratív párt- és magánlakásokon, kocsmák belső, zárható szobáiban, röpcédulák készítésére alkalmas padlásokon zajlottak, illetve erdőkön, mezőkön, ahová a hatóságok szemei elől félre tudtak vonulni.

Ha azonban a MADOSZ külön belső világára vagyunk kíváncsiak, akkor a szervezetet működtetőkre, valamint közös képzelt világukra – a mitológiájukra és ideológiájukra – kell fókuszálnunk. Összevetve a MADOSZ programját a Magyar Párt programjával, szembetűnő, hogy kisebbségi meghatározottságukból fakadó céljaik és követeléseik milyen mértékben fedték egymást.¹⁰¹³ Két egymással szorosan összefüggő következtetést vonhatunk le ebből a hasonlóságból. Először is azt, hogy tizennégy év alatt népkisebbségi szempontból nem csak a hivatkozási pontok (például a gyulafehérvári határozatok számonkérése) nem változtak, hanem a nemzetiségi jogok betartásában sem történt lényeges előrelépés. Másodsorban pedig azt, hogy mindkét párt esetében elvárásprogramokról beszélünk, a hatalomra kerülés és a közpolitikák szintjére emelésének legcsekélyebb reménye nélkül. A stabil parlamenti jelenlétet lehetővé tevő támogatói bázist maga mögött tudó Magyar Párt programja megvalósításában nem segítettek sem a választások, sem a paktumpolitizálás – habár a parlamenti képviselőlet mégiscsak lehetőséget biztosított a törvénykezés alakítására. A sokkal gyengébb pozíciókból induló, és ténylegesen országos, vagy legalábbis egész Erdélyre kiterjedő befolyásra szert tenni képtelen MADOSZ távol állt attól, hogy bekerüljön a parlamentbe, és a román vezetők „megfőzési” kísérlete¹⁰¹⁴ sem változtatott helyzetén.

---

¹⁰¹³ Mindkettő a gyulafehérvári határozatokból és a nemzetközi kisebbségi szerződésből indult ki, ugyanazokat az általános szabadságjogokat követelték, valamint a magyar iskolák, egyházak és közintézmények sérthetlensége, a munka szabadsága, a progresszív adóztatás, a létminimum alatt élők adómentessége és a közbirtokosságok megőrzése mellett foglaltak állást. Persze, lényeges különbségeket is találni a kettő között. A részletes elemzéshez lásd a negyedik fejezetet.

¹⁰¹⁴ Az eredeti kijelentésben a KRP EBTB kritikája a MADOSZ esetében nem a román vezetőkre, hanem a Magyar Népközösségbe való bejutásra vonatkozott. Lásd a hatodik fejezetet.

Ha a MADOSZ-t az erdélyi magyar politikai életen belül vizsgáljuk a Magyar Párthoz viszonyítva, akkor azt látjuk, hogy egyik OMP ellen létrejött párttípusba se illik. Nem sorolható az OMP-n belüli reformmozgalmak közé (például Krenner Miklós kísérlete), de politikusai nem tartoznak a renegátok soraiba se (például Kiss Géza). Ugyancsak nem tudjuk beilleszteni a román pártok szatellitpártjai (többek között a Réthy-féle Kisgazda Párt), vagy az olyan pártok közé, mint amilyen a Bernády György Polgári Demokratikus Blokkja. A MADOSZ talán legközelebb az olyan típusú pártokhoz állt, mint amilyen a Munkásparaszt vagy Városi és Falusi Dolgozók Blokkja volt. A BMŰ-t ugyanis a MADOSZ-hoz hasonlóan a kommunisták hozták létre, mint törvényes tömegszervezetet. Csakhogy a MADOSZ létrehozásakor nemzeti-forradalmi szervezet volt, a BMŰ-ről nem mondható el. Általa ugyanis integrálni szerették volna a romániai magyar kisebbséget, és azt a feladatot szánták neki, hogy majd az osztályharc kiéleződése idején támogassa a kommunista pártot a proletárdiktatúra bevezetésében. Az ehhez vezető út során cél volt továbbá, hogy a MADOSZ sorai közül is választódjanak ki az arra alkalmasok, és váljanak a kommunista párt kádereivé. A MADOSZ tehát lényegesen közelebb állt a tömegszervezeti szerephez, mint az egyszerű fedőszerv szerepét betöltő BMŰ. Azonban, ahhoz, hogy a kettejük közötti különbségek teljesen egyértelművé válhassanak, olyasmi szükségeltetett, ami a BMŰ működése idején fel se merült: a népfrontos időszak, és a harmincas évek második felének különleges miliője.

A MADOSZ nem utolsó sorban azért is lehetett meghatározóbb jelenség, mert a működtetői saját szerepükre és helyzetükre eredeti választ tudtak adni úgy, hogy ezzel szorosán kapcsolódtak a magyar kulturális térhez. Ideológiájuk kialakításában – részben generációs jelenségként is – a magyarországi népi mozgalommal rezonáltak. Számos kérdésben osztották a népiek nézeteit. Ilyenek voltak a népi kultúra beemelése a polgári művelődésbe, a Duna-medence kis népeinek összefogása a német térnyerés ellenében, a Petőfi-kultusz és a magyar szabadságharcos hagyomány ápolása, a falukutató mozgalom pártolása és művelése, valamint a szociálisan érzékeny állami politikák alkalmazásának a követelése. Más kérdésekben azonban – mint a fajiság gondolata, a Szovjetunió iránti rajongás vagy Erdély visszacsatolása kérdése – véleményeik árnyalatokban, vagy gyökeresen eltértek a népiek többségétől. Ezt lehangsúlyosabb Féja Géza fejezte ki, amikor dühödt és

kizárólagosságra törekvő álláspontjukra figyelmeztette őket. „Vértódulással nem lehet politikát csinálni. Ti a levegőben lógtok” – róttá fel nekik.¹⁰¹⁵

És ezzel eljutottunk ahhoz a kérdéshez, hogy milyenek is látták a madoszosokat? Féja megértően úgy gondolta, hogy feltehetőleg jóhiszeműen indultak el az útjukon. „De torz, ellentmondásokkal teli eszmevilág keletkezett bennünk. A nemzeti és népi gondolat arra volt csak jó, hogy világszemléletük réseit betömjék vele”. A madoszos típusát pedig így írta le: „a szélsőbaloldal másrészt egy beteges terméketlen embertípust fejlesztett ki: az eszmetermelő szövetkezeti tagot. – Pártalapítás terve, lapalapítás terve, tárgyalások jobbra és balra, végtelen elmélkedések a világmegváltó eszmék minél belterjesebb szaporítása érdekében: ez az ő életük”.¹⁰¹⁶ A magyarpárti politikusok a MADOSZ-ban Moszkva trójai falovát látták (Sulyok István), és ekként viszonyultak hozzá. Arra törekedtek, hogy elszigeteljék őket, hogy ne adjanak nekik „polgárjogot. A madoszos alkatot Szele Béla már a királyi diktatúra idején Féja megállapítását idéző módon írta le: „Itt is, ott is előtérbe tolakszik egy-egy jól ismert figura, izeg, mozog és az élet bajaival viaskodók és a balsors letiportjai között plántálgatja a bomlasztó tanok csíráit.” Az OMP értelemszerűen a politikai ellenfelet látta a MADOSZ-ban, és ezért támadta őket akkor is, amikor már a népfrontos korszakban a madoszosok lényegesen lefaragták közéleti megnyilvánulásaik OMP-ellenes élet. Azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy a magyarpárti vezetők nem értették, és nem is igazán akarták érteni ezeket a fiatalokat. Nem voltak hajlandók komolyan venni őket, érdemben válaszolni kritikáikra, esetleg változtatni kizáró fellépésükön – egyszóval nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy az Erdélyen belüli megosztottság jobb és baloldal, öregek és fiatalok egy csoportja között elmérgesedjen. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy amikor a madoszosok Erdélyre néztek, akkor megcsontosodott struktúrákat, mindent átszövő társadalmi igazságtalanságot, és a magyarpártiak részvételével, nemzetiségre való tekintet nélkül zajló kizsákmányolást láttak. Ők tehát korántsem az OMP-sek, vagy a Népközösséget szervezők Erdély-képét látták, amelyik tele volt „a magyarság vallási eszméktől áthatott, rendet és törvényt tisztelő szervezeteivel”.

A magyar állam képviselői kommunista és antirevizionista megnyilvánulásaikra figyeltek, és kezdettől fogva a román állam embereinek tartották őket. A román állam képviselői kezdetben kommunista irredentáknak minősítették a madoszosokat, és üldözték

---

¹⁰¹⁵ Ekkor már nem működött a MADOSZ, azonban „a Vásárhelyi Találkozó alapjain állók” lényegében a madoszos szellemiséget vitték tovább. Lásd a hatodik fejezetet.

¹⁰¹⁶ A pontos idézetekhez és a vitához lásd a hatodik fejezetet.

őket. Az 1936-os elismertetésük után csupán helyi visszaélések szintjén gátolták tevékenységüket, majd a királyi diktatúra idején „felfedezték” hasznosságukat a román állam integritása védésében: őket mutatták fel revízióellenes magyarokként a világ közvéleménye előtt.

De milyennek látták saját útjukat a madoszosok? Az egyik leginkább őszinte vallomás erről Tamás Gáspártól maradt fent, aki az őt eszméi miatt egykori székelyudvarhelyi közösségből kizáró volt iskolatársának fogalmazta meg a saját útkeresését. „Keresztet tettél nevem után ezelőtt három évvel, amikor fiatal zajgással, de inkább megérzéssel, mint észokokkal bizonyos népi sorsfeladatok elvégzésére vállalkoztam szellemi síkon. És azért ott, mert máshol meg nem tehettem. Nem tehettem meg, mert az érettségi után Transzilvánia országútjain kallódom és még soha sem tudtam s talán nem is tudok »polgári gyökeret« engedni biztos talajon” – írta.

Balogh Edgár a madoszos értelmiségieket a Kárpát-medence magyarságában egységesen jelentkező, a nép szolgálatába álló nemzedék szerves részének láttatta, és két részre osztotta a tevékenységüket. Elsőként az Erdélyi Fiatalok, a Bartha Miklós Társaság, a Szegedi Fiatalok és a Sarló Mozgalom időszakát különítette el, midőn „egységes nemzedéki mozgalomként” felléptek. Ekkor „csirázott ki az új magyar társadalomtudományi érdeklődés, egy népi gyökerű kultúra ápolása, az új magyar egyetemességet is magábanfoglaló dunai gondolat és népkutatás”. A második epizód szerint már a harmincas évek második felében zajlott le az érsekújvári Tavasz Parlament, a Márciusi Front és a Vásárhelyi Találkozó révén. Ez Balogh szerint a pontokba szedhető „hitvallások” időszaka, amikor „felvillantak” egy „egységes népi kibontakozás és észszerű dunai megegyezés távlatai”. Ha ehhez még hozzávesszük Gáll Ernőnek a *Bevezetésben* bemutatott kifejezetten pozitív, a romániai magyar baloldali hagyomány egyik legitimációs forrásaként felmutatott MADOSZ-értelmezését, még jobban érződik a szakadék ezen értékelések között.

Az egyik legfontosabb kérdés ugyanis az, hogy a MADOSZ, mint politikai projekt milyen mértékben volt egy generációs csoport kitörési kísérlete a nemzetkisebbségi alávetettség állapotából, és milyen mértékben a Moszkvából irányított Komintern külső beavatkozása a romániai magyar politikai életbe? A lehetséges értelmezések két szélsőséges pontjához viszonyítva, szerintem nem feltétlenül lehet elválasztani egymástól a MADOSZ kettős, olvasattól függően pozitívabb és negatívabb színezetű értékelését. A szervezet

létrehozása gondolata a Komintern berkeiben született meg – legalábbis a KRP V. kongresszusán Kun Béla által mondottaknak tökéletesen megfelelt.¹⁰¹⁷ Alulról jövő kezdeményezésnek tehát nem igazán nevezhető. Fentről szervezték meg, és ennek megfelelően, meghatározott helye volt a szovjet külföldi projektek között. Ezzel függ össze, hogy mint a kommunista párton belüli jelentésekből kitűnik, a MADOSZ-t működése idejének jelentős részében a „barátai”, tehát a Párt tartotta el. A Pártnak meg csak részben volt a kommunista szimpatizáns donoroktól bevétele – a szovjetek pénzével gazdálkodott. Mostani szemünkkel nehezen magyarázhatók azok a lépések, amelyekkel a szovjet vagy a román állam érdekeit szolgálták – akár saját közösségük különböző módon kifejezett vagy vélelmezhető választásaival szemben. Ugyanakkor azt is szem előtt kell tartani, hogy a két világháború között a lenini nemzetiségekre vonatkozó elveknek kifejezetten pozitív recepciója volt Európa baloldali csoportosulásai körében, és a Szovjetunió saját magáról is sikerrel terjesztette, hogy a népek szabadságának otthona. Utólag nem tehetünk mást, mint hogy elfogadjuk, hogy az első világháború teremtette nemzetközi rendszerrel szemben sokféle viszonyulás volt lehetséges – és a korabeli madoszosok, illetve erdélyi magyar kommunisták ezt a mából visszanézve akár furcsának ható utat követték.

A MADOSZ alternatív jövőképe gyökerei mindezek mellett a magyar kulturális hagyományokból, a magyar függetlenségi tradícióból, a századforduló baloldali harcaiból, valamint a magyarországi forradalmak tapasztalatából táplálkoztak. Az értelmiségiek számára (például Bányai László, Demeter János, Tamás Gáspár vagy Vincze János) továbbá a romániai magyar politikai elittel szemben érzett ellenérzéseik politikai projektté alakításának a lehetőségét is nyújtotta. A beszámolók alapján azonban a MADOSZ (főként a bukaresti és brassói szervezetek) a városokba bekerült idénymunkások jellegzetes kulturális és politikai szocializációs terévé is tudott válni – és ez egy másik értelmezési dimenziót nyit meg.

A madoszos politikai tevékenység sokak számára ugyanis másodlagos volt. Voltak, akik csak néha segítettek be egy-egy esemény megszervezésekor, esetleg az illegális időkben a kommunisták rendelkezésére bocsátották a lakásukat. Voltak azonban olyanok is, főleg paraszti háttérű szegény fiatal munkások, akiknek a madoszos lét sokkal többet jelentett: közösséget, politikai szocializációt, és azt az élményt, hogy a közügyek többet is jelenthetnek, mint a rendfenntartók jelentette brutalitást vagy az adóbehajtókat, illetve az ezekkel szembeni

---

¹⁰¹⁷ „[...] azt már most elmondhatom, hogy csoportok, sejtek kell létrejöjjenek a Magyar Párton belül, hogy elszakítsuk a szegény- és középparaszti tömegeket tőle. Így egy olyan mozgalmat fogunk majd teremteni, amelyik szemben áll Horthyval, a magyar burzsoáziával és a román imperializmussal is.”

kiszolgáltatottságot. Ennek illusztrálásaként Bács Domokost idézem: „A MADOSZ nekem iskola volt. Olyan tanfolyam, aminek azután is sokat köszönhettem.” Ugyanebben az interjúban beszél Bács arról is, hogy a bukaresti madoszosok felvonulásakor nem csak megmutatták magukat az egész városnak, hanem azt is megélték, hogy közösségként léphetnek fel: „Minden évben május-júniusban majálist tartottunk az Andronache erdőben. Azon a napon székely és magyar képviselőben, lányok és fiúk vonultak a Pantelimonon végig, tele voltak velük a villamosok, és semmi összetűzésünk sem volt senkivel” – mesélte.¹⁰¹⁸ Hasonló funkciójú felvonulásokat Brassóban is szerveztek. Az élmény, a közösségi együvértartozás érzése itt is megjelenik. Kurkó Gyárfás egyik Bányai Lászlónak írt 1937-es leveléből idézek (meghagyva Kurkó sajátos, a székely tájnyelvet idéző fogalmazási és helyesírási hibáit): „A Magyar nap Brassoi viszonylatba nagyba hozza járult erkölcsi megerősödésünkhöz. Mint egy 800. főből álló fehér harisnyás Székelyt vonultattunk fel a saját rendezőségünkkel és zenével az ellen. 35 Tagból álló székely rendező, karszalaggal ellátva, az egész Tömeg kalapjába Árva lány hajás a rendezőség mejébe piros rózsza zöldlevéllel, úgy bent, mint kint az erdőn a hól különben es egyik hontérsz helyiséget, külön Udvar helyi zenével mink foglaltunk el és minden zavargás nélkül este 9 órakor ért véget az ünnepély.”¹⁰¹⁹

Végezetül pedig az is kérdés, hogy hol van a MADOSZ helye a romániai magyar baloldali hagyományban és Erdély huszadik századi történetében? Úgy gondolom, a MADOSZ különleges és egyedi színfoltja Erdély két világháború közötti történetének, és így önmagában is érdekes.¹⁰²⁰ Közös múltunk ezen szelete számos olyan probléma és kínzó dilemma történelmi dimenzióját segíthet megérteni, amelyek sok esetben az erdélyi magyarságot ma is sújtják. A MADOSZ történetét vizsgálva ugyanis sajátosan erdélyi vitákkal, kérdésekkel, életutakkal és sorsfordító választásokkal találkozunk. Annak a kérdésnek a megválaszolása azonban, hogy a romániai magyarság hogyan néz szembe ezzel az örökséggel, és mihez kezd vele, nem feladata ennek a disszertációnak – a végső ítélet, és annak az eldöntése, hogy van-e ezzel teendő, az olvasóra vár.

---

¹⁰¹⁸ Tar Károly: Bákay Domokos életrajza. Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások*, i.m.

¹⁰¹⁹ Kurkó Gyárfás levele Bányai Lászlóhoz. Brassó, 1937. július 10. PTSZL. Bányai László hagyatéka. 923.f.9. f. 1.

¹⁰²⁰ Tevékenységük minden felvetett probléma mellett – vagy éppen azért – önmagában is érdekes, azonban ezen szereplők mélyreható értékű megméréséhez valójában az szükséges, hogy életútjaikat a maguk teljességében értékeljük. Ezt a munkát részben elvégezték, azonban számos feladat még a korszakot kutatók előtt áll.

A felhasznált források és irodalom jegyzéke

Levéltári és kéziratári források

Bethlen György irathagyatéka (Magántulajdonban)

Csíki Székely Múzeum

Bányai László hagyatéka

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára

Bányai László hagyatéka. (C/188.)

Erdélyi Múzeum Egyesület

Jordáky Lajos kéziratagyatéka

Demeter János hagyatéka

Takács Lajos hagyatéka

Asztalos Sándor fényképgyűjteménye

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár

A Ditrói Plébánia iratai. Lőrincz József (1903–1991) személyi hagyatéka (599/h)

Jakabffy Elemér Alapítvány Könyv- és Kézirattára

Molnár Gusztáv interjúi a romániai magyar illegalistákkal

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

Bányai László iratai (XIX-J-1-1)

Erdélyi sajtógyűjtemény iratai (K 610)

Külügyminisztérium, Politikai Osztály iratai (K 63)

Külügyminisztérium Politikai Osztály Reservált Iratai (K 64)

Külügyminisztérium Politikai Osztály Reservált Iratai 1919-1945. PTI-től visszakapott iratok (K 149)

Miniszterelnökség, Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály iratai (K 28)

Országos Magyar Párt – elnökségi levelezések¹⁰²¹

Országos Széchényi Könyvtár Történeti Interjúk Tára

Dokumentumfilm Domokos Pál Péterről.

Méliusz Józseffel és Annával beszélget Tóth Pál Péter, 1988.

Mozgóképes interjúk: Csögör Lajos, Méliusz József, Szentimrei Judit, Herédi Gusztáv.

Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára (PIM)

Méliusz József hagyatéka (MJH).

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PTSZL)

Bányai László hagyatéka.

Kohn Hillel visszaemlékezése.

Tamás Gáspárné visszaemlékezése.

Szirmai István visszaemlékezése.

Direcția Județeană a Arhivelor Naționale ale României Harghita – DJANH [Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Kirendeltsége]

Fondul Penitenciarului Județului Ciuc - Fond 9. [A csíkszeredai börtön fondja]

Fondul Gimnaziul Romano-Catolic de la Șumuleu Ciuc - Fond 72. [A csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium fondja]

Arhivele Naționale Române, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale – ANR ANIC [Román Nemzeti Történeti Levéltár Jelenkortörténeti Levéltára]

Fondul Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Secția Organizatorică - Fond CC PCR SO [A Román Kommunista Párt Központi Bizottsága Szervezeti Osztályának fondja]

---

¹⁰²¹ Ezúton is szeretném köszönetemet kifejezni Bándi Nándornak, hogy segített hozzájutnom az OMP belső irataihoz, illetve Gr. Bethlen György irathagyatékához.

Fondul Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Secția Cadre – Fond CC PCR SC [A Román Kommunista Párt Központi Bizottsága Káderosztályának fondja]

Fondul Institutului de Studii Istorice și Socio-politice – Fond ISISP [A Román Kommunista Párt Központi Bizottsága melletti Társadalompolitikai és Történeti Intézet fondja]

Uniunea Populară Maghiară, M.A.D.O.SZ. – Fond 27. [A Magyar Népi Szövetség iratai]

Fond Direcția Generală a Poliției – Fond DGP [A Rendőrség Általános Igazgatóságának iratai]

Comitetul Regional și Teritorial din Transilvania al Partidului Comunist Român – Fond 10. [A Kommunisták Romániai Pártja Erdélyi Területi és Tartományi Bizottsága iratai]

Colecția Procese întocmite de organele Justiției, Siguranței și a Jandarmeriei pentru comuniști, militanți ai mișcării muncitorești și ai organizațiilor de masă revoluționare – Fond 96. [Az igazságszolgáltatási, titkosszolgálati és csendőrségi szervek által a munkásmozgalmi aktivisták ellen összeállított peranyagok gyűjteménye]

Colecția documente elaborate de organele represive despre activitatea PCR și a organizațiilor de masă revoluționare – Colecția 50. [Az elnyomó szervek által a Román Kommunista Párt és a forradalmi tömegmozgalmi szervezetek tevékenységéről összeállított dokumentumok]

Colecția Dosare de partid ale membrilor de partid cu stagiul din ilegalitate care au încetat din viață – Colecția 95. [Elhunyt párttagok dossziéjait tartalmazó gyűjtemény]

Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale – DJANC [Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Kirendeltsége]

Liga Antirevizionistă Română. Comitetul Regional pentru Transilvania – Fond 664. [A Román Antirevizionista Liga Erdélyi Területi Bizottsága fondja]

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității – CNSAS [Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács]

Méliusz József ügye

Bányai László ügye

A Securitate 1968-as vizsgálata korábbi visszaélésekkel kapcsolatban (Online: http://www.cnsas.ro/ancheta_1968_dosare.html)

United States Holocaust Memorial Museum (USHMM)¹⁰²²

RG-25.004, Reel 51. (Ministerul Afacerilor Interne, Dir. Regionala Aut. Maghiara, 2318/Vol.1. Curtea de Apel Cluj, Sectiunea III, Dosar Nr. P.III.414/1946.)

Napilapok és folyóiratok

Adeverul (1934)
Bánsági Magyar Szó (1944)
Brassói Lapok (1934-1940)
Csíki Néplap (1932)
Dimineața (1934-1935)
Előre (1934-1939)
Ellenzék (1934-1940)
Ellenzéki Közlöny (1933-1934)
Erdélyi Fiatalok (1930-1937)
Erdélyi Helikon (1937)
Erdélyi Lapok (Magyar Lapok) (1936-1937)
Erdélyi Magyar Szó (1939-1940)
Falvak Népe (1932-1933)
Keleti Újság (1934-1939)
Korunk (1927-1940; 1957-2018)
Monitorul Oficial al României (1923-1940)
Népakarat (1933-1934)
Pro Minoritate (2003-2006)
Studentul Revoluționar (1933)
Székely Nép (1938-1939)

---

¹⁰²² Ezúton szeretném megköszönni Gellért Ádámnak (Clio Intézet), hogy rendelkezésemre bocsátotta a dosszié digitalizált tartalmát.

Székelyföldi Népakarat (1934)

Székelyföldi Néplap (1934)

Temesvári Hírlap (1932)

Tiszatáj (1987)

Történelmi Szemle (1982)

Új Élet (1981)

Új Szó (1935-1936)

Adatbázisok, lexikonok, forráskiadványok

Balogh Edgár (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés I. (A–F)*. Bukarest, 1981, Kriterion Kiadó.

Balogh Edgár (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés II. (G–Ke)*. Bukarest, 1991, Kriterion Kiadó.

Cseke Péter: *Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok, viták (1930-1940)*. Bukarest, 1986, Kriterion Kiadó.

Dávid Gyula (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés III. (Kh–M)*. Bukarest 1994, Kriterion Kiadó.

Dávid Gyula (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés IV. (N–R)*. Bukarest-Kolozsvár, 2002, Erdélyi Múzeum-Egyesület-Kriterion Kiadó.

Dávid Gyula (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés V/1. (S–SZ)*. Bukarest-Kolozsvár, 2010, Erdélyi Múzeum-Egyesület-Kriterion Kiadó.

Dávid Gyula (szerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés V/2. (T–ZS)*. Bukarest-Kolozsvár, 2010, Erdélyi Múzeum-Egyesület-Kriterion Kiadó.

Dobre, Florica (szerk.): *Membrii C.C. al P.C.R.* Bukarest, 2004, Enciclopedică Kiadó.

Erényi Tibor-S. Vincze Edit-Mucsi Ferenc-Kende János (szerk.): *A Magyar Munkásmozgalom Válogatott Dokumentumai, Negyedik kötet: A szocialista munkásmozgalom az első világháborút közvetlenül megelőző években és a háború idején 1907-1908, Első rész.* Budapest, 1966, Kossuth Kiadó.

György Béla (szerk.): *Iratok a romániai Országos Magyar Párt történetéhez. I. Vezető testületek jegyzőkönyvei*. Csíkszereda-Kolozsvár, 2003, Erdélyi Múzeum-Egyesület-Pro-Print Kiadó.

A két világháború közötti illegalisták adatbázisa: www.ilegalisti.ro.

Lakatos Artur: A temesvári Madosz működése 1944. augusztus 23. - október 1. között. In: Ujváry Gábor (szerk.): *Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlemények*. Budapest, 2016, Balassi Intézet – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 443-449. (Online: http://epa.oszk.hu/01500/01500/00012/pdf/EPA01500_lymbus_2015_443-449.pdf)

Lipcsey Ildikó: *Kurkó Gyárfás emlékére: szemelvények beszédeiből, cikkeiből és róla szóló írásokból*. Budapest, 1987, Kossuth Kiadó.

Nagy Mihály Zoltán- Olti Ágoston: *Érdekképviselet vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség Történetéhez 1944-1953*. A bevezető tanulmányt írta: Nagy Mihály Zoltán. Csíkszereda, 2009, Pro-Print Kiadó.

Nagy Mihály Zoltán-Vincze Gábor: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. Kolozsvár-Csíkszereda, 2004, Erdélyi Múzeum Egyesület – Pro-Print Kiadó.

Pál-Antal Sándor: *A marosvásárhelyi utcák, közök és terek történeti névtára*. Marosvásárhely, 1997, Mentor Kiadó. (http://www.adatbank.ro/html/cim_pdf898.pdf)

Pastor, Peter (szerk.): *A moszkvai magyar követség jelentései 1935-1941*. Budapest, 1992, Századvég Kiadó-Atlanti Kiadó.

Project ANDCO – Analysis Network Diagrams From Communism (Az illegalisták dossziéjaiból készített adatbázis) (<http://www.andco.ro/aplicatie/>)

Romsics Ignác-Nagy István (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény I.*, Budapest, 2000, Osiris Kiadó.

Scurtu, Ioan (szerk.): *Enciclopedia partidelor politice din România. 1859-2003*. Bukarest, 2003, Meronia Kiadó.

Scurtu, Ioan (szerk.): *Minoritățile naționale din România. Documente*. Bukarest, 1999, Román Nemzeti Levéltár.

Szárszó 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete. Dokumentumok. Az anyagot gyűjtötték, szerkesztették és az összekötő szövegeket írták: Györffy Sándor, Pintér István (főszerkesztő), Sebestyén László, Sipos Attila. A szerkesztők munkatársa: S. Ambrus Sándor. Budapest, 1983, Kossuth Könyvkiadó.

Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája.* (<http://varga.adatbank.transindex.ro>)

Történeti kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944–1989. Válogatta, összeállította, sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Vincze Gábor. Csíkszereda, 2003, Pro-Print Kiadó.

Memoárirodalom, naplók, interjúkötetek

Balogh Edgár: A Munkás Athenaeum írói egységfrontja. *Korunk*, 1971/4, 525-527.

Balogh Edgár: Demeter János tanúsága. *Korunk*, 1976/5, 363-364.

Balogh Edgár: *Hét próba.* Budapest, 1965, Szépirodalmi Kiadó.

Balogh Edgár: *Szolgálatban. Egy nemzedék története 1935-1944.* Budapest, 1981, Magvető Könyvkiadó.

Bányai László: A politika előiskolája (Önéletrajzi jegyzet III.). *Új Élet*, 1981/7.

Bányai László: *Kitárul a világ.* Bukarest, 1978, Kriterion Kiadó.

Bányai László: Küzdelem a törvényesítésért. *Új Élet*, 1981/6.

Bányai László: Népi naptár (Önéletrajzi jegyzet I.) *Új Élet*, 1981/5.

Bányai László: *Válaszúton.* Bukarest, 1980, Kriterion Kiadó.

Birtaş, Gavril: Az Antifasiszta Demokratikus Arcvonal kezdeteiről. *Korunk*, 1971/4, 519-521.

Demeter János: *Századunk sodrában.* Bukarest, 1975, Kriterion Kiadó.

Kacsó Sándor: *Fogy a virág, gyűl az iszap. Önéletrajzi visszaemlékezések II.* Bukarest, 1974, Kriterion Kiadó.

Kacsó Sándor: *Nehéz szagú iszap felett. Önéletrajzi visszaemlékezések III.* Bukarest, 1993, Kriterion Kiadó.

Katz Nándor: Emlékezés Gaál Gábor „uram”-ra. *Korunk*, 1971/5, 824.

Kohn Hillel: Emlékezés a harmincas évek kommunistáira. *Korunk*, 1971/2, 278-287.

Kohn Hillel: Emlékezés egy háborúellenes kongresszusra. *Korunk*, 1971/6, 952-955.

Kós Károly: Kalotaszegi vállalkozás. *Korunk*, 1971/10, 1501-1512.

Kurkó Gyárfás: *Nehéz kenyér.* Bukarest, 1949, Állami Könyvkiadó.

Lakatos István: *Emlékeim I. Szemben az árral.* Marosvásárhely, 2005, Appendix Kiadó.

Lakatos István: *Emlékeim II. Börtöneim.* Marosvásárhely, 2007, Appendix Kiadó.

Mețiu, Ion: A munkásegységfront erdélyi történetéhez. *Korunk*, 1971/4, 515-518.

Mezei Lajos: Hol csángó ingben, hol vasutas ruhában. A gyimesi parasztlakosság 1934-es felkelése. *Korunk*, 1969/11, 1710-1714.

Méliusz Anna: *Nem hősookról beszélek*. Marosvásárhely, 2013, Mentor Kiadó.

Méliusz József: *Város a ködben*. Budapest, 1982, Szépirodalmi Kiadó.

Mikó Imre: Antal Márk és köre. *Korunk*, 1972/12, 1875-1878.

Molnár Gusztáv: *Beszélgetések Méliusz Józseffel (1930-1939)*, Kolozsvár, 2012. Komp-Press Kiadó-Korunk.

Nagy István: *Ki a sánc alól. Önéletrajzi regény II. 1918-1928*. Bukarest, 1969, Irodalmi Könyvkiadó.

Nagy István: *Szemben az árral. Önéletrajzi regény. 1935-1944*. Bukarest, 1974, Kriterion Kiadó.

Paál Árpád: *A kisebbségi lét tanulóévei Erdélyben I-II*. Csíkszereda, 2008, Pallas-Akadémia Kiadó.

Passuth László: *Kutatóárok*. Budapest, 1966, Szépirodalmi Kiadó.

Passuth László: *Rézkor*. Budapest, 1969, Szépirodalmi Kiadó.

Tar Károly, id.: *Nem így akartuk*. Kolozsvár, 2012, Nis Kiadó.

Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások*. Kolozsvár, 1997, Erdélyi Lap- és Könyvkiadó. (<http://mek.oszk.hu/02000/02067/02067.htm#5>)

Várdy Péter: *Hosszú út tőle hozzám. „Az életben van, amit az ember nem tesz. ...És tesz.” Beszélgetések Tóth Imrével. Második kiadás*. Budapest, 2004, Pont Kiadó.

Veress Pál: *Vajúdó évek, sorsdöntő napok*. Bukarest, 1981, Kriterion Kiadó. (http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf2061.pdf)

Dokumentumok, két világháború közötti történetpolitikai esszék, fontosabb broszúrák

A Dolgozó Magyarság Naptára az 1935-ös esztendőre. Cluj-Kolozsvár, 1935, Az OMPE Naptár Bizottsága.

A Kolozsvárt, 1939. december 30 és 30-én tartott Erdélyi Magyar Találkozó határozatai. Kolozsvár, 1940, Victoria Nyomda.

A magyar népi közösségért. Mit kíván és miért szervezkedik a brassói magyar munkás, kisiparos, székely alkalmazott és értelmi dolgozó? Szerkesztette és kiadja: Kurkó Gyárfás. Brassó, 1940.

A Romániai Magyar Dolgozók Szövetségének kiáltványa. Kolozsvár, 1934 december.

Az erdélyi magyar munkásság küzdelme a román uralom alatt, Budapest, 1942, A Szociáldemokrata Párt kiadása. (Feltételezett szerzők: Jordáky Lajos – Salamon László.) A könyv előszavát Peyer Károly országgyűlési képviselő, pártvezetőségi tag írta.

Balogh Edgár: *Iratlan történelem.* Kolozsvár, 1939, Erdélyi Enciklopédia.

Bányai László: *A magyarság a Dunavölgyében – ezer év tanúsága.* Kolozsvár, 1938, Victoria Nyomda.

Bernády György: *Nyiltlevél.* Marosvásárhely, 1920, KOSMOS Grafikai Műintézet.

Constituția României din 1923. (Románia 1923-as Alkotmánya) (Online: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm?act=text?id=1517 – Utolsó letöltés: 2016.05.09.)

Constituția României din 1938 (Románia 1938-as alkotmánya). (Online: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm?act=text?id=9206 – Utolsó letöltés: 2018.02.05.)

Egyenlő jogot mindenkinek! Néhány igaz szó a romániai magyar nemzetkisebbséghez. Bukarest, 1937, Kiadja a București Magyar Szociáldemokrata Pártszervezet.

Gyárfás Elemér: A szovjet-propaganda és a romániai magyar kisebbség. *Magyar Kultúra*, 1931.

Gyárfás Elemér: Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei. Közli: *Magyar Kisebbség*, 1998/1, 123-130.

Kós Károly – Paál Árpád – Zágony István: *Kiáltó szó Erdély, Bánság, Körösvidék és Máramaros magyarságához!* Kolozsvár, 1921, Lapkiadó.

Krammer Jenő: *A szlovenszói magyar serdülők lelkivilága. Szociálpszichológiai tanulmány.* Budapest, 1935, Merkantil-nyomda könyvkiadóvállalata.

Lenin, Vladimir Ilyich: *What Is To Be Done? Burning questions of our movement* (1901). (Online: <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1901/witbd/index.htm> Utolsó letöltés: 2019.04.24)

Nagy István: *A Vásárhelyi Hitvallás nevében.* Kolozsvár, 1939, Grafica Könyvnyomda.

Paál Árpád: Emlékirat a független, semleges Székely Államról. *Magyar Kisebbség*, 2003/2-3, 120-133. (http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/2003_2-3_13)

Rácz Gyula-Vincze János: *Az erdélyi magyarság nemzeti kérdése.* Kolozsvár, 1939, Grafica Könyvnyomda.

Rácz Gyula-Vincze János: *Problema națională a ungarimii din Ardeal. (Traducere-rezumat din ungurește de Cristina Ișfan)*. Bukarest, 1940, Nemzeti Könyvnyomda (Imprimeria Națională).

Sztálin rádióbeszéde. 1941. július 3. (Online: <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/sztalin/sztalin01.html>)

Mit kíván másfél millió magyar? A romániai magyar földművesek, kisiparosok, székely alkalmazottak és munkások brassói nagygyűlésének határozata. Brassó, 1937, Kiadja a Magyar Dolgozók Szövetsége.

Munkás Naptár. Bukarest, 1936, Kiadja a Romániai Szociáldemokrata Párt.

Munkás Naptár. Kolozsvár, 1939, Kiadja az „Előre” kolozsvári szerkesztősége és kiadóhivatala.

Munkás Naptár. Kolozsvár, 1940, Szerkeszti: Jordáky Lajos, Kiadja a Munkásatheneum.

Stoica, Sever: *Iuliu Maniu.* Kolozsvár, 1932, Institut de Arte Grafice-Tipografia Mayer.

Sulyok István: A kisebbségi kérdés szociológiai oldala. *Erdélyi Múzeum*, 1931/4-6, 170-181.

Szenkovics Sándor: *Nem kapitulálni! Ellenállni! Hozzászólás a Magyar Népközösség kérdéséhez.* Kolozsvár, 1939, Grafica Könyvnyomda.

Venczel József: Főiskolás mozgalmaink közszelleme. In: Venczel József: *A falumunka útján* (A bevezetőt Katona Ádám írta. Válogatta, szerkesztette és a záró tanulmányt írta: Székely András Bertalan). 1993, Székelyudvarhely-Budapest, Az Orbán Balázs Közművelődési Egyesület Kiskönyvtára.

Az 1989 előtti időszak tudományos irodalma

Bányai László: *Harminc év. Jegyzetek a romániai magyarság múltjáról.* Bukarest, 1949, Állami Könyvkiadó.

Bányai László: Kommunisták a román és magyar dolgozók harca élén. *Korunk*, 1971/4, 528-541.

Bányai László: *Közös sors – testvéri hagyományok.* Bukarest, 1973, Állami Könyvkiadó.

Bányai László: *Pe fâgașul tradițiilor frățești.* Bukarest, 1971, Politikai Kiadó.

Bányai László: Sajátos tudatunk történelmi gyökerei. *Korunk*, 1972/12, 1759-1766.

Bányai, László (szerk.): *Studii de istorie a naționalității maghiare și a înfrățirii ei cu națiunea română. Vol. I.* Bukarest, 1976, Politikai Kiadó.

Bányai, Ladislau: *Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ)*. In Fuchs Simon: Lenin művei Erdélyben a két világháború között. *Korunk*, 1970/3, 412-418.

Georgescu, Titu: *Organizații de masă legale conduse de PCR. 1933-1934*. Bukarest, 1967, Politikai Kiadó.

Georgescu, Titu-Fodor Ladislau: *Răscoala țăranilor din Valea Ghimeșului (1934)*. Bukarest, 1960, Politikai Kiadó.

Glück Jenő: *Ocskó Teréz (1917-1940)*. Politikai Kiadó. Bukarest. 1978.

Ioniță, Gheorghe I. (szerk.): *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse saun influențate de P.C.R. Vol. II.* Bukarest, 1981, Politikai Kiadó.

Ioniță, Gheorghe I.- Gheorghe Țuțui: *Frontul Plugarilor*. Bukarest, 1970, Politikai Kiadó.

Lipcsey Ildikó: A MADOSZ és az Ekésfront (Frontul Plugarilor) 1935-1944. *Történelmi Szemle*, 1982/3, 458–483.

Szobolev, A. I. (szerk.): *A Kommunista Internacionálé története*. Budapest, 1971, Kossuth Kiadó.

Szabó Árpád: *Üzenet a mának*. (A bevezetőt írta: Jordáky Lajos). Bukarest, 1974, Politikai Könyvkiadó.

Cikkek, tanulmányok

Antal Róbert-István: Jordáky Lajos pályakezdése In Romsics Ignác (szerk.): *Közelítések. Tanulmányok Erdély 19-20. századi történetéhez*. Kolozsvár, 2018, Komp-Press Korunk, 181-182.

Bárdi Nándor: A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között. *Regio*, 1997/2, 32-67.

Bárdi Nándor: Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918-1920. *Aetas*, 1993/3, 76-120.

Diac, Cristina: Comuniști din România în Arhiva Cominternului: Béla Breiner și activul P.C.d.R. în timpul Marii Terori, 1936-1938. *Arhivele Totalitarismului*, 2015/1-2, 237-259.

- Diac, Cristina: Ștefan Foriș. Prototipul revoluționarului de profesie. *Arhivele Totalitarismului*, 2013/3-4, 196-216.
- Egry Gábor: *Az Antonescu-korszak nemzetiségpolitikája Romániában.* (http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1596.pdf)
- Fejtő, François (Fejtő Ferenc): The Soviet Union and the Hungarian Question. In Stephen Borsody (szerk.): *The Hungarians: a divided nation.* New Haven, 1988, Yale Center for International Studies, 91-97.
- Fodor János: Bernády György tevékenysége az Országos Magyar Pártban. *Korunk*, 2013/2, 74-75.
- Főcze János: A Gyimes-völgyi parasztlázadás. *BBC History*, 2016/5, 68-71.
- Főcze János: A Magyar Dolgozók Országos Szövetségének 1934-es megalakítása és megalakítói. In Romsics Ignác (szerk.): *Közelítések. Tanulmányok Erdély 19-20. századi történetéhez.* Komp-Press Korunk, Kolozsvár, 2018, 107-147.
- Főcze János: Bányai László börtönben - Egy kommunista "megtérésének" története. In: Béczi Tibor (szerk.): *Árnyak és árnyalatok: Tanulmányok a kommunizmus 20. századi történetéről,* Budapest, 2017, Prima Forma Tudományos Egyesület, 34-51.
- Főcze János: Paál Árpád és a román hadsereg. Az 1918–1919-es székelyudvarhelyi impériumváltás. *Korunk*, 2018/12, 31-41.
- Gáll Ernő: Erdélyiség – „romániaiság”. *A Hét*, 1994/32–33.
- Gidó Attila: Az ideológiai utas. Kohn Hillel életpályája. In Bárdi Nándor-Tóth Ágnes (szerk.): *Egyén és közösség. Tanulmányok.* Zenta, 2012, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 127-164.
- Gidó Csaba: Udvarhely megye közigazgatás-története impériumváltástól impériumváltásig (1918–1940). In: Kolombán Zsuzsánna-Róth András Lajos (szerk.): *Székelyföldi megyék közigazgatás-története a két világháború között,* Székelyudvarhely, 2015, Aeropolisz Egyesület, 225-277.
- György Béla: Hatalom és társadalom kisebbségben. Párt és belső ellenzéke (1926-1927). *Regio*, 2004/4, 85-98.
- L. Balogh Béni: A dél-erdélyi magyar kisebbség helyzete 1940-1944 között. In *Korrajz 2003. A XX. Század Intézet Évkönyve.* Válogatta: Földesi Margit. H.n., 2004, XX. Század Intézet, 39-53. (Online: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1608.pdf)
- L. Balogh Béni: Dél-Erdély – Észak-Erdély. Különbségek, párhuzamok. *Limes*. 2011/2. 5-9.

Marin Pop: Alegerile parlamentare parțiale din februarie 1936 în județul Hunedoara. In: *SARGETIA XXXIV*. Déva, 2006, Acta Musei Devensis, 409-424.

Lipcsey Ildikó: A román kommunista párt a nemzetiségi kérdéstről (1921-1945). *Tiszatáj*, 1987/9, 79-89.

Rachel Mazuy: Le Rassemblement Universel pour la Paix (1931-1939). une organisation de masse? In: René Girault (szerk.): *Matériaux pour l'histoire de notre temps. S'engager pour la paix dans la France de l'entre-deux-guerres*. 1993/30, 40-44. (Online: http://www.persee.fr/doc/mat_0769-3206_1993_num_30_1_404091 – Utolsó letöltés: 1918.01.07.)

Moisa, Gabriel: *Contribuții la istoria Partidului Comunist din România interbelică. Organizația județeană Bihor*. (Online: <https://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2018/Gabriel%20Moisa%201.pdf> – Utolsó letöltés: 2019.05.25.)

Neagoe-Pleșa, Elis: Gheorghe Gheorghiu-Dej și „procesul ceferiștilor” (1933-1934). In: Adrian Cioroianu (szerk.): *Comuniștii înainte de comunism. Procese și condamnări ale ilegaliștilor din România*. Bukarest, 2014, Bukaresti Egyetemi Kiadó, 77-124.

Novák Zoltán: Magyarok a Román Kommunista Pártban 1944-1948. *Pro Minoritate*, 2006 – Tél, 62-77.

Olti Ágoston: A Romániai Kommunista Párt és a romániai nemzetiségi/területi kérdés a két világháború között. *Regio*, 2007/1, 109-132.

(<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00065/pdf/109-132.pdf>)

Ozsváth Judit: *A kolozsvári magyar egyetemi hallgatók saját diákegyesület létrehozásáért folytatott küzdelmei a két világháború között*. (Online:

http://www.nyeomszsz.org/orszavak/pdf/tanulm_8_ozsvath_judit.pdf - Utolsó letöltés: 2019.04.20.)

Paksa Rudolf: Protopográfia vagyis „kollektív biográfiai elemzés” (A Horthy-kori magyar nemzetiszocialista elit vizsgálata). In: Ballabás Dániel (szerk.): *Módszertani tanulmányok. Konferenciák, műhelybeszélgetések VIII*. Eger, 2013, Líceum Kiadó, 7-19.

Pintilescu, Corneliu: Dezbateri publice privind decretarea stării de asediu în România (1918–1933). *Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu"*, 2018, 303-318.

Pleșa, Liviu: Vasile Luca în anii ilegalității. In: Adrian Cioroianu (szerk.): *Comuniștii înainte de comunism. Procese și condamnări ale ilegaliștilor din România*. Bukarest, 2014, Bukaresti Egyetemi Kiadó, 23-76.

Pop, Marin: Alegerile parlamentare partiale din februarie 1936 în județul Hunedoara. In *SARGETIA XXXIV. Acta Musei Devensis*. Déva, 2006, 409-424.

Romsics Ignác: Bethlen koncepciója a független vagy autonóm Erdélyről. In *Magyarságkutatás Évkönyve*. Budapest, 1987, Magyarságkutató Csoport, 49–64.

Sárándi Tamás: A magyar lakosságot ért sérelmek és az MNSZ politikája. *Magyar Kisebbség*, 2005/1-2, 369-393. (Online: http://epa.oszk.hu/02100/02169/00028/pdf/2005_1-2_24_369-393.pdf)

Seres Attila: Antirevizionista kalotaszegi legények rézsút tartott kézzel. *Pro Minoritate*, 2003/2, 119-138.

Szabó Csongor: Választások és parlamenti elit a két világháború közötti Székelyföldön. *Székelyföld*, 2018 – július.

Vincze Gábor: *A Magyar Népi Szövetség válsága*. (Online: <http://epa.oszk.hu/02100/02169/00012/990230.htm>)

Könyvek, monográfiák

Ablonczy Balázs: *A visszatért Erdély 1940-1944*. Budapest, 2011, Jaffa Kiadó.

Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó.

Antal Imre: *Történelmi események Gyimes vidékén a régmúlttól napjainkig*. Csíkszereda, 2005, Pallas-Akadémia Kiadó.

Ádám Magda-Cholnoky Győző: *Trianon. A magyar békeküldöttség tevékenysége 1920-ban*. Budapest, 2000, Kisebbségkutatás Könyvek.

Balázs Sándor: *Szociológia és nemzetiségi önismeret*. Bukarest, 1979, Politikai Könyvkiadó.

Balogh László: *Románia története*. Budapest, 2001, Aula Kiadó.

Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda, 2013, Pro-Print Kiadó. (<http://mek.oszk.hu/12400/12460/12460.pdf>)

Bárdi Nándor-Fedinec Csilla-Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, 2008, Gondolat Kiadó.

Bárdi Nándor-Filep Tamás Gusztáv-Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Pozsony, 2015, Kalligram, Kiadó, 338.

Boia, Lucian: *De ce este România altfel?* Bukarest, 2012, Humanitas Kiadó.

- Boia, Lucian: *Istorie și mit în conștiința românească*. Bukarest, 2012, Humanitas Kiadó.
- Boia, Lucian: *România: țară de frontieră a Europei*. Bukarest, 2002, Humanitas Kiadó.
- Boia, Lucian: *Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)*. Bukarest, 2016, Humanitas Kiadó.
- Borcsa János: *Méliusz József*. Bukarest, 2001, Kriterion Kiadó.
- Borsányi György: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Budapest, 1979, Kossuth Kiadó.
- Breisach, Ernst: *Historiográfia*. Budapest, 2004, Osiris Kiadó.
- Csatári Dániel: *A Vásárhelyi Találkozó*. Budapest, 1967, Akadémiai Kiadó.
- Csatári Dániel: *Forgószelemben. Magyar-román viszony 1940-1945*. Budapest, 1968, Akadémiai Kiadó.
- Cseke Péter: *Vigyázó torony. Beszélgetések Debreczeni Lászlóval*. Bukarest, 1995, Kriterion.
- Deletant, Dennis: *România sub regimul comunist*. Bukarest, 2010, Academia Civică Alapítvány.
- Diac, Cristina: *Zorii comunismului în România. Ștefan Foriș, un destin neterminat*. Târgoviște, 2014, Cetatea de Scaun Kiadó.
- Durandin, Catherine: *A román nép története*. Budapest, 1998, Maecenas Kiadó.
- Egry Gábor: *Az erdélyiség „színeváltozása”. Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére 1940-1944*. Budapest, 2008, Napvilág Kiadó.
- Egry Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbségek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918-1944*. Budapest, 2015, Napvilág Kiadó.
- Fodor János: *Bernády György. Politikai életrajz*. Marosvásárhely – Kolozsvár, 2017, Lector Kiadó – Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány – Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- Garda Dezső: *A Magyar Párt és Gyergyószentmiklós közlélete az 1919-1933 közötti időszakban. II. kötet*. Csíkszereda, 2013, Státus Kiadó.
- Gidó Attila: *Oktatási intézményrendszer és diákpopoláció Erdélyben 1918–1948 között*, Kolozsvár, 2013, Erdélyi Múzeum Egyesület.
- György Béla: *Az Országos Magyar Párt története (1922-1938)*. Csíkszereda, 2017, Pro-Print Kiadó.
- Hitchins, Keith: *Rumania 1866-1947*. Oxford, 1994, Clarendon Kiadó.

- Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái (1931-1940)*. Csíkszereda, 2007, Pro-Print Kiadó.
- Jakabffy Elemér-Páll György: *A bánsági magyarság húsz éve Romániában 1918-1938*. Budapest, 1939, Stúdium Kiadó.
- K. Lengyel Zsolt: *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transzszilvanizmus korai történetéhez*. Csíkszereda, 2007, Pro-Print Kiadó.
- Kenéz Péter: *A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig*. Budapest, 2008, Akkord Kiadó.
- Kocsis Károly-Kocsisné Hodosi Eszter: *Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében*. Budapest, 1991, Tankönyvkiadó.
- L. Balogh Béni: *A magyar-román kapcsolatok és a második bécsi döntés. 1939-1940*. Csíkszereda, 2002, Teleki László Intézet-Pro Print Kiadó.
- L. Balogh Béni: *Küzdelem Erdélyért. A magyar-román kisebbségi viszony 1940-1944 között*. Budapest, 2013, Akadémiai Kiadó.
- Lönhárt Tamás: *Uniunea Populară Maghiară în perioada instaurării regimului comunist în România (1944–1948)*. Kolozsvár, 2009, Argonaut Kiadó.
- Lökkös János: *Trianon számokban. Az 1910. évi magyar népszámlálás anyanyelvi adatainak elemzése a történelmi Magyarországon*. Budapest, 2000, Püski Kiadó.
- Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma*. Kolozsvár, 1941, Fraternitas R.-T.
- Lipcesey Ildikó: *A Romániai Magyar Népi Szövetség az önfeladás útján (1944–1953)*. H. n., 1998. Possum Lap és Könyvkiadó KFT.
- Lipcesey Ildikó: *Romania and Transilvania in the 20th century*. Buffalo-Toronto, 2006, Corvinus Publishing.
- Lipcesey Ildikó: *Utak és tévutak az erdélyi magyarság huszadik századi történetében*. Budapest, 2008, CODEX Print Kiadó.
- Makkai László: *Magyar-román közös múlt*. Budapest, 1989, Héttorony Könyvkiadó.
- Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Budapest, 1941, Stúdium Kiadó.
- Miskolczi Ambrus: *A Vasgárda (1927-1937). Antiszemitizmus, mitológia, vallás*. Budapest, 2015, Gondolat Kiadó.
- Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Kolozsvár, 1944, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T-Erdélyi Tudományos Intézet.

- Onișoru, Gheorghe: *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca*. Târgoviște, 2014, Cetatea de Scaun Kiadó.
- Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918-1920*. Budapest, 1983, Kossuth Könyvkiadó.
- Papp István: *A magyar népi mozgalom története (1920-1990)*. Budapest, 2012, Jaffa Kiadó.
- Radu, Sorin: *Ion Flueraș (1882-1953). Scial-democrație și sindicalism*. Târgoviște, 2012, Cetatea de Scaun Kiadó.
- Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben*. Budapest, 1987, Magvető Kiadó.
- Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó.
- Romsics Ignác: *Bethlen István*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó.
- Romsics Ignác: *Clió bővületében. Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest, 2011, Osiris Kiadó.
- Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918-1947*. Budapest, 2018, Helikon Kiadó.
- Romsics Ignác: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó.
- Romsics Ignác: *Magyarország története*. Budapest, 2017, Kossuth Kiadó.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2010, Osiris Kiadó.
- Romsics Ignác: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemtől*. Budapest, 2004, Osiris Kiadó.
- Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában*. Budapest, 2004, Napvilág Kiadó.
- Sárándi Tamás: *Levezényelt visszacsatolás. A magyar közigazgatás Észak-Erdélyben, 1940*. Csíkszereda, 2017, Pro-Print Kiadó.
- Scurtu, Ioan: *Istoria Partidului Național-Țărănesc*. Bukarest, 1994, Enciclopedică Kiadó.
- Stănescu, Marin C.: *Stânga politică din România în anii crizei (1929-1933)*, Bukarest, 2002, Mica Valahie Kiadó.
- Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó.
- Szávai Géza: *Helyzettudat és irodalom*. Kolozsvár, 1980, Dacia Könyvkiadó.
- Szenczei László: *A magyar-román kérdés. Történeti és politikai tanulmány*. 1946, Budapest, Officina Kiadó.
- Tănase, Stelian: *Clienții lui Tanti Varvara*. Bukarest, 2005, Humanitas.

- Tismăneanu, Vladimir: *Stalinism pentru eternitate*. Bukarest, 2012, Humanitas.
- Tismăneanu, Vladimir-Dorin Dobrinicu-Cristian Vasile (szerk.): *Raport Final*. Bukarest, 2007, Humanitas Kiadó.
- Tóth Sándor: *Dicsőséges kudarcaink a diktatúra korszakából : Gaál Gábor sorsa és utóélete Romániában 1946-1986*. Budapest, 1997, Balassi Intézet,
- Töttössy Magdolna: *A Magyar Népi Szövetség története 1944–1953. II. kötet*. Csíkszereda. 2005, Pallas-Akadémia Kiadó.
- Turzai Mária: *A Vásárhelyi Találkozó*. Bukarest, 1977, Politikai Kiadó.
- Vörös Boldizsár: *Történelemhamisítás és politikai propaganda*. Budapest, 2014, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Társadalomtudományi Intézet.
- Winkler, Heinrich August: *Németország története a modern korban II.* Budapest, 2005, Osiris Kiadó.
- Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó.

Kéziratok

- Albert Dávid: *A Városi és Falusi Dolgozók Blokkjának tevékenysége a mai Hargita megye területén (Kézirat)*. H. n. D. n.
- Bajcsi Ildikó: *A cserkészettől a kommunizmusig. A sarlósok alternatívái a két világháború közötti Csehszlovákiában (Doktori disszertáció)*. Eger, 2018, Eszterházy Károly Egyetem.
- Falusi Norbert: *Uralkodó magyar eszmék a változásban, Erdély 1910-1922 (Doktori disszertáció)*. Szeged, 2018, Szegedi Tudományegyetem.
- Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt rövid története (Kézirat)*. Kolozsvár, 1983.
- Lipcsey, Ildikó: *A Román Kommunista Párt nemzetiségi politikája. A Magyar Népi Szövetség 1944–1953 (Kandidátusi értekezés)*. Budapest, 1988.
- Nagy Mihály Zoltán: *Kisebbségi érdekképviselet vagy pártpolitika? A Magyar Népi Szövetség története (1944-1953) (Doktori disszertáció)*. Pécs, 2011, Pécsi Tudományegyetem.